

Yıl / Year: 9

Cilt / Volume: 9

Kadın Özel Sayısı

G İ R E S U N Ü N İ V E R S İ T E S İ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
The Black Sea Journal of Social Sciences

KARA
DENİZ
SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ

ISSN: 1309-081X

SONBAHAR / AUTUMN 2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GİRESUN UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YILDA İKİ KEZ YAYINLANAN
(HAZİRAN-ARALIK)
ULUSLARARASI HAKEMLİ BİR DERGİDİR.

THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS A PEER REVIEWED
INTERNATIONAL JOURNAL PUBLISHED BIENNUELY (JUNE – DECEMBER).

SONBAHAR / AUTUMN 2017

YIL / YEAR: 9

CİLT : 9

KADIN ÖZEL SAYISI

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ISSN: 1309-081X

Sahibi / Owner

Doç. Dr. Güven ÖZDEM
Giresun Üniversitesi

Editör / Editor

Yrd. Doç. Dr. Ülkü KARA DÜZGÜN

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Yrd. Doç. Dr. Banu Çiçek SEYHAN
Yrd. Doç. Dr. Elif MAMUR YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Handan BÜLBÜL
Yrd. Doç. Dr. Yasemin MAMUR İŞIKCI

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mustafa CİN
Prof. Dr. Beyhan KESİK
Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN
Doç. Dr. Güven ÖZDEM
Doç. Dr. Nazım ELMAS
Doç. Dr. Servet CEYLAN
Doç. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Ülkü KARA DÜZGÜN
Yrd. Doç. Dr. Dursun ŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. Nazım KURUCA
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ
Yrd. Doç. Dr. Oktay KARAMAN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALVER

©Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi
ULAKBİM, Sosyal Bilimler Atıf Dizini
(SOBİAD), Index Copernicus, Akademia
Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index),
Araştırma Bilimsel Yayın İndeksi ve Türk
Eğitim İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimizde yayımlanan yazıların
her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief

Öğr. Gör. Fatma KARAOĞLU

İngilizce Editörleri / English Editors

Okt. Melike GÜNBEY
Okt. Eray KARA
Okt. Emel TOZLU KILIÇ
Okt. Zeynep YILDIZ ÇELEBİ

Sekreter / Secretary

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALVER
Arş. Gör. Derya CEYLAN

Web Editörü / Web Editor

Öğr. Gör. Hüseyin KARA
Öğr. Gör. Erkan GÜLER

Kapak Tasarım / Cover Design

Öğr. Gör. Recep GELEGEN

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Giresun Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Güre Yerleşkesi 28200 / Giresun
Tel: (0454) 310 10 85
e-mail: sosdergi@gmail.com

Basım Tarihi / Date of Publication:
2017

Yayın Dili / Language of Publication:
Türkçe / Turkish

Baskı: Yeşilgiresun Matbaacılık-Gazetecilik Ltd. Şti.
Bekirpaşa Cad. No: 24 / Giresun
Tel.: 0454 216 71 45

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Ahmet KOLBAŞI

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Abide DOĞAN

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Ali YAKICI

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ali DERAN

Niğde Üniversitesi

Prof. Dr. Akmatalı ALİMBEKOV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Anvarbek MOKEYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Arzu TERZİ TOZDUMAN

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Battal ODABAŞ

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Bayram KAYA

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Belir TECİMER

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Burhanettin KESKİN

Columbus State University, GA, USA

Prof. Dr. Burul SAGINBAYAVA

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Cemal KURNAZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Divina Frau-MEİGS

Sorbonne Üniversitesi, Fransa

Prof. Dr. Enver SARI

Ordu Üniversitesi

Prof. Dr. Erdoğan ERBAY

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. F. Ahsen TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Feridun EMECEN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Giedre KVIESKIENE

Lietuvos Edukologijos Universitėsi, Litvanya

Prof. Dr. Goran SVENSSON

Norway and Halmstad University, Sweden

Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ

Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Güven SAYILGAN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Güven MURAT

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati AKYOL

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hikmet YAZICI

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Hiroki ODAKA

Aichi Gakuin University, Aichi, Japan

Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. İlhan EKİCİ

Ordu Üniversitesi

Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı ACUN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNÇÜ

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

Balıkesir Üniversitesi

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Kürşat YILMAZ

Dumlupınar Üniversitesi

Prof. Dr. Mario Joao SILVEIRINHA

Lizbon Üniversitesi, Portekiz

Prof. Dr. Madina TEKUEVA

Kabardino-Balkarian State University, Rusya

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ERSAN

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Mevhibe COŞAR

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Miri Gal-EZER

Kinneret Üniversitesi, İsrail

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mukim SAĞIR

Erzincan Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa CİN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU

Okan Üniversitesi

Prof. Dr. Muhsin MACİT

Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖNER

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞANAL

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Nurullah ÇETİN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Olcabay KARATAYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Qui GUO

Macquarie Üniversitesi, Avustralya

Prof. Dr. Refik TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Serkan DOĞANAY

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Suat UNGAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ülkü ÖZGÜR

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar ÖZBAY

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Yılmaz CAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Ayfer YILMAZ

Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Binali TUNÇ

Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU

Kilis Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet TOPAL

Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Tuncer BÜLBÜL

Trakya Üniversitesi

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi
The Black Sea Journal of Social Sciences
Cilt: 9, Kadın Özel Sayısı Hakem Listesi
List of Referees for the Volume Nine, Special Issue of Woman

- Prof. Dr. Enver SARI**
Giresun Üniversitesi
- Prof. Dr. Fatma Feryal ÇUBUKÇU**
Dokuz Eylül Üniversitesi
- Prof. Dr. Feyzullah AHMETOĞLU**
Giresun Üniversitesi
- Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH**
Erciyes Üniversitesi
- Prof. Mahmut ÖZTÜRK**
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa ŞANAL**
Giresun Üniversitesi
- Prof. Dr. Naciye GÜNGÖRMÜŞ**
Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLFF**
Giresun Üniversitesi
- Prof. Dr. Selma KARATEPE**
İnönü Üniversitesi
- Doç. Dr. Bekir ZENGİN**
Cumhuriyet Üniversitesi
- Doç. Dr. Kurtuluş Yılmaz GENÇ**
Giresun Üniversitesi
- Doç. Dr. Nuray ERTÜRK KESKİN**
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
- Doç. Dr. Nuray MAMUR**
Pamukkale Üniversitesi
- Doç. Dr. Safiye KIRLAR**
Giresun Üniversitesi
- Doç. Dr. Semih Mustafa ÖNEN**
İnönü Üniversitesi
- Doç. Dr. Şirin DİLLİ**
Giresun Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖNLÜ**
Giresun Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Banu Çiçek SEYHAN**
Giresun Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Burçin GÖKKURT**
Bartın Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Cenk ÖZGEN**
Giresun Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Dursun ŞAHİN**
Giresun Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Dürrin ALPAKIN**
MARTINEZ-CARO
Ortadoğu Teknik Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Ebru AK**
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Elif MAMUR YILMAZ**
Giresun Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Esmeray ALACADAĞLI**
Bayburt Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Esra KAYGUSUZ**
Giresun Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Ferihan POLAT**
Pamukkale Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Handan BÜLBÜL**
Giresun Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Hatice ALTUNOK**
Gazi Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Hayriye ŞENGÜN**
Bayburt Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Hilal ÖZAY**
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Hilal ŞAHİN**
Giresun Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet AYDIN**
Dicle Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet Diyaddin YAŞAR**
Harran Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Meltem DURAN**
Giresun Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Meryem TUNA UYSAL**
Süleyman Demirel Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Mevlüde ZENGİN**
Cumhuriyet Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Mualla BOLAT**
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Müzeyyen ALTUNBAY**
Giresun Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Nazım BÜYÜKBAŞ**
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Said Nuri AKGÜNDÜZ**
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN**
Bozüyük Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Selahattin YILMAZ**
Giresun Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Serkan ÖZTÜRK**
Giresun Üniversitesi
- Yrd. Doç. Serpil YAYMAN ATASEVEN**
Giresun Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Yasemin MAMUR IŞIKCI**
Giresun Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Veres Pálné - Hermin Beniczky'nin Hayatı ve Macaristan'da Kız Çocuklarına Öğrenim Görme Hakkı Mücadelesi	1
Veres Pálné - Hermin Beniczky's Life and Struggle For The Right of Education For Girls in Hungary Naciye GÜNGÖRMÜŞ	
Otobiyografi, Kadın ve Kimlik	23
Autobiography, Woman and Identity Bekir ZENGİN	
Ödev Ahlakına Kadın Açısından Bakış: Maria Von Herbert ve Kant'ın Mektuplaşmaları ...	42
A Female Look at Duty Ethics: Correspondence of Maria Von Herbert and Kant Dilek DALMIŞ	
Hindistan'da Dul Olmak "Sati Uğruna Diri Diri Yakılan Kadınlar"	61
Being Widowed In India "Women Who Burned Alive for Sati" H. Hilal ŞAHİN	
Bir Keder Anısının Kişisel ve Toplumsal Boyutu: Alice Sebold'un Lucky: A Memoir Başlıklı Anısı	75
The Personal and Social Dimension of a Misery Memoir: Alice Sebold's Lucky: A Memoir Mevlûde ZENGİN	
Zrínyi Kadınları: Margit, Katalin (Kata), Dorottya (Dorica) ve Ilona Zrínyi	91
Zrínyi Women: Margit, Katalin (Kata), Dorottya (Dorica) and Ilona Zrínyi Yasemin ALTAYLI	
Özgürlük Kelebekleri Mirabal Kardeşler	105
Freedom Butterflies Mirabel Sisters Nihal KALKAN YAĞCI	
Bir Kadın Yazarın Gözünden Kadınlar: Halide Nusret Zorlutuna'nın Üç Eserindeki Kadın Karakterlerin İncelenmesi (Bir Devrin Romanı, Beyaz Selvi, Aşk ve Zafer)	117
Women in the Eyes of a Woman Author: An Examination of Female Characters in Three Works of Halide Nusret Zorlutuna (Bir Devrin Romanı, Beyaz Selvi, Aşk ve Zafer) Şerife Nihal ZEYBEK	
Zamanımızın Bir Kükredisi	133
Cinderella of Our Time Lale Barçın AKA	
Mürşide İçmeli'nin Sanat ve Eğitim Anlayışı	141
Mürşide İçmeli's Understanding of Art and Education Selahattin YILMAZ	
Kurtuluş Savaşı (Milli Mücadele) Resimlerinde Anadolu Kadını İmgesi	161
The Image of Anatolian Women in Paintings Depicting the War of Independence Elif MAMUR YILMAZ	
Tamara de Lempicka'nın İzinden Moda	177
Fashion From Tamara de Lempicka's Track Nihan AKDEMİR	

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Kız Çocukların Resimlerinin İzleğinde Şükriye Dikmen'in Kadın Portreleri	195
Şükriye Dikmen's Woman Portraits Following The Path of Drawing by Girls Handan BÜLBÜL	
18. Yüzyılda Pastel Portreler ve Bir Portre Ressamı: Rosalba Carriera	205
Pastel Portraits and a Portrait Artist in the 18th Century: Rosalba Carriera Orhan ERKAL	
Bir İllüstrasyon Sanatçısı: Nazan Erkmen	225
An Illustration Artist: Nazan Erkmen Belgin BALDAŞ-Mustafa İPEK	
Louise Bourgeois'ın Heykelleri Üzerine Bir Değerlendirme	239
An Evaluation of Louise Bourgeois's Sculptures Ayşe KARABEY	
Türkiye'de Batı Müziği Kadın Bestecileri: Cumhuriyetle Birlikte Görünür Olmak	249
Women Composers Of Western Music In Turkey: To Be Appear Along With The Republic Duygu KÜÇÜK-Esra ŞAHİN	
İslam'ın, Kadınların Kamusal Alanda Çalışmasına Bakışı	263
View of Islam to Public Field Work of Women Mustafa TUNÇER	
Biyolojide Kadın Bilim İnsanları	281
Women Scientist In The Field of Biology Banu Çiçek SEYHAN	
Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Öne Çıkan Kadın Matematikçileri Tanıtmaya Yönelik Etkinlik Geliştirme Çalışması	297
A Study on Developing Activities for Familiarizing the Women Mathematicians Who Become Prominent in the Republic Period and After Cemalettin YILDIZ-Mihriban HACISALİHOĞLU KARADENİZ	
Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Bilim İnsanları	321
Scientists in the Science Textbooks Esra KÖSEOĞLU-Ümmü Gülsüm DURUKAN	
Nil Deltasında Solmuş Bir Çiçek: Hypatia	345
A Faded Flower at the Nile Delta: Hypatia Gonca YAŞAR	
Aydın'ın Kadın Efeleri: Binbaşı Ayşe Aliye (Altuntaç)	351
Female Fighters of Aydın: Sergeant Ayşe Aliye (Altuntaç) Mustafa ORAL	
Üniversitelerin "Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezleri"nin Rolü ve Önemi	365
The Importance and Role of Gender Studies Centers in Universities Reyhan Aşşen WOLFF-Zeynep Dilara DURMAZ-Onur ÇATALTEPE	

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Üniversiteli Kız Öğrencilerin Suç Korkularına “Toplumsal Kaygı” Perspektifinden Bakmak: Konya Örneğinde Bir Alan Araştırması	383
Considering The Female University Students' Fear of Crime from “The Community Concern Perspective”: A Case Study In Konya Esra Banu SİPAHİ	
Kadın Başbakan Tansu Çiller Döneminde Kadına Politikası: Temel Yasalar Üzerinden Bir Değerlendirme	401
Female Prime Minister Tansu Çiller's Policy on Women: An Assessment Based on Basic Laws Yasemin MAMUR IŞIKÇI-Hayriye ŞENGÜN	
Çalışma Hayatında Kadın Yönetici Olmak: Türkiye'de Sanayi Sektöründe Kadın Yöneticilerin Karşılaştıkları Sorunlar	421
Being a Woman in Working Life: The Problems Faced by Women Managers in the Industrial Sector in Turkey Ayfer USTABAŞ-Mine AFACAN FINDIKLI	
Girişimci Kadınların Bölge Kalkınmasına Katkıları; Artvin Örneği	443
Contribution of Entrepreneurial Women to Regional Development, Artvin Sample Ceyhan AKYOL	
Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Kadın Siyasal Hareketi	465
Women Political Movement from Ottoman to Early Republic Ahmet İLYAS	
Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İşyerinde Kadına Yönelik Cinsel Taciz ..	477
Sexual Harassment of Women in the Workplace in the Context of Social Policy and Gender Abdullah IŞIK	
Türkiye'de Köylü Kadınlar Tarafından Kurulan İlk Dernek: Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği	497
The First Association Established by Peasant Women in Turkey: Saitabat Village Women's Solidarity Association Burcu KAYA ÇAKI	
Kadın Girişimcilerin Sektöre Tutunma Çabaları: Merzifon Örneği	517
Women Entrepreneurs' Sectoral Attachment Efforts: Merzifon Example Akın AY-Esra DUDU KARAMAN	
Sicill-i Ahval Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nde Muallime Hanımlar	529
According to Sicill-i Ahval Documents Mistresses in Ottoman State Şahadet YAZAR-Tuğba TARAKÇI	

Veres Pálné - Hermin Beniczky'nin Hayatı ve Macaristan'da Kız Çocuklarına Öğrenim Görme Hakkı Mücadelesi

Received/Geliş: 20/06/2017
Accepted/Kabul: 03/11/2017

Naciye GÜNGÖRMÜŞ*

Öz

Hermin Beniczky Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içindeki Nograd Eyaleti'nde, Lázi'de dünyaya gelmiştir. Evlendikten sonra Macar geleneklerine uygun bir biçimde eşinin adını ve soyadını almıştır. Pál Veres, Budapeşte'deki Macar Parlamentosu üyeliğine de seçilmiş önemli bir politikacı ve yerel idarecidir. Macaristan'da kız çocuklarının da düzenli eğitim almaları için mücadele eden Veres Pálné-Hermin Beniczky geniş vizyona sahip bir eğitimci ve Macar Ulusal Kadın Eğitim Derneği'nin de kurucularındandır. En dikkat çekici faaliyeti 1867 yılında Macaristan'daki ilk örgün kız eğitim okulunu açmasıdır. O zamana kadar genelde aristokrasi sınıfına mensup veya daha sonraki dönemlerde burjuva ailelerinin kızları ancak özel öğretmenlerden bazı dersler alabiliyorken onun girişimleri sonucunda artık isteyen kız çocukları erkek çocukları gibi örgün eğitim sisteminden yararlanabilme imkanına kavuşmuş; mezunlar içinden bazıları öğretmenlik dahi yapma hakkını da kazanmışlardır. Bu olağanüstü öncü kadın Macar toplumundaki kız çocuklarının eğitiminin önemine dikkat çekmiş, eğitimde ve de diğer alanlarda kadınların haklarının kazanılmasında da etkin rol oynamıştır.

Anahtar kelimeler: Veres Pálné-Hermin Beniczky, Öncü Macar Kadınlar, Macaristan'da İlk Kız Okulu, Imre Madách

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve tarih-Coğrafya fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Hungaroloji Anabilim Dalı; ngungormus@ankara.edu.tr

Veres Pálné - Hermin Beniczky's Life and Struggle For The Right of Education For Girls in Hungary

Abstract

Hermin Beniczky was born in Lázi, Nograd Contry, then part of the Austrian-Hungarian Empire. After her marriage, according to Hungarian traditions, she wore the name of her husband Pál Veres ("né" means 'wife of'). Pál Veres a political leader and later a Member of Parliament in Budapest. Veres Pálné-Hermin Beniczky was a visionary educationalist and known for promoting women's rights, opening the first secondary school for women in Hungary and founding the Hungarian National Association for Women's Education. Veres Pálné, a learned woman herself, founded the first school of secondary education for girls in Hungary in 1867. The upper bourgeoisie and aristocratic families whose daughters were her student did not see a practical use for their daughters to attend beyond a certain age. The superior-level classes were viewed as only useful for young women who intended to become school teachers themselves. This remarkable person, sowed the seed in Hungary for women's education and the elevation of women's rights.

Keywords: Veres Pálné- Hermin Beniczky, leader Hungarian women's, The first secondary school for women in Hungary, Imre Madách

Macaristan'da Kadının Eğitimi Konusunun Seçilme Nedeni

Macar Kültür Tarihi açısından olaya baktığımızda, o dönemde toplumdaki çok az sayıda kişinin eğitim düzeyi ileri seviyededir; kadınların eğitimi ise ancak özel imkanlar ve çabalar doğrultusunda gerçekleştirilebildiğinden neredeyse yok denecek kadar düşüktür. Çünkü Macaristan'da neredeyse 19. yüzyılın ortasına kadar okuma yazma oranı çoğunlukla yüksek soylu, küçük soylu veya burjuvazi kesimine mensup erkek nüfusta yoğunlaşmış ve yine bu sosyal kesime mensup ailelerin bir kısmında kız çocuklarına özel öğretmenlerden ve ancak bazı konularda özel dersler aldirarak onların eğitim ve kültür seviyesini geliştirme imkanı sunulmuştur. Bu çok dar bir kesimi dikkate almaz isek, o durumda, Macar kadınının eğitim düzeyinin neredeyse yok denecek kadar düşük olduğu da söylenebilir.

19.Yüzyılda Macaristan'daki Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış

Macar toplumunda kadının eğitim meselesi konusunun gündeme gelmesi daha ziyade 19. yüzyıla özgü bir olgudur aslında ve bu çalışmanın ana konusu olan *Hermin Beniczky* ya da diğer adıyla *Veres Pálné*'in yaşadığı dönemde Macar kadınının eğitimi için verdiği mücadelenin daha iyi anlaşılabilmesi adına o dönemde Macaristan'da kadınlar için verilen mücadeleleri iki ana başlık altında toplamamın daha doğru olacağı düşüncesindeyim.

Buradan hareketle bu çalışmada Macar kadının eğitimi konusu iki ayrı başlık altında verilmiştir. İlk dönem daha ziyade genel hatlarıyla 1848-49 Macar bağımsızlık mücadelesi öncesi kadın hareketleri üzerinde yoğunlaşırken, ikinci ana başlık ise 1860'lı yıllarda başlayan ve Bayan Veres Pálné adıyla adeta özdeşleşen kadınların eğitim mücadelesi şeklinde irdelenmiştir.

1860 Öncesinde Macaristan'da Kadınların Eğitim Durumuna Dair

Veres Pálné yani Hermin Beniczky'nin yaşadığı 19. yüzyılda ve bilhassa da Reform Dönemi'ne kadarki Macaristan'da kız çocuklarının eğitim durumuna baktığımızda görülen şu ki soylu ve varlıklı kentsoylu, burjuva sınıfının kız çocuklarının bir kısmı özel öğretmenlerden, mürebbiyelerden aldıkları özel derslerle okuma yazma öğrenebiliyor; onun yanı sıra ailenin durumuna göre yabancı dil, şan, edebiyat, müzik veya ev idaresi, çocuk eğitimi gibi konularda da özel dersler alarak kendilerini geliştirme imkanına sahiptiler.

Ancak bu ayrıcalıklı zümreye mensup olmayan genç kızların ve kadınların hayatına yön veren erkekler, yani orta ya da alt sınıfa mensup beylerin yaygın görüşüne göre kadınların çalışması gereksizdir; onların anlayışına göre bir kadın, kocasının kazancı ile aile geçindirmeyi ve yetinmeyi bilmeliydi başka bir ifadeyle "kadının yeri evidir" anlayışı hakimdi. Yine de herhangi mücbir bir sebeple eğer bir kadın çalışmak zorunda kalırsa o zaman ailenin durumunun kötüye gittiği ya da ahlaki bir zafiyet söz konusu olduğu düşünülüyordu (Nyári, 2013, 7-9).

Diğer yandan sayıca az olan zengin, aristokrat ailelere mensup kız çocukları, genç kızlar en azından temel eğitim görme konusunda biraz daha şanslıydılar; onların ailelerinin yanında özel öğretmenlerden özel ders almak kadar mensubu oldukları dinî cemaatlerin özel okullarında yatılı öğrenci olarak temel konularda eğitim alabilme imkanları da vardı; ancak orada da en fazla 15-16 yaşına kadar özel dersler ile yeteneklerini geliştirecek veya heveslerini giderecek konularda eğitim görebiliyorlardı. Sonrasında ise genelde evlenme yaşı gelen kızların kendilerine uygun kişilerle evlendirilmesi için hali vakti yerinde ve sosyal çevresi geniş olan ailelerin kızları salon davetlerinde, balolarda, operalarda en gösterişli kıyafetlerini giyerek uygun eş adayını arayıp bulunca evlenirdi; ve evlenince ise çok istisnai durumlar haricinde kızlık adını kullanmayıp bildiri konusundaki örnekte de olduğu gibi eşlerinin adı ve soyadıyla bilinir öyle tanınırlardı yani....filancanın falancanın hanımı olurdu Macar kadını: Hermin Beniczky Pál Veres ile evlenince *Veres Pálné* (-né eki birinin hanımı anlamına gelir) yani bay *Pál Veres'in hanımı* örneğinde de olduğu gibi.

Üst sınıfa mensup ve her biri kendi sosyal çevresine, işine veya yeteneğine göre eğitim görmüş olan aristokrat beyler, baronlar, kontlar ise 18. veya 19. yüzyılda bilhassa kendi çevrelerindeki bir genç kızın, bir kadının belirli konularda mutlaka eğitim almış olmasını evlilik için şart koşuyordu ve ayrıca edebiyat ya da sanatla ilgilenen kızlar daha tercih edilirdi; çünkü o dönemde, Macar aristokrasi mensupları Fransızca, Almanca gibi dilleri kullanıyorlardı ve bunun için de evlenecekleri kadının yabancı dil bilmesine önem veriyorlardı. Macarca ise alt sınıfların, halkın diliydi.

En alt tabakaya mensup, kırsalda yaşayan veya şehirde hizmet sektöründe çalışanların kız çocuklarının ise okuma yazma öğrenmesine zaten gerek görülüyordu bile. İşte bu gibi farklılıklar nedeniyle daha çok 19. yüzyılda yaygın olarak karşımıza çıkan kadınların kendi hak ve özgürlükleri için verdikleri mücadelelerin başında genelde üst sınıfa mensup eğitilmiş, hali vakti yerinde olan kadınlar gelir. Ayrıca o dönem Macaristan'da baş gösteren diğer toplumsal, siyasal faaliyetler ile de yakından ilgilidir kadınların eğitimi ve hak mücadelesidir. Ancak o dönemde bu alandaki tüm girişimler neredeyse hep aristokrat iadene gelen hanımlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ailevi konumları itibarıyla rahat yaşayabilmek için pek çok imkana sahip bu hanımların bir kısmı, ülkedeki toplumsal geri kalmışlığın nedeninin sadece ekonomik imkansızlıklardan kaynaklanmadığını, bu durumun aslında eğitim ve kültürel alandaki geri kalmışlıkla da ilgili olduğunu idrak edebilmiş yurtsever ve mücadeleci kadınlardır aynı zamanda (Kozári, 2005, 3-6; Nyári,2013,7-11).

Bu öncü, yenilikçi kadınların içinden özellikle Macar eğitim sisteminde önemli rol oynamış isimlerin başında Karacs Ferencné Éva Takács gelir öncelikle. Kendisi, bugünkü anlamda ilk Macar kadın hakları savunucusu ve Macar kadınının erkeklerle eşit eğitim alma mücadelesinin başını çekendir. *Karacs Ferencné Éva Takács* (1780-1845) ilk başlarda yazılarıyla kadın-erkek eşitliği fikrinin savunuculuğunu yapmıştır. 1822'de "Tudományos Gyűjtemény" adlı dergideki makalesinde ilk kez kadının toplum ve kültür hayatında üstlendiği rolün öneminden söz ettiğini görüyoruz. Diğer taraftan aynı dönemde Macar kadınlarının, kız çocuklarının aile ortamında imkanlar dahilinde özel

eğitmenlerle belirli bir düzeyde eğitim almalarının yeterli olduğunu savunan eğitimci István Kultsár'ın "*kadınlar, evinde olmalı ve eşiyle, çocuğunun eğitimi ve yetiştirilmesiyle ilgilenmeli; eşinin kazancı doğrultusunda ev işlerini idareli bir şekilde yürütmeli ve bu kadarıyla yetinmelidir ...*" tarzındaki düşünce anlayışına karşı çıkan yazılar da kaleme alan Éva Takács, kız çocuklarının da erkek çocukları gibi düzenli eğitim almasını, hatta birlikte eğitim görmelerinin, karma okullarda okumanın kız çocuklarına hayatta zorlandıkları noktalarda doğru karar verme yetisini kazandıracığını; kız çocuklarının sadece aile hayatı, ev idaresi için eğitim almayı aynı zamanda kendi ekmeğini kendisi kazanacak şekilde meslek edindirme eğitimi görmeleri gerektiğini de savunmuş ve kendisi de bir anne olarak kendi kızının ilgisi, talebi ve yeteneği doğrultusunda özel eğitmenlerden ders alması konusunda elinden geleni yapmış bir kadındır. Pedagojik ve politik içerikli yazıları da bulunan Éva Takács-Karacs kadınların eğitimi konusundaki mücadelesine 1840'lı yıllarda Klára Leövey ve Blanka Teleki ile devam etmiştir (Kozári, 2005,46; Nyári, 2013, 3-5; Cultura,MTI, 2015,1-3; Schuller, 2015, 115; MTA, 2016,2/7).

Kızı eğitimci ve yazar Teréz Karacs (1808-1892) da bu önemli misyonu aynı doğrultuda sürdürmüştür. Onun da annesi gibi kadın hakları üzerine çevirileri, şiirleri, pedagojik veya politik içerikli yazıları vardır. T. Karacs, 1840'lı yıllarda kadınların eğitimi mücadelesini bu alandaki diğer önemli isimlerin başında gelen Klára Leövey ve Kontes Blanka Teleki ile birlikte sürdürmüştür. (Schuller, 2015, 1/5,2/5; MTA, 2016,2-3).

Bunun neticesinde 1846'da Reformasyon Kilisesi'nin de talebiyle Kuzey Macaristan'da Miskolc'da, ilk Özel Kız Okulu kurulur ve bu okulda ilk defa aristokrasi sınıfına mensup olmayan kızlar, burjuvazi kesimin kızlarının da eğitim görmesi sağlanır; ayrıca bu okulda çağdaş pedagojik ilkeler doğrultusunda Macarca eğitim verilir, yani eğitim dili resmen ilk kez Macarcadır ve burada gözleme dayalı, uygulamalı bir eğitim sistemi takip edilir. Okulun adı kısa zaman içinde sadece bütün ülkede değil dışarıda da duyulur. Öyle ki Teréz Karacs, Macar İhtilali'nin en ateşli günlerinde, 20-24 Temmuz 1848'de Münih'te düzenlenen Eğitim Kongresi'ne davet edilir. Teréz Karacs olağandışı şekilde, yanında erkek olmadan tek başına bir kadın olarak seyahat eder ve etkinliğe katılır ve böylece ilk kez erkek eğitmenler ile kadın eğitmenler, mürebbiyeler temsil düzeyinde de olsa eşitlenmiş olur.

Ne var ki 1849'daki ağır yenilgiyle birlikte özel imkanlarla ayakta duran okulun da sonu gelir ve maddi sıkıntılara daha fazla göğüs geremeyince 1859'da Miskolc'daki Reformasyon Kilisesi'nin de destekleyemediği okulu kendi imkanları ile faaliyetlerine devam edemeyip kapanınca T. Karacs Macar kültür tarihinden çok önemli bir yere sahip Kolozsvár'a giderek oradaki Temel Kız Eğitim Okulu'nun idareciliğini devralmış ancak oradan da ayrılıp daha sonra ise Peşte'ye döndüğü ve Teleki ailesinin mürebbiyesi olduğu ve 80 yaşına kadar da özel öğretmen olarak ders vermeyi sürdürdüğü biliniyor (Kozári, 2005, 46-47).

19. yüzyılın diğer önemli başka bir Macar eğitim gönüllüsü Kontes Blanka Teleki (1806-1862) ise aslında ilk Kız Eğitim Okulu kurulması fikrini ortaya atanların başında gelir. Öncelikle aydın bir kadın olan ve hatta 1828 yılında Buda'da Angyalkert (Melekler Bahçesi) adı altında ilk çocuk yuvasını –kreşini açmış olan teyzesi Teréz Brunszvik'in etkisiyle kadınların erkeklerle eşit şartlarda eğitim görmesi fikrini ve faaliyetini hayat felsefesi haline getirmiş bir aristokrat kadındır Kontes Blanka Teleki. Dönemin gazetelerinde kadınların eğitimi, kadın-erkek eşitliği ile ilgili çok sayıda makalesi yayımlanmış; üstelik daha 1846 tarihinde, siyasî boyuttaki özgürlük hareketinin hemen arifesinde, Peşte'de, Klára Leövei ile beraber özel Kız Eğitim Okulu'nu açarlar (Kozári, 2005, 46-49; MTA, 2016, 2-3).

Ancak kız çocuklarının eğitimi için açılmış olan bu eğitim kurumları ne yazık ki 1848 Macar bağımsızlık mücadelesinin yenilgisinden sonra kapanır, kapatılır. Çünkü 12 Nisan 1848 tarihinde, ayaklanmanın en sıkıntılı zamanında Klára Leövei 'ın yönetimindeki Blanka Teleki'nin okulunun öğrencileri ayaklanmanın simgesi haline dönüşmüş olan 12 maddelik mart bildirisinden yola çıkarak bir kadın hakları bildirisi hazırlarlar ve o bildirmede özellikle ülkenin bağımsız, özgür olabilmesi için her şeyden önce o ülkedeki kadınlarının özgür olması gerektiğini iddia ederler; kadın-erkek eşitliğini savunurlar ve öncelikle eğitimde, sosyal hayatta fırsat eşitliğini talep ederler;özetle kadınları özgür, bağımsız ve eğitilmiş zaman bir toplumun özgür,ve bir ülkenin de tam manasıyla bağımsız olamayacağını iddia ederler zira.Bu talihsiz olayın ardından Klára Leövei Macar özgürlük Mücadelesi'ne verdiği destekten dolayı hapis cezasına çarptırılınca Fransa'ya kaçmak zorunda kalır (Kertész, 1966,1972,1987; Kozári, 2005, 46-49; MTA, 2016, 1-3).

Macaristan'da kadının eğitimi mücadelesinin özellikle ikinci dönemine damgasını vuran bayan Pál Veres adı Macar eğitim tarihinde Karacs Ferencné – Éva Takács ile onun kızı Teréz Karacs, Teréz Brunszvik, Vilma Hugonnai, Klára Leövei, Blanka Teleki adıyla birlikte anılmaktadır. Her birisi uzun ve zorlu bir yolun farklı birer duraklarıdır aslında. Ortak paydaları, hangi sosyal kesime mensup olursa olsun genel olarak kadınların eğitim görmesi gerektiğini savunmalarıdır; kadınların kendi düşlerini gerçekleştirebilmesi ve kendi yeteneklerini ortaya koyabilmesi adına her biri bir şeyler yapmayı denemiş, yapabilmiş ve başarmış kadınlardır hepsi.

Veres Pálné – Hermin Beniczky'nin Hayatı ve Eğitim Mücadelesi

Çocukluğunu, genç kızlığını Hermin Beniczky olarak geçiren ve Macar eğitim tarihine adını yazdıran Veres Pálné Macaristan'daki kadın hakları hareketlerinin en başta gelen temsilcilerindendir ve öncelikle eğitim ve meslek seçiminde fırsat eşitliğinin savunucusu olarak tanınmış, kız çocuklarının eğitimde fırsat eşitliğinden yararlandırılması konusunda yoğun ve zorlu mücadeleler vermiş, Macar devlet eğitim sisteminde daha evvel olmayan tarzda kız çocukları için örgün eğitim verilen temel eğitim okulu açılmasını sağlamış, akabinde kız meslek okulu, kız teknik meslek okulu, kız olgunlaşma

enstitüsü gibi eğitim merkezlerinin kurumsallaşmasını gerçekleştirmiş ve 80 yıllık ömrünün neredeyse yarısını bu uğurda mücadele edip emek vererek geçirmiş bir eğitim reformcusudur özetle. Kadınların eğitimi olduğunda toplumun refah düzeyinin ve huzurunun yüksek olacağını düşünen azimli, kararlı, mücadeleci bir kadındır; özverili, sevgi dolu bir annedir (Rudnay-Szigethi, 1902, 18-23; Gónczy, 1915-16, 23-27; Nyári, 2014; Gráberné, 2015, 4-6),.

Onun hayat hikayesine kısaca bakacak olursak çarpıcı, dikkat çekici, sıra dışı ayrıntılardan hareketle yaptığı, yapmaya çalıştığı birçok işin altında yatan asıl nedeni de görmek mümkündür pekala ve bu yoldaki azmini, sabrını ve kararlılığını tetikleyen unsurlar, sebepler nelerdi soruları geliyor akla. Küçük yaşta yetim öksüz kalmış bir kız çocuğunun yaşadığı travmalar mı, her türlü maddî manevî imkana sahip bir kadının gücü mü, yoksa hayattaki duygusal travmaları mıydı onu buna sevk eden?

Aslında Hermin Beniczky hayatının dizginlerini kendi eline erkenden almış bir kadındı. Yirmi dört yaşındadır evlendiğinde, kırk yaşından sonra eşinin ona sağlamış olduğu her türlü ekonomik, sosyal ve siyasal güçten de istifade ederek ve en önemlisi eşinden de destek ve yardım alarak uzun soluklu bir mücadeleye baş koymuş ve bu mücadelesini ölümüne dek sürdürmüştür yılmadan, yorulmadan.

Herrmin Beniczky'nin Çocukluğu ve Ailesi

Asıl adı Hermin Beniczky olan Veres Pálné varlıklı, soylu bir aileye mensuptur ve Macar-İsveç asıllı anne babadan, karma bir evliliğin içinde 13 Aralık 1815 tarihinde bugün Slovakya'da bulunan Nográd ilinde Lázi'de dünyaya gelmiştir. Ne var ki o henüz bir yaşındayken babası Pál Beniczky vefat etmiştir. Bunun üzerine genç yaşta dul kalan annesi Karolina Beniczky kızlarına daha iyi bir eğitim sağlayabilmek için taşradan Peşte'ye taşınmaya karar verir.

Tanınmış, saygın bir kişi olan büyükbaba Márton Sturmman, dul kalmış kızı ve torunlarına daha iyi koşullarda yaşamaları ve çocukların da düzenli eğitim alabilmeleri için Buda'da bir ev satın alır. Böylece Hermin ve ailesi, teyzesiyle, kuzenleriyle birlikte taşradan başkentte taşınarak Buda'daki evlerinde yaşamaya başlarlar ve çocuklar burada özel eğitimden okuma yazma öğrenirler; Almanca ve Fransızca derslerinin yanı sıra ayrıca edebiyat, piyano dersleri de alırlar.

Güzelliği, zarafetiyle olduğu kadar, kültürlü oluşuyla, hayırseverliliği de bilinen, tanınan anneleri Karolina Beniczky *Budai Jóltevő Asszonyi Egyesület'in* (Buda Hayırsever Kadınlar Cemiyeti) kurucularındandır. Hayırseverliğin aslında ona babasından geçtiğini de söylerler ne var ki Karolina Beniczky 1831'deki kolera salgınında vefat eder ve üç kız çocuğu bu talihsiz olayın sonucunda başkentten ayrılarak büyükbabalarının taşradaki mülküne taşınmak zorunda kalırlar (Baráth, 1878, 12-37; Rudnay-Szigethi, 1902, 44-153; Nyári, 2013, 45-66, 73; Schuller, 2015, 5; MÉL, 1967,1-8).

Aslında İsveç asıllı olan ve Almanca konuşan büyükbaba Márton Sturmman toprak sahibi ve aynı zamanda ticaretle de uğraşan varlıklı bir beydir. Kendisi Macaristan'da ilk anonim şirketi kuran, yenilikçi, girişimci ruhlu ve disiplinli biridir. O sıralarda doksanlı yaşlarında olan ve kolera salgını

sebebiyle ardarda eşini, dört oğlunu, iki kızını, torunlarını kaybetmiş bedbaht, huysuz, aksi bir ihtiyar olan büyükbaba M. Sturmann Gömör'deki mülkünü satarak torunlarıyla birlikte yeni bir hayata başlamak ister ve Tótyörk'deki mülküne, şatosuna taşınır. Yörede yaşayanların saygı duyduğu, delikanlıların ise çekindiği yaşlı M. Sturmann yetim öksüz kalmış üç kız torununun olabildiğince özgür, bağımsız ve özgüvenli olarak yetişmelerini sağlamaya çalışmıştır elinden geldiğince.

Alman kültüründen gelen, çok fazla hayat tecrübesine sahip ihtiyar adamın zengin kütüphanesinde özellikle Hermin edebiyat, tarih, coğrafya, fen bilimleri, sanat tarihi, siyaset bilimi konusunda Almanca yazılı birçok kitabı okuma şansı bulur. Bu şekilde okula gidemediğinden eğitiminde eksik kaldığını düşündüğü yönlerini geliştirmeyi dener (Gyulai, 1896, 13-6; Rudnay-Szigethi, 1902, 125-146; Gráberné, 2015, 1-5) .

Diğer yandan zamanla yaşadıkları yöreye ve koşullara alışan genç kızların akrabaları olan halaları Kontes Tihányi ile görüşmeye başlarlar. Kontes Tihányi, ailesiyle birlikte Peşte'de koca bir konakta yaşamaktadır ve üç kız kardeş yaz tatillerinde onu ziyarete giderler. Böylece gözlerden uzak taşrada kendi başlarına özgür bir hayat sürdüren kızlar Peşte'de yaşayan Kontes Tihányi'yi ziyarete gittikçe orada salon davetlerine, edebiyat gecelerine katılarak mahrum kaldıkları sosyal hayata dahil olmaya çalışırlar, dönemin özelliklerine göre hareket etmeyi, giyinip kuşanmayı da öğrenmiş olurlar. Kontes Tihányi'nin davetler verdiği salondaki konuklar arasında dönemin tanınmış yazarları, şairleri, felsefecileri, siyaset ve bilim adamları da vardır.

Hermin Beniczky o salon davetlerinde ilk kez Macarca dergilerden, romanlardan söz edildiğini duyar ve Macar kültür hayatının en önemli simalarından Ferenc Toldy ile de burada karşılaşır. O sırada Macar Bilimler Akademisi sekreteri olan genç Toldy'nin çok yönlü kültürüne, derin bilgisine hayran olur. Keza tanıştıktan çok kısa bir süre sonra evleneceği eşi Veres Pál ile de yine bu toplantılardan birinde karşılaşmıştır (Bobula, 1936; Kozári, 2005, 39-40; Gráberné, 2015, 1-3).

Pál Veres ve Eşi Hermin Beniczky (Veres Pálné)

Pál Veres, hali vakti yerinde, saygın, itibarlı bir aileye mensup yetenekli biridir ve o sırada, çok genç olmasına rağmen ailesinin mülklerinin de bulunduğu Nógrád ilinde noterdir,baş katiptir; idari işlerden, yerel siyasetten iyi anlar ayrıca kültürlü, bilgili, son derece düzgün ve güzel Macarca konuşan, iyi eğitim görmüş, hukuk eğitimi almış başarılı ve sakin mizaçlı bir gençtir.Kendisiyle aynı yaşta olan Pál Veres'in bu özelliklerinden çok etkilenen Hermin Beniczky'nin evlilik kararı alması hızlı olur.Ve Budapeşte'deki sosyal etkinliklerde tanışmış olmalarına rağmen 1839 yılında evlenen Veres çifti Vanyarc'daki aile konaklarından birinde yaşamayı seçer ve 46 yıllık evlilik hayatları boyunca birbirine her konuda yol arkadaşlığı yapmış, gıptayla izlenen bir çift olarak bilinirler (Kertész, 1987; Andor, 1998, 16, 21-8; Kozári, 2005, 40-41; MTA, 2016, 2-3).

Hermin Beniczky ya da namı-diğer bayan Pál Veres ne zaman ihtiyaç duysa eşini hep yanında bulmuştur; dönemine göre değerlendirildiği zaman Pál Veres eşine karşı olağanüstü anlayışlı, Müşvik

ama bir o kadar da etkin biridir. P. Veres kendi döneminde kendi sosyal çevresindeki birçok erkekten farklı tavır sergiler evlilik hayatında; zira onun eşine güveni tamdır ve karısının başarılarıyla gurur duyar; hatta eşinin bazen kendisinden çok daha popüler olmasından rahatsızlık duymaz çünkü karısının hem evine, hem ailesine karşı sorumluluklarını yerine getirdiğine, hem de üstlendiği önemli ve onurlu toplumsal görevini en iyi şekilde yaptığına inanır ve daima onu destekler. Bayan Veres'in sosyal hayata ne denli ilgili ve hevesli olduğunu bildiği için taşradaki konaklarının kapılarını yakın arkadaşları olan ve dönemin öne çıkan siyaset, sanat, edebiyat temsilcilerini ağırlamaktan da kaçınmaz Pál Veres, üstelik erkek konukların siyaset, ekonomi, edebiyat gibi konulardaki sohbetlerine eşinin katılmasında bir sakınca da görmez, çünkü bayan Veres gündemi yakından takip eden heyecanlı, çok yönlü bir şahsiyettir (Rudnay-Szigethi, 1902, 233-65; Andor, 1998, 16-9),

Szilárda Veres'in Doğumu ve Bayan Veres'in Çocuk Eğitimine Yaklaşımı

Bu uyumlu, sıradışı çiftin 1841 yılında kızları Szilárda dünyaya gelir ve kayınvalidesinin bütün itirazlarına rağmen Hermin Veres kızını yabancı dadılara emanet etmeyi kabul etmez; çocuğuna kendisinin bakacağını ve hatta okuma yazmayı da kızına kendisinin öğreteceğini açık seçik beyan eder ve dediğini de yapar. Anne babasını çok erken yaşta kaybettiğinden içinde ukde kalan ne varsa kızıyla yaşamak ister çünkü, bunu daha sonra mektuplarında, günlüklerinde de ifade ettiğini görüyoruz.

Kızları erken yaşta, 2 yaşındayken, aksanlı Macarca konuşan annesine rağmen, kusursuz bir şekilde Macarca konuşur; daha sonra ise yabancı mürebbiyelerden ayrıca Almanca ve Fransızca dersleri de alır. Bayan Veres biricik çocuğuna her şeyin en iyisini vermek isteyen bir anne olduğundan Rousseau'yu, Pestalozzi'yi bile okur. Çocuk eğitimi konusunda genç anne okuduklarının da etkisiyle olsa gerek temel bir pedagojik prensibe vurgu yapar ve bu anlayışını eğitim politikasının temeline yerleştirir: “*çocuklarınıza emir vermekten, onlara bir şeyleri yasaklamaktan zevk almayın sakın, onun yerine bırakın çocuklarınız özgürce davransın*” prensibini dillendirir ama buna rağmen dizginler hep onun elindedir (Rudnay-Szigethi, 1902, 192-234; Andor, 1998, 10-11; Kozári, 2005, 41-2).

Eşi siyasetle, ticaretle ve idarecilikle meşgul olurken o kızlarının eğitimiyle ilgilenir ve 1848'de Szilárda henüz 6 yaşındayken ona okuma yazmayı öğretmeye başlar. Diğer taraftan H. Veres kızını herhangi bir misyoner okuluna da dini eğitim almaya da göndermek istemez ve haliyle kendi çocuğundan yola çıkarak benzer durumdaki diğer kız çocuklarına ve ailelerine çıkış ve çözüm yolu olabilecek yöntemler geliştirmeye başlar, dost meclislerinde kız çocuklarının da tıpkı erkek çocukları gibi özgün eğitim sisteminde dahil edilmesi gerektiğini dillendirmeye başlar. Bu nedenle özellikle pedagojik eserleri okumaya ağırlık verir. Bir yandan da çocuğunun yetenek ve ilgisi doğrultusunda özel eğitimler gelir evlerine özel ders vermeye, hatta konuklar da bu eğitimin destekleyenler arasında yer alır.

Vanyarc'daki evlerinin daimi ziyaretçileri arasında Macar Edebiyatı'nın önemli isimlerinden birisi olan Imre Madách (1823-1864) da özel eğitimlerden birisi sıfatıyla sık sık yer alır. Bayan

Veres hem kızının eğitimini denetlemek hem de kendi eksik kalmış yönlerini geliştirmek adına kızıyla birlikte özel derslere bizzat katılır. Madách'ın önerisiyle Alexander Humbolt'un ünlü *Cosmos* adlı eserini kızıyla beraber o da okur, ayrıca en modern fen bilimcilerinin eserlerini de okurlar ama anne doğru dürüst Macarca bilmediği için durumdan rahatsızlık duymaya başlar çünkü Hermin Veres kızının derslerini takip ederken kendisinin aslında Almanca düşündüğünü fark eder ve bu sebeple kızına öncelikle Macar edebiyatının öğretilmesini ister (Bobula, 1936, 23-7; Andor, 1998, 13-6, 19; Kozári, 2005, 41-4; MÉL, 241; MTA, 2016, 2-7).

Bayan Veres 1850'li yıllara kadar tamamen ailesi yani kocası ve kızı için yaşayan sıradan, varlıklı bir kadın gibi görünür aslında. Başka çocuğu olmadığından sadece biricik kızının eğitimine kendini adanmış bir annedir görünüşte. Ne var ki hem kızının daha ileri seviyede eğitimine devam etmek için hem de kendi kişisel sebeplerinden dolayı 1855 yılında anne kız başkentte taşınırlar. Bayan Veres burada da Szilárda'nın aldığı derslerin hepsini yakından takip eder ama sadece ilgili bir anne olarak değil aynı zamanda kendisini de yetiştirmek, geliştirmek için çabalayan bir kadın olarak yapar bunu. Peşte'de kaldıkları süre içinde kızları Szilárda özel öğretmenlerden piyano dersleri alır, annesiyle beraber konserlere ve operaya gider, yaz tatilinde taşradaki mülklerine geri dönerken yine özel edebiyat dersi için genç bir şairi de beraberlerinde götürürler (Andor, 1998, 9-11, 18; Cultura-MTI, 2017, 2-3).

Diğer yandan ise daha evvel çok karşı çıktığı halde şimdi o kendisi kızının erken yaşta sosyal hayata atılmasını sağlar ve alışılmışın dışında bir hareketle kızı daha 15-16 yaşındayken, o dönem çok revaçta olan ailelerin kızlarını cemiyete tanıtmak için düzenlenen meşhur Anna Balosu'na götürür çocuğunu; çünkü kızının erkenden hayatı öğrenmesini ister.

Kısacası Hermin Veres'in o zamana kadar çeşitli sebeplerden dolayı yapmak isteyip de yapamadığı her şeyi kızına yaptırmaya çalışması dikkat çekicidir. Annesinin çabaları boşa gitmez ve Szilárda 1860 yılında Nyitra'lı toprak sahibi József Rudnay ile evlenince H. Veres kendisine yeni bir uğraş bulması gerektiğini fark eder. İşte o süreçte bir yandan da bir kadın olarak mutlu olmak için, başkalarını da mutlu edebilmek için eğitimin önemini sorgulamaya başlar; "kadın olarak eşimize, ailemize karşı olan sorumluluklarımızı yerine getirdikten sonra arta kalan boş zamanlarımızda kendimi geliştirmek için bir şeyler yapabilesek, eğitim görebilsek, meslek sahibi olabilesek ne iyi olurdu" diye düşünen ve bu düşüncesini hayata geçirme kararı almasına en çok da yakın aile dostlarından olan Imre Madách'ın 1864 tarihli bir yazısı sebep olur (Andor, 1998, 9-10, 13-6; MTA, 2016, 2-3).

Imre Madách ve Hermin Beniczky-Veres Çatışması

1848 Macar Özgürlük Mücadelesi'ne verdiği destekten ve mevcut siyasî düzene kaşı gelmekten hapse atılmış, daha sonra serbest bırakılmış olan Imre Madács 1864'te bilhassa edebiyat ve siyaset dünyasında çok meşhur olmuş, hatta onun adını Macar Edebiyat Tarihine altın harflerle yazdıran meşhur *Az ember tragédiája* adlı eserinin başarısı ile Akademi üyeliğine de seçilmiştir ve bu

vesileyle yapacağı tören konuşması için hazırladığı metinde kadın-erkek ilişkileri, iki cinsin yeryüzündeki varoluş nedenleri vb. konularla ilgili ifadeleri sebebiyle bayan Hermin Veres çok alınmış, öfkelenip aşırı tepki vermiştir yazılanlara (Szerb, 1934, 424-32, 455; UMIL-2, 1994, 12,56-58; Andor, 1998, 17-24).

Onun bu aşırı tepkisinin nedenleri üzerine literatürde değişik yaklaşımlara da rastlıyoruz. Imre Madách aslında hem yakın arkadaşının hanımı olan annenin hem de özel edebiyat dersi verdiği Szilárda'nın büyük hayranıdır; hatta kendisinin Macar edebiyatının büyükleri arasında yer almasını sağlayan ünlü *Az ember tragédiája* adlı eserin özellikle son bölümündeki kadın karakterini anlatırken Hermin Veres'ten esinlendiği herkesçe bilinmektedir. Veresler'in taşradaki konaklarının bahçesinde ya da Peşte'deki salon davetlerinde Bayan Veres'in siyaset, edebiyat, ekonomi, sanat gibi birçok konuda daima söyleyecek sözü olması kadınlardan yana biraz bedbaht olan Madách'ı aslında hep etkilemiştir; hayran olduğu, hatta kendisine şiirler dahi yazdığı yaşça kendisinden epey büyük olan Hermin Veres'i o kadar çok kızdıracak neler yazmış olabilir ya da Hermin Veres neden o kadar içermiş, niçin aşırı tepki vermiştir sorusunun cevabı başka bir araştırma konusu olduğundan burada buna fazla değinilmemiştir.

Her şeyi varken kendisini birden büyük ve önemli, bir o kadar da çetrefilli bir davanın içinde bulan Hermin Veres'i Imre Madách ile karşı karşıya getirecek ve inadın, azmin, kararlılığın göstergesine dönüşecek toplumsal bir olayın tetikleyicisi yazının içeriği oldukça felsefidir aslında. Ancak Hermin Veres, eski yakın arkadaşı Madách'ın Akademi üyeliğine seçilme onuruna hazırladığı *A nőkröl, különösen esztetikai szempontból* (Kadınlar Hakkında, Özellikle Estetik Açısından) başlıklı tören konuşmasının metnindeki ifadelerin bir kısmını doğrudan kendisine yönelik yazıldığını düşünmüştür her nedense.

18 Nisan 1864 tarihinde Akademi üyeliğine seçilme törenindeki konuşmasında yakın dostu olarak bilinen Bayan Veres'e, kızına öğrenme merakı ve çok yönlü oluşları nedeniyle hayran olduğunu söyleyen, hatta kendisine karşı olan hayranlığını şiirleriyle de ortaya koymaktan sakınmayan, hatta ve hatta bununla da yetinmeyip onu meşhur eden *Az ember tragédiája* adlı eserinin son bölümündeki kadın karakterinin esin kaynağının Hermin Veres olduğunu açıklamaktan dahi çekinmeyen I. Madách'ın kalkıp böylesi önemli bir konuşma metninde kadınları hedef alan, kadını aşağılayan, hor gören ifadelerinde üstü kapalı bir şekilde kendisi ve kızı Szilárda'yı tarif edercesine sözler sarf etmesine H. Veres tahammül edemez, buna bir mana da veremez; ancak bazı edebiyat tarihçilerine göre bunun altındaki neden Madách'ın yaşça kendisinden büyük olan Hermin Veres ile yaşça kendisinden epey küçük olan Szilárda Veres'e karşı beslediği karşılıksız kalmış duygulardan kaynakladığı yönündedir (Andor, 1998, 13-29; Nyári, 2014, 18-69; MTA, 2016, 2-3).

Özetle Madách'ın bu sansasyonel yazısı üstelik bir de 1865 yılında *Koszorú* adlı edebiyat dergisinde de aynen yayımlanmıştır:

Kadın erkekten daha evvel gelişip olgunlaşır ancak, daha kolay algılar ve daha kolay öğrenir ama ...kadın ne kadar eğitim almış olursa olsun bir erkeğin ulaşabileceği mental seviyeye asla erişemez, ayrıca yaradılışından kaynaklanan eksik özellikleri nedeniyle de insanlığa yön verecek varlıkları arasında yer alamayacağı için ne sanatta, ne de bilimde kayda değer bir başarı ortaya koyamaz, yeni bir şeyler keşfedemez... karşı cinsi etkileyecek hiçbir içsel yetenek yoktur onda, o sadece dış görünüşüyle karşı cinsi etkileyebilir ancak... yine de ola ki bir kadın bir erkek kadar bir alanda başarılı olmak isterse o kadın tavır ve düşüncesiyle kadını zarafetini kaybeder, erkek gibi davranan ve düşünen kadın ise estetik olamaz... bir kadının yeri evidir, yuvasıdır; kadın çocuklarının eğitimiyle ilgilenmeli, onları kendisi terbiye etmeli, eşinin kazancını idareli kullanıp ona her konuda yardımcı olmalıdır, erkek gibi meslek öğrenip para kazanmak kadına uygun değildir, kadının kadın gibi olabileceği ortam sıcak aile ortamıdır, erkeklerle yarışan bir kadın kadını vasıflarını yitirmiş bir varlıktır sadece... yaradılışı gereği kadın ... beden ve ruhen savunmasızdır ve o sebeple onu koruyup kollayacak ve kendisinden daha güçlü erkeği arar ve ondan daha güçlü olan erkeğin göğsünde iken içindeki kadını duygular uyanır ... vb.

Bu ve buna benzer diğer başka kışkırtıcı ifadeler nedeniyle Hermin Veres'in I. Madách'a basın yoluyla cevap vermeye kalkışınca onun birden popüler bir kadın olmasıyla olay farklı bir boyut kazanır. Bu tarihî konuşma metni 1865'te yazılı basında yer alınca H. Veres hem kendisini hem de hemcinslerini doğrudan hedef alan aşağılayıcı, küçük düşürücü ifadeleri kabul etmediğinden çok sert bir cevap yazar. Böylece iki eski yakın dost azılı birer rakip haline dönüşmüş, karşılıklı yazılar kırıcı ve yaralayıcı olmuştur aslında. Madách'ın hemcinsleri üzerinden aslında kendisine yönelik fikirlerini çürütmek için Hermin Veres *Felhivas a nők érdekében* (Kadınlar Adına Çağrı) adıyla bir makale kaleme almış ve bunu ilk önce Pesti Napló'ya göndermiş; ama orası siyasî yazılara yer verdikleri için kadınlarla ilgili bir yazıya basamayacakları gerekçesiyle onun yazısını reddedince bu sefer aynı yazısını kocasının yardımıyla aile dostları olan M. Jókai'nin başında bulunduğu HON dergisine gider ancak orada da umduğunu bulamaz, Zira yakın dostları Jókai yazıyı alıp çekmecesine koyar ve aylar sonra ancak 28 ekim 1865 tarihinde çekmecedeki yazı okuyucusuyla buluşur bir şekilde (UMIL,2, 1256-8; Andor, 1998, 16-22; Kozári, 2005, 41-2).

H. Veres bu olup bitenin etkisiyle yazısında kadınların ivedilikle eğitim almasının artık kaçınılmaz bir hal aldığını ileri sürmüş ve on yıllarca sürecek eğitim mücadelesi davasını bu vesileyle de resmen başlatmıştır aslında. Her ne kadar ilk bakışta kişisel ve anlık bir tepki gibi algılansa da bu davranış tarzı hiç de görüldüğü gibi değildir gerçekte. Bütün Macar kadınlarının asırlardır mahkum edildikleri karanlığı bastırıp aydınlığa kavuşmak için başlatılmış kadın mücadelesinin bireysellik boyutunu aşarak toplumsal tepkiye ve dayanışmaya dönüşmesidir bir bakıma.

Madách'ın yazısındaki "...kadınlar erken gelişse de erkekler kadar öğrendiklerini geliştirmeye yatkın değildir..." türdeki ifadelerine karşılık olarak Hermin Veres:

Bu, kadınların kusuru değildir; geri kalmış, gelişmemiş olmak da keza kadının kendi suçu, kendi hatası değildir; zira bilim edinme ve sanatta becerilerini ortaya koyma konusunda erkeklere tanınan haklardan bu ülkedeki kadınlar asırlardır mahrum bırakılmışlardır ve o yüzden yersiz buluyorum kadınları rencide eden, küçümseyen bu tarz ifadeleri... Ayrıca erkekler tarafından sık sık dile getirilen kadınların bilimsel alanda

eğitim almalarına gereksinim yoktur yönündeki beyan beni çok derinden yaralamıştır ve acı dolu duygularımı bir kenara bırakıp bu dünyada kadının neden var olduğunu, kadının niçin yaratılmış olduğunu sorgulamaya başladım... Kadınların eğitim görmesinin ve bilimde, fende ilerlemesinin gereksiz olduğu görüşü yanlıştır... Bu bugüne kadar böyle gelmiş olabilir ancak böyle devam etmemelidir, bizim de aydınlanmamız gerek, çünkü ancak eğitilmiş, bilgili kadınların varlığı ile bir toplum gelişip ayağa kalkabilir, ulusal varlığımızı ancak o şekilde devam ettirebiliriz. Onun için kadın hemcinslerim kız çocuklarının örgün eğitim almaları konusunda dile getirdiğim düşüncelerime sahip çıksınlar ve beni desteklesinler ... kadınlara, bilimin kaynaklarına ulaşma şansı tanınmalıdır, eğitim görme hakkı tanınmalıdır; ama bunun için gereken ilk adımı kadınlar atmalıdır...

diyerek yola çıkar ve sayıları her geçen gün daha da artan yol arkadaşlarıyla birlikte kısa zamanda büyük işler başarır. Hermin Veres, Macar toplumunda Avrupa ülkelerinin birçoğunda kadınlara tanınmış olan hakların kendilerine de tanınması gerektiğini düşünür ve en eğitilmiş, en saygın erkeklerin bile en cahil erkeklerle neredeyse aynı fikirde olmasını kabul edemez. Bunun için tanıdığı tüm hali vakti yerinde, zengin hanımlara birer mektup yazarak bir an evvel kız çocuklarının eğitim alabilecekleri bir okulun kurulması konusundaki fikrini açıklar ve onlardan maddî manevî destek ister. (Rudnay-Szigethi, 1902, 127,132-147; Andor, 1998, 163-85; MTA, 2016, 3).

Macaristan'da da diğer aydınlanmış Avrupa ülkelerinde olduğu gibi kadınların eğitimi meselesinin önemine dikkat çeker ve “*Buzdító szózat*” (Kışkırtıcı Söylev) adı altında ikinci yazısını yazar. 24 Mayıs 1867 tarihinde yine HON'da çıkan ikinci yazısında “*Buzdító szózat*” da Macar toplumundaki sözde eğitilmiş, aydın geçinen ama kadınların eğitim görmesi konusunda önyargılı erkeklerin kendiliğinden kadınlara eşit eğitim hakkı tanımayacağını, bunu onlardan beklemenin anlamsız olduğunu, eğer bir şey yapılmazsa o zaman erkeklerin bundan sonra da kadınların karanlıkta kalmasına göz yummaya devam edeceklerini ve bunun için kadınların kendi haklarını araması için harekete geçmeleri gerektiğine dikkat çeker. Buradaki makalesinde Hermin Veres:

... Kadınlar teknik konulardan anlamıyor düşüncesini kabul etmiyorum, eğitim görürlerse o konuda da başarılı olabilirler;... tarlalarda gün boyu erkeklerle birlikte çapa yapan, ekip biçen kadınları göz ardı etmişsiniz; kadın ailesinin imkanları dahilinde 15-16 yaşına kadar özel derslerle bir şey öğrenmeyi sürdürebilir... Fizik, kimya, astronomi, matematik estetik gibi dersleri görmemiştir hayatında. Daha 15-16 yaşındayken davetlere götürülür, görücüye çıkartılır ve dış görüntüsü ile, fiziki güzelliği ile kendine bir eş arar. Yerleşik toplumsal davranış kalıbında 18 yaşından önce kocaya verilir ve çocuk sahibi olur kadın... Evini iyi idare etmesi konusunda eğitim alır, çocuk bakımı ve eğitimi konusunda bilgilendirilir ve kadının çocuğuna, ailesine kendini feda etmesi istenir. Bu toplumda, saatlerce farklı bir şeyler öğrenmek için kitap okuyan akıllı, zeki kızlarla alay ediyorlar, onun bilgisinden, yorumlarından ne kadar çok etkilenmiş olsalar da, erkekler o kadına ilgi duymaktan kaçınıyorlar... erkek 22 yaşına kadar istediği konuda eğitim görür, okur, öğrenir, kendini geliştirme şansı vardır... peki bu kadar çok imkan tanındığı halde bilgisiyle, becerisiyle ne kadar az erkeğin diğerlerinin arasından sıvrılmış olmasına hayret ediyorum...ama buna rağmen erkekler kendilerini adeta tanrı gibi görüyorlar.. Boş zamanlarında erkekler neyle uğraşılıyor? Peki kadınların boş zamanı var mı? Bin yıllık bir geleneği bir günde değiştirmek elbette ki imkansız..zira erkeklerin koyduğu yasalar, erkeklerin belirlediği töreler, kurallar çerçevesinde geçiyor bir kadının bütün ömrü... Özgür değil kadın; o, daha çok erkeğin hizmetinde bir köle adeta. Bilime, sanata yeteneği, ilgisi, merakı da olsa kadın olduğu için bunu gerçekleştiremez hiçbir zaman... Ama bir

gün bütün bunlara imkan olacağına kesinlikle inanıyorum... Gün gelecek kendisi için bir şeylerden feragat edecek, küçük şeylerle mutlu olmayı da öğrenecek kadınlar; çocuklarına yine kendileri bakacaklar ama kendilerine de değer verecekler, kadın yaptığı işi sevgiyle yaptığı zaman başarılı ve de mutlu olacaktır birey olarak. O, onun kendi başarısı olacaktır... Şimdiye dek bu toplumda kadınlara sadece sevgisini gösterme hakkı tanınmıştır hep: çocuğun sevmesi, ailesini, eşini sevmesi, evini, vatanını sevmesi, ev işlerini sevmesi öğretilmiştir ona yıllarca. Hukuk karşısında da eşit değildir kadınla erkek: gecesini gündüzünü ailesine, eşine adaması istenir, bu beklenir ondan; çocukları ve eşi için yaşar kadın; ve siz de anlaşılan bu düşünce tarzının etkisiyle olsa gerek sadece kadının güzelliği önünde saygıyla eğiliyorsunuz; bilgisine, yeteneğine ise saygı göstermiyorsunuz... Kadına özgürlükler tanınmalı ve erkekler bundan korkmamalı... Macar kadınları eğitim meselesini daha fazla erteleyemez ve bunun gerçekleşmesi için her taşı yerinden oynatmak gerekse bile yapılmalıdır, vatanseverlik bunu gerektirir (Rudnay-Szigethi, 1902, 139-41) diyen Hermin Veres'in bu görüşü çok sert ama bir o kadar da kararlı bir çıkıştır aslında.

1864-1866 arasındaki süreçte Hermin Veres yayımlanmış olan iki makalesiyle bütün Macar toplumuna, mektuplarıyla da önde gelen hali vakti yerinde iyi kötü bir şekilde eğitim almış/alabilmiş kadınlara seslenerek bilhassa kadınları aydınlatmaya çalışmış, eğitimin kadın için önemini vurgulamıştır ısrarla. "...sabit fikirli, önyargılı erkeklerin bizlere hak vermesini bekleyemeyiz, kendiliğinden bizim eğitimi, iş gücü sahibi olmamızı istemeyecekler, asırlardır olduğu gibi onların bizi mahkum ettikleri cehaletimizle boğuşmamızı seyredecekler, bizler karanlıkta ışığı el yordamıyla ararken onlar bizim sayemizde rahat hayat sürdürmeye devam edecekler..." (Rudnay-Szigethi, 1902, 144-175; Gonczy, 1915-1916, 68-121; Kozári, 2005, 86).

Onun geniş kitlelerce tanınmasını sağlayan ikinci yazısı "*Buzdító szózat*" için Macar kadınlarını daha büyük bir mücadeleye davet yazısıdır da denilebilir çünkü bu çağrı tüm artık kadınlaradır. Bu iki yazısıyla kadınları eğitim konusunda bilinçlendirmeye, örgütlemeye çağırır ve diğer yandan da tanıdığı, bildiği, desteğine güvendiği soylu, varlıklı hanımlara mektuplar yazarak bu konuyu görüşmek ve tartışmak üzere Peşte'ye toplantıya davet eder. 24 Mayıs 1867 tarihinde Tigris Otelde bu çağrısına ses veren kadınlara hitaben yaptığı açılış konuşmasındaki aşağıdaki metinde kısmen yer alan ifadeleriyle sorunun önceliklerini vurguladığı görülmektedir (Gónczy, 1915-1916, 64-72; Nyáry, 2013, 18-69; MTA, 2016, 2-3).

...Bugüne kadar toplumdaki önyargıya göre kadınların esaslı bir eğitim görmelerine gerek yoktur görüşü hakimdi. Bu önyargıyı kaldırmak öncelikli görevimiz olmalıdır... Öyle bir kadın derneği kurmalıyız ki, orada örgütlenip gelişmemiz için önümüzdeki en önemli engeli aşabilmek için neler yapabileceğimizi kendimiz belirleyebilmeliyiz ve bunu biz kendimiz başarmalıyız... Bugüne kadar toplumdaki varolan önyargıya göre kadınların eğitim görmesi, meslek öğrenmesi gereksiz görülmüştür ve bu önyargıyı kaldırmak bizim öncelikli görevimiz olmalıdır. Kadınlar için millî bir yüksek eğitim kurumunun açılması konusunda gereğini yapmalıyız ve bu kurumlar ülkemizin özel eğitim kurumlarına örnek teşkil etmeli ve orada kadınlarımıza kendini geliştirme imkanı yaratılmalı, onların bilgisini yüceltecek ve geliştirecek ortam sağlanmalı, bu toplumsal hayatımız açısından olağanüstü önem arz etmektedir zira... Bu çabamız kadınlarımızı âlim yapmak için değil elbette... mücadelemiz sonucunda kadınlarımız etraflarındakilere de bilgilerini aktarabilecekler ve insanın aklının yarattığı eserleri okuyup anlamaya çalışacaklar, yine bu sayede edindikleri bilgileriyle aydınlık, sevgi dolu bir ortamda çocuklarını

büyütecekler ve ülkemize hizmet edecek erdemli, bilgili bireylerin yetişmesini sağlayacaklardır...”

Defalarca çok sayıda kişiye mektup yazıp göndermiş olmasına rağmen bu tarihî ilk toplantıya sadece 23 kadın katılmıştır ancak yine de bu sayı Országos Nőképző Egyesület’i (Ulusal Kadın Eğitim Derneği) kurmak üzere İçişleri Bakanlığı’na başvuruda bulunabilmek için yeterli bir sayıdır. Bu başvurunun onaylanması için ise yaklaşık bir yıl beklemeleri gerekir.

Bunun ardından Macar Kadın Eğitimi Derneği’nin, ONKE’nin kuruluş tüzüğüne hazırlanması için hukukî prosedür kalır geriye. Bu aşamada artık onu destekleyenlerin başında sosyal hayatın önemli isimlerinden Kont Sándor Teleki eşi Jozefin Teleki de vardır, ayrıca damadı József Rudnay ile kızı da onu yalnız bırakmazlar. Defalarca toplanan bu grubun üyeleri derneğin tüzüğünü, açılacak olan okulun ders programı üzerinde çalışırlar. Országos Nőképző Egyesület’in kuruluş tüzüğünü Hermin Veres bizzat kendisi hazırlamış ancak hiç kuşkusuz bu süreçte hukuk tahsili yapmış olan eşi Pál Veres’in metni okuyup gerekli düzenlemeleri yaparak ona yardımcı olduğu da aşikârdır elbette (Baráth, 1878; Rudnay-Szigethi, 1902, 177-189; Gónczy, 1915-1916, 73-85; Gráberné-Keszthelyné, 2003, 7-13).

Diğer yandan açmak istedikleri okulun müfredatını, ders programını da hazırlamak gerektiğinden tanıdığı bildiği aile dostu olarak gördüğü aydın, kültürlü erkeklerden bu konuda yardım ister, ancak ne hikmetse eğitimle ilgilenen bu bilgili, görgülü beylerin hiçbirisi kız çocuklarına okulda neyin nasıl öğretilmesi konusunda herhangi bir fikir veya görüş beyan etmekten kaçınırlar. Öyle ki bu son derece kritik ve önemli engeli aşabilmek için Bayan Veres kendi çocuğunun eğitimindeki tecrübelerinden ve gözlemlerinden hareketle bizzat kendisi bir ders programı hazırlamaya başlar ve kendi döneminin en modern pedagojik eğitim programını ortaya koymayı başarır. Macar eğitim sisteminde önemli bir reformdur bu aslında.

Országos Nőképző Egyesület’in Kuruluşu

1868 tarihinde yapılan bir yıl sonraki toplantıya gelen hanımların sayısı iki yüzü geçer ve Macar eğitim tarihinde önemli bir yeri ve rolü bulunan bu eğitim derneğinin resmen kuruluşu ancak 23 Mart 1868 tarihinde gerçekleşir. Bu derneğin değişmez sloganı ise *Haladjunk! yani İlerleyelim!* ‘dir ve öncelikli amacı da eğitimsiz kadınlara, maddî durumu elverişsiz kız çocuklarına eğitim konusunda yardımcı olmak ve onların kendi başlarının çaresine bakacak iş sahibi olmalarının önünü açmaktır. İlk resmî oturumu 23 Mart 1868 tarihinde yapılmış olan Ulusal Macar Kadın Eğitim Derneği’nin başkanlığına Hermin Beniczky-Veres, eşbaşkanlığa ise kont Sándor Teleki’nin hanımı Kontes Jozefin Teleki seçilir. Ve bu ikili 1895 yılında Hermin Veres’in ölümüne kadar kız çocuklarının eğitimi ve kadın hakları konusunda birlikte çalışır. Ayrıca kızı Szilárda Rudnay ve yakın arkadaşları da derneğin kurucu üyeler arasında yer alırlar (Rudnay-Szigethi, 1902, 188-235).

Ondan sonraki süreçte de H. Veres uzun yıllar kız çocuklarının, kadınların eğitim meselesi için hatırı sayılır bir parlamenter desteğine ihtiyacı olur; bir kadın eğitim kurumu kurmak için uğraşırken

hükümetten hiçbir şekilde destek alamaz. Yaptığı hesaplama göre erkek çocuklarının eğitimi için yıllık 3,6 milyon forint harcanıyor iken kız çocuklarının eğitimi için sadece 4000 forint harcanır bütçeden. Asya'da, Afrika'daki kadınları değil Amerika'daki, diğer gelişmiş Avrupa ülkelerindeki kadınların durumunu dikkate alır bunu yaparken ve Országos Nőképző Egyesület başkanı olarak Parlamento'ya hitaben bir metin hazırlar ve o talep yazısını kısa zamanda dokuz bin kadın imzalar.

Ancak tek bir hükümet mensubu, tek bir vekil bu yazıyı Meclis'e sunmaya cesaret edemez, hatta dönemin Eğitim bakanı olan Baron J. Eötvös bile bundan çekinir ve dilekçeyi kabul etmez, işleme bile koydurmaz; çünkü H. Veres'in bu bildirisinde vurguladığı önemli hususlardan birisi şöyledir: “...*Gündelikle çalışan bir kadını eğitmek hali vakti, yerinde varlıklı aristokrat ailelerin kızların eğitim almalarını sağlamaktan daha önemlidir.* “ dediği için kapılar yüzüne kapatılınca Hermin Beniczky eşi Pál Veres'in de araya girmesiyle başka politikacılarla da görüşmeler yapar ve en nihayetinde döneminin bilgisi olarak kabul edilen Ferenc Deák'tan yardım istemeye karar verir (Rudnay-Szigethi, 1902, 250-5) .

O da ilk başta bu girişime olumsuz yaklaşır ancak sonrasında ikna edilince bildirgeyi önerge olarak Parlamento'ya sunduğunda aynı gün oylanarak kabul edilir. 9000 kadının imzaladığı dilekçe kabul edildiğinde belki de ilk kez Macar Parlamento tarihinde “*yaşasın kadınlar*” sloganı o zaman atılmıştır. Böylece kadınların eğitim işini kendine vazife edinen ONKE- Ulusal Macar Kadın Eğitim Derneği hedefe doğru giden yoldaki ilk önemli aşamayı başarmış olur ama H. Veres ondan sonrasında da daha pek çok başka engeli de aşmak zorunda kalmıştır. Bu arada her konuda ona her zaman yardımcı olan eşi Pál Veres büyük kurumlara, bankerlere bizzat mektup yazarak eşinin bu davasına maddî destek sağlamayı dener. Dilci Mór Ballagi de Veres çiftinin yakın dostlarından ve zaman zaman türkolojinin kurucusu olarak da kabul edilen Armin Vámbéry de Veresler'in ziyaretçileri arasındadır. M. Ballagi de önceleri bu işin olmayacağını anlatmak için “*deniz suyunu kaşıkla mı boşaltacaksınız*” der alay edercesine ancak Hermin Veres'in “*Yazın yorgun düşüp kocaman bir ağacın gölgesinde dinlenip serinlemeye çalışırken bu kocaman ağacın küçük bir tohumdan gelişip büyüdüğü aklınıza gelir mi acaba?*” diye sorduğunda Ballagi'nin cevabı Országos Nőképző Egyesület'in üyeleri arasında yer almak olur; ardından arkadaşı A. Vámbéry ile birlikte Hermin Veres'in hazırladığı ders programı taslağını da gözden geçirip gerekli düzeltmeleri yaparlar. Hatta Vámbéry ile beraber destek olsun diye açılacak olan okula 100'er forint bağışta bulunurlar (Gyulai, 1896; Rudnay-Szigethi, 1902, 250-266; M ÉL,1967, 190-199;Kertész, 1987).

Kız Okulu'nun Eğitim Faaliyetine Başlaması

Derneğin önündeki bir sonraki engellerin başında öncelikle uygulanacak ders programının hazırlanması ve okul olarak kullanılabilir mekanın sağlanması işi gelmektedir. İlk Kız Okulu ders müfredatı hazırlama konusunda H. Veres başlangıçta dışarıdan yardım alamasa da daha sonrasında yakın aile dostları olan M. Ballagi ile A. Vámbéry onun büyük gayretle hazırladığı ders programı

üzerinde bazı düzeltmeler yaparlar ve H. Veres kendi deneyimleri, kendi fikirleri doğrultusunda oluşturulmuş bu ders programı kısa sürede Avrupa'da bile duyulunca Almanya, Fransa gibi ülkelerdeki okullar bile onun ders programını esas alırlar. Bu programda en çarpıcı yenilik öncelikle Macarca dersinin yer almasıdır ancak bununla birlikte Latince haricinde ana dilinde öğretmenlerin verdiği Almanca ve Fransızca dersleri de vardır; ayrıca müfredatta edebiyat, tarih, psikoloji, sağlık bilgisi, fen bilgisi, matematik, din bilgisi, kültür tarihi, sanat tarihi, felsefe, estetik ve anayasa dersi de vardır. Ders verecek kişilerin seçiminde ise genellikle eğitilmiş lise mezunu Macar gençleri tercih edilmiş ve eğitim kadrosu seçiminde dinî inançları dikkate alınmadan yapılan seçimle ökonomik anlayışta bir eğitim kadrosu oluşturulmuştur ki bu açıdan bakıldığında bu okul her inanca mensup öğrenci kabul edilen ilk okul olma özelliğine de sahiptir (Baráth, 1878, 27-58; Gyulai, 1896; Rudnay-Szigethi, 1902, 189-192) .

Macaristan'da tamamen kadınların kendi çabaları ve uğraşları sonucunda kurulan örgün eğitim verecek Kız Okulu'nun kuruluş haberi Almanya'da da duyulunca Alman Kadın Dernekleri Genel Başkanı Lujza Otto-Peters, bayan Veres'i Almanya'ya davet eder. Hermin Veres bu önemli ve anlamlı daveti yakın çalışma arkadaşı bayan Antal Jankovich ile birlikte kabul eder ve iki evli kadın yanlarında beyleri olmaksızın tek başlarına, alışılmadık bir şekilde yabancı bir ülkeye giderler. Bayan Veres Kassel ve Frankfurt'daki kongrelerde okulu ve kız çocuklarının eğitimi konusunda sunumlar da yapar (Bobula, 1936, 44-7; Schuller, 2015, 1-5;MTA, 2016, 3).

Ulusal Macar Kadın Eğitim Derneği'nin okulu bir sonraki yıl yani 17 ekim 1869 tarihinde o zamanki Országút 7, bugünkü Múzeum körút adresinde dernek üyesi olan Bayan Sándor Vachott'un evinin iki odası kiralanarak eğitim faaliyetine başlar. Kız çocuklarının daha yüksek ideallerini gerçekleştirebilecekleri donanımı sağlayacak eğitim sisteminin uygulanacağı kurumdur artık burası. Ayrıca varlıklı ailelerden alınan eğitim harcından elde edilen gelirler kurumun geliştirilmesi için harcanır, hatta ünlü besteci Ferenc Liszt bile Budapeşte'ye gelerek yardım amaçlı konser vermeye ikna edilir. Ders programını bizzat Hermin Veres'in hazırladığı bu okulun müdürü ise o dönemin tanınmış eğitimcisi Pál Gyulai'dir; öğrencilere ders verenler ise ilk başlarda erkek gimnaziumlarından gelen ve ders saati karşılığında derse giren Macar gençleridir. İlk sene sadece 14 başvuru olur ve yıl sonunda sadece 7 kız öğrenci sınava girer, diğerlerini aileleri çeşitli sebeplerle okuldan almıştır çünkü.

Açılışından kısa bir süre sonra okulun faaliyetlerine yönelik ilk takdir yurtdışından gelir. Almanya ve Fransa'da adı duyulan Kız Eğitim Okulu'nu öven yazılar çıkar yerel gazetelerde ve ondan sonra hali vakti yerinde kentsoylu aileler ile soylu aileler de yavaş yavaş kızlarını bu okula yazdırmaya başlayınca geçici bir süreliğine kiralanmış iki oda yetersiz kaldığından eğitim için yeni bir bina arayışı başlar (Baráth, 1878, 2-23; Gyulai, 1896; Kertész, 1987; Cultura-MTI, 2015, 10-12) .

Dönemin önde gelen Macar yazılı basın organlarından biri olan Vasárnapi újság 43.évf.16.sz /Nisan 1868/ okulu ve kurucusu hakkında dikkate değer bir makaleyi yayımlar: “*Bayan Pál Veres*

gibiler o kadar az ki aramızda, ısınmak için kullandığımız yaktığımız odunların ağacının yanında biten çöldeki bir palmye misali adeta. Bu kadın böyle bir ortamda nasıl yetişmiş ki?'' diyerek Macar kadının bu özgüven patlamasını bu şekilde anlatmaya çalıştığı görülmektedir (Rudnay-Szigethi, 1902, 245-7).

17 Ekim 1869 tarihinde Nőnevelő Intézet adıyla faaliyete geçen bu yeni kurum kısa süre içinde olağanüstü bir şekilde büyüyüp hedefine doğru hızla ve emin adımlarla ilerlemiştir. İkinci sene okul öğretim yılına 37 öğrenci ile başlar ve bunlardan 13'ü sadece belirli dersleri alırlar. Zamanla okula kaydını yaptıran kız öğrencilerin sayısı arttıkça kurumu da büyütme gereği oluşur ve böylece 1870'li yılların başlarında Kız Eğitim Okulu artık burslu ve yatılı öğrenci de almaya başlar. Yatılı burslu kız çocukları çoğunlukla taşradan seçilen yetenekli, zeki kızlardır ve böylece kısa bir süre sonra temel eğitim veren 4 sınıflık Halk Okulu da eğitime başlar okulun bünyesinde (Gyulai, 1896, 23-6; Rudnay-Szigethi, 1902, 76-85).

1868'de Eğitim Kanunu'nda yapılan bu düzenlemeden önce kurulan halk okulunda genelde yüksek okulda okumak istemeyenler eğitim görüyordu ve onlar alt sınıf memur görevi üstlenecek kişilerdi ve daha ziyade sanayici, tüccar, esnaf, memur kesimin çocukları daha çok bu okulu tercih ediyordu. Dört yıllık okul eğitimi onların beyaz yakalı olmaları için yeterli görüldüğünden 5. ve 6. sınıfta öğrenci kalmıyordu neredeyse. Karma eğitim verilen bu ara okuldan mezun olan erkek öğrenciler Sanayi Meslek Okulu'na ya da Ticaret Okulu'na veya Eğitim Okulu'na (Muallim Mektebi) devam ederken kızlar ise dadılık, çocuk gelişimi ve bakımı veya mürebbiye-muallime eğitimi aldıkları okula devam ediyordu. Ancak oradan mezun olan kızların çoğu diplomaları olmasına rağmen ne yazık ki iş bulamıyordu çünkü çalışma izinleri yoktu ve sonuçta evlenip kendi evlerinin işlerini idare ediyor, kendi çocuklarının bakımı ve eğitimini üstleniyorlardı. Derneğin faaliyetleri kısa zamanda geniş kitlelere hitap etmeye başlayınca 1873 yılından itibaren dönemin Kültür Bakanı Agoston Trefort'un da desteği ile Temel Halk Okulu ile Kız Eğitim Okulu arasında *polgári iskola* adı verilen orta düzeyde eğitim veren bir okul daha oluşturulur (Rudnay-Szigethi, 1902, 76-81; Szerb, 1934, 343, 424-8; Nyári, 2013, 27-9).

1880'de tek erkek torunları ölünce Veresler onun anısını yaşatmak adına kendileri bir eğitim vakfı kurarlar. Bunun sonucunda romanlara bile konu olmuş Zöldfa utca'da bir arsayı satın alarak vakıflardan sağlanan gelire, dernek yararına düzenlenmiş balolardan ve kermeslerden elde edilen parayla kısa süre içinde okul binasını inşa ederler. Ve kısa bir süre sonra da, 1882 yılında Bayan Veres'in olağanüstü çaba ve gayretleri ile adım adım ilerleyen, her geçen gün daha da gelişen Kız Eğitim Okulu projesi Ulusal Macar Kadın Eğitimi Derneği'nin kendi mülkü olan okul binasının açılışı yapılır. Derneğin kendi mülkiyetinde olan bu yeni binada 11 sınıflık derslik yer alıyordu, ayrıca şan, jimnastik ve çizim salonu ve oyun yeri, hatta paten sahası dahi vardır. Yine Dernek yararına toplanan bağışlardan kalan parayla bu okulda kütüphane ve mineral koleksiyonu de oluşturulur. Zöldfa utca'da

inşa edilen bu okul binası bugün Macaristan'daki en eski ama kendi döneminin en modern, en çağdaş eğitim kurumu olma özelliğini taşımaktadır (Rudnay-Szigethi, 1902, 76-85; HKH, 2015, 1-3) .

1890'lı yıllara gelindiğinde bu okuldan mezun olan kız öğrencilere eğitmen veya mürebbiye, muallime diploması verilir artık. Bu arada okulun adı ve kaydettiği başarılar yurtdışında da duyulunca Almanya'dan, İsviçre'den, Sicilya'dan, Fransa'dan ziyaret edenler olur. Hatta Kraliçe Erzsébet bile Derneğin faaliyetlerinden duyduğu memnuniyetini üç kez okulu ziyaret ederek ifade etmiştir (Gráberné-Keszthelyné,2003, 5; Schuller, 2015,1-5) .

1889 yılında okulun eski mezunlarının düzenlediği kuruluş yıldönümünde ilerlemiş yaşına ve bozulan sağlığına rağmen eğitim çalışmalarına ara vermeyen Hermin Veres o dönemde bir kadının aldığı en yüksek devlet nişanı olan kraliyet fazilet nişanı ile onurlandırılır ve bu törene kraliçe Erzsébet, Sisi de de bizzat katılmıştır (Rudnay-szigethi, 1902, 249-255). Ancak senelerce durmak yorulmak nedir bilmeden çalışan HerminVeres1890 yılında sağlığı artık elvermediğinden Dernek yöneticiliğinden istifa eder, fakat Dernek üyeleri onun fahri başkan olarak kalmasını isterler. Yerine yakın dava arkadaşlığı yaptığı Kontes Teleki seçilir ve her daim yanında olan kızı Szilárda Rudnay'ı ise Derneğin başkan vekili olur (Rudnay-Szigethi, 1902, 105-113, 245-8).

Ancak durmak yorulmak nedir bilmeyen Bayan Veres hasta yatağında kızının yardımıyla da olsa o eğitim işini sürdürür ve neredeyse ömrünün son gününe kadar çalışır; kendini eğitime adanmış bir kadın olarak pek çok fikir yazısının yanı sıra 1868'de yayımlanmış olan *Nézetek a női ügy érdekében* (Kadın Davasına Dair Görüşler) adı altında telif eserinin haricinde *Tapasztalati lélektan* (Uygulamalı Psikoloji) ders kitabını kızının fa yardımlarıyla yazıp yayınlar ölümünden kısa bir süre öncesinde 1895 yılında (Rudnay-Szigethi, 1902, 248-255;MÉL, 1990, 110) .

1890'lı yıllarda ONKE eğitim kurumunun kız eğitim programının Yüksek Kız Eğitim Okulu 4 yıllık Yüksek Okula dönüştürülür ve bundan sonrasında oradan mezun olan genç kızlar çalışabilecekleri eğitmen (muallime) ve mürebbiye diploması almaya hak kazanırlar. Ancak o sırada artık yatalak bir hasta olduğu için Bayan Veres yıllarca emek verdiği ve hedefine ulaştığını gördüğü okulunun tüm öğretmenlerini evine çağırarak onlarla kendi dillerinde vedalaşır, helalleştikten sonra ömrünün yarısını Macar kadınının eğitimi meselesine vakfetmiş olan Pál Veres'in eşi olan Hermin Beniczky 28 Eylül 1895 yılında Vanyárc'da vefat eder.

Sonuç

Veres Pálné-Hermin Beniczky Macar eğitim tarihi alanındaki çabalarının sonuçlarını daha hayattayken almış; kız çocuklarının kendi kendilerine yetebilecek düzeyde eğitim almalarının önünü açmış; ev idaresi, çocuk bakımı, adabımuaşeret gibi temel bilgileri edinmelerinin yanısıra kültürlü, görgülü bireyler olarak yetişmeleri için Macarca, edebiyat, yabancı dil, estetik, mantık, psikoloji, cebir, tarih, müzik, resim, çizim gibi dersler ile yeteneklerinin ortaya çıkmasına vesile olmuş, ama en önemlisi o güne kadar sadece varlıklı aristokrat ailelerin ya da kentsoylu ailelerin bir kısmının kız

çocuklarının gördükleri özel eğitim uygulamasının dışına çıkarak aşamalı bir şekilde zamanla bütün kız çocuklarının erkek çocuklarına tanınan eğitim hakkından yararlanmasını sağlayarak okul ortamında örgün eğitim-öğretim görmelerinin önünü açmıştır.

O, bizzat kendisinden hareketle eğitimin bir kadın için ne denli önemli olduğunu erken algılamış bir kadındır; kız çocuklarının eğitilmesinin önemini kendi kızının gelişimiyle gözlemleyerek kavramış bir annedir aynı zamanda ve eğitim görmüş bir kadının kendisine, ailesine ve toplumsal hayata kazanımlarının ne derece önemli olduğunu anlamış ve güç de olsa bunu anlatmayı başarabilmiş azimli bir kadındır; eğitilmiş bir kadının hayata bakışı, hayattaki duruşu, yaşam biçimi ile cahil kalmış kadını karşılaştırabilmiş ve aradaki farkı görüp ekonomik, toplumsal gücünü kullanarak bu uğurda başka kadınlar için bir şeyler yapması gerektiğine karar vermiş yürekli bir kadındır aynı zamanda.

Dönemin yerleşik aile hayatı kalıpları dışına çıkarak eşinin de rızası ve onayı ile daha çok erkeklerin boy gösterdiği kültürel, sosyal, siyasal etkinliklere eşiyile birlikte dahil olarak eğitim gördüğü taktirde, fırsat verildiği taktirde bir kadının neler yapabileceğini karşı cinse anlatmaya çalışan ve bunu ispat edebilmiş bir kadındır. Onun mücadelesi hem kendisiyle, kendi kaderiyedir bir yerde, hem de toplumdaki yerleşik değer yargılarının bertaraf edilmesine karşı sürdürdüğü ve sonunda başarıyla taçlandırılmış uzun soluklu bir mücadeledir aynı zamanda.

Hayatta iken pek çok ilke ve başarıya tanık olur, başlattığı işin nerelere vardığını görme şansına da nail olur. 31 Ocak 1895 tarihinde dönemin Eğitim Bakanı Gyula Wlassics'in "*kadınların artık bilimle meşgul olma vakti gelmiştir*" dediğini de duyar. 28 Eylül 1895 tarihinde vefat eden Hermin Beniczky-Veres aynı yılın Kasım ayının 18. gününde Macaristan'da kadınların yüksek eğitim kurumlarında öğrenim görme ve çalışabilmelerini sağlayan en yüksek onay kararının çıktığını göremez ama onun bizzat emeği ve katkısı olan bu gelişme sonucunda 19 Aralık 1895 tarih ve 65.719/1895 sz. VKM Kararnamesi ile Eğitim Bakanı Wlassics Budapeşte ve Kolozsvár Üniversiteleri yönetimine konuyla ilgili bilgilendirme yazısı göndererek o tarih itibariyle Sosyal Bilimler Fakültesi, Tıp Fakültesi, Eczacılık Fakültesi kapılarının kız öğrencilere de öğrenim hakkı tanıdığını ve oradan mezun olan kadınların yine isterlerse üniversitelerde öğrendikleri mesleği icra etme hakkı tanıdığını bildirir (Rudnay-Szigethi, 1902, 249-255).

Hermin Beniczky-Veres Pálné ömrünün ortasında iken saygın ve itibarlı bir eşin yanında sefa sürmek imkanına sahipken eşinin ona sağladığı tüm imkanları sonuna kadar kullanarak incitilmiş gururunun, yaralanmış yüreğinin deva bulması için kendini başka kadınların eğitimi meselesine adanmış, zor hayatları yaşamaya mecbur ve mahkum kadınların hayatına ışık tutmak için mücadele etmiş bir kadındır. Kendisine her zaman destek olan ve 46 yıllık evliliğinde hep saygı ve sevgi gören bir eşe sahiptir; ikinci çocuğunun ölümü üzerine biricik kızının eğitimine, yetişmesine aşırı özen gösteren şevkatli ama bir o kadar da disiplinli bir anne; yaşadığı sosyal ortamdaki kadın-erkek ilişkilerini farklı açılardan sorgulayan meraklı bir kadın; okumaya ve yeni şeyler öğrenmeye aşırı

meraklı özgüveni yüksek, azimli, kararlı ama bir o kadar kırılgan, duyarlı bir kadın; yaşadığı dönemde kadını yeteneksiz, beceriksiz, savunmasız, zayıf ve adeta ikinci sınıf vatandaş gibi gören erkek egemen topluma kafa tutması, meydan okuması ile Macar kadınına birçok hakkı kazandırmada etkin rol oynamış yürekli, öncü bir kadındır Hermin Beniczky - Veres Pálné.

Bugün Budapeşte’de kurucusunun adını taşıyan okul Veres Pálné sokağında faaliyetlerine hala devam etmektedir ve 1915’den beri okulun bulunduğu sokak hala onun adını taşımaktadır. Ardından bugün bile onun adıyla anılan saygın bir eğitim kurumu, örnek bir eğitim programı, azmin ve sebatın güzel sonucunu bırakır. Onun açtığı yoldan yürümeyi seçenlerin önünde üniversite kapılarının açıldığını göremese de üniversite eğitimi alabilen, okuyup meslek sahibi olabilen her Macar kadını kendisine vefa borcunu taşır yüreklerde. Büyük ve zorlu bir mücadele vermiş, adeta imkansızı başarmıştır ve bu yüzden de kendi döneminin en güçlü kadını olarak kabul edilmektedir Macar tarihinde.

Kaynakça

- Andor, Cs. (1998). Madách Imre és Veres Pálné. Vanyárc-Budapest.
- Baráth, F. (1878). Az Országos Nőképző-Egylet története és tanintézetének statisztikai kimutatása. Budapest.
- Bobula, I. (1936). Veres Pálné Beniczky Hermin. *Magyar Női Szemle*, 1936, 44-49.
- Gónczy, B. (1915-1016). Veres Pálné született Beniczky Hermin és Gróf Teleki Sándorné született Teleki Jozefin grófnő EMLÉKEZETE. Budapest. Országos Nőképző-Egyesület.
- Grábnerné Bösze, K.- Keszthelyné Mányi, I. (2003). A Veres Pálné Gimnázium könyvtárának története és jelene. Budapest: EPA
- Grábnerné Bösze, K. (2015). Kétszázéves született Veres Pálné. *Könyv és Nevelés*, XVII. Évf.2015/4.sz., 1-5.
- Gyulai, P. (1896). Veres Pálné emlékezete. *Budapesti Szemle*, 1896, 23-36.
- Kozári, M. (2005). Ki volt Veres Pál? (Családi indíttatás és háttér a XIX. századi közszerepet vállaló nők esetében)
- Kertész, E. (1966). Teleki Blánka. Életrajzi regény. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Kertész, E. (1972). Vilma, doktorasszony. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Kertész, E. (1987). Zöldfa u.38. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Nyári, K. (2013). Az igazi hősök-33 magyar. Budapest.
- Péter, L. (1994). Új Magyar Irodalmi Lexikon, 2, H-Ö. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Rudnay, J.-Szigethi, Gy.(1902). VERES PALNÉ Beniczky Hermin ÉLETE ÉS MŰKÖDÉSE. Budapest: Athenaeum.
- Szerb, A. (1934). Magyar irodalom története. Budapest: Magvető

Elektornik Erişim

- Cultura-MTI (2015). A magyar nőnevelés úttörője. Cultura-MTI/2015. szeptember 28. hétfő. Kultura, irodalom: http://cultura.hu/kultura.hu/a_magyar_noneveles_uttoroje/16.02.2017/
- Magyar Életrajzi Lexikon. (1967). Veres Pálné, Beniczky Hermin. Budapest: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>
- MTA (2016). Akik rácsfolták Madáchra: rendkívüli női sorsok a 19. századból: 2016 március. 25.:http://mta.hu/tudomany_hirei/rendkivuli-sorsok_19_szazadbol/
- Schuller, G. (2015). Az úttörők. Magyar történeti úttörő arckép csárnok. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/az_uttorok_magyar_oldalak/magyar_noterteneti_arckepcsarnok/

Otobiyografi, Kadın ve Kimlik

Received/Geliş: 16/06/2017
Accepted/Kabul: 24/07/2017

Bekir ZENGİN*

Öz

Kimlik kavramı farklı disiplinlerin ilgi alanına giren bir kavramdır ve özellikle artık öznededen bahsedilemeyeceği iddialarından sonra daha çok tartışılan bir kavram olmuştur. Kimlik, kişinin kendi özüne işaret eden ve kişiye has özelliklerini kapsayan bireysel kimlik ve toplumsal yaşamın kişide yol açtığı etkilerin yansıması olan toplumsal kimlik kavramları olarak iki grup altında toplanır. Freud'un 'id, ego, süper ego' kavramları üzerine oturtulan her iki kavram da kişinin sosyal ve psikolojik gelişiminin yansımalarını ifade eder. Toplumsal yaşamın normları ve sunduğu roller karşısında kişinin, birbiriyle de çelişebilen birden fazla kimliğe sahip olması, onu bireysel kimlik ile bu rol kimlikleri arasında denge kurma uğraşına sevk eder. Konuya kadın açısından bakıldığında durum şu şekilde özetlenebilir: genellikle kendini sistem tarafından dışlanmış olarak hisseden kadın, başkalarına adanmış hayatı içerisinde hem toplumsal yaşama katılma hem de kendine toplumun vermiş olduğu görevler ile bir bölünmüşlük yaşar. Tarihin ve kültürel değerler sisteminin dışarıda bıraktığı kadın, otobiyografilerle kendisini ifade ederek, sorunun bireysel bir sorun olmadığını toplumsal düzlemde ifade etmiş olmaktadır. Biyografiler ve otobiyografiler bu konuda iletişimsel boyutuyla önemli bir işlevi üstlenirken, kadınların kimlik sahibi olması bakımından da etkili bir medyaya dönüşmektedir. Bu çalışmada bu düşüncelerden hareketle kimlik ve (oto)biyografi kavramlarını inceledikten sonra, biyografik öğrenme ve kimlik arasında bir bağlantı kurmaya çalışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Otobiyografi, Kimlik, Özne, Sosyalleşme.

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, bzengin@cumhuriyet.edu.tr

Autobiography, Woman and Identity

Abstract

The concept of identity is encompassed in diverse disciplines and has become a more controversial notion especially after the postmodernist declaration of the disappearance of the subject. Identity is handled in two ways as individual and societal concepts, the former of which reflects the person and defines his or her invariable personal traits, the latter of which is the total reflections of the impacts of social life on the individual. These two concepts based on Freud's 'id, ego' and 'superego' are both reflective of one's social and psychological development. In the face of social norms, one's possession of contradicting multiple identities leads one to strike a balance between the individual identity and these roles. When viewed from the viewpoint of feminism, the case can be said succinctly as follows: Having the sensation of being displaced by the system, woman suffers from a split within herself due to firstly her life devoted to the others and secondly, one and at the same time, her desires to participate in social life and to perform her duties attributed to her by the society. Having been excluded by history and the system of cultural values woman expresses herself in autobiographies and states, on the social level, that the problem is not a personal one. Biographies and autobiographies with their communicative dimension play a significant role in this matter. Taking these ideas as a point of departure, this study attempts to make a connection between biographical learning and identity, following the explorations of the concepts of identity and (auto)biography.

Keywords: Autobiography, Identity, Subject, Socialization.

Giriş

Postmodern bağlam içerisinde artık günümüzde öznenen bahsedilemeyeceği düşüncesi yaygınlaşırken, modernist düşüncenin bir diğer özcü kavramlarından kimlik konusu, birbirine yakın tanımlamalarla yoğun bir şekilde farklı bilimlerin konusu olmaya devam etmektedir. Modernizmin öne çıkardığı birey özne konumunu yitirirken, postmodern belirleyicilerin yön verdiği toplumsal yapı ve anlayış içerisinde çok katmanlı ve duruma ya da role göre çeşitlenebilen kimlik kavramı yeni boyutlar kazanmaktadır. Örneğin Parsons'un işlevselci yaklaşımıyla belli kalıplara sığdırılabilen kimlik, postmodernist düşünce çerçevesinde sayısız varyasyonu ile farklılığın ifadesine dönüşmektedir. Kişinin kendisi olması gerektiği yolundaki Kant'ın ünlü sözü "reşit olmama durumundan çıkış" yüzyıllar boyu, bireye hukuk, politika, estetik gibi alanlarla toplumsal yaşam içinde bir birlik ve özgürleştirici bir olanak sunmuştu. Ancak devrim halindeki toplumsal yapı içerisinde, yaşam ve ekonomik şartların biçim değiştirmesiyle aydınlanmanın sunduğu bu durum özellikle 80'ler sonrası dağılmaya yüz tutmuştur (Bkz. Dörfler, 2001, s. 2).

Saussure'ün dili öznenen bağımsız bir yapı olarak açıklaması, Barthes'ın aynı şekilde konuşanın kişi değil dil olduğunu vurgulamasıyla dil bireyin dışında özerk olarak var olan bir şey olarak öne çıkmakta ve artık dilin öznenin bir işlevi olmadığı ortaya konmuş olmaktadır (Zerzan, 2012, s.3). Baudrillard, bireyin artık özne olmadığını vurgularken, "birey, öznenin ölümünden sonra mekânı doldurmaya gelen, boş mekânda boy gösteren bir tür hayalet gibi düşünülebilir" der (Aktaran, Bilgin, 1999, s. 134). Postmodernizmin önemli isimleri her şeyin sonunu açıklarlarken, öznenin de artık var olmadığını belirtir ve kimlik kavramını öne çıkarırlar. Kimlik hem farklılık hem de aynılık özelliği ile karşımızdadır.

Kimlik konusundaki tartışmalar yeni değildir ve çok farklı disiplinlerin yollarının kesiştiği bir kavşaktır ve günümüzün değişen şartlarıyla birlikte, özellikle son zamanlarda yaşanan göç ve sığınmacı hareketleriyle güncelliğini koruyan bir kavramdır. Kavram bir çatı kavramı olarak dikkat çeker ve çok farklı kimlik kavramlarını içerir. Dini, kökensele, etnik, kültürel, toplumsal, bireysel, rol veya cinsel kimlik gibi çok farklı kimlikten bahsedilebilir ve kişi birden fazla kimliğe sahip olabilir. Konumuz itibarıyla biz burada daha çok sosyolojik ve psikolojik kimlik yaklaşımlarını öne çıkaracağız ve bu alanların tanımlarından yola çıkarak, kimliğin cinsiyetle ve otobiyografi ile bağını göstermeye çalışacağız.

Başlangıcı Saussure'ün çalışmalarına uzanan *linguistic turn* ile birlikte dil ve anlam konusundaki görüşlerin tamamen değişmesi, toplum içerisindeki hiçbir şeyin doğal olmadığı, her şeyin kurgusal olduğunu belirgin hale getirmiştir. Kimlik kavramı da tanımlanırken özcü tanımlardan kaçınılır ve onun sabit, somut ve doğal bir şey olmadığı, tam tersine inşa edilmiş bir şey olduğu vurgulanması gereken bir yön olarak ortaya çıkar. "Kollektif Kimlik" başlıklı kitabında Nuri Bilgin bu durumu şu şekilde formüle eder: "Bir insan grubunun kimliği, ister kolektif kimlik, isterse etnik kimlik

olarak nitelendirilsin unutulmaması gereken bir nokta var; bu kimlik, belirli bir töze göndermeksizin, bir kurguya, tarihsel olarak oluşturulmuş, inşa edilmiş bir temsiller sistemine dayanmaktadır” (Bilgin, 1999, s. 78). Yukarıda andığımız postyapısalcı düşünürleri derinden etkileyen Lévi-Strauss yapısalcı yaklaşımı kullandığı antropolojik çalışmalarında “hiçbir toplumda tözsel bir kimlik olmadığını” vurgular ve kimliği “bir tür virtüel” yuva olarak görür ve bunu bazı şeyleri açıklamak için kullanılan “referans” olarak adlandırarak “kimliğin mevcudiyeti teoriktir” sonucuna ulaşır (Akt., Bilgin, 1999, s. 78).

Kimlik sözcüğünün Almanca karşılığı olan “Identität” Latince “idem” kökünden gelmez ve “aynı, bir” anlamlarına gelir. Bu sözcük iki şeyin eşit veya tam uyum halinde olduğunu ifade eder. Türkçe karşılığı olan “kimlik” ise, kim olduğunu, onu diğerlerinden ayıran “belirti, nitelik ve özelliklerin” (TDK Sözlüğü) tümünü ifade eder. Kişiyi farklı kılan ve kişiye has özelliklerin tümünü de kapsar bu tanım. Gerek Latince köken, gerekse Türkçe karşılığında öne çıkan şey, kişinin kendi özüne yönelik bir anlamı içermesidir. Latince sözcükte bundan farklı olarak, kişinin kendisiyle bir, kendisi gibi olma anlamı daha vardır ki, burada kişinin davranışlarında da kendisini yansıtmayı ifade eder. Bir başka deyişle, kişi kendisi gibi olmalıdır. Kişinin, nasılsa öyle olması mümkün müdür? Burada aklımıza gelen ilk şey gelenek, görenek ile kültürün ve toplumsal sistemin insana vermiş olduğu özellikler ve rollerden dolayı davranışlarının topluma uygun ama kendine uygun olmayabileceği olması gerekir. Belirlenmiş olan toplumsal davranış biçimleri içerisinde kişinin kendisi olabilmesi zaten mümkün görünmemektedir. Çünkü kişi kendisine hazır sunulan kalıplar içerisinde bulur kendini. Ona kim, ne olduğu ve aynı zamanda nasıl davranışlar sergilemesi gerektiği öğretilerek, bu beklentileri yerine getirmesi gerektiği kendisine devamlı hatırlatılır. Kişinin cinsiyetine uygun rol beklentileri bu davranışları etkileyen en büyük etkenlerden biridir. Hilge Landweer, yukarıda bahsettiğimiz “Identität” sözcüğünden yola çıkarak, kadının da “ne ise o” olma isteğini dile getirir. Landweer daha aşağıda ele alacağımız kimlik türlerinden bireysel kimliğe daha çok önem verir ve kadının farklı etkileşim rolleri içerisinde yine kendisi olabilme, yani kendisine dayatılan özellikleri kabul etmekten öte, bütün normlardan sıyrılarak, kendisi olabilmeyi anlar (Landweer, 1987, s. 83).

Landweer’in kişisel kimlik ve sosyal kimlik olarak sınıflandırdığı iki ayrı kimlik, kimlik çalışmalarının başından beri yapılan temel ayrıma dayanır. Kimlik konusunda anmadan geçemeyeceğimiz, Mead, Goffmann veya Habermas gibi düşünür ve araştırmacılar, temelde Freud’un id, ego, süperego tanımlarını çağrıştıran veya ondan türemiş gibi duran farklı kavramlarla kimlik konusunu sınıflandırır. Mead ve James’in “I, me” ve mind” kavramları veya Goffmann’ın üç faktör modelini oluşturan “sosyal kimlik, kişisel kimlik ve ben kimliği” (Bkz. Schnell/Hill, 1990, s. 2-3; Yıldız, 2006, s. 110) kavramları psikolojik ve sosyolojik açıdan ayrımlanmış ve hayatın daha sonraki aşamalarında kişinin bir arada yürütmek zorunda olduğu durumları ifade ederler. Habermas’ın kimliğin aşamaları konusundaki sınıflandırması da aynı temele dayanır. Habermas’a göre kimlik doğuştan itibaren sonradan edinilen tüm kişilerarası ilişkilerden etkilenen bir gelişim süreci yaşar. Kişi

davranışlarını etkileşim yapıları içerisinde edindiği yeteneklerle sergiler. Dolayısıyla toplumsallaşmaya ulaşana kadar kimliğin gelişmesi çeşitli evreler gösterir. Habermas kimlik oluşumunun evrelerini üçe ayırır:

- Doğal kimlik aşaması: Lacan'ın ayna evresi diye adlandırdığı dönemle aynı özelliği gösteren bu aşamada çocuk kendisi ve çevresini birbirinden ayırt edebilir. Henüz özne olmadan bahsedilemeyecek olan bu dönemde, çocuk kendince bir kimliğe sahip olur. Lacan'da ise bu aşama, aynada yansımaları kavradığı aşama veya (ayna olması şart değil, burada bebeğin ilişki olduğu bir kişi de olabilir) bebeğin kendisini anneden farklı biri olduğunu fark ettiği dönemdir.
- Rol kimliği aşaması: Bu aşamada birey toplum ve dış doğa ile kendi özneliği arasında bir sınır belirler. Üyesi olduğu çevrenin ve o çevrenin davranış kurallarının içselleştirildiği bu dönem, Lacan'ın sembolik dönemi ile aynı özellikleri gösterir. Bu dönemde, cinsiyet, yaş gibi belirleyiciler davranışları yönlendirirken, operatif düşünce aracılığıyla etkileşimde bulunduğu çevrenin kurallarına göre davranışı geliştirir. Bu aşamada aynı zamanda ben bilinci, kim olduğu düşüncesi daha da oturur. Rolüyle bütünleşme yaşamındaki bütünlüğü de yönlendirir.
- Ben-Kimliği aşaması: Sosyalleşmiş bir özne olarak hayatındaki farklı dönüm noktalarından sonra kendisiyle aynı kalmayı ifade eder. Eleştirel bir bakış açısı kazanan birey, kurallar ile prensiplerin ardında mantıklı temeller arar. Bu kimlik, belli rollere sabitlenemeyen bir kimliği de ifade eder (Akt. Zirfas/Jörissen, 2007, s. 60-61).

Gürsoy Akça, Hall'dan hareketle kimliği, "bizi konumlayan ve kendimizi konumladığımız farklı durumlara verdiğimiz isimler" ve "geçmişin öyküleri" diye tanımlar. Burada, kimliğin tarihsel bir süreç içerisinde oluşan bir şey ve toplumsal ilişkiler örgüsü içerisinde etkileşimler sonucu oluştuğu fikri öne çıkmaktadır. Aynı zamanda farklı durumların vurgulanması, kimliğin değişkenliğini de dile getirir. Ancak daha sonra da göreceğimiz gibi kimlikte sabit olan bir bölüm de vardır ve bu kişinin bazı durumlarda çevresindekilerle olan farklılıklarına işaret eder. Bu farklılaşan yönüyle kimlik "bireyin kişisel konumunu belirginleştirir ve bireyselliğine sabit özsel bir zemin kazandırır" (Akça, 2005, s. 10). Akça, kimliğin bir başka boyutu olarak "öteki olarak konumladıklarımızın bizi algıladıkları ve konumladıkları yer ile" (Akça, 2005, s. 10) ilişkilendirirken, Hegel ve Lacan'da gördüğümüz efendi-köle ilişkisini çağırıştırır. Birey olmanın bir başka yönü, algılanmak ve algılanmaktır. Simmel bunu şu şekilde ifade eder: "Her bireysel var oluş kendisini kendi bilincinde başka var oluşlarla ilişki içerisinde kurgular" (Akt. Becker, 2003, s. 3).

Murat Yıldız, sıklıkla bireysel kimlik kavramı ile sınırları karışan benlik kavramını, "kişinin kendi kimliği", "kendisi hakkında algılayabildiği görüşlerinin, duygularının ve tutumlarının tamamı; [...] kendine ilişkin zihinsel tablosu" (Yıldız, 2006,89) olarak tanımlarken, "bireyin karşılaştığı yeni

roller, durumlar ve hayat geçişleri gibi değişimlerden kolay etkilenen, bundan dolayı hem sürekli hem değişmez, hem de dinamik özellik taşıyan karmaşık bir yapı süreci” (Yıldız, 2006,89) olarak adlandırır. Adler’in cümlesinden hareket eden Yıldız, benlikten “kalıtımın ve edindiğimiz tecrübelerin sağladığı kaba malzemeden kişiliğimizi” (Yıldız, 2006, s. 95) oluşturan bir öz olarak bahseder. Budak’ın cümlelerine katılan Yıldız, kimliği bizim değişmez yanımız olarak, her zaman aynı olan “öznel bir bütünlük, tutarlılık ve süreklilik duygusu” ve bizi başkalarından ayıran özelliklerimizden dolayı farklılığımızı algılamamızı ve yaşamımızı sağlayan bir “cevap” olarak görmektedir. Yıldız, “ait olduğumuz cinsiyet, etnik” grup gibi toplumsal bağlayıcı birlikler ve yaş ile birlikte sahip olduğumuzu statü gibi durumlarımızla, başkalarının bizi algılayış biçimlerinin de kimliğimizi etkilediğini vurgular (Aktaran, Yıldız, s. 110). Diğer taraftan, kimlik kavramının sosyolojik yönüne daha çok vurgu yapan Habermas yukarıda andığımız postyapısalcı düşünceye yakın bir şekilde kimliğin zihinsel olarak üretilen veya toplumda hazır bulabileceğimiz bir şey olduğunu belirtir. Kimliğin zihinsel olarak üretilmesi tarafı kanımızca benlikle alakalı bir şeydir ve kişinin özgüvenini ortaya koyar veya kişinin özgüveni bu kimliğin zihinde var olabilmesine bağlıdır. Toplumda hazır bulduğumuz kimlikler ise, belirlenmiş roller çerçevesindeki kazandığımız davranışlarımızı ifade eder. Bu anlamıyla hazır kalıplar kişinin kimliğini önemli ölçüde belirlerken, diğer taraftan kişinin kendisine yabancılaşmasını da ifade eder. Yıldız da, içine doğduğumuz toplumun kültürü veya üyesi olduğumuz etnik yapı gibi etkenlerin yanı sıra, dinin de “hazır bir kimlik” sunduğunu söyler ve “hazır kimliklerin” olumlu yönüne dikkat çekerek, bireyin topluma kazandırılmasında katkı sağladığını belirtir (Yıldız, 2006, s. 110). Aynı şekilde Erich Fromm da, bir kalıba uymanın veya bir gruba ait olmanın “törel yalnızlığa” düşmemek için bir kurtuluş yolu olduğunu belirtirken, dünya ile muhakkak bir bağ kurmanın gereğini vurgular. Fromm’a göre türü ne olursa olsun herhangi bir kalıba bağlı olmak, “yalnız olmaya kat kat yeğlenir” (Fromm, 2016, s. 36). Burada daha çok “hazır kimlik” ifadesine dikkat çekmek istiyoruz. Bu, çalışmamızın girişindeki tanımlarda gösterdiğimiz, diğerleriyle ortak bir noktaya sahip olma ile diğerlerinden farklı olma arasındaki gerilimli ilişkiyi ifade eder. Aslında bu ‘hazır’ bulma durumu, içine doğduğumuz toplumun değerlerinin hepsi için geçerlidir ve bu süreç kendiliğinden yaşadığımız, olması gereken bir sonuç olarak kabul edilebilir. Bahsedilen hazır kalıpların öğrenilmesi ve yaşanılması geleneğin ve var olan yapının yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. Artık bu durumda hazır kalıplar, bireyi istenilen veya topluma uygun ya da normal (neyin normal neyin anormal olduğu da bu kriterler tarafından belirlenir) olarak adlandırılan bireylere dönüştürmede bir araca dönüşmektedir. Yukarıda değindiğimiz gibi, postmodern düşünce büyük anlatıları reddederken, bireye hazır sunulan ve onu biçimlendirmeye yönelik tüm kalıpların karşısında yer alır. Bu biçimlendirmeler içerisinde rol ve davranış konularını da rahatlıkla ekleyebiliriz. Roller de belirlenmiş kalıplarıyla, cinsiyete göre yerine getirilmesi gereken davranış biçimleri sunar. Modernizmin nesnel olarak adlandırdığı ataerkil kökenli davranış kalıplarını kabul ederek içselleştirmek, normal bir davranış olarak gösterilirken, bunları reddetme sapma olarak adlandırılır. Hazır kimlikler toplumsal olanın bir yansıması olarak bize normların doğallığını hatırlatır. Bireysel kimlik ise bu normların arkasında

kaybolur. Guggi daha aşağıda ele alacağımız bireysel kimlik ile toplumsal kimliğin birbirine bağımlı olduklarını Assman'dan aldığı bir alıntı ile gösterir. Bu iki kimlik aynı zamanda birbirlerinin ön şartıdır. “ Parça bütüne bağlıdır ve kimlik ancak toplumda oynadığı rol aracılığıyla kazanılır. Bütün de ancak parçaların birliğinden ve etkileşiminden doğar” (Guggi, 2009, s. 19). Bu aslında bize hermeneutik döngü dediğimiz şeyi hatırlatır. Bu cümleyi bireysel kimlik toplumsal kimliğe bağlı iken, toplumsal kimlik de parçaların karşılıklı etkileşiminden ortaya çıkmaktadır şeklinde anlayabiliriz. Bu haliyle bireyde toplumun değerlerinin bütünü veya bir kısmı görülecektir. Alheit'a kulak verirsek: “Toplumsal gerçeklik ile psikik yapı arasındaki karşılıklı ilişki bireyin somut yaşam sürecinde net bir şekilde gözlemlenebilir. Toplumsal davranışlar somut insanların davranışları olarak vücut bulurlar – başka türlü var olamazlar” (Alheit,1985, s. 13). Toplumsal gerçekliğin taşıyıcısı olarak tek tek bireyler bu davranışları içselleştirirken, bu durumdan kurtulmaları mümkün değildir. Bu durum çelişik bir şekilde yorumlanabilir: bu haliyle bireysel kimlik dış etkenlerden beslendiği için kimlikten söz edilemez. Bir başka deyişle birey veya toplumsal kimlik dediğimiz şey, bu normlara ters düşmeyen ve bunları yansıtan bir kimlik anlamına gelmektedir. Kişi, kimliği ancak verilen rol ile kazanıyorsa, topluma ters düşmemek için bunu kabul etmekten başka seçenek göremez.

Yukarıda bahsettiğimiz biçimlendirme konusunda en etkin araç dildir. Kimlik oluşumu konusunda dilin belirleyici yönü Bernd Ahrbeck tarafından da vurgulanmakta ve “ben” duygusuna ancak dil öğrenildikten sonra ulaşılabileceği ve kişinin dili öğrenmesinin aynı zamanda bireysel gelişimi anlamına geldiğine dikkat çekilmektedir (Ahrbeck, 1997, s. 35). Aslında bunun anlamı şudur: Dil bir araç olarak içerisine yerleştirilen anlam ve davranış kalıplarıyla kişiyi toplumun davranış ve uygunluk normlarına göre biçimlendiren bir çeşit kodlamadır. Dil içerdiği bu anlam ve davranış kalıplarıyla, nesnel bir araçtan ziyade ister gelenek isterse sistemin devamı diyelim, kişiyi topluma uyarlama aracına dönüşür. Bu aynı zamanda anlam ve davranışların da aktarılması anlamına gelir. Yani bir bakıma, nesnel, normal ya da doğalmış gibi gösterilen davranış biçimleri ve anlamlar, dil aracılığıyla bireye aktarılırken, kişilerin konumu ve rolü önceden belirlenmiş olmaktadır. Bu kadınların konumunu sabitleyen bir araç olarak da yorumlanabilir. Assmann da dil ile dil dışı sembolleri bir arada anarak kimliğin oluşumunda etkili olan ve Fromm'un yukarıda andığımız bir gruba aidiyetimiz arasındaki etkileşimi belirginleştirir: “Bizim ‘kolektif kimlik’ dediğimiz aidiyet bilinci bir dilin konuşulması veya daha genel ifade edilirse, ortak bir sembol sisteminin kullanılmasıyla ortaya çıkan ortak bir bilgi ve ortak bir hafızaya sahip olmakla ilgilidir” (Akt. Guggi, 2009, s. 15).

Kişisel kimlik, yukarıda da bahsettiğimiz gibi kişinin kendisi olma anlamıyla, tüm yaşamı boyunca bir tutarlılık gösteren bütünü ifade eder. Değişmez bir karaktere sahip olan kişisel kimlik, farklı ve çelişen rol sistemlerinde “ben”in sürekliliğini sağlar. Jürgen'e göre kişisel kimlik kişinin yaşamı boyunca farklı durumları sentezler ve kişinin yaşam öyküsünün geriye bakarak yorumlanmasında bir araya getirdiği öğelerle kendi içinde bir birliği sağlar. Bu hem süreklilik hem de

birlik anlamına gelir. Böyle bir sentez ancak ve ancak kişinin kendi yaşam örgüsünü anlatımsal bir yaşam öyküsüne dönüştürerek kabul edebildiği takdirde gerçekleşir (Belgrad; 1992, s. 68). Anlatımsal (narrative) yaşam öyküsü, kişinin geriye dönerek birbiriyle bağlantılı olabilecek olay ve durumları ilintilendirerek, mantıklı, kabul edilebilir bir hikâyeye bütünü oluşturması anlamına gelmektedir. “Anlatım bireysel ve kolektif öznenin kendine ve diğerlerine olan ilişkisinin ifadesidir ve aynılık ile fark, iç ile dış ve kendi ile öteki arasındaki karşıtlığı azaltır” (Akt. Guggi, 2009, s. 30) Kofler ise, kimliği “bir birliktelik sağlayan ve böylelikle sosyal hayata katılım ve diğerleriyle etkileşim için bir ön şart olan birlikteliği sağlayan kişi olarak bir hikâyeye anlatabilmektir” derken, yine toplumsal normlara uyumu öne çıkarmış olmaktadır. Sosyal kimlik ise alınmış ve kabul edilmiş ama aynı zamanda -mış gibi yapılan rollerin tutarlılığında ifadesini bulur. Burada hem farklı hem de bir arada düşünülmecek gruplara olan aidiyet duygusundan bahsedilmektedir. Sosyal kimlik sosyal alanda farklı rollerin farklı beklentileri arasında bir sentez yapabilme başarısıdır. Diğer taraftan aynı grup içerisindeki farklı kişilerle olan ilişkiler çerçevesinde bir birlik oluşturmak için bir ön şarttır (Belgrad; 1992, s. 68). Kadın açısından bakıldığında ise toplumla bir bütünleşme, kendisini onun bir parçası olarak hissetme çoğu zaman gerçekleşmeyen bir duygudur. Kadın özyaşam öykülerine baktığımızda, uyumdan çok toplumsal yaşamdan kaynaklanan durumlara yöneltilen eleştirileri ve sistemin kendilerini nasıl dışladığını gösteren örnekleri görmekteyiz. Yukarıdaki bir bütün olmayı ön şart olarak gören açıklamalarda kişisel kimlik ile sosyal kimliğin iç içeliği söz konusudur. Herkesten farklı olma anlamına gelen kişisel kimlik ile başkalarıyla ortak noktalara sahip olmak anlamına gelen toplumsal kimlik bir dengede durmak zorundadır.

Simmel’e göre, değişen toplumsal düzen içerisinde kişiler rollerini üstlenirken, kişisel özelliklerini de muhafaza ederler. Böylelikle, toplumsal yaşamın biçimlendirdiği kimlik özelliklerinin yanı sıra bir de kişisel özellikler varlıklarını sürdürmeye devam eder ki, bu da “çift yaşamı” (ikili yaşam) veya iki hayat tarzını da sürdürebilen bir kişilik ortaya çıkarır. Yani kişi bir yanı sıra toplumun parçası olurken, diğer tarafla, farklı bir birey olarak toplumda yer alır. Bu toplumsallaşmış taraf ve toplumsallaşmamış taraf birbirini etkiler ve biçim verir (Akt. Becker, 2003, s. 3). Böylelikle mesleki bir role sahip ve bir de kişisel yönü olan iki yönlü bir birey ortaya çıkar. Mesleki kişiliği ile var olan kişi o mesleği icra eden biri olarak var olurken, diğer taraftan kendi kimliğini, bireysel kimliğini muhafaza eder. Kadın söz konusu olunca farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Ev işleri ayrı bir iş olarak görülmediği ve ücretlendirilmediği için, ev işleri doğallaştırılmış bir uğraşıya dönüşmekte, eğer kadın meslek sahibi olacaksa hem ev işlerini hem de dışardakini işini yapmak zorunda kalmaktadır. İkisinden birini tercih etmesi durumunda, hangisini tercih ederse etsin, kaybeden kadın olmaktadır. Becker bu durumu kendi verdiği kavramla “çifte sosyalleşmenin” bir yönü olarak adlandırır. Çifte sosyalleşme, toplumsal bağlamda kadınların farklı ve birbiriyle çelişen pratik alanlarını ifade eder. Kadınların sosyalleşmesinde cinsiyet ve toplumsal köken, iki belirleyici olarak bu çifte sosyalleşmede önemli faktör olarak öne çıkarlar (Becker, 2003, s. 14). Toplumun bütün katmanlarında görülebilen

bu çifte sosyalleşme, çoğu zaman kadının doğum sonrası işini bırakıp ev kadınlığına dönmesi ve kariyerini yarım bırakmasında önemli bir rol oynayabilmektedir.

Aslında bütün bu tanım ve yaklaşımlara bakıldığında psikolojik kimlik kavramı ile sosyolojik kimlik kavramı birbiri içine geçmiş gibi durmaktadır. Psikolojik kimlik ile sosyolojik kimlik arasındaki ilişki, bir hammadde gibi toplumun içine atılan kişinin, nasıl belirlendiği, sınırlarının ve özgürlüklerin belirlenerek, nasıl belli bir kalıba sokulduğunun sürecidir. Kimliğin oluşumu kişiler arası ilişki ve etkileşimin bir ürünüdür. Bireysel kimlik sosyalleşme ile kazanılan bir şeydir ve çevresindeki insanlarla etkileşim halinde gelişir. Ben kendisini kabul ettirmek ve kendisi kalabilmek için dış dünyaya tepki verirken, aynı zamanda dıştan gelen belirleyiciler ile biçimlendirilir. Gelişim hem içten dışa hem de dıştan içe doğru bir şekilde olmaktadır dersek yanlış olmaz.

Kişinin biz-kimliği veya kolektif kimlik sahibi olması onun sosyalleşme süreciyle doğrudan ilişkilidir. Sosyalleşme dendiğinde tek tip bir sosyalleşme süreci düşünülmemelidir. Yukarıda bahsettiğimiz toplum içerisinde varlığını sürdüren küçük kültürel, dini, etnik gruplar adeta kendi açık ya da gizli kuralları ile kişinin sosyalleşme sürecine damga vururlar ve bu gruplar bireyin topluma olan, toplumun geri kalan kısmına olan bağlantılarını da belirlerler. Becker toplumsallaşmanın sosyalleşmeyle sonuçlanan bir süreç olduğunu söyleyerek, bunun yolunun da birey olmaktan geçtiğini belirtir ve birey olmanın da önümüze ulaşılması gereken iki amaç koyduğunu söyler: kendi yeteneklerini geliştirmek, kendini ifade edebilmek kendini kabul ettirmek, diğer taraftan ise, disiplin kurallarına uyarak toplumda hüküm süren sisteme uyum sağlama çabaları. Birey için bu ikisi arasında her zaman denge sağlamanın güç olduğunu söyleyen Becker, bireylerin içinde buldukları toplumun şartları ile doğrudan bağlantılı olduğunu ileri sürer (Becker, 2003, s. 2). Toplumsallaşma, sosyalleşme ve bireyleşme toplumsal şartların, sosyal ilişkilerin birey ve toplum arasında nasıl biçimlendiğiyle yakından ilgili olan bir süreçtir. Simmel'e göre, bireyler, sayısız tekil ilişkilerle belirlenmiş bir ilişkiler ağı içindedir ve bu ilişkiler sayesinde "karşılıklı" olma prensibini de içselleştirirler. Yani bireyler ilişki içerisinde sadece kendi ihtiyaçlarını değil, kendi ihtiyaçlarını gideriyorlarsa, karşdakinin de ihtiyaçlarının giderilmesi prensibini içselleştirirler. Böylelikle, sosyal bir bağlılık ortaya çıkar. Bu oluşan, gelişen bir arada yaşama duygusu insanların medenileşme ve sosyal ilişkiler kurma yeteneğini de pekiştiren ve kültüre dönüşen bir süreçtir. Ancak, dışlanma, hor görülme gibi davranışlar sadece kişinin kendi öz güveninin yitirilmesine değil, sosyalleşmesini de zorlaştıran etkenlerdir. Bu durumda bireyleşme ve sosyalleşme gerilimli bir ilişki sergilemektedir. Bir taraftan kendi kişiliğini geliştirmek isterken diğer taraftan dışlanmak kişinin aidiyet duygularını zedeleyebilir. Bu dışlanma çoğu zaman sosyal ağ içerisindeki normlar ve bunlara aykırı olma durumunda görülen baskılarla gelişir. Bu durum bireyleşmeyi engellemekte ve bir bireyi olunan o toplumda hâkim olan düşüncenin koymuş olduğu şartlara olan bağlılığı kişinin konumunu belirlemektedir. Bu durum daha çok annelerin hayatında somutlaşmaktadır. Dausien'in deyişiyle, "başkalarına adanmış bir hayat" (Dausien, 1994, s. 572) konsepti içerisinde, kadının ne kadar sosyalleşebileceği, hangi alanlarda kendini geliştirebileceği

toplumsal ve kültürel olarak zaten belirlenmiş olmaktadır. Normatif ve ekonomik yapıların belirlediği yaşam biçimlerinin sunmuş olduğu olanaklar çerçevesinde kadının kendi kimliğini bulması, farketmesi veya bunun bilincine varması uzun süren bir süreci gerektirmektedir. Çünkü Dausien'in deyişiyle, kadının bu türlü bir "kurumsallaştırılmış" yaşam sürmesi veya başka bir deyişle, "gençlik, evlilik ve çocuk yetiştirme"den ibaret "normal" bir yaşamı, var olan yaşam döngüsünün bir sonraki nesillere aktarılmasıyla sonuçlanacaktır.

Buradan otobiyografi kavramına geçebiliriz artık. Yukarıda anlatımsal yaşam öykülerinden bahsetmiştik. Anlatımsal yaklaşım insan varlığını anlamada yapıcı bir etkiye sahiptir ve kendi yaşamını düzenlemeye, işlemeye, kavramaya yönelik bir işlevi vardır. Çünkü anlatımlarda yukarıda bahsettiğimiz gibi birbirinden ayrı, bir araya gelmez gibi duran farklı zamandaki yaşantılar bir araya getirilirken, anlam bütünlükleri oluşturulur. Bu her şeye bir anlam vermeyi de kolaylaştıran bir durumdur. Kimlik de tecrübe ile anlamlı olarak düzenlenmiş ve bu süreç içerisinde gelişen, oluşan bir şey olarak karşımıza çıkar (Guggi, 2009, s. 32). Burada hafızanın önemini de unutmamak gerekir. Çünkü her şey geriye dönüş aracılığıyla günümüze taşınmaktadır. Yalnız bu hatırlamayla anlatılan şeyler tamamen gerçeğin aktarılması anlamına gelmez, tam tersine her seferinde yeni bir hikâyeye oluşturulmaktadır. Bunu Bertolt Brecht şöyle ifade ediyor: otobiyografi yazmak kartopuna benzer. Saklanamaz ama lazım olduğu her zaman yeniden biçimlendirilir (Akt. Brockmeier, 1999, s. 23). Her seferinde yeni bir bağlam oluşturma, yeni bir hikâyeye ortaya koyma kimlik kazanma ile benzerlik gösterir. Bunun otobiyografide yansıtılması iletişim isteğinden kaynaklanır. Otobiyografiler kişisel yaşamın yansıtılması olsalar da, çekmecelerde saklanmaktan ziyade yazarın zihninde oluşturduğu (implizit) bir okuyucu kitlesi düşünülerek yazılır. Bu haliyle, otobiyografi, olayların arka arkaya anlatılmasından ziyade, bir yaşam içerisinde seçmeler yaparak, belli bağlamlarda bir araya getirilmiş söylemler bütünüdür. Gerçeklik yeniden yapılandırılırken, bunun aracılığıyla bir mesaj verilir. Bu haliyle belge niteliğine de bürünür otobiyografi. Dolayısıyla, iletişim için mükemmel bir araca dönüşür. Bu özellikle sosyolojik açıdan bakılınca daha da önem kazanır: Tarihsel, toplumsal ve nesiller arasında bilgi aktarımı yapan bir anlatıdır otobiyografi. Ancak bu bilgi aktarımı, tarihsel bilgi gibi bir bilgi değil, şimdi'den geriye bakarak anlatılan ve şu andaki yorum ile geçmişin kaleme alınmasıdır. Bu yüzden yazıldıkları dönemin izlerini ve düşünce biçimlerini daha çok içerirler (Heinze, 2010, s. 206). Okur açısından bakarsak, otobiyografi okuru bir taraftan özel bir yaşam çekici geldiği için otobiyografiye yönelirken, otobiyografinin doğal olarak içerdiği tarihsel bilgiler de onda merak uyandırır. Bir tarih kitabından farklı olarak, otobiyografik 'ben'in tarihsel gerçekler karşısındaki konumu da otobiyografi okurunu ilgilendiren bir durumdur. Otobiyografi yazarının konumu, anlattıklarının gerçekliğinden ziyade, onun söylemsel tarafını öne çıkarır. Çünkü ister istemez, taraf tutan otobiyografi yazarı kendi dünya görüşünü öne çıkararak anlatır ve bunu destekleyecek yandaş arar (Wagner-Egelhaf, 2010, s. 189). Kişisel anlatılar her zaman tarihsel bilinçle sıkı bağlantı halindedir. Bu aynı zamanda toplumsal anlatılarla olan bağlantıyı da ifade eder. Tarihi oluşturan da bu

küçük küçük hayat hikâyeleridir. Tarihsel olarak anlamın ortaya çıktığı hikâyelerdir bunlar ve tarihsel gerçeklikler sembolik yapılar olarak yeniden yaratılır. Bu hikâyeler aracılığıyla, şimdi daha iyi anlaşılırken, geleceğe ilişkin beklentiler de biçimlenmiş olur. Geçmişin yaşantıları günümüze aktarılırken, toplumsal ve bireysel kimliğin oluşumuna da katkı sağlanmış olur. (Guggi, 2009, s. 35).

Otobiyografi, bilindiği gibi geriye bakış yöntemiyle, hatırlama aracılığıyla kişinin kendi hayatından anlatmak istediklerini bir bağlam çerçevesinde sunmasıdır. Otobiyografiler, Dilthey'e göre "önceki durumların sorunsallaştırılması"dır (Akt. Spits, 2008, 1). Önceki "durumların sorunsallaştırılması" bir hesap sorma veya duruma göre hesap verme anlamı taşıması bir yana, esas tutumu eleştirel bir yaklaşım içerir. Alheit'in söylemiş olduğu "(oto)biyografi nesnel gerçekliğin öznel yeniden yapılandırılması" cümlesi bize toplumsal yaşamın ve bu yaşamın kişi üzerindeki sonuçlarının öznel olarak yansıtılmasını hatırlatır (Alheit, 1985, s. 13). O halde otobiyografi, kişinin sosyalleşmesi ve toplumun bir parçası olması sürecinde, toplum normlarının yönlendirmesiyle, bunların kabul ve içselleştirilmesiyle geçen bir hayatın kişinin geriye bakarak kendi anlatımıyla yansıtılmasıdır. Toplumsal gerçeklik olarak bireyin yaşamına yön veren şeyler, toplumun yapısı, ekonomik ilişkiler, yasalar, kurumlar, gelenekler insanda somutlaşan davranış biçimlerinin kaynaklarıdır. Bir kişinin kendi hayat hikâyesini anlatması demek, aslında bu yapının kendisindeki yansımaları ve bu yapı içerisindeki insan ilişkilerinin sonuçlarının etkilerini anlatması anlamına gelir. Schumm, toplumsalın bireyde yansımaları olarak görülen otobiyografilerde, bireyin buna ne kadar katkıda bulunduğunu sorar (Schumm, 1997, s. 442). Bunun cevabı, bireylik kavramında yatmaktadır. Toplumsal yönlendirmelerin dışında kalan şeyler bireyin kendisi olarak kalabildiği kısımdır, yani bireysel yönüdür. Bu daha çok özelemlerde, yapamadıklarında ve yaşamındaki değiştirmek istediği anılarda ortaya çıkar. Diğer taraftan, "kendi hayatı"ndan bahsedebilmek "bireyleşme" kavramını da gizli olarak içermektedir. Yukarıda bahsettiğimiz "başkalarına adanmış bir hayat" süren kadının bireyleşme süreci, bu başkalarına adadığı hayatın içerisinde kendisine ayırdığı zamanla sınırlı kalmaktadır.

Otobiyografi antik dönemlerden günümüze edebiyat bilimi içerisinde konuşlandırılmış bir tür olarak karşımıza çıkmıştır. Bu açıdan bakılınca, kişinin kendi yaşam öyküsünü anlatmasının biçimleri edebiyat bilimi içerisinde konu edilmiş, içerik daha arka plana atılmıştır. Ancak 50'li yıllardan itibaren özellikle Batı dünyasında, otobiyografi sosyolojik boyutuyla daha çok konu edilmeye başlanmıştır. Çünkü otobiyografide yansıtılan yaşamın toplumsalın insanda yansımaları olarak kabul edilmesi daha yaygın hale gelmiştir. Tarihsel olarak bakıldığında önceleri, başarılı ve önemli kişilerin yaşam hikâyeleri olarak ortaya çıkan otobiyografiler, günah çıkarma, kendini haklı gösterme, örnek olma, hesap verme gibi nedenlerle yazılmışlardır. Özellikle 18. Yüzyılda kadınların edebiyat dünyasına adım atmaları otobiyografi türü ile olmuştur. Yazarlık için pek yetenekli görülmeyen yazmak isteyen kadınlara, özellikle otobiyografi, anı, gezi notları gibi türler önerilmiştir (Bkz. Zengin; 2016; s. 200). Çünkü kadınlar roman gibi diğer edebi türlerde çok başarılı olamayacaklarına inandırılmak istenmekteydi. Değişen toplumsal şartlarla birlikte özellikle 20. Yüzyılın başlarından

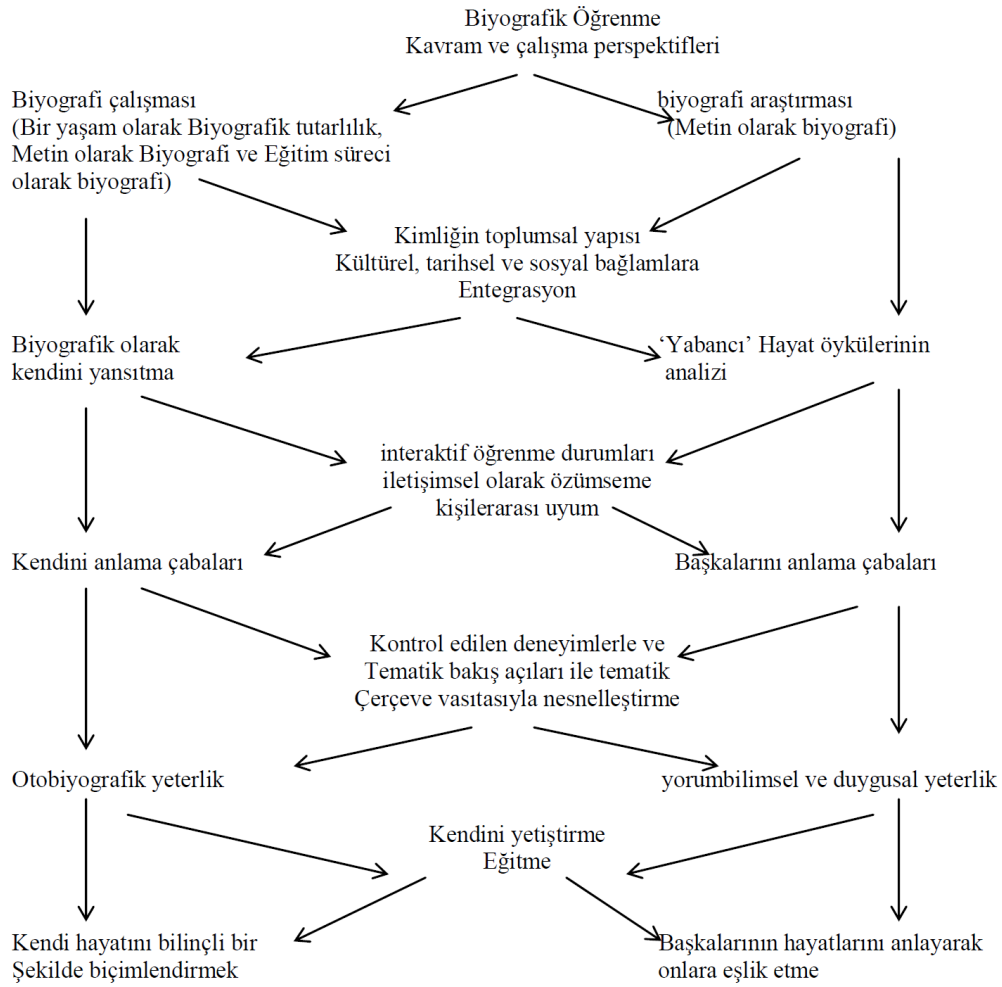
İtibaren, modernizmin birey ve özne kavramı kişisel hayatların da bir hikâyesini yaratmaya başlamıştır. 70’li yıllardan itibaren sadece önemli kişilerin değil, sıradan, toplumdan birinin de hayat hikâyesi toplumsalın yansıması anlamında ilgi çeken bir türe dönüşmüştür. Özellikle kadın hareketi içerisinde otobiyografilerin özel bir konumu olmuştur: bu yıllarda otobiyografi yazımında bir patlama yaşanmış ve kadınlar kendi yaşam hikâyelerini anlatırken, sorunlarının bireysel bir sorun olmadığını, yaşadıklarının bir kader değil, dayatılan toplumsal normlar olduğunu bu eserlerde göstermeye başlamışlardır. Otobiyografi özellikle 70’li yıllarda ABD ve İngiltere’deki ilk örneklerine rastladığımız “terapi gruplarında” deneyimlerini paylaşarak, bir birlik duygusu oluşturmaya çalışırken, otobiyografiler de bu alanda çok verimli olmuş ve kadın sorunlarının dile getirildiği bir araca dönüşmüştür. Bu bağlamda otobiyografi toplumsal iletişim işlevini üstlenmektedir ve toplumsal gerçekler hakkındaki kadın söylemini ve bu alandaki tartışmaların temelini oluşturmaktadır. Heinze, otobiyografinin dört özelliğine dikkat çeker: toplumsal iletişim boyutu, medyalaşmış kimlik sunumu, otobiyografik yaşam kurgusu ve bellek kültürünün belli bir kısmını oluşturarak tarihsel biçimlenmede etkili olması. Heinze, otobiyografik yaşam kurgusuna anlatımsal kimlik oluşturulması ve deneyimlerin belli bir söylem içerisinde söylemleştirilmesini de ekler (Heinze, 2010, s. 201). Toplumsal iletişim boyutu konusu içerisine otobiyografik öğrenmeyi rahatça ekleyebiliriz. Bellek konusunda da kadınların yaşamları konusundaki gerçeklerin tarihsel boyutunun bir yansımasını görebiliriz. Çünkü otobiyografi, şimdi, geçmiş ve geleceği birbirine bağlayan önemli bir araca dönüşmüş olmaktadır. Otobiyografiler iletişim aracı olarak, geçmişi günümüze bağlarken, aynı zamanda gelecek için yeni ufuklar belirlenmesine katkıda bulunur. Şimdi ve geçmiş arasında bir köprü vazifesi yaparken, kolektif bilince de katkı sağlar. Anlatılanlar, özellikle kadın otobiyografilerinde anlatılanlar empati ve birlik duygusu uyandırır, kadınların kendilerini daha iyi anlamalarını sağlarken, kadın hayatlarını kuşatan toplumsal normatif kılıfından sıyrılarak, kadının kendi kimliğini bulmasına katkı sağlar.

Yukarıda kadın otobiyografilerinde 70’li yıllarda bir patlama yaşandığından bahsetmiştik. Bunun en önemli nedenlerinden biri, bu yıllardaki kadın hareketinin de yönlendirmesiyle, kadınların kendilerinin hep ötekileştirilmiş ve ikincil konuma atılmış olduklarını fark etmeleri olmuştur. Bu anlamda kadın kimliği yeniden sorgulanmaya başlanmış ve kadınların sıkıştırıldıkları ev işleriyle kendilerine uğraşı olarak gösterilen basit etkinliklerden sıyrılarak, toplumda yer alma istekleri bu otobiyografilerde dile getirilmiştir. Daha da önemlisi, bilimlerin, geleneklerin, inançların etkisiyle oluşturulan kadın imgesinden sıyrılarak, otonom, en azından kendi hakkında kendi karar verebilen bir bilinç ve kimliğe ulaşmanın yolu otobiyografi yazımından geçmekteydi.

Kimlik, biyografide hatıralar ile anlatının ayrılmaz bir biçimde birlikteliğiyle ortaya çıkar. Deneyimler, korkular, ümitler, niyetler anlatılarak bir biçim kazanırlar ve yeniden üretilirler. Aslında bu bütün hayatımız boyunca süre gelen düşünceler zinciridir, olup biten olaylar ve bunlara verdiğimiz tepkiler bütünüdür. Bir bakıma yaşadıklarımızın bir yorumu ve yeniden yorumudur. Bu hatırlayarak yeniden oluşturduğumuz geçmişe ait yorumumuz, diğer yorumlar gibi belli kurallara uyarlar: bunlar

niyetimize, geleneklere bağılıdır ve dilin ve kültürün müsaade ettiği anlam evreni içinde anlamlarını bulurlar. Bunu postmodern dil anlayışıyla söylersek: keyfi ve öznel izler taşıyıcılar bile belli bir kültür ve dil evreni içindeki anlamla sınırlıdır (Brockmeier, 1999, s. 24). Bu bir bakıma Simone de Beauvoir'ın ünlü sözü "kadın doğulmaz, sonradan kadın olunur" cümlesinin bir başka söyleniş biçimidir. Çünkü belli kültür ve dil evreni içindeki anlam ve davranış biçimlerinin otobiyografilerde yansması, otobiyografi yazarının nasıl kadın (veya erkek) olduğunun bir hikâyesine dönüşmektedir (Dausien, 2000, s. 107). Otobiyograf, her ne kadar kendi perspektifinden anlatsa bile, yine de sınırları kullandığı dilin sınırları ve geleneğin süzgecinden geçen bir yansıtımdan öteye geçemeyecektir. Davranışları da, cinsiyetçi olarak kodlanmış davranışlarının bir yansması olacağı için, otobiyografide anlatılanlar bir eleştiri ve bir hesaplaşma havasına bürünecektir ister istemez.

Otobiyografi veya biyografi özellikle sosyolojik anlamda, öğrenme sürecini de destekleyen bir işleve sahiptir. Almanya'da biyografik öğrenme metodu 70'li yıllardan bu yana özellikle ayrı bir çalışma alanı olarak belirlenmiş ve halen daha yol gösterici olarak yardım isteyen kişiler üzerinde etkili bir şekilde uygulanmaktadır. Biyografinin kişinin kendi yolunu çizebilmesinde etkili olmasının bir nedeni, iç ve dış dünyanın bir geçmişini sunmasındandır. Kişinin kendi sınır ve yeteneklerini görerek, toplumsal değişim içerisinde, bu değişime uyum sağlama çabaları öne çıkan bir yön olmaktadır. (Oto)biyografiler kişilerin hayat hikâyelerini yazdıkları ana kadar biriktirdikleri tecrübelerin bir yansımalarıdır. Yazarın bilinçli bir şekilde seçerek bir araya getirdiği hayattan kesitler, kişilerde durumlar karşısında hayatlarını karşılaştıkları duruma göre nasıl uyarlayabilecekleri konusunda yeni fikirlere vesile olur. Başka kişilerin otobiyografilerini okuyan kişilerde, kendilerini onlarda bulmak, duygudaşlık sağlamak ve dolaylı bir onaylanma gibi süreçler yaşanmaktadır. Sadece ortak noktalar değil, aynı zamanda farklılıkları görerek, yeni bir ufka da sahip olurlar. Yani daha önce de değindiğimiz gibi, bir anlamda bilgi alışverişi, kişinin kendini yenilemesi gibi bir süreç yaşanır. Alman akademisyen Ruhe (2003), biyografik öğrenmeyi şu şekilde şemalaştırmaktadır:

Tabloda da gördüğümüz gibi, biyografik öğrenme, yaşam öykülerinden yola çıkılarak, bunlardan sonuç çıkarılması ile sonuçlanmaktadır. Kişi bu süreç sonunda (hem) kendi hayatını bilinçli bir şekilde biçimlendirme özgüvenini geliştirebilmekte (hem de) (veya) başkalarının hayatlarını daha iyi anlayabilme yeteneğini kazanmaktadır. Günümüz postmodern dünyasında Ruhe'nin de belirttiği gibi, modernizmin sunmuş olduğu sağlam güvenceler bulunmamaktadır. Eskinin güven sağlayan kurumları yavaş yavaş dağılırken, insanların kimlik arayışlarında başvuracağı gruplar da geçerliliklerini yitirmektedir. Kişi uyum sağlaması gereken veya farklı rollere bürünmesi gereken durumlarda daha çok karşı karşıya kalmaktadır. Bunların hepi için farklı davranış biçimleri ve düşünce sistemleri içerisinde kısmi kimliklere sahip olabilmektedirler. Modernizmin başarılı olarak addettiği normal biyografik gelişim (okul, iş evlilik ve aile gibi herkes için geçerli duraklar) günümüz insanına güvenli alanlar sağlamamaktadır. Dahası birden fazla ve farklı kimlik ve değişimlerle, kimliğe sahip olmak tamamlanmayan bir sürece dönüşmektedir (Ruhe, 2003, s. 4). Bu konu çevre ve sistemin birey üzerindeki etkilerini araştıran ayrı bir konu olarak Almanya'daki üniversitelerde yerini almıştır.

Dausien'e göre biyografik öğrenme süreçleri içerisinde şu noktalar göze çarpar: Eğitim ve bilinç değişimi gelişim olanaklarını olumlu yönde etkiler ve kadın yaşam perspektifinde yeni bir ufuk

anlamına gelir. Eğitim kişilere aynı zamanda öznel şanslar da sunar ve bunlar daha sonra eyleme dönüştürülerek, normatif yaşam döngüsünden kurtulmak mümkün olabilir. Özveriye dayalı, başkasına adanmış bir hayattan, daha öznel ve toplumsal alanda daha fazla ve farklı bir yere sahip olma imkânları ortaya çıkar. Ancak kendi hayatını kurgulamak ve yaşamak, yukarıda bahsedilen çifte sosyalleşmenin getirdiği engellere takılabilir. Diğer taraftan, kadın için kendini gerçekleştirebilmek her zaman için başkalarına ayrılan zaman için bir tehlike olacağından, geleneksel yapı içerisinde zor gerçekleştirilebilecek bir hedef durumundadır. Diğer taraftan erken bir yetkinlik ve bilince erişme, toplumsal olarak saygı görme ve sosyal ilişkiler, dar çevrenin ufkundan kurtulma, sabit ve kendi içinde tutarlı bir kimliğe katkıda bulunur (Dausien, 1994, s. 584). Otobiyografi ve biyografilerin kimlik gelişimine olan katkılarından başka, yine kimlikle ilgili bir başka konu olan “kendi tarihini yazma, kendi tarihini oluşturma” konusuna da değinmek istiyoruz.

Oto(biyografi) yazmak veya okumak aslında tarihle yüzleşmek anlamına da gelmektedir. (Adolphy, 1981, s. 8). Bilindiği gibi feministlerin itiraz ettiği konuların başında tarih yazımı gelmektedir. Çünkü ataerkil tarih yazımı olaylar, sosyal değişimler, savaşlar, sosyal süreçler ve istatistiklerden oluşan bir tarihtir (Adolphy, 1981, s. 9). Bu tarih içerisinde kadınlara yok denecek kadar az yer verilmektedir. Diğer taraftan nesnelmiş gibi sunulan ama ataerkil düşünce sisteminin belirlemiş olduğu kültür tarihi ve tarih kavramları, özne olarak erkekleri işaret eder. Çünkü “erkek dış dünyayla, hayatla aynılığı temsil ederken, kadın farklılığı ve başkalığı temsil eder. Kadınlık hayat arasında bir mesafe vardır, bu da kadın otobiyografilerini gerek içerik yönünden, gerekse üslupça farklı kılar” (Aksoy, 2014, s. 40). Kadınların tarihte kendilerine yer bulamamaları, hem kadınların sosyalizasyon süreçleri ile hem de bilinçli bir dışlanma ile açıklanabilir. Tarihte kendilerine yer bulan kadınlar da kadınları değil, ataerkil sistemi yansıtan kadın kahramanlar olmaktadır. Ancak Marie Mies’in de vurguladığı gibi belli grupların ve toplulukların mevcut statülerini değiştirebilmeleri ancak ve ancak bir tarihe sahip olmalarıyla mümkündür. Mies, bunun birçok ulusun veya köylülerin özgürlük hareketlerinde ispatlandığını belirtir. “Değişiklik istemleri, tarihsel zaman perspektifi ile mantıklı bir ilişki içerisinde” (Mies, 1982, s. 54). Mies diğer taraftan, kadınların nesne konumundan kurtularak, belli bir kimliğe sahip olabilmeleri için de Almanya’daki “deneyim değişim gruplarının” olumlu etkilerine dikkat çeker. Burada deneyimlerin sadece sosyolojik ve psikanalitik değerlendirmelerin yanı sıra tarihsel bir boyut verilmesi gerektiğini vurgular. Sadece bölümler halinde deneyimlerin aktarılması yeterli değildir, buradan bir tarih oluşturularak, kadınlığın tarihi gözler önüne serilmesi gerekmektedir (Mies, 1982, s. 55). Geçmişte ne olduğu, nasıl olduğu ise ancak otobiyografiler ve biyografiler aracılığıyla aktarılabilir. Buradan şöyle bir sonuç çıkartmak sanırım yanlış olmaz: Kimliğe sahip olmak için tarihe sahip olmak gerekirken, tarihe sahip olmak için de belli bir kimlikle geçmişe bakmak zorunludur. Çünkü “kimlik, objektif ve sübjektif özellikleri birleştirir. Kimlik, hem güvenlik verici, hem de harekete geçiricidir” (Bilgin, 1999, s. 60)

Sonuç

Çalışmamızın başında andığımız gibi kimlik konusunda bireysel ve sosyal kimlik kavramları başat kavramlar olarak öne çıkarken, kadın açısından sosyalleşme sürecinde kendisine ön görülen rol ve davranış biçimlerinden sıyrılarak kendisi olma ve kendisi olarak toplumsal sistemde yer alma önemli bir konu olarak vurgulanmaktadır. Eskinin güven sağlayan kurumları yavaş yavaş dağılırken, insanların kimlik arayışlarında kendilerini çevreleyen gruplar, kurumlar da konumlarını ve geçerliliklerini yitirmektedir. Kişi uyum sağlaması veya farklı rollere bürünmesi gereken durumlarla daha çok karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumun sonucu olarak, birbiriyle çelişen kimlikleri ayna anda yaşamak zorunlu bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu zorunluluğun arkasında, dışlanma ve marjinalleşme korkusu yatmaktadır. Aidiyet duygusuyla bir gruba ya da topluma bağlanma bu anlamda işlevsel bir öneme sahiptir. Kişinin kendisini bir gruba ait hissetmesi, yukarıda değindiğimiz gibi, onun benliğini olumlu yönde etkiler ve gelişimine katkıda bulunur. Kişinin isteyerek katıldığı veya doğuştan ait olduğu bu tür grup veya toplulukların kendi iç dinamiklerinin oluşturduğu belirli kuralları da yaratır. Bir topluluk içerisinde sistemin temelini oluşturan değişmez kurallara dönüşen bu tür belirlenmişlikler, bazen bireyleri cinsiyetlerine göre ikincil konuma atarak, onların bireysel gelişimlerine ket vurabilir. Bu durumda, bu tür kurallar, gelişimi ve değişimi engelleyen faktörler olarak mevcudiyetini sürdürür. Ataerkil sistem genel olarak bütün toplumlarda adı ister gelenek ister ahlak kuralları olsun bu tür kısıtlamalar yaratır. Daha çok kadınların maruz kaldıkları bu tür kısıtlamalar, kadının bireysel gelişimini olumsuz etkiler ve toplumsal yaşama daha az katılabilme şansı bırakır. Tarihsel olarak bakıldığında, kadın hareketinin temelini de oluşturan bu duruma itirazlar, kadınların da her alanda toplumsal yaşama katılımını ve kadının birey olarak kendisi olabilmesinin mücadelesini verir. Atarerkil düşünce ve Modernizmin başarılı olarak addettiği normal biyografik gelişim (okul, iş evlilik ve aile gibi herkes için geçerli duraklar) sadece kadınlara değil günümüz insanına güvenli alanlar sağlamamaktadır. Bu durumun aşılabilmesi, retrospektif bir yaklaşım olan (oto)biyografi ile mümkün olabilir. Geçmişini şimdiki bakış açısıyla yeniden ortaya koyan otobiyografiler, dönemlerin, toplumsal olayların bireyde yaratmış olduğu duyguların yansımaları olarak önemli belgeler olarak görülebilir. (Oto)biyografiler öğrenme ve ders çıkarmamızı sağlayan bir araca dönüşebilir. Tarihsel süreç içerisinde kadının konumunun belirlenmesi sayesinde geçmişin hikâyesi, şimdinin bilinci ve bilgisiyle yoğrularak geleceğe yansıtılabilir ve kadının toplumsal hayata daha fazla katılarak, kimliğini eline almasında önemli rol oynayabilir. Çünkü otobiyografi ve biyografilerle edindiğimiz başkalarının hayatlarına ilişkin bilgiler kişilerin reflekslerini olumlu anlamda etkiler ve bireysel kimlik gelişiminin teşvik eder. Kişiyi özgü karşılaşılan durumlarda kişinin daha doğru karar verebilmesinde etkili olur. Özveriye dayalı bir hayattan, toplumsal alanda daha fazla ve farklı bir konuma sahip olma konusunda olumlu etkileri olabilir. Ancak kendi hayatını kurgulamak ve yaşamak yukarıda bahsettiğimiz çifte sosyalleşmenin getirdiği engellere takılabilir. Diğer taraftan, kadının kendini gerçekleştiribilmesi her zaman için başkalarına ayrılan zamanı tehlikeye atacağından,

geleneksel yapı içerisinde gerçekleştirilmesi zor bir hedef olmaktadır. Otobiyografik öğrenme ile edinilebilecek yetkinlik ve bilinç, kişiyi toplumsal alanda farklı bir konuma taşıyacaktır ve daha fazla ilişki ve etkileşim olanakları kişinin kendi sınırlarını aşmasına ve dolayısıyla tutarlı bir kimlik kazanmasına katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Adolphy, Erika: (1982). "Einige Gedanken zu der Frage: Was ist eigentlich eine normale Frauenbiographie?". *Dokumentation der Tagung weibliche Biographien in Bielefeld*, Oktober81. Geschäftsstelle Frauenforschung. Beiträge zur feministischen Theorie und Praxis 7. (ss.54-60). München: Sozialwissenschaftliche Forschung und Praxis für Frauen e.V. im Verlag Frauenoffensive.
- Ahrbeck, Bernd; (1997). *Gehörlosigkeit und Identität: Probleme der Identitätsbildung Gehörloser aus der Sicht soziologischer und psychoanalytischer Theorien*. Hamburg: Signum Verlag.
- Akça, Gürsoy: (2005). *Modernnden Postmoderne Kültür ve Kimlik*. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ILKE). Sayı 15 1-24.
- Aksoy, Nazan: (2014). *Kurgulanmış Benlikler. Otobiyografi, Kadın*. İstanbul: Cumhuriyet. İletişim Yayınları.
- Alheit, Peter; Dausien, Bettina. (1985). "Arbeiterbiographien: zur thematischen Relevanz der Arbeit in proletarischen Lebensgeschichten; eine exemplarische Untersuchung im Rahmen der "biographischen Methode". Forschungsreihe des Forschungsschwerpunkt "Arbeit und Bildung". Band 2. Bremen: Zentraldruckerei der Universität Bremen.
- Belgrad, Jürgen. (1992). *Identität als Spiel. Eine Kritik des Identitätskonzepts von Jürgen Habermas. Beiträge zur psychologischen Forschung*. Band 25. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Bilgin, Nuri. (1999). *Kollektif Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Brockmeier, Jens. (1999). "Erinnerung, Identität und autobiographischer Prozess". *Journal für Psychologie*. 7-1. 22-42.
- Dausien, Bettina: (1994). Auf der Suche nach dem "eigenen Leben"? : Lernprozesse in weiblichen Biographien. In: Alheit, Peter (Ed.) ;; Universität Bremen (Ed.): Von der Arbeitsgesellschaft zur Bildungsgesellschaft? : Perspektiven von Arbeit und Bildung im Prozeß europäischen Wandels. (ss. 572-592) Bremen.
- Dausien, Bettina; (2000). 'Biographie' als rekonstruktiver Zugang zu 'Geschlecht'. Perspektiven der Biographieforschung. Dorris Lemmermöhle (Ed.), Dietlind Fischer (Ed.) u.a. *Lesarten des Geschlechts. Zur Dekonstruktionsdebatte in der erziehungswissenschaftlichen Geschlechterforschung*. Opladen: Leske + Budrich, 96-115.
- Dörfler, Thomas (2001): *Das Subjekt zwischen Identität und Differenz: Zur Begründungslogik bei Habermas, Lacan Foucault* (Deutsche Hochschuledition, Bd. 117) Neuried: Ars Una.
- Fromm, Erich: (20016). *Özgürlükten Kaçış*. Çev.: Şemsa Yeğin. İstanbul: Say Yayınları.
- Guggi, Heike. (2009). Zeit im (Um)Bruch. Zur Konstruktion kultureller Identität im tschechischen Gegenwartsfilm anhand einer exemplarischen Analyse von "Vratne lahve" von Sverak. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yöneten: Prof.Dr. Thomas A. Bauer. Wien: Universität Wien.
- Heinze, Carsten: (2010). *Zum Stand und den Perspektiven der Autobiographie in der Soziologie : sozialkommunikative Konzepte zur Beschreibung einer literarischen Gattung*. In: BIOS - Zeitschrift für Biographieforschung, Oral History und Lebensverlaufsanalysen 23 (2010), 2, 201-231.
- Landweer, Hilge. (1987). "Weibliche Identität": *Selbstaffirmation als Geschlecht*. *Zeitschrift für Psychologie und Gesellschaftskritik*. 11-1.83-102.
- Mies, Maria.(1982). *Weibliche Lebensgeschichte und Zeitgeschichte*. Bulunduğu yayın: Dokumentation der Tagung weibliche Biographien in Bielefeld, Oktober81. Geschäftsstelle Frauenforschung. Beiträge zur feministischen Theorie und Praxis 7. Yayınlayan: Sozialwissenschaftliche Forschung und Praxis für Frauen e.V. im Verlag Frauenoffensive. München. 54-60.
- Schnell, Rainer; Hill, Paul B.: (1990) Was ist "Identität"? In: Esser, Hartmud (Ed.); Friedrichs, Jürgen (Ed.): *Generation und Identität: theoretische und empirische Beiträge zur Migrationssoziologie*. Opladen: Westdt. Verlag.
- Schumm, Wilhelm: (1987). Vergesellschaftung und Biographie. In: Friedrichs, Jürgen (Ed.) ; *Deutsche Gesellschaft für Soziologie (DGS) (Ed.): 23. Deutscher Soziologentag 1986: Sektions- und Ad-hoc-Gruppen*. Opladen: Westdt. Verl., 1987. - ISBN 3-531-11864-1, 440-443.
- Spits, J.; (2008). *Fakt und Fiktion. Die Autobiographie im Spannungsfeld zwischen Theorie und Rezeption*. Doktora Tezi. Leiden:Leiden Üniversitesi.
- Wagner-Egelhaaf, Martina: (2010). *Zum Stand und zu den Perspektiven der Autobiographieforschung in der Literaturwissenschaft*. BIOS - Zeitschrift für Biographieforschung, Oral History und Lebensverlaufsanalysen, 23 / 2 Leverkusen-Opladen.
- Yıldız, Murat; (2006). „Benlik-Kavramı ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü“. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı, 23, İzmir, 87-127.
- Zengin, Bekir; (2016). *Feminist Edebiyat Biliminin Temelleri ve Almanya'daki Yansımaları*. Sivas: Dilek Matbaası.
- Zirfas, Jörg; Jörissen Benjamin: (2007). *Phänomenologien der Identität. Human-, sozial- und kulturwissenschaftliche Analysen*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

İnternet Kaynakları:

Becker-Schmidt, Regina (2003). Zur doppelten Vergesellschaftung von Frauen. Soziologische Grundlegung, empirische Rekonstruktion. http://www.fu-berlin.de/sites/gpo/soz_eth/Geschlecht_als_Kategorie/Die_doppelte_Vergesellschaftung_von_Frauen/becker_schmidt_ohne.pdf. Erişim tarihi: 20.02.2017

Ruhe, H.G. (2003). <http://www.dialogische-fachdidaktik.de/1.7BIOGRA%20L.pdf> Erişim tarihi: 20.02.2017.

Zerzan, J.; (2012). <http://sosyalsavas.org/2012/09/postmodernizm-felaketi-john-zerzan/> Erişim tarihi: 15.12.2014.

Ödev Ahlakına Kadın Açısından Bakış: Maria Von Herbert ve Kant'ın Mektuplaşmaları

Received/Geliş: 19/05/2017
Accepted/Kabul: 30/10/2017

Dilek DALMIŞ*

Öz

Nasıl eylememiz gerektiği sorusu, yaşamla doğrudan ilgili bir soru olarak daima felsefenin odağında yer almıştır. Sorunun yanıtı bize, insana bakışı göstermektedir. Cinsiyetçi bir bakış açısı, ahlak kurallarında cinsiyete bağlı tolerans farkını ortaya çıkarmaktadır. “Bir insan, nasıl davranırsa ahlaklı olur?” sorusu aslında “Bir kadın nasıl davranırsa ahlaklıdır?” ve “Bir erkek, nasıl davranırsa ahlaklıdır?” şeklinde çatallanmaktadır. Felsefe tarihinde de bu soruya verilen yanıtlar, döneme bağlı olarak pek çok farklı ahlak ve etik görüşünü ortaya çıkarmıştır. Ahlakın eğilimler, istekler ya da ihtiyaçlara dayanması gerektiğini reddeden Kant'ın fikirleri en önemlilerindedir. Ona göre evrensel bir ahlak yasası için geçerli olabilecek tek prensip, yalnızca iyi istemektir. Kant, erdemlerin cinsiyetlere göre farklı olduğunu düşünen bir filozoftur. Örneğin ona göre cesaret, erkeğe yakışırken; kadının taşıması gereken niteliklerin başında zarafet gelmektedir. Erdemler ve ahlak öğretileri aslında gerçek kimliklerini eylemlerde göstermektedir. İlişkilerde doğru eyleme karar vermek oldukça zorken tamamen rasyonalist ve ahlaklı yaşamak nasıl mümkündür? İnsan, umudunu kaybettiğinde nasıl yaşamalıdır? Maria von Herbert adında genç bir kadın, Kant'a bu soruyu sormaktadır. Kant'ın son derece rasyonel yanıtlarının karşısında aslında yadsınamayacak duyguların eylemler üzerindeki güçlü etkisine, yaşamda pratik bir isteği kalmayan insanın nasıl yaşaması gerektiği sorusunun yanıtlanmasının kolay olmadığına dikkat çekmektedir. Ayrıca bu mektuplar, Kant'ın kadınlara bakış açısına dair bir ipucu sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Ödev ahlakı, cinsiyetçilik, erdem, Kant

* Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, d.erdem@alparslan.edu.tr, 0436 249 49 49 (Dahili 3015).

A Female Look at Duty Ethics: Correspondence of Maria Von Herbert and Kant

Abstract

The question of how we should behave has always been at the center of philosophy as a direct question of life. The answer to the question shows a viewpoint to human being. A sexist viewpoint reveals the difference in sex-related tolerance in moral codes. The question "How is a moral person?" is in fact bifurcated in the form of "moral woman" and "moral man?" The answers in the history of philosophy have revealed many moral and ethical views depending on the turn. Kant's moral vision is one of the most remarkable. It rejects the view that morality should be based on tendencies, desires or needs. According to him, the only principle that can be applied to a universal moral law is good will. Kant is a philosopher who thinks that virtues are different according to gender. For example, when courage is appropriate for him, Elegance is at the forefront of the qualities that women should bear. The virtues and teachings of morality actually show their true identity in actions. How is it possible to live a totally rationalist and moral dreadfully deciding to act correctly in relationships? How does a person live when he loses his hope? A young woman named Maria von Herbert asks Kant about this question. It is not easy to answer the question of the powerful influence of feelings that can not be denied in the face of Kant's extremely rational responses to actions, how a person who does not have a practical request in life should live. These letters provide a clue to Kant's point of view of women.

Keywords: Duty Ethics, sexism, virtue, Kant

Kant'ın Ödev İnsanı

Felsefe tarihinde en önemli ve etkili düşünürlerin başında gelen Immanuel Kant, aklın çalıştığı eserleriyle Aydınlanma düşüncesinin simgesi olmuştur. Bunun yanı sıra ahlak ve etik görüşü ile de en çok atıfta bulunulan düşünürlerin başında gelmektedir. Çarpıcı taraflarından biri, Kant'ın ahlak görüşünde yer verdiği insan modelinin, oldukça idealist biçimde resmedilmesidir. Böyle bir insanın, sosyal hayatın karmaşık gerçekliği içinde nasıl eyleyebileceği ise açıkçası ilgi çekmekte, merak uyandırmaktadır. Ayrıca birbirimize nasıl davranmamız gerektiği sorusu, ahlakın da sorunsallaştırılmasıdır. Bu sorunun yanıtlanması ise, felsefi açıdan ele alınmış olsa bile, kişisel ya da kültürel yargıların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.

Kant'ın eserlerindeki amacı, mutlak bir zorunluluk taşıyan, sadece insan değil, akıl sahibi tüm varlıklar için geçerli olabilecek bir evrensel ahlak yasasına ulaşmak olmuştur. Bunu insanın doğal yapısında ya da dış dünyanın koşullarında değil, saf aklın kavramlarında bulunabileceğini öne sürmüştür (Kant, 2009, s. 4). Böylece bir pratik felsefeye ulaşma çabasıdır. Bu pratik felsefede, ilişkilerde 'olması gerekenler' yani yapılması gereken eylemlerin belirlenmesi söz konusudur. Belirlemeler; duyum, haz, acı, beğeni gibi ölçütlere dayandırılmaz. Çünkü bunlar deneyseldir ve bu yüzden nesnellik yani herkes için geçerlilik sağlayamazlar (Kant, 2009, s. 44). İnsanın doğal yapısı da bunu temellendirmek için yeterli olmayacaktır. Çünkü her ne kadar akla sahip olsa da bunu nasıl kullandığı anlamlıdır. Dış dünyadaki koşullar da ahlak yasasını temellendirmede sabit bir dayanak veremeyecek kadar karmaşıktır. Çünkü tıpkı deneyimler gibi rastlantısaldırlar (Kant, 2009, s. 60). Kant, hem bu sebeplerden hem de tıpkı pozitif bilimlerdeki sabit hakikatler gibi bir temele varabilmek için bu dayanağı insanın zihninde, metafizikte aramıştır. Zira insanın, bu tür soruları konu edebilmesini sağlayan da yine bu akladır, bilincidir. Ona göre böyle bir ahlak metafiziğinin gerekliliği, pratik ilkelerin kaynağını bulmak için değil, doğru yargıda bulunmak için bir rehber ve üstün bir norma ihtiyacımız olmasıdır. Aksi takdirde bozulmaya açıktır (Kant, 2009, s. 5). Demek ki Kant'a göre biz insanlar, ne kadar özel niteliklere sahip olsak da bir yönlendirici olmadığı sürece yanlış eylemlere meyilliyizdir. Zaten ne kadar erdeme sahip olursak olalım, iyi bir isteme olmadığı sürece, bunlar kötü ve zararlı olabilirler (Kant, 2009, s. 1). Örneğin cesaret, bir erdemdir ve her zaman övgüyle karşılanır. Oysa her zaman iyi bir eylem ortaya çıkarmayabilir. Cesaret, kendimiz dışında bir canlıyı tehlikeden kurtarmamızı sağladığı gibi, yine başka bir canlıyı öldürmemizi de sağlayabilir. Yani bir kahraman da bir katil de aynı cesarete sahip olabilir. Burada ayırıcı ve belirleyici şey, iyiyi istemek olmalıdır. Eylemimize iyi isteme yön vermediği sürece, cesaret kötülük de getirebilmektedir. Akıllı bir varlık olmak da, nasıl eylemesi gerektiğini bilmediği sürece, yeterli olmayacaktır. Aklın görevi, Kant'a göre, "araç

olarak iyi olanı değil, kendi başına iyiyi” ortaya çıkarmaktır (Kant, 2009, s. 11). Bir şeyi işimize yaradığı için iyi demek, çıkarlarımıza uygun olduğu için istemek, hem meseleyi subjektifleştirecektir hem de çıkarlara dayalı eylemler kaçınılmaz biçimde çatışmalara, kaosa sebep olacaktır. Böylece Kant, ahlak yasasında belirleyici unsur olan koşulsuz ‘iyi istemeyi’, ödev ahlakının merkezine almaktadır.

Kant’a göre, insanın ahlakî ödevini şöyle sıralamak mümkündür:

Amaca yararlı olan eylemler, ödevde belirleyici olamaz; hatta onunla çatışmaktadırlar (Kant, 2009, s. 12). Yararlı olan şeyler, ahlaklı olmayabilir. Dolayısıyla bizi amacımıza ulaştıracak eylemler, mübah olmayabilir; yani o eylemimizi ahlaklı kılmaz. Bu nedenle eylemlerimizde çıkarımıza göre hareket etmek, ahlakî değildir. Kendimizi ne kadar seversek sevelim veya ‘önce ben’ düsturuyula en çok kendimiz için kaygılanmaya eğilimli olsak bile, bencillik ve menfaatçi olmak, ahlaklı bir şey değildir.

Eylem, ödevde uygun bile olsa ve eyleyen kişi bunu yapmaya doğrudan doğruya bir eğilim duysa bile ödevden dolayı yapılmamışsa ahlakî olamaz (Kant, 2009, s. 12). Çoğu insan dışarıdan motive edilmeye, biri tarafından yönlendirilmeye açıktır. Kendi başına yargıda bulunmaya ya çekinir ya da bunu yapabilecek kadar düşünmekten uzak yaşamaktadır. Bu tip kişiler, ahlakî davranışlarda da bir yönlendirmeye hatta zorlamaya ihtiyaç duyarlar. Oysa ahlaklı eylem, kişinin kendi yargı ve iradesi sonucu ortaya çıkıyorsa hakikidir. Cennetle ödüllendirilmek ya da cehennemden kurtulmak için, yani Tanrı’dan rüşvet alırcasına, ibadette bulunmak, iman açısından ne kadar tartışmalı ise dışarıdan herhangi bir şekilde zorlanarak ya da dürtülerek eylemde bulunmanın ahlakiliği de o kadar tartışmalıdır. Bu prensibe göre kendimizi sevdirmek, sırf bizi terk etmesinler ya da iyi bir insan olduğumuzu düşünsünler diye insanlara iyilik etmek, yardımda bulunmak da çıkara dayandığı için, bir koşul içerdiği için ahlaklı olmayacaktır.

Başkalarını memnun ya da mutlu etmek için, üstelik de kendini zor duruma sokma pahasına, iyilik yapılamaz. İyilik, ödevden dolayı yapıldığında anlamlıdır, değerlidir (Kant, 2009, s. 13). Yani maddi ya da manevi (duygusal tatmin, saygınlık görmek ve benzeri) beklentilerle eylemek, ahlaklı olmamaktadır.

Kişinin, kendi mutluluğunu garantiye alması; ödevdir. Ancak mutluluğu amaç edinirken de yapılacaklar, sadece ödevden dolayı olmalıdır. Bütün eylemlerimizi belirleyecek şey, yasa olmalıdır; ödevimiz, eylemlerimizin ahlaki olması için, yasa benzeri bir zorunluluk olarak istemede belirleyici olmalıdır (Kant, 2009, s. 14). Geçerli olabilmeleri için, kesinliğini sağlayacak bir temellendirmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Kant’ın ödev insanının olmazsa olmaz iki niteliği vardır. Bunlar, özgür istenç ve sorumluluktur. Bütün insan eylemlerinde bunları

görmek mümkün olmamaktadır. Onun düşüncesine göre hem duyuşsal anlamda hem de ahlakî anlamda bu niteliklerin gelişmesi için sanatla yetkinleşmek gerekmektedir (Kula, 2008, s. 287).

İnsan için yaşamını sürdürmesi, ödevdir. Yaşamı ne kadar çekilmez olsa da ve artık buna devam etmek için bir sebebi olmasa da insan, yaşamakla yükümlüdür (Kant, 2009, s.13). Yaşamımız, bitmez gibi görünen felaketler getirmiş olabilir ve bunun sonucunda biz, kendimize duyduğumuz sevgiden ötürü daha fazla acı çekmemek için yaşamaktan vazgeçmeye karar verebiliriz. Bu istek ne kadar güçlü görünürse görünsün, intihar kararımızı gözden geçirirken, bunun, yani yaşama son verme kararının, herkes için uygun/geçerli olup olmadığını düşünmemiz gerekliliği doğmaktadır. Kant'ın bu konudaki görüşü net görünmektedir: “... Burada çok geçmeden görürüz ki belirleniş yaşamı geliştirmek olan aynı duyuşla yaşamın kendisini yok etmenin yasa olduğu bir doğa, kendi kendisiyle çelişir ve doğa olarak var olamaz; dolayısıyla o maksimin (ölçütün) genel bir doğa yasası olabilmesi olanaksızdır. Sonuç olarak da en üstün ödev ilkesiyle tamamen çatışıyor.” (Kant, 2009, s. 39). Öte yandan, yaşam karşısında kedere kapıldığımızda ‘haklı bir bezginlikle’ yaşama, dünyanın hengâmesine sırtımızı dönmek; soylu bir tutum olmaktadır (Kant, 2010, s. 16). Bu ikisi arasındaki ayırım, nasıl belirlenmektedir? Yaşamaktan vazgeçmek ile ona sırtımızı dönmek arasındaki fark ile kast edilen, çevremizde yaşamaya devam etmek için bize keyif veren bir şey bulamadığımızda, daha soylu bir uğraş seçmek yorumu yapılabilir. Ancak umudunu kaybeden biri için, dikkatini tekrar yaşamaya çekecek bir şey bulmak, her zaman kolay olmamaktadır. Bu kararın kendisi zaten kolay verilen ve kolay vazgeçilen bir karar değildir.

Zora düştüğümüzde, sırf kendimizi kurtarmak için, yalan yere söz vermek; ahlakî değildir. İlişkiideki güvene zarar veren bir eylem olduğu için bütün kötülüklerden çok daha zararlı olabilmektedir (Kant, 2009, s. 18). Eylemlerimizin olası sonuçlarını doğru değerlendirmek, gereklidir. Böyle bir durumda, yalan yere söz verme sonucunda, güven ortadan kalkar ve artık kimse birbirinin sözüne kıymet veremez ve güvenemez. Bazen iyi niyet, abartılı bir hale dönüşebilir. Merhamet, bizim gözümüzü kör edebilme tehlikesine sahiptir. Kant açısından, yufka yüreklilik, başkalarına gösterilen hayırseverlik; güzel ve sevimlidir. Ama aynı zamanda zayıf ve kördür; çünkü bizi, muhtaç bir kişiye yardım etmeye kışkırtmaktadır. Ancak, başka birine borçlu olduğumuz halde bunu yapmak, adaletin dengesini bozmak demektir. Bu da eylemdeki erdemini düşürmektedir (Kant, 2009, s. 17) . Bu tür durumlarda karar verirken adaleti gözetmek ve daha yüksek veya öncelikli yükümlülüklerimize dikkat etmek gerekmektedir. Peki, karar verme becerimiz, bunu her zaman sağlayabilecek kadar güçlü ve nitelikli midir?

Kant, insan aklına duyduğu güvenle, aslında bu ödev yasasının içimizde olduğunu, şu şekilde ifade etmektedir: “...Ona [insana]hiç de yeni bir şey öğretmeden, yalnızca Sokrates gibi, kendi ilkesine dikkati çekince sıradan insan aklının bu pusula elinde, karşılaştığı bütün durumlarda neyin iyi, neyin kötü, ödevde uygun ya da ödevde aykırı olduğunu nasıl ayırtmasını bildiğini; dolayısıyla dürüst ve iyi, hatta bilge ve erdemli olmak için ne yapmak gerektiğini bilmek için hiçbir bilime ve felsefeye gereksinim olmadığını burada göstermek kolay olur. Her insanın yapmak, dolayısıyla bilmekle yükümlü olduğu şeyin bilgisinin, her insanın – en sıradan insanın bile – işi olduğu, pekâla önceden kabul edilebilir...” (Kant, 2009, s. 19). Açık ki biz, bu ahlak yasasını içimizde taşımakla, hangi durumda nasıl eylememiz gerektiğinin bilgisine de potansiyel olarak zaten sahibizdir. Önemli olan, eylemlerde uygulanmasıdır. Bu nedenle Kant, potansiyel olarak bu ilkeye sahip olsak bile, ahlaklı eyleme yolundan sapmamak için, bu prensibin bilimselvari bir sisteme oturtulması gerektiğini savunmaktadır (Kant, 2009, s. 20).

İnsanları yüreklendirmek için, ahlakî eylemler örnek olarak verilebilse de ahlaksal yetkinlik idealimizle karşılaştırılmadığı sürece çıkmaza sürüklemektedir. Örneklerle kendimizi yönlendirmemiz mümkün değildir. Kant’a göre hiçbir eylem ya da kutsal kişi bile, böyle bir yetkinliğe sahip olmayabilir. Ona göre en üstün iyi Tanrı’dır ve biz bunu, idesinden bilmekteyizdir ve bu ide, özgür isteme kavramına ayrılmaz biçimde bağlıdır (Kant, 2009, s. 25). Bunlar, onun içindeki teologu ortaya koymaktadır. Öyle ki Tüzer’e göre Kant aslında Hristiyanlığın dinsel etik sistemini ve içeriğini değiştirmeden Tanrı kavramı yerine akli koymuştur (Tüzer, 2015, s. 142). O halde insan eylemlerinin ödev niteliğinde olması konusunda Kant’ın kendisinin de güçlü bir karamsarlık taşıdığı düşünülebilir mi? Aksi olsaydı, eylemlerle örnek vermek üzerine bu kadar katı bir reddediş içerisinde olmazdı. Ayrıca yine bu görüşünü ‘kutsal kişilerin dahi örnek olacak yetkinlik taşımadığı’ düşüncesiyle desteklemektedir. Buradan, insan dünyasında, her ne kadar insan akli, ödev ahlakı konusunda güven verse de ödev ahlakı sadece potansiyel olarak vardır ve eylemlerde görülmesi çok zordur. Ya da yeryüzünde bize bu konuda rehber olabilecek kimse yoktur. Eğer burada, örnek alma konusunda bir süre sonra örnek alınan kişinin karakterinin eylemlerin önüne geçme tehlikesi ise kast edilen, o zaman bu kaygı, anlaşılabilir. Ancak yine de fazlaca katı ve karamsar görünmektedir.

Duyularımız ve eğilimlerimiz, ahlak konusunda bir ölçüt olamazlar; çünkü kararımızı güçleştirerek bizi kötüye yönlendirebilmektedirler. Ahlak kavramlarının hem yeri hem de kaynağı, a priori olarak akılda bulunmaktadır (Kant, 2009, s. 27). Eylemleri belirleyecek isteme ise pratik akıldır. Bu isteme, eğilimlerden bağımsız olarak pratik akıl bakımından zorunlu, yani iyi olduğu bilinen şeyleri seçmektir (Kant, 2009, s. 29). Eylemlerde zihniyet yani düşünme biçimi önemlidir. Bir şeyi; yararlı olduğu ya da zarar vermediği ya da emredildiği için yapıyorsak, yasaklandığı için yapmıyorsak, burada dıştan bir belirleme söz konusu olduğu için

ahlakî olduğunu söyleyemeyiz (Kant, 2007, s. 35). Zaten böyle bir durumda bir koşul, beklenti, çıkar söz konusudur ki bu da koşulsuz buyruğun temel ilkesi ise çatışmak demektir. Üstelik sonraki prensip de bunu desteklemektedir.

Bu iyi isteme iradesi, bir zorlamaya gerek duymaksızın, yasayla kendiliğinden uygunluk içindedir. Bu kesin bir buyruktur ve bir eylemi başka bir eylemle şartlamadan, araç kılmadan kendisi için sunmaktadır (Kant, 2009, s. 30).

Buyruk; eyleyen kişi eyleminin iyi olup olmadığına hemen karar veremediği durumlarda bile, o eylemini hemen yapmamasını sağlamaktadır. “...*Bütün bilimlerin pratik bir bölümü vardır; bu bölüm, bir amacın bizim için olanaklı olabilmesi için yapılması gerekenlerden ve bu amaca nasıl ulaşılabileceğini söyleyen buyruklardan oluşur. Bundan dolayı bunlara **beceri** buyrukları denir. Amacın akılsal ve iyi olması burada söz konusu değildir; söz konusu olan, bu amaca ulaşmak için neyin yapılması gerektiğidir...*” (Kant, 2009, s. 31). Demek ki bu yargı yetisiyle kişi, eylemi konusunda acele etmeden, neyi yapıp neyi yapmaması gerektiği konusunda ‘doğru’ karar verebilme becerisine sahip olmaktadır.

Kant’a göre mutluluk, insanın neliğine özgü bir şeydir. Mutluluk, tüm insanlarda a priori olarak var olan bir amaç olarak düşünülebilir (Kant, 2009, s. 32). Yani tüm insanların hatta akıl sahibi tüm varlıkların mutluluğu istemesi bir gerçektir ve doğalarından, özlerinden gelmektedir. Yaşamda mutluluğu amaçlarken onu tasarlama ve onun için yapılan eylem biçimlerini düşündüğümüzde, bir karmaşa ile karşılaşmaktayız. Zaten bu nedenle, mutluluk, kadim dönemlerden bu yana hâlâ tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Tanımı, net değildir; onu amaçlarken ne yapmamız gerektiği ve yaptıklarımızın ne kadarının hakkaniyet taşıdığı net değildir. Bir kesinlik içinde karar vermenin zor olduğu konulardan biridir. Kant da bu belirsizliğin farkındadır. Öyle ki insanların, mutluluğu dilediği halde ne istediğini hiçbir zaman kesinlik ve tutarlılıkla söyleyemediğini belirtmektedir. Bu tespitini yaparken sebebin mutluluğun belirsiz bir kavram oluşu kadar, bu kavramı oluşturan öğelerin deneysel oluşunu işaret etmektedir (Kant, 2009, s. 34). “...*ve akıl sahibi bir varlığın mutluluğunu hangi eylemin sağlayacağını emin ve genel bir şekilde belirlemek sorunu, tamamen çözülmez bir sorundur...*” (Kant, 2009, s. 35). Heimsoeth’e göre Kant’ın yaşadığı dönemde insan yaşamındaki eylemleri mutluluk amaçlı temellendirmek yaygındı ve ayrıca pratik aklın özel ve derin anlamındansa deneyimlere yer veriliyordu. Kant’ın mutluluk kavramının ahlaklılığa uygun bir dayanak olmadığı savunusu, aynı zamanda dönemindeki bu eğilime karşı mücadelesidir (Heimsoeth, 2012, s.117).

Ahlaklılığın kesin buyruğu; eylemin biçimi, içeriği ve sonucu ne olursa olsun, özü bakımından iyi niyetli olmasıdır. Kant’a göre bir eylemi ahlaklı yapan, şey budur (Kant, 2009, s.

33). Aslında bir eylemin özünün iyi niyete sahip olması, o eylemi kesin olarak iyi yapmaya yetmemektedir. Yine de Kant, bu tür durumları baştan elemiş görünmektedir. Bir doktorun çok tehlikeli olduğu halde hastasını kurtarma gibi iyi bir niyetle müdahalede bulunması, onun hayatını kaybetmesiyle sonuçlanabilir. Yine de Kant'ın prensibine göre bu, ahlaklı bir eylem olacaktır. Ya da bir bilim adamının, bu bir Nazi toplama kampında çalışan biri de olabilir, kansere çare bulmak için insanlar ya da hayvanlar üzerinde deney yapması da iyi niyete sahip olabilir. Sonuçta o deneklerin ölmesi, eylemin ahlaklılığını engellemeyecek midir? Bu açmaz gibi durumdan kurtulmak için, Kant'ın söyleyeceği prensibi, hiçbir insanı araç olarak görmemek prensibi olacaktır. İnsanları araç olarak değil, amaç olarak görmek gerekmektedir. Buyruk, budur (Kant, 2009, s. 45). Ayrıca eylemlerimiz konusunda karar verirken, ölçütümüz, akıl sahibi her varlık için geçerli olabilecek bir maksime sahip olmasıdır. Öyle ki neredeyse, 'genel bir doğa yasası' kadar zorunlu geçerli olmalıdır (Kant, 2009, s. 38). Böylece bu ahlak yasası, çıkmazdan kurtulmuş görünmektedir.

Yaşamına bir anlam katmak, kendine bir amaç belirlemek isteyen kişi için bu amaç, kendisindeki yetenekleri mümkün olduğunca geliştirmek olmalıdır. Kant'a göre akıl sahibi bir varlık olarak insan bunu zorunlu olarak istemektedir aslında. "*...Çünkü bu yetiler, her çeşit olanaklı amaçlar için ona verilmiştir ve yararlıdırlar.*" (Kant, 2009, s. 40). Hiçbir şeyin sorumluluğunu taşımadan, düşünmeden eğlence peşinde geçmiş bir ömür, bu prensibe göre, ahlaklı olmayacaktır. Kant; insanların eylemde bulunurken birbirlerine duygudaşlık ve sevgiyle bağlanması gerektiğini düşünmektedir. Çünkü başkalarından yalıtılmış ve umursamaz bir yaşam tercihinde bulunsak bile, eninde sonunda buna ihtiyaç duyacağımızı düşünmektedir (Kant, 2009, s. 40). Yine de sorumluluk, birbirine karşı yükümlü olma konusunda Kant, incelikli bir ayırım yapmaktadır. Şöyle ki eylemlerimizden kendimiz sorumluyuz, eylemlerimizde başkalarına karşı da sorumluyuz; ancak o başkalarının kendisine karşı bir yükümlülük değildir (Kant, 2007, s. 32). Yani sorumluluğumuza karar verirken esas olan eylemlerdir. Kişilerin kendisine karşı sorumluluk duymak, o kişiye tabi hale getirerek ödev ahlakından kopuş riski taşımaktadır. Ya da gözün ve iradenin körleştiği, bağımlı bir ilişki doğurabilmektedir. Sonraki açıklaması da bunu destekleyici niteliktedir:

"...Kimi yükümlülükler, asla sona ermezler; örneğin birine karşı iyilikte bulunmuş bir kişi söz konusu olunca, böyle bir kişiye mukabelede bulunmuş olursa da o yine bana iyilikte bulunan ilk kişi olarak kalır ve ben her zaman ona karşı yükümlü olurum. Ama bu yükümlülüğü yine de ortadan kaldıran bir durum vardır; o da hayırsever kişinin bana kötü bir oyun oynamasıdır..." (Kant, 2007, s. 34). Demek ki herkesin her koşulda doğru eylemi gerçekleştirmesinin garantisi olmadığını düşündüğümüzde, eyleme yani duruma göre karar verme prensibine ulaşmak mümkündür. Yükümlülüğümüz, o kişinin kendisine değildir ki aksi

halde onu her durumda kabul etmemizi gerektirir. Burada değer ya da anlam, kişilikten değil, eylemden kaynaklanmaktadır. Potansiyelden ziyade pratikle ilgilidir.

Ahlaklılık, irade ile ilişkilidir. “...Şimdi yargılarında başka herhangi bir şey tarafından yöneltilmeyi kabul eden bir akıl düşünmek olanaksızdır; çünkü bu durumda özne, yargı gücünün belirlenmesini aklına değil, dürtülerine yüklerdi. Akıl, ilkelerinin yapıcısı olarak, kendini yabancı etkilemelerden bağımsız görmelidir; dolayısıyla o, pratik akıl ya da akıl sahibi bir varlığın istemesi olarak, kendisi tarafından özgür olarak görülmelidir...” (Kant, 2009, s. 67). Sayılan prensiplerin gerçekleşmesi için akıl kadar gerekli bir kaynak daha var ki o da insanın özgürlüğüdür. Eğer insan dünyasında doğadaki gibi bir nedensellik olduğunu iddia edersek, o zaman tercihte bulunabilme ve özgür iradeden söz edemeyiz. Oysa Kant’ın ödev insanı, bizzat kendisi isteyerek ve iyi isteme ile eylemde bulunan bir insandır. Dolayısıyla bu eylemlerin olanaklı kılınması için, özgür istemeye, özgürlüğe yer açmak gerekmektedir. Kant’a göre insan dünyası, özel türden nedenselliği olan bir dünyadır (Kant, 2009, s. 65). Eylemlerimiz, birbiriyle bağlantılıdır. Sorumluluktan kaçmak istesek bile, doğadaki gibi bir nedensellik olmasa da, kararlarımızı verirken birbirimizi bağlayıcı özelliklere sahibizdir. İlişkilerimizin doğasında bu vardır. Varlığımızı idrak etmek için başkalarına ihtiyaç duymamız gibi, kendimizi ilişkilerimizde anlamlandırmaktayızdır. Yaşadıklarımız ve onları idrak etme tarzımız, sonraki eylemlerimizi belirleme özelliklerine sahiptir.

Yukarıdaki bölümlerde nitelikleri ve eylem özellikleri verilen Kant’ın ödev insanı, acaba gerçek ilişkilerde nasıl eyleyecektir? Bu niteliklerin, gerçek durumlarda ortaya çıkışı, vuku bulması nasıl olacaktır. İşte Maria von Herbert ve Kant arasındaki mektuplaşmalar, bize bu sorunun yanıtı için, Kant’ın ödev insanının aramızda yaşasa nasıl olacağını göstermesi bakımından önemlidir.

İlişkiler

İlişkilerimizde pek çok insanla karşı karşıya geliriz. Bunlardan kimisini kendimize yakın bulurken ve onlarla vakit geçirmekten keyif alırken, kimisiyle ilişkimizi sınırlandırır, hatta tahammül etmenin bir yolunu bulamayız. Kant’a göre bir şeyin veya bir insanın bizde uyandırdığı haz veya acı hissi, bize bunları hissettirenlerden çok bizim bu hisleri duyma yatkınlığımızı dayanmaktadır. Bu nedenle, bizim âşık olduğumuz ya da sevdiğimiz biri, bir başkasına itici gelebilmektedir ya da tersi mümkün olabilmektedir (Kant, 2010, s. 7). Şu halde hissettiklerimizin kaynağı, biz olmaktadır. Yine de ilişki söz konusu olduğunda bütün tarafların mevcudiyeti, etkisi ve dolayısıyla sorumluluğu söz konusu olmaktadır. Bu noktadan sonra duyulan hislerin ve ilişkinin akıbeti, buna bağlı olmaktadır. “...Yüce, harekete geçirir; güzel, büyüler...” (Kant, 2010, s. 9). Nüktedan olmak, maharetli olmak, sevimlilik ve gönül

okşamak, kibarlık; güzeldirler ve sevgi uyandırırılar. Kendimizin, ülkemizin ya da dostlarımızın hakları uğruna tehlikeyi cesurca göze almak (Kant, 2010, s. 16), anlayışlı olmak, cesur olmak, doğruluk ve dürüstlük, bencil olmayıp lütufkâr olmak, sadık ve azimli olmak; yücedirler ve saygı uyandırırılar (Kant, 2010, s.12). İlişkilerin soylu yani yüce bir zemine sahip olması gerekmektedir; zira güzellik geçicidir. Güzellik ne kadar ilham verici olsa da yücelikle yani erdemlerle, emekle bütünleşmiş bir şeye dönüşmedikçe ileriye götüren bir ilişki olamayacaktır. Kant, dostlukta yüceliğin, cinsiyetler arasındaki sevgide ise güzelliğin hâkim olduğunu düşünmektedir (Kant, 2010, s. 13). İnsanın maharetlerini, yetilerini ve diğer canlılara nazaran derinliğini ve potansiyelini düşündüğümüzde, bu şekilde ayırmaktansa her ikisinin de bir arada olduğu bir gönül ilişkisinin varlığı; imkânsız olmasa gerek. Aksi halde insan oluşumuzla ve bunun bize kattığı 'üstünlüklerle' övünmemizin, hiçbir anlamı kalmayacaktır. Zaten Kant da ahlakî doğanın bütününün, güzellik ve asaletin biraradalığı olduğunu kabul etmektedir (Kant, 2010, s. 31). Ve ister kadın olsun ister erkek, ilişkilerde tüm insanlardan beklenen, bu ikisini bir araya getirmesidir (Kant, 2010, s. 32).

İlişkilerde yanlışlar ve ihmalkârlıklar; kaçınılmazdır. Çünkü bizler, kusurlu varlıklarızdır. Bu tür durumlarda sormamız gereken, ne kadarını hoş göreceğimiz meselesidir. Kendimiz kadar sevdiğimizize (duyduğumuz sevgi ve hayranlığın boyutuyla orantılı olarak) ayrıcalık tanımamız, bizim zaaf olarak düşünebileceğimiz eğilimlerimizden biridir. Çünkü ilişkimizin verdiği hazzı kaybetmek veya sosyal bir varlık olarak yalnız kalma korkusuna sahibizdir. Kant, burada da yol göstericidir. Ona göre hoşgörü; dostluk göstererek ve ötekilerin taleplerine razı olup kendi eylemlerimizi onların niyetlerine uydurarak, anlaşmaya hazır olmamızdır. Bu, yüreğin esnek olması demektir; ama erdem olmamaktadır. Çünkü bu hoş görme, yüksek ilkeler aracılığıyla sınırlandırılmış olmadıkça her türlü ahlaksızlığa ve kötülüğe yol açmaya hazırdır (Kant, 2010, s.18). Kant, bu ilkelerin, insan doğasının güzelliği ve asalet duygusunda olduğunu söylese de aynı doğamızın zayıflığını ve evrensel ahlak duygusunun pek çok yürekte güçsüz oluşunu kendisi de kabul etmektedir (Kant, 2010, s. 19). Onur ve utanç duygusu, ortak iyiliğimiz için harekete geçirmede bir etken olabilmektedir (Kant, 2010, s. 20). Bunların verdiği his ve seziler, bize prensipler ve sınırlar konusunda yol gösterici olma gücüne sahiptirler. Kimimiz bu prensipleri içimizde, hiçbir zorlama ya da eğitime ihtiyaç duymadan taşırken kimimiz sahip olmadığımız gibi farkında bile değilizdir. Kant, yine de bu konuda iyimserlik diyebileceğimiz umudunu koruyor görünmektedir.

“...İnsanlar arasında ilkelere göre davranan çok az kişi var- bu son derece iyi bir şeydir; çünkü insan bu ilkelere çok kolay yanılabilir ve bundan kaynaklanan sakınca, ilke ne kadar evrensel ve ilkeyi önüne koyan kişi ne kadar kararlıysa, o kadar kapsamlı olur. İyicil dürtülerle hareket edenler, çok daha kalabalıklar ve bu, kendi başına kişinin tikel bir meziyeti sayılmasa da en mükemmel şeydir... Ama pek çok kişi, pek düşkün olduğu benliğini, çabasının tek referans noktası olarak gözünün önünde sabitleyenler ve her şeyi çıkar etrafında döndürmeye çalışanlar

arasındadır. Bunun böyle olmasından daha yararlı bir şey de olamaz; çünkü bunlar en çalışkan, en düzenli ve en ihtiyatlı kişilerdir; bütüne destek ve dayanıklılık verirler, niyetleri öyle olmasa da ortak iyiye hizmet ederler, gerekli koşulları sağlarlar ve ince ruhların, güzelliği ve uyumu üzerine serecekleri temeli sunarlar...” (Kant, 2010, s.30).

Kant’ın özel ilişkilerde, bilhassa kadınlara tavsiyesi temiz yürekli olmak ve tevazudur. Çünkü kadının doğası gereği ‘cinsilâtif’ olması, buna yatkınlık doğurmaktadır (Kant, 2010, s. 38-39). İlişkilerde her iki cinse de tavsiyesi, hissettiklerimiz bizi ne kadar duyarlı yaparsa yapsın, hataya ve kötülüğe karşı tetikte olmaktır. Hoşlanmamızın sebebinin ne olduğunu ve kendimizden ve başkalarından ne beklediğimizi sorgulamak buna yardımcı olabilir. Büyük sevinçler ve insanların kusursuzluğuna ilişkin büyük beklentilerden uzak durmak, hem kendimizin hem de başkalarının mutluluğunu kolaylaştıracaktır (Kant, 2010, s. 44).

Maria von Herbert ve Kant

İnsanı en çok zorlayan şeylerden biri, dünyanın içinde yaşayıp da onun hakkında konuşmaya çalışmaktır. Çünkü konuya gerçek hâkimiyet, ona her yönüyle bakabilmeyi gerektirmektedir. İlişkilerdeki durumumuz da böyledir, bir yandan yaşarken bir yandan doğru yargıda bulunmak zor olabilmektedir. Bu nedenle çoğu zaman, dışarıdan bir gözün bakışına ihtiyaç duyarız. Eğer ilişkiler ve ahlakî tutumlar hakkında genel-geçer, kesin prensipleri bulmuş olsaydık yaşam, çok daha kolay olabilirdi. Yine de bu prensipler konusunda en iddialı etik ve ahlak görüşlerinden biri olan Kant’ın görüşü, ilgi çekicidir. Kesin bir buyruk içermektedir. Bu nasıl mümkün olabilmektedir? Kaygı’ya göre Kant’ın kesin buyruğu; tek bir ilkeyi değil, eylemde bulunan koşullar bütününe göre yasa biçimini taşıyabilecek ilkeyi buyurduğu için kesin olabilmektedir (Kaygı, 2006, s. 12). Dolayısıyla uygulamada merak uyandırmaktadır. Yaşamımızda karşılaştığımız sorunlarda, ilişkilerimizde ona danışma imkânımız olsaydı, acaba eserlerindeki kadar net konuşabilir miydi, bize neler söylerdi? Kant’ın Maria von Herbert ile olan mektuplaşması¹, bu soruya yanıt olması bakımından ilgiye değerdir.

1791 yılında Kant, Maria von Herbert adında daha önce tanımadığı, Avusturyalı bir kadından mektup alır. Herbert, Kant’ın eserlerini, özellikle “Ahlakın Metafiziğinin Temellendirilmesi” adlı eserini okumuştur. Mektuplarında Kant’ın fikirlerinden yola çıkarak, kendi yaşamıyla ilgili tavsiyelerde bulunmasını rica etmektedir (Langton, 1992, s. 481). Mektubunda yazdıklarına göre Bayan Herbert, sevgilisine daha önce söylediği bir yalanı itiraf etmiştir. Bunun üzerine genç adam, ilişkilerini yeniden değerlendirerek sadece arkadaşlık boyutuna çekmiştir. Bayan Herbert, sevgilisinin aşkını kaybetmiştir. Bu nedenle yaşama amacını da kaybetmiş hissetmektedir. Ve Kant’tan, ne olursa olsun insanın yaşamaya yükümlü olduğu prensibine dayanarak, kendisine bundan sonra nasıl yaşaması gerektiği konusunda yol

¹ Mektupların metni, Rae Langton’ın “Duty and Desolation” adlı makalesinde yer almaktadır.

göstermesini istemektedir (Langton, 1992, s. 482). Kant, verdiği yanıtta, türü ne olursa olsun ilişkilerde karşılıklı saygı olması gerektiğini vurgulayarak başlamaktadır. Yine de özellikle aşk ilişkisinde, kişilerin kendilerini başka türlü, derinliğine açma isteğinden, buna karşın bir çeşit güvensizliğin verdiği temkinlilikle bundan uzak durduğundan söz etmektedir. Kant, genç kadına şu sözü hatırlatır: ‘‘Sevgili dostlarım, dost diye bir şey yoktur!’’ (Langton, 1992, s. 483). Herkes, her ne kadar karşısındakine düşkün olsa da, kendisini korumak isteğinden dolayı, ruhunda bariyerlere sahiptir ve bu bariyerler, kendimizi sonuna kadar açmamızı engellemektedir. O halde Kant, ilişkilerin baştan güvensizlik ya da kendini koruma olursa mümkün olmayacağını mı yoksa hiçbir zaman gerçek anlamda güvenemeyeceğimiz için gerçek bir ilişkinin mümkün olmadığını mı düşünmektedir? Bu konuda fikrinin ne olduğu açık olmamakla birlikte aslında tahmin edilebilirdir. Belki de bu nedenle Kant'ın, düzenli arkadaş toplantıları dışında pek sosyal olmadığı aktarılmaktadır. Ayrıca duygularını dışa vurma konusunda ve ilişkilerinde, özellikle gençlik yıllarında, son derece kontrollü olduğu kaynaklarda geçmektedir.

‘‘...bir hazlar toplamı olarak değerlendirilirse, onun [Kant] için yaşamın değeri ‘sıfırın altına iner.’... Bu, onun dünya görüşünün ve yaşama üslubunun temel şiarıdır. Daha başından bu yaşamın hedefi mutluluk olmamıştır; tersine bu yaşam, daima ve daima düşüncede özerklik ve istençte bağımsızlığa yönelik olmuştur. İşte bu noktada Kant'ın gençliğini, ancak belli bir manevi disiplin altına sokulmuş haliyle değerlendirmek zorunlu olur...’’ (Cassirer, 2007, s. 33).

Yalan konusuna gelince, eserlerindekiyle tutarlı biçimde, yalan söylemenin kendimize olan sorumluluğumuzu ihlal etmek olduğunu bildirmektedir. Bayan Herbert'i, eyleminin (yalanını itiraf etmenin) sonucundan dolayı pişman olup olmadığını sorgulamaya yönelmektedir (Langton, 1992, s. 483). Bu da Kant'ın, ahlak görüşünde eylemin sonucuna değil de niyetine bakmasıyla ilgilidir. Onun açısından, her ne kadar sonucunda Bayan Herbert, sevgilisinin aşkı ve güveninin kaybetmiş olsa da yaptığı itiraf, ahlaklı bir eylemdir. Bu nedenle pişman olmaması gerekmektedir. Yalan söylemek, tüm insanlara karşı yapılmış bir suçsa buna karşın insan yaşamakla yükümlüyse, kendisinin veya başkasının yaşamını koruma amacıyla yalan söylenebilir mi? Kuçuradi bu konuda Victor Hugo'nun *Sefiller* romanını örnek vermektedir. Polisin karşısında Jean Valjean'ı korumak uğruna yalan söylemiş, gümüş takımlarını onun çalmadığını, aksine kendisinin verdiğini söylemiştir. Bu, bir yalandır ve Jean Valjean, hırsızlık yapmıştır. Ama rahibin polise söylediği yalan, Jean Valjean'ın yaşamını kurtarmış ve onun için olumlu anlamda bir dönüm noktası olmuştur (Kuçuradi, 1988, s. 23). Kaldı ki Bayan Herbert belli ki üzerindeki baskılardan ve yargılanma korkusundan dolayı eski ilişkisiyle ilgili bazı şeyleri saklamak zorunda kalmış; fakat daha sonra açık yüreklilikle itiraf etmiştir. Yani kendini korumaya çalışmıştır. O halde eylemde niyete bakılacaksa, yalan konusunda da aynı ölçüde bakmak yaşamsal önem taşıyabilir.

Mektubun sonunda Bayan Herbert'in, yaşama azmini kaybetmiş biri olarak nasıl yaşaması gerektiği sorusuna yanıt olarak üç şey önermektedir: Eğitim, ceza ve sonrasında rahata yani huzura kavuşma (Langton, 1992, s. 484). Orjinalinde eğitim için 'instruction' kelimesi vardır ve bunun Almanca karşılığı 'Anweisung' kelimesidir. Bu aslında Kant'ın tavsiye ettiği eğitimin niteliğine işaret etmektedir. Her iki sözcük de aslında 'talimat' anlamını taşımaktadır, yani bir öğreti içermektedir. Sonrasında gelen 'ceza' (İngilizce 'penalty', Almanca 'strafe') öğüdü, aslında ne türden bir eğitimi kast ettiğini açık kılmaktadır. Kant'ın tavsiyesi, Bayan Herbert'in bundan sonra Hristiyan öğretilerinden çıkmayacak bir ahlakî çizgide yaşaması gerektiğidir. Ruhunun huzura kavuşup rahatlaması ise bundan sonra zaten gelecektir. Kant'ın kendi yaşamında izlediği yöntemler ve yaşama tarzı, kast ettiğinin bu öğretiler olduğunu doğrulamaktadır aslında.

Kant, kendi yaşamında katı bir disiplinden yana olmuştur. Bütün güdü ve eğilimlerin, sıkı bir kontrole bastırılabilceğini düşünmektedir. Okul yıllarında oldukça katı dua ve ibadet uygulamaları, vecd saatleri, vaazlar ve kürsü konuşmaları ile dolu bir eğitim aldığı aktarılmaktadır. Bu eğitim, onun hem ahlakî hem de entelektüel kişiliğinin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır (Cassirer, 2007, s. 33). Aynı katılıkla Kant, yalan ve gerçek düşüncelerini gizleme konusunda oldukça nettir. Ona göre bu eylemler, sadece belli bir insana karşı değil, tüm insanlara karşı yapılmış ahlaksızlıklardır ve hem bayağı hem de aşağılıktır. Hatta yalan söylemeyi, birini sinsice zehirleyerek öldürmekle eş tutmaktadır (Kant, 2007, s. 263). Hatta yalan konusunda ayrıntılı biçimde Cizvit öğretilerindeki caiz ve caiz olmayan eylemlerden örnekler vermektedir (Kant, 2007, s. 262).

İlginç olan şeylerden biri, Kant'ın 'kimsenin bir başkasının hatalarını söylemeye yetkili olmadığını' düşünmesine (Kant, 2007, s. 265) karşın Bayan Herbert'in tavsiye isteği konusunda kayıtsız kalmayıp bir de onu eleştirmesi olmuştur. Belki de 'kendinden geçmiş, akli başından gitmiş, akli düzensizleşmiş bu küçük hanımın' (Langton, 1992, s. 499), eğitim tavsiyesine gerçekten ihtiyacı olduğunu düşünmesindedir. Gerçi Kant'ın ahlakî buyrukları da aslında bilgimizi iyi niyetle paylaşmamız eylemine yol açmaktadır. Öte yandan Kant, Bayan Herbert'in mektuplarını bir başka kadına Elisabeth Motherby'e gönderir ve bu vesileyle Bayan Motherby'nin iyi bir eğitimle yetiştirildiği için ne kadar şanslı olduğunu belirtir. Bu nedenle Bayan Herbert'in aksine Bayan Motherby'nin, 'amaçsızca yaşama' ve 'daldan dala konmanın' tehlikelerine karşı uyarıya ihtiyacı yoktur. Bu yüzden Bayan Motherby, Kant'ın 'şerefli, onurlu hanımefendisidir'(Langton, 1992, s. 499). Kant, iki kadın arasında açıkça karakter karşılaştırması yapmaktadır; üstelik farkında olarak ya da olmayarak iki kadına da değer biçmektedir. Aşk ilişkileri ve yaşadıkları bakımından Bayan Herbert, doğru düşünmesi sekteye uğramış ve bu yüzden tavsiyelere ihtiyacı olan biri iken; Bayan Motherby, iyi bir eğitim almış

olduğu için akılsız heyecanlar ve zevk peşinde koşmayacak kadar olgundur ve tavsiyeye ihtiyacı yoktur.

Bizzat Kant'ın ifadeleriyle “*hep neyin gerçekleşmesi gerektiği vaaz edilir; ama bunun mümkün olup olmadığı kimsenin aklına gelmez... kendisinden isteneni yapıp yapamayacağını anlamak için, insanı tanımak gerekir.*” (Kant, 2007, s. 13). Bu yüzden olsa gerek Kant, Bayan Herbert hakkında bilgi almak için ortak tanıdıkları olan J. B. Erhard'ın bilgisine başvurmuştur. Bay Erhard, Bayan Herbert'i ‘idealindeki aşkı yaşamak uğruna kendisini güvenini boşa çıkarmış bir adama teslim etmiş; daha sonra hayalini kurduğu bu sevgiye erişmek için eski ilişkisini yeni sevgilisine anlatmış’ biri olarak tasvir etmektedir. Mektubun sonunda dikkat çekici ve yargı yüklü bir ifade bulunmaktadır: “*Arkadaşım Herbert, daha incelikli (hassas, zarafetli) olsaydı, yine de kurtarılabilceğini (korunabileceğini) düşünürdüm.*” (Langton, 1992, s. 499) Anlaşılan o ki kendisinden umut kesilmiş, yeniden, ‘beklendiği gibi’ yaşayabileceği konusunda şans verilmemektedir. Bayan Herbert, kendisini tanıyan bu erkeğin gözünde, seçimlerinden dolayı artık korunabilecek ya da kurtarılacak biri değildir. Oysa bir insanı tanımak ve onu değerlendirmek söz konusuysa ve bunu yapmak için eylemlerine bakmamız gerekiyorsa, tüm yönleriyle, tüm taraflarıyla bir değerlendirmeyi hak etmektedir. Burada ise sadece Bayan Herbert üzerinde durulmaktadır ve kendisinden zaten umut kesilmiştir. Onu değerlendiren erkeklerin gözünde -ki buna muhtemelen yeni sevgilisi de dâhildir- yeterince ‘hassas’ yani dikkatli davranmamıştır. Bu kelime, zarafet anlamını da içermektedir. Yani Kant'ın erdemler konusunda kadınlara biçtiği, kadınlarda olması gerektiğini düşündüğü zarafet anlamı vardır.

Kant ve Bayan Herbert, Herbert'in yüz yüze görüşme teklifine rağmen hiçbir zaman bir araya gelmemişlerdir. Yaşadıklarını atlatma ve sonrasında nasıl yaşaması gerektiği konusunda tatmin edici bir yanıt, bir yardım alamamış olsa gerek ki Langton'ın aktardığına göre Bayan Herbert, 1803 yılında kendini öldürmüştür (Langton, 1992, s. 505).

Sonuç

Duyusal dünyanın verilerinin görüngüsel olduğu, yani dünyanın bilgisi konusunda duyularımıza güvenemeyeceğimizi, nesnelere hiçbir zaman olduğu gibi (noumen) bilemeyeceğimizi (Kant, 1868, s. 535) söylerken Kant, duyusal algıların yanıltıcılığına vurgu yapmıştır. Kendisi tam bir akıl insanıdır. Dolayısıyla tasarımı yaptığı ‘ödev insanı’ da tamamen akılsal bir varlıktır. Bu nedenle en yüksek iyiyi, Tanrı olarak göstermektedir. Ancak bu dünyada Tanrı'yı, kişisel deneyimlerimizde hissettiklerimiz dışında bulma şansımız yoktur. Dolayısıyla kusurlu varlıklar olarak da her zaman doğruyu bulma şansımız da yoktur. Üstelik ilişkiler söz konusu olunca, özellikle aşk, evlilik, aile gibi bize en yakın insanlarla yaşadıklarımız dolayısıyla

en çok hassasiyet duyduğumuz insanlar söz konusu olduğunda karar vermek; her zaman kolay olmamaktadır.

Dış dünyayı gözlemlerken bilgide akıl dışındaki kaynaklar güvenilmezse ve ilişkilerimizde bizi yönlendiren çoğu zaman hissettiklerimiz yani duygularımız ise karar vermek, yargıda bulunmak bu kadar katı ve kolay olabilir mi? Kant'ın tavsiyesi yine akılsal davranmak yönünde olacaktır ki hayatı da öğretilerle bu kadar uyuşmuş az bulunur bir düşünür olarak Kant'ın seçimleri de eleştirilebilir aslında: Kaynaklarda evlendiğine dair hiçbir bilgi geçmemektedir. Elbette bu hiçbir gönül ilişkisi yaşamadığı anlamına gelmemektedir. Ancak yine kaynaklara göre gerek yaşamındaki maddi sıkıntılardan dolayı sürekli çalışmak zorunda kaldığı, gerekse kendi tercihiyle, insanlarla sınırlı ve oldukça kontrollü ilişkiler yaşamış bir düşünürdür. Acaba Kant, böyle bir yaşamı tercih ederken, kendi sınırlarının da zorlanmasından endişe duymuş olabilir mi?

Kant'ın ahlakî öğretilerinin, kaçınılmaz olarak, içinde büyüdüğü Hristiyan öğretilerinden kaynaklandığı açıktır. Bu öğretilerin, erdemler söz konusu olduğunda, özellikle kadınlar üstünde daha ezici olduğu da aşikârdır. Daha 'yasak meyve' mitinden bu yana kadın, 'günaha azmettirici, baştan çıkaran'sıfatlarına layık görülmüştür. Hristiyan mitlerinden biri olan Lilith efsanesi dahi buna örnektir. Eşitlik talebinde kadın, lanetlenmeye ya da yalnız kalmaya mahkûmdur. Cadı avlarının olduğu (sadece Ortaçağ değil Rönesans'ta da devam etmiştir) dönemlerde özellikle kadınlar bununla itham edilmiş ve öldürülmüştür. Ahlakî kuralların yargılayıcı yönü, cinsiyetler söz konusu olduğunda nadiren eşitlikçidir. En iyi halinde bile kadın; kırılğan, edilgen bir varlık olarak erkeğin korumasına tâbi görülmektedir. Kadın, hislerini rahatça ve talepkâr biçimde ifade ettiğinde 'hoppalıkla', 'hafifmeşreplikle' itham edilebilir; ancak aynı davranış erkekte cüretkârlık ve cesaret olarak ödüllendirilebilmektedir. Bu örnek olay, yani mektuplaşmalar, Bayan Herbert'in nahif bir şekilde yardım isteğine karşın Kant'ın değerlendirmeleri, ödev ahlakî düşünürünün, Hristiyan öğretilerinden kopmadığını göstermektedir. Üstelik Kant'ın (1724-1804) yaşamı, katı ahlakçılığıyla meşhur Viktoryen Dönem'e (1837-1901) tarihsel olarak yetişmemiş olsa da, kadınların kocalarının otoritesi altında varlık bulduğu bir dönemde sürmüştür. Öyle ki bu dönemin kadınlar üzerindeki ahlakî baskısına yönelik olarak Mary Wollstonecraft (1759-1797) tarafından 1792 yılında *A Vindication of the Rights of Woman* (Kadın Haklarının Bir Savunması) adıyla bir metin kaleme almıştır.

Wollstonecraft, ilk feminist metinlerden sayılan bu yazısında, ahlak söz konusu olduğunda yargının kadın üzerinde daha katı olduğunu, örneğin iffetin aslında bir erdem değil de erkeklerin dünya üzerindeki yerlerini korumak için kullandıkları bir kavram olduğunu iddia etmiştir (Wollstonecraft, 1792, s. 139). Kadınlara daima zarafet yakıştırılmış ve hoş, zarif bir

kadının daima aşağı bakması öğütlenmiştir. Bir erkek gibi yükselmeye çalışması, ona yakıştırılan zarafete ters görülmüştür (Wollstonecraft, 1792, s. 71). Kant da zaten erdemleri, cinsiyetlere göre ayırmaktadır ve kadına zarafeti, hoşluğu yakıştırmaktadır. Kadınlar, daha çok duygusal ve narin varlıklar olarak görüldüğü için korunmaya muhtaç algısına maruz kalmaktadırlar. Belki de Kant'ın Bayan Herbert'e yaklaşımında da aynı korumacı his vardır. Zaten öğretileriyle yetiştiği Pietist ahlak anlayışı da merhamete açıktır. Ancak bu tutum, Bayan Herbert'in trajik biçimde kendi yaşamına son vermesini engelleyememiştir. Elbette bunu, Kant'ın öğretisinin gerçek yaşamda geçersizliği olarak görmek yanlış olacaktır. Zaten Bayan Herbert, bunu yaparak ödev insanına gösterilen 'ne olursa olsun yaşamakla yükümlü olmak' ilkesine aykırı davranmıştır. Ancak belki de Bayan Herbert'in ilişkilerini ve deneyimlerini daha yakından görmek ve anlamaya çalışmak, onun yaşamını sürdürmesinde daha iç açıcı tavsiyelerde bulunmayı sağlayabilirdi. Kant'ın da kabul ettiği gibi, insanlar, ilişkilerde kendilerini tamamen açma konusunda isteksizdirler. Çünkü aşağılanmaktan korkarlar. Çekingen davranma eğilimindedirler (Kant, 2007, s. 256). O halde bir insanın, cinsiyetinden dolayı daha baştan farklı, olumsuz biçimde değerlendirileceğini bilmesi; onun kendini açmasını zaten engellemiş olamaz mı? Aslında cinsiyetlerin, biyolojik ya da duygusal nitelikler bakımından birbirinden farklı olduğunu kabul etmek zor değildir. Sevgi, her iki cinsin de arzusudur ya da ihtiyacıdır; nasıl adlandırılırsa adlandırılınsın. Kendimizi korunmasızca açık kıldığımız nadir ilişkilerdendir. Zaten stratejilere başvurduğumuzda güvenle birlikte bu his de yara almaktadır. Tutumlarımızın ya da duygularımızı ifade etme tarzımızın cinsiyetimize, farklı biyolojik özelliklere dayandığı iddia edilebilir. Kaldı ki bunlar da içinde yaşadığımız toplumda ya da çevrede, ailede cinsiyetlere yüklenen, bireylere yüklenen ve empoze edilen beklentilere göre şekillenmektedir. Bu nedenle konu erdemler ve ilişkilerde etik davranmak olduğu zaman erdemlerin cinsiyetlere bağlı olarak değişebileceği tartışmalıdır. Çünkü her iki cinsiyetin de ortak zemini insan olmaktır.

Kaynakça

- Cassirer, E. (2007). Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi. Çev. Doğan Özlem. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Heimsoeth, H.(2012). Kant'ın Felsefesi. Çev. Takiyettin Mengüşoğlu. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Kant, I. (2009). Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi. Çev. Ioanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, I. (2007). Ethica Etik Üzerine Dersler. Çev. Oğuz Özügül. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Kant, I. (2010). Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler. Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Hil Yayınları.
- Kant, I. (1868). Kritik der reinen Vernunft. Herausgegeben von Gustav Hartenstein. Leipzig: Leopold Voss.
- Kaygı, A. (2006). Kesin Buyruğu Doğru Anlamak –Barışın Felsefesi 200. Ölüm Yıldönümünde Kant. Ankara: Türkiye Felsefe KurumuYayınları (Ed.).
- Kuçuradi, Ioanna (1988). Uludağ Konuşmaları (Özgürlük, Ahlak, Kültür Kavramları). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yay.
- Kula, O.B. (2008): Kant Estetiği ve Yazın Kuramı. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Langton, R. (1992). Duty and Desolation. *Cambridge Journals; Philosophy*; Volume 67; Issue 262; pp. 481-505.
- Tüzer, A. (2015). Tanrıyı Oynamak: Kant Etiğinin Kitiği. *Beytül Hikme Felsefe Dergisi*; C. 5, S. 2, s. 139-167.
- Wollstonecraft, M. (1792). A Vindication of the Rights of Woman.

Hindistan’da Dul Olmak

“Sati Uğruna Diri Diri Yakılan Kadınlar”

Received/Geliş:13/06/2017
Accepted/Kabul: 02/11/2017

H. Hilal ŞAHİN*

Öz

Hinduizm’de kadının ölen kocası ile beraber diri diri yakılması ritüeli olan *Sati* bir antik Hint geleneği olmakla birlikte dinsel bir seremoni olarak gelişmiştir. Farklı uygarlıklarda bu tarz gelenekler görülse de *Sati* arkaik planda Hinduizm’e dayanmaktadır. Evliliğin iyi talih, güzellik ve zenginlik simgesi iken, dul kadının çirkinlik ve trajedinin temsilcisi olarak görüldüğü Hinduizm’e göre kocası ölen bir kadının kendini kocasının cenaze ateşine atmaktan başka bir görevi yoktur. Hindulara göre dul kadın her türlü zevk veren şeyden uzak yaşamalı, yeniden evlenmemeli, ailesi ile dinî kutlamalara katılmamalıdır. Öte yandan Sati’yi uygulayan kadınlar kutsal kabul edilmekte ve yüksek itibara sahip olmaktadır. Hinduizm’e göre kadının ateşe atılması, onun erdemli biri olduğunun göstergesi olup ateşin erdemli kadınlara zarar vermediği aksine onları yücelttiği inancı hâkim. Yüzyıllar boyunca uygulanan Sati, ilk olarak Türk yöneticiler tarafından yasaklanmaya çalışılmıştır. Delhi Sultanlığı (1206) ile başlayan reform süreci Babürlüler döneminde de devam etmiş, Babür Şah’ın oğlu Hümayun Şah (1508-1556) ardından Ekber Şah (1542-1605) son olarak da İngilizler Sati uygulamasını ortadan kaldırmak için birtakım düzenlemeler yapmıştır. Ancak ne yazık ki Türkler, İngilizler hatta bazı Hindu aydınların özellikle Mahatma Gandhi’nin bütün çabalarına rağmen Sati engellenememiştir.

Anahtar kelimeler: Sati, Dul Kadın, Ateş, Gelenek, Hindistan, Hinduizm.

*Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Tarih Bölümü, Giresun, hilal.sahin@giresun.edu.tr

Being Widowed In India

"Women Who Burned Alive for Sati"

Abstract

Sati is an ancient Hindu tradition which ritualizes the burning of a woman together with her deceased husband in Hinduism. Similar practices to this tradition are also common in different civilizations, but are based on Sati's origin, India, which develops as a religious ceremony. According to Hinduism, where the marriage is a symbol of good luck, beauty and wealth, widowed woman is the representative of ugliness and tragedy, her husband has no other duty than to throw herself into her husband's funeral fire. According to Hindus, widowed women are far from living things of all kinds, do not remarry, should not participate in religious celebration with their family. On the other hand, women who practice Sati are regarded sacred and have a high reputation. According to Hinduism, a woman's jump to the fire is a sign of her being a virtuous one. For the fire does not harm the virtuous woman, but elevate it. Sati, which was practiced for centuries, was first banned by Turkish administrators (1206). The reform process that started with the Delhi Sultanate (1206) continued during Baburs period, followed by the son of Babur Shah Hümayun (1508-1556) and then Akbar Shah (1542-1605) and lastly the British have made some arrangements to remove the Sati application. Unfortunately, despite all the efforts of Turks, British and also the Hindu intellectuals especially Mahatma Gandhi, Sati has not been prevented.

Keywords: Sati, India, Tradation, Ancient, Hinduism.

Hint Toplumunda Kadın

Toplumların uygarlık seviyelerinin belirlenmesinde kadının konumu önemli bir yer tutmaktadır. En ilkel cemiyet hayatından günümüze kadar kadın hakları, esasında toplumların insan haklarına bakışını da anlamaya yaramış ve tarihî süreç içerisinde kadınlar birtakım haklara sahip olmuştur. Dini inanış, sosyo-kültürel yapı, siyasi hayat, gelenek ve görenekler bakımından toplumlar farklı nitelikler taşıdığından, kadınların sahip olduğu hak ve hürriyet her toplumda farklılık göstermiştir. Bazılarında kadınlar insan statüsüne dahi alınmayıp hiçbir hakka sahip olmazken bazılarında en az erkekler kadar hatta bazen onlardan da fazla hak ve hürriyete sahip olmuştur. Yaşayan bir toplumun temel taşı olan kadın, eşi ve çocuklarıyla beraber, binlerce yıl geriden gelen bir yaşamın tarihini taşımaktadır.

Hint toplumunda kadını çalışmamızın ana eksenine koyarak Hindistan’da dul kadınların durumuna değinecek ve geleneklerin ölümle yaşam arasındaki o hassas çizgide topluma etkisini ele almaya çalışacağız. Tabi ki bu konuyu Hindistan nüfusunun büyük bir oranına sahip olan Hinduizm kapsamında değerlendireceğimizi belirtmekte fayda var.

Bilindiği üzere bir toplumun şekillenmesinde geleneklerin büyük rolü vardır. Ancak toplumu iyi yönlendiren gelenekler olduğu gibi kötü yönlendiren gelenekler de mevcuttur. İşte bunlardan birisi, kanunen yasak olmasına rağmen Hindistan’ın ücra bölgelerinde hâlâ uygulanan Sati geleneği. Makalede, *Sati ritüelinin ne olduğu, tarihsel arka planında neler barındırdığı, nasıl uygulandığı* gibi sorulara yanıt aranarak bu geleneğin kadın kurbanlarındaki rolü irdelenecek ve böylece Sati geleneği üzerinden *Hindistan’da dul kadın olmak* meselesi ele alınacaktır.

Hint toplumunda kadının konumu gerek din, gerek efsane, gerek mitoloji gerekse ekonomik ve sosyal düzey çerçevesinde incelenmeyi gerektiren geniş bir konudur. Hint geleneğinde kadın zayıf karaktere sahip olduğu için Manu Kanunu onu çocukluğunda babasına, gençliğinde kocasına, kocasının vefatı sonrasında da oğluna veya kocasının akrabasından birine bağlanmayı mecbur etmiştir (Ersöz, 2007, s. 58; Topaloğlu, 1992, s. 16-17).

Hinduizm’e Göre Dul Kadın

Hinduizm’de küçüklükten itibaren kız çocuklarına; kocalarına, onların her şeyleri oldukları, babaerkil normları içselleştirmeleri ve yaşamlarını iyi eşler olarak sürdürmeleri öğretilir. Hinduizm’de evlilik iyi talih, güzellik ve zenginlik simgesi iken, dul kadın, çirkinlik ve trajedinin temsilcisi konumundadır (<https://m.bianet.org/biamag/kadin>, Erişim Tarihi, s. 24.6.2017).

Dulluk çirkin, trajik, saf olmayan ve fakirlik getiren bir olgu olarak kabul edilmiş ve çirkinliğin temsilcisi sayılan dul kadın, kocasının ölümünden sorumlu tutulmuştur. Hint kutsal kitaplarına göre bu koşullar altında dul kadının; *kendisini kocasının cenazesinde yaktırma*;

kendi kendini reddetme (manastıra kapanma) gibi şartları kabul etmekten başka çaresi kalmamıştır.

Eski Hint toplumuna göre uğursuz olduğu ve kötü şans getirdiğine inanılan dul kadına eski bir sari¹ verilir; bir yıl boyunca odanın bir kenarında oturur, olabildiğince az yemek yer, çok az konuşur ve bir yılın sonunda yas tutması için oturduğu köşesinden ayrılır, üstündeki sariyi başka bir dul kadının giymesi için çıkarırmış. Hinduizm’deki reenkarnasyon inancının da bir göstergesi olsa gerek Hintliler bir kadının dul kalmasını kadının daha önceki hayatındaki günahlarına bağlamaktadır.

Eski Hint’te dul kadınların evlenmesine izin verilmediği; oğulları yetişkinse onların himayesine girdiği aksi takdirde kocasının yakın akrabalarının yanında yaşadığı görülmüştür. Dul kadının mutlu görünmesi ayıp karşılanır, saçlarının her zaman kesilmiş olması gerekir, sadece günde bir kez ve hayatta kalabilmek için yemek yemelerine izin verilirmiş. Buna göre *hayatlarını yaşadıkları evlerdeki insanlara adar, bütün mücevherlerine el konulur ve bir kat hasır üzerinde yatarlardı. Hindu inancına göre dul kadın her türlü zevk veren şeyden uzak yaşamalı, yeniden evlenmemeli, ailesi ile dini kutlamalara katılmamalı.* Dul kadının evlilik yaşamına dair tüm simgeleri elinden alınmakta ve toplumdaki en aşağı tabaka olarak görülmektedir.

Genel olarak Hindistan’da dullar toplumsal tecride ve kötü davranışa sıklıkla maruz kalmış; dul kalmanın zorlukları, eski dönemde kadının ölen kocasıyla birlikte yakılması geleneğine bağlı öldürme anlayışının radikal bir şekilde ortadan kaldırılmamasına bağlanmıştır. Günümüzde ise dul kadın, Hindistan’ın özellikle kırsal bölgelerinde belki doğrudan ölüme mahkûm edilmese de bu tarz bir yaşama mahkûm durumda.

Hindistan’ın Tapınak Kentlerindeki Dul Kadınlar

Eşlerinin ölümüyle birlikte zorlu bir yaşam mücadelesine girişmek zorunda kalan Hindistan’da 40 milyon civarında dul kadından bahsedilmektedir. Gelenekler onları belli kalıpların içine sokmakta; renkli giysiler giymeye son vermektten, makyaj yapmayı toptan bırakmaya kadar pek çok kısıtlamayla yüzleşmektedirler hatta cinselliklerini gömmek, dulluğun bir parçası sanki ([https, s.//kadngazetesi2016.wordpress.com](https://kadngazetesi2016.wordpress.com)). Öte yandan evlerini terk eden yahut aileleri tarafından evlerinden uzaklaştırılan kadınlar çeşitli kentlerde yer alan tapınaklarda yaşamak zorunda. Sokaklara düşen dullar ya Vrindavan, Varanasi, Haridvar gibi binlerce dulun açlık, pislik ve hastalık içinde yaşamlarını sürdürmeye çalıştıkları kutsal yerlere gidiyor, ya sokaklarda şarkılar söyleyip dilencilik yapıyor ya da farklı muamelelere maruz kalıyor (Monier, 2002, s. 93). Tabii bir de kocasıyla birlikte yakılmak gibi “kutsal” ve “üstün” bir

¹ Hindistan’da ve Pakistan’da kadınların giydiği, ipek ya da pamuktan, belirli boyutlarda dokunmuş, dikiş ya da iğne kullanılmaksızın gövdeye uydurulan, tek parçalı ulusal giysi.

çözüm var. Sati olarak adlandırılan bu yakılma olayı, inanışa göre sadece kendisinin değil, tüm akrabalarının bundan sonraki yedi kuşağının günahlarını affettirmekte, üstelik yeniden doğuşta, yeryüzüne kadın değil, erkek olarak gelmenin garantisini vermektedir (Ahmad, 2009, s. 5).

Sati Nedir?

Sanskrit kökenli bir kelime olan Sati (sutte) iyi, dürüst, erdemli, sadık, iffetli kadın anlamına gelmektedir. Kelimeyi dul kadın üzerine uyguladığımızda ölmüş kocasıyla kendini yakarak feda eden kadını temsil etmektedir (Williams, 1995, s. 1135). Kadınlar bu yönüyle ideal eşi temsil etmektedir. Sati geleneği ise kocası ölen kadının kocası ile birlikte diri diri yakılması geleneğidir. Kocası ölen kadın kaç yaşında olursa olsun eşiyile birlikte yakılmaktadır. Yakılmak, kadınlar için kaçınılmaz sondur. Çünkü Hindistan’da erkeklerin evlendiklerinde kadınlardan yaşça daha büyük olduğu bilinmektedir. İnanışa göre kocasıyla birlikte yanmayı tercih eden kadın, günahlarından arınmakta ve kocasıyla birlikte huzur içinde yaşamayı hak etmektedir.

Dul kalan kadının kocası ile birlikte yakılması, Hindistan’da hem dinî hem de toplumsal baskıdan dolayı yapılmakta ve Sati’yi uygulayan kadınlar kutsal olarak kabul edilmektedir. Geride kalan ailelerinin de toplumda saygın bir yeri olduğu inancı hâkimdir.

Y. Hikmet Bayur’a göre Sati, “*Kocası ölen bir kadının dul kalıp çevredeki olumsuz davranışlardan etkilenmemesi düşüncesi ve kadının kocası olmadan yaşayamayacağı inancına göre kadının da kocasının ölüsüyle birlikte yakılmasıdır.*” (Bayur, 1947, s. 98)

Bayur’a göre Hindular kız çocuklarını doğar doğmaz bir erkeğe verir ve kocası öldüğünde (çocukken dahi ölse) onu dul sayarlar ve yakarlardı (Bayur, 1947, s. 98).

Eski Hint’te kadınların ateşe girerek hayatlarına son verdikleri başka bir uygulamaya ise *cauhar* adı verilmektedir. Cauhar, eşleri savaşa giden kadınların düşmanlarından gelebilecek saldırılara karşı kendilerini korumak için toplu bir şekilde yakılan kutsal ateşe atılmalarıdır. Bu davranış iffetini korumak isteyen kadınların zehir içerek yahut kendilerini asmalarına göre daha makul bir yöntem olduğuna inanılır (en.wikipedia.org./wiki/jauhar, Erişim Tarihi, s. 08.03.2017). Bu gelenek çoğu yerde Sati olarak da karşımıza çıkmaktadır. İlk başlarda Sati, kişisel bir fedakârlıkken, daha sonra halk tarafından da kabul görüp uygulanmaya başlanmıştır. Eşlerin yakılması Kuzey Hindistan’daki Rajput ve Hint Kast sistemindeki topluluklarda daha fazla görülmüştür.

Sati’nin temel nedenleri arasında; sosyal ve psikolojik baskı ve dini gelenekler var (Çağlayan, 2005, s. 98). Sati’nin asıl çıkış nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte birçok araştırmacı Sati’nin nasıl geliştiği hakkında çeşitli teoriler ortaya koymuştur. Fisch, Sati’nin kaynağının tam olarak tespit edilemediğini iddia etse de kültürel gelişimin ilkel evrelerinde meydana

gelmiş olacağını varsaymaktadır. Sati hakkında hem tarihsel hem de resmi bir kanıt yoktur. Diğer yandan Sati’nin gönüllü olarak yapıldığı meselesi en önemli tartışmalardan birisidir. Fisch, bu geleneğin kökeni hakkında iki hipotez ileri sürmektedir. Buna göre Sati, Aryan öncesi kültürün içerisinde başlamış yahut Aryanlar tarafından Hindistan’a getirilmiş ve buraya adapte edilmiştir (Fisch, 2006, s. 487). Diğer yandan Sati’nin Bengal’de ortaya çıktığı ileri sürülmüş, bununla dış güçlerin istilası esnasında Hindu ve Hint geleneklerini korunmasının sağlandığı da belirtilmiştir. Bir başka rivayete göre ise Datta isimli araştırmacı Sati’nin, krallar, savaşçılar ve üst sınıf insanlar tarafından iki sebeple ortaya çıktığını belirtmiştir. Birincisi Sati ritüellerinin yüksek sınıftaki insanların cenaze törenlerini daha ihtişamlı göstermesi için diğerinin ise kadınların düşmanın eline düşmesini önlemek amacıyla olduğu iddia edilmiştir (Şahin, 2014, s. 153).

Singh adlı diğer bir araştırmacı da Sati’yi antik inançların bir yansıması olarak ele almış; bu inançta ölüyle birlikte sahip olduğu her şey ona ikinci yaşamında eşlik ettiğine inanmıştır. Singh, Sati’nin yerli Hindistan kültürüne ait olmadığı Çin’den alındığını belirtmektedir. Singh’in Datta ile aynı fikirde olduğu nokta ise ilk zamanlar Sati’nin savaşçı gerekçelerle kabul edilmesidir (Şahin, 2014, s. 154).

Vedik dönemde Hindistan’da, kadınlar eğitilmiş ve toplumda söz sahibi olabileceği bir konuma yükseltilmiş ancak gelecek yüzyıllar içinde bu durum değişerek kadınlar tamamen eşinin kontrolü altında ve ona bağımlı duruma gelmiştir. Bunun çok çeşitli nedenleri olabilir fakat Brahmatik kültürün Hindistan’da yaygınlaşması, etkili nedenler arasında ilk sırada yer alabilir. Öte yandan yabancı istilalarla kadının rolünün azalması yeni sosyal etkilere yol açmış; kadınların eğitiminin azalması Hint toplumunda kast sisteminin yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir (Bushaw, 2007, s. 3-7).

Kadınların toplumdaki statüsü azalınca kocasının önemi ve dul eşin statüsü toplumda ilk sırayı almıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere kadının tek görevi kendini tamamıyla eşine adamak olmuş; kocası öldüğünde kadının da görevinin sona ereceği inancı yaygın hale gelmiştir.

Sati’nin Dinî Açıdan Önemi

Hinduizm’e göre kocasının ölümü, kadının görevini düzgün bir biçimde yerine getiremediği, yani başarısızlığına işaret etmektedir. Genel inanişe göre Sati kurbanı olan kadın, yalnız ailesi efradında değil, yaşadığı bölgede de itibar görmektedir. Sati uygulamasını gerçekleştiren dul kadın kendi dini başta olmak üzere, hem ailesi hem de yakın çevresince tanrıçalaştırılmaktadır. Sati’yi uygulayan kişi için ölümden sonraki hayatta daha iyi bir yerde olacağı düşüncesi hâkim olmakla birlikte Sati’nin uygulandığı alan kutsal sayılmaktadır. Bu kutsal alanı ziyaret etmek için gelenlerin Hacca geldiği ve hacı olduğuna inanılmaktadır (Ahmad, 2009, s.3).

Sati uygulamasında, ritüeli yöneten Brahmanlar açısından dinin önemli bir yeri var. Sati uygulaması *birleşik cenaze* olarak ele alınır çünkü eşin ikisi beraber ölmüştür ve gelecek hayatta da beraber olacaklardır. Hindu inancına göre evlilik ayrılmaz bağlılık oluşturmaktadır. Bu yüzden ölümle bağlılığı sağlanmakta olduğundan dul eşin kendini ölü kocası ise yakması evliliğin önemli bir parçasıdır. Eğer kendini ölüme sunmazsa, kadın olarak tekrar tekrar dünyaya gelecektir. Bu kaçınılması gerekli bir şeydir çünkü Hindu geleneğine göre tekrar tekrar kadın olarak doğmak en büyük lanettir. Ayrıca Sati ritüeli, kadının ailesi ve kocasının günahlarından tekrar temizlenmesi içindir.

3. Yüzyılda ortaya çıktığına inanılan Dharm Samhita yazıları Hindu inançlarında, dinî kesim tarafından Sati'ye etik çerçevenin çizildiği dinî çalışmalar olarak ele alınır. Satiyi tavsiye ettiği rivayet edilen yazılarda, Sati'nin kurtuluş için değerlendirildiği ve bunun da ritüelin en önemli parçasını oluşturduğuna vurgu yapılır.

Diğer taraftan Hinduizm'in intihara izin vermediği bilinmektedir. Birçok bilim adamı, kadının kendini cennet için öldürmesini günah olarak görmektedir. Ünlü Sanskrit bilim adamı Bhatt, kadının kendi hayatını sonlandırmasının gereksiz bir durum olduğunu belirterek intihar edenin cehenneme gideceğini söylemektedir. Sati ritüellerine karşı olanlar, en yüksek dinî otoriterin savlarını destek olarak alarak Hindu metinlerindeki "kendini adama" ile ilgili algının eski ve geçerliliğini yitirmiş olduğunu savunmaktalar.

Tantra tarikatına göre kendini yok eden kadına yardım eden kişi de cehenneme gider. Singh, Hindu metinlerinin Sati'yi destekleyen kanıtlardan yoksun olduğunu öne sürer ve Sati geleneğinin hem dinde yerinin olmadığı hem de mantıksal açıklamasının bulunmadığını belirterek insanlığın ilkelerine ters olduğunu dile getirir. Bunun sadece mitolojik kaynaklarda yer alan batıl inançlar olduğunu yazar.

Birçok dinî metin ve din adamlarının sosyal ve kültürel bir anlaşılmaz olan Sati ritüelini kınadığı görülmüştür (Ahmad, 2009, s. 3-7).

Sati Ritüelinin Uygulanması

Kocası ölen dul kadın, gelinlik sarisini giyer, süslenir ve kocasının yakılması sırasında kendisini ateşe atarak kocasına eşlik eder. Kocasının acısına dayanamayarak intihar ettiği izlenimini verir. Aslında gerçek hiç de böyle değil. Kocası ölen kadının toplum içinde yaşama şansının olmaması onu eşi ile birlikte ölmeye mahkûm etmektedir. Kimilerine göre Sahmarna ve Anumarana şeklinde iki çeşit Sati bulunmaktadır. En bilinen yöntem olan Sahmarna kocanın ölümünden hemen sonra özellikle 24 saat içinde gerçekleştirilmektedir. Bu uygulama kocası yanarken kendini yakarak intihar etmesini içermektedir. Anumarana ise daha az bilinen bir uygulama olup kocanın ölümü ve yakılmasının üzerinden zaman geçtikten sonra yapılmakta, kocanın cesedi ile yakılmak yerine, ona ait ayakkabı, şal gibi bir eşya ile

yakılması sağlanmaktadır. Anumarana Sati, genellikle kocanın köyden uzaklarda öldüğü durumlarda ve kadının ölmüş kocasının cesedini köye getirmediği durumlarda uygulanmaktadır. Hamilelik, ay hali ve kadının ölümünden sonra bakacak kimsesi bulunmayan küçük çocuklarının olması gibi durumlarda uygulanmazdı (Bushaw, 2007, s. 27-29). Sati yapacağını ilan eden dul kadının yaşamak için yalnızca birkaç saati kalır. Bir nevi sözlü bir anlaşma niteliğinde olan “ilan etme” ritüelin en önemli parçasıdır. Ölüm kararı artık değiştirilemez hal alır ve ailesi başta olmak üzere herkes kararın gerçekleştirilmesine ön ayak olur. Ancak bazı özel durumlarda dul kadın, Sati seremonisi öncesi kararından dönerse kararı onurla karşılanır.

Sati uygulamasının çeşitli şekillerde gerçekleştiği söylenir. Yanma olayı yöreden yöreye değişiklik gösterse de sonuç aynıdır. Kocasının ölümü ile evliliğin sembolleri olan *halhal* ve alınıdaki *kumum* adlı işaretler çıkarılır; genel olarak otlardan yapılan küçük bir kulübenin çevresine yakma işleminin çabuk bitmesi için içinde yağ bulunan kaplar yerleştirilir. Kadın yarı yatar pozisyonda kulübenin ortasında durur, başı tahtaya dayalı, sırtı demire bağlı, kulübenin ortasına oturtulan kadının dizlerine kocasının bedeni yaslanır. Yakma eylemlerinde en üst kast olan Brahman rahiplerin adeta bu ritüelin baş aktörleri olduğu; Brahman kastından olmayan kadınların da Sati kurbanı olduğu, öldürülen kadınların ziynet eşyalarının Brahmanlar tarafından ele geçirildiği söylentiler arasındadır. Bir başka inanışa göre kadının kendisini eşyle birlikte kurban ettiği zaman 35 milyon yıl, eşinin yakılma işleminden sonra kurban ederse 65 milyon yıl cennette kalacaktır. En mükemmel ritüel *kendi ateşini kendi yakan* kadındır. Birçok kez, dul kadın ateşe düşer veya zorla atılır ancak kesinlikle acı çektiğini göstermez.

Tarihsel Arka Plan

Hindistan’da Sati geleneğinin tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Dinî bir ritüel olarak uygulanan Sati’nin Hint alt kıtasında uygulanışı ile ilgili ilk tarihsel kayıtlar Gupta İmparatorluğu döneminin öncesini yani yaklaşık olarak MS 400’ü işaret etmektedir. Klasik Sanskrit Edebiyatı eserlerinde de Sati uygulamasından sıkça bahsedilmiştir. Sati yahut Suttee, Hintlilerin zengin edebiyatlarının içinde de sıkça işlenmiş kadim bir gelenektir. Bu konuda çeşitli rivayetler söz konusu. Sati geleneğiyle ilgili eski Hint’te ilk uygulama MÖ 316 yılına aittir. Efsaneye göre Hintli lider, Eumenes ile savaşa girmiş; çetin geçen savaşta kral acımasızca öldürülmüş ve geride iki karısı kalmıştı. Sati yapılması konusunda iki kadın da adeta birbiriyle mücadele içindedir. Savaşın galip tarafı olan Grek ve Makedon komutanlar genç olanı tercih etmiştir zira yaşlı olan eşin çocukları vardı. Yaşlı olan kadın oradan uzaklaştırılmış ve kafası kazıtılmıştır. Genç kadın ise aile fertlerinin huzurunda, kocası için

hazırlanan odunların üzerine -kocasının yanına- uzanarak hayatına son vermiştir (Macumdar, 568, s.)

Başka bir rivayete göre Rajput kadınları, savaşta ölen kocalarının ardından galip gelen ordu mensuplarının tecavüzüne uğramamak için kendilerini yakmış. Sati, daha sonraki dönemlerde, eşe sadakati ve ölümünden sonra yaşamın anlamsızlığını kanıtlamak için uygulanmıştır. Sati 19. yüzyıla yani İngilizlerin Hindistan'ı işgal ettiği döneme kadar dinsel bir tören olarak uygulanmaya devam etmiştir (Çağlayan, 2002, s. 117).

Sati Geleneğinin Kaldırılmasına Yönelik Faaliyetler

Sati'yi engellemeye yönelik ilk faaliyetler Hindistan'a uzun süre hâkim olan Türkler tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Ortaçağ Hindistan'ına damgasını vuran Delhi Sultanlığı, İslami inanca ters düşmesi sebebiyle Sati uygulamasına kati bir şekilde karşı çıkmıştır. Yönetimin bu uygulamasına karşı çıkan Hinduların sert bir şekilde cezalandırılması da Hinduların bir dönem de olsa Sati'den uzak durmasını sağlamıştır. Delhi Sultanlığı döneminin ardından Hindistan'a altın çağını yaşatan Babürlü Devleti hükümdarlarından Hümayun Şah, Sati'ye karşı çıkmasına rağmen uygulanmaları engelleyememiştir. Hümayun 'un oğlu Ekber Şah da Sati'yi önlemeye çalışmış ve idari makamlardan izin alınmaksızın uygulamasını yasaklamıştır (Allamî, 2011, s. 238). Sati uygulamasına maruz kalacak kadının düşüncesine önem verilerek toplum baskısıyla yapılmasına karşı çıkmış, çocuk yaştaki dullara uygulanması ise kesinlikle yasaklanmıştır. Ekber Şah, Hinduların katı kurallar barındıran gelenekleri konusunda iyileştirmeler yapmak üzere büyük çaba sarf etmiştir. İşte bu geleneğin kaldırması için çok çalışmış ve Sati olaylarını kontrol altına almak üzere özel müfettişler görevlendirmiştir.

Sati geleneğinin kaldırılması, toplumda düzen ve birliğin sağlanması açısından oldukça önemli bir olay olarak kabul edilmelidir. Ebu'l Fazl, Ekber Şah'ın birinin karısını yanmaktan kurtarmak için olay yerine atla geldiğini anlatmakta ve onun bu konudaki duyarlılığı vurgulamaktadır. Ekber Şah'tan sonra yönetime geçen Alemgir Şah kadının kesinlikle hiçbir gerekçe ile yakılmamasını emretmiştir. Bu emir oldukça etkili olmuş ve onun saltanatı boyunca Sati oldukça azalmıştır (Çağlayan, 2005, s. 115).

XV. yüzyılın sonlarına doğru Sihlerin ilk gurusu olan Guru Nanak da söylemlerinde Sati'ye karşı olduğunu öyle ifade etmiştir. XVI. yüzyılda Sih Guru Amar Das bu uygulamayı kınadığını şöyle ifade etmiştir, s. *“Sati ölen kocaların ardından kadınların kendilerini de yok etmeleri anlamına gelmez. Gerçek Sati ölen eşlerin ardından tutulan gerçek yastır. Sati efendisi yani kaybettiği eşinin ardından namuslu bir şekilde ona kavuşacağı günü bekleyen kadının erdemidir.”* (Penzer, 2001, s. 263)

İngiliz yönetiminin Hindistan’ı işgalinden sonra ilk olarak Sir C. Malet ve Jonathan Ducan bu tarz bir uygulamanın yanlışlığına dikkat çekmiş, Wilson’un da desteğini alarak Sati uygulamasını engellemeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır (Penzer, 2005, s. 265).

Hikmet Bayur, İngiliz sömürge döneminde Sati geleneğiyle ilgili yaşananları şöyle aktarmaktadır, s. “*Hintliler, dul kadını Sati’ye kandırmak için her türlü baskıyı yapıyorlardı. Onlara uyuşturucu maddeler vererek bu işe razı ediyorlardı. 1812 yılında İngilizler bu maddelerin dul kalan kadına verilmesini yasaklamıştı. Ancak bu durumu denetlemesi çok güçtü ve Sati ile ilgili kesin yasak 1829 yılında gelmiş ve 1856’da dul kadınların evlenmesinin mümkün kılan bir kanun çıkartılmıştır. Bu durum Hindularca hiddetle karşılanmıştı.*” (Bayur,1897, s. 29)

İngiliz idaresi zamanında özellikle 1815-1828 yılları arasında Sati uygulamalarının oldukça yaygın olduğu bilinmektedir. 1817 yılında yalnızca Bengal’de 700 dul kadına Sati uygulanmış, bunun akabinde 1827 yılında ise Hindistan Genel Valisi olan William Bentick’in ilk reformu Sati’yi yasaklamak olmuş ve uygulamaya devam eden kişilerin ise katil olarak yargılanacağını ilan etmiştir. İngiliz yönetimi 1828’de Sati uygulamasını resmen yasaklamıştır (Bayur, 1897, s. 292).

1850’lerden sonra Hindistan’da cereyan eden Sati uygulamaları ile ilgili bilgilerse şöyledir, s. “*Rancat Singh ile birlikte dört kadın, Kharak Singh ile birlikte bir, Nao Nihal Singh ile birlikte iki, Raca Suchet Singh ile birlikte on ve beraberindeki yüz cariyesi eşlerinin cenaze ateşlerine atılmıştır. 1845 yılında ise Cawahir Singh’in dört eşi askerler tarafından son anda Sati’den kurtarılmıştır. Ayrıca 1904’te Behar’da, 1905’te Pencab’ın küçük bir köyünde ve 1906’da Cawnpore ve Kalküta’da Sati yapıldığı bilinmektedir.*” (Smith, 1923, s. 689)

19. yüzyılın başlarında İngiliz idaresinin yoğun baskısı sonucunda, 1857’de Hint Ayaklanması çıkmış; Hindistan’a paralel olarak Afrika’da köle ticareti dönemi ile Avrupa sömürgeciliği döneminde de ölüm ritüelleri artmıştır (Ahmad, 2009, s. 7-8).

Sati hem Brahmanlar hem de Kshatriyalar tarafından uygulanan bir gelenek olarak Hindistan coğrafyasına hâkimdi. Öyle ki bugün bile koyu Hindu inancına sahip kabileler tarafından nadiren de olsa uygulandığı bilinmektedir.

Şunu da belirtmek gerekirse günümüz Hindu milliyetçilerinin Sati uygulamasına destek verdiği bilinmektedir. Sati’nin izlerini çok da eski zamanlardan ziyade günümüzde de aramak yanlış olmayacaktır. Çok değil yakın bir zamanda, 1987’de Rajastan’daki Deorala köyünde Roop Kanwar adlı genç bir kadın kocasının cenaze töreninde ateşler arasında yanınca Sati tekrar tartışılmaya başlanmıştır. Kanwar henüz 18 yaşında ve 8 aylık hamileyken dul kalan ve seçkin bir aileden gelen bir kişi olarak bilinmektedir. Ailesi, yöredeki halk ve pek çok Hindu önder Kanwar’ın bunu kendi isteğiyle yaptığını iddia ederken, bazıları ise genç kadının ailesi

ve Brahmanlar tarafından zorla yakıldığını belirtmiştir. Hindistan Parlamentosu 1987’de Sati’yi yasaklayan yeni bir yasa çıkarmış olsa da Sati uygulamaları ne yazık ki tamamen bitmemiştir. Yaklaşık dokuz yıl önce, 2008’de 75 yaşındaki Lalmati Verma’nın kocası yakılırken kendini ateşe atması da infial yaratmıştı.

Sonuç

Sati geleneği konusunda vermeye çalıştığımız tüm bu bilgiler ışığında yüzyıllardır süregelen bu uygulamanın yasalarca yasaklanmış olmasına rağmen tam anlamıyla ortadan kaldırılamamasının ardında gelenekler, inançlar, toplumsal baskı, eğitimsizlik gibi birçok unsurun barındığını gözlemledik.

Sati’nin ilk olarak nerede çıktığı hakkında rivayetlerin dışında tam olarak net bir bilgi mevcut değil. Sati’nin Hint kültürüne entegre olmuş bir gelenek olduğu; bu olayın giderek yaygın hale geldiği ve toplumdaki birçok insan tarafından da tepki görmediği anlaşılmaktadır. Sati, genel olarak bir kısım bölgelerde benimsenmiş ve insanlar sorgulamaksızın bunu yerine getirmiştir.

Arka planda sosyo-ekonomik baskı gibi etkenler olsa da ölüm ritüelinin Hint toplumuna nasıl yerleştiği ve yaygınlaşmasının ardında yatan sebepleri kesin olarak bilmek imkânsız gibi.

Sati kurbanlarını, kendini adayarak kocası ve kendini kurtaran; bu yüzden kendini adaması toplumca bizzat istenilen insanlar oluşturmaktadır. Küçük yaşlardan itibaren kendini kocasına adamaya hapis edilen kadının sonunun Sati ateşi olması oldukça normal karşılanmakta. Sati hem Brahmanlar hem de Kshatriyalar tarafından uygulanan bir gelenek olarak Hindistan coğrafyasına hâkim iken -1828’de İngilizlerin yasakladığı ve Hindistan hükûmetinin çıkardığı ağır yasalara rağmen- bugün başta Madhya Pradeş ve Racastan eyaletleri olmak üzere bazı kırsal bölgelerde Hinduizm’e bağlı kabileler tarafından nadiren de olsa uygulanmaktadır. Resmî istatistiklere göre 1947’deki bağımsızlıktan sonra Hindistan’da yaşanan Sati olaylarının sayısının yaklaşık 50. Hâlbuki Sati ile mücadele eden sivil toplum örgütleri, 40 milyona yakın dul kadının yaşadığı ülkelerinde, yakılanların sayısının bunun çok üzerinde olduğunu, polis tarafından örtbas edilen cinayetlere intihar süsü verildiğini ve siyasilerin soruşturmaları etkileyip yönlendirdiğini iddia etmektedir. Sati ritüeli zor ve anlaşılması güç bir gelenektir. Sati ardında cevaplanamayan pek çok soru bırakmaktadır. Diğer yandan Sati uygulamasının dinî inanç, sosyal adaletsizlik, cinsiyet ayrımcılığı, Hinduizm’de kadın-erkek ilişkisi vs. gibi unsurlarla gerekçelendirmeye çalışıldığı da görülmektedir. İntiharın kabul görülmediği Hinduizm’de, Satinin farklı algılanmasının ardındaki etkenlerin neler olduğu; kadınların dinî ve geleneksel olarak Sati yaptığı düşünülürse, Hinduizm’in kurallarını çiğneyerek nasıl uygulandığı ve dahası, kendini yok etmedeki gerçek motivasyonun ne olduğu gibi pek çok soru var. Bütün sorular kendini kurban etmeyle olanların anlaşılması ve çözülmesi için gerekli ancak yanıtlar Hindistan’ın kırsal kesiminde yer alan Sati mezarlarında gizli.

Roop Kanwar’ın öldüğü gün neler olduğu gizemini korumaktadır. Belki Roop, kocasının diğer tarafta rahat olması ve ailesinin iyiliği için kendini ateşe feda etmesi gerektiği konusunda zorlanmış ve böylelikle ateşe atılmış, belki de kendi kendine karar vererek ölümden sonra eşi ile birlikte olmak için kendini ateşe atmıştı. Bildiğimiz tek şey var, s. Roop bir geleneğin, Sati’nin kurbanı olmuş ve ardında cevaplanmayacak birçok soru bırakmıştı.

Kaynakça

- Anand, Mulk Raj. (1989). Sati, s. *A Writeup of Raja Ram Mohan Roy About Burning of Widows Alive*. Delhi, s. B.R. Publishing Corporation.
- Bayur, Y. Hikmet. (1987). *Hindistan Tarihi*, C.III, Ankara, s. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bayur, Y. Hikmet. (1947). *Hindistan Tarihi, Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri*, C. II, Ankara, s. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çağlayan, H. Hilal. (2005). *Ekber Şah Döneminde Hindistan*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersöz, Emine. (2007). *Manu Kanunnamesine Göre Hinduizm*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, s. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.
- Fisch, Joerg. (2006). *Burning Women, s. A Global History of Widow Sacrifice from Ancient Times to the Present*, Translated by Rekha Kamath Rajan. London; New York; Calcutta, s. Seagull Books.
- Jennifer M. Bushaw. (2007). "An Examination of the Sati Ritual in India, Suicide or Sacrifice?" *The University of Chicago Center for Middle Eastern Studies*, ss. 3-4.
- Majumdar., R.C. (1968). *The Age of Imperial Unity*, Bombay, s. Bharatiya Vidya Bhavan.
- Penzer, N.M. (2001). *Somadeva's Kathasaritsagara*, (Çev. C.H. Tawney), Delhi, s. B.R. Publishing Co., C. IV.
- Nehaluddin, Ahmad. (2009). "Sati Tradition - Widow Burning In India, s. A Socio-Legal Examination", *Web Journal of Current Legal Issues*, ss.28-29.
- Şahin, H. Hilal. (2014). *Ekber Şah Hindistan'da Dinî Hayat*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, s. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Smith., Vincent A., (1923). *The Oxford History of India*, At the Clarendon Press, Oxford.
- Topaloğlu, Bekir. (1992). *İslam'da Kadın*, 18. Baskı, İstanbul, s. Yağmur Yayınları.
- Williams, Monier. (1995). *A Sanskrit English Dictionary*, Motilal Banarsidass Publishers, Delhi.
- (<https://kadngazetesi2016.wordpress.com> Erişim Tarihi, s. 20.03.2017)
- (<https://m.bianet.org/biamag/kadin> Erişim Tarihi, s. 24.06.2017)
- (<en.wikipedia.org/wiki/jauhar> Erişim Tarihi, s. 08.03.2017)
- (<http://webjcli.ncl.ac.uk>, Erişim Tarihi, s. 24.06.2017)

Bir Keder Anısının Kişisel ve Toplumsal Boyutu: Alice Sebold'un *Lucky: A Memoir* Başlıklı Anısı

Received/Geliş: 20/04/2017
Accepted/Kabul: 18/10/2017

Mevlûde ZENGİN*

Öz

Roman ve kısa öykü gibi gerek kurgusal anlatılar gerekse biyografi, otobiyografi gibi kurgusal olmayan anlatılar insan yaşamı ve deneyimlerini ele aldığından daima insanların ilgisini çekerek okunmaktadır. Anı da kurgusal olmayan bir anlatı biçimi olup yazarın gerçek yaşam deneyimlerini yansıtmaya bakımdan değerli ve ilgi çeken türler arasındadır. Amerikan yazar Alice Sebold'un *Lucky: A Memoir* başlıklı kitabı yazarın kendi travmatik deneyimini ve sonrasında psikolojik boyutu ele alan, dürüst ve sansürlü anlatısından dolayı dikkat çeken bir keder anısıdır. Sebold bu eserinde okuduğu üniversite kampüsünde acımasızca dövülüp tecavüz edilme olayına ilişkin acı anılarını anlatırken olayın kendisinde bıraktığı derin duyguları dile getirmektedir. *Lucky* bir yandan tecavüz kurbanının yaşadığı travmatik öyküyü verirken öte yandan olay sonrasında yaşananların da önemini vurgulayan bir kitaptır. Bu çalışmanın amacı kitapta açıkça belli olan öznelikten yola çıkarak tecavüz olayının toplumsal boyutunun eserde yansımaları araştırmaktır. Sebold travmatik durumu aşma sürecindeki yaşamışlıklarını verirken aslında eserine toplumsal bir boyut da kazandırmıştır. Bu çalışma, *Lucky*'yi kadının taciz ve tecavüz gibi türlü şekillerde şiddet görme olaylarına karşı toplumun bakışını değerlendiren ve bu anlamda toplumsal farkındalık yaratan bir eser olarak nitelendirmektedir. Denebilir ki, Sebold bu kitabında son derece kişisel bir tür olan anı türüne sosyal bir boyut kazandırarak, tecavüz kurbanı kadının bir de toplum tarafından anlaşılmayarak, suçlanarak ve dışlanarak iki kez kurban olmasının önüne geçmek istemiştir.

Anahtar kelimeler: Alice Sebold, *Lucky: A Memoir*, keder anısı, tecavüz

* Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sivas/Türkiye.
e-mail: mzengin@cumhuriyet.edu.tr

The Personal and Social Dimension of a Misery Memoir: Alice Sebold's *Lucky: A Memoir*

Abstract

Both fictional narratives such as novel and short story and non-fictional accounts such as biography and autobiography deal with the human life and experience, and as such, they have been being read with interest. Memoir is also a form of non-fiction account and is among the valuable and interesting genres in terms of reflecting the author's real life experiences. The American author Alice Sebold's book, *Lucky: A Memoir* is a misery memoir that draws attention to the author's own traumatic experience and its aftermath psychological dimension with its honest and uncensored narrative. In the work, Sebold describes the painful memories of being brutally beaten and raped on her college campus, and expresses the feelings of fear, loneliness, and despair left on in her by the incident. Whilst *Lucky*, is attesting, on the one hand, how a victim of rape tells of what kind of trauma she is experiencing, on the other hand, it emphasizes the significance of the aftermath of the rape. The purpose of this study is to investigate how the social dimension of rape is reflected in the book starting from the apparent subjectivity in it. While Sebold is giving her traumatic experiences in the process of coping with the situation in her book, she has, in effect, brought in a social dimension to her work. This study treats *Lucky* as a work that evaluates the society's attitude towards molestation, and rape of women and violence against women in various forms, thus characterizes it as a work written to create awareness in the society. It would not be wrong to say that making memoir, which is a very personal genre, possess a social dimension Sebold wished to prevent the victim of rape from having double victimization resulting from not being understood, being accused and excluded by the society.

Keywords: Alice Sebold, *Lucky: A Memoir*, misery memoir, rape

*Till she comes a thought! She lifts her head,
The world grows wide!
A voice—as if clear words were said—*

“Your door, O long imprisonéd,
Is locked inside!”

Charlotte Perkins Gilman

Suffrage Songs and Verses

Alice Sebold 1963’de Madison, Wisconsin’de doğmuş olan ve *Lucky: A Memoir* (1999) başlıklı bir anı kitabı ile en çok satanlar listesinde ve en başarılı ilk romanlar arasında yer alan ve Bram Stoker’dan ‘En İyi İlk Roman Ödülü’ ile Amerikan Kitapçılar Derneğinin ‘Yılın Kitabı Ödülü’nü kazanan *The Lovely Bones* (2002) başlıklı romanın Amerikan yazarıdır. Yazarın bunlardan başka 2007’de yayınladığı *The Almost Moon* adlı bir romanı daha bulunmaktadır.

Lucky: A Memoir Sebold’un anı türünde yazdığı, yazarın kendi travmatik deneyimini ve sonrasındaki psikolojik boyutu ele alan ve dürüst ve sansürsüz anlatısından dolayı övgüyle anılan bir eserdir. Sebold’un anı kitabı, yayımlandığında olumlu eleştiriler almıştır; örneğin, *Newsday* tarafından kitap korkutucu, üzücü fakat garip bir biçimde büyüleyici bir kitap, kontrollü ve titiz bir anlatı olarak değerlendirilmiş, anıların bir gazetecinin anlatısında olduğu gibi dürüstlük ve bütünlüklü olarak ele alındığı yazılmıştır. *Lucky*’nin, kitap kapağından edinilen bilgilere göre, *Time Out New York* yazarı Carmen Schneidel, *Lucky*’den özellikle parlayan edebi bir anı olarak bahsetmiş ve Sebold’un atılgan ve coşkulu üslubunun, kitaba bir arkadaşınızın nefes kesici bir öyküsünün uzun bir sürümünü okuduğunuz hissini verdiğini belirtmiştir. *Vogue* dergisi yazarı Sarah Kerr ise eseri acıklı ve keskin bir anı kitabı olarak yorumlamış, Sebold’un böyle bir kâbus yaşamının nasıl bir şey olduğunu yeniden söyleyerek, yavaş, çarpıcı bir biçimde ve zaferle iyileşmenin mümkün olduğunu gösterdiğini belirtmiştir.

Alice Sebold Syracuse Üniversitesi’ndeki ilk yılı olan 1981’de on sekiz yaşındayken üniversite kampüsü yakınındaki bir parktan saat 24.00’de kaldığı yurda giderken acımasızca bir saldırıyla dövülmüş ve orada bulunan bir tünelde tecavüze uğramıştır. Sebold olayı sekiz yıl sonra, *The New York Times*’ın 26 Şubat 1989 tarihli sayısında “Hers; Speaking of the Unspeakable (“Onun Öyküsü: Konuşulamayanı Konuşma”)¹” başlıklı yazısında şöyle özetlemiştir:

1981’de fakültedeki ilk yılımın son gününde yurduma yakın bir parkta tecavüze maruz kaldım [...] Tecavüzcü bana arkadan saldırdı. O ve ben açık alanda mücadele ettik. Ben çılgın attım, haykırdım. Onu yumrukladım ve tırnaklarımla tırmaladım fakat nihayetinde beni yere devirdi. Bir elinde bıçak vardı diğer eliyle de boğazımı öyle şiddetle sıkıyordu ki nefes alamıyordum; onunla işbirliği yapmazsam beni öldüreceğini söyledi. Beni terk edilmiş bir tünele sürükledi; soydu, kırık bira şişelerinin üzerinde bana tekrar tekrar

¹ Yabancı dildeki ikincil kaynaklardan alıntılanan bölümlerin İngilizceden Türkçeye çevirileri bu makalenin yazarı tarafından yapılmıştır.

tecavüz etti. Beni iki saat boyunca orada tuttu. Üzerime işedi, bana en çirkin sözleri söyledi ve bana oral seks yaptırdı. <http://www.nytimes.com/1989/02/26/magazine/hers-speaking-of-the-unspeakable.html>.

Lucky anlatısının ana konusu Sebold'un yaşadığı bu travmatik olaydır. Sebold anısında, gördüğü fiziksel şiddeti daha ileri boyutuyla kitabın hemen ilk bölümünde yer alan tecavüz sahnesinde tüm açıklığıyla vermektedir. Olayın dehşetli boyutunu Sebold'un kanlar içinde yurduna nasıl gittiğini anlattığı sahne gösterir niteliktedir. Olaydan sonra arkadaşları tarafından hastaneye götürülen Sebold'a olayı rapor eden polislerden birisi hayatta olduğu için çok şanslı olduğunu söylemiş çünkü Sebold'un olayından az bir zaman önce yine aynı tünelde başka bir tecavüz olayı rapor edilmiş; saldırı ve tecavüz olayı kadının ölümü ve cesedinin parçalanmasıyla sonuçlanmıştır ([https://en.wikipedia.org/wiki/Lucky_\(memoir\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Lucky_(memoir))). Bundan dolayı Sebold anı kitabına *Lucky*² yani "Şanslı" başlığını koymuştur. Sebold bu eserinde ayrıca başta kendi aile üyeleri olmak üzere, arkadaşlar, komşular ve tanıdıkların tecavüz olayına bakışlarını da yansıtmaktadır. Zaten çocuklarına karşı çok ilgili olmayan anne ve babasının ve ayrıca ablasının bu travmatik olayla başa çıkmalarındaki çabalarının yetersizliğine de değinmiş; genç bir tecavüz kurbanı olarak neler yaşadığını açık yüreklilikle ve detaylı bir biçimde anlatırken olayın toplumsal boyutuna da dikkat çekmiştir. Olaydan sonra Sebold bu tür birçok vakada görüldüğü gibi sessiz kalmayıp suçlunun tutuklanması, yargılanması ve mahkûm edilmesinde etkin bir rol oynamıştır (Hacht ve Wilson, 2006, s. 129). Sebold gazete yazısında kendi olayını benzer olaylardan ayıran şeyin suçlunun 25 yıl hapis cezasına çarptırılması olduğunu yazmıştır. Fakat açıkça görülüyor ki bu ceza Sebold'un olayın üzerine gitmesi, vazgeçmemesi ve iyi bir tanık olmasından kaynaklanmaktadır. Anısında bayan avukatı Gail'in Sebold'un babasına şöyle söylediğini duyarız: "Kızım olağanüstü bir tanık, Bud" (s.129). Mahkeme icra memuru da mahkeme sonunda Alice'e "Otuz yıldır bu meslekteyim, şimdiye kadar tanık kürsüsünde senin gibi iyi bir tecavüz tanığı görmedim" der (s. 128). Sebold anısında kendisinin tecavüzcünün yakalanmasında, mahkeme aşamalarında ve tutuklanmasında oynadığı etkin rolün önemini vurgulayarak belli ki cinsel şiddet mağdurlarına örnek olmak istemiştir.

Sebold yaşadığı tecavüz olayının ardından yaz tatili boyunca Pennsylvania'daki ailesinin yanında kaldığını anlatırken çocukluk anılarına da değinip akademisyen bir baba ve gazeteci bir annenin fazla ilgi görmeyen ikinci çocuğu olarak büyüdüğünü söyler. İspanyolca profesörü babasının annesiyle anlaşamamasından ve kötü giden evliliklerinden dolayı annesinin sürekli bir panik ve kaygı durumu yaşadığı ve bu yüzden sakinleştirici haplar aldığı ve daha da kötüsü alkolik olduğu Sebold'un hatırladığı anıları arasındadır. Böyle bir aile içinde büyüyen birisi

² Sebold, Alice. *Lucky: A Memoir*. (Philadelphia: Little, Brown and Company Inc., 2002). Esere yapılan tüm referanslar bu e-kitaptan yapılacak olup sonraki alıntılarda parantez içinde sadece sayfa numaraları verilecektir. Orijinal metnin çevirilerinin tümü bu makalenin yazarına aittir.

olarak Sebold'un yaşadığı travmanın üstesinden gelebilmiş olması bir hayli şaşırtıcı ve övgüye değer.

Sebold anılarında yaşadığı olayın üzerinden aylar geçmesine rağmen polisin olayı sonuçlandırıcı herhangi bir bilgiye ulaşamadığını; bu arada kendisine tecavüz eden adama yaz tatilinden sonra okuluna döndüğünde aynı yılın 5 Ekim'inde tesadüfen Marshall Caddesinde rastladığını ve onun kendisine gülerken onu bir yerden tanıdığını söylediğini anısında aktarmaktadır (s. 63). Sebold bu durum üzerine polise haber vererek adamı yakalattığını belirtmektedir. Her ne kadar Sebold'un saldırganı sonunda yakalanmış ve cezaevine gönderilmiş olsa da Sebold için yaşamına yeniden yön vermek hiç de kolay olmamıştır. Sebold yoluna devam etme kararlılığıyla üniversiteye tekrar dönüp okulunu bitirmiş ama olayın travmatik boyutu üniversite sonrası yıllarında daha fazla görülmüştür.

Sebold 1984'de üniversiteden mezun olduğunda Houston Üniversitesi'nde Güzel Sanatlar Bölümünde yüksek lisansa başlar fakat programı tamamlayamaz. Daha sonra New York'a taşınmış ve orada anılarını yazmaya başladığı yıllarda tecavüz olayının kendisinde yarattığı travmatik durumdan kurtulabilmek ümidiyle alkol ve eroine yenik düşerek bağımlı hale gelmiştir. Bu yıllar içinde Sebold New York'da Hunter ve Bucknell gibi bazı fakültelerde ders vererek geçimini sağlamıştır. 1995'de Kaliforniya'ya taşınarak Irvine Üniversitesinde Güzel Sanatlar alanında yüksek lisans programına başlamış ve 1998'de mezun olmuştur. Sebold orada yüksek lisans öğrencisi olan Glen David Gold'la tanışmış ve 2001'de evlenmişlerdir. 2005'den bu tarafa Sebold ve kendisi gibi roman yazarı eşi Glen Kaliforniya'da yaşamaktadır (Hacht ve Wilson, 2006, s. 129).

Syracuse Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarında Sebold şair Tess Gallagher ve roman yazarı Tobias Wolff'dan şiir ve kurgusal edebiyat dersleri aldığı her ikisi de Sebold'u yaşadığı tecavüz olayını hatırlayıp yazması konusunda teşvik etmişlerdir. Derslerine çok severek katıldığı şair Tess Gallagher'ın dersinde Sebold yaşadığı olayla ilgili bir şiir yazdığını fakat çok güzel olmadığını belirtiyor. Şiir hakkında konuşmak üzere hocasının odasına gittiğinde Sebold ona başından geçenleri anlatır ve o da Alice'e "If they caught you (Eğer seni yakalarlarsa) " dizesiyle başlayan bir şiir yazmasını önerir (ss. 58-59). Sebold'un ortaya çıkardığı dizeler şiddet ve nefret doludur fakat güzel bir şiir olarak nitelendirilir ve hatta bu şiirle bir şiir yarışmasında İngilizce Bölümünü temsil eder (s. 133). Bu şiirdeki duygularını Sebold şöyle hatırlamaktadır: "Zihnimde, tecavüzcü beni tecavüz ettiği gün öldürmüştü. Şimdi buna karşılık ben de onu öldüreceğim" (s. 70). Diğer hocası Wolff ise Sebold'un olayını öğrendikten sonra ona "bu şimdi sana mantıklı gelmeyebilir ama eğer yapabilirsen her şeyi hatırla" diyerek yazmasını önerir. Sebold o zamana kadar aldığı dersler doğrultusunda

önemsenecek düzeyde bir öykü yazmadığını da fark ederek bu sözleri değerlendirir. Özellikle “her şeyi hatırlamaya çalış” sözlerinin, gelecekte seçtiği yolda bir şekilde onu bulduğunu, onunla buluştuğunu dile getirir (s.64).

Sebold bu üzücü ve dahası travmatik deneyimini yansıtan anısını yazmadaki ilk amacının tecavüz hakkında bilinçlilik yaratmak olduğunu belirterek şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “Onu yazmamın nedenlerinden bir tanesi çok sayıda insanın her ne kadar birebir aynı olmasa da benzer öyküleri olmasından ve benim “tecavüz” sözcüğünün konuşmalarda kolaylıkla kullanılmasını istememdir. İsteğim, kitabımın bu kelimenin kullanımındaki tabuyu ve garipliği az da olsa gidermesidir. Hiçbir eser yapılması yıllar sürecektir bir işi tek başına başaramaz ama buna yardımcı olabilir” <http://www.powells.com/authors/sebold.html>. Tecavüz kelimesi olumsuz ve kötü bir kelime olduğu için insanların onu kullanmaktan kaçındığı doğrudur fakat Sebold bunu tecavüz gerçeğini inkâr etme olarak değerlendirir ve onun yerine başka kelimeler kullanmayı kavramı güzelleştirme olarak görür ki bu da tehlikelidir. Bu yüzden de Sebold ‘tecavüz’ kelimesini gerçekten sert fakat hafızalara kazınırca ve tüm çıplaklığıyla eserinde kullanmıştır. Örneğin hastanedeki dosyasının üzerinde diyagonal olarak kalın büyük harflerle kırmızı kalemle ‘RAPE’(TECAVÜZ) yazdığını okura söylediği cümleyi sanıyorum hiç kimse sarsılmadan okuyamaz. Komşuların ziyaretinden bir sahnede orta yaşlı Myra’nın da kendisi gibi tecavüze uğradığını fakat dile getiremediğini gördüğünde (çünkü Myra “bana olan şey” diye bahsetmektedir tecavüzünden) Sebold ona direkt olarak “tecavüze uğradım” der. Annesi de dâhil odadaki diğer kadınlarda bir sessizlik ve rahatsızlık olduğunu belirtir. Sonrasında aralarındaki diyalog şöyledir:

“Biliyorum,” dedi Myra.

“O kelimeyi söylemek zorundaydım” dedim.

“Çok zor bir kelime,”

“O ‘bana olan şey’, ya da ‘saldırı,’ veya ‘dövülme,’ veyahut da ‘o’ değil. Sanıyorum onun ne olduğunu söylemek önemli”.

“Tecavüz” dedi (s. 41).

Kitabın bir başka kısmında tecavüzden dolayı ailenin içinde bulunduğu çıkmazı yansıtırken Sebold babasına acı gerçeği hatırlatırken yine ‘tecavüz’ kelimesini kullanır. Babasıyla Alice arasında şöyle bir konuşma geçmiştir:

“Annen ve ben elimizden gelenin en iyisini yapıyoruz” dedi babam. “Sadece ne yapacağımızı bilmiyoruz.”

Şimdi sakinleşmiş ama yüzüm bağırımdan kızarmış bir halde ve gözyaşlarım tekrar akarak “Başlangıç için o kelimeyi söyleyebilirsiniz” dedim.

“Hangi kelime?”

“Tecavüz, baba” dedim. “Tecavüz”. “İnsanların bana dik dik bakmalarının, sizin ne yapacağımızı bilememenizin, tüm bu yaşlı hanımların bize gelmelerinin ve annemin kaçışının [Alice’in annesi o sırada oturduğu koltuğun en ucuna doğru kaçarcasına çekilmiş ve panik atak belirtileri göstermeye başlamıştır] ve Jonathan Gulick’in bana sanki bir ucubeymişim gibi bakmasının nedeni. Tamam mı” (s. 43)!

Sebold yaşamını değiştiren travmatik durumu yeniden anlatmak ve travmatik belleğin özelliklerini estetik hale getirmek için anı türünde bir anlatı biçimini tercih etmiştir. Kurgusal olmayan bir yazınsal türü travmatik deneyimi anlatma vasıtası olarak kullanmıştır. Anı türünün de değişik biçimleri olduğunu hatırlayacak olursak, Sebold’un *Lucky* başlıklı anısını keder anısı (misery memoir) grubuna koyabiliriz. Keder anısı terimi ilk kez *The Bookseller Magazine* tarafından kullanılan bir terim olup anı yazarının genellikle çocukluk döneminden gelen taciz vb. durumdan kaynaklanan travmanın üstesinden gelebilmesiyle, travmatik durum karşısındaki zaferi ile ilgili bir anı biçimidir (Cline and Angier, 2010, s. 92). Her ne kadar Sebold’un tecavüzü gençlik yıllarının başlangıcında olmuş olsa da, yazarın bu travmatik durumdan zaferle çıkmış olduğunu göstermesi bakımından *Lucky* de bir keder anısıdır. Sebold’un anısı okura olaya derinlemesine bakma fırsatı veren bir anlatıdır çünkü kitapta okur ilk elden bir anlatı ile karşılaşır. Kitabın çarpıcı başlangıç sayfaları okuru hayrete düşürecek denli dürüstlikle yazılmıştır; bunun en büyük nedeni de Sebold’un dayanılmaz trajedisini okura olduğu gibi yansıtmaya isteği ve okurun kendisini anlaması arzusudur. Sebold’un anısını okuyan birisi artık böyle bir şey yaşamının ne demek olduğunu açıkça ve dolaysız olarak anlamaktadır. Bu da Sebold’un bu kitabı yazmaktaki önemli amaçlarından birine kesinlikle ulaştığını göstermektedir.

Fakat Sebold bunu yaparken travma deneyimlerini ele alan, travmatik karakterlerin daha çok bölünmüşlüklerine, parçalanmışlıklarına odaklanan diğer yazarlar gibi bir tavır takınmayıp aksine doğrusal bir anlatı izleyerek bütünlüğe ulaşmıştır. Van der Kolk ve van der Hart’ın (1995) belirttiği gibi travma anlatılarının “donmuş bir imge ve algılamının parçalanmış üyeleri” olmaları onların genel özellikleri olup, travmatik bellek de sabit ve değişmezliğiyle “hiçbir sosyal bileşeni olmayan, hiç kimseye hitap etmeyen, hastanın hiç kimseyi yanıtlamadığı yalnız bir edimdir” (s. 163). *Lucky*’de travma ve sonrasını kapsayan anlatının bu tür özellikleri göstermeyip açık yüreklilikle ve olduğu gibi verilmesi dikkat çekici olup onu diğer travma anlatılarından farklı kılan ayırıcı bir özelliğidir.

Sebold’un kendisini nesne konumuna getiren travmatik olayı yazarak kendini özne konumuna getirmiş ve yaşamının kendinden çalınmasına izin vermemiş olması vurgulanması gereken bir gerçek niteliğindedir. Yazarın gerçek yaşamından yola çıkarak yazdığı bu eser ona yazarlık yolunu da açmıştır. İlk romanı *The Lovely Bones*’a *Monsters* adıyla *Lucky*’den önce başladığı bilinmektedir. Fakat on dört yaşında bir seri katil tarafından tecavüz edilip, öldürülen

ve cesedi parçalara ayrılarak bulunamayan Susie Salmon'un hikâyesini anlattığı romanı ancak anılarını yazıp bitirdikten sonra tamamlamış olması yazarın yazarak travmatik durumundan kurtulduğunun bir göstergesi olabilir. Fakat burada şu gerçeği de belirtmek gerekir. Sebold'un anılarını yazmaya başlaması yayınlanmasından çok daha önceki yıllara dayanır. Belki de Sebold travmatik durumu atlattıktan sonra anılarını tekrar gözden geçirip yayınlamayı uygun gördü. Çünkü anlatısı son derece bilinçli, öğretici ve farkındalık yaratmayı hedefleyen bir anlatı konumundadır. Terry Gross'un Sebold'la 10 Temmuz 2002'de radyo programı olarak yayınlanan bir röportajında, Sebold yazmanın tedavi edici olup olmadığı konusuna dikkatle yaklaştığını belirterek, yazmanın teröpatik olduğunu kabul ederken yazarın bu tür yazılarını yayınlamaması gerektiğini söyler. Ancak bir tedavi sürecinden geçen yazarın insanlarla paylaşacak bir şeyi, onlara söyleyecek bir şeyi olduğunda yazması gerektiğini belirtmektedir. Kendisinin bir iyileşme umarak yazmadığını eklerken, yazmanın bu anlamda sorumluluk gerektirdiğini, başka bir deyişle yazarın okura karşı sorumlu olması gerektiğini söylemektedir (Sebold, 2002, s. 8). Sebold'un didaktik ve ereksel sesi anısını yazmadaki amacın bireysel teröpatik bir etki elde etme ümidi olmadığını daha ziyade toplumun bu kanayan yarasına bir parça da olsa parmak basmak olduğunu kanıtlar niteliktedir. Fakat yine belirtmek gerekir ki Sebold'un toplumu aydınlatan ve farkındalık yaratmayı hedefleyen bu sesi anının öznelliği arasında bazı okurlarca duyulmayabilir. İşte bu çalışmanın amacı, Sebold'un anısının tam da bu toplumsal boyutunu ortaya koymaktır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Sebold'un *Lucky* anısının toplumsal boyutu tartışılacaktır. Bu tartışma ve analizde dikkat edilmesi gereken iki nokta bulunmaktadır: Birincisi Sebold'un kendi tecavüz olayından yola çıkarak yazdığı anısında toplumsal boyut tartışılırken Amerikan toplumunda gördüğü aksaklıkları ve eksikleri gösterdiği unutulmamalı. İkincisi ise olayın 1981 Mayıs ayında yaşanmış ve suçlunun hüküm giymesinin ise 1982'de gerçekleşmiş olduğu, yani günümüzden otuz beş-otuz altı yıl öncesinden bahsedildiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu arada tabii ki hem Amerikan toplumu değişmiş ve hem de tecavüz suçları ve mağduriyetleri ile ilgili yasa ve kanunlar değişmiştir. Bu farklılıklara bir de bunların Türkiye'de nasıl yaşandığı ve anlaşıldığı, uygulamaların neler olduğu gibi şeyler eklenmesi Sebold'un anısının toplumsal boyutunun tartışılmasını komplike hale getirebilir. Hem böyle bir karışıklığı önlemek için hem de böyle bir karşılaştırmanın sosyoloji biliminin araştırma sahasına girdiği düşünülerek çalışmada bu tür bir karşılaştırmadan kaçınılmıştır. Bu yüzden tecavüz olayının eserde yansıtılan toplumsal boyutuna odaklanarak tartışmayı sürdüreceğiz. Yine de eserde yansıtılan ve bizim yaşadığımız şu anki toplumun bu tür olaylara yaklaşımı zihnimizde kabaca da olsa karşılaştırıldığında ne yazık ki durumun pek de değişik olmadığı söylenebilir.

Sebold *Lucky*'de tecavüz kurbanının tecavüzden sonraki yaşamının artık eskisi gibi olmadığını vurgulamaktadır. Bunun nedenlerinden bir tanesi kurbanın yaşadığı olayın travmatik boyutundan kaynaklanırken, diğer önemli neden toplumun tecavüz kurbanına bakışıdır. Bu da aslında üzerinde durulması gereken toplumsal bir sorundur. Alice Sebold yaşamındaki değişimi psikolojik boyutuyla derinlemesine yaşar. Olaydan sonra hastanede kaldığında yanında olan yakın arkadaşı Mary Alice'in değişen gülümsemesi Sebold'un fark ettiği ilk değişimdir. Her ne kadar bu değişime Mary Alice'in derin üzüntüsü neden olsa da Sebold artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağını ayırtındadır. Mary Alice'in gülümsemesi Sebold için eski hayatından tanıdığı bir şeydir fakat müthiş bir değişiklik vardır onun gülümsemesinde; özgür ve açık bir gülümseme değildir artık (s. 11). Tecavüzden sonra Alice'in gittiği ilk yer kaldığı yurt olduğundan ve yurt görevlisine polis çağırmasını istediğinde geçen süre içinde yurt arkadaşlarının Alice hakkında söyledikleri insanların bu tür olaylara yaklaşımını gösteren mikro bir örnektir. Alice şu sözleri duymuştur: “Nerede?” “Tecavüz edilen...” “...yüzünü görebiliyor musun?” “...onu tanıyor muymuş?” “...zaten hep bir tuhaftı” (s. 17).

Alice'in annesinin hasta olmasından dolayı olayı ondan gizlemek için çareler araması, “annemin panik atağı var, eminim tecavüzüm onu mahveder” (s. 12) diyerek polisin annesini haberdar etmesini istememesi kendine ne olduğu konusunu bırakıp annesi için endişelenmesi (s. 13) Sebold'un ailesine karşı sorumluluk duygusunun ağır bastığını gösteriyor. Fakat öte yandan bu, bir tecavüz kurbanının ailesinden de destek almazsa kimden destek alabilir sorusunu gündeme getirdiği gibi, böyle bir olayın aileden gizlendiğinde kurbanın yardım ve destek alabileceği bir merci olmadığı gerçeği ve bundan dolayı Sebold'un daha da çok baskı altında olacağı eserde sezdirilmektedir. Tüm bunlar tecavüzün toplumsal boyutu içinde irdelenebilir.

Alice Sebold hastanede kaldığı sürede yanına gelen psikiyatrin ona yardımcı olmak yerine bir reçete yazarak sakinleştirici fakat aslında pek de yararı olmayacak bir ilaç vermesi bir yandan psikiyatrların bile böyle bir durumda ne yapacağını bilmediğine, yetersizliğine işaret ederken, öte yandan tecavüz kurbanlarına karşı onların bile gereken yardımda bulunamadıklarının bir göstergesidir. Sebold psikiyatrin verdiği reçeteyi çöpe atarken, haklı olarak onu kendisinin “acı çektiği şeyi ortaya çıkarıp uğraşmak yerine onun gizli kalmasına çalışan, örtbas eden biri” (s. 12) olarak görür. Olayın toplumsal boyutunda bu tür olaylarda, olay sonrasında mağduru sistemli bir şekilde rehabilite etme, mağduriyetini giderme ve eski haline ve yaşamına döndürme konusunda büyük eksiklikler olduğu görülmektedir. Sebold'un hastane odasında yaşadığı başka bir olay, banyo yapmak istediğinde yanında ona yardım edecek kimsenin olmaması rehabilite desteğinin eksikliğini gösteren diğer bir örnektir. Alice tüm o pislikten ve iğrenç durumdan ancak çok sıcak bir suyla ve neredeyse derisini kazırcasına yıkayarak kurtulabileceğini düşünür fakat verilen ilaçların etkisiyle ayakta zor durmaktadır.

Yanında Alice'e nasıl yardım edeceklerini bilemeyen birkaç arkadaşından başka kimse olmaması onu bu durumun üstesinden tek başına gelmeye zorlar (ss. 13-14). Mağdurun yaşadığı bu ve benzeri sıkıntılar Viktimoloji³ (Mağdur Davranış Öğretisi) nin fonksiyonel bir biçimde işleminin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Alice'in toplumun kendisine karşı olan tavrının değiştiğini veyahut da değişeceğini söylemesi toplumun tecavüz kurbanına karşı önyargısını göstermektedir. Sebold'un anısından alıntılanan aşağıdaki bölüm yazarın toplumun cinselliğe bakışı ve kadının toplumdaki yeri ve önemini de ortaya koyarak aslında ataerkil toplum düzeninin eleştirisini yaptığını gösterir niteliktedir. Ablası Mary'nin erkek arkadaşı evlerine geldiğinde Alice kendini çok kötü hisseder ve ağlar. Sanki gelecekte onu nelerin beklediğini bilir: “ ‘İyi çocuklar’ kelimeleri zihnime girdi. Jonathan'ın [Mary'nin erkek arkadaşı] bana nasıl baktığını gördüm ve şimdi tamamen inandım ki hiçbir iyi çocuk beni hiçbir zaman istemeyecek. Ben tecavüz için kullanılan tüm o korkunç kelimelerdim; değiştim, kanadım, bozuldum, mahvoldum [...] İyi çocuklar tecavüz kurbanlarıyla çıkmazlar” (s. 42). Kendi erkek arkadaşının da olayı duyduktan sonra artık onunla arkadaşlık yapmadığını Sebold anısında aralarında geçen şu konuşmayı aktararak belirtir:

“Biliyorsun değil mi?” diye sordum.

Yüzü ifadesizleşti. “Neyi biliyor muyum?”

“Bana gerçekte ne olduğunu.”

“Kilisede, parkta soyulduğunu söylediler.” [...]

“Bana tecavüz edildi, Tom,” dedim.

Şok oldu.

“İstersen şimdi ayrılabilirsin”, dedim. [...]

“Bilmiyordum, kimse söylemedi bana, çok üzgünüm,” dedi.

Bunu söylerken benden geriye doğru çekildi. Duruşu dikleşti [...]

“Şimdi biliyorsun,” dedim. “Benim hakkımdaki düşüncelerini değiştirir mi bu?” [...]

Ne diyebilirdi ki? Tabii ki, onu etkilemiş olmalıydı. Bundan emindim fakat şimdi bildiğim cevabı o zaman almak istemiyordum. Verdiği cevabı

³ Viktimoloji (Victimology) Latince ‘victima’, (İngilizcede ‘victim’) kelimesinden türemiş ve ilk kez Benjamin Mendelsohn tarafından kullanılmıştır. Viktimoloji (Victimology) Kriminolojinin (Criminology) bir alt dalı olmakla beraber Kriminoloji suç ve suçluyla ilgilenirken, Viktimolojinin çalışma alanı suç ve mağdurdur. Viktimologların temel amacı mağduriyetin nedenlerini etkili çözümler dahilinde araştırmaktır. Bkz. William G. Doerner ve Steven P. Lab, *Victimology*, (Amsterdam ve Boston: Elsevier, Inc. Anderson Publishing, 2012). s. 11. Türkçede Mağdur Davranış Öğretisi olarak da bilinen Viktimolojinin hedefleri arasında kurbanın sosyal ve psikolojik açıdan yaklaşarak mağduriyet durumunu araştırmak, mağduriyetin kurban üzerindeki etkilerini belirlemek ve kurbanın mağduriyetini en aza indirgeyecek gerekli koşulların oluşmasına olanak sağlamak sayılabilir. Ayrıca suçu ve kurbanı hukuksal açıdan inceleyerek hukuksal süreçte mağdurun bir kez daha mağdur olmasını önlemek, mağdura gereken psikolojik desteği sağlamak, mağdurun ihtiyaçlarını gidermesinde ve olası korkularını önlemede yardımcı olmak ve mümkün olduğunca mağdurun en kısa sürede eski yaşamına dönmesine yardımcı olmak da Viktimolojinin hedefleri arasındadır. Daha geniş bilgi için bkz. Lorraine Wolhuter, Neil Olley ve David Denham *Victimology: Victimisation and Victims' Rights*. (USA ve Canada: Routledge-Cavendish, 2009).

istiyordum. “Hayır, tabii ki hayır. Sadece, vauw, ne diyeceğimi bilmiyorum” (s. 44).

Sebold 19 yaşında genç biri olduğu halde, erkek arkadaşlarıyla onun başına gelenleri bildikleri için romantik anlar yaşamamanın artık imkânsız olduğunun farkındadır. “Her şey bozulmuştu, hatta bir öpücük bile” derken kendini savaşın ortasında tek başına kalmış gibi hisseder (s. 49).

İnsanların ‘tecavüz’ kelimesi yerine başka kelime veya ifadeler kullandığını Sebold’un ise buna karşı çıkarısına ‘tecavüz’ kelimesini tüm açıklığı ve dolaysızlığıyla eserinde kullandığından bahsetmiştik. İlimli şekildeki kullanımlar tecavüz kelimesini yumuşatıp hafifletirken bir yandan da tecavüz gerçeğinin göz ardı edilmesiyle ilgilidir. Bu da Sebold’un anısında yansıttığı toplumsal bir eleştiridir. Sebold tecavüz vb. olaylarının üstünün kapatılmasına olduğu kadar toplumda hikâyeleştirilmesine ve yazılı ve görsel basında kurbanın stereotipleştirilmesine de karşıdır çünkü bu da aynı derecede tehlikelidir. Sebold İngilizce öğrettiği yıllarda sınıflarda bunlarla ilgili sıkça sorulan “Nasıl olmuş; kim tecavüz etmiş, kime tecavüz edilmiş?” gibi soruların kurbanı basmakalıp hale getirdiğinden yakınlıkla bu tür bir yaklaşımın bizi gerçek yaşamımızda tecavüz tehdidi gerçeğinden uzaklaştırdığı için tehlikeli olduğuna dikkat çekmektedir. Sebold (1989) tecavüzün herkesin başına gelebileceğini de sözlerine eklemektedir:

Stereotipler çekicidir çünkü yarattığımız stereotipe uymadığımızda, kendimizin kurban olmasının mümkün olmadığı sonucuna varırız. Bu ‘bana olmaz’ mentalitesi her sınıftan kadını etkilemektedir. Kadınlar kendini tecavüzden uzak görüyor çünkü insanların büyük bir çoğunluğu hala tecavüze uğrayan kadının kirliliği, ‘ölse daha iyi’ konumunda, akıllı olmayan veya ‘zaten aranıyor’ olduğuna inanıyor (Hers; Speaking the Unspeakable).

Sebold anısında ikinci sınıfa devam etmek için Syracuse’a döndüğünde aynı şeyin kendisi için geçerli olduğunu görmüştür: “Büyülü bir biçimde hikâye olmuştum, kişi değil; ve hikâyeler bir şekilde hikâye anlatanın sahipliğini ima eder” der (s. 58). Ayrıca Sebold başkalarının tecavüz mağduruna bakışında tecavüzü mü yoksa kişiyi mi gördükleri konusunu da sorunsallaştırarak anısında önemli ve toplumsal bir konuya değinmiştir. Başka bir deyişle olaya maruz kalan kişi sürekli hikâyeleştirilerek kendi kimliğinden çıkarılıp tecavüz mağduru etiketi yapıştırılmakta ki bu da hem kurban açısından son derece katlanılmaz bir tanımlanma durumu hem de toplum açısından tehlikeli bir durumdur.

Soruşturma ve mahkeme sürecinde Sebold’un yanında Tecavüz Kriz Merkezinden bir görevlinin olduğunu biliyoruz. Sebold anısında onun desteğinden söz etmektedir. Bu görevli soruşturma ve mahkeme aşamasında Alice’i sürekli olarak yönlendirmiştir. Böylece Sebold bu

tür desteklerin önemini vurgulamıştır. Bu da bize bu tür merkezlerin ve çalışanlarının sayısının artması gerektiği konusunda ipucu vermektedir.

Sebold'un kitabının toplumsal eleştirisi boyutu tecavüz mağduru olarak kendisine karşı suçlayıcı yaklaşımların olmasında da ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle bu tür olaylarda tecavüz eden suçlanacakken tecavüz edilen suçluymuş gibi bir tavır takınılmaktadır. Bunların bir kısmı soruşturma amaçlı, bir kısmı kurbanı iyilik olsun diye söylenmiş olsa da bunlar onu örseleyici yaklaşımlardır.

İnsanların tecavüz kurbanını anlamakta ve yardımcı olmakta güçlük çekmeleri Sebold'un kitabında üzerinde durduğu bir konudur. Kitabını yazma nedenlerinden birisi de kurbanların sesini diğerlerine duyurmaktır. Çünkü Sebold'a göre anlaşılmamak kendi durumunda olduğu gibi tüm kurbanları incitmektedir. Sebold (1989) "Hatta başlangıçta, hayatını genç insanlarla çalışarak geçiren babam bile bana ben istemedikten sonra nasıl tecavüze uğradığımı anlamadığımı itiraf etti" (Hers; Speaking the Unspeakable) diye yazar. Babasının "[tecavüz anında tecavüzcünün] elinde bıçak yokken nasıl tecavüze uğradın" (s. 36) biçimindeki sorusu Sebold'u bir hayli örselemiştir. Fakat Sebold yine de onları suçlayamaz:

Onların hiçbir fikri yoktu çünkü bana o tünelde ne olduğunu – ayrıntıları – onlara söylemedim. Hayal ürünü ve kâbusun dehşetini bir araya getiriyorlar ve kız kardeşlerinin veya çocuklarının gerçeğini oluşturmaya çalışıyorlardı. Tam olarak ne olduğunu ben biliyordum. Fakat bu türden cümleleri sevdiğiniz insanlara söyleyebilir misiniz (s. 37)?

Kızlarına olanlarla başa çıkamayan aile doğal olarak Alice'e destek olamamışlardır. Baba olayı kabullenmekle birlikte ne yapacağını bilememektedir. Annesi ise çok istemesine rağmen hem nasıl yardımcı olacağını bilememekte hem de olayın üstesinden gelecek yapıda bir kadın olmadığından olayın ağırlığı altında ezilmektedir. Alice'in olayı anlatarak rahatlamaya ihtiyacı olduğu durumda annesi onu dinlemeye ve yardımcı olmaya hazır gibidir. Fakat olayın detaylarını dinlemeye tahammül edemez ve Alice'i kendi psikiyatrina götürmeyi önerir ve Alice de bunu kabul eder (ss. 46-47). Alice'in kendinden büyük kız kardeşi de aynı şekilde olayın altında ezildiğinden Alice'e yardım etmek bir yana Alice ona yardımcı olmak zorunda kalır. Mary gözlerinde yaşlarla Alice'e "Nasıl bu kadar güçlü olabiliyorsun bilmiyorum" dediğinde Alice, "Her şey yoluna girecek" (s. 35) diye onu teselli eder.

Üniversiteye tekrar dönüp öğrenimine devam etme noktasında Sebold ve ailesi yine ikilemde kalmıştır. Başka bir üniversite arama girişimleri olmuş fakat Sebold almak istediği eğitimin ancak Syracuse Üniversitesinde olduğunu bildiği için korkuları olmasına rağmen oraya tekrar dönmüştür. Anısında ailesinin içinde bulunduğu durumu aktarırken "Bir tecavüz mağdurunun anne ve babası olma yükü 1981'in yazında ailemin omuzlarındaydı. Onlar için en

büyük, acil ve endişe verici sorun benimle ne yapacakları idi. Nereye gitmeliyim?” (s. 55) ifadelerini kullanmaktadır. Ailesi Immaculate College’a gitmesini önerirse de Sebold, orayı kendisi için bir hapisane gibi görerek “Oraya tek bir nedenle devam ediyordum: çünkü tecavüze uğramıştım” (s. 55) diyerek Syracuse’a döndüğünü yazar. Ailesi orada alması gereken bir dizi önlem hakkında karara vardıldıktan sonra Sebold’u oraya gönderir. Fakat Syracuse’a dönüşünde Alice Sebold oradaki bazı öğrencilerden sanki dönmemesi gerekiyormuş, “dönmekle yanlış ve anormal bir şey yapmış” gibi tepkiler alır (s. 57). Bu da insanların tecavüz vakalarında ne kadar önyargılı olduklarını ve klişeleşmiş düşünce tarzları olduğunu göstermektedir.

Sebold anı kitabında öğrenciyken birlikte şiir dersi aldığı Maria adlı bir kız öğrencinin tecavüz öyküsüne de değinerek tecavüzün sadece kurbanın tanımadığı insanlar tarafından değil en yakınındaki kişi(ler) tarafından da gerçekleşebileceğine değinerek tecavüz olaylarının ne yazık ki böyle bir toplumsal boyutu olduğuna da işaret etmektedir. Maria kendisini pencereden atarak intihar girişiminde bulunmuş ve hastanede tedavi gördüğü süre içerisinde bir kez de yatağının yanındaki bir elektrik kablosunu kesip içindeki telleri çıkararak ve sıkı bir şekilde bileklerine dolayarak kendini öldürmeye çalışmıştır. Sebold onu hastanede ziyarete gittiğinde Maria’nın kollarını yatağa bağlanmış şekilde bulur (s. 93). Yanında babası ve erkek kardeşleri vardır. Fakat Sebold’a çok da sevecen bir şekilde davranmazlar; yine de Maria ve Alice Sebold’u bir süre yalnız bıraktıklarında Maria babasının ve erkek kardeşlerinin kendisine daha küçükken yıllar boyunca tecavüz ettiklerini ve annesine durumu söylediğinde onunla bu konuda konuşmadığını annesinin “bunları duymak istemediğini” (s. 93) fısıldayarak anlatır. Sebold Maria’nın ellerini tutarak, onun gözlerine bakarak bir bakıma onu anlayarak onun bu gerçekle yüzleşmesini sağlamış, Maria ise ondan aldığı güçle tekrar okuluna dönmüş ve ailesi ile ilişkisini tamamen kesmiştir.

Alice Sebold’un *Lucky* anısının son olarak incelenebilecek toplumsal boyutu, tecavüz olaylarının resmi boyutu ve polisin tutumuyla ilgili olup bunların büyük bir kısmı okuru bilgilendirirken bir kısmı da yaşanan gerçeklerin tecavüz mağdurunu örseleyici nitelikte olduğunu göstermektedir. Dr. Husa ile birlikte Alice’in ilk tedavisini yapan hemşire Alice’in “bu şekilde dövülmüş olmasının onun polislerce daha çok dikkate alınmasını sağlayacağını” (p. 11) söylüyor ki bu da dövülme/darp olayına rastlanmayan tecavüz vakalarının çok da dikkatle incelenmediğini akla getiriyor. Sebold anısında hem soruşturma hem de mahkeme aşamasında kurbanın giyim kuşamına bakılarak diğer insanların mağdura karşı önyargı oluşturduğunu da sezdirmektedir. Sebold’un giyim kuşamının sorgulanması bir yandan kanıt toplama açısından polisin yapması gereken bir edim olarak görünürken öte yandan da onu suçlayıcı bir durum yaratmaktadır. Sebold tecavüze uğradığı gün dar ve kışkırtıcı şeyler giymediğini aksine “bol ve çekici olmayan” (s. 15) şeyler giydiğini, kıyafetinin bir gömlek, hırka ve pantolondan ibaret

olduğunu mahkemede de söylüyor. Bundan başka Sebold tecavüz sonrası polisçe çekilen fotoğrafların da önemli olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü bu fotoğraflar mağdurun dövüldüğünü ve üzerinde ne olduğunu ispatlayabiliyor. Sebold da bunu kendi lehine kullanıyor; her ne kadar mağdur olarak bu tür bir sorgulamadan incinmiş de olsa tecavüze uğradığında üzerinde dar ve kışkırtıcı kıyafetler olmadığını bu yolla kanıtlayabiliyor. Hatta mahkeme aşamasında bu ve benzeri önyargılara göre davranıldığını, jüri için giyim kuşamın ve mağdurun haklı da olsa kendini suçlarcasına konuşmasının jüri üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Sebold'un mahkemede mavi bir etek, kırmızı bir ceket ile beyaz gömlek giyinmiş olması (s. 102) ve gece vakti o parkta yürümekle ne kadar aptallık ettiğini söylemesi (s. 91) insanların önyargılarıyla karar verdiklerini göstermesi açısından yazarın başvurduğu örnekler arasındadır.

Polise verdiği ifadenin aynı terimlerle ve ayrıntılarıyla kayıtlara geçmemiş olması, tecavüz sonrasında Sebold'u inciten başka bir nokta olmuştur. Sebold anısında şöyle yazıyor: “[Sizin yazdığımızdan] daha fazla boğuştuk.” Tüm gördüğüm onun [polisin] yaptığı yanlışlardı, yazmadığı şeylerdi yahut da gerçekte söylenen şeylerin yerine koyduğu kelimelerdi. “Bunun çok fazla önemi yok,” dedi. “Sadece olayın özüne ihtiyacımız var” (s. 20). Polisin işini bir an önce bitirme telaşıyla, Alice'e “imzalar imzalamaz eve gidebilirsin” demesi aslında bir genç kız için travmatik olan bir olayın polis tarafından değişik ve çok da önemsenmeyen bir biçimde algılandığını göstermektedir; tabii ki bu mağdur açısından oldukça incitici bir durumdur. Bu konuşmanın öncesinde polis memurunun ona “işimde bakirelerle çalışmaya alışkın değilim” diyerek biraz da Sebold'u ve olayını küçümser bir tarzda yaklaşımı (s. 19) polis de bu konularda eğitim alması gerektiğini, mağdura nasıl yaklaşacağını ve onunla nasıl iletişime geçeceğini önemli olduğunu göstermektedir.

Burada Alice Sebold'un *Lucky* başlıklı anısında vermek istediği iki önemli mesajı yineleyerek çalışmayı sonlandırmak uygun olacaktır: Sebold'un “Sen kendini korumazsan korunmasız kalırsın” (s. 37) ifadesi ile “Tecavüz beni izlemeyecekti” (s. 151) ifadesindeki kararlılığı ile yaşadığı olayın tüm hayatını etkilemesine izin vermemiş olması önemlidir. Günümüzde dünyanın her yerinde şiddet, savaş, acımasızlık ve kötülük kol gezmektedir. Her gün çocuk istismarı, taciz, tecavüz, terör, cinayet, vandalizm gibi çok sayıda şiddet içerikli olay yaşanmaktadır. Buradaki kurbanların sesini duymak bu tür olayları önlemede, hiç değilse sayısını azaltmada önemlidir. Çünkü taciz, tecavüz vb. olayları gerçekten anlamak ve hem kendimizi hem de diğer insanları korumak olaylara önyargılı yaklaşımlarla, basmakalıp görüşlerle değil ancak bu tür olayları gerçekten yaşamış olan mağdurların sesini duyarak, dolayısıyla onların gerçekte neler yaşadığını bilerek mümkün olabilir. Bu tür şiddet içerikli olayların dışarıdan görüldüğü biçimi ile bireydeki etkileri ve bunların birey tarafından içsel olarak nasıl deneyimlendiği arasında, başka bir deyişle, olayların başkaları tarafından nasıl

yorumlandığı ile olayı yaşayan kişinin izlenimleri ve tepkileri arasında büyük farklılıklar olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Sebold'un bir tecavüz kurbanı olarak okuru rahatsız edici denli açık şekilde ifadeler kullanmış olması aslında yazarın travmatik deneyimini yazmadaki amacına ulaşma vasıtası olarak görülebilir. Sebold'un gerçekleri olduğu gibi sansürsüz vermesi okuru rahatsız ederek onda farkındalık yaratma arzusundan kaynaklanmaktadır. O halde Alice Sebold'un, anısını bir tecavüz mağdurunun duyulması ve dikkate alınması gereken, zaman zaman öfkeli, zaman zaman nefret içeren fakat daima son derece açık görüşlü ve kuvvetli sesini duyurmak ve okuru bilinçlendirmek için yazmış olduğunu söylemek yanlış olmaz. Dolayısıyla *Lucky: A Memoir* tecavüz olaylarında bir yandan mağdur cephesinde yaşananları olayın psikolojik boyutuyla ele alırken bir yandan da toplumsal gerçeklere parmak basan, bu tür olaylarda toplum algısı ve reaksiyonunun önemini vurgulayan bir anı olarak değerlendirilebilir. Eser toplumun bu tür olaylar hakkındaki önyargısal görüşlerini eleştirirken bu bağlamda farkındalık da yaratmaktadır. Bundan dolayı denebilir ki, Alice Sebold kendi acı deneyiminden yaklaşık on sekiz yıl sonra yayınladığı *Lucky* adlı kitabında, son derece kişisel bir tür olan anı türüne sosyal bir boyut kazandırarak, tecavüz kurbanı kadının bir de toplum tarafından anlaşılmayarak, suçlanarak ve dışlanarak iki kez kurban olmasının önüne geçmek istemiştir.

Kaynakça

- Cline, Sally and Angier, Carole. (2010). *The Arvon Book of Life Writing: Writing Biography, Autobiography and Memoir*. Great Britain: Methuen Drama.
- Doerner, William G. ve Lab, Steven P. (2012). *Victimology*. Amsterdam ve Boston: Elsevier, Inc. Anderson Publishing.
- Hacht, Anne Marie and Wilson, Greg (2006). *Literary Newsmakers for Students*. Volume I. USA: Thomson Gale.
- Sebold, Alice. (1989). "Hers; Speaking the Unspeakable". *The New York Times*. <http://www.nytimes.com/1989/02/26/magazine/hers-speaking-of-the-unspeakable.html>. Accessed on 25.12.2016.
- Sebold, Alice (2002). "A Conversation with Alice Sebold". *Lucky. A Memoir*. . Philadelphia: Little, Brown and Company Inc. pp. 1-10.
- Sebold, Alice. (2002). *Lucky: A Memoir*. Philadelphia: Little, Brown and Company Inc. <http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=2727AF6B53D5E42F34221CF9C2EBCB4A>. Accessed on 01.10.2016.
- van der Kolk, Bessel A., ve van der Hart, Onno. (1995). "The Intrusive Past: The Flexibility of Memory and the Engraving of Trauma". *Trauma: Explorations in Memory*. (Ed. Cathy Caruth). Baltimore ve Londra: Johns Hopkins University Press, 158–182.
- Wolhuter, Lorraine, Olley, Neil ve Denham, David. (2009). *Victimology: Victimisation and Victims' Rights*. USA ve Canada: Routledge-Cavendish.

Zrínyi Kadınları: Margit, Katalin (Kata), Dorottya (Dorica) ve Ilona Zrínyi

Received/Geliş: 10/05/2017
Accepted/Kabul: 01/11/2017

Yasemin ALTAYLI*

Öz

Macar tarihinin en ünlü ailelerinden olan Zrínyiler kökenleri oldukça eskilere dayanan bir ailedir. Osmanlı-Macar tarihinde de kendilerine yer bulan aile zamanla topraklarını ve mülklerini daha da genişleterek Macar soylu aileleri arasında önemli bir konuma gelmişlerdir. Çalışmamızda Zrínyi ailesinin en tanınan üyelerinden IV. Miklós Zrínyi'nin kızlarından Margit Zrínyi, Katalin Zrínyi ve Dorottya Zrínyi'nin yaşam öykülerine, nasıl yetiştirildiklerine değinilecek, Macar topraklarındaki ünlü ve güçlü aileler ile yaptıkları evlilikler ve toprakların idaresi, mülk savaşları gibi konularda nasıl hareket ettikleri gösterilmeye çalışılacaktır. IV. Miklós Zrínyi'nin kızlarının dışında ayrıca Zrínyi ailesinin en tanınan isimlerinden olan ve Macar hafızasındaki en güçlü kadınlardan biri kabul edilen Ilona Zrínyi'nin yaşamöyküsüne yer verilecektir. Sözünü ettiğimiz bu Zrínyi kadınlarının yaşamöykülerinin anlatılmasıyla, dönemin soylu ve güçlü kadınlarının hayatlarının nasıl şekillendiği, nasıl yetiştirildikleri, evlilikleri, miras savaşları gibi konularda nasıl hareket ettikleri aktararak, dönemin soylu kadınlarının genel özelliklerinin gösterilmesine gayret edilecektir.

Anahtar kelimeler: Zrínyiler, Margit, Katalin, Dorottya, Ilona.

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Hungaroloj, Anabilim Dalı, altayli@ankara.edu.tr

Zrínyi Women: Margit, Katalin (Kata), Dorottya (Dorica) and Ilona Zrínyi

Abstract

One of the most known families of Hungarian history, Zrínyi is a family whose origins dates back to old times. In time, that family which takes place also in Ottoman-Hungarian history, has come to the for among Hungarian noble families by enlarging its lands and properties. In our work, it will be told the life stories of IV. Miklós Zrínyi's daughters; Margit Zrínyi, Katalin Zrínyi and Dorottya Zrínyi –IV. Miklós Zrínyi, one of the best known members of Zrínyi family-. Their marriages with the famous and strong Hungarian families will be mentioned and also how they were brought up and how they acted in some subjects such as land management and land wars will be told in our work. Apart from Zrínyi's daughters, it will also be mentioned the life story of Ilona Zrínyi who is one of the best-known members of Zrínyi family and regarded as one of the strongest women of Hungarian memory. By being told the life stories of those women and being narrated how the lives of these women were shaped, how they were brought up, their marriages and how they acted in land wars; in this work it will be tried to show the general characteristics of noble women of that period.

Keywords: The Zrínyies, Margit, Katalin, Dorottya, Ilona.

Giriş

Macar tarihinde kendilerine önemli bir yer edinen Zrínyi Ailesi'nin kökenleri oldukça eskilere dayanmaktadır. Dalmaçya kökenli feodal bir aile olan Zrínyiler, önceleri Brebri ya da Subics adıyla anılırken 14. yüzyılda Kral I. Lajos'un kendilerine Hırvatistan'daki Zrin/Zerin kalesini vermesiyle aile adlarını değiştirmişler ve Zrínyi soyadını kullanmaya başlamışlardır (Altaylı, 2004, s.17; Salamon, 1865, s.3).¹ Osmanlı akınlarının Macaristan sınırlarında etkisini göstermesiyle birlikte Osmanlı akıncı güçleri ile karşı karşıya gelmişler ve Osmanlı'nın Macaristan'dan çekilmesine kadar devam eden süreçte de Zrínyiler Türklere karşı yapılan askeri harekâtlarda yer almışlardır.

Macarlar açısından Zrínyi Ailesinin en önemli üyesi kuşkusuz IV. Miklós Zrínyi'dir. 1566 yılında Kanuni Sultan Süleyman, IV. Miklós Zrínyi'nin komutanlığını yaptığı Zigetvar (Szigetvár) kalesine yürümüş ve kale Osmanlılar tarafından kuşatılmıştı. Kale kuşatması uzun sürmüş, Kanuni Sultan Süleyman Zigetvar kalesinin alınmasından kısa bir müddet evvel vefat etmiş ve vefatı asker üzerinde olumsuz bir tesir yaratmaması için askerden saklanmıştı. IV. Miklós Zrínyi ise kalenin alınması sırasında girdiği son çatışmada öldürülmüştü. Neticede Zigetvar kalesi Osmanlılar tarafından alınmıştı, ancak Kanunî Sultan Süleyman'ın vefatı nedeniyle kazanılan bu zafer Osmanlı ordusu üzerinde derin bir hüznü yaratmıştı. Macarlar ise kalelerini kaybetmiş olmalarına rağmen Zrínyi'nin uzun süre direnmesini adeta bir zafer, Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümünü ise kalenin kaybedilmesinin bir diyeti gibi algılamışlardı (Altaylı, 2009, s.3)².

Yapılan tarihsel çalışmalarda özellikle erkek üyelerinin ön planda yer aldığı Zrínyi Ailesinin en önemli üyesi yukarıda da bahsettiğimiz IV. Miklós Zrínyi'dir. Bunun ardından Zigetvar kuşatmasının anlatıldığı Macar destanı *Szigeti Veszedelem*'in yazarı şair VII. Miklós Zrínyi ve 17. yüzyılda başlayan Macar özgürlük mücadelelerinin ilk temsilcisi olan Imre Thököly'nin eşi ve 1703-1711 tarihleri arasında gerçekleşen ikinci önemli özgürlük mücadelesi lideri II.Ferenc Rákóczi'nin de annesi olan ve İzmit'te hayata gözlerini yuman Ilona Zrínyi gelir.

¹ Zrínyi Ailesinin bu soyadı kullanmadan önceki dönemleri ve kökenleri hakkındaki görüşlerle ilgili olarak bkz. Nagy, Levente (2009). Magyar és Horváth Szirének a Labirintusban. *Irodalmi történeti Közlemények*.104-117.113/1.; Alpertunga Altaylı, yayımlanmamış doktora tezi, 2004)

² Gerek Türkler, gerekse Macarlar açısından zaferin ve hüznün iç içe geçtiği Zigetvar seferi ve kuşatması bugün de önemini korumakta ve çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Macaristan'ın Szigetvár şehrinde kurulan Szigetvár Türk-Macar Dostluk parkı bu seferin her iki millette de yarattığı etkiyi Kanuni Sultan Süleyman ve Miklós Zrínyi'nin yan yana büstleriyle yansıtmaktadır.

Genel hatlarıyla bakıldığında 16. ve 17. yüzyıl kadınların daha geri planda kaldığı bir dönemdi. Zrínyi Ailesi çalışılırken de Ilona Zrínyi dışında bu ailenin kadınlarıyla ilgili kaynakların o dönemin genel özelliğinin bir yansıması olarak daha kısıtlı olduğu görülmektedir.

Margit, Katalin ve Dorottya Zrínyi ile Ilona Zrínyi'nin hayatları, kuşkusuz dönemin soylu ve güçlü ailelerin kadın üyelerinin yaşamlarının nasıl olduğunun anlaşılması bakımından son derece önemlidir. Zira tarih kitaplarında erkek bireylerinin daha gerisinde kalan bu kadınların nasıl yetiştirildikleri, evlilikleri ve yaşadıkları sorunların neler olduğu bize aynı zamanda o dönemin soylu da olsa kadın yaşamının bir yansımasını gösterecektir.

Sigetvar Kalesi Komutanı IV.Miklós Zrínyi'nin Kızları: Margit Zrínyi, Katalin (Kata) Zrínyi ve Dorottya (Dorica) Zrínyi

IV.Miklós Zrínyi 1543 yılı Haziran ayında Ozalj'da ünlü Frangepán ailesine mensup Katalin Frangepán (Katarina Frankopan) ile evlenmiş (Pálffy, 2016, s.9) ve bu evlilik yoluyla topraklarını ve mülklerini oldukça genişletmiştir. Katalin Frangepán'ın 1562'deki ölümünün ardından ikinci evliliğini ise 21 Eylül 1564'te Vás eyaletindeki Monyorókerék kalesinde Çek asıllı soylu bir aileden gelen Éva Rosenberg (Eva z Rožemberka/ Eva von Rosenberg) ile yapar (Pálffy, 2016, s. 9). IV.Miklós Zrínyi'nin bir ikisi hariç büyük çoğunluğu ilk evliliğinden olmak üzere 13 çocuğu olur (Salamon, 1865, s. 342).³

O dönemin çocuk yetiştirme yöntemleri kuşkusuz şimdikinden oldukça farklıydı. 16. yüzyılda *Batthyány*lerin, *Nádasdy*lerin, *Erdődy*lerinki gibi bazı soylu sarayları ulusal okullar gibi görülüyor ve pek çok soylu Macar, Leh ve Hırvat aile çocuklarını henüz 9-10 yaşlarında yetiştirilmek üzere buralara gönderiyor; sayıları binleri bulan görevlilerin çalıştığı bu saraylarda gençlere mülk idaresi, edebiyat, güzel sanatlar ve dini eğitimin yanı sıra gelenek ve görenekler öğretiliyordu (Gaál, 2006). Miklós Zrínyi de çocuklarının yetiştirilmesinde bu saraylardan istifade etmişti. İki oğlunu Veresvár'a, üç kızını ise Batthyány sarayına göndermesiyle ilgili olarak Ferenc Batthyány'a şunları yazıyordu (Takáts, 1982, s. 149-150; Márk):

Zatâlinizin isteği ve muhterem hanımefendinin emirleri üzerine üç kızımı zatâlilerinize gönderiyorum. Tanrı, şimdi zatâlinizin ve muhterem hanımefendinin sıkıntımızda ve ihtiyaçlarımızda bize karşı göstermiş olduğunuz teveccüh gibi bunlar ve diğer çocuklarımızla zatâlilerinize hizmet etmeyi nasip etsin. Bu nedenle bunları ve diğerlerini zatâlilerinize emanet ediyor ve muhterem hanımefendiyle birlikte zatâlinizden, onların annelerinin yolunu takip etmeleri ve onun iyi şanını ve adını taşımaları için onları eğitip yetiştirmenizi istirham ederim... [son not:] İki oğlumu da komşunuzdaki Veresvár'a gönderdim; zira Viyana'da, onları oraya

³ Bazı kaynaklarda IV.Miklós Zrínyi'nin çocuklarının sayısı 14 olarak gösterilerek isimleri şu şekilde sıralanmıştır: II.János, Ilona, Katalin (Kata), VI.György, Dorottya, Kristóf, Orsolya, Borbála, Margit, Anna, Farkas, V.Miklós, Magda, III.János; kaynağa göre Kristóf, Anna, Farkas ve IV.Miklós Zrínyi küçük yahut genç yaşta yaşamlarını yitirmişlerdir (*Zrínyieksaládfája*).

göndermeye cüret etmediğim takdirde ölecekleri söylenir. Onları da zatiâlilerinize emanet ediyorum...

Küçük yaştan itibaren burada aynı düşünce ve sosyal yapıya sahip ailelerin çocukları birbirini tanıma fırsatı bulur ve çoğu zaman da ailelerinin onayları alındıktan sonra birbirleriyle evlenebilirlerdi. O dönemde evliliğe genellikle aile karar verirdi ve evliliğin bazı evreleri vardı: gençlerin tanıştırılması, aile ve yaşam koşullarının tetkiki, evlilik amacının belirlenmesi ile ortak yönler ve çıkarlar (Topor).

Katalin (Kata) Zrínyi

İşte Katalin (Kata) Zrínyi, diğer kız kardeşleri ile birlikte Batthyány sarayına böyle gelmişti. Ev idaresi, çiftlik işleri gibi pek çok konuda yetiştirici annesi Kata Bánffy'den⁴ pek çok şey öğrenmiş, evleneceği Ferenc Thurzó ile burada tanışmıştı (Márk). Burada eğitim gördüğü sırada Thurzó'nun ilgisini çekmiş, Bay ve Bayan Batthyány da durumu baba Zrínyi'ye haber vermişlerdi (Takáts, 1982, s. 178). Böylece Nyitra piskoposu Ferenc Thurzó ilk eşinin ölümünün ardından ikinci evliliğini Katolik geleneklerine göre –belki de böyle göstermek istediğinden- 21 Haziran 1562'de Katalin Zrínyi ile yapmıştır (Takáts, 1982, s. 152, 178).

O dönemde önde gelen yüksek rütbeli erkekler uzun zaman askerlik yaptıklarından yahut devlet meseleleriyle ilgilendiklerinden eşleri saraylarında kalır; ev, çiftlik işleri, mülklerin idaresi gibi konularla meşgul olurlardı (Gaál). Katalin Zrínyi de kocasının yoğun işleri nedeniyle ev ve çiftlik işleriyle ilgileniyordu.

Beş çocukları olan çift önce Thurzó, ardında da Katalin ile Protestanlık inancını benimsemişti (Márk). Güzel bir yaşamı olan ailenin bu mutluluğu Katalin'in babası Miklós Zrínyi'nin 1566'daki ölümüyle gölgelenmişti. Katalin babasının ölümünden duyduğu üzüntüyle yatağa düşmüş, sık sık hastalanır hale gelmişti (Márk; Takáts, 1982, s.182).Eşinin ilgisi ve iyi bir bakım sayesinde ancak toparlanabildi, ancak bu defa da eşi Thurzó hastalandı; hastalığı ilerleyen Thurzó tüm mallarını karısı ve çocuklarına bırakarak 17 Mart 1574'te Árva'da yaşamını yitirdi (Takáts, 1982, s.182).

Eşi öldüğünde henüz 26 yaşında olan Katalin 1576 yılında Imre Forgách ile evlendiğinde önemli pek çok kişinin katıldığı nikâh törenine kardeşinin evliliğini onaylamayan ağabey György Zrínyi katılmamıştı (Takáts, 1982, s.183). Forgách üstün yetenekli, iyi bir eğitim almış, okumayı seven biriydi ve bu evlilikten 5 kız ve 1 erkek çocukları olmasına rağmen eşinin Thurzó'dan olan çocuklarını da kendi çocukları gibi büyütüyordu (Márk). Ancak Katalin'nin yaptığı bu evlilikle birlikte Thurzó'nun kardeşleriyle miras mücadelesi de

⁴ Kata Bánffy uzun yıllar Macaristan'ın önde gelen ailelerinin çocuklarını yetiştiren bir isim olup IV. Miklós Zrínyi'nin de üç kızını yetiştiren kişidir (Zvara, 2013, s.21).

başlamıştı. Üstelik bu mücadele sadece miras da değildi. Ferenc Thurzó'nun kardeşleri Szaniszló ve Élek Thurzó sadece Árva kalesini değil, anne ve üvey babalarının elindeki çocukları da istiyorlardı (Takáts, 1982, s.186). Katalin, ailesinden aldığı destek ve akrabalık ilişkilerinin de yardımıyla -başta eniştesi Boldizsár Batthyány ve önceleri eşine ve eşinin ailesine karşı hasmane bir tutum sergileyen ağabeyi György Zrínyi'nin desteğiyle- uzun süre mücadele etti ve sonunda Árva, adeta burayı işgal eden Szaniszló'dan alındı ve Ferenc Thurzó'nun geride bıraktığı oğlu büyüyene kadar Kamaraya (meclise) teslim edildi; Zrínyiler ve Forgáchlar arasında bu sırada çıkan sorunlar da tatlıya bağlanmış oldu (Takáts, 1982, s.190; Márk).

Ancak bu güzel günler çabuk geçecekti. 1585 ilkbaharında kocasına yazdığı mektup onun yaşayacağı büyük acının habercisiydi adeta: “*Kıymetli sevgilim, sevgili eşim sizden, beni seviyorsanız gecikmemenizi, bir an önce eve dönmenizi rica ediyorum*”; Forgách beyhude yere gelmişti, zira nisan ayında yeni doğan kızları Julianna doğumdan birkaç gün sonra ölmüştü; bunun ardından da tek oğulları Simon'u da kaybettiler; bu derece büyük acılara dayanamayan Katalin ise 26 Nisan'da hayata gözlerini yumdu. (Takáts, 1982, s. 194; Márk). Imre Forgách sevgili eşi Katalin'i kaybetmenin acısını şu sözlerle ifade etmiştir: “*Ruhumun yarısını, başımın mücevherini kaybettim*” (Takáts, 1982, s. 194).

Katalin Zrínyi reformasyon hareketinin Macaristan'da yayılmasındaki etkili isimlerden biri olmuştur. Kendisi yeni mezhebini benimsedikten sonra kalelerinde ve kiliselerde ayinlerin Macarca yapılmasını sağlayarak Macarcanın gelişimine katkı sağlamış bir isimdir (Gaál, 2006). Bir dönem, filozof ve matbaacı Gábor Huszár'ı da mülkünde misafir eden Katalin reformasyonun yayılmasını desteklemiş; yeni mezhebin Trencsén'de yayılması için özellikle vaizlere, kiliselere, insanların kiliselere gitmesine, okullara ve eğitime önem vermiş, bu amaçla okul ve kilise yaptırmış, hatta vaizlerin vaziyetleri ve maaşlarıyla dahi ilgilenmiştir (Gaál, 2006).

Dorottya (Dorica) Zrínyi

IV. Miklós Zrínyi'nin Batthyány sarayında yetişen bir diğer kızı ise Dorottya (Dorica) Zrínyi idi. O da ileride eşi olacak ve Macaristan'da reformasyon hareketinin yayılmasındaki etkili isimlerden biri olan Boldizsár Batthyány ile burada tanışmıştı, 30 Ocak 1566'da çift evlendi (Takáts, 1982, s.168; Márk). Dorottya da eşinin mezhebinden dolayı Protestanlığı benimsemiş ve çift saraylarında çok sayıda genç yetiştirmiştir, ancak onların en önemli özelliği müziğe olan ilgileri ve gelişimine verdikleri destektir (Takáts, 1982, s. 174; Márk).

Çiftin mutlu bir evliliği vardı ve Boldizsár diğer eşlere oranla vaktini büyük ölçüde eşinin yanında geçiriyordu; bir defasında ayrı kaldıklarında 23 Mayıs 1569'da Dorottya

kocasına şunları yazmıştı: “*Kıymetli ve benim sevgili beyim, burada tıpkı zindanda gibiyiz, zira bazen öyle içim sıkılıyor ki hiçbir şey yapamıyorum*” (Márk).

Böyle zamanlarda dönemin diğer soylu kadınları ve kardeşleri gibi o da çiftlik işleriyle, dikiş-nakış gibi gündelik işlerle, ev ve mülk idaresiyle meşgul oluyor, zaman zaman akrabalarına mektuplar gönderiyordu; eşine böyle zamanlarda meyve, kumaş gibi malzemeler de sipariş veriyordu Dorottyia (Takáts, 1982, s. 171; Márk). Eşini ciddi meselelerle yormak istemeyen Dorottyia 4 Haziran 1570’te kocasına “gerçekten güzel bir kiraz” göndermişti. (Takáts, 1982, s. 171; Márk) Takáts’ın *Macaristan Türk Áleminden Çizgiler* adlı bir diğer çalışmasından meyve yetiştiriciliğinin de yapıldığı güzel bahçeleri olan ailenin bahçelerinde esir bazı Türklerin çalıştığını da öğreniyoruz (Takáts, 1970, s.329).

8 Mart 1572’de ise Dorottyia, Boldizsár’a bir kız çocukları olduğunu müjdeliyor ve eşinden vaftiz törenine gecikmemesini rica ediyordu (Márk). Ancak onun mutluluğu da çok uzun sürmedi ve eşi Boldizsár Batthyány genç yaşta hayatını kaybetti ve tüm yük Dorottyia’nın omuzlarına yüklendi. Oğlu büyüyüp idareyi alana kadar da bu zor işlerle baş etmesini bildi.

Oğlu Ferenc Batthyány büyümüş ve evlenecek yaşa gelmişti. Alman asıllı Éva Poppel-Lobkovitz ile evliliği annesinin en büyük tesellisi idi belki de, Macaristan’da reformasyonun yayılmasına hizmet eden en önemli kadınlardan biri idi Poppel (Gaál, 2006). Kaynaklar onların ilişkisinin bir gelin-kayınvalide değil, adeta anne-kız ilişkisi gibi olduğunu belirtmektedir (Takáts, 1982: 174-176; Márk). Öyle ki kısa sürede çok iyi derecede Macarca öğrenen Poppel, kayınvalidesi Dorottyia’nın hastalığı sırasında ona büyük ilgi ve alaka göstermişti; üstelik Dorottyia’nın bulunan son mektubunda, 12 Ekim 1617’de ona “*sevgili kızım*” diye hitap ediyordu; bundan kısa bir müddet sonra da öldüğü tahmin edilmektedir (Takáts, 1982, s. 175-176; Márk).

Margit Zrínyi

Batthyány sarayında yetişen bir diğer Zrínyi de Margit Zrínyi idi. O da kız kardeşleriyle benzer bir eğitim almıştı. Muhtemelen babası IV. Miklós Zrínyi’nin önceden tanıştığı Miklós Homonnai ile nişanlanmış, ancak Margit’in babası Miklós Zrínyi’nin 1566’da Zigetvar’daki ölümü sebebiyle ancak 1569’da evlenebilmişlerdi (Márk).

1579 yılında Miklós Homonnai Türklere karşı giriştiği bir harekâta esir düşmüş, Margit eşini kurtarmak için uğraşmış ve Homonnai sonunda memleketine dönmüştür; kimi kaynaklarda Homonnai’nin İstanbul’da esir olarak öldüğü söylene de Homonnai’nin vasiyetinden memleketine dönmüş olduğu anlaşılmaktadır (Takáts, 1982, s.160). Memleketine döndükten

kısa bir müddet sonra hayatını kaybeden Homonnai vasiyetinde eşine şunları bırakmıştır (Márk):

“Sevgili eşim Margit Zrínyi’ye gümüş, altın, değerli taşlar ve diğer şeyleri bırakıyorum. Ayrıca kendisine bunları çocuklarına ya da başkalarına bırakmak istemesi halinde bunu yapma izni veriyorum. Bunun dışında [çiftin üç kız çocuğu bulunmaktadır] çocuklarıma da bir miktar para bırakıyorum. Bu tutardan da istediği kadar alabilir ve istediğine istediği miktarı verebilir. Serflerimin mülklerinde de (topraklarında da) benim şimdi yaptığım gibi hüküm sürsün diye soyadımı taşımaya devam ettiği sürece bunları eşime bırakıyorum”.

Miklós Homonnai’nin vasiyetinde baş vâsi olarak atadığı István Homonnai ise aileye büyük sıkıntılar yaşatmış ve onları bir müddet mirastan mahrum bırakmıştır (Takáts, 1982, s. 161-165; Márk) Margit eşinin ölümünün ardından hayatının önemli bir bölümünü mirasını geri almak için verdiği uğraşla geçirmiştir. Anna, Erzsébet ve Borbála adlı kızlarıyla teselli bulmaya çalışmış, eşi Homonnai’den sonra ona olan sevgisi yahut hayatını daha da zorlaştırmamak için evlenmemiştir (Márk).

Ilona Zrínyi

Bugün Macarlara tarihlerindeki en güçlü kadın kimdir diye sorsak akla ilk gelecek isimlerdendir Ilona Zrínyi. Diğer Zrínyi kadınları gibi o da soyluluktan ve maddi imkânlardan fazlasıyla nasibini almış bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Babası Péter Zrínyi Macaristan’ın en güçlü ailelerinden olan *Frangepán*ların kızı Katalin Frangepán ile evlenmişti ve Ilona’nın karakterinin şekillenmesindeki en önemli isimlerdendi anne Katalin Frangepán:

“ilk kızının kişiliğinin biçimlenmesini büyük ölçüde yeni kuşağı yetiştiren Erken Yeni Çağ bilinci, yani geleceğin tasarımlanabileceği ve çocuklarının, aile reislerinin, politikacıların, askerlerin ve devlet adamlarının nasıl olacağını kız çocuklarının yetiştirilmesine bağlı olduğu bilinci benimsemişti”(Várkonyi, 2008, s.31).

Ozály (Ozalj) kalesinde mutlu bir çocukluk geçiren Ilona’nın evlilik çağı gelmişti. Zrínyiler kızlarını Yukarı Macaristan’ın varlıklı ailesi ve Erdel’in istikbaldeki kralı görülen Rákóczi ailesinin tek erkek vârisi I.Ferenc Rákóczi ile evlendirdiler. Bu siyasi evlilik, Hırvatistan ve Erdel’in en saygın ailelerinin yaptığı bu tercih, Hırvat ve Erdel topraklarının birleştirilmesine hizmet ediyordu (Várkonyi, 2008, s.59).

Görkemli bir düğünle evlenen çift Sárospatak’a yerleşti. Ilona yüklü bir çeyiz ve mirastaki 4’te 1’lik kızsızlık hakkıyla, yani hatırı sayılır bir servetle gelmişti buraya (Várkonyi, 2008: 69). Yeni bir hayata başlayan Ilona’nın yaşamı 1667 yılında oğlu György’ün doğumuyla aydınlanmış, ancak kısa bir süre sonra onu kaybettiğinde karar vermişti birden. Bu sırada ülke

oldukça buhranlı bir dönemden geçiyordu. 1664'te Osmanlılar ve Habsburglar arasında imzalanan Vasvár Antlaşması Macarların bir bölümünü rahatsız ve tedirgin etmişti; Osmanlı Devleti'ne vergi vermek suretiyle soylular ve mülk sahipleri topraklarının güvenliğini sağlamak istiyorlardı, Viyana'nın izlediği politikalara karşı soylular ve halk arasındaki tepki giderek büyüyordu, aristokratlar bir müddet sonra örgütlü hareket etmeye başladılar; Viyana ile yaşanan tüm bu gergin süreç sonucunda Ilona'nın eşi I.Ferenc Rákóczi bir ayaklanma ilan etmek istemiş, ancak kayınpederi Péter Zrínyi ve Ferenc Frangepán'ın Viyana'da alıkonulduklarını öğrenince bu kararından vazgeçerek Munkács'a çekilmişti (Várkonyi, 2008, s.95).

Oğlu György'ün ölümünden sonra Ilona'yı etkileyen en trajik olay ise babası György Zrínyi'nin Viyana tarafından idam ettirilmesi olmuştu. Üstelik Viyana sadece bu kadarıyla sınırlı kalmamış; Zrínyi mülkleri adeta gasp edilmiş, Ilona'nın annesi Graz'a, kız kardeşi de Klagenfurt'a manastıra gönderilmişti (Várkonyi, 2008, s.97).Viyana tarafından Türklerle ortak hareket etmekle suçlanan Ilona'nın babası György Zrínyi'nin eşine, yani Ilona'nın annesi Katalin Frangepán'a yazdığı son mektubu ise şöyleydi (Várkonyi, 2008, s. 99).

“Benim harika güzelim, bu satırları okuduğun zaman kendini ağlaşmaya kaptırma. Yarın saat ona doğru benim ve kardeşinin kellesini uçuracaklar... Tanrıya şükürler olsun cesurum ve ölüme hazırım da...”

Viyana'nın baskılarına karşı Yukarı Macaristan bölgesindeki halkın rahatsızlığı giderek artmış, bilhassa bu bölgede kendilerine “Kuruc” denilen bir ordu kurulmuştu. Bir defasında o coğrafyada bulunan köylerden birinde yaklaşık 200 kadın ellerinde sopalarla Viyana krallık hazinesi komitesine dahi saldırmıştı (Várkonyi, 2008, s.103).

Bütün bu süreç içerisinde gerek Ilona Zrínyi, gerekse I.Ferenc Rákóczi içinde buldukları siyasi çalkantılardan mülklerini olabildiğinde korumaya çalıştılar. Viyana ise bir müddet sonra Kuruc hareketine karşı kontrolü sağlamıştı. I.Ferenc Rákóczi'nin Viyana'nın olası bir müdahalesinden yahut kayınpederinin uğradığı gibi muhtemel bir felaketten korunmasında ise annesi Zsófia Bátthory ve Cizvit tarikatının etkili olduğu (Köpeczi, 2003,s. 9), ayrıca I.Rákóczi'nin yüklü miktarda fidye ödeyerek idamdan kurtulduğu da aktarılmaktadır (Seres, 2006,s. 37); Mihályi, Zsófia Bátthory'nin oğlunun özgürlüğü için ödediği bu fidenin miktarını yaklaşık 400 bin forint olarak vermektedir (Mihályi, 2016, s. 1221).

Bütün bunlar olurken 1673'te çiftin ilk çocukları Julianna, 27 Mart 1676'da da oğulları II.Ferenc dünyaya geldi (Köpeczi, 2003, s. 9), ancak oğul Rákóczi'nin doğduğu yıl, Ilona'nın eşi I.Rákóczi (18 Temmuz 1676) hayatını kaybetmişti (Nagy, vd., 2015, s. 127). Bu tarihten sonra Ilona'nın çocukluğundan, gençliğine ve erişkinliğe geçiş sürecinde yaşadığı her olayın ona kattığı direnç karşılaşılabilecek zorluklarla mücadelede ona yardımcı olacaktı.

Ölen kocasının kendisine yardımcı olacak yakın akrabası yoktu(Várkonyi, 2008, s. 109), ailesini ise Viyana darmadağın etmişti. O dönemde eşini kaybeden kadınların hakları yasalar tarafından korunuyor, genç yaştaki dullar zaman zaman ailelerine geri dönüyor yahut kısa süre sonra yeniden evlenebiliyorlardı; sorunlarla, daha ziyade ailenin erkek akrabaları ilgileniyor, ancak iradeli kadınların tüm bunları tek başlarına hallettikleri de oluyordu (Várkonyi, 2008, s.109). Ilona tüm bu sorumluluklarla bizzat kendisi meşgul oldu. Kocasının ölümünün ardından arasının açıldığı, Viyana yanında ve Cizvitlerin etkisi altında bir tutum alan ve çocukların vesayetini de elinde tutmaya çalışan kayınvalidesi Zsófia Bátthory de 1680 yılında hayatını kaybetti (Köpeczi, 2003, s. 10) ve Ilona tek başına Munkács'taki otoritesini sağlamlaştırdı.

Bu sırada Yukarı Macaristan'daki Kuruc hareketi yeniden güçlenmeye başlamış, yeniden oluşturulan orduların başına Imre Thököly getirilmişti. Thököly, Macaristan'ın kuzey bölümünde bağımsızlık elde etmek ve Protestanlığı güçlendirmek istiyordu (Köpeczi, 2003: 10). Ilona Zrínyi ise 15 Haziran 1682 yılında Munkács'ta (Seres, 2006, s. 57) Thököly ile evlenerek bir bakımdan Rákóczileri de bu harekete dâhil etmiş oldu.

Viyana'ya karşı sefere çıkmaya hazırlanan Osmanlı İmparatorluğu Thököly ile görüşmüş ve ona 16 Eylül 1682'de "Orta Macar Kralı" unvanını vermişti (Seres, 2006, s. 63). Ancak 1683 Viyana seferi başarısızlıkla sonuçlandı. 1685'teki yaz seferi de başarısızlıkla sonuçlanmış ve desteğe gelmediği için bu başarısızlıktan sorumlu tutularak 15 Ekim 1685'te Thököly Osmanlılar tarafından alıkonulmuştu (Seres, 2006, s. 79).

Ilona için o sene kaygı ve kederi ifade ediyordu. 1683'te Ilona ve Thököly'nin István adını verdikleri bir çocukları olmuş, ancak küçük István sadece 6 hafta hayata tutunabilmişti (Várkonyi, 2008,s. 157). Ilona Zrínyi başarısız Viyana kuşatması ve eşinin tutuklanmasının ardından Viyana'nın kendisini rahat bırakmayacağını iyi bildiğinden tüm mallarını toplayarak Munkács'a taşındı. Nitekim beklediği oldu da. Viyana, Ilona Zrínyi'nin koruduğu Munkács kalesini kuşattı. Kalenin bulunduğu yer oldukça yüksekti ve bu sebeple alınmasının bir müddet zaman alacağı tahmin edilebilirdi, ancak hiç kimse bir kadının, Ilona Zrínyi'nin Viyana ordularına karşı kalesini 2 yıl (Balogh, 1999) savunacağını tahmin edemezdi. Muhasara dönemi içinde Ilona "Helene" adıyla Avrupa'nın en tanınan kadını haline gelmiş, Viyana ise onun bir kahraman haline dönüştürülmesinden yeterince rahatsız olmuştu; kale savunmasıyla ilgili Ilona şunları yazıyordu (Várkonyi, 2008, s.171-173):

Ekselansları, Munkács kalesini silahla benden alacağını yazıyor. Kale çocuklarımla kalesi, onlar silah kullanacak yetenekte olmadıklarından, kaleyi savunmak bana, annelerine düşüyor...silahla ve kuvvete dayanarak yetimlerin varlığına acaba el atarlar mı bunu Tanrı'nın ve Hristiyan dünyasının takdirine bırakıyorum. Ben kendim için huzuru tercih ederim, barış içinde yaşamayı yeğlerim...Thököly'nin eşi olduğumdan değil, çocuklarımla annesi ve koruyucusu olarak savaşa girişmeye hazırım... Silahların gücünden korkmuyorum. Fakat

Majestelerinin bağışlar olması ve Ekselanslarının kahramanlığının ünü, bende çocuklarıma zor kullanarak çullanmayacakları yolunda umut doğuruyor...ve beni ve çocuklarımı bu dar köşede kuşatmayla sıkıştırmaya kalkmaları herhalde yüce Monarşinin şanlı zaferlerini zenginleştirmiş olmayacak,...güçsüz bir tabası kadınla savaşa kalkışması Ekselanslarının adını şanıma da yüceltmeyecek.

Bu sırada Ilona Zrínyi'nin eşi Thököly de serbest bırakılmış, savaş hazırlıklarına başlamıştı. Ancak 1688'de Munkács bu uzun direnişinin ardından düştü. Ilona ve çocukları Viyana'ya götürüldü. Çocukları bir daha geri verilmemek üzere Ilona Zrínyi'den alındı ve kendisine gösterilmedi. Ilona'nın Viyana'dan ayrılmasına da izin verilmiyordu.

Ilona, Thököly'ye yazdığı mektubunda bu durumdan duyduğu üzüntüyü şöyle anlatıyor (Várkonyi, 2008, s.211):

"...Majestelerinde rica ettim, oğlumun Prag'dan gelmesine izin versin diye,...belki bir daha çocuklarımı hiç göremem. Bir anne için bundan daha büyük bir cefa olabilir mi?...gözyaşları döktüğümde kimse kötü gözle bakmasın. Zira anne her zaman annedir!"

Nihayet Ilona Zrínyi'nin Viyana'dan ayrılıyordu. Oğlu için bir veda mektubu kaleme aldı, Viyana baskısı nedeniyle mektubunu Macarca değil Latince yazmak zorunda kalmıştı (Takáts, 1982, s.296).Viyana'dan ayrılırken içinde bulunduğu şartları, hisleri ve yaşadıklarını oğlu II.Ferenc Rákóczi'ye şu şekilde anlatıyordu Ilona (Várkonyi, 2008, s.219)⁵:

Sevgili oğlum Ferenc, Tanrıya emanet ol! İtiraf edeyim ki, bugüne kadar başından beri yaptığım işlerde bana yön veren insan iradesi değil, Tanrının inayeti olmuştur...Şimdi Kocam-efendim beni yanına çağırıyor ve gereken refakatle bütün Erdel'i serbestçe geçerek sadık kocama gidiyorum. Önümde korkunç derecede uzun bir yol var. Benim için en sevdiğim oğlumdan, senden kopmak kadar ağır bir şey olamaz. Majestelerine yalvardım, senin yanıma gelmene, seninle vedalaşmama izin versin diye. Kader bana çok kötü oyun oynadı, izin vermediler. Bu benim için çok ağır bir darbe, fakat Tanrının iradesinin her zaman yerini bulması gerekiyor. Seni kız kardeşinle birlikte benden kopardılar, talihsiz annen seninle vedalaşmaya dahi olanak bulamadı, fakat analık hayırduasını esirgemedim, şimdi de hayırduamı aldın, çünkü sen beni hiç üzmedin. Sana yazamadım, çünkü yazmama izin vermediler. Fakat bir şeye ihtiyacın olduğunu öğrendiğim ya da hissettiğim zaman, bunları sana göndermeye gayret ettim. Şimdi de, ekteki listede göreceğin birçok şeyi gönderiyorum. Bunları yürekten kabul et ve anneni unutma. Sana her zaman sadık kaldığımı, seni ve mülkünü nasıl gözettiğimi çok iyi biliyorsun. Bütün malikânelerini diyemiyorum, çünkü savaşlar ve askerler hemen hepsini yok etti. Yalnız Rákóczilerin malı mülkü değil, hemen herkesinkiler yok oldu. Etrafımıza bakınca hemen de bütün dünyayı silahlanmış görüyoruz ve ancak hiçbir şeyleri olmayanlar zarar görmüyorlar...

Kendi çabaları ve Thököly'nin gayretleriyle Viyana'dan ayrılmasına izin verilen Ilona, beraberinde pek çok sığınmacıyla ve eşi Thököly ile birlikte İzmit'e yerleşti ve 60 yaşında 18 Şubat 1703'te hayata gözlerini topraklarımızda yumdu (Serez, 2003, s.77; Seres, 2006, s. 179). İstanbul'daki Sen/Saint Benoit (Szent Benedek) Kilisesi'ne defnedilen Ilona Zrínyi'nin mezarı

⁵ Bu veda mektubu için ayrıca bkz. Takáts, 1982, s. 297-298.

1906 yılında buradan Kassa'ya nakledilmiştir⁶. İstanbul'daki mezar taşında yazanlar Ilona Zrínyi'nin tüm yaşamını şöyle özetlemektedir (Serez, 2003, s. 76-77).

...Kahramanca işler yapan, çok soylu Bayan Ilona Zrínyi ile Frangepan ailelerine ün verdi. Son olarak Prens Thököly ile evlendi, önce ise Rakoczi'nin karısı idi, her ikisine de layık bir eş oldu. Hırvatların, Transilvanyalıların, Macar ve Sicilyalıların birçok bakımdan meşhur bir ferdi olarak, bütün dünyada da, sadece parlak hareketleri ile değil, fakat talihin çeşitli cilveleri arasında ve ikbalden çok düşmanlıklarda ona rehberlik eden zekasının ve muhakemesinin sağlamlığı ile üne erişti...

Sonuç

16. ve 17. yüzyılda yaşayan Zrínyi kadınları dönemin getirdiği koşullar nedeniyle çevrelerinde daima savaşın izlerini görmüşlerdi. Bu savaş şartlarından kendi paylarına düşeni de almışlar, gerek ailelerini, çocuklarını ve eşlerini, gerekse mülklerini korumak için mücadele halinde olmuşlardır. Bu mücadele kimi zaman evliliklerinden sonra ortaya çıkan miras mücadeleleri, gerekse evlatlarının haklarını savunmak için bir kale muhafazasında dahi kendisini göstermektedir. Ancak her ne açıdan bakacak olursak olalım bu kadınların yetiştirilmelerinde de buna yönelik hazırlandıklarını görebiliyoruz.

Henüz çok küçük yaşlarda ailelerinden alınabilen bu çocuklar dini eğitim, edebiyat, günlük işleri, dikiş nakış gibi kadınlara özgü görülen işlerin yanı sıra çiftlik ve mülk idaresi gibi konularda eğitim alma imkânına sahiptiler. Kimi zaman saraylardaki yetiştirici annelerinin, kimi zaman da kendi annelerinin öğrettikleri usullerle eşlerinin olmadığı hallerde de sorunlarla mücadele edebilmişlerdir. Kendilerinin saraylarda eğitim aldıkları gibi onlar da evliliklerinden sonra kendi saraylarının hanımefendileri olarak dönemin kaidelerine uygun biçimde pek çok genci kendi gelenek ve göreneklerine göre yetiştirmişlerdir.

Zrínyi kadınlarının en önemli özelliklerinden biri de çetin hallerde ailelerini devreye sokabilmiş olmalarıdır. Zira incelediğimiz kadınlar zor zamanlarda dönemin ünlü aileleri yahut önemli zatlarıyla yaptıkları bir ölçüde stratejik evlilikler biçiminde niteleyebileceğimiz bağları sayesinde daha güçlü durabilmişler ve sorunların çözümü konusunda yeni kapılar açabilmişlerdir. Yine yaptıkları bu evlilikler sayesinde gerek kendilerinin gerekse ailelerinin güçlerini arttırmış olduklarını da söylemek mümkündür.

Gerek Miklós Zrínyi'nin kızları Margit, Katalin ve Dorottya Zrínyi, gerekse Ilona Zrínyi pek çok trajik olayla karşılaşmışlardı, ancak onları en çok etkileyen şey hiç şüphesiz evlatlarını yitirmek olmuştu. Dönemin genel koşullarına baktığımızda bu kadınların çok erken yaşta evlendikleri ve günümüze göre sık doğum yaptıklarını görüyor, ancak bir o kadar da erken çocuk kayıpları yaşadıklarına şahit oluyoruz. Gerek doğumları, gerekse çocuklarını kaybettikleri

⁶Ilona Zrínyi, II.Ferencz Rákoczi ve Imre Thököly'nin mezarların memleketlerine nakilleri ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Seres, 2006, s. 226-247.

sırada ise çoğu kez eşlerinin yanlarında olmadığına ve bu olayları onlara mektuplarla haber verdiklerine tanık oluyoruz. Ayrıca incelediğimiz Zrínyi kadınlarının tümü babalarının öldürülmesi olayı ile karşılaşmışlar ve bundan fazlasıyla etkilenmişlerdir. Ancak onlar için esas hayat ve mücadele, ailelerinin onayı ve izniyle yaptıkları evliliklerden sonra gerçekleşmiştir. Kimi zaman kendilerini eşlerinin ölümünden sonraki bir miras mücadelesinin, kimi zaman da çocuklarının haklarını gözetmek zorunda oldukları bir çatışmanın, hatta bir savaşın dahi içinde bulmuşlardır.

Kaynakça

- Altaylı, Alpertunga (2004). Miklós Zrínyi ve Szigeti Veszedelem, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Naciye Güngörmüş, Ankara.
- Altaylı, Alpertunga-Altaylı, Yasemin (2009). Macarların Sigetvar Destanı Szigeti Veszedelem (Siget Tehlikesi) ve Zrínyiler. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi (MTAD)*, 6/4. 88-108. Ankara.
- Balogh, Judit (1999). A Rákóczi család. A Rákóczi-család a sárospataki Református Kollégiumban őrzött dokumentumok tükrében. *Acta Patakina* 14. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei. Sárospatak. 279-299. Web. 05.06.2017.
- Gaál, Izabella (2006). A nők szerepe a reformáció terjesztésében Magyarországon, különös tekintettel Debrecen városára. *Egyháztörténeti Szemle*, 7/1. Web. 04.06.2017.
- Köpeczi, Béla (2003). "II.Ferenc Rakoczi", *II.Rákoczi Ferenc ve Tekirdağ*.
- Márk, Éva. A Zrínyiek leányai és asszonyai. *Korok*. Web. 04.06.2017.
- Mihályi, Péter (2016). Privatizáció és államosítás Magyarországon a 17-18. században. *Közgazdasági Szemle*. LXIII. 1217-1245. Web. 05.06.2017.
- Nagy, Levente (2009). Magyar és Horváth Szirének a Labirintusban. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 113/1. 104-117. Web. 03.06.2017.
- Nagy, Melinda-Csákyová, Veronika-Mende, Balázs Gusztav-Tóth, Gábor-Fraenkel, Emil (2015). I.Rákóczi Ferenc vélt csontmaradványainak azonosítási terve MtDNS elemzéssel. *Folia Anthropologica*. 14.125-133. Web. 05.06.2017.
- Salamon, Ferencz (1865).Az Első Zrínyiek. Pest. Web. 04.06.2017.
- Pálffy, Géza (2016). Horvát grófból magyar arisztokrata, a szigetvári hős különleges „felemelkedése. *Magyar Napló*. Web. 03.06.2017.
- R.Várkonyi Ágnes (2009). Zrínyi Ilona „Európa legbátrabb asszonya”, Ilona Zrínyi „Avrupa'nın en cesur kadını”. Budapest: Macar-Türk Dostluk Derneği (Magyar-Török Baráti Társaság).
- Seres, István (2006). Thököly Imre és Törökország, Imre Thököly ve Türkiye. Budapest: Magyar-Török Baráti Társaság (Macar-Türk Dostluk Derneği), Akadémiai Kiadó.
- Serez, Mehmet (2003). Tarihte Türk-Macar İlişkileri. *II.Rákoczi Ferenc ve Tekirdağ*.
- Takáts, Sándor (1970). Macaristan Türk Âleminden Çizgiler (Çev. Sadrettin Karatay). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Takáts,Sándor (1982). Régi Magyar Nagyasszonyok. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Topor, István. Eletmód a 16-17. Századi magyar udvarokban (esküvő, temetés, szórakozás, időtöltés).Web. 04.06.2017.
- Zrínyiek családfája: a forstall stommatographiájának kiegészítéseivel. Dijital arşiv belgesi, DKA 003939, Kaynak: Arcanum Adatbázis Kft. oszk mek. Web. 04.06.2017.
- Zvara, Edina (2013).Nyugat-dunántúli protestáns lelkészek könyvei a késő humanizmus korában, Szeged-Budapest. Web. 04.06.2017.

Özgürlük Kelebekleri Mirabal Kardeşler

Received/Geliş: 20/05/2017
Accepted/Kabul: 30/10/2017

Nihal KALKAN YAĞCI*

Öz

Uzun yıllar Avrupalı güçlerin sömürgeci rekabetlerine maruz kalan Latin Amerika halkları her ne kadar bağımsızlıklarını kazansalar da asıl mücadeleyi diktatörlere karşı göstermişlerdir. Geçtiğimiz çağda Latin Amerika'nın Arjantin'den Meksika'ya uzanan devrim sürecinde ortaya çıkan halk hareketleri içinde Dominik Cumhuriyeti'nin ayrı bir yeri vardır. 1930 yılında Başkan Horacio Vasquez'i bir askeri darbeyle devirerek yönetimi ele geçiren Rafael Leonidas Trujillo Molina yıllarca iktidarda kalmış ve insan haklarını ihlal eden kanlı bir rejim uygulamıştır. İktidarın baskıcı rejimine karşı halk arasında ortaya çıkan örgütlenmelerden en önemlisi Mirabal Kardeşler olarak tanınan Patria Mercedes, María Minerva ve Maria Terasa isimli üç kız kardeş tarafından oluşturulan Clandestina Hareketi'dir. Diktatörlüğü deviren bu üç kadın özgürlük ve insan hakları için verdikleri mücadeleyle tüm dünyada tanınarak kadın mücadelesinin sembolü haline gelmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Latin Amerika, Dominik Cumhuriyeti, Mirabal Kardeşler, Devrim, Kadın Mücadeleleri

* Araş. Gör., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İspanyol Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, nihalkalkan@mehmetakif.edu.tr

Freedom Butterflies Mirabel Sisters

Abstract

Although the Latin American people, who had been exposed to colonial rivalries of European powers for many years finally gained their independence, they showed their real struggle against the dictators. The Dominican Republic had a distinct place in the popular movements that emerged during the revolutionary process of Latin America from Argentina to Mexico in the past century. In 1930, Rafael Leonidas Trujillo Molina, who took control by overthrowing President Horacio Vasquez with a military coup, remained in power for many years and imposed a bloody regime that violated human rights. The most important of the organizations that emerged among the public against the repressive regime of power is the Clandestine Movement, which was created by three sisters: Patria Mercedes, Minerva Argentina and Maria Teresa, known as Mirabal Sisters. These three women, overturning the dictatorship, became known throughout the world with their struggle for freedom and human rights and they also became a symbol of women's struggle.

Keywords: Latin America, Dominican Republic, Mirabal Sisters, Revolution, Women's Struggle

Giriş

İnsanlık tarihi savaşlarla ve çatışmalarla doludur ancak geçtiğimiz yüzyılda Uzak Doğu'dan Güney Asya'ya, Orta Doğu'dan Güney Amerika'ya savaş veya çatışma yaşamamış hemen hemen tek bir nesil bile olmadığını düşünürsek 20. yüzyılı dünya tarihi sahnesinde “Savaşlar Çağı” olarak ifade edebiliriz. Bu dönemde gelişen silah teknolojisi ile nükleer ve biyolojik silahlar, soykırım ve diktatörlük uygulamaları sadece askerleri değil cephe gerisindeki sivil halkı da hedef almış savaşta veya savaşa ilişkin sürgün, salgın hastalık, açlık, sefalet gibi sebeplerle milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir.¹

Kanlı ve otoriter bir rejim olarak diktatörlük ilk etapta Avrupa'da ortaya çıkmış, daha sonra Orta Doğu ve Güney Amerika'ya yayılmış bir yönetim şekli olmuştur. İspanyol Katolik Kralları'nın himayesinde Atlas Okyanusu'nu geçen Cenovalı kâşif Kristof Kolomb'un keşfiyle başlayan Aztekler, İnkalar ve Mayalar gibi medeniyetlerin yok edilerek 300 yıl boyunca Avrupalı devletlerin sömürgeci uygulamalarının hüküm sürdüğü yağmaya, köleliğe, iç savaşlara, darbelerle şahit olunan Latin Amerika'da toplumlar 20. yüzyılda diktatörlerin kanlı rejimlerine maruz kalmışlardır. Venezuela'da Marcos Pérez Jiménez, Küba'da Fulgencio Batista, Nikaragua'da Anastasio Somoza, Meksika'da Porfirio Díaz ve Dominik Cumhuriyeti'nde Rafael Leónidas Trujillo askeri darbelerle yönetimi ele geçirmişlerdir (Clayton, Conniff, Gauss, 2017). Latin Amerika'da devlet başkanları devlet yönetiminde usulsüzlüklere, yolsuzluklara², insan haklarını hiçe sayan uygulamalara, katliamlara sebep olmuşlar ve kendi halklarına kan kusturmuşlardır. Darbelerle, iç savaşlarla ve devrimlerle dolu olan 20. yüzyıl Latin Amerika'sında halklar kendi mücadeleleriyle kendi kaderlerini tayin etmişler ve kendi özgürlüklerinin mimarları olmuşlardır.

Bu çalışmada Dominik Cumhuriyeti'nin acımasız diktatörüne karşı ayaklanan Mirabal Kardeşler'in mücadele sürecinde yaşadıklarına değinilerek tüm dünyada tanınmalarını sağlayan özgürlüğe ve eşitliğe giden yolda aldıkları rol üzerinde durulmaktadır.

Bağımsızlıktan Diktatörlüğe Dominik Cumhuriyeti

Avrupalıların kıtadaki ilk yerleşim yeri olarak bilinen Dominik Cumhuriyeti 18. yüzyıl sonlarına kadar İspanyolların sömürgesi olarak kalmış daha sonra İngiltere, Fransa ve Haiti gibi

¹ABD'li siyaset bilimci ve stratejist Zbigniew Brzezinski 1993 yılında yayımlanan *Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the 21st Century* adlı kitabında 20. Yüzyılı “mega ölümler” çağı olarak tanımlamak ve savaşta veya savaşa ilişkin sebeplerle 167 milyon ile 175 milyon arasında insanın hayatını kaybettiğini belirtmektedir.

²Ndîva Kofele-Kalen tarafından *The International Law of Responsibility for Economic Crimes: Holding State Officials Individually Liable for Acts of Fraudulent Enrichment* adlı çalışmada 1952-1961 yılları arasında iktidardan düşürülen beş Latin Amerika ülkesindeki devlet başkanlarının yolsuzlukla sahip oldukları servetlerinin 1.8 milyar dolarla 2.6 milyar dolar arasında olduğu belirtilmektedir.

Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://s1.downloadmienphi.net/file/downloadfile4/206/1392208.pdf>

devletlerin işgaline uğramış ve 1844'te bağımsızlığını kazanmıştır. Ülke sahip olduğu geniş şeker işletmelerinin de etkisiyle 20. yüzyıl başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nin işgaline uğramıştır (Ferguson, 2003, s. 10). 1916'dan 1924'e değin ülkeyi işgal altında tutan Amerika Birleşik Devletleri, ülkenin ekonomisini ve yönetimini yeniden düzenlemeye girişmiş ayrıca bir ulusal muhafız birliği oluşturarak komutanlığına Rafael Leónidas Trujillo'yu getirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Deniz Piyadeleri tarafından eğitilen Albay Rafael Trujillo 1930'da Dominik Cumhuriyeti Başkanı Horacio Vasquez'i bir askeri darbeyle devirerek iktidarı ele geçirmiş (Clayton, Conniff, Gauss, 2017, s. 380) ve 31 yıl boyunca Dominik Cumhuriyeti'nin mutlak egemeni olmuştur

Amerika kıtası tarihinin en kanlı diktatörlerinden biri olan Rafael Trujillo askeri darbe ile başa gelmiş, askeri-politik lider olarak Dominik Cumhuriyeti'ni yönetmiş akrabalarını ve yandaşlarını yüksek makamlara getirmiştir. (Cockcroft, 2001, s. 404) Bu dönemde ülkenin ekonomik gelişimine katkıda bulunduğu için özellikle burjuva sınıfı tarafından oldukça desteklenmiştir. Bununla birlikte ülke ekonomisinin gelişimi yolsuzluğu da beraberinde getirmiş, bu ekonomik gelişmeden faydalanabilenler de sadece Trujillo, yakın ailesi ve ona yakın kalmayı seçen iş adamları olmuştur (Almoina, 2011).

31 yıl süren diktatörlüğü boyunca Trujillo Hükümeti tüm icraatlarını Amerika Birleşik Devletleri desteğiyle uygulamıştır. Kendisini ve Dominik Cumhuriyeti'ni tek bir parça olarak gören Trujillo ulusal bir ideoloji geliştirmiştir. *Hispanofilia* olarak adlandırılan bu ideoloji İspanya hayranlığı, antihaitianizm ve antikomünizm öğelerini içermektedir. Haiti düşmanlığı ile ilgili olarak burada önemle bahsedilmesi gereken konu *Masacre del Perejil* yani Maydanoz Katliamıdır. Bilindiği gibi Haiti ve Dominik Cumhuriyeti Karayip Denizi'nde aynı adayı paylaşan iki devlettir ve aralarındaki sınır 1929'da çizilmiştir. Rafael Trujillo bundan bir yıl sonra başa geçince ilk iş olarak iki ulus arasında etnik, kültürel ve ekonomik farka dayanan 400 yıllık anlaşmazlığı ortadan kaldırmak istemiştir. Ülkelerin sınırı belli olsa da Dominik topraklarında yaşayan binlerce Haitili vardır keza yıllarca yaşadıkları hatta doğup büyüdüğü ve ekmeklerini kazandıkları toprakları bırakıp gitmek istememişlerdir. Haitililerin ülkesindeki varlığından rahatsız olan Devlet Başkanı Trujillo 2 Ekim 1937 gecesi Dajabón ilinde onuruna verilen bir davette konuyla ilgili olarak hükümetin politikasını açıkça dile getirir ve sınır bölgesinde yaşayan Haitililerin kendi vatandaşlarının hayvanlarını ve ekinlerini yağmalamalarını ve verdikleri zararları bahane ederek bu sorunu acilen çözüme kavuşturacağını belirtir (Turits, 2003, s. 162). Bu sözlerini takiben birkaç gün içinde halkın iradesiymiş gibi gösterilen ancak tamamen hükümetin kendi ideolojisinden kaynaklanan bu katliamda 20.000 kadar kadın- erkek çocuk Haitili sınır köylerin belediye başkanlarının ve birtakım sivillerin de yardımıyla hükümetin askeri güçleri tarafından katledilmiştir. Dominiklilerin *el corte* (kesim)

Haitililerin *kout kouto-a* (bıçaklama) diye bahsettikleri bu operasyonda ölenlerin birçoğu Dominik Cumhuriyeti'nde doğmuş vatandaşlardan (anayasaya göre Dominik vatandaşı sayılırlar) ve birçoğu da nesillerden bu topraklarda yaşayan ailelerden oluşmaktadır. Birçok Haitili de ülkelerine kaçmaya çalışırken nehirde yakalanarak katledilmiştir (Turits, 2002, s.591). Bu olay tarihe Maydanoz Katliamı olarak geçmiştir. Çünkü Dominik Cumhuriyeti askerleri birbirine çok benzeyen Dominiklilerle Haitilileri birbirinden ayırt etmek için Yahudilerin Şibolet hikayesinden hareketle maydanozu kullanmışlardır. Haitililer İspanyolca'da maydanoz anlamına gelen *perejil* kelimesini “R” sesinden dolayı telaffuz edemezler. Sivil halkı sorguya çeken askerler onlardan “perejil”, “tijera”, “claro” gibi kelimeleri telaffuz etmelerini istemişlerdir (Sotomayor-Miletti, 2011, s. 190). Fonetik ayrımın getirdiği bir sonuç olarak aldıkları cevaba göre insanları orada öldürmüşlerdir.

Bu katliamdan bir yıl sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde Yahudi göçü sorunu ile ilgili olarak yapılan 31 ülkenin katıldığı konferansta çözüm önerisi sadece Dominik Cumhuriyeti'nden gelir. Maydanoz Katliamı'nın izlerini silmeye çalışan Dominik Hükümeti 100.000 kadar Avrupalı Yahudi'yi ülkesine kabul edeceğini belirtir (Gigliotti, 2006, s. 26). Ancak bu karar hükümetin iyi niyet göstermesinin ötesinde bir sebebe dayanır. Öncelikle ülkeye gelen Yahudiler yerel halkla evlilikler yapacak, doğacak yeni nesil sayesinde Dominikli'de olan geri kalmışlığın, esaretin simgesi olan “Afrika kanı” temizlenecektir. Yani bir taraftan, ırkları, kanları nedeniyle yok edilmek istenen Yahudiler, Dominik'te ırk temizliğinde kullanılacaktır.³ Öte yandan Yahudiler sayesinde ülkenin gelişmesi, ilerlemesi de öngörülmüştür.⁴

Halk arasında şef veya teke olarak adlandırılan Trujillo, düşmanlarının cesetlerini parçalamaları için köpek balıkları ve vahşi köpekler beslemiş, meslektaşının eşi ya da bir köylünün kızı olsun hangi kadını isterse onunla birlikte olmuş, kendisinin Nobel Barış Ödülü eşinin de Nobel Edebiyat Ödülü alması için lobi yapmıştır (Montaner, 2006). Trujillo Latin Amerika'nın en eski şehri olan başkent Santo Domingo'nun adını *Ciudad Trujillo* (Trujillo Kenti) olarak değiştirmiş ve ülkedeki en yüksek dağın adını *Pico Trujillo* (Trujillo Tepesi) koymuştur. On bir yaşındaki oğluna albay rütbesi vermiş ve onu ülkedeki şeker, süt ürünleri, endüstri ve silah fabrikalarının %20'sinin sahibi ilan etmiştir (Suarez, 2013). 1930'dan itibaren devlet üstünde, çok sert bir baskıya ve kişi kültürüne dayalı mutlak egemenliğini kurarak adayı özel arazisi haline getiren, yasa ve anayasa tanımayan, insan haklarını hiçe sayan, halka keyfi baskı ve müdahalelerde bulunan, katliam yapan tüm kiliselere zorla “*Dios en el cielo, Trujillo en la Tierra*” (Cennet'te Tanrı, Yeryüzünde Trujillo) (Lundahl, Lundius, 2002, s.505) yazısını

³ <http://www.tarbutsefarad.com/en/articulos-palma-mallorca/5042-judios-dominicanos-en-busca-de-la-qortodoxia-flexibleq.html> (16.11.2017)

⁴ <http://trujillodeclassified.com/2016/12/17/carta-del-1940-demuestra-trujillo-acepto-judios-para-desarrollar-al-pais-no-para-blanquear-la-raza/> (16.11.2017)

koyduran böyle bir diktatörlük yönetimi altında yaşayan halk içinde hükümet karşıtı örgütlenmeler oluşmaya başlamıştır. Bunlardan en önemlisi de Mirabal Kardeşler'in başlattığı devrimci harekettir.

Özgürlüğün adı: KELEBEKLER

Tüccar bir ailenin kızları olan kardeşlerden ilki Patria Mercedes 24 Şubat 1924 yılında dünyaya gelmiştir. 24 Şubat'ın Dominik'in bağımsızlık günü olmasından dolayı aile kızlarının adını İspanyolca'da vatan anlamına gelen Patria koymuştur (Mejía Hernández, 2011, s. 45). Dedé Mirabal 1925'te, María Minerva 1926'da ve dördüncü kızları olan María Teresa 1935'te doğmuştur, yani Trujillo iktidarının sürdüğü yıllarda. Kardeşler ilk dört sınıfı doğdukları kasabada Ojo de Agua'da okuduktan sonra ebeveynleri onları Colegio Inmaculada Concepción adlı daha itibarlı bir okula yatılı olarak eğitime göndermiştir. Sekizinci sınıfa kadar eğitime devam eden kardeşlerden Patria 17 yaşında evlenmiş, Dedé ise babasının işlerine yardım etmek için eğitimini sonlandırmıştır.⁵ Okulda çalışkanlığıyla en gözde öğrencilerden biri olan Minerva üstün notlarla mezun olmuş ve başkentte hukuk eğitimi almak istemiştir ancak kızındaki diktatörlük karşıtı fikirlerden çekinen ve güvenliğinden endişe eden annesi buna karşı çıkmıştır.⁶ Dedé Mirabal 1948 yılında evlenerek San Francisco de Macorís'e taşınır. Eğitimi yarıda kalan Minerva bu sırada Trujillo Hükümeti'ne karşıt hareketlerinden dolayı Şili'deki sürgününden dönen Kominist Parti üyesi olan Franco Pericles ile yakın arkadaşlık kurar ve kendisiyle aynı fikirde kişilerle tanışmasına vesile olur. Ancak Franco bir süre sonra tekrar sürgün edilir (Galván, 2011, s. 301-305).

1949'da buldukları şehirde yapılan bir otel açılışına yörenin ileri gelen aileleri ile birlikte Mirabal ailesi de davet edilir ve mazeret kabul edilmeyeceği bildirilir. Kendisini tüm vatandaşların ve tüm kadınların da sahibi gören Trujillo o zamanlar 23 yaşında olan Minerva ile özel olarak ilgilenir ancak Trujillo karşıtı fikirlere sahip olan genç kadın aksi davranışlarda bulunur. Durumdan rahatsız olan aile kutlamanın ortasında habersizce ayrılır. Bu tarih itibarıyla Mirabal ailesinin savaşı başlamış olur. Baba Enrique erken ayrılmak zorunda kaldıkları için özürlerini bildiren bir telgraf gönderse de durumu kendisine saygısızlık olarak gören Trujillo bir gün sonra Enrique Mirabal'i tutuklatır ve sonra anne ve Minerva ve kız arkadaşları gözaltına alınır (Peguero, 2013, s. 234). Tüm tutuklular Minerva'nın Sosyalist Halk Partisi ile olan ilişkisi ve sürgündeki Pericles Franco ile olan münasebeti konusunda sorguya çekilir. Mirabal ailesi ve yakınları serbest bırakılsalar da Minerva'nın faaliyetlerini takibe alan hükümet aileyi birkaç kez

⁵https://ipfs.io/ipfs/QmXoyvizjW3WknFiJnKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXW06uco/wiki/Mirabal_sisters.html

⁶ <http://solobuenasnoticias.com.mx/lideres-mundiales/las-hermanas-mirabal-de-republica-dominicana/>

daha tutuklar. Hapishanelerdeki uygulamalara dayanamayan baba Enrique Mirabal ruhsal ve fiziksel rahatsızlıklarından dolayı 1953'te hayatını kaybeder (Mendez ve Cueto, 2003, s. 311).

Bu sırada Santo Domingo Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne başlayan Minerva ilk yılını başarıyla tamamlar. İkinci sınıfta kayıt yenilemesine hükümet tarafından engel çıkartılır ve Trujillo'ya bir özür mektubu yazması gerektiği belirtilir (Galván, 2011, s. 189). Trujillo'nun yurt dışında olduğu bir dönemi fırsat bilen Minerva kaydını yenilemeyi başarır. Kardeşlerden diğeri Maria Teresa ise Santo Domingo Üniversitesi'nde mimarlık bölümüne girer ama başarıyla bitiremediği için arazi ölçümü uzmanı olarak mezun olur (s. 204). Maria Teresa başkentte üniversite yıllarında tanıştığı mühendis olan Leandro Guzmán ile 1958 yılında evlenir. Diktatörlük rejimine karşı isyanın ateşli bir savunucusu olan Minerva'nın arkadaş çevresi de yine bu yolda kendisi gibi sosyal sorunlara ve politikalara karşı kayıtsız kalamayan kişilerden oluşmaktadır. 1954 yılında evlendiği Manuel Aurelio Tavárez Justo da bu çevredendir. Minerva Mirabal zorluklarla 1957 yılında eğitimini tamamlar ve Dominik Cumhuriyet tarihinde Doktor unvanını alan ilk kadınlardan biri olur (Schmidt-Häuer, 2011, s.1).

50'li yılların sonunda yaşanan Küba Devrimi birçok Latin Amerika ülkesi gibi Dominik Cumhuriyeti üzerinde de etkili olmuştur. Fidel Castro, diktatörlük altında ezilen tüm halklar için bir umut ışığı olmuştur. Minerva ve Maria Teresa ile birlikte eşlerinin ve arkadaşlarının da bulunduğu bir toplantıda ülkenin mevcut durumu üzerine konuştukları bir gün, Minerva ilk defa Trujillo Hükümetine karşı bir yeraltı hareketi başlatma fikrini ortaya atar. Clandestina Hareketi olarak adlandırılan bu fikir diğer arkadaşları tarafından da kabul görür ve hızla yakın çevreleri arasında yayılmaya başlar. Bu hareket uzmanlardan, işçilere, tüccarlardan öğrencilere, sanatçılardan aydınlara özel sektör çalışanlarından memurlara her kesimin desteğini almıştır hatta çoğunluğunu hükümet eşrafından burjuva üyeleri oluşturmuştur. Diktatörün gazabından çekinen üyelerden her biri de kendisine gizli bir kod adı vermiştir. Minerva da "Kelebek" olarak adlandırılmıştır (Peguero, 2013, s. 237). Daha sonraları "14 Haziran Devrimci Hareketi" olarak adlandırılan diktatörlüğe karşı bu mücadelenin öncüleri olan Minerva, Patria ve Maria Teresa ve eşleri ile birlikte diğer mücadeleler tutuklanır. Siyasi özgürlük mücadeleleri ile Mirabal kardeşler 'ülkenin bütünlüğünü bozmaya çalışmak' la suçlanırlar ve büyük bir tehlike olarak görüldükleri için vatan haini ilan edilirler.⁷

Aralarında ebeveynlerini hükümetle yakın ilişkiler içinde olan gençlerden, üst ve orta sınıfa mensup birçok kişinin tutuklanması, tüm mal varlıklarına el konulması ve hapishanelerde ağır şartlara ve işkencelere maruz kalmaları hükümete karşı olumsuz ve gergin bir ortam oluşmasına sebep olur. Bu sırada Trujillo'nun Venezuela devlet başkanını öldürmek için

⁷ <http://userpage.fu-berlin.de/vazquez/vazquez/pdf/MIRABAL-texto.pdf> (17.11.2017)

girişimde bulunduğu ortaya çıkınca Amerika Birleşik Devletleri Örgütü duruma müdahale eder ve Dominik Cumhuriyeti'nin uygulamalarını incelemeleri için temsilcilerini gönderir. Bu sebeple Trujillo, Minerva ve Maria dâhil hapisanedeki kadınların salıverilmesine izin verir (Ramírez, 2009). Trujillo hükümetiyle yıllarca işbirliği yapan Katolik Kilisesi de 25 Ocak 1960'ta insan haklarının çiğnenmesini protesto eden bir bildiri yayımlar (Sáez, 2008, s. 58-62).

Hükümetin bir af çıkartarak ve kadınlarla birlikte onlarca genci serbest bırakmasının ardında aslında gizli bir amaç da vardır. 25 Kasım 1960 yılında diktatörlük karşıtlığının sembolleri haline gelen Mirabal ailesinin dört kızından üçü, Patria, Minerva ve Maria Teresa halen tutuklu olan eşlerini hapisanede ziyaretlerinin ardından eve dönüş yolunda hükümetin adamları tarafından suikasta uğramışlardır (Construcción colectiva, 2013, s.111). Zorla araçtan indirilen kadınlar ormanın ıssızlığı içinde sopalarla dövülerek vahşice öldürülmüşlerdir. Aracın şoförü ile birlikte bu üç kadını katleden askerler bedenlerini tekrar arabalarına taşımışlar, olayın bir kaza gibi görünmesi için de araçlarını uçuruma sürüklemişlerdir (Ubiera, 2007).

Trujillo dönemi, Güney Amerika'nın gördüğü en kanlı süreçlerden biri olmuş ve 50,000 civarı insan bu dönemde Trujillo'nun emriyle katledilmiştir. (Capell, 2014) Mirabal kardeşlerin katledilmesi ise bardağı taşıran son damla olmuştur. Trujillo kardeşleri öldürerek bu kadınların başlattığı mücadelenin de önüne geçeceğini düşünmüştür ancak bu olay Dominik halkını derinden etkilemiş ve Trujillo karşıtlarının sayısını oldukça artırarak mücadeleyi ateşlemiştir. Bir taraftan iktidara karşı ayaklanmalar baş gösterirken diğer yandan Trujillo'nun ordu içindeki hâkimiyeti azalmıştır. Mirabal Kardeşlerin katlinden 6 ay sonra Trujillo bir suikast ile öldürülmüştür. Diktatörün öldürüldüğü gün olan 30 Mayıs Dominik Cumhuriyeti'nde Ulusal Bayram ilan edilmiştir. 1963'de Dominik Cumhuriyeti yıllar sonra ilk defa demokratik bir sistemle, oy vererek hükümetini seçmiştir.

Sonuç

Mirabal Kardeşlerin hayattayken eşit insan hakları ve demokrasi için kendi canlarını kaybetme pahasına başlattıkları kararlı mücadeleleri onların ölümüyle alevlenmiş bedenleri yok olurken özgürlüğün sembolü haline gelen isimleri ölümsüzleşmiştir. Bu yola çıkarken bedelini ödemeye çoktan razı olduklarını şu sözleriyle aktarmışlardır:

“Belki de bize en yakın şey ölüm; fakat bu beni korkutmuyor, adalet için savaşmaya devam edeceğiz” (Maria Teresa Mirabal)

“Bunca acıyla dolu ülkemiz için yapılacak her şeyi yapmak bir mutluluk kaynağı; kollarını kavuşturup oturmak ise çok üzücü” (Maria Minerva Mirabal)

“Çocuklarımızın, bu yoz ve zalim sistemde yetişmesine izin vermeyeceğiz. Bu sisteme karşı savaşmak zorundayız. Ben kendi adıma her şeyimi vermeye hazırım; gerekirse hayatımı da” (Patria Mercedes Mirabal)⁸

Mirabal kardeşlerden hayatta kalan Dedé Mirabal hayatını bu üç kadının kahramanlık hikâyesini anlatmaya harcamıştır. Mirabal Kardeşler Vakfını kurmuş, doğdukları evi Mirabal Kardeşler Müzesi yapmış ve hikâyeyi anlatan bir kitap yazmıştır. Bugün Dominik Cumhuriyeti’nde birçok evde onların resimleri asılıdır. Hikâyeleri birçok kitaba ve filme konu olan kardeşlerin doğum yeri olan Ojo de Agua kasabasının bulunduğu Salcedo şehrinin adı 2007 yılında kardeşlerin onuruna Hermanas Mirabal yani Mirabal Kardeşler olarak değiştirilmiştir. Dominik parasının üzerine onları resimleri basılmıştır.

Trujillo’nun dikta yönetimine karşı mücadeleleri sırasında kelebek kod adını kullandıkları için Mirabal kardeşler tüm dünyada Kelebekler olarak anılmaktadır. Kelebeklerin Mücadelesi dünya kamuoyuna yayılmış ve öldükleri gün olan 25 Kasım, Latin Amerikalı kadınlar tarafından bir kınama günü olarak kabul edilmiştir.

1981 yılında Kolombiya’da yapılan Latin Amerikalı ve Karayipli Kadınlar Kongresi’nde, Mirabal Kardeşlerin anısına toplumsal cinsiyet eşitsizliğine, ayrımcılığa, milliyetçiliğe, toplumsal ve aile içi şiddete karşı mücadele veren tüm kadınlar için 25 Kasım günü “Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü” ilan edilmiştir. Latin Amerika ilerici kadınlarının bu kararı, esas olarak diktatörlüklerin şiddetine karşı kadınlar cephesinden bir mücadele ilanıdır. Kadınların maruz kaldıkları adaletsizlik, eşitsizlik ve şiddet konusunda farkındalık yaratabilmek için referans bir tarih seçilmiştir. 1999’da Birleşmiş Milletler’in kararına dönüşmüş ve kardeşlerin ölüm yıldönümü 25 Kasım tüm dünyada “Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması İçin Uluslararası Mücadele Günü” ilan edilmiştir.

⁸Aksi belirtilmedikçe bu çalışmada yapılan çeviriler yazara aittir. Tam metne ulaşmak için bkz. <http://www.learn2question.com/seevak/groups/2000/sites/mirabal/Spanish/Capullo/ninez2.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2017)

Kaynakça

- Almoína, J. (2011). *Una Satrapía en el Caribe*, Edición Digital <http://www.memoria-antifranquista.com/wp-content/uploads/2014/10/JOSE-ALMOINA-UNA-SATRAPIA-EN-EL-CARIBE.pdf> (Erişim Tarihi: 16.11.2017)
- Brzezinski, Z. (1993). *Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the 21st Century*, Touchstone Books, New York
- Capell, J.M. (2014). *La sociedad dominicana decidió construir la democracia sobre la base de la impunidad*, Diagonal, Santo Domingo <https://www.diagonalperiodico.net/saberes/21692-la-sociedad-dominicana-decidio-construir-la-democracia-sobre-la-base-la-impunidad.html> (01.03.2017)
- Clayton, L., Conniff, M., Gauss S. (2017). *A New History of Modern Latin America*, University of California Press, California
- Cockcroft, J.(2001). *América Latina y Estados Unidos: historia y política país por país*, Siglo XXI Editores, Mexico
- Ferguson, J.(2003). *Migration in the Caribbean: Haiti, the Dominican Republic and Beyond* Minority Rights Group International, http://minorityrights.org/wpcontent/uploads/2015/07/MRG_Rep_Caribbean.pdf (16.11.2017)
- Construcción colectiva. (2013). *Las Hermanas Mirabal. Latinoamérica se pronuncia por la no violencia contra las mujeres*, Aportes Andinos No. 33. Quito: Universidad Andina Simón Bolívar, Sede Ecuador; Programa Andino de Derechos Humanos, pp. 111-128
- Galván, W. (2011). *Minerva Mirabal: Historia de una heroína* Comisión Permanente de Efemérides Patrias, Vol.6, Santo Domingo
- Gigliotti, S. (2006). *'Acapulco in the Atlantic': Revisiting Sosúa, a Jewish Refugee Colony in the Caribbean*, Immigrants & Minorities Vol. 24, No. 1, ss. 22-50
- Kofele-Kalen, N. (2006). *The International Law of Responsibility for Economic Crimes: Holding State Officials Individually Liable for Acts of Fraudulent Enrichment*, ASHGATE <http://s1.downloadmienphi.net/file/downloadfile4/206/1392208.pdf> (15.11.2017)
- Lundahl, M. ve Lundius, J. (2002). *Peasants and Religion: A Socioeconomic Study of Dios Olivorio and the Palma Sola Religion in the Dominican Republic*, Routledge, London
- Mendez, S., Cueto, G. (2003). *Notable Caribbeans and Caribbean Americans: A Biographical Dictionary*, Greenwood Press, USA
- Mejía Hernández, B. (2011). *Las hermanas Mirabal: caracterización simbólica "En el tiempo de las mariposas" de Julia Álvarez*. La Colmena 70 http://web.uaemex.mx/plin/colmena/Colmena_70/Aguijon/Las_hermanas_Mirabal.pdf (03.03.2017)
- Montaner, C. A. (2006). *Trujillo, el dictador psicópata*, LA NACION y Firmas Press <http://www.lanacion.com.ar/791474-trujillo-el-dictador-psicopata> (01.03.2017)
- Pegüero, V. (2013). *Mujeres Dominicanas en la Trinchera: La Lucha de Minerva Mirabal*, Historia de las Mujeres en América Latina, CEMHAL, Universidad de Murcia, España
- Ramírez, V.(2009). *Biografías de Grandes Dominicanos* <http://biografiasdominicanos.blogspot.com.tr/2009/04/las-hermanas-mirabal.html> (25.02.2017)
- Sáez, J.L. (2008). *La 'sumisión bien pagada. La iglesia dominicana bajo la Era de Trujillo (1930-1961), Tomo II*, Archivo General de la Nación, Volumen LXI, Santo Domingo
- Schmidt-Häuer, C. (2011). *Maldición del Caribe : en mayo de 1961 fue asesinado uno de los mas brutales dictadores del siglo XX: Rafael Trujillo, el tirano de República Dominicana*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Santo Domingo <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/fescaribe/08591.pdf> (17.11.2016)
- Sotomayor-Miletti, Á. M. (2011). *Pronunciar "perejil" en el río Masacre*, Cuadernos de literatura n°30, julio-diciembre, 184-201
- Suarez, R. (2013). *Latino Americanos: El legado de 500 años que dio forma a una nación*, Celebra, USA
- Turits, R.L. (2002). *Un mundo destruido, una nación impuesta: La masacre haitiana de 1937 en la República Dominicana*, Hispanic American Historical Review 82, no. 3, 589-635 DOI: 10.1215/00182168-82-3-589
- Turits, R.L. (2003). *Foundations of Despotism: Peasants, the Trujillo Regime, and Modernity in Dominican History*, California: Stanford University Press
- Ubiera, F. B. (2007). *La Muerte de las hermanas Mirabal*, Noticias Historicas Dominicanas, <http://noticulas-franciscoberroa.blogspot.com.tr/2007/03/la-muerte-de-las-hermanas-mirabal.html> (16.11.2016)

<http://www.learn-to-question.com/seevak/groups/2000/sites/mirabal/Spanish/Capullo/ninez2.html>(25.05.2017)

<http://www.tarbutsefarad.com/en/articulos-palma-mallorca/5042-judios-dominicanos-en-busca-de-la-qortodoxia-flexibleq.html> (16.11.2017)

<http://trujillodeclassified.com/2016/12/17/carta-del-1940-demuestra-trujillo-acepto-judios-para-desarrollar-al-pais-no-para-blanquear-la-raza/> (16.11.2017)

<http://solobuenasnoticias.com.mx/lideres-mundiales/las-hermanas-mirabal-de-republica-dominicana/> (17.11.2017)

<http://userpage.fu-berlin.de/vazquez/vazquez/pdf/MIRABAL-texto.pdf> (17.11.2017)

Bir Kadın Yazarın Gözünden Kadınlar: Halide Nusret Zorlutuna'nın Üç Eserindeki Kadın Karakterlerin İncelenmesi (Bir Devrin Romanı, Beyaz Selvi, Aşk ve Zafer)

Received/Geliş: 18/06/2017
Accepted/Kabul: 24/11/2017

Şerife Nihal ZEYBEK *

Öz

Halide Nusret Zorlutuna 1901-1984 yılları arasında yaşamıştır. Şiir, roman, hikâye, hatıra türündeki yazılarıyla Türk edebiyatında yer edinmiştir. Halide Nusret'in yaşadığı dönem son derece önemli ve hassas bir dönemdir. Zorlutuna, Osmanlı'nın son yıllarına ve cumhuriyetin kuruluşuna şahitlik etmiştir. Bu çalışmada Zorlutuna'nın kadın karakterleri yoğun olarak işlediği üç eseri ele alınmıştır. *Beyaz Selvi*, *Aşk ve Zafer* adlı eserler roman türünde, *Bir Devrin Romanı* adlı eser ise hatıra türündedir. Bu eserlerdeki kadın karakterler üzerine tematik inceleme yapılmıştır. Genel olarak Zorlutuna'nın romanlarındaki kadınların davranış ve tutumlarının, kendi karakteriyle paraleldir. Zorlutuna milliyetçi, muhafazakâr yönü ağır basmasının yanı sıra, modern düşünceye sahiptir. Zorlutuna için kadınların en önemli vasfının annelik olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. O, dinî ve millî duygulara bağlı bir kadın haklarını savunucusudur.

Anahtar kelimeler: Halide Nusret Zorlutuna, kadın karakterler, roman, romanda kadın

* Doktor, Diyanet İşleri Başkanlığı, nihalzeybek@gmail.com.

Women in the Eyes of a Woman Author: An Examination of Female Characters in Three Works of Halide Nusret Zorlutuna (Bir Devrin Romani, Beyaz Selvi, Aşk ve Zafer)

Abstract

Halide Nusret Zorlutuna lived between the years 1901-1984. She attained a place in Turkish literature with her writings in the genres of poetry, romance, story, and memoir. The period in which Halide Nusret lived is an extremely important and sensitive period. Zorlutuna witnessed the establishment of the Turkish Republic and the last years of the Ottoman Empire. This study discusses Zorlutuna's three works which she intensively dealt with women characters. *Beyaz Selvi* and *Aşk ve Zafer* are in the type of novel, and *Bir Devrin Romani* is in the type of memoir. Female characters in these works are thematically studied in this paper. In general, the behavior and attitudes of women are parallel with the author's character in Zorlutuna's novels. Zorlutuna has a modern mentality as well as her nationalist and conservative worldview dominates. It is understood from the works of Zorlutuna that the most important characteristic of women is the motherhood. She is a defender of women's rights with her religious and national sentiments.

Keywords: Halide Nusret Zorlutuna, female characters, novel, woman in novel

Giriş

Sanat eserleriyle sanatçılar, duygu ve düşüncelerini ifade ederler. Sanatçıların eserlerine yansıttığı unsurlar, içinde doğup yetiştikleri devrin kültüründen ve diğer şartlarından ister istemez etkilenir. Bu nedenle sanatçının eseri üzerinden onun görüşleri ve dönemin koşulları hakkında çıkarımda bulunulabilmek mümkündür. “*Her türlü edebî eser, toplumsal bir olguya dayanır. Diliyle, konusuyla, şahıs kadrosu, toplumsal zemini ve mekânıyla, toplumun edebiyat sanatçısının zihnindeki estetik kırılmasıyla oluşan eser, sonuçta toplumsal bir yansıma olarak karşımıza çıkar* (Çelik, 2013, s.62).” Bu nedenle özellikle edebî eserler yazıldığı dönemin sosyolojik, psikolojik, siyasî, kültürel pek çok durumunu sergiler nitelikte olabilir.

Zorlutuna'nın *Küller*, *Sisli Geceler*, *Gülün Babası Kim?*, *Beyaz Selvi*, *Büyük Anne*, *Aydınlık Kapı*, *Aşk ve Zafer* adlı romanları ve *Benim Küçük Dostlarım* ile *Bir Devrin Romanı* adlı hatıratları vardır. Ayrıca şiir kitapları da mevcuttur.

Bu çalışma *Beyaz Selvi*, *Aşk ve Zafer*, *Bir Devrin Romanı* eserleri üzerine yapılmıştır. Bu eserlerdeki kadın karakterler ele alınarak, Halide Nusret'in gözünden kadınların konumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. *Beyaz Selvi*, *Aşk ve Zafer* kitapları roman türündedir. ‘Bir Devrin Romanı’ adlı eserin isminde ‘roman’ ibaresi yer almasına karşılık bu kitap bir hatıratır. Bu çalışmada kadın karakterlerin üzerine inceleme yapılması hedeflendiğinden dolayı bu üç eser özellikle seçilmiştir. Üçünde de başkahramanın kadın olması tercih sebebi olmuştur. Söz konusu eserlerde hadiseler kadın bakış açısıyla bakılmış, kadınların sosyal ve psikolojik durumları ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Çalışmamızda ana çerçevemiz ‘bir kadın yazarın gözünden kadınları aktarmak’ olduğundan, seçilen eserlerin bu minval üzere bir muhteviyata sahip olmasına dikkat edilmiştir.

Bu çalışmada kadın karakterler üzerine tematik bir inceleme yapılmıştır. Halide Nusret'in kadına bakışı, kendi hatıratında yer verdiği gerçek kadın karakterler ve romanlarında kurguladığı kadın karakterler üzerinden ele alınmıştır. Söz konusu eserlerdeki kadın karakterlerin günlük yaşamdaki konumları; örf, adetlere ve dine yönelik tutumları; kadın erkek ilişkisi üzerine duyguları; kadın erkek eşitliği hakkındaki düşünceleri; ‘kız çocuğu, sevgili, eş, anne’ gibi çeşitli kadınlık rollerine dair davranış ve düşünceleri tespit edilerek incelenmiştir.

Halide Nusret'in Hayatı ve Bir Devrin Romanı

Öncelikle Halide Nusret'in yaşamına yer vereceğiz. Bu sırada, çalışmamızda ele alacağımız üç eserden biri olan, *Bir Devrin Romanı* adlı hatırat kitabını kaynak olarak kullanacağız. Bu eser özellikle Osmanlının son yılları ile Cumhuriyet'in ilk yıllarına tanıklık etmesi açısından, ismiyle müsemma bir çalışmadır.

Halide Nusret Zorlutuna, 1901'de İstanbul'da doğmuştur. Babası Mehmed Selim Bey, annesi Ayşe Nazlı Hanımdır. Babası dönemin siyasi nedenlerinden dolayı uzun süre sürgünde bulunmuş, iyi eğitilmiş bir kimsedir. Annesi münevver ve kültürlü bir kadındır. Kardeşi İsmet Kür'dür. İlk dinî ve edebî eğitimine evde annesinin nezaretinde başlamış daha sonra babası da onunla yakından alakadar olmuştur. Erenköy Kız Lisesi'ne 5. sınıftan itibaren devam etmiştir. Dârülmua'llimât (Kız öğretmen okulu) imtihanına girip başarılı olmuştur. Bu arada İstanbul Darülfünun'a (Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü) devam etmiştir. 18 yaşında öğretmenliğe başlamış ve büyük bir bağlılıkla mesleğini sürdürmüştür. Öğretmenlik anılarını ihtiva eden *Benim Küçük Dostlarım* adlı eseri Milli Eğitim Bakanlığının seçtiği '100 Temel Eser' arasındadır. Binbaşı Aziz Vecihi ile 1926'da Edirne'de öğretmenlik yaparken evlenmiş daha sonra İstanbul'a tayin istemiştir. Eşinin işi nedeniyle Kırklareli, Kars, Karaman, Urfa, Maraş, Sarıkamış, Ankara gibi şehirlerde görev yapmıştır. Genç kızlık döneminden itibaren çeşitli dergilerde hikâye, şiir ve makaleleri yayınlamıştır. Pek çok vakıf ve dernekte aktif rol almış, hayır faaliyetlerine ön ayak olmuştur. Edebî olarak 'Millî Edebiyat Akımı' taraftarı ve takipçisi olarak bilinmektedir. Milliyetçiliği ve dinine bağlılığı ile öne çıkmış bir isimdir. 1984'te Ankara'da vefat etmiştir (Gürel, 1988).¹

Öncelikle Halide Nusret'in kendi yaşamı üzerinden kadına bakışı, kadınların o dönemdeki sosyal yaşamı, eğitim durumları, hayata bakışları gibi hususlara değinilecektir. Hatıratında dile getirildiğine göre Halide Nusret'in gözünde annesi ideal bir kadındır. Bu nedenle onun hususiyetlerinden bahsetmemiz yerinde olacaktır. Osmanlı'nın son yıllarında yaşamış olan Ayşe Nazlı Hanım hakkında Zorlutuna şunları kaydetmiştir:

Doğuştan terbiyecisi, müşfik, aynı zamanda otoriter bir kadındı. Öğretmen olsa imiş ideal bir öğretmen olurmuş... Annem çok zeki, kafası işleyen bir kadındı, kahve sigara içmezdi, ama müthiş bir okuma tiryakisi idi... Edebiyata, özellikle şiire düşkündü. O yaşında beni karşısına alır, Namık Kemal'den Ziya Paşa'da beyitler ezberletirdi. (...) Çocukluğumun güzel hatıralarından biri de annemle beraber gazete okuyuşumuzdu. Altı yaşında mükemmel gazete okurdum. Tefrika romanlar pek hoşuma giderdi. Anacığım bebek yapmak hususunda da gerçekten bir sanatkârdı... (Zorlutuna, 2004, s.20-21).

Zorlutuna'nın annesi kültürlü olmasının yanı sıra ev ve el işlerinde de becerili bir kadındır ve bu konularda kızını eğitmek için oldukça çaba sarf etmiştir: "*Anneciğim bize nakış, dikiş, biçki öğretmek sevdasında idi... Ben bu işlerde bir taş parçası kadar kabiliyetsizdim. Zavallı annem bu halime pek üzülür: 'Bunlar bir ev hanımına mutlaka lazım olan bilgilerdir. Öğrenmelisin! Aptal değilsin ki, dikkat edersen öğrenirsin.' der, diretirdi.*" (Zorlutuna, 2004, s.100).

Zorlutuna, babasının kendi eğitimi ile yakından alakadar olduğunu çok defa dile getirmiştir:

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Gürel, *Halide Nusret Zorlutuna Hayatı ve Eserleri*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara, 1988, s. 1-12.

Babam gerçekten de benimle meşgul oluyordu. Kerkük'te elde ettiğim Farsçayı iletmem için bana Gülistan okutuyordu. Ara sıra Mesnevi'den beyitler de verirdi... Geceleri ben okurdum kendisi dinlerdi. Victor Hugo'nun Sefiller'ini bitirdikten sonra başka tercüme romanlar okumaya başladık... Artık delice bir okuma hırsına kapılmıştım. Okumaktan başka her şey bana manasız, lüzumsuz, adi görünüyordu (Zorlutuna, 2004, s.100).

Babasının aslında erkek çocukları daha çok sevdiği yönünde değerlendirmede bulunan Halide Nusret, devamında şunları aktarmaktadır:

Babam beni de erkek gibi ata binen, silah kullanabilen bir kız olarak yetiştirmek istiyordu... 'Çok eskiden ninelerimiz mükemmel binici ve atıcı idiler, sulh ve harpte erkeklerine mertçe yardım ederdi... Peygamber zamanında da böyleydi... Kadın dediğin böyle olmalı. Çıtkırıldım şehir kızı olmasın benim kızım.' dedi. Annem bu fikre karşı değildi (Zorlutuna, 2004, s.100).

Bunun üzerine babası Halide Nusret'e ata binme ve atıcılık konusunda eğitim vermeye karar verir. Fakat Kerkük'te biz kızın bu şekilde eğitim görmesi anormal karşılanacağı için erkek çocuk kıyafeti giymesi gerekir. Bu önleme rağmen genç bir yüzbaşı, silah talimine şahitlik eder ve bu şekilde yetiştirilen bir kızla evlenmek ister; Halide Nusret'e talip olur. Bu hadise neticesinde at ve silah eğitimi başladığı gibi nihayete ermek durumunda kalır (Zorlutuna, 2004).

1909'da Mehmed Selim Bey'in Kerkük'e mutasarrıf olarak atanması üzerine Kerkük'e taşınırlar. Bu tarih aynı zamanda Zorlutuna'nın çarşafa girme tarihi olur. O dönemde Kerkük'te kızların yedi yaşında abaya -bir çeşit örtünme aracı- sokuldukları; Halide Nusret'in ise yaşından da büyük gösterdiği için dokuz on yaşında 'koca kız' olarak algılandığı, Kerkük'e örtüsüz gitmesinin hoş karşılanmayacağı belirtilir. Halide Nusret (Zorlutuna, 2004), bu hadiseyi: "Annem yüzüme de bir kalın peçe örtmüştü. Heyecanlı ve mesuttum, ama ayaklarım birbirine dolaşıyordu (s.42)." şeklinde ifade eder. Oldukça küçük bir yaşta çarşaf hatta peçe ile tanışan Halide Nusret'in bu durumdan memnun olduğunu belirtmesi dikkat çekicidir. Kadının dışarıdaki giyimi ile ilgili Cumhuriyet'ten sonra fikirleri değişir. Hatıralarında, şapka kanunuyla beraber çarşafı çıkardıklarını anlatır.

Halide Nusret lise sıralarında ilk şiirlerini kaleme almaya başlar. Faruk Nafiz, Halide Nusret'in bir sınıf arkadaşının dayısının oğludur. Ona 'elinin hamuruyla bu işlere karışmasın' tarzı bir yazı yazarak gönderir. O dönem kadın erkek eşitliğinin sıkça konuşulduğu senelerdir. Bu yazıyı okuyunca Halide Nusret çok sinirlenir ve hemen buna karşı bir cevap yazar (Zorlutuna, 2004). Bu hadise genç yaşından itibaren Halide Nusret'in kadın erkek eşitliği yönündeki tutumuna örnektir.

Halide Nusret hatıratında, sosyal yaşamda kadın- erkek arkadaş ortamlarının yeni yeni meydana geldiği döneme yönelik gözlem ve yorumuna yer verir. Kendi yaşıtı genç yazar ve

şairlerle arkadaşlık kuran Zorlutuna (Zorlutuna, 2004), bunu şöyle dile getirir: “*Pek temiz, pek candan bir arkadaşlığımız vardı. Erkeklerle kızlar arasında daima bir mesafe vardı; bize çok hürmet ederler, hiçbir zaman laubalileşmezlerdi. İçimizde belki kız arkadaşlarından birine âşık olmuş olanlar da vardı, ama bunu gizlemeyi çok iyi bilirlerdi* (s.150).”

Halide Nusret, Türk kadının sahneye çıkmasına ısrarla karşı çıkar. O senelerde bazı dejenere Türk hanımlarının açılıp saçılıp, düşman subaylarla münasebette bulunmasını nefretle izler. Onların hareketleri karşısında Halide Nusret, inadına kapanmak, peçeler, kafesler arkasına iyice saklanarak Müslümanlığı, Türklüğü, edebi korumak istediğini belirtir (Zorlutuna, 2004).

Edirne’de öğretmenlik yaptığı sırada Ankara’dan çarşaf ve peçenin yasaklandığı, bayramlarda resmi balolar yapıp dans edileceği, buna muallimlerin katılmasının mecburi olduğu emri gelir. Halide Nusret bu emre ‘kimi çok sevindi, kimi az sevindi, kimi de azıcık yadırgadı’ diyerek, tepkileri dile getirir (Zorlutuna, 2004). Kendi düşüncesini ise belirtmez. Sadece emre itaat ettiklerinden ve dans dersi aldığından bahseder. Kendisinin bu durumdan hoşnut olmadığını satır aralarından anlamamız mümkündür. Vali beyin hanımının bu kararı kabul etmediğini, başörtüsünü çıkarmadığını ve asla dans etmeyi kabul etmediğini belirtir ve şu değerlendirmede bulunur: “*Ben bu muhterem kadındaki sağlam karakteri; çok sene sonra Celal Bayar’ın rahmetli eşi Reşide Hanımefendide görmüşümdür. Bir üçüncüsünü görmedim* (Zorlutuna, 2004, s.237).” Bu ifadeden yeni emre karşı çıkan kadınlara saygı ve muhabbet duyduğu anlaşılır.

Halide Nusret’in romanlarındaki baş kadın karakterle, kendi yaşamı paralellik arz eder. Bu durumu kızı Işınşu şu şekilde dile getirmiştir: “*Annem yazarken pek rahat değildi. Okurlarının değer yargılarını önemser; onların yazılanlarla Halide Nusret’in hayatını karıştırabileceklerinden, bazı gereksiz yakıştırmalar yapabileceklerinden endişe ederdi. İsterdi ki romanlarının başkarakterleri de kendi hayatı kadar lekesiz, namuslu, dürüst bir ömür sürmüş olsunlar*” (Zorlutuna, 2008a, s.12). Bu hususta görüşünü dile getiren Enginün (2012), Zorlutuna’nın roman karakterlerinin daima yüce değerlere sahip olmasını, onun öğretmenlik kimliğiyle bağdaştırır. Halide Nusret, bir öğretmene yaraşır şekilde sürekli iyiyi güzeli ortaya koymaya çalışmış, özellikle başkahramanlarını en yüksek ahlakî özelliklere sahip olarak kurgulamıştır. Bu görüşlerden de anlaşıldığı üzere Halide Nusret roman kahramanlarıyla kendini özdeşleştirmiş, bu kahramanlar üzerinden ideal kadın tipini ortaya koymaya çalışmıştır. Bundan dolayı çalışmamızda romanların üzerine eğilecek; içindeki kadın karakterler ve kadına dair bilgi ve yorumları ele alacağız.

Moran (1983), 1950’ye kadar olan Türk romanlarında birincisi toplumsal sorunlara dönük, ikincisi ise bireyin iç dünyasına dönük olmak üzere iki ana çizginin belirgin olduğunu

ifade etmiştir. Zorlutuna'nın romanları daha çok ikinci gruba dâhil olmakla birlikte, toplumsal sorunlara özellikle de kadın-erkek ilişkileri yönünden sıkça değinildiği görülmektedir. Enginün (2008) Halide Nusret'in romanlarının aynı şiirleri gibi aşırı denilebilecek bir duyguluk taşıdığını belirtmesinin yanı sıra eserlerinde kadın sorunları üzerinde durduğunu da ifade eder. Onun romanları kadın kahramanların iç dünyası merkezli olmakla birlikte toplumsal hadiselerle de tamamen uzak değildir.

Halide Nusret, dönemindeki kadın yazarlarla dostane ilişkiler sergilemiş, bu samimiyetini eserlerine de yansıtmıştır. *Beyaz Selvi* adlı romanını Şükûfe Nihal'e armağan ettiğini belirtmiştir. *Aşk ve Zafer*'de ise Halide Edib Adivar hakkında övgü dolu şu ifadeler yer alır: “*Beni inkisar-ı hayale uğratmayan bir tek romancı ve bir tek şair var: Halide Edip ile Celal Sahir. Halide Edip'in kadın kahramanlarının o harikulade, güzel, kocaman, parıl parıl gözlerini kendi yüzünde aynen buldum. Korkunç şekilde güzel gözler...*” (Zorlutuna, 2008a, s.148)

Aşk ve Zafer

Aşk ve Zafer, Halide Nusret'in romanları arasında en öne çıkanıdır. Romanın kısaca konusu şöyledir: Romanın başkahramanı Zinnur, İstanbul'da doğup büyümüş, kültürlü bir ailenin kızıdır. İbrahim, Urfalı asil, zengin, geleneklerine bağlı bir ailenin tek oğludur. İbrahim gelenekler gereği amcasının kızı Zeliha ile nişanlı sayılmaktadır. İbrahim asker olarak görev yaptığı İstanbul'da Zinnur'a âşık olur ve nişanlanırlar. Zeliha, İbrahim'e ve yöre kültürüne körü körüne bağlıdır. İbrahim'den Zinnur'un yanı sıra kendisini de nikâhlanmasını ister. İbrahim'in annesinin isteği de bu yöndedir. Zeliha, Zinnur'a bunu rica ettiği bir mektup yazar. Zinnur böyle bir teklifi asla kabul etmeyecek bir dünya görüşüne sahiptir; nişanı bozar. İbrahim Urfa'yı kurtarmak için çatışırken ağır yaralanır, senelerce yatarak tedavi görür. Ölene kadar Zinnur'a olan sevgisi devam eder. Zinnur, İbrahim'in bu halinden habersiz şekilde başka biriyle evlenir.

Bu romanda anlatılan nişanlılık, bizzat Halide Nusret'in yaşadığı bir hadisedir. Kendi hatıratında bu konuya da değinmiştir. Halide Nusret'i yayımlanan yazılarıyla tanıyan bir yedek subay, ona mektup göndermeye başlar. Annesinin tüm karşı koymalarına rağmen, erkek tarafının yoğun ısrarı üzerine nişanlanırlar. Aslında Halide Nusret de nişanlanmak ister fakat bu isteğini annesine söyleyemez. Halide Nusret aynı *Aşk ve Zafer* romanındaki gibi başlayıp ilerleyen nişanlılığı hakkında şunları kaydeder:

M. Beyle birkaç ay nişanlı kaldık. O zamanlar malum kaçgöç vardı; nişanlılar birbirleriyle konuşup görüşemez, beraber gezip tozamazlardı. Gerçi o zaman da buluşup görüşenler vardı, ama bizim aileye göre değildi böyle şeyler. Biz bol bol mektuplaşıyorduk. Nişanlım bazen annemi ziyaret için evimize geliyordu. Bu arada da biz yine odadan odaya mektuplaşıyorduk. Postacımız da minik kardeşim İsmet'ti (Zorlutuna, 2004, s.135).

Halide Nusret ve nişanlısı, gizlice buluşurlar. Bu ilk ve son görüşmeleri olur. Akabinde nişanlısı düğün hazırlıkları için memleketine gider ve Halide Nusret'in annesi nişanı atar. Devamında ise romandaki gibi nişanlısı kurtuluş savaşında kahramanlıklar sergiler. Başına saplanan bir kurşun sebebiyle on sekiz yıl hastanede yatar ve vefat eder. Bu hadiseden Halide Nusret'in haberi olduğunda, aynı romandaki gibi, iki çocuk annesidir (Zorlutuna, 2004).

Romanın başkahramanı Zinnur, İstanbul'da yaşayan soylu ve varlıklı bir ailenin kızıdır. Dedesi ve babası paşa olan Zinnur, 1900'lerin başında dünyaya gelmiştir. Dönemin 'iyi yetiştirilmiş genç kız' karakterini yansıtmaya bakımdan Zinnur'un aldığı eğitimler ve özellikleri hakkında şunlar söylenebilir:

Zinnur ilk keman ve Fransızca derslerini Vedia teyzesinden almıştı. İlk din dersleri ile okuma yazma bilgilerini de anneciğine borçluydu (Zorlutuna, 2008a, s.29). Dedesinin kanından ve onun eğitiminden aldığı halis bir şiir ve edebiyat zevki, kızın iliklerine işlemişti. Derdini, acısını ancak, kendini okumağa verdiği zaman unutabiliyordu. Heceden, aruzdan şiirler yazıyordu. Basit ama içten gelme şiirlerdi bunlar (Zorlutuna, 2008a, s.144).

Zinnur'un dindar biri olduğu yer yer vurgulanır. Kur'an okuduğundan, namaz kıldığından, dua ettiğinden bahsedilir: "*Kur'an-ı Kerim okuduğu zamanlarda da içinde sonsuz bir huzur, zevkli bir teslimiyet duyardı. Babasının ölümünden sonra hatim sürüyordu; her sabah namazından sonra bir kaç sahife Kur'an-ı Kerim okumayı adet edinmişti*" (Zorlutuna, 2008a, s.144).

Zinnur'un 17 yaşını bitirmiş olduğu ve artık 'gelinlik kız' kabul edildiği, hatta kendisini ta on üç yaşından beri evlilik niyetiyle isteyenlerin olduğu belirtilir (Zorlutuna, 2008a). Zinnur'un ilk çarşafını on üç yaşında giydiğinin söylenmesi (Zorlutuna, 2008a), o dönemde bu yaşın genç kızlığa adım olarak kabul edildiğini destekler niteliktedir. Romanda özellikle kadınlar için Urfa ve İstanbul'da birbirinden çok farklı niteliklere sahip, sosyal yaşamlardan bahsedilir. Urfa'da kadınların katı örf ve âdetlerin etkisi altında olduğu vurgulanır. Bununla beraber, amcasının oğluna karşı harem-selamlık tavrı takınan Zeliha hakkında, şöyle bir ifade yer alır: "*Zeliha büyüdü artık erkekten kaçıyor!*" demişti. '*Eee, ha ondört ha onüç. Hepsi bir. Kız kısmı çabuk büyür İbrahim*' (Zorlutuna, 2008a, s.53). Bu bilgilerden hareketle İstanbul ve Urfa'da on üç yaşından itibaren kız çocuklarının, artık genç kız olarak kabul edildikleri, bu nedenle tesettüre girdikleri ve namahremle olan münasebetlerde dikkatli oldukları ortaya çıkar. Diğer hususlarda İstanbul ve Urfa kadını bambaşka portreler çizerken, bu açıdan İstanbul ve Urfa ortak payda da kesilmiş görülmektedir. Fıkhî açıdan belirlenmiş bir yaştan bahsedildiği için İstanbul ve Urfa'da ortak tavır söz konusu olmuştur. Diğer hususlarda gelenek görenek farklılığı mevcutken, İslamî bir kuralda ortak paydada buluşulmuştur.

Zinnur küçüklüğünden beri çevresindeki bazı olumsuz evlilik örneklerine binaen söylenen sözlerden son derece etkilenir. Bu nedenle, ona göre severek evlenmek çok tehlikeli ve yanlış bir harekettir; yapılması gereken evlendikten sonra sevmektir. Bu düşünceler şöyle ifade edilir:

Zinnur evlenmekten de, sevmekten de korkuyordu. Amma sevmek, yabancı bir erkeği sevmek!.. Onun hükmüne girmek, onun arzularına boyun eğmek!.. Bu daha da korkunçtu. Bu ayıp, çirkin bir şeydi... Yani evlenmeden evvel değil, evlendikten sonra sevmişler birbirini. Bu temiz bir şey. Eskiler: ‘Sevip dostuna varma, boşanıp kocana varma!’ demişler...(Zorlutuna, 2008a, s.37).

Sevdiği için ailesine yakışmayan bir erkekle evlenen bir akrabası için de evde sık sık eleştiriler yapılmaktadır: “*İnsan sevip varırsa böyle olur işte. Ailesinin adını da beş paralık etti*” (Zorlutuna, 2008a, s.40).

Zinnur çeşitli hizmetçilerin bulunduğu büyük bir konakta yaşamakta, aile ilişkilerinde saygı hâkim olmaktadır. Özellikle baba kız arasındaki seviyeli tutum, çocukluk yaşından beri vurgulanır. Zinnur genç kızken, babası Fahrettin paşa, İstanbul önlerinde düşman gemilerine dürbünle bakarken son derece üzülür ve sinirlenir ‘bu kahpelik’... kelimesi ağzından çıktıktan sonra pişman olur, toparlanır. Kız çocuğunun yanında böyle sözlerin ağza alınmaması gerektiğini düşünür (Zorlutuna, 2008a).

Zinnur severek evlenmeye karşı olan ön yargısını zamanla aşar ve İbrahim’e gönlünü kaptırır. İki nişanlı arasında duygusal ve seviyeli ilişki, mektuplar üzerinden devam eder. Nişanlı çift sadece bir kez yüz yüze görüşür, bu durumun gayet normal olduğu yansıtılır. Söz konusu dönemde genç kız ve erkekler arasındaki ilişkinin bu şekilde cereyan ettiği anlaşılmaktadır. Belirtildiği gibi bu kısım, Halide Nusret’in kendi nişanlılık serüvenine birebir uymaktadır.

İbrahim’in akrabaları, onun amcasının kızıyla evleneceğini düşünür. Urfa geleneğine göre bu durum şöyle ifade edilir: “*Emmi oğlu varken bir kıza dışarıdan kimse talip olamaz*” (Zorlutuna, 2008a, s.53). İbrahim’in Zinnur ile nişanlanması da akrabalarının düşüncesini değiştirmez. İbrahim’in babasının üç hanımı vardır ve bu Urfa’da normal karşılanmaktadır. İbrahim’in annesi, oğlunu iki kıza da nikâhlanması için ikna etmeye çalışır. Zeliha, bu durumla ilgili olarak Zinnur’a mektup yazarak şöyle der; “*Sen benim ablamsın, büyüğümsün. Ne olur izin ver de İbrahim beni de alsın*” (Zorlutuna, 2008a). Zeliha’nın mektubunu alan Zinnur son derece şaşırır ve bu teklif karşısında dehşete düşer. Böyle bir durumu kabul etmesi mümkün değildir. Ağlayarak teyzesiyle şöyle dertleşir: “*İğrenç bir kız bu... Mektubunu okurken midem bulandı teyze... Utandım; kadın olduğum için utandım.*” (Zorlutuna, 2008a, s.162). Bu hadise üzerine Zinnur, nişanı atar. İbrahim çatışmada ağır yaralanır ve uzun yıllar yatarak tedavi görür. İbrahim’in ne mektuptan ne de Zinnur’un düşüncelerinden haberi vardır. Bu arada Zinnur, başka

biriyle evlenir. Romanın sonunda Zinnur, başta savunduğu düşünceye dönmüş; önce evlenip sonra kocasını benimseyip sevme yolunu tercih etmiştir. Buna bir nevi mantık evliliği de denebilir.

Zorlutuna, Kurtuluş Savaşına şahitlik etmiş bir yazardır. Bundan hareketle romanlarında bir kadının savaş durumunda çevresindeki erkeklere özellikle de kocasına karşı ne gibi yardımı olabileceği hususunda fikirlerini söylemiştir. Zorlutuna'ya göre kadınlara düşen en büyük vazife, erkeklere manevî olarak destek vermektir: “*Kocalarının, babalarının, kardeşlerinin ateşe atılmağa hazırlandıkları bugünlerde, onlara kuvvet, cesaret vermeğe çalışmaktan başka bir şey gelmiyordu ellerinden.*” (Zorlutuna, 2008a, s.155). Savaş halinde erkeklere manevî yardım kabilinde, Zinnur'un başından geçen bir hadise anlatılmaktadır. Zinnur ile babası arasında son derece mesafeli ve saygı esaslı bir münasebet vardır. Babasının hayatında ilk kez kızıyla aleni bir şekilde konuşması, Zinnur için son derece şaşırtıcı bir durum olur. Burada hadisenin ciddiyeti ve bir genç kızın asker nişanlısına nasıl destek olması gerektiği vurgulanır. Babasıyla şöyle bir konuşma gerçekleşir:

İbrahim'e hemen mektup yazmalısın Zinnur... Onun elinden tutmak senin vazifen yavrum. Hisli, akıllı, faziletli bir kadın; bu vaziyette çok şey kurtarabilir, çok müspet işler görebilir... Kızıyla aralarındaki mesafenin aşılmasına asla müsaade etmeyen ihtiyar asker, kendi kızı ile nasıl böyle konuşabiliyordu... Genç kız yanaklarının al al yandığı hissetti... Fakat paşa ona bakmağa devam ediyordu... (Zorlutuna, 2008a, s.81).

Eserde göze çarpan kadın karakterlerinden biri de Rahme Nine'dir. Anadolu'nun vatanperver, kahraman, fedakâr kadın karakteri Rahme Nine, olarak ortaya konulmuştur. Bu kadın, yetmiş yaşlarında, Urfalıların 'buruk' dedikleri geniş beyaz bir ahrama bürünmüş olarak tasvir edilir. Romanda Urfa'nın ileri gelen erkekleri şehirlerini düşman askerlerinden temizlemek için ne yapacakları hakkında istişare etmek üzere toplanmışlarken Rahme nine onları ziyarete gelir. Bir köşede hazırlanmış ikram sofrasını görünce buna tepki göstererek şöyle der: “*İşiyiz, keyfiyiz yolunda mı ki çiğ köfte yiyecehsiz?.. Irz namus elden gidiyi... Anayıza, bacıyıza küffar el uzattı... Uykuda mısınız?..*” (Zorlutuna, 2008a, s.125). Yaşlı kadın, 'sarhoş gavur askerleri' olarak nitelendirdiği düşman askerlerinin şehirde yaptıkları zulümlerden bahseder ve erkeklere sonuç olarak şunları söyler:

Allah size akıl vermiş, kuvvet vermiş, el ayak vermiş... Ne durisiz ?.. Sizin bu haliz Allah'ın gücüne gider... Şu kırmızı leçeki başımdan alır, bayrak yaparam, silahım yoh benim, dişlerim de yoh! Aha şu dırnaklarımla on düşmanı parçalamazsam biye Rahmet nine dimesinler! (Zorlutuna, 2008a, s.128).

Bu noktada Rahme Nine'nin konuşmasının Urfa ağzı ile verilmiş olması, 'köylü Anadolu kadını' imajını destekler niteliktedir. Söz konusu konuşmalar neticesinde erkeklerin karşılığı ise şöyle olur: “*Senin hareketin, senin sözlerin de bize hız verdi, kuvvet verdi Rahime Nine! Allah seni, senin gibi anaları başımızdan eksik etmesin.*” (Zorlutuna, 2008a, s.129). Urfalılar gerekli

hazırlıkları yaptıktan sonra Fransızlara karşı memleketlerini korumak üzere çatışmaya başlar. Bu süreçte kadınların cephede arka hizmette yer aldıkları, kimi zaman ise ön saflarda buldukları şöyle ifade edilir: “İlk anda, ilk şehidin feryadı duyuldu. Bu kocasına su kavuşturan bir kadındı. İbrahim: Kadınları sokmasınlar ateşin içine! Diye inledi. Fakat kadınlar dinliyorlar mı?” (Zorlutuna, 2008a, s.173).²

Eserde İbrahim’in Urfalı ailesi üzerinden Doğu’nun katı gelenekleri eleştirilir. İbrahim’in annesi Zemzem Hanım, iki kız çocuğu dünyaya getirdiği için kocası üstüne evlenir. Daha sonra Zemzem Hanım’dan İbrahim doğar. Bir süre sonra İbrahim’in babası, erkek evlat bahanesi olmaksızın üçüncü kez nikâhlanır. Evde kadınlar arasında şöyle bir denge vardır; Zemzem Hanım valide sultan olarak evin hâkimi konumundadır. İki küçük hanım arasında kıskançlık kavgaları, beyi elde tutmak için çevrilen entrikalar mevcuttur. Valide sultan bu durumları idare eder (Zorlutuna, 2008a). Ev çok kalabalık olduğundan iş çoktur, kadınlar çok çalışır: “Bizimki de yaşamak mı?.. Yere gire!..”(Zorlutuna, 2008a, s.51) dedikleri anlatılarak kadınların yaşamlarından memnun olmadığı belirtilir. Kadın erkek arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından İbrahim’in annesi ile olan bir konuşması hakkında şu ifadeler önemlidir: “Zemzem Hanım sustu. Karşısındaki erkek; doğurup büyüüttüğü evladı da olsa, nihayet erkekti. Kadın kısmı, çok konuşamazdı ki... Zemzem Hanım can acısı ile fazla ileri bile gitmişti.” (Zorlutuna, 2008a, s.109).

Halide Nusret’in gözünde kadının en önemli ve ulvî vazifesinin annelik olduğu, eserlerinden rahatlıkla anlaşılır. Eserin sonunda onca yaşanmışlıklara rağmen, hüznü ve yanlış anlamalar içeren bir hayatın değerlendirmesini yapan Zinnur, şöyle der: “Çocuk sevgisinin ne demek olduğunu bilirsiniz. Bence dünyadaki en büyük, en gerçek aşk evlat sevgisidir” (Zorlutuna, 2008a, s.202).

Zorlutuna’nın eserlerinde olumsuz olarak bahsedilen kadın karakterler de mevcuttur. Bu kadınların bir özelliği giyim kuşama ve modayı takip etmeye meraklı oluşlarıdır. ‘Genç ve hoppa’ olarak nitelendirilen bir kadın hakkında şu ifadeler yer alır: “Perran Hanım zamanın modasınca çat pat Almanca öğrenmiş, yüksek rütbeli Alman zabıtlarından ahbaplar edinmişti. İstanbul’da yeni başlayan ‘modern sosyete’nin ön safta gelen yıldızlarından biriydi.” (Zorlutuna, 2008a, s.31). Başka bir yerde Almanya ile müttefik olunması nedeniyle, sosyete mensup birçok hanımefendilerin, her yıl Almanya seyahati yaptıkları, orada giyinip, kuşanıp, burada çalım sattıkları ifade edilir (Zorlutuna, 2008a).

² Burada şöyle bir açıklama yapılması gereklidir. Anlatılan hadisedeki yaşlı kadının ismi, kaynakçada bilgilerini verdiğimiz roman basımında ‘Rahme, Rahime ve Rahmet’ olarak üç farklı şekilde yazılmıştır. Biz de aynen alıntı yaptığımız şekli muhafaza ettik. Bunlardan yöresel ağza uygun olarak eserde en çok ‘Rahme’ ismi geçmektedir. Bu noktada yazım yanlış mı yapıldığı yoksa bilerek farklı söyleniş şekillerinin mi zikredildiğini bilemiyoruz. Bunu tespit etmek için daha ayrıntılı bir çalışma yapılması, eserin ilk nüshalarına ulaşılması gerekmektedir.

Bu eserde İbrahim ve amcasının kızı üzerinden doğunun katı gelenekleri sıkça eleştirilir. Halide Nusret, birden fazla kadın ile evlenme düşüncesini şiddetle reddeder. Zor zamanlarda kadınların erkelere destek olmasının önemini vurgular. En sonunda ise Zinnur'un, çocuklarına duyduğu sevgiye vurgu yapılarak eser nihayete erdirilir.

Beyaz Selvi

Beyaz Selvi'nin ilk sayfasındaki 'Birkaç Söz' başlıklı yazı 1943 yılında kaleme alınmıştır. *Beyaz Selvi*'de anlatılan hadisenin gerçek olduğu, bizzat kahramanı tarafından kendisine anlatıldığı, Zorlutuna'nın bu hikâyeyi yazacağına dair o kadına söz verdiği, kadın kahramanın vefat etmesi üzerine verdiği sözü tutmak amacıyla, yazmasının kutsal bir borç olduğu belirtilir. *Beyaz Selvi*'nin hikâyesi kısaca şöyledir: Nadide üç çocuk annesi, kültürlü bir ev hanımı, eşi ise meşhur bir doktordur. Nadide genç kızlık dönemindeyken, çocuk yaşlarda bulunan Dünder ile karşılaşır. Dünder saplantılı bir şekilde Nadide'ye âşık olur ve devamlı ona mektuplar yazar. Nadide, Dünder'dan kaçır ve ona ancak abla gibi davranır. Nadide'nin kocası muayenehanesine gelen genç bir kızla eşini aldatmaya başlar. Nadide bunu duyunca deliye döner ve eşine, evliliğine olan bütün inancını yitirir. Dünder'ın yanına gitmeye karar verecekken annelik duyguları baskın gelir ve gidemez.

Enginün (2012), Zorlutuna'nın eserlerindeki karakterlerin yüce ahlaki değerlere sahip olmasının, sanat eserlerinde olması gereken tezat ve çatışmaları kaldırdığını, bu nedenle çatışmanın sadece karakterlerin iç dünyasında yaşandığını ifade eder. Beyaz Selvi'de söz konusu durum açıkça görülmektedir. Nadide sürekli kendi kendine düşünceler içindedir, romanın en heyecan verici, kilit noktaları dahi sadece Nadide'nin iç dünyasındaki duygu ve düşüncelerdir.

Zorlutuna, ahlak ve namus konularında erkeklere ayrıcalık tanıyan anlayışı şiddetle reddeder. Kadın ve erkeğin ahlakî sorumluluklarının eşit olduğunu çok defalar vurgular.

Mademki kadınla erkek el ele tutuşurlarken Allah'ın huzurunda bir ömür için birbirlerine vefa ve sadakat sözü veriyorlar. Bu sözü her ne pahasına olursa olsun tutmalıydılar. Neden kadın sözünde dursun da erkek durmasın? Erkek ki iki cins arasında daima daha iradeli, daha sözünün eri olarak tanınmıştır; neden zaafını darbimesellerle tezyif ettiği kadın kadar sözünü tutamıyor? (Zorlutuna, 2008b, s.66).

Zorlutuna, evlatlarının şerefini, saadetini koruma vazifesinin, kadına olduğu kadar erkeğe de ait olduğu fikrini benimsemiştir. Erkeğin zaafını hoş gören cemiyete, "Erkeğin elinin kınası..." diyen atalara isyan ediyor, asla bu durumu kabullenmiyordu (Zorlutuna, 2008b).

Beyaz Selvi'de kocası tarafından aldatıldığını anlayan kadın için artık evliliği, kocası hatta evi, bir anlam ifade etmemeye başlar. Evliliğindeki pek çok sıkıntıya hiç sesini çıkarmadan katlanan bu kadının artık sabretmesi için geçerli bir nedeni kalmamıştır:

Yüzde yüz haklı olduğunu bile bile susar, gülümserdi. Yirmi yıldan beri kocası ile bir gün kavga etmiş değildi. Kendi, kendine 'Neye yarar?' derdi. Madem ki o namuslu, faziletli bir erkektir ve benim çocuklarımın babasıdır; madem ki ben onunla yaşayacağım, beyhude münakaşalarla yüzgöz olmak, haklı olduğumu ona ispat etmek için kalbini kırmak neye yarar?.. Fakat artık böyle düşünemezdi. O 'namuslu, faziletli bir erkek' olma imtiyazını kaybetmişti. O, bundan sonra Nadide'nin evinin ve gönlünün erkeği değildi. Ne o erkek, ne de bu ev artık Nadide'nin değildi! (Zorlutuna, 2008b, s.76).

Nadide evliliği süresince kocasına karşı tutumunu şöyle ifade eder: "*Tatlı, itaatli, fedakâr, feragatkâr bir kadın ne eşsiz bir hazinedir; bunu bir an düşünmediniz! İsminizi daima şerefle taşıdım, yükselttim; sizi ve evlatlarınızı daima yüreği rahat, alını açık gezdirdim*" (Zorlutuna, 2008b, s.78). Bunları Zorlutuna'nın zihnindeki ideal evlilikte kadının görevleri olarak anlamak mümkündür. Başka bir yerde de Nadide'nin eşine şunları verdiğini söyler: "*Muvaffakiyet, şöhrat, servet, belki de saadet... ve namütenahi vefa!*" (Zorlutuna, 2008b, s.66).

Nadide eşinden beklemediği bu darbeyi alınca, bütün hayatını gözden geçirir, bunca yıl neden fedakârlık yaptığını sorgular. Belki de kendisini aldatan eşine inat olsun diye belki de sadece içinden geldiği için, yıllardır kendisine ilan-ı aşkta bulunan Dünder'ın yanına gitmeye karar verir. Buna mukabil, şuurunun altından bir ses: "*Görüyorsun ya namusumuz, faziletimiz bile erkeklerin avuçlarının içinde!.. Sen ki iradene, kendi şahsiyetine o kadar güvenen bir kadındın! Ne oldu?*" (Zorlutuna, 2008b, s.82.) diyerek bu kararını da sorgulamasına neden olur. Sonra aklına "Elâlem ne diyecek?" düşüncesi gelir. Buna karşı cevabı ise şöyle olur: "*Âlem ne derse desin! Püff!.. Şimdi bir de başkalarını mı düşünmeli?.. Tam yirmi yıl âlemi düşündü, yeter artık! Yeter!.. Bundan böyle o sadece kendini düşünecek*" (Zorlutuna, 2008b, s.83). Fakat düşünceleri bu kadarla kalmaz, her şeyi boş vermiş, başını alıp gitmeye karar vermişken, Zorlutuna'nın baskın karakteri olan annelik burada da karşımıza çıkar. "*Ama çocuklar? Allah zalim anaya bunların cezasını çektirmez mi?*" (Zorlutuna, 2008b, s.83). diye sorar kendi kendine. O gece hasta olan oğlunun öldüğü bir kâbus görür. Rüyasında kızının ve diğer oğlunun alnında kara bir leke vardır. Ona, "*Sen benim anam değilsin, sen benim alnımı damgalayan kadınsın. Bizi sen damgaladın, çocuğunu sen öldürdün, katil! Kahpe! Sana lanet olsun!*" (Zorlutuna, 2008b, s.93). derler. Nadide dehşetle uyanır, hasta olan oğlunun yanına koşar. Yine kazanan annelik olur, evlat sevgisi olur. Artık ne eşinin kendisini aldattığı kız umurundadır, ne Dünder, ne de başka kimse! Onun tutuşan kalbinde hasta oğlu Çelik'ten başka ıstırap, Çelik'ten başka emel yoktur (Zorlutuna, 2008b). Onun önceliği, hayatının merkezi çocuklarıdır.

Bu eserde, kadının aile kavramına olan saygı ve bağlılığından dolayı eşine hürmet ettiği, sadakati en üstte tuttuğu, eşinden de aynısını beklediği görülür. Kocasının bir tuzağa aldandığı ortaya çıktığında da kadının duruşu değişmez. Her ne şartta olursa olsun, kocasının böyle bir tuzağa düşmemesi gerektiğini vurgular. Çünkü kendisi, yıllardır peşinde koşan gence karşı böyle bir tavır sergilemiştir. Kocasına duyduğu öfkeyle, kendine âşık olan gencin yanına gitmeyi düşündüğünde ise annelik duygusu ağır basmış ve bu düşüncesinden vazgeçmiştir.

Karpat (2009), kadınların edebiyatımızda ikinci sınıf insan konumunda olduğunu, aşk romanlarında hislere hitap etmek fonksiyonunda yer aldığını, kendi başına bir varlık göstererek hayatın gidişini değiştirecek kabiliyette olmadığını belirtmiştir. Bu çıkarım genel çoğunluk için geçerli olsa da bütün eserlerde geçerli olduğunu söylemek doğru olmaz. Zorlutuna'nın incelediğimiz iki romanın da temeli kadın-erkek ilişkisi üzerinedir. Başkahramanın kadın olması hasebiyle, bu ilişkileri kadın gözüyle ele almaktadır. Karpat'ın belirttiğinin aksine, iki romanda da kadın kahraman kendi başına bir varlık göstermiş, hayatın gidişini değiştirecek kabiliyeti sergilemiş, kendi için alternatif yollar çizmiştir.

Sonuç

Halide Nusret Zorlutuna 1901-1984 yılları arasında yaşamış, edebiyat öğretmenliği yapmış, şiir, roman, hikâye, hatıra türündeki yazılarıyla Türk edebiyatında yer edinmiş bir kadındır. Halide Nusret, yaşadığı dönem itibariyle Osmalı'nın son yıllarına ve Cumhuriyet'in kuruluşuna şahitlik etmiştir. Zorlutuna'nın romanlarında kadın karakterler, başkahramanlar ve diğer şahıslar olarak sıkça yer alır.

Halide Nusret'in, üzerinde durduğu ve önemseydiği kadın anlayışı, feminist akımlara mesafelidir. Kadını toplumun ve devletin geleceği için eğitilmesi gereken bir varlık olarak görür. Halide Nusret'in makalelerindeki kadın hürriyetini ise, içinde bulunduğu kültür ve toplumun ölçüleri tayin eder. Kadın, modernleşmeye bağlı olarak değişimler gösterir. Halide Nusret, bu değişimler karşısında çoğu zaman geleneklere bağlı ve 'muhafazakâr' bir tutum sergiler. Bu, gerek Tanzimat gerekse Meşrutiyet dönemlerinde kadına çizilen rollerin 'iyi eş, iyi anne, iyi Müslüman' oluşuyla paralel bir tavidir (Coşkun, 2010). Zorlutuna ile yaklaşık aynı dönemde romanlar kaleme alan Aka Gündüz'ün eserlerindeki ideal kadın karakterler, Zorlutuna'nın kahramanlarıyla hemen hemen aynı özellikleri haizdir. Onun eserlerinde de ideal kadının özellikleri fazilet, masumiyet, sabır, sadakat, otokontrol, erkeklerle eşit söz sahibi olma, milli duyguların kuvvetli olması şeklinde özetlenebilir (Sınar, 2007).

Zorlutuna'nın eserlerindeki kadınların öne çıkan özellikleri, kültürlü, okumaya ve sanata meraklı, sakin tabiatlı, eşine ve babasına karşı son derece saygılı olmalarıdır. Bu kadınlar hassastır ama zayıf değil, güçlü karaktere sahip, dik duruşlu kimselerdir.

Zorlutuna, aile şerefini koruma ve eşine sadakat konusunda erkeklere yönelik ayrımcılıkları asla kabul etmez. Kadın ve erkeğin bu konularda aynı hassasiyetleri taşıması gerektiğini düşünür. Birden fazla kadınla evliliği ne kendi için, ne de başkaları için kabul etmez, bunu net bir tavırla reddeder. Kadını kısıtlayan gelenekleri eleştirir. Bunlarla birlikte kadınlara şuan anladığımız manada tam bir serbestlik ortamı arzusunda değildir. Kadınların daha ziyade çocuklarıyla, edebiyat ve sanatla meşgul olmaları onun için yeterli görülmektedir. Eserlerinde ‘annelik’ rolünün ve sorumluluğunun önemi üzerinde durulur. Evlat sevgisi, her şeyin üstünde tutulur. Eserlerindeki kahramanların, çocuklarına karşı hissettikleri sorumluluk duygusu, hayatlarına yön verme noktasında temel etkendir.

Sonuç olarak, romanlarında kadın karakterlerin sıkça yer aldığı Zorlutuna, milliyetçi, muhafazakâr yönü ağır basmasıyla birlikte modern düşünceye sahip bir edebiyatçıdır. Eserlerinden yola çıkarak, dinî ve millî duygulara sahip bir kadın hakları savunucusu olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Kaynakça

- Coşkun, B. (2010). Halide Nusret Zorlutuna -Hayatı-Eserleri-Fikirleri. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, E. (2013). Edebiyat Eseri Toplumun Aynasıdır: Edebiyat ve Sosyoloji İlişkisi Üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 738, 59-64.
- Enginün, İ. (2008). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Enginün, İ. (2012). Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 1. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Gürel, Z. (1988). Halide Nusret Zorlutuna Hayatı ve Eserleri. Ankara: Kültür ve Turizm Bak. Yay.
- Karpat, K.H. (2009). Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Moran, B. (1983). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sınar, A. (2007). Aka Gündüz'ün Romanlarında Kadın. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Zorlutuna, H. (2008a). Aşk ve Zafer. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Zorlutuna, H. (2008b). Beyaz Selvi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Zorlutuna, H. (2004). Bir Devrin Romanı. İstanbul: LM Yayınları

Zamanımızın Bir Külkedisi

Received/Geliş: 16/06/2017
Accepted/Kabul: 30/07/2017

Lale Barçın AKA*

z

Murathan Mungan, Doğu ve Batı masallarını metinlerarası ilişkilerle inceleyip, onları özelleştirerek okuyucuya sunar. M. Mungan'ın *Kırk Oda* adlı eserinde mit, masal ve arketipleri çözümleyip onları tekrardan yorumladığını görüyoruz. Geleneksel anlatılarla kurulan bu bağ, bir anlamda içinde yaşanan coğrafyanın sunduğu fırsatların ve kültürel zenginliğin değerlendirilmesidir. Mungan'ın bu dönüşümü gerçekleştirmekteki amacı, bugün de alttan alta sürdüğünü düşündüğü arketiplerle okurun yüzleşmesini sağlamaktır. Zaman içinde dönüşerek günümüze kadar gelen bu motiflerin karşılık geldiği toplumsal dinamikleri sorgulayan yazar, böylece toplumsal evrime de ışık tutar. *Kırk Oda*'da Pamuk Prenses'i yedi ccesiz bırakarak, cam ayakkabıyı Klkedisine de oldurmayarak, okurun beklentisini, mutlu sonları parçalayarak tekdüze sonlara koşullanmışlığımıza darbe vurur. *Kırk Oda*'daki öykülerden bazıları evrensel masalların modernize edilmiş halleridir: "Yedi Cücesi Olmayan Bir Pamuk Prenses", "Zamanımızın Bir Külkedisi" ve "Yüzyıllık Uyuyan Güzel" gibi. Evrensel masallar yeniden üretilir.. Mungan, cinsiyetçi ideolojiyle deşmenin savaşımlı vermiş birisidir, kadın ya da erkek ideolojisiyle özdeş bir ilişki yaşamadığı için olaylara farklı bir açıyla bakabilir. Toplumsal rollerin, toplumsal dayatmaların insanların önlerinde duran en büyük engel olduğunu bize eserlerinde göstermiştir. Mungan'ın *Kırk Oda* adlı eseri *Grimm Kardeşler- Külkedisi* adlı orijinal eseri ile metinlerarası ilişki kurularak incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Toplumsal cinsiyet, Toplumsal cinsiyet rolleri, Masal, Mit, Murathan Mungan

* Bilim Uzmanı Lale Barçın Aka, Kadın Çalışmaları, Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, lbarcinaka@hotmail.com

Cinderalla of Our Time

Abstract

Murathan Mungan, examines Eastern and Western Tales with intertextual relations and presents them to the reader by customizing them. He analyzes and interprets legends, myths, folk tales, and cultural archetypes of the East in *Kirk Oda*. The links that Mungan establishes with traditional narratives intend to assess the cultural wealth of the land in which he lives. This specific orientation, which is one of the keystones of his understanding of art, helps us re-evaluate those patterns which have existed for ages in traditional works of culture. By examining cultural patterns evolving in time, Mungan succeeds in shedding light upon current social dynamics. In *Kirk Oda*, leaving the Snow White Princess untidy, and not killing the glass shoe Cinderella, it breaks the expectation of the reader, the happy breaks, and the uniformity of the endings. Some of the stories in the *Kirk Oda* are modernized versions of universal tables. "The Snow White without The Seven Dwarfs", "A Cinderella Of Our Time" and "The Beautiful Sleeping Beauty. Mungan is a struggle of sexist ideology, and can look at events in a different way because he does not have an identical relationship with the ideology of women or men. He has shown us in his works that social roles, social impositions, are the greatest obstacles in front of people. It was tried to examine the intertextual relationship with his original work called *Grimm Brothers-Cinderalla* in Mungan's *Kirk Oda*.

Keywords: Gender, Gender roles, Fairy Tale, Mythos, Murathan Mungan

Giriş

Disiplinlerarası bir kavram olan metinlerarasılık (Intertextualität), her ne kadar farklı disiplinlerden olanlarca farklı tanımlansa da edebiyat biliminde bir metnin bir başka, öncel metinle olan ilişkisi, bağıntısı, hatta başka metinlerin dönüşüme uğramasıdır. Metinlerarasılık kavramının ilk defa, 1965 yılında Bulgar asıllı Fransız kültürbilimci, psikoanalizci ve göstergebilimci Julia Kristeva tarafından 1967 yılındaki bir makalesinde kullanılmıştır (Ekiz, 2007, s. 124).

Edebi metinlerin hiçbirinin daha önce söylenmemiş, orijinal ve yeni olduğuna inanmazlar. Yapısalcı araştırmacılara göre edebi metin kendisinden evvelki eserlerden izler taşır; başka edebi eserlerden ve edebi türlerden etkilenir ve bir edebi metin, herhangi bir başka metnin herhangi bir yönünü, kendi orijinal bütünlüğü içinde saklar.

Murathan Mungan ve Masallar

Zamanımızın Bir Külkedisi

Murathan Mungan, klasikleşen Doğu, Batı masallarını dönüşüme uğratıp; onları kendine ait bir üslupla farklı bir şekilde bize sunar. Masalları anlatırken ironilerle hayata ters düşen taraflarını bize gösterir. Bunu yaparken, metinlerin gerçekleri göstermediğini, kurmacanın dünyasında oynanan bir oyun olduğunu belirtmek ister. Özellikle *Kırk Oda* adlı eserinde eski metinlerden yeni metinler üretmeyi bir yöntem olarak sık kullanır. Eski masalların kurgusal yapısını bozup tekrardan inşa eder ve bunu yaparken hayata dair mesajlar verir. Mungan'ın bunu yapmakta ki amacı, bugün de alttan alta sürdüğünü düşündüğü arketiplerle okurun yüzleşmesini sağlamaktır. Zaman içinde günümüze kadar gelen bu motiflerin karşılık geldiği toplumsal dinamikleri sorgulayan yazar, böylece toplumsal evrime de ışık tutar.

Murathan Mungan'ın çağdaş masalları, yazarın masal, efsane ve mitlerin insanlık tarihinin gizlerini açıklayabilecek iyi birer hazine oldukları yolundaki farkındalığının somut kanıtıdır. Bu düşünceden yola çıkarak okuru sıradan yaşantısından çekip alır. Gelenekle hesaplaşmasının “ondan yararlanırken onu aşmak” yönünde olduğunu söyleyen Mungan, “öteden beri geleneksel kalıpların da kırılarak, yeni yapılanmalar içinde, yeni eklemlemelerle kullanılmasından yana bir tutum sergilemeye çalıştım” der (Mungan, 1996, s. 442). *Kırk Oda*'daki öykülerden bazıları evrensel masalların modernize edilmiş halleridir: “*Yedi Cücesi Olmayan Bir Pamuk Prenses*”, “*Zamanımızın Bir Külkedisi*” ve “*Yüzyıllık Uyuyan Güzel*” gibi. Pamuk Prenses'i yedi cücesiz bırakarak, cam ayakkabıyı Külkedisine de oldurmayarak, okurun beklentisini, mutlu sonları parçalayarak koşullanmışlığımıza darbe vurur. *Kırk Oda*'da ki masalların dördüncüsü olan “*Zamanımızın Bir Külkedisi*”, Grimm Kardeşler'in derlediği

masallardan “*Külkedisi*” masalının değiştirilerek yeniden oluşturulmuş halidir. Her iki masalın kahramanları aynıdır. Ancak asıl masalda Külkedisi’ne bu adın verilmesinin sebebi mutfakta küller içinde yattığı içindir. Mungan’ın K lkesi’nde ise kedileri ve külleri çok sevdiği içindir. *Kırk Oda*’daki Külkedisi, “iyikalpliliğin geleneksel mitolojisi gereğince” iyikalpli ve güzeldir; üvey annesi de “üveylik kurumunun işleyişi gereği” kötü davranır ona (Buttanrı, 2014, s. 139-146). Tüm bunlar yoluna yordamına uygun gelişse de, cam ayakkabının Külkedisi’nin de ayağına uymamasına engel olamayacaklardır.

Fusun Akatlı, “Kırk Oda” başlıklı yazısında, “edebiyatçı” denen kişi, okurlara göremediklerini gösteren ya da “hep ‘öyle düşünmeye’, ‘öyle sanmaya’ alışageldiklerimizi sarsalayan, bize başka, tanımadığımız ufukları haber verendir” (Akatlı, 1987, 106) derken Mungan’ın aynı özelliklerine gönderme yapar. Akatlı, “kadın sorunsalı”nın sık sık gündeme geldiği, tartışılıp sorgulandığı bu dönemde Mungan’ın baştanbaşa kadın dünyası ve kadınlık rolü üzerine kurulu bu öykülerinin çok ciddi sözleri olduğunu belirtir (107).

“Kadınlığın en eski masallarından biridir Külkedisi. İşitmişsinizdir. Yaşamışsınızdır. Yaşatılmıştır. Bilirsiniz.” (Mungan, 2005, s. 35) Murathan Mungan ‘ın *Kırk Oda* adlı eserinde *Zamanımızın Bir Külkedisi*’ ni incelediğimizde,

Kralın oğlu zamanı geldiği halde evlenmez. Ülkenin bütün kızlarının çağrıldığı bir balo düzenlenir. Amaç, prensin evlenebileceği kızı bulabilmesidir. Baloya gidemeyecek olan Külkedisi çok üzgündür. Üvey annesini ve üvey kardeşlerini baloya hazırlar. Yabanimersini ormanındaki iyilik perisi masaldaki rolünü gerçekleştirmek üzere, K lkedisinin evine gider. Yaptığı büyü sayesinde Külkedisi bir prensese dönüşür ve baloya gider. İyilik perisi, K lkedisine yaptığı büyüünün tam on ikide sona ereceğini, bu nedenle o saate kadar eve dönmesini öğütler. Balo salonunda Külkedisi’ni gören Prens, aradığı kişiyi bulduğunu anlar ve gece boyunca hep onunla dans eder. Külkedisi eğlenceye dalar, saatin on ikiye yaklaştığını fark edince telaşa kapılır, aceleyle baloyu terk eder. Ancak camdan ayakkabısını merdivenlerde bırakır. Prens ertesi gün camdan ayakkabıyı alarak Külkedisi’ni aramaya başlar. Bütün ülkeyi dolaşır, ayakkabı hiçbir kızın ayağına olmaz. Sıra Külkedisi’ne gelir. Külkedisi büyük bir sevinçle ayakkabıyı giyer. Ancak ayakkabı onun da ayağına olmaz.

Hikâyede Kralın çok yaşlandığını ve artık Prensın evlenmesini istediğini görüyoruz. Prens ise kendisi kadar güzel bir kız bulduğunda evleneceğini söyler. Bu hikâyede de erkek etken ve kadın edilgendir. Erkek yine seçen ve kadın seçilendir. Aynı zamanda sınıfsal bir farkta var. Erkek Prenstir, zengindir. Kadın ise fakirdir, üvey annesine hizmetçilik eder. *Külkedisi* Masalında hizmetçi Külkedisi’nin Prensle evlendiğini biliyoruz. Masalın sonunda ikisi de mutlu

sona ulaşır. Murathan Mungan farklı sınıflardan gelen Prens ile Külkedisi'nin masaldaki gerçeğiyle alay eder.

“Burjuvazinin yükselme çağında, zengin bir sarayın kalın duvarlarını bir ayakkabı tekiyle aşarak sınıf atlayan, dumanlı, gösterişsiz bir mutfaktan ve onun külleri hiç eksik olmayan ocağından kurtulup, bir anda ışıklı salonlarında yaşamaya başlayan bu kızı, onun özlemlerini, düşlerini, umutlarını, masalını bilirsiniz” (Mungan, 2005, s. 35).

“Bir minder uzattılar ayaklarının altına, ayakkabıyı ona uzattılar. Yüreği delicesine çarpıyordu şimdi. Minderin üzerinde ışıltıyla duran bu cam ayakkabı tekine uzattığı ayağı hayatının en büyük dönemecine adım atıyordu. İlk ayakkabının üzerine koyduğu ayağını, ardından ayağına geçirmeye çalıştı. Ansızın bütün coşkusu, sevinci, umutları söndü. O cam ayakkabı Külkedisi'nin de ayağına olmadı” (46).

Zamanımızın Bir Külkedisi masalında yukarıdaki alıntılara bakıldığında, kadına atfedilen rol yine onu edilgen, bulunduğu ortamdan kurtuluşunu evliliğe bağlamış, baloda kendini Prense beğendirmeye çalışan biri olarak görüyoruz. Ama bu çabaları bir işe yaramıyor ayakkabı Külkedisi'ne olmuyor ve tüm umutları yıkılıyor. Yine eski hayatına, hizmetçiliğe, üvey annesi ve kardeşleri tarafından verilen ev işlerini yapmaya evine dönüyor.

Murathan Mungan' a göre, Toplumların “mit”lere ihtiyacı vardır. İnsanlara tapınacakları, onunla özdeşleşecekleri mitler sunulmalı, kitleleri peşinde sürükleyecek mitoslar yaratılmalıdır. Hiyerarşik düzen, hayatın her alanında titizlikle uygulanmalı, ama merdivenlerin basamakları, hep ama hep korunmalıdır. Bu merdiven her zaman bulunmalıdır, merdiven bir umut, bütün hayatı anlamlandıran bir umut bir boşunalık olmalıdır...

Masal klasik bir masalda olduğu gibi ülkenin tasviri ile başlıyor, ancak bu ülkede masal ülkesinden farklı bir yerdir. Zengin bir ülke fakat halkı yoksuldur. Halk mutlu, kral mutsuzdur. Mungan, masal dünyasının mutluluğunu daha ilk cümleleriyle paradokslar kurarak parçalıyor. Masal dünyasıyla alay ederken, insanın masallardaki değer yargılarıyla da alay ediyor. Ülkenin tek sorunu prensin evlenememesidir. Gerçek *Külkedisi* masalı'nda prens'in niçin evlenmediği üzerinde durulmaz. Sadece evlenme vakti geldiği için düzenlenen baloda beğendiği kızı bulur. *Zamanımızın Külkedisi*'nde ise prens zamanı geldiği halde evlenmez. Israr edenlere “Benim kadar güzel bir kız bulun evleneyim.” der. Yaptığı tek şey giyinip kuşanıp aynalar boyu kendini seyretmektir. Genelde ataerkil toplumda kadınlar hep bu tabirle <giyinmek, kuşanmak, süslenmek, makyaj yapmak, aynalara bakmak> özdeşleştirilmiştir. Murathan Mungan'ın Prensi yakışıklı değil, çok güzeldir. Külkedisi annesi gibi çok iyi kalpli ve güzeldir. Annesi ve babasıyla güzel bir hayat sürerken gün gelir annesi ölür. Babası bu duruma çok üzülür, yıllar sonra evlenmeye karar verir.

“Yıllar ile vefa arasındaki ilişki de göz önüne alınırsa adamın davranışı açık, anlaşılır ve haklıydı... Adamın yeni karısı bir dramatik aksiyon başlatacak kadar kötü bir kadındı... Ve tabii kötü kalpliliğin geleneksel mitolojisi gereğince, bu kadının tıpkı kendine benzeyen iki kızı vardı... Kadın daha ilk günden başlayarak, Klkedisini sevemedi ve üveylik kavramının işleyişi gereği elinden geleni ardına koymadı...” (32).

Külkedisi hayatının geri kalanını hizmetçi olarak sürdürür. Külkedisi çamaşırları yıkar, bulaşıkları yıkar, kardeşlerinin saçlarını tarardı. Her şeye rağmen gene de güzeldi. Ne iş, ne yorgunluk, ne uykusuzluk güzelliğini öldürebiliyordu. Belki de henüz son darbeyi yememişti. Medyada, sanatta, edebiyat alanında kadının güzellik olgusuna sürekli vurgu yapılır. Kadın sanki sürekli bakımlı, güzel olmak zorundadır ya da hep kendini belli bir yaş aralığında gösterecek kadar genç bir görünüme sahip olmalıymış hissi alttan veya açık bir şekilde empoze edilir. Filmlerde, dizilerde, haber sunumlarında, reklamlarda sanki belli bir yaş aralığında olucakmışsınız hissi size dayatılır.

Külkedisi’ni baloya hazırlayan iyilik perisi, ilk Külkedisi Masalı’ndaki rolünden farklı davranır. İyilik perisi olduğu için değil, görevli olduğu için iyilik yapar. Çok yaşlıdır ve bu sebepten sihirli sözcükleri hatırlamada güçlük çeker. Sihir yaparken bir ara uyuya kalır. Masaldaki halinin aksine cüce, çirkin ve mutsuzdur. Böylece M. Mungan masallardaki mutluluk dünyasına da müdahale ediyor. Periler bile iyilikten maddi çıkar elde edebiliyor. Büyü işe yaramıştır. Prens büyülenir “Ne kadar bana benziyor bu kız.” Der ve gece boyunca sadece onunla dans eder. Gecenin sonunda Külkedisi baloyu koşarak terk eder, ayakkabısını merdivende bırakır. Prens ertesi gün yola çıkar, tüm ülkedeki genç kızlara teker teker denettirir. Sıra Külkedisi’ne geldiğinde ayakkabı onun ayağına da olmaz. Ne Prens ne de Külkedisi mutlu sona kavuşur.

Masal tezatlarla örülürken, bu kadar olumsuzluk içinde mutlu bir sonun olamayacağı vurgulanmaya çalışılıyor. Masal şöyle son buluyor. “O cam ayakkabı Külkedisi’nin de ayağına olmadı... Ertesi gün diye bir şey yoktu (46). Genelde alışıla gelen masallar mutlu sonla biter ve gelecek umutları vardır. Ama Mungan’ın masalında Külkedisi’nin küçük bir unutkanlığı onu mutsuz sona götürüyor. Cam ayakkabı ayağına olmuyor ve eski, kötü hayatıyla baş başa kalıyor. Yazar, gerçek Külkedisi Masalı’ndaki unutkanlığı affetmiyor. Gerçek hayattaki büyük fırsatların, küçük hatalar sayesinde kaçırıldığını belki de vurgulamak istiyor.

Murathan Mungan, “Ben Aşkını Yazıyorum” başlıklı yazısında “neden masal?” sorusunun yanıtını şöyle verir: “Bir masal kentinden, Mardin’den gelmiş olmamdan belki. Benim için Mardin, içinde değişik kültürlerin yaşamasından doğan bir atmosfer. Çocukken dinlediklerimden, yaşadıklarımın örülü bir dünya var” (56). Mungan, kendisinin “cinsiyetçi

ideolojiyle ödeşmenin savaşını vermiş biri” olduğunu, “kadın ya da erkek ideolojisiyle özdeş bir ilişki” yaşamadığı için olaylara farklı bir açıyla bakabildiğini ve bu avantajını da sanata dönüştürdüğünü söyler (56). Toplumsal rollerin, toplumsal dayatmaların insanların önlerinde duran en büyük engel olduğunu düşünür yazar (Mungan, 1996, s. 368). Bu yüzden de yapıtlarında, insanları kendileri olmaktan alıkoyan, “gelenek”, “görenek”, “töre”, “kültür” gibi adlar altında varlığını sürdüren belirlemelerin ve ketlerin açıktan açığa ya da içten içe bizi birbirimize benzetişinin izlerini sürer. Yazdığı her şeyde “rolçözümsel kaygı” taşıdığını ve “rolçözümsel bir okuma”nın önünü açmayı amaçladığını söyleyen Mungan, yazarlığının ana temalarını “gündeliğin ayrıntılarındaki ‘ideolojik muhteva’, gündelik ritüellerde kullanılan maskeler ve roller” olarak belirler (2005).

Sonuç

Mungan’ın yazarlık evreninde geniş yer tutan bu sorunsal bağlamında toplumsal iradenin dayattığı rolleri irdeler. Erkeksi iktidarın yarattığı “erkek” imgesinin kurduğu baskı, şüphesiz “birey” olmanın da tıkanma noktasıdır. Yazar, yaşamın her alanında örtük olarak ya da açıktan açığa süregelen koşullanmaları çözümlerken, cinsiyetçi ideolojiyi şiddetle eleştirir. Metinlerarası açısından baktığımızda, yazar masalın günümüzle bağdaşmayan yönüne eleştiri yapmış, masalı irdeleyip dönüştürerek yeniden yazma tekniğini kullanmıştır. Alıntılama Mungan’ın, geleneğin özelliklerini taşıyan öyküleri de geçmişi bugüne taşımak için değil, geçmişin bugün de varlığını sürdüren erkeksi yapıyı yıkıp tekrar yeniden farklı bir gözle inşa etmek içindir.

Kaynakça

- Akatlı, Füsun, “Kırk Oda”, Gergedan (4 Haziran 1987): 106-221
- Buttanrı, Müzeyyen, (2014), “Murathan Mungan’ın *Kırk Oda* adlı eserinde Metinlerarasılık”, *Türk Edebiyatına Açılan Pencere*, İnci Enginün Armağanı, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 139-158).
- Dündar, L. (2001). *Murathan Mungan’ın ağdaş Masallarında Cinsiyetçi Geleneğin Eleştirisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ekiz, T. (2007). *Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı?* Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 47 (2), 124.
- Esen, Nüket. (1996). “Murathan Mungan’ın İki Hik yesinde ‘Ben’ ve ‘Oteki””, *Adam  yk * 7 76-82.
- Mungan, Murathan, (2005), *Kırk Oda*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Mungan, Murathan, (1996), *Murathan 95*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Mungan, Murathan, (1996), “Zamanımızın Bir Külkedisi”, *  Aynalı Kırk Oda*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Vladimir Propp, (1987), “Masalların Yapısı ve İncelenmesi, ev: Hüseyin Gümüş. KTB Yay. Sevinç Matbaası, Ankara
- İnternet kaynakları
- <http://www.hurriyet.com.tr/murathan-mungan-bunlar-benim-binbir-gece-masallarim-40367708>
- <https://www.turkcedebiyati.org/metinlerarasilik-kurami/>

Mürşide İçmeli'nin Sanat ve Eğitim Anlayışı

Received/Geliş: 25/06/2017
Accepted/Kabul: 03/09/2017

Selahattin YILMAZ *

Öz

Bu araştırmanın amacı illüstratör, grafik tasarımcısı, bakıresim sanatçısı ve eğitimcisi olarak Mürşide İçmeli'nin sanat ve eğitim anlayışını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda İçmeli hakkındaki literatür taranmış, ayrıca araştırmacının yakın çevresindeki dört öğrencisiyle yüz yüze görüşme yapılmış, sanat ve eğitim hakkındaki görüşleri derlenmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi yaklaşımıyla çözümlenmiş ve yorumlanmıştır. Araştırma sonunda, İçmeli'nin sanat anlayışı öz-kültür, stilizasyon, yalınlık, metafizik ve simgesel anlatım, geometri ve matematik, düşünce ve mantık, araştırma, disiplin, çağdaş anlatım ve mükemmeliyetçilik gibi kategorilerle açıklanabilirken, eğitim anlayışının, model olma, çocuk gibi olma, öz-kültürün formlarından yararlanma, olumlu eleştiri, özgün anlatım teknikleri yaratmak, araştırmacı öğrenme ve birey odaklı eğitim gibi kategorilerle açıklanabileceği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda ilköğretimden yükseköğretim kademelerine kadar, sanat eğitimi süreçlerinde yararlanılabilecek öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Mürşide İçmeli, bakıresim, gravür, sanat ve eğitim.

* Yrd. Doç. Dr. Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, sartyilmaz@gmail.com, Csm 5058891177

Mürşide İçmeli's Understanding of Art and Education

Abstract

This study aims to determine the artistic and educational approach of Mürşide İçmeli as an illustrator, graphic designer, original printmaking artist, and educator. To this end, the relevant literature on İçmeli was reviewed, and four of her students who worked closely with her were interviewed face to face to collect information on her views about art and education, and these views were content-analyzed and interpreted. The findings suggest that İçmeli's understanding of art can be categorized under the views of self-culture, stilization, plainness, metaphysics and symbolic expression, geometry and mathematics, thought and logic, research, discipline, modern expression and perfectionism, while her views on education focused mainly on forming a model, being like a child, making use of forms of self-culture, constructive criticism, creating genuine teaching techniques, investigative learning, and individual-oriented education. Based on these findings, recommendations have been made to be used in all levels of education from primary level to higher education.

Keywords: Mürşide İçmeli, printmaking, engraving, art and education

Giriş

Sosyal yaşamın bir ürünü olan sanat, toplumsal gelişmeye ve toplumsal yaşamın yapısına doğrudan bağlıdır. Bu anlamda sanat ne salt duygusal rahatlama ne de salt haz duymadır. Sanatın kültürel, iletişimsel, eğitimsel, aydınlatıcı, ulusal ve evrensel işlevleri onu çok yönlü ve önemli kılmaktadır. Toplumsal dönüşümün araçlarından biri olan sanat aynı zamanda insanın var olması ve özgürleşmesinin araçlarından biridir. Dolayısıyla sanatın, kadının da varoluşunun önemli araçlarından biri olduğunu söylemek olasıdır (Eseller Pasin, 2012). Türkiye’de Batılılaşma çabalarıyla birlikte, sanat alanında var olmaya başlayan Mihri Müşvik, Müfide Kadri, Güzin Duran, Nazlı Ecevit, Hale Asaf gibi kadın sanatçıların, Kurtuluş Savaşı yıllarında sanat eğitimi alanında da boy göstermeye başladıkları görülmektedir (Bkz. Özdekan, 1999; Bayav, 2011). Cumhuriyetle birlikte kadının sanat ve sanat eğitiminde varoluşu daha görünür olmuş ve 1945 sonrasında resimde Şükriye Dikmen, Fahrellnissa Zeid, Aliye Berger; Heykelde Lerzan Bengisu, Müfide Çalık, Zerrin Bölükbaşı, ve Semahat Acuner kadın sanatçılar olarak sanat tarihi sahnesinde yer alırken; sonrasında İpek Aksügür, Jale Erzen, Meriç Hızlan, Fatma Akyürek, Neşe Erdok, Oya Katoğlu, Füreyya Koral, Melike Abasıyanık Kurtiç, Can Değer Fortun, Ayfer Karamani, Mürşide İçmeli, Seniye Fenman, Beril Anılanmert, Gülsün Karamustafa, Fisun Onur, Ayşe Erkman, Hale Tenger, Canan Beykal, Handan Börütecene, İnci Eviner ve Tomur Atagök’ün yalnızca sanatçı olarak değil, sanat eğitimcisi ve düşünür olarak önemli katkıları olmuştur (Özdekan, 1999). Bu sanatçılar arasında Mürşide İçmeli gravür sanatının gelişmesine, eğitim programlarında özgün baskiresim alanın yaygınlaşmasına öncülük eden sanatçılardan biridir (Alpaslan, 2007). Benzer bir deyişle günümüz Türk baskiresim sanatını sanatçı ve eğitimci kimliğiyle yönlendiren İçmeli’nin, baskiresim dalında yapıt veren birçok sanatçımızın yetişmesinde bir eğitimci olarak dolaysız emeği geçmişse, kimilerinin üstünde de bu daldaki özgün çalışmalarlarıyla yol açtığı etkilemelerden ötürü dolaylı emeği vardır (Şenyapılı, 1988, s 68).

Özgün baskiresim hızlı ve seri üretimi, ucuz ve kolay ulaşılabilirliği ve diğer sanat dallarına göre daha az maliyet ile satın alınabilmesi, daha geniş kitlelere ulaşabilmesi, daha çok sayıda insanın sanat gereksinimlerini karşılayabilmesi, hızlı değişim ve gelişmelerin yaşandığı çağımızda, teklik ve ulaşılmaz olanın yerine, sanatın kitleliliğine olanak tanıyabilecek bir özelliğe sahip olması nedeniyle diğer sanat dallarından ayrılmaktadır (Demir, 2011).

Arkeoloji ve heykel alanında eğitim almayı düşleyen İçmeli’nin baskiresim alanında yönelmesinin altında yatan nedenler arasında baskiresim sanatının daha çok insana ulaşabilme düşüncesinin de rol oynadığını söylemek olasıdır. Onun sanat ve eğitim anlayışının oluşmasında ve biçimlenmesinde yaşam öyküsündeki ayrıntılarda gizlidir. Çocukluk evresinden başlayarak

akademik yaşamına kadar geçirdiği devingen yaşamının etkisi yadsınamaz. Bu bağlamada sanatçının yaşam öyküsünü ana hatlarıyla değinmekte yarar vardır.

İçmeli 1930 yılında Elazığlı bir ailenin çocuğu olarak İstanbul'da dünyaya gelir. Babasının ölümüyle 1934 de aile Elazığ'a, ilkokul çağlarında dayısının eğitimi nedeniyle Ankara'ya taşınırlar. İçmeli Ankara'da sık sık Anadolu Medeniyetleri Müzesini ziyaret etme fırsatı bulur. Ulus Ortaokulunda okuduğu yıllarda Roma Hamamı kazılarını izler. Dayısının okulunu bitirmesiyle Malatya'ya dönülür. Okul öncesinden beri resim yapmaya meraklı olan İçmeli'nin ilgi ve yeteneği, Malatya'da hem ortaokul hem de lisedeki resim ğretmenlerinin ilgisini çeker ve o dönemde sosyal ve eğitsel faaliyetlerin yapıldığı ders dışı zamanlarda resim öğretmeniyle çalışır. 1947 yılında lise ikinci sınıftayken resim öğretmeninin yönlendirmesiyle çaba Eğitim Enstitüsünde açılan resim-müzik seminerine kabul edilir ve annesiyle İstanbul'a taşınır. Nevide Gökaydın, Kemal Gökaydın, şeref Akdik, İlhami Demirci gibi hocalardan heykel, grafik, yazı ve desen dersleri alır. Ancak, Milli Eğitim Bakanlığına Prof. Tahsin Banguoğlu'nun atanmasıyla Gazi Eğitim Enstitüsünü resim ve müzik bölümleri yanında, çaba resim-müzik seminerleri programları kapatılır. Her iki kurumdaki öğrenciler çeşitli ğretmen okullarına dağıtılır. İçmeli de Bursa Kız ğretmen Okuluna gider. Bu okulun da kapatılmasıyla da Konya Kız ğretmen Okuluna gönderilir. 1950 yılında söz konusu bakanın değişmesiyle Gazi Eğitim Enstitüsü Resim bölümü yeniden açılır ve İçmeli çaba seminerine katılan arkadaşlarıyla bu bölüme kaydını yaptırır. Refik Ekipman, Mesut Erdem, Cahit Kınay, Malik Aksel, Veysel Erstn, Hidayet Telli, Nevide Gökaydın gibi sanat eğitimine damga vurmuş hocalardan ders alır. Oldukça hareketli geçen öğrencilik yıllarında görsel sanatların yanında Fransız Edebiyatıyla da yakından ilgilenir. 1953-1959 yılları arasında Afyon'da öğretmenlik yapar. 1959 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü grafik anasanat dalına şinasi Barutçu'nun asistanı olarak atanır. 1960 yılında zgn baskı alanında uzmanlık eğitimi almak üzere İşpanya Hükümeti bursuyla Madrid'e gider, litografi, baskı alanında eğitim alır. Bu arada Fransa'ya giderek müzelerde incelemelerde bulunur. 1962 yılında devlet bursunu kazanarak Londra'ya gider, İllüstrasyon alanında uzmanlık eğitimi alır. 1964 de Konya Selçuklu Ta Kapılarındaki süslemeler konulu teziyle tasarım alanında lisansüstü diplomasını alır. ocuk kitap resimleri alanında uzmanlaşırken, ağaç baskı ve moda tasarım kurslarına katılır. Ardından Paris, İtalya ve Yunanistan'da tarihi meknlarda incelemelerde bulunur. 1965 te Türkiye'ye dönerek Gazi Eğitim Enstitüsünde grafik sanatlar ğretmeni olarak göreve başlar. Kapadokya, Alacahyk, Yazılıkaya gibi bölgelerde arkeolojik incelemelerde bulunur. Bir taraftan Gazi Eğitim Enstitüsündeki zgn baskı atölyelerini geliştirip, gravür atölyesini kurarken, bir taraftan da Kültür Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) gibi pek çok kuruluşun illüstrasyon, afiş, broşür gibi tasarımlarını yapar. Yenilenecek olan MEB'nin yabancı dil kitapları için Avrupa'nın

pek çok kentinde incelemelerde bulunur. Bu süreçte ulusal ve uluslararası düzeyde sergiler açar, ödüller alır. 1985 de “sanatta yeterlik”, 1986 da “profesör” unvanını alır, Gazi Eğitim Fakültesindeki görevinden emekliye ayrılarak, Bilkent Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Müzik Fakültesinde Grafik Tasarım Bölümünün kurulmasında görev alır (Ayrıntılar için bkz. Yaman Yasa, 1995; Alpaslan, 2007). Pek çok devlet ve özel kurumların koleksiyonlarında yer alan yapıtları gelecek kuşaklara ışık tutacak biçim ve içerikle doludur.

İçmeli'nin sanat ve sanat eğitimi anlayışının biçimlenmesinde çok hareketli yaşamının ve görsel beslenmelerin payı oldukça büyüktür. Çocukluk evresinden beri sanatla ilgili olan sanatçının akademik beklentileri heykel ve arkeoloji alanındadır. İçmeli'nin gravürlerinde arkeolojinin, heykel ve rölyef sanatının etkilerini, onun bu arzusuyla açıklamak olasıdır.

Türkiye’de özellikle görsel sanatlar öğretmen eğitimi programlarında baskıresim alanının yer almasına önemli katkı sağlayan sanat eğitimcilerinin arasında Mürşide İçmeli'nin özel biri yeri olduğu genel kabul gören bir olgudur. Seksen dört yıllık yaşamının neredeyse tümünü sanata ve sanat eğitimine adayan İçmeli'nin yurtdışında ve yurtiçinde birçok özel ya da devlet koleksiyonda yapıtları yer almaktadır. Günümüz sanat eğitimcilerinden beklenen araştırmacı-sanatçı-eğitimci kimlik özellikleri (Yılmaz, 2016) İçmeli'nin mesleki kimliğinin boyutlarını da tanımlamaktadır. Bu bağlamda İçmeli'nin sanatı hakkında bazı çalışmaların bulunmasına karşın, eğitim anlayışı üzerinde bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın İçmeli'nin sanat ve eğitim anlayışının belirlenmesi, görsel sanatlar ve eğitimi ile ilgili çevrelere ipuçları sunması beklenmektedir.

Amaç

Bu araştırmanın amacı Mürşide İçmeli'nin sanat ve eğitim anlayışını belirlemektir.

Yöntem

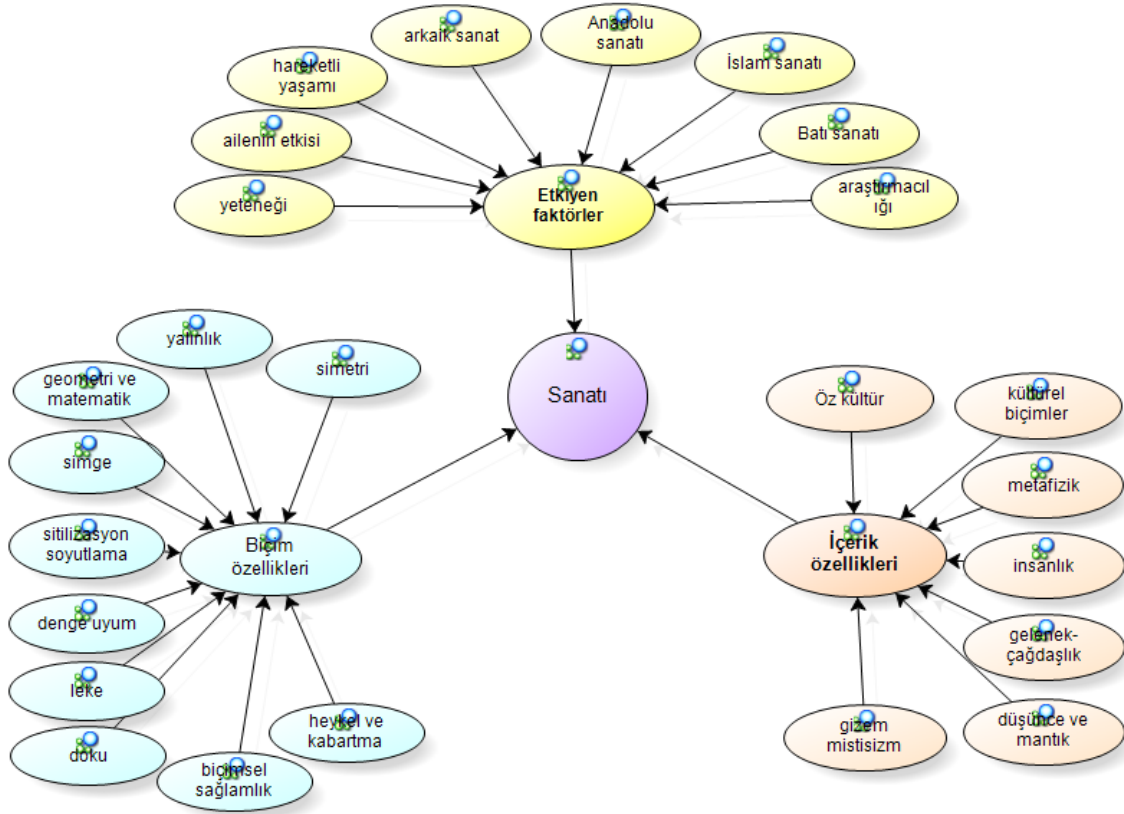
Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, araştırma verileri iki tür kaynaktan toplanmıştır. Birincisi İçmeli hakkındaki literatür, sanat dergileri, gazete gibi yazılı kaynaklar taranmış, sanatçının sanat anlayışıyla ilgili ifadeler Nvivo programına aktarılmıştır. İkincisi Bolu’da yaşayan İçmeli'nin dört öğrencisiyle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş, görüşmelerde sanatçının sanatı, eğitim anlayışı, öğrenme süreçleri ve ders dışı görüşmelerde yaşanan deneyimler, öğrencilere karşı tutum ve davranışları gibi konuları içeren açık uçlu sorular yöneltilmiş, derinlemesine bilgi edinmek gerektiğinde ilgili sorulara ilişkin sonda sorular yöneltilmiştir. Görüşme transkriptleri A1, A2, A3, A4 şeklinde kodlanarak Nvivo programına aktarılmıştır. Araştırmada sanatçının kitap resimlemeleri, afiş ve broşür gibi grafik tasarım ürünleri araştırma kapsamı dışında tutulmuş, özgün baskı çalışmalarlarıyla ilgili sanat anlayışı

yanında sanat eğitimi anlayışına ilişkin ifadeler kodlanmış, elde edilen kategoriler belli temalar altında toplanmıştır. Ortaya çıkan kategoriler ve temalar nitel araştırma deneyimi olan bir sanat eğitimcinin süzgecinden geçirilmiş, iki kodlayıcı arasında kategori ve tema düzeyinde tam bir uzlaşma sağlanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular kategoriler düzeyinde tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

İçmeli'nin sanat anlayışına ilişkin bulgular

Şekil 1 de görüldüğü gibi İçmeli'nin sanatıyla ilgili olarak onun sanatını etkileyen faktörler, sanatının biçim özellikleri ve içerik özellikleri olarak üç temaya ulaşılmıştır.

Şekil 1. İçmeli'nin sanat anlayışına ilişkin tema ve kategoriler

İçmeli'nin sanatını etkileyen faktörlerin resme ilgisi ve yaratıcılığı, ailenin etkisi, hareketli çocukluk ve gençlik yaşamı, arkaik sanat yapıtları, Anadolu Sanatları, İslam Sanatı, Batı Sanatı ve araştırmacı kimliği ile ifade edilen kategoriler olduğu bulunmuştur. Giriş bölümünde özetlenen yaşam öyküsü onun çocukluktan beri sanatla ilgili olduğunu göstermektedir. Bu ilginin oluşmasında ailenin etkili olduğunu Kırıçoğlu (2005) "Onu sanata

yönelten pek çok etmen vardır; dayı resim yapar, büyük dede, ağabey mühendistir” sözleriyle açıklamaktadır.

Diğer bir değişken sanatsal yeteneğidir. Literatürde dayının yanında anne tarafından dedesi Ali Şefik Bey’in de güzel sanatlar madalyasına sahip olduğu belirtilmektedir (Yaman Yasa, 1995, s.26). Okul öncesinden beri resim yapmaya meraklı olan İçmeli’nin ilgi ve yeteneği, Malatya’da hem ortaokul hem de lisedeki resim öğretmenlerinin ilgisini çeker ve o dönemde sosyal faaliyetlerin yapıldığı saatlerde resim öğretmeni Hayri Vuralhan’la çalışır. Bu öğretmeni Çaba resim-müzik seminerine gitmesinde de rol oynar (İçmeli, 1981).

Diğer taraftan İçmeli’nin arkeolojiye olan merakı, Anadolu topraklarındaki arkaik kalıntılardan başlayarak, kilim, halı, minyatür yanında İslam mimarisi onun sanatını etkileyen faktörler arasındadır. Ayrıca Madrit, Paris, Londra yanında İtalya ve Yunanistan’daki incelemeleri onun sanatını etkileyen görsel birikimlerindedir. Bu bağlamda geleneksel olanla çağdaş olanı sentezlemesinde bu birikimin etkisi yadsınamayacağı gibi, bu birikimin oluşmasında onun araştırmacı kimliği göz ardı edilemez. İçmeli’nin sürekli olarak varmış olduğuyla yetinmediği, sürekli arayış ve çizgisini geliştirme çabası içinde olduğuna (Şenyapılı, 1988, s. 69) ilişkin literatürde yer alan bu ve benzeri açıklamalar bu çıkarıma kaynaklık emektedir. Bingöl (1993) İçmeli’nin sanatını 1960-1970 arasını üslup arayışı ve 1970 sonrasını ustalık evresi olarak tanımlamaktadır. Üsluplaşma evresinde gerek yurt dışında, gerekse Anadolu’da yaptığı araştırmalar ve denemeler sonunda oluşturduğu özgün üslubuyla yetinmeyen sanatçının, ustalık evresinde de arayışlarını sürdürdüğü belirtilmektedir.

İçmeli’nin gravürlerindeki biçimsel niteliklere ilişkin, simetri, yalınlık, geometri ve matematik, simge, stilizasyon ve soyutlama, denge ve uyum, leke, doku, biçimsel sağlamlık, heykel ve kabartma kategorileri bulunmuştur. Sanatçının gravürlerindeki kompozisyon kurgusunda biçimsel sağlamlık temel bir ilke olarak her zaman öne çıkmaktadır: Bu konu ile ilgili birçok kaynakta dile getirilmektedir;

Geometrik ve simetrik kompozisyon içerisinde bulunan çalışmalarında, figür ve geometrik biçim birlikte kullanılmaktadır (Kassap, 2010). Geometrik düzeyde bir biçimciliğe önem veren İçmeli’nin (Ashier, 1989) gravürlerde teknik olgunluk, biçimsel sağlamlık her zaman ön planda gelmektedir. Sanatçının biçimsel sağlamlığı Anadolu’da izlerinin taşındığı birçok kültürden tarih öncesi ve arkaik devirlerin biçimleri ile halı ve kilimlerin simetrik güzellik, ile minyatürlerdeki geometrik düzenden etkilenmesinden kaynaklanmaktadır (İçmeli 1981, 10). Yaman Yasa (1995, s.17) ’ya göre “İçmeli’nin resminin ana kurgusu bakışımı bir hiyerarşi oluşturur. Bu tutum İçmeli’nin gizemli olanla kurduğu ilişkinin yansımasıdır”. Renkli ve siyah-beyaz olarak hazırlanan bu gravürlerde teknik olgunluk, biçimsel sağlamlık her zaman ön planda gelir, foşiliğinin başlıca göstergesi, özellikle siyah-beyaz gravürlerin karşı tonlarında ve siyahın etkileyici vurgusunda ortaya çıkar. (<http://www.yardimcikaynaklar.com/murside-icmeli-hayati-ve-sanati/>)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı gibi biçimsel sağlamlık sanatçının güçlü bir desen algısının yanında kompozisyonlarındaki simetrik denge ve geometrik formların etkili kullanılmasıyla sağlanmaktadır. İçmeli'nin kompozisyonlarındaki simetri ve denge konusunda da şöyle çözümlenmeler yapılmaktadır;

Anadolu sanatının kilim, halı ve minyatür gibi uygulamaları alanlarında kullanılan geometrik, simetrik ve stilize edilmiş kompozisyonları ona özgü çalışmaların kimliğini oluşturur (Akyüz, 2014).

Sanatçı Anadolu'da izlerinin taşındığı birçok kültürden tarih öncesi ve arkaik devirlerin biçimleri ile halı ve kilimlerin simetrik güzellik, motif ve motiv arasındaki denge ile minyatürlerdeki geometrik düzenden etkilenmiş olduğunu dile getirmektedir (İçmeli, 1981 s.10). Bu yüzden kompozisyonlarını geometrik ve simetrik bir düzen üzerine oturtmuştur (Alpaslan, 2007).

İçmeli'nin baskılarında öne çıkan diğer bir biçimsel özellik, tasarımların yalın kurgusudur. Renk ve lekedeki yalınlık onun gravürlerinde anlatımı güçlendiren öğelerdir. Kırıçoğlu (2005); yalınlık, boş ve dolu yüzeyler arasındaki uyum ve denge, çok az şeyle derin bir anlam yansıtılabilme gücünün, Mürşide İçmeli'nin gravürlerine, kişisel ve özgün bir boyut kattığını belirtirken; Keskinok (1986), İçmeli'nin baskılarında duyguların anlatımcı bir dille ele alınmadan ve ayrıntılara boğulmadan kurgulandığı, ancak bir o kadar da inandırıcılığa ulaşabildiğine dikkat çekmektedir. Benzer şekilde Akyüz (2014) çok az renk kullandığını, daha çok açık koyu tonlamalarla formlarını çizdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla İçmeli'nin gravürlerinde renkten çok açık orta koyu dengesi, başka bir deyişle leke uyumu ve dengesi plastik dilin öncelikleri arasında gelmektedir.

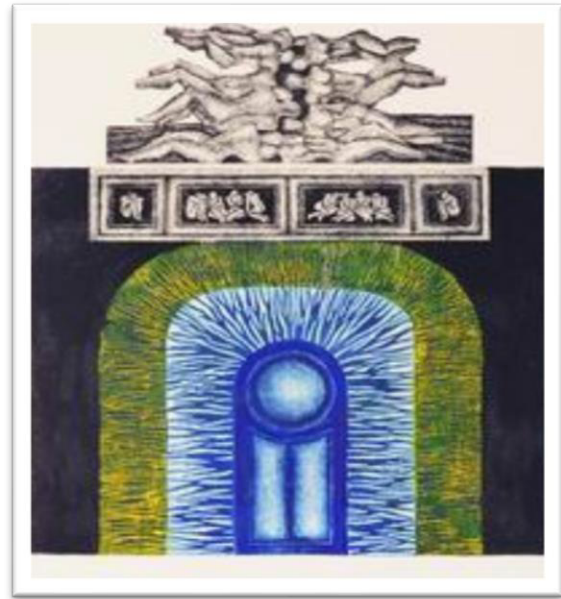
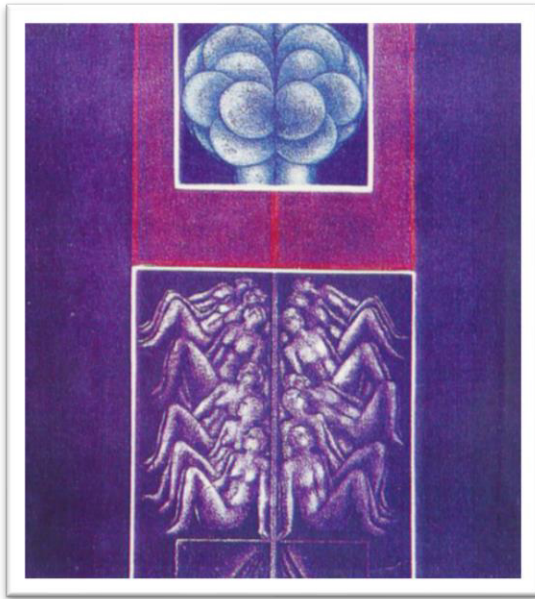
İçmeli'nin gravürlerinde rölyef etkisi yaratan formların yanında, baskı kâğıtlarının ve metalin tüm olanaklarının araştırıldığı, böylece kendine özgü bir teknik geliştirdiği görülmektedir. Özellikle baskılarında siyah ya da beyaz lekelerde kağıdın metal gibi sert malzemelerle yapılabilecek rölyef şeklinde kullanılması, İçmeli tekniği olarak adlandırılabilir. Yaman Yasa (1995)'nin açıklamalarından İçmeli'nin heykel ve rölyefe olan ilgisinin bu tekniğe kaynaklık edebileceği çıkarımı yapılabilir.

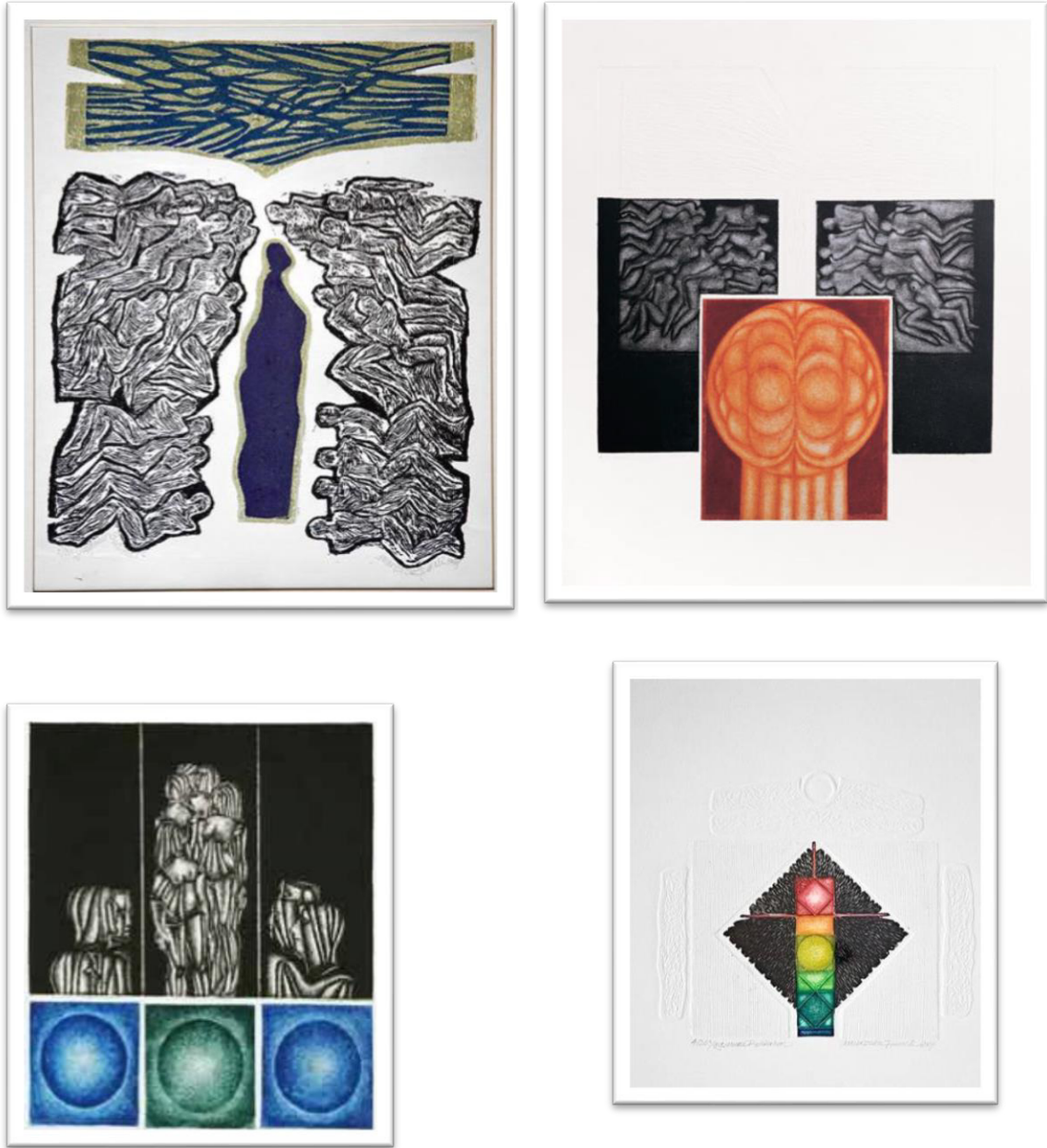
İçmeli'nin kompozisyonlarında görülen geometrik kurgu içindeki formların ayrıntılara boğulmadan stilize edildiği ya da soyutlandığı görülmektedir. Aslıer (1989) resmin genel düzeninde tam geometrik, biçimlerde ise nesnel ve geometrik karışımı, simgeci de sayılabilecek bir anlatım oluşturduğunu (s.173) söylerken, İçmeli'nin bir sergisinin tanıtım broşüründe figüratif bağlamını terk etmeyen soyut ve şematik bir dille oluşturduğu geometrik ve soyut formları simetrik bir yapılanma içerisinde sunduğu belirtilmektedir. Benzer şekilde Buçak Telli (2010) de onun özgün baskılarının ve çizgi resimlerinin en soyut ve en geometrik olanlarında

bile insan olduğunu ifade eder. Ona göre İcmeli'nin resimlerde insan hem doğanın bir parçası, hem de tarihten kopup gelen bir varlığın simgesi olarak karşımıza çıkar, resimlere yaşam verir. Dolayısıyla söz konusu stilizasyon ve soyutlamalar izleyiciyi yormadan formu algılamasına ve sanat yapıtı ile daha derin iletişim kurabilmesine zemin hazırlayabilmektedir.

İcmeli'nin baskiresimlerinde öne çıkan diğer bir özellik kompozisyonlarındaki yalınlıktır. O çok az elemanla boş ve dolu yüzeyler arasında uyum ve denge kurabilmekte ve derin anlamlar yükleyebilmektedir. <http://www.yardimcikaynaklar.com/murside-icmeli-hayati-ve-sanati/>

İcmeli'nin çalışmalarında görülen ve yukarıda bir kısmı açıklanan biçim özellikleri şekil 2'deki örneklerde de görüldüğü gibi sağlam bir kompozisyon içinde organize edilmekte, ancak bu organizasyonda plastik değerlerden asla ödün verilmemektedir. Denge, zıtlık, doku, vurgu gibi değerler ince bir hesapla hesaplı ve uyum içinde kurgulanmakta, hem biçim hem de içerik olarak olabildiğince az öge ile ve yalın bir anlatımla izleyiciye sunulmaktadır.

Şekil 2. Mürşide İçmeli'nin gravürlerinden örnekler

İçmeli'nin gravürlerindeki içerikle ilgili olarak öz-kültür, kültürel biçimler, metafizik, insanlık, gelenek ve çağdaşlık, gizem ve mistisizm, düşünce ve mantık kategorileri elde edilmiştir. İçmeli'nin gravürlerinde çıkış noktası öz-kültürdür. İçmeli (1981)'nin açıklamalarından, çalışmalarında Anadolu'da izlerinin taşındığı birçok kültürden, tarih öncesi ve arkaik devirlerin biçimleri ile halı ve kilimlerin simetrik güzellik, motif ve motif arasındaki denge ile minyatürlerdeki geometrik düzenden etkilenmiş olduğu anlaşılmaktadır (s.10). Söz konusu formları çağdaş bir anlayışla yeniden yorumladığı, başka bir deyişle soyutladığı, bu şekilde mistik bir evren düşüncesine ulaştığı görülmektedir. Eseller Pasin (2012)'e göre betimlediği dünya gerçeği,

gerçek dünya ile örtüşmeyen metafizik bir dünyadır (s.10). Bu dünya kare dikdörtgen, daire, yarı daire, üçgen, kemer ve kubbe gibi geometrik formlarla oluşturulmaktadır.

İçmeli'ye göre daire ve çember sonsuzluk ve sonsuz varoluşun simgesidir. “Bu anlamda tanrısal olana karşılık gelir. Başlangıç ve bitişin başka bir deyişle yaşamın simgesidir” (Yaman Yasa, 1995, s. 68). Kimi çalışmalarında “kadın kimliğiyle eserlerinde toplu ölümleri işlemektedir” (Eseller Pasin, 2012, s.10). Bu bağlamda yarattığı mistik dünya ile gerçek dünyada kadının varoluş mücadelesine gönderme yaptığı söylenebilir.

Yaman Yasa (1995)'ya göre “İçmeli'nin sanatı soyuttur. O nesnel dünyanın görüntüleriyle ilgilenmez, Resimde geometrinin yanında figüre başvurması ‘insan’la ilgili değil, ‘insan’ ve ‘insanlık’ kavramlarıyla ilgilidir. Kullanılan geometri figüre yeni anlamlar katmakta, ideal olana gönderme yapmaktadır” (s.17). İnsanlık kavramı soyut bir kavram olarak ele alınsa da, O insanın özgür, eşit ve mutlu bir yaşam sürmesine ilişkin arzularını satır aralarında dile getirmektedir.

Ayan (2007)'in İçmeli'yle yaptığı bir söyleşide baskiresimin sosyolojik boyutuna vurgu yapmakta, en azından orta sınıfların sanat yapıtlarına sahip olabilmelerine zemin oluşturduğuna, sanatın topluma yayıldığı müddetçe o toplumun gelişmişliğinden bahsedebileceğine, herkesin evinde bir resim ya da baskiresim asılı durduğu zaman bu insanların güzelliği anlamasına, yaşantılarında hoş duygular geliştirebilmesine, kısaca toplumun gelişiminde sanatın önemine dikkat çekmektedir.

“Biçimlerde mistik havayı anımsatan ilişki, İslam sanatındaki biçim-içerik ilişkisini çağrıştırmaktadır. Geometrik düzen içerisinde yerlerini alan yuvarlaklar, yarı yuvarlaklar, kemer biçimindeki motifler, dinginliği ve tanrısal gücün sınırsızlığını simgeleyen İslam yapı sanatının havasını estiriyor” (Gençaydın, 1981, s.16). Bu bağlamda İçmeli'nin sanatı mistik bir evrenin dışavurumudur denilebilir.

Duygu ve düşünce ikileminde sanatçı duygudan çok düşünceye ağırlık verdiği bulunmuştur. Yaman Yasa (1995)'ya göre “O doğanın kurallarını mantık yoluyla çıkarsayan, imgelerle yasalaştıran, bu yolla da insanlığa kavratmaya çalışan bilim adamının tutumuna yaklaşıyor” (s.18). Akalın (2014) sanatçının eserlerinde yalın, kararlı biçimsel düzenlemelerin düşünsel bir boyutun sonucunu yansıttığını vurgularken, Keskinok (1986) “İnsan yumağı, kadınlı erkekli çıplak topluluk, çevresini kuşatan çağdaş kabuğu yaratmak için toplanmış ya da yerini canlı ve çağdaş olanın kapsamı olmak için kapalı dünyalarda kalmayı, acı çekmeyi göze almış gibidirler” (s.25) demekte, sanatçının doğa ötesi bir duyarlılık içinde bulunduğu dikkat çekmektedir. Bunun yanında İçmeli'nin çocukluk ve ergenlik yıllarının ellibeş milyon insanın yaşamını yitirdiği İkinci Dünya Savaşı'nın acı haberleriyle geçtiğine dikkat çeken Bingöl (1993)

yaşam, yeniden doğuş, yok oluş, toprak ve diriliş gibi temaların onun gravürlerinde tekrar tekrar işlendiğini vurgulamaktadır.

Diğer taraftan “geometri uzayı çizgi, yüzey ve oylum olarak ele alan sanatçı, biçimlerin özelliklerini inceler, ölçümlerini gösterir. Bunu yaparken matematiğe başvurur” (Yaman Yasa 1995, s.18). Kompozisyonlarında kurulan bakışumlu denge insan formunun frontal duruşunu çağrıştırırken, kadınlı erkekli çıplak insan figürlerini ve bu figürlerden oluşan yumaklar kimi çalışmalarında konum ve doku olarak insan beynine göndermeler yapmaktadır. (Bkz. Şekil 2). Bu bağlamda -kompozisyon kurgusunda geometri ve matematiği kullanması da dikkate alındığında- İcmeli'nin sanatsal kurgusu duygudan çok düşünceye dayandığı söylenebileceği gibi çalışmalarının iletileri de duygusal çağrışımlardan çok düşünsel çağrışımları öne çıkardığı çıkarımına kaynaklık etmektedir. Aynı zamanda kadın ve erkek yumaklarından oluşan figür grupları arasında kurulan bakışumlu dengenin, kadının özgürleşmesine ve eşitliğine gönderme yapan mecazlardan biri olduğu söylenebilir.

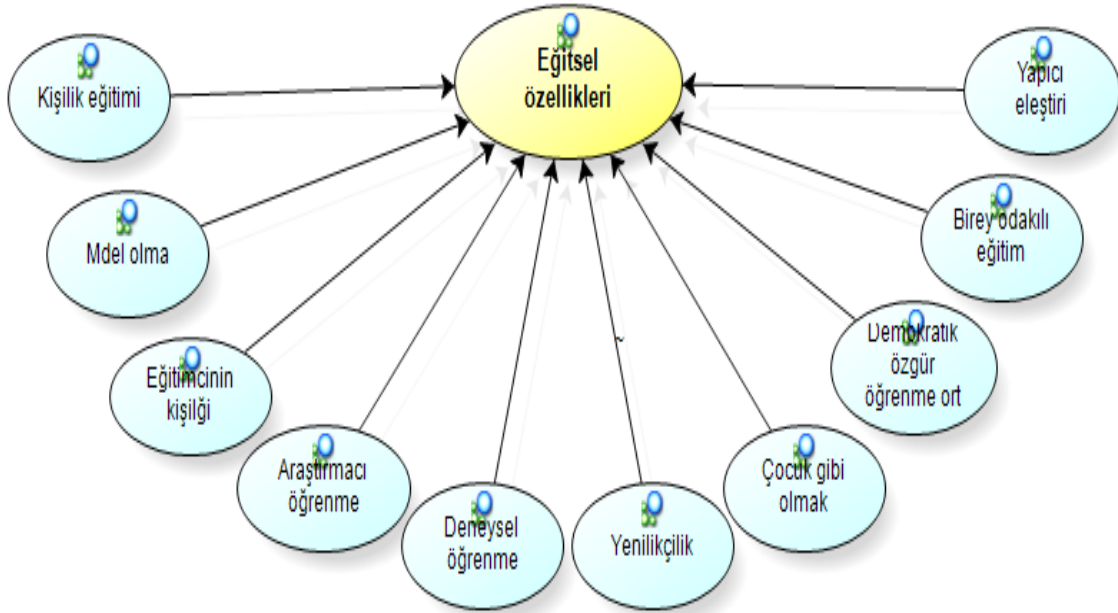
İcmeli'nin çalışmaları gerek teknik, gerekse artistik açıdan ulaşılan yetkinlik olarak tanımlanabilir. İcmelinin yetkinliği yaptığı işe saygınlıktan kaynaklanır. O saygı da kişilikten gelen bir disiplin var, İcmelinin çalışmalarındaki yetkinliğin diğer bir boyutu çalışmalarındaki titizliktir. Bu titizlik salt işçilik yönünden değil, sürekli olarak daha yetkin tasarım elde etme, kılı kırk yaran bir düzenleme oluşturma, dolu ve boş alanlar ile düz ve kabartmalı yüzeyler arasında denge kurma, renk seçimi, renkler arasındaki uyum gözetme konusundaki titizliktir (Şenyapılı, 1988).

Özetle İcmeli'nin sanat anlayışının oluşmasında; sanatsal yeteneği yanında arkaik kültürden başlayarak Anadolu topraklarında yeşeren uygarlıkların zengin kalıntıları, halı kilim gibi Anadolu halk sanatlarının formları, Avrupa sanatı, çocukluk yıllarından başlayarak etkilendiği savaş yıllarının acıları, yaşadığı deneyimler ve araştırmacı kimliği etkili olduğu söylenebilir. Onun sanat anlayışı ise yapıtlarında kurulan denge ve düzen ile kullanılan öğelerin seçimindeki titizlik, izleyiciye az öğeyle çok şey anlatabilme ustalığı, yalın kurgulanmış biçimlerin yarattığı güçlü duygusal iletim, geometrik dili kullanmadaki ustalık, öz-kültüre bağlılığı kadar çağdaş anlatım arayışları, sanatsal kurgularına bilim insanı tavrıyla yaklaşım, çağdaş ve özgür davranma bilinci, bu alanda çalışanlara örnek olabilecek üretkenliği ve sanata adanmışlığı vurgulanması gereken özellikler arasındadır.

İcmeli'nin eğitsel anlayışına ilişkin bulgular

Şekil 3 de görüldüğü gibi İcmeli'nin eğitim anlayışı, yenilikçilik, kişilik eğitimi, birey odaklı eğitim, model alma, *kültürel formlardan yararlanma*, araştırmacı öğrenme, deneysel

öğrenme, çocuk gibi olmak, demokratik ve özgür öğrenme ortamı ve yapıcı eleştiri kategorilerinden oluşmaktadır.

Şekil 3. İçmeli'nin eğitim anlayışına ilişkin kategoriler

İçmeli'nin eğitim anlayışı araştırmacı ve deneysel öğrenmeye dayanır. Araştırma kapsamındaki öğrencilerinden birinin şu ifadesi bu çıkarıma zemin oluşturmaktadır. “*Baskı etütleri yapmak için neredeyse tüm sanat tarihini araştırdım, onlarca görsel notlar aldım ve bunlardan hareketle yaptığım tasarımları hocaya göstermeden önce iyi araştırma yaptığımı ve iyi taslaklar oluşturduğumu düşünüyordum. Hoca taslaklarımı gördüğünde eleştirisi şunlar fena değil ama yeni bir şeyler bulabilirsin şeklindeydi*” (Görüşme kaydı 3). İçmeli'nin mükemmeliyetçi kimliği öğrencilerini daha çok araştırmaya, daha çok denemeye iter. Bu konuda Akyüz (2014) “Sürekli çalışıp araştırıp ondan iyi bir söz duymak için çaba harcardık. Ancak zor beğenen, titiz hocamızdan en fazla alacağımız övgü ‘eh fena değil’ olurdu” demektedir. İçmeli'nin öğrencisi olan bir görsel sanatlar öğretmenin açıklaması onun sanat eğitiminde araştırmanın önemi hakkındaki düşüncesini vurgulamaktadır. “*hocamız hem sanat hem de sanat eğitimi alanında bugüne kadar yapılagelenlerin sanat eğitiminin gelişmiş toplumlar düzeyine çıkmasını engellediğini vurgulardı. Bu anlamda ister ilkokulda, ister üniversite olsun sanat eğitimcilerine önemli görevler düştüğünü düşünürdü. Sanat eğitiminde yeni yapılar, yeni metotlar geliştirilmesi gerektiğini öğütlerdi*” (Görüşme kaydı 1). Bu bağlamda bir katılımcının şu açıklaması dikkat çekicidir: “*Resim öğretmeni öğretmenler*

kurulunda kapı dibinde oturuyor. Oysa onun yeri başköşe olmalıdır. Onun yaratıcı ve yenilikçi fikirleri okulun çehresini değiştirebilir” (Görüşme kaydı 4). İçmeli'ye göre görsel sanatlar öğretmeninin yaratıcılığı ve yenilikçiliği sanatla sınırlı değildir. Sanatın eğitsel ve buna bağlı olarak toplumsal dönüşümün aracı gördüğü çıkarımına kaynaklık etmektedir. Onun sanata adanmışlığının altında yatan “sanatın sosyal, kültürel, politik ve bireysel bağlamlardaki işlevselliğiyle ilgili inançlar olarak tanımlanan” (Yılmaz ve Eren, 2016, s.1045) olduğu söylenebilir.

Malzemenin tüm olanaklarını araştıran ve bunun sonucu gravür çalışmalarında rölyef etkisini keşfederek yeni bir dil oluşturan İçmeli, sanat eğitimi süreçlerinde deneysel çalışmalara ve deneysel öğrenmelere özel bir anlam yüklemektedir. Katılımcılardan biri bu durumu şöyle özetlemektedir: *“Gerek kitap resimleme gerekse baskı çalışmalarında aldığımız bir konu ya da teknikten vazgeçmemizi asla istemez, sonuna kadar gitmemizi öğütlerdi...”* (Görüşme kaydı 3). Bir çocuk öykü kitabı çalışmasında, hocanın önerilerinden ikisiyle öğrencileri olarak ilk kez karşılaşmıştık; Birincisi *“çocuklar gibi düşünmek”* ikincisi *“kendimize has yeni bir teknikle renklendirmek”*. İkinci öneri çok sayıda malzemenin denenmesine neden olurken, çocuk gibi düşünmek ve çocuk gibi resim yapmak oldukça kapsamlı bir yaklaşım olduğunu düşündürmekte ve sanat eğitimi süreçlerinde önemli bir açılıma temel oluşturmaktadır. Çocuk gibi düşünmek yasa, kural, inanç gibi sınırlayıcılardan bağımsız düşünmektir ve aynı zamanda demokratik ve özgür bir öğrenme ortamına gönderme yapmaktadır. Diğer taraftan çocuklar arasındaki bireysel farklılıklar nedeniyle öğrenci odaklı eğitimle de ilişkilendirilebilmektedir. Bu konuda bir katılımcının şu açıklaması bu yorumu destekler niteliktedir. *“Hocamız derslerde az ve öz konuşurdu, ancak her öğrencinin çalışmasının her aşamasıyla ilgilenir, ondan duyacağımız bir iki öneri ya da eleştiri yeniden düşünmemizi sağlardı... derste genellikle bir çalışmaya odaklanmış olurdu. Tasarımla ilgili sorunları kendi kendimize çözmemizden yanaydı. Ancak sanatsal, bireysel de olabilir, bir konuyu ilettiğinizde aydınlanmış, adeta arınmış olarak yanından ayrılırsınız.”* (Görüşme kaydı 1). Bu açıklama birey odaklı eğitim yanında model olma özelliğini de içermektedir. Aynı katılımcının başka bir açıklamasında *“Hocamızın çalışmalarımız hakkında olumsuz bir eleştiri yaptığına hiç tanık olmadım ama bir çalışma için tek bir taslakla gidilmeyeceğini bilirdik. Gösterdiğimiz taslaklar hakkında yargıda bulunmasa da mutlaka olumlu bir yön bulur, onun üzerine gitmemizi isterdi.”* (Görüşme kaydı 1). Bu açıklamadan anlaşıldığı gibi *“İçmeli'nin zarif, incelikli kişiliği”* (Kırısoğlu, 2005) sanat eğitimi süreçlerinde hem öğrenciye saygı olarak hem de yapıcı eleştiri olarak yansımaktadır. Öğrenciyi yöreklendirme ve yaratıcı davranışa yönlendirme açısından her sanat eğitimcisinden beklenen bu tutumuyla İçmeli rol model olmaktadır.

Bir katılımcının şu açıklaması özellikle mesleki sanat eğitiminde de model alınabilecek ipuçları içermektedir. “...her baskısı yeni bir yaratımın temelini oluşturur. Baskılarını çoğaltma sırasında masasının üzerinde konunun değişik yeni kompozisyonlarının görsel notlarını görürsünüz. O denediği bir biçimin, kompozisyonun ya da tekniğin olanaklarını sonuna kadar götüren bir kişiliğe sahiptir” (Görüşme kaydı 2). Çünkü o aynı konuyu aynı biçimlerle yüzlerce değişik biçimde söylemeyi dener (Yaman Yasa, 1995, s. 20). Özellikle eğitim fakültelerinin resim-iş öğretmenliği programlarında öğrenim gören öğrenciler, ana sanat atölye yanında değişik seçmeli sanat atölye dersleri almakta, öğrencilerin farklı atölyelerdeki üretimleri arasında kopukluk; bir dil, bir sanatsal kimlik oluşturmalarını engellemektedir. Oysa onun kendi geliştirdiği bir dilde ısrar etmeye ve denemeye yönlendirilmesi sanatçı kimlik geliştirmesi bakımından önemlidir.

Özetle, Şenyapılı (1988, s.69)’nın vurguladığı gibi İçmeli’nin özgün baskiresimin Türkiye’de benimsenmesine, gelişmesine, yaygınlaşmasına sanatçı ve eğitimci olarak büyük katkılarıyla Türk özgün baskiresiminin çağdaş uygarlıklar düzeyine yükselmesine örneklik ve önderlik ettiği söylenebilir. Yılmaz 2016 da yaptığı bir araştırmada sanat eğitimcisinin mesleki kimliği ‘sanatçı, eğitimci ve araştırmacı’ boyutlarıyla tanımlanmaktadır (s. 542). İçmeli’nin de ‘araştırmacı-sanatçı-eğitimci kimliğe’ sahip olduğunu ve genç sanat eğitimcilerinin model alabileceği önemli bir değer olduğunu söylemek olasıdır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonunda İçmeli’nin sanatıyla ilgili olarak sanatçının sanatını etkileyen faktörler, sanatının biçim özellikleri ve içerik özellikleri olarak üç tema ile açıklanabileceği sonucu elde edilmiştir. Buna göre İçmeli’nin sanatını etkileyen faktörlerin resme ilgisi ve yaratıcılığı, ailenin etkisi, hareketli çocukluk ve gençlik yaşamı, arkaik sanat yapıtları, Anadolu Sanatları, İslam Sanatı, Batı Sanatı ve araştırmacı kimliği olduğu söylenebilir. Yapıtlarının biçimsel niteliklere ilişkin, simetri, yalınlık, geometri ve matematik, simge, stilizasyon ve soyutlama, denge ve uyum, leke, doku, biçimsel sağlamlık, heykel ve kabartma kategorileriyle ifade edilebilir. İçmeli’nin gravürlerindeki içerikle ilgili olarak öz-kültür, kültürel biçimler, metafizik, insanlık, gelenek ve çağdaşlık, gizem ve mistisizm, düşünce ve mantık kategorileriyle özetlenebileceği ulaşılan sonuçlar arasındadır.

İçmeli’nin eğitsel özellikleriyle ilgili olarak; yenilikçilik, kişilik eğitimi, birey odaklı eğitim, model alma, kültürel formlardan yararlanma, araştırmacı öğrenme, deneysel öğrenme, çocuk gibi olmak, demokratik ve özgür öğrenme ortamı ve yapıcı eleştiri kategorileriyle ifade edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar görsel sanatlar alanında eğitimcilere önemli ipuçları sunmaktadır. Nitekim Mamur Yılmaz’ın 2016 yılında yaptığı bir çalışmada, baskiresim

eğitim süreçlerinin ve ortamlarının öğrencilerin bireysel farklarının ortaya çıkarılması, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda geliştirilebilmesi, onların araştırmaya-denemeye yönlendirilmesi, eğitim ortamlarının, öğrencilere kendilerini özgür hissedebilmesi, problemi tanıyıp çözüm yolları önerebilmesi, değişik denemeler yoluyla kendi sonuçlarına ulaşabilmesine olanak sağlayacak şekilde düzenlemesi gerektiğine ilişkin sonuçlar bu araştırmanın birtakım sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Araştırmanın sonuçları şu önerilerin geliştirilmesine temel oluşturmaktadır.

1. İçmeli'nin bir kısım gravürlerinde öz-kültürün formlarından yararlandığı ve sanat eğitiminin en önemli malzemesi kültürel varlıklarımız olduğu sunucu, sanat eğitimi süreçlerinde içeriklerin öz-kültürün formlarından seçilmesi, öğrencilerin kültürel zenginlikleri tanınması kadar postmodern kültürün aşındırdığı sanat eğitiminin estetik değer oluşturma amacının gerçekleştirilmesine ve kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması amacına da katkı sağlayabileceği çıkarımına kaynaklık emektedir. Sanat eğitimi süreçlerinde öz-kültürün formlarından yararlanma, örneğin halı, kilim, mezar taşları, antik dönemden başlayarak heykel ve rölyef etütleri ve soyutlamaları, bunların değişik baskı teknikleriyle çoğaltılması gibi pek çok uygulamalar gerçekleştirilebilir.

2. İçmeli sanatsal yaratmada simetri, denge, vurgu, doku gibi plastik sorunları ince hesaplamalarla sorgulamakta ve çözmektedir. Sanat eğitimi süreçlerinin öğrencilerin benzer sorgulamalara yönlendirecek biçimde yapılandırılması, öğrencilerin sanat eğitimi anlamlandırması ve ardılık ilkesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda öğrencilerin farklı nesnelere doku etütleri yapmaları ve bu etütleri farklı baskı tekniklerine aktarmaları yoluyla farklı anlatım tekniklerine yönlendirmeleri gibi pek çok yaratıcı teknik geliştirilebilir. Benzer şekilde sanatçının lekecilik anlayışı sanat eğitiminde yararlanılabilecek bir yaklaşımdır. Kompozisyon kurgusunu sağlamlaştıracak olan leke düzenidir. Ona göre leke renkten önce gelir. Dolayısıyla öğrencinin tasarımında renk dengesinden önce açık koyu dengesini oluşturması, bunun üzerine renk dengesine geçmesi sanat eğitimi süreçlerine ışık tutabilir.

3. Diğer taraftan yaratıcılıkla temellendirilen sanat eğitiminde, öğrencilerin yaratıcı davranış geliştirebilmesi için demokratik ve özgür öğrenme ortamlarına ihtiyaç duyulur. Bu bağlamda İçmeli'nin önerdiği "çocuk gibi düşünmek" her türlü sınırlayıcılardan bağımsız düşünmek anlamına gelir ki; bu sanat eğitimcisinin öğrenme öğretme süreçlerindeki tutumuyla ilişkilidir. Dolayısıyla sanat eğitimcisi demokratik ve özgür öğrenme ortamları oluşturmasının yanında öğrencilerin düşüncelerini de özgürleştirme rolünü üstlenmelidir.

4. İçmeli'nin sanatsal başarısını etkileyen değişkenlerden biri ısrar ve çaba ile ilgilidir ki; bu onun mükemmelle ulaşmasındaki en önemli faktörlerden biridir. Sanat eğitiminde

İçmeli'nin bu yönünün model alınması sanat eğitimi süreçlerinin planlanmasında rol oynayabilir. Öğrencilerde başarı inançlarının oluşturulması bir konu, form, doku gibi özelliklerde ısrar etmesi ve bunların üzerinde farklı denemelere girmesine yol açabilir. Bunların sonunda ulaştığı başarı duygusu onları yeni çalışmalara güdüleyebilir.

5. İçmeli'nin sanat eğitimi süreçlerindeki özelliklerinden biri de yapıcı eleştiridir. Onun beğeni çıtasının çok yüksek olmasına karşın, her tasarımda olumlu bir yön bulmasıyla öğrencilerini güdülemesi, sanat eğitimcileri için önemli bir ipucudur.

6. Bu araştırmanın literatür taraması ve az sayıda katılımcıyla yürütülmesi araştırmanın sınırlıkları arasındadır. Gelecekte daha geniş bir çalışma grubuyla daha kapsamlı verilere ulaşılabilir.

7. Benzer şekilde bu araştırma, sanatçının özellikle sanat anlayışı genel bir bakış açısıyla yürütülmüştür. Gelecekte yapılacak araştırmalarda sanatçının yapıtlarının teknik, biçim ve içerik yönünden analizlerle daha zengin veriler elde edilebilir.

8. Kadının var oluş mücadelesine sessizce katılan ancak ses getiren İçmeli gibi pek çok kadın sanatçımız konusunda benzer araştırmalar gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Akalın, G. (2014). Asistan gözüyle Mürşide İçmeli, 10.01.2017 tarihinde http://www.sanattanyansimalar.com/asistan-gozuyle-murside-icmeli/746/_adresinden alınmıştır.
- Akyüz, U. (2014). Mürşide İçmeli, vefa. 15.01.2017 tarihinde [ugurcanakyuz.blogspot.com/2014/12/ murside-icmeli-vefa.html](http://ugurcanakyuz.blogspot.com/2014/12/murside-icmeli-vefa.html). adresinden alınmıştır.
- Alpaslan, K.T.D. (2007). Türk gravür bası sanatının doğuşu ve öncü bir sanatçı; Mürşide İçmeli, *Karadeniz Araştırmaları*, 12. 137-145.
- Aslier, M. (1989). *Çağdaş Türk resim sanatı tarihi*, İstanbul: Tıglat Yayınları, 173.
- Ayan, M. (2007). *Sosyolojik açıdan özgün baskiresim sanatının bugünkü durumu ile ilgili profesyonel sanatçıların görüşlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bayav, D. (2015). 19. Yüzyıl sonu ve 20. yy başında kadın ressamlarımız. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(29). 15-28.
- Bingöl, Y. (1993) Cumhuriyet dönemi kadın sanatçılarımız: Prof. Mürşide İçmeli, *Kültür ve Sanat Dergisi*, Mart 1993, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*.
- Buçak Telli, Ç. (2010). Mürşide İçmeli retrospektif sergi. 10.01.2017 tarihinde blog.milliyet.com.tr/murside-icmeli-retrospektif-sergi/Blog/?BlogNo.. adresinden alınmıştır.
- Demir, H. (2011). Özgün baskiresim sanatı ve sanatta demokratik paylaşım, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 20. 73-82.
- Eseller Pasin, G. (2012); Kadının farkındalık ve özgürleşmesinde sanatın önemi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Kadın Konferansı, Kadın Olmak Farkındalık ve Özgürleşme, Bildiriler Kitabı*, 7-12.
- Fıncı, M. (2006). Alman Ekspresyonizmi (Dışavurumculuk), Die Brücke (Köprü) ve Türk baskiresim sanatına etkileri, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 19: 110-115.
- Gençaydın, Z. (1981), Mürşide İçmeli'nin özgün baskıları, *Sanat Çevresi*, 28, 16.
- İçmeli, M. (1981). Hatırladıklarım, *Sanat Çevresi*, 28.
- İçmeli, M. (1985). Çağdaş açıdan Türk grafik sanatçıları, Türkiye'de sanatın bugünü ve yarını. *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları* 1, 61-66.
- Kassap, S. (2010). *Günümüz özgün baskı sanatında ifade biçimleri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Keskinok, K. (1986).Mürşide İçmeli'nin sanatı üzerine düşünceler, *Sanat Çevresi*, 90, 24-25.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı e kitap (Tarihsiz), Ölçü, Gizem, Matematik ve Mürşide İçmeli [http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,80295/olcu-gizem-matematik-ve-murside- icmeli.html](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,80295/olcu-gizem-matematik-ve-murside-icmeli.html)
- Kırıçoğlu, O. (1986). Özgün baskı ustası ve değerli eğitimci Mürşide İçmeli, *Sanat Çevresi*, 90, 26-27.
- Kırıçoğlu, O. (2005). Sanattan Yansımalar, Mürşide İçmeli: Bir sanatçı bir usta, bir öğretmen, *Çağsav Bülteni*, <http://www.sanattanyansimalar.com/advertising.php?r=27> adresinden 12.1.2017 tarihinde alınmıştır.
- Mamur Yılmaz E. (2016). Güzel sanatlar liseleri resim bölümü öğrencilerinin özgün baskiresim uygulamalarına ilişkin tutumları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1903-1920.
- Özdekan, A. (1999). *Kadın sanatçı sorunu*, Cumhuriyetin renkleri, biçimleri (Editör Ayla Özdekan) içinde. Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul. 26-31.
- Öztürk, M.S. (2016). Viking ödüllü baskiresim yarışmalarının değerlendirilmesi, *İdil Dergisi*, 5(5),23, 985-1006. DOI: 10.7816/idil-05-23-12.
- Şenyapılı, Ö.(1988).Başkent Ankara'da sanat ve sanatçılar, Mürşide İçmeli'ye devlet sanatçısı ünvanı verilmeli, *Sanat Çevresi*, Sayı, 111, Ocak, 1988, 68-69.
- Yaman Yasa, Z. (1995) . *Mürşide İçmeli*, Ankara: Enlem 80 Ltd. Şti. Yayınları.
- Yılmaz S. ve Eren, A. (2016) Görsel sanatlar öğretmen inançları: Beklentiler ve ilgili programlarla bağlantılar, *Eğitimde Yenilik Araştırmaları*, 63. Bölüm. (Editörler Özcan Demirel, Serkan Dinçer) Pegama Yayıncılık. DOI: <http://dx.doi.org/10.14527/9786053183563.063>.

Yılmaz, S. (2016) Görsel sanatlar öğretmenlerinin mesleki kimliğine ilişkin beklentiler ve ilgili öğretmen eğitimi programlarıyla ilişkisi, *Cumhuriyetin Işığında Yükseköğretimde Uluslararası Sempozyumu*. ISBN: 978-975-507-285-2, 532-547.

Kurtuluş Savaşı (Milli Mücadele) Resimlerinde Anadolu Kadını İmgesi

Received/Geliş : 15/06/2017
Accepted/Kabul : 03/09/2017

Elif MAMUR YILMAZ*

Öz

Anadolu kadını İslamiyet'in kabulüne kadar yaşamın her alanında erkeklerle yan yana özgür bir şekilde her türlü sorumluluğu paylaştığı gibi Kurtuluş Savaşı'nda da hem cephede hem de cephe gerisinde erkeklerle birlikte mücadele vermiştir. Anadolu kadınının Kurtuluş Savaşı'ndaki büyük mücadelesi Türk resminde birçok sanatçının resimlerine konu olmuştur. Bu araştırmanın amacı, Milli mücadelede Anadolu kadını konu alan bu sanatçıların resimlerinin incelenmesi, biçim ve içerik yönünden benzerlik ve farklılıkların ortaya konmasıdır. Araştırmada Milli Mücadele resimlerinde kadının da konu edinildiği ressamardan altısının birer yapıtı amaçlı örneklem yoluyla belirlenmiş ve doküman analizi tekniğiyle çözümlenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen resimlerde genellikle Anadolu kadınlarının kararlı bir şekilde siperde savaşan askerlere mermi ve diğer bazı malzemeleri savaş alanına yetiştirmeye çalıştıkları ve savaşın zorlu şartlarına rağmen yanlarında çocukları ile savaşan askerlere destekleri ile betimlendikleri görülmektedir. İncelenen resimlerde, Kurtuluş Savaşının kahramanlarından biri olan Anadolu Kadınının onurlu duruşu farklı sanatçılar tarafından farklı tarzlarda olmasına rağmen, aynı duygularla betimlendiği, savaşın dramatik boyutundan çok güç, onur, dayanışma, yücelik duyguları yaratan içeriklerle özgürlük ve kurtuluş inancı bu resimlerin ana temasını oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kurtuluş Savaşı, Milli Mücadele, Türk Resim Sanatı, Anadolu Kadını, Resim sanatçısı

* Yrd. Doç. Dr. / Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü / 0 (454) 3121200-2139 / mamur.yilmaz@giresun.edu.tr

The Image of Anatolian Women in Paintings Depicting the War of Independence

Abstract

Anatolian women took an active part in the struggle in the Turkish War of Independence with men both in the battlefield and in the hinterland, just as they had been together with men, sharing every responsibility in every aspect of life prior to the acceptance of Islam. The great struggle of Anatolian women in the War of Independence has been the subject of works of art by many Turkish painters. The purpose of this research is to examine the pictures of these artists who are about Anatolian women in national struggle, to reveal similarities and differences in terms of form and content. In this research, the six elements of the National Struggle were identified through the sample for the purpose of their works and analyzed by document analysis technique.

It was concluded from the analysis that Anatolian women were depicted while trying to transport bullets and other equipment the soldiers fighting in trenches needed to the battlefield and trying to help the soldiers in spite of harsh conditions with their children. Despite the fact that the dignified position of the Anatolian woman, who is one of the heroes of the War of Independence, is in different styles, the images that are described in the pictures inspired by the same sentiments and with the content that creates feelings of power, honor, solidarity and glory from the dramatic dimension of the war have reached the result of freedom and liberation.

Key words: Turkish War of Independence, Turkish Art of Painting, Anatolian Women,

Giriş

Orta Asya Türk toplumlarında kadın, aile yaşamında, mirasta, devlet yönetiminde erkeklerle eşit haklara sahip olmasının yanı sıra özgür bir şekilde her alanda çalışma hakkına da sahip olmuştur. İslamiyet'in kabulü, kadınların bu hak ve özgürlüklerinde kısıtlamalara neden olmuştur. Dolayısı ile kadınların hak kaybı durumu zamanla toplumsal ve siyasal yaşamdan çıkarılarak erkeğin oldukça gerisinde bırakılmasına da neden olmuştur. “Ataerkil toplum erkek merkezli yapısı içinde, sevilen kadın, doğuran kadın ve hizmet eden kadın kodlamalarıyla kadının rolünü belirlemiştir. Güç kavramını erkeğe yükleyen ataerkil toplum kadını zarif, güzel ve fedakâr tanımlamıştır. Kadın, korunması gereken bir yaratıktır; bu nedenle erkeğin gücüne gereksinimi vardır. Toplum düzeni, bu tanımlar doğrultusunda yapılanan aile birimi içinde kadına ve erkeğe ev içi-ev dışı görevler yüklemiştir (Ödekan, 1999, s.26). Tanzimat ve Meşrutiyet döneminde Batılılaşma amaçlı yenilikler ve değişimler kapsamında kadınlara bazı haklar tanınmıştır. Ancak kadına tanınan bu hakların çok sınırlı olması nedeniyle yapılan değişimler tam anlamıyla kadının hak ettiği şekilde ve toplumu çağdaş bir düzeye taşıyacak ilericilikte olamamıştır.

Mondros Mütarekesi'ni izleyen 1912-1922 yılları, Türk Kurtuluş Savaşı ile, çöken Osmanlı Devleti yerine yepyeni ve bağımsız bir Türk Devleti'nin kurulmasını amaçlayan bir ulusal silkiniş ve kurtuluş hareketine sahne olmuştur (Korur, 2008, s.1). Kurtuluş hareketi, Anadolu'nun kısıtlı olanakları ve Osmanlı Hükümetine rağmen düşmanlara karşı yürütülen milli bir mücadele niteliği taşımaktadır.

Milli Mücadele'nin başlıca insan kaynağını 8-8,5 milyon dolayındaki Türk nüfusu temsil etmekteydi. Kaplan (2009, s.19) bu sınırlı sayıdaki nüfus durumunu “Savaşlardaki kayıplarla Türk toplumunun yapısı tamamen değişmiş, toplumun 18-35 yaşları arasındaki erkek gücünde büyük bir gedik açılmıştır” şeklinde ifade etmektedir. Savaş sürecindeki yokluk, yoksulluk ve yorgunluğun yanı sıra verem ve sıtma gibi hastalıklar insan kaynağını son derece verimsiz kılan bir başka önemli etken olmuştur. Dolayısıyla bu ağır koşullar altında yurdun her köşesinden kadınlar kurtuluş hareketine katılmak durumunda kalmıştır. Anadolu kadını görev ve sorumluluklarının bilinci ile Milli Mücadele dönemi boyunca ülkesinin işgalden kurtuluşu için bizzat ön cephede savaşa katılmıştır. Sarıhan (2007, s.311) “*Savaş tarih boyunca kadınları çeşitli biçimlerde etkilemiş olmakla birlikte, Kurtuluş Savaşı'ndaki gibi birçok kadının bireysel olarak veya gruplar halinde silah kuşanması nadir görülen olaylardandır*” şeklindeki açıklamasıyla Anadolu kadınının azmini ve mücadelesini dile getirmektedir.

Anadolu kadınının mücadelesi yalnızca cephe mücadelesi ile sınırlı kalmamıştır. Cephe gerisinde de yaralıların bakımını yapmak, cepheye cephane taşımak, cephane imalathanelerinde

çalışmak, askerler için dikimhanelerde giyecek dikmek, ordu için yiyecek, giyecek ve para toplamak, işgalleri protesto etmek için mitinglere katılmak, protesto telgrafları çekmek ve cemiyetler etrafında örgütlenmek şeklinde düşmana karşı vatanını koruma şeklinde gerçekleşmiştir.

Bu zorlu mücadeleye bizzat tanık olan Mustafa Kemal Atatürk “*Dünyada hiçbir milletin kadını, “Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluş ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim diyemez”* sözleriyle Anadolu kadınına kahraman olarak tanımlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Anadolu kadınının Milli Mücadelede gösterdiği bu çaba ve özveriden dolayı Osmanlı hükümetinin yıkılışı ve Cumhuriyetin kurulmasının hemen ardından yeni devletin inşa edilmesi sürecine en büyük katkıyı kadınların sağlayacağı inancını taşımaktadır. Mustafa Kemal Atatürk, bu inançla kadının toplum içindeki yeri, hak ve özgürlükleri mücadelesine büyük destek vermiş, gittiği birçok yerde kadın inkılabı üzerine konuşmalar yapmıştır. Mustafa Kemal Atatürk bu konuşmalarından birinde kadının zamanla tüm alanlarda erkeklerle eşit tutulacağı yönündeki inancını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Kadının en büyük görevi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse, bu görevin asıl önemi layığı ile anlaşılır. Binaenaleyh kadınlarımız da bilinçli olacaklar ve erkeklerin seçtikleri bütün öğrenim derecesinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar sosyal hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin destek ve yardımcısı olacaklardır” (Savcı, 1973, s.157)

Berktaş (2002, s.275)’a göre, Osmanlı zamanında birçok kez yenileşme, kalkınma çabaları olmasına rağmen hiçbiri de tam bir başarıya ulaşamamıştır. Çünkü yenileşme ve kalkınma asıl olana, yani bu işin dinamizmi için olmazsa olmazı olan kadınlarımızdan başlamamıştır! Gazi Mustafa Kemal Paşa bunun farkında olup; kalkınma ve yenileşme için kadının en önde olmasını istemiştir. Bu nedenle hazırlanan tüm yenileşme hareketlerinde kadını en önde tutmuştur. Bu konuda Gazi’nin “*Daha selâmetle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınına çalışmamızda ortak yapmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına ilmi, ahlakî, içtimâî iktisadî hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapmak yoludur”* şeklindeki hitabı kadına verdiği değerin açık göstergesidir.

Cumhuriyetle birlikte yaşamın her alanında boy göstermeye başlayan kadınlar, sanatçı olarak sanatın öznesi, model olarak sanatın nesnesi biçiminde sanat alanında da var olmaya başlamışlardır. Ödekan (1999, s. 26) ’a göre “kadın sanatta ya esin perisidir ve sanat üretiminin dinamizmine ivme kazandırmıştır, ya da sanat yapıtını biçimlendirme sürecinde model olmuştur.” Anadolu kadınının Kurtuluş Savaşında verdiği zorlu mücadelenin Türk resminde bir

çok sanatçıyı etkilediği ve onlara esin kaynağı olduğu görülür. Bu sanatçılardan özellikle Ruhi Arel, Üsküdarlı Cevat, Ali Cemal, A. Sami Boyar, Arif Kaptan, Ercüment Kalmık, Diyarbakırlı Tahsin, Halil Dikmen, Cemal Tollu, Ali Çelebi, Zeki Kocamemi, İbrahim Çallı, Sami Yetik, Avni Lifij, Hikmet Onat, Namık İsmail, Abidin Elderoğlu, Hayri Çizel gibi sanatçılar Milli Mücadelede kadını da konu edinen sanatçılar arasındadır.

Kadının Milli Mücadeledeki yerini konu alan bu sanatçıların resimlerinin biçim ve içerik açısından incelenmesi Cumhuriyet düşüncesinin kadına bakış perspektifine vurgu açısından önemli olduğu kadar, gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalara kaynaklık etmesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla bu araştırmanın amacı Milli mücadelede Anadolu kadını konu alan bu sanatçıların resimlerinin incelenmesi, biçim ve içerik yönünden benzerlik ve farklılıkların ortaya konmasıdır.

Yöntem

Bu çalışmada yukarıda adları verilen ve Milli Mücadele resimlerinde kadının da konu edildiği ressamardan Halil Dikmen'in "İstiklal Savaşı'nda Mermi Taşıyan Kadınlar", Hayri Çizel'in "Cepheye Yardım", Şeref Akdik'in "Kurtuluş Savaşı'nda Ekmek Saçlarından Süngü Yapımı", İbrahim Çallı'nın "İstiklal Harbi'nde Vatan Müdafasına Koşan Zeybekler" Abidin Elderoğlu'nun "Ayrılış" ve Zeki Faik İzer'in "İnkılap Yolunda" adlı yapıtları amaçlı örneklem yoluyla belirlenmiş ve doküman analizi tekniğiyle çözümlenmiştir.

Bulgular ve Yorumlar

Kadın imgesinin tuvale yansımaları hemen hemen her dönemde ve her kültürde sanatın öncelikli konularından biri olmuştur. Kadın sanat eserlerine tarih öncesi çağlardan günümüze tapılan, ilham veren, satılan, değişen ya da değiştiren rollerle yansımıştır (Mamur, 2012, s.2). Kurtuluş Savaşı Döneminin ressamaları Türk kadınının bağımsızlık ve vatan sevgisi uğruna sergilediği büyük fedakârlıklarını anlatan farklı tarzlarda yapılmış resimleri ile bu savaşın ne zor şartlarda kazanıldığını ve Anadolu kadınının da bu savaşlardaki onurlu duruşunu tuvallerine yansıtarak belgelemişlerdir. Bu ressamardan Halil Dikmen'in Resim 1'de görülen "İstiklal Savaşı'nda Mermi Taşıyan Kadınlar" isimli eserinin konusunu cephede savaşan askerlere mermi ve malzeme taşıyan kadınlar oluşturmaktadır.

Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul'dan İnebolu'ya gelen mühimmatın Ankara'ya ulaştırılması gerekiyordu. Erkekler cephede olduğu için bu lojistik desteğin cepheye ulaştırmasını kadınlar, çocuklar ve yaşlılar gerçekleştirmek zorundaydı. Yıldırım (2016, s.75) bu durum ile ilgili olarak Rauf Orbay'ın gözlemlerini şu şekilde ifade etmektedir:

...İnebolu'dan Çankırı'ya kadar cephe gerisindeki geri hizmetlerin % 90'ının, kadınlar tarafından, erkekleri mahcup edecek derecede gayret ve fedakârlıkla yapılmakta olduğunu görmekteyiz. Bu fedakâr kadınların arasında emzikte çocukları olan mübarek analar da var. Yavruları kucaklarında, kağnıları önlerinde, üvendireleri ellerinde, Ankara'ya ve cepheye cephane naklediyorlar....

Kurtuluş Savaşı Türk kadınının cesaret ve özverisinin doruğa çıktığı, siyasal etkinliklere katılımının gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Dolayısıyla kadın imgesi tuvallere protesto gösterilerinden, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine, konferanslardan, cephe gerisi sevkiate ve cephede savaşmaya kadar her alanda yansımıştır (Demiröz, 1984, s. 11).

Resim 1. Halil DİKMEN “İstiklal Savaşı’nda Mermi Taşıyan Kadınlar” (1933, 1,43x2,45 boyutlarında) İstanbul Resim Heykel Müzesi <http://www.leblebitozu.com> adresinden 15.09.2017 tarihinde alınmıştır.

Halil Dikmen'in bu resminde kahverengi ve gri tonlar resmin yapıldığı dönemdeki savaş atmosferine gönderme yapılmaktadır. Ön planda sert ve erkeksi yüz çizgileri ile yöresel kıyafetleri içinde sağdan sola doğru sıralanan kadınlar göze çarpmaktadır. Resimdeki kadın grubunun arasında bir kız ve bir erkek çocuk ve iki hayvan yer almaktadır. Kadınların üçü ve erkek çocuk çıplak ayaklı resmedilmiştir. Kadınların yalınayak yürümesi ve çocukların da malzeme taşınması savaş süresince tüm halkın askerlere verdiği desteği ifade etmektedir. Sanatçı, resimdeki tüm kadınları oldukça iri, heybetli ve erkeksi yüzleri ile idolleştirerek dönemin kadınlarının savaştaki etkisi ve gücüne vurgu yapmıştır. Sanatçı bu kadınları erkek tipli tasvir ederek yalnız kalan, hayat karşısında mücadeleci ruha sahip olmak zorunda bırakılan Anadolu kadınlarının güçlü kadın imajlarını pekiştirmek ve cephede savaşan erkeklerle eşit konumda olduklarına vurgu yapmaktadır.

Resmin geri planında dik dağlar ve bu dağların arasında bir köy görünmektedir. Resimde heybetli ve geçilmez dağlar savaş sırasında yaşanan ciddi sorunları simgelemektedir. Gökyüzü karanlık olmasına rağmen figürler sağ üst köşeden güçlü bir ışıkla aydınlanmaktadır. Bu şekilde savaş ruhu dramatik bir tarzda yansıtılmaya çalışılmıştır. Resmin merkezinde yer alan kadın elini uzatmış ileriye işaret etmekte ve hemen arkasındaki kadınlar ise adeta onun işaretinden güç almaktadır. Resimdeki kadınlar, bu kurak ve kıraç alanda tepeleri aşarak yollarına devam etmekte kararlıdırlar. Yola devam etmek, ileriye gitmek fikri Kurtuluş Savaşı'nda zorluklarla mücadele amacıyla güçlerini birleştiren asker ve halkın tüm olumsuz şartlara rağmen kararlılığını ve uyumunu temsil etmektedir. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı ele alan yapıtlar, askerlerin ve halkın birlikteliğini gözler önüne sererek, cephe gerisindeki sınırlı insan ve savaş malzemesine gönderme yaparak Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndaki özveri, fedakârlık ve ortak bir amaç için mücadele ruhunu ortaya koyar.

Resimdeki figürlerin elbiselerinin kıvrımları pürüzsüz renk tonlamaları ile keskin ve sert bir görünümde verilmiştir. Bu şekilde gidilen yöne doğru hareket oluşturularak dağlardaki kıvrımlarla bütünlük oluşturulmuştur. Resimdeki yüzey eşit bölümlere ayrılmıştır. “Çağımızda belki bir daha görülemeyeceği belirlenen, yolsuz, araçsız ve ancak sırtta taşınan cephaneler ve kağınların sürüklediği malzeme ve donatım yapmağa çalışan bir ordu, ulus birlikteliğinin bu görünüşü gerçekten ilginç bir olay içindeliği vermektedir” (Elibal, 1973, s.21). Sanatçı bu resmi ile Anadolu halkının bağımsızlık ve kurtuluş özlemi ile bir bütün olarak nasıl çalıştıklarını belgelemek istemiştir. Sanatçının gözünde Anadolu kadını yücelten; yaşadığı zorluklar karşısında dik duruşunu ve mücadelecî yönünü kaybetmemesi olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk *“Kimse inkâr edemez ki, bu savaşta ondan evvelki savaşlarda milletin yaşama yeteneğini tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, ürünleri pazara götürerek paraya çeviren, aile ocaklarının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla, kağınlarıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin savaş malzemesini taşıyan hep onlar, hep o ulvi, o özverili, o ilahi Anadolu kadınları olmuştur.”* (ASD, II, s. 152. Akt. Özkan, 2014, s.31-32) sözleri ile Türk kadının bu mücadelesine hayranlığını dile getirmiştir.

Resim 2. Hayri ÇİZEL "Cepheye Yardım" <http://maksivizyon.blogspot.com.tr> adresinden 15.09.2017 tarihinde alınmıştır.

Kurtuluş savaşı konusu benzer duygularla Resim 2’de Hayri Çizel’in “Cepheye Yardım” adlı eserinde de betimlenmiştir. Sanatçının bu resminde en ilkel araçlarla toprak yollarda cepheye lojistik destek sağlayan bir başka Anadolu kadını grubu yer almaktadır. *“Oğullarını ve kocalarını cephenin ateş hattına gönderen ihtiyar babalar ve analarla, genç kadınlar kağrı ve öküzden ibaret bir mukaddes varlık olan vasıtalarının başına geçerek orduyu takip etmişler ve malzemelerinin ıskallığına rağmen, ruhlarındaki gayret ve fedakârlık hisleri ile düşmanın binlerce otomobilden oluşan bir muazzam nakliye sistemi teşkil eden ilmi vasıtalarıyla rekabet eylemişlerdir”* (ASD, I, s.322, Akt. Özkan, 2014, s.32). Anadolu kadını bu resimde de görüldüğü gibi cephe gerisinde erkeklerle omuz omuza mücadele vermektedir.

Resim 3. Şeref AKDİK. “Kurtuluş Savaşı’nda Ekmek Saçlarından Süngü Yapımı.

Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu halkının bağımsızlık ve kurtuluş özlemi ile bir bütün olarak çalıştıklarını belgeleyen resimlerden bir diğeri de Şeref Akdik’in “Kurtuluş Savaşı’nda Ekmek Saçlarından Süngü Yapımı” adlı eseridir. Tabloda renkten daha çok desene, ışık ve gölgeye önem verilerek savaş ruhu dramatik bir tarzda yansıtılmıştır. Resim 4’de kadınlı ve erkekli bir grup aynı çalışma sahasında birlikte ekmek saçlarından savaş aletleri yapmaktadır. Savaş dönemindeki bu durum Hoş (2001, s. 74) tarafından “*Savaş, kadını etkin kılmakla birlikte, şeriatın üstünlük ilkesini de sarsmıştı. Şeriatın üstünlük ilkesinin yıkılmaya başlaması ile sokakta birlikte gezemeyen aynı ülke vatandaşı kadını ile erkeği, günah olup olmadığı düşünülmeden aynı çalışma sahası içinde yan yana görülmektedir*” şeklinde ifade edilmektedir.

Resim 4. İbrahim ÇALLI. “İstiklal Harbi’nde Vatan Müdafaasına Koşan Zeybekler” (1923, 153x183 boyutlarında) İstanbul Resim Heykel Müzesi. <http://www.leblebitozu.com> adresinden 15.09.2017 tarihinde alınmıştır.

Resim 4’de İbrahim Çallı’nın milli mücadeleyi anlatan resimler arasında sayılan “İstiklal Harbi’nde Vatan Müdafaasına Koşan Zeybekler” adlı eserinde ata binmek üzere hazırlanan bir zeybek, onu uğurlamaya gelen kadınlı erkekli bir grup insan yer almaktadır. Eserin kompozisyonunda bütünlük hâkimdir. İzlenimci renk özelliklerine dikkat edilen çalışmada ayrıntıya da önem verilmiştir. Resimde desenden ziyade renkçi bir tarz görülür. Sıcak ve soğuk renklerin bir denge içinde olduğu bu eserde dört zeybek ve onları uğurlamaya gelmiş kadınlar görülüyor. Ortadaki beyaz at zaferi temsil etmektedir. Sol köşede sırtı dönük elinde silahı olan bir efe ve sırtlarına mermileri kuşanmış başka efeler görülmektedir. Arka plandaki mor-mavi renklerdeki dağlar günün doğuşu ya da batışında ortamın aldığı renkleri çağrıştırmaktadır. “Çallı, lirik fırça vuruşlarının biçimlendirdiği, renk lekelerinin dokuduğu, coşku dolu resimlerin üretimine ara verip, ayrıntı yerine büyük lekesele yorumlara, ışık yerine geometrik plan dağılımına, devinim yerine statik dengelere önem veren bir anlayışa yönelmiştir” (Giray, 2000, s. 112). “Resmin ön planında; solda zeybeklerden biri, elinde silahı, üzeri bir örtü ile örtülmüş bir yükseklik üzerine oturmuş (altında herhalde bir cephanesandığı olsa gerek), bir kadınla konuşuyor; arkasında, o çağın kılığı ile iki kadın daha: kırmızı ve mavi çizgili çarşafı içinde, her birinin yalnızca bir gözleri açık; sağda iki zeybek, ayakta durmakta,

biri konuşanlara, biri de çok anlamlı olarak, dağların ardına bakmaktadır; hayallerinde vatan aşkı yanmakta olduğu besbellidir” (Elibal, 1973, s. 97).

Resim 5. Abidin ELDEROĞLU. “Ayrılış” (1935). <http://maksivizyon.blogspot.com.tr> adresinden 15.09.2017 tarihinde alınmıştır.

Abidin ELDEROĞLU’nun resimlerinde kadınlar yaşamakta oldukları çevrenin insanı, belli bir kültürün parçası olarak betimlenmiştir. Bu durum özellikle kadınların geleneksel giysilerinde sezilmektedir. “Sanatçı, toplumun bir parçası olarak savaşın acılarını, sıkıntılarını, halkın bunları karşılama biçimini, fedakârlıklarını, kahramanlıklarını yansıtırken; bir taraftan da yine yöresel mekânı, giyim kuşamlarını, hayat tarzlarını motifleştirebilmektedir” (Karoğlu, 1995 s.7).

Resmin ön planında evladını askere gönderen bir anne, bir eş ve bir çocuk yer almaktadır. “Resimde üçgen bir kompozisyon şeması içerisinde bir köylü ailenin oğlunu askere uğurlayışı gösterilmiştir. Ortada yaşlı anne, sol tarafta askere giden oğlu vardır. Sağ tarafta ise

oğlunun eşi, biraz üzgün, ama gururla kocasına bakmaktadır” (Erbil, Büyükişleyen ve Sağdıç, 1984, s.53). Sanatçı, kadını cephe gerisinde tutmasına rağmen eserde milli mücadele ruhu açıkça görülmektedir. Resimdeki kadınlar her ne kadar cephe gerisinde olsalar da izleyiciye savaşın zor şartlarını hissettirebilmektedirler. Kadınların yaşadığı ayrılık acısı toplumu birleştirici etki yaratmaktadır.

Kurtuluş savaşında kadın ulusal beraberliğin baş karakteri olarak gösterilirken bir taraftan da modernleşmenin sembolü halini almıştır. “Anne, gelecek nesillerin yetiştirilmesinde büyük bir role sahiptir” (Yılmaz, 2012, s.326). Bu nedenle Anadolu kadınları ilk olarak annelikleri ve ev kadınlıkları bağlamında tanımlanmakla birlikte bu tüm ulusun da annesi olarak görülmektedir. Heykeltıraş Tankut Öktem Anadolu kadını ile ilgili gözlemlerini “Türk insanının en büyük özelliği iyi bir anneye sahip olmasıdır. Türkiye’deki anne dünyanın hiç bir yerindeki anneye benzemez. Evladı için ölür; vatani için ölmesini bilir. İstiklal savaşında en büyük fedakârlığı Türk annesi, Türk kadını yapmıştır. Türk insanı fedakardır, cefakardır, her türlü eziyete katlanabilir eğer doğru yönlendirilirse onun yapamayacağı hiç bir şey yoktur. Aile birliğine, tanrıya, ilahi güçlere inanır. Kahramanlık yapmak onun için gayet doğal bir olaydır” şeklinde ifade etmektedir” (İnal, tankutoktem.com/biyografi).

Resim 6. Zeki Faik İZER. “İnkılap Yolunda”. (1933, 1.76x2.37 boyutlarında). İstanbul Resim Heykel Müzesi. <https://tr.pinterest.com> adresinden 15.09.2017 tarihinde alınmıştır.

Zeki Faik İZER Kurtuluş Savaşı temasını, “İnkılap Yolunda” adlı eseri ile betimlemiştir. Bu resim ritmik dinamizmi ve çok renkli soyutlamaları ile heyecanlı, özgün bir

yorum sergilemektedir. “Eser temsili bir resimdir. Tablonun sol üst köşesinde bir insan topluluğu vardır; bu topluluk, Atatürk’ün gösterdiği yolda ilerleyen gençliği temsil ediyor; sağ köşede de altta, bir ikinci topluluk; bu da, Atatürk’ün bu ileri hamleleri karşısında irticanın nasıl ezildiğini veriyor” (Elibal, 1973, s. 157). “Sanatçı, eserinde, halkın gücünü ve ortak değerlere bağlılığını, en çarpıcı biçimde ifade etmek istemiştir “ (Cantay, 2000, s. 125). Resimdeki kadın figürü Cumhuriyet’in gücü ve kararlılığını temsil etmektedir. Sanatçının sağlam deseni, bu anlatımı daha da güçlendirmektedir. “Cumhuriyetin Türk toplumuna getirdiği en büyük kazanımlardan biri de kadın hakları konusundadır. Türk toplumunu oluşturan bireylerin cinsel kimliklerine dayalı hakları, eşitlikçi bir anlayışla yeniden tanımlanmıştır. Erkeklerle eşit yasal haklara sahip olan kadınların, toplumsal yaşamda var olmalarını engelleyen kurallar ortadan kaldırılmıştır” (Papila, 2012, s. 153). “Bir cemiyet, aynı gayeye bütün kadınlar ve erkekleriyle beraber yürümezse ilerlemesine teknik olarak imkan ve ilmi olarak ihtimal yoktur” diyen Atatürk’ün özlemi kadının ve erkeğin eşit olduğu bir Türk toplumu üzerinde yoğunlaşır (Balkaya, 1998, s. 47). Cumhuriyetin ilanıyla Türk kadınının ekonomik, kültürel ve siyasi alanda yer edinebilmesine önem verilmiş, bu konuda politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, uygulamaya konulan politikalar bu resimde de görüleceği üzere kadını Cumhuriyetin simgesi haline getirmektedir. Bu dönemde çıkarılan kanunlar ve çalışma imkânları ile kadın, toplumun her alanında kendine yer edinmeye başlamıştır. “Cumhuriyet ideolojisine göre kadın, eskiyi terk etmeli ve Cumhuriyetin ona sağladığı tüm imkânları sonuna kadar değerlendirmelidir. Yapılan tüm yenilikler kadının menfaati doğrultusunda gerçekleştirildiği için, kadınlar yapılan yeniliklere karşı olmamalı, aksine yeni ideolojinin birer neferi olmalıdırlar” (Yılmaz, 2012, s.91).

“Cumhuriyetin ilanından itibaren görselliğe ayrı bir önem atfedilmiştir. 1920’lere kadar sarayın himayesi altında varlığı görünür kılınan resim sanatımızın Ankara’ya yönelmesi, yaşanan toplumsal olgulara paralel bir gelişim gösterir. Cumhuriyet’in ilanı ve Ankara’nın başkent olmasıyla yeni bir boyut kazanır, yeni ilgiler ve duyarlılıkların olduğu bu süreçte ressamlarımızın Kurtuluş Savaşı’ndan ve inkılaplardan esinlenerek yeni eserler ortaya koymaya çabaladıkları gözlemlenir” (Şerifoğlu, 2017, s. 46). Kurtuluş Savaşı temalı resimler, savaş döneminde ve Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında, yeni olarak sunulan dünya görüşünü kitlelere ulaştırma görevini yüklenmiştir (Öndin, 2003, s.146). Sanatçıların bu milli mücadele dönemindeki güçlükleri ve Türk milletinin zaferlerini anlatarak vatan sevgisini, ulusal duyguları güçlendirmeyi ve milli ruhu yaşatmak amacıyla yaptıkları sanat eserleri dönemde devlet tarafından büyük destek görmüştür.

Sonuçlar

Anadolu’da uzun yıllar süren zorlu savaşlar erkek nüfusun azalmasına sebep olur. Anadolu’nun birçok köy ve kasabasında yıllarca süren zorlu savaşlar ve bu savaşların getirdiği hastalıklardan dolayı erkek nüfusunun azalmasına ve bu durumun bir gereği olarak da vatanın savunulması vazifesi de dâhil olmak üzere birçok sorumluluğu kadınların omuzlarına yüklemiştir.

Anadolu kadınının Kurtuluş Savaşı’ndaki büyük mücadelesi Türk resminde birçok sanatçının resimlerine konu olmuştur. Bu sanatçılardan Halil Dikmen, İbrahim Çallı, Abidin Elderoğlu, Hayri Çizel, Şeref Akdik ve Zeki Faik İzer gibi sanatçılar Kurtuluş Savaşının kahramanlarından biri olan Anadolu Kadınının onurlu duruşunu farklı tarzlarda ve aynı duygularla betimlemiştir.

Araştırma kapsamında incelenen resimlerde Anadolu kadınlarının kararlı bir şekilde siperde savaşan askerlere mermi ve diğer bazı malzemeleri savaş alanına yetiştirmeye çalıştıkları ve savaşın zorlu şartlarına rağmen yanlarında çocukları ile savaşan askerlere destekleri gözler önüne serilmektedir. Yine bu resimlerde Kurtuluş savaşında kadının ulusal beraberliğin baş karakteri olarak gösterilmesinin yanı sıra modernleşmenin sembolü halini aldığı da görülmektedir. Anadolu Kadınının onurlu duruşu farklı sanatçılar tarafından farklı tarzlarda olmasına karşın, aynı duygularla betimlendiği, savaşın dramatik boyutundan çok, güç, onur, dayanışma, yücelik duyguları yaratan içeriklerle özgürlük ve kurtuluş inancının bu resimlerin ana temasını oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu sonuçlardan hareketle sanat eserlerinin Milli mücadelede kadın kahramanların tanıtılması ve yaşatılması açısından doküman niteliği taşıdığı ve yapıldığı dönemin sosyo-kültürel özelliklerini sonraki kuşaklara aktarma işlevinden dolayı farkındalık oluşturmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu anıtsal nitelikteki yapıtların tanıtılması, bu yapıtlar yoluyla milli mücadele ruhunun canlı tutulması önem taşımaktadır.

Araştırma sonuçlarından hareketle Kurtuluş Savaşının kahramanlarının ve bu kahramanlardan biri olan Anadolu kadınının zorlu mücadelesini vurgulayan yeni sanat eserlerinin yapılmasında sanatçı, sanat eğitimcileri ve sanat öğrencilerinin teşvik edilmesi, ortaya çıkan yapıtların farklı illerde kurulmuş olan ya da kurulacak müzelerde toplanması Türk sanatı geleneğinin sürmesi açısından da önemli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- BALKAYA, F. (1998). *Atatürk ve kadın. Sanat Üzerine Yazdıklarım (93-98 Makaleler)*. Ankara: Nadir Yayınları.
- BERKTAY, F. (2002). *Doğu ile batının birleştiği yer: kadın imgesinin kurgulanışı*. Uygur Kocabaşoğlu (ed.). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: modernleşme ve batıcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- CANTAY, (12-13 Kasım, 2000). “İnkılap yolunda” 60. Yılında bir eseri yeniden değerlendirmek. Celal Esad Arseven anısına sanat tarihi semineri bildirimleri. 7-10 Mart 1994 Mimar Sinan Üniversitesi Oditoryumu. İstanbul.
- DEMİRÖZ, A. (Aralık, 1984). Kadınların siyasal haklarının 50. yıldönümünde binbir çilenin, acının, Engelin içinden” *Saçak*, Sayı:11.
- ELİBAL, G. (1973). *Atatürk resim ve heykel yabancı heykeltıraşlar*. 2. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ERBİL, D., BÜYÜKİŞLEYEN, Z. ve SAĞDIÇ, O. (1984). *Abidin Elderoğlu*. Türk Ressamlar Dizisi:5. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın No:260.
- GİRAY, K. (2000). Çallı ve atölyesi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- HOŞ, H. (2001). *Türk Kadını ve Cumhuriyet Dönemi kadın hakları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı.
- KAPLAN, S. (2009). *Türk Kurtuluş Savaşı’nda iç ve dış mücadele*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Malatya.
- KARAOĞLU, A. (1995). *Batılı anlamda Türk resminde yerellik*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- KORUR, A. (2008). *Cumhuriyet’in ilk on beş yılında Türk resim ve heykel sanatı (1923-1938)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı. Ankara.
- MAMUR, N. (Ocak-Şubat, 2012). Türk Resim Sanatında kadın sanatçının tuvalinde kadın imgesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 28.
- ÖDEKAN, A. (1999) *Cumhuriyetin renkleri, biçimleri: görsel dil-kuramsal dil- sanat ortamı, etkinlikler, sorunlar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası, Tarih Vakfı Yayınları.
- ÖNDİN, N. (2003). Cumhuriyet’in kültür politikası ve sanat. *Sanat Dünyamız*. s.89, s.145.
- ÖZKAN, A. (2014). *Cumhuriyet Dönemi’nde Türk kadınına verilen haklar ve siyasi hayata yansımaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Hatay.
- PAPİLA, A. (2012). Cumhuriyet Döneminin Türk kimliğinin, Cumhuriyet ideolojisinin oluştuğu (1923-1950) yılları arasında üretilen resimler üzerinden analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16 (1). 151-168).
- SARIHAN, Z. (2007). *Kurtuluş Savaşı kadınları* (3. Bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- SAVCI, K. (1973). *Cumhuriyet’in 50. yılında Türk Kadını*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- ŞERİFOĞLU, Ö. F. (Ocak-Şubat, 2017). 1923 Birinci Ankara resim Sergisi. Cumhuriyet’in İlanı ve Yeni İdealler. *Sanat Dünyamız Dergisi*. (156).
- İNAL, G. Tankut Öktem Biyografisi. <http://www.tankutoktem.com/biyografi/tankut.oktem.html> (11.03.2017 tarihinde alınmıştır).

YILDIRIM, S. (2016). *Milli Mücadele’de Kastamonu ve sosyal bilgiler dersinde Kastamonu’nun yakın tarihinin verilmesine yönelik öğretmen görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı. Bolu.

YILMAZ, T. (2012). *1923-1940 Arası kadın romanlarında kadın ve Cumhuriyet*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. İstanbul.

<https://tr.pinterest.com>

<http://www.leblebitozu.com>

<http://maksivizyon.blogspot.com.tr>

Tamara de Lempicka'nın İzinden Moda

Received/Geliş: 20/04/2017
Accepted/Kabul: 30/08/2017

Nihan AKDEMİR *

Öz

Tarihsel süreç içerisinde moda ve sanatın ilişkisine baktığımızda farklı ortam ve durumlarda bir araya gelebildiklerini görebilmekteyiz. Edebiyatta bir giysiyi tasvir etmek, anlatımının ve hikâyesinin tamamlayıcısı olabilir. Sahne sanatlarında giysi ve moda, kostüme dönüşerek görsel anlatımın destekçisi, bütünleyicisi olabilir. Ressamın tuvalindeki giysi dönemin modası hakkında oldukça önemli bilgileri barındırabilir. Sanat modaya, moda da sanata ilham verebilir. Modanın ve sanatın etkileşiminin sorunsuz birleşimini ressam Tamara de Lempicka'nın çalışmalarında ve O'nun çalışmalarından ilham alan moda alanında da görebilmekteyiz. Art Deco ile anılan sanatçıların önde gelenlerinden, her dönem ilgi görmeyi başaran ve ikon olarak gösterilen nadir kadın sanatçılardan biri olan Lempicka'nın kadın kimliği, eserleri üzerinden dönemin modasının okunabilmesi ve eserlerinin modaya etkisi üzerine yapılan bu araştırma; sanat, kadın ve moda arasındaki ilişkiyi örnekler üzerinden destekleyerek açıklamaya çalışmaktadır. Aynı dönemlere ait fotoğraflar üzerinden de elde edilen bulgular ressamın eserleri ile dönemin moda stiline örtüştüğünü göstermiştir. Ayrıca tasarımcıların koleksiyonlarında yer alan giysiler ve moda fotoğrafçıların çalışmalarını Lempicka'nın stiline moda alanına etkisi üzerine elde edilen bulgular arasında yer almıştır. Araştırmanın sonucu, Tamara De Lmpicka ve moda arasında hem döneme ışık tutma hem de ilham bağlamlarında ilişki olduğunu göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Tamara De Lempicka, Sanat, Kadın, Moda

* Yrd. Doç., İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, nihan.akdemir@kemerburgaz.edu.tr

Fashion From Tamara de Lempicka's Track

Abstract

When we look at the relationship between fashion and art in the historical process, we can see that they can come together in different environments and situations. Describing a garment in literature may be complement of narrative and story. In performing arts, clothing and fashion can become ,complementary to visual expression by transforming into costumes. The clothes on the artist's canvas can hold considerable information about the fashion of the period. Art can give an inspiration to the fashion and also fashion can ben give an inspiration to the art. We can see the seamless integration of the interaction of fashion and art in the work of painter Tamara de Lempicka and we can also see it in the field of fashion inspired by her art. Tamara is one of the leading artists of Art Deco, one of the rare female artists who have achieved success in every period and are shown as icons. This research includes Lempicka's female identity, the readability of the era's fashion through its works, and the influence of her works on fashion. The relationship between art, women and fashion has been tried to be explained by supporting them through examples. The result showed that there is a relation between Tamara De Lempicka and fashion in the context of both in terms of turnaround and inspiration.

Keywords: Tamara De Lempicka, Art, Woman, Fashion

Giriş

Toplum kadın ve erkeğe farklı görev ve davranışlar yüklerken, bazı bireyler kendilerini bu yüklemelerin dışında tutmaktadırlar. Bu dışta tutuş eğer ki bir kadına ve bir sanatçıya ait ise Lempicka gibi ikonlaşmaya uzanan bir serüven niteliğine dönüşmektedir. Bu araştırmanın amacı ikon olmuş bir kadın sanatçının eserlerine resim gözüyle bakmanın, eserlerinin resimsel değerlerin incelenmesinin ötesinde, o eserlere disiplinler arası bir bakış açısıyla yaklaşabilmektir. Disiplinler arası bakış açısıyla yaklaşıldığı takdirde bir eserden daha zengin veriler elde edilebilir. Sanat yapıtları genellikle içinde bulunduğu dönemin koşullarından bağımsız olmamışlardır. Bu koşulların izlerinin moda ve toplum içerisinde kadının görüntüsü bağlamlarında incelenmesi araştırmanın içeriğini oluşturmaktadır. Bu bağlamlarda da Lempicka'nın eserleri moda disiplini açısından ele alındığı takdirde dönemin giyim özellikleri okunabilir mi sorusuna cevap aranmıştır. Literatür ve doküman incelemesi yoluyla görsel veriler toplanmıştır. Böylelikle kendi dönemi içinde radikal tercihler yaparak radikal bir hayat yaşayabilen bir kadın sanatçının gözünden tuvale yansıyan dönemin kadınlarına ait veriler elde edilmiştir. Lempicka'nın eserlerine giysi ve moda alanından bakıldığında moda tarihinin resmedilmiş görüntüsüne ulaşılabilmektedir. Çalışma, modanın ve moda tarihinin resim ile ilişkisi bağlamında ve ayrıca disiplinler arası ilişkilerin öneminin vurgulanması bağlamında önem taşımaktadır.

Lempicka'nın Hayatı

Tamara De Lempicka (Maria Górska), 16 Mayıs 1898 tarihinde Varşova, Polonya'da dünyaya gelmiştir. Anne ve babasının 1912 yılında boşanmalarının akabinde teyzesi Stephanie'nin yanında St.Petersburg'da yaşamaya başlayan Lempicka, lüks ve zenginliği keşfederek gelecekte hayatının nasıl olması gerektiğine karar vermiştir. Bu durum ilerleyen yıllarda çizeceği modern, güçlü, kişilikli kadın imajının da temelini oluşturmuştur (Wróblewska, 2010).

Resim 1. Tamara De Lempicka

1916 yılında henüz 18 yaşındayken St.Petersburg'da avukat Tadeusz Lempicki ile evlenmiştir ve bir kızı olmuştur. Eşi ile birlikte 1917 yılında Danimarka'ya ve İngiltere'ye 1918 yılında ise Paris'e yerleşmişlerdir (Néret, 2007: 78). Lempicka Fransız topraklarına ayak basmaya başladığı andan itibaren hem mesleki hem de sosyal olarak ilerlemiştir. Academie de la Grande Chaumiere'de sanat eğitimine başlayan Lempicka, ünlü Fransız ressamlar Maurice Denis ve André Lhote atölyelerinde çalışmış ve kısa süre sonra resimlerini yerel salonlarda ve galerilerde sergilemeye, satmaya başlamıştır. 1925'te Milan'da ilk kişisel sergisini açmıştır. Avant-garde yazarlar Cocteau, Gabriele d'Annunzio ve Marinetti O'nun yeni arkadaşları ve tanıdıkları arasında yer almıştır. 1920'lerin ortalarında Amerikan göçmen Nathalie Barney'nin edebi salonlarına katıldığı gibi seçkin ve sosyal olarak ilerleyen bir Paris sanat çevresi üyesi olmuştur. Lempicka'nın yaşadığı bohem hayat ve sansasyonel ilişkiler evliliğinin 1928 yılında sonlanmasına sebep olmuştur (Birnbaum, 2012).

Resim 2 Tamara ve ilk eşi Tadeusz de Lempicki. Cannes, 1928

Çalışmaları, Jean Auguste Dominique Ingres'in modern telaffuzu olarak düşünülen Lempicka, 1927'de ilk ödülünü Exposition Internationale des Beaux Arts in Bordeaux (Bordo Güzel Sanatlar Fuarı), Fransa'da Resim 4'te yer alan eseri, 'Kizette on the Balcony' (Balkondaki Kizette) ile kazanmıştır (Néret, 2007: 79).

Resim 3

Resim 4

Kizette ve Tamara de Lempicka, Paris, 1925. Balkondaki Kizette, T.Ü.Y.B. 130 x 81 cm, 1927

De Lempicka 1931 yılında Soci t  des Femmes Artistes Modernes (Modern Kadın Sanat lar Derneği) adındaki gruba katılmıştır. Heykeltıraşlardan ressamlara birçok kadın sanatçı, modern kadının tasviriyle ilgilenmiş ve FAM yıllık grup sergileri düzenlemiştir (Birnbaum, 2012). 1929 yılında Amerika serüveni başlamış, 1933 yılında Baron Raoul Kuffner ile evlenmiş ve Hollywood'a taşınmıştır. 1939 yılında Lempicka ve Kuffner Beverly Hills'e, 1943'te ise New York'a yerleşmişlerdir. 1962'de Kuffner'in kalp krizinden ölümünün ardından Lempicka Teksas'a yerleşmiştir. 1978 yılında kızıyla beraber Meksika'ya taşınmıştır. 18 Mart 1980'de Meksika'da 82 yaşında uykusunda vefat etmiştir (Wr blewska, 2010).

Resim 5. Kuffner – Tamara, Venedik, 1962

Lempicka, Art Deco ve Sanat

Büyük  l de 1920'li ve 1930'lu yıllarda etkinlik göstermiş, modern ve dekoratif sanatların bir karışımı olan, adını 1925 yılında Paris'te düzenlenen uluslararası sergiden almış bir akım olan Art Deco, biçimsel olarak Kübizmin, Konstrüktivizmin ve Fütürizmin soyutlama anlayışına sahip, nesnelere belli bir dinamizmin içinde yansıtmayı amaçlayan yaklaşımlarını taşımaktadır. Bu durum Art Deco'da sıklıkla görülen stilize edilmiş nesnelereki çizgisel ve geometrik biçimlerinde kaynağı olmuştur (Şen, 2011). Art Deco'nun sade yalın çizgileri, stilize edilmiş formları, arka planda parlak ve canlı kent görünümleri, Lempicka'nın sanatının temel üslubu, önemli ilham detayları ve O'nun Art Deco sanatçısı olarak anılmasının de nedeni olmuştur (Kerr, 2012: 23-24).

Aynı zamanda portre sanatçısı olarak da anılan Lempicka; film yıldızlarının, dans ların, yüksek sosyete mensup kişilerin, politikacıların kısacası döneminin popüler kimliklerinin portrelerini sıklıkla çalışmıştır. Bu eserlerinde hâkim olan stil ise Art Deco'nun güçlü bir o kadar da naif çizgileri olmuştur.

1928 yılında ilk eşinden boşandıktan sonra yoğun sanat çalışmalarından ve sosyal yaşamından dolayı kızını yatılı okula göndermesinin akabinde 1929 yılında yaptığı 'Self-Portrait in Green Bugatti' (Yeşil Bugatti'de Otoportre) belki de yeni keşfedilen, aile yükümlülüklerinden sıyrılan özgürlüğün de sembolik bir yansıması olmuştur. Modernizmin tarihindeki bu ikonik görüntüde sanatçı, şık bir yarış başlığı, deri eldivenleri ve gri eşarbi ile parlak yeşil pahalı bir arabanın direksiyonundadır.

'Yeşil Bugatti'de Otoportre' Parisli modern kadının ortaya çıkışını görsel olarak anlatmaktadır. Burada kendi kaderini kontrol edebilen güzel, güçlü ve özgür kadın imajı vardır. Bu kadın; stil sahibi, özgüveni oldukça yüksek, arabaları seven, şık hatta göz kamaştırıcı olarak resmedilmiştir. Lempicka burada belirli bir iddiayla uğraşmaktadır. İmgelemiyile kadın modernliğinin en gerçek, erişilemeyen servetini ve gücünü tasavvur etmektedir. Bu resmin görünür biçimde özgürleşmiş ve ekonomik açıdan bağımsız kadınları, yeni bir sosyal ve edebi kategori olarak özetlediği düşünüldüğünden dolayı, 1970'lerde Feminizmin de sembolü olmuştur (Birnbaum, 2012). Tamara bu otoportre eseri için "Ben her zaman araba gibi pahalı, stil sahibi ve göz alıcıyım, araba da benim gibi..." demiştir (Dolmacı, 2011, Néret, 2007: 7).

Resim 6. 'Yeşil Bugatti'de Otoportre', tahta panel üzerine yağlı boya, 35x27 cm, 1929

Lempicka bu çalışmasında kendi yüz özelliklerini manken benzeri olarak tasvir etmiştir. Büyük gözler ve buğulu hülyalı bakışlar, ince kaşlar, düz burun ve parlak kırmızı dudaklar ile

görünümünü, dönemin moda reklamcılığına özgü modern kadınlık ile desteklemiştir. Uçuşan gri eşarbi ise belki de özgürlüğün destekleyicisi olarak resmin içinde var olmuştur. Kendisini sürücü koltuğunda resmetmesi ise, elit kadın imajı ile toplumda değişen kültürü, tüketim toplumu içerisinde ki kadın imajı arasındaki bağlamı vurgulamak için de olabilir. Kaynaklara göre 'Yeşil Bugatti'de Otoportre'nin asıl hikâyesi ise, popüler Alman moda dergisi Die Dame'nin editörünün neredeyse boşanmış olan Lempicka'ı Monte Carlo'da tatil yaparken aslında sarı bir Renault ile görmesiyle başlamıştır. Editör gördüğü manzaradan çok etkilenmiştir ve Lempicka'dan derginin kapağı için böyle bir resim yapmasını istemiştir. Bu rastlantı üzerine ortaya çıkan 'Yeşil Bugatti'de Otoportre' modern kadın tiplmesi için bir ikon haline gelmiştir (Birnbaum, 2012).

Moda ve Tamara İlişkisi

Tamara'nın sanat ve imaj olarak yükselişe geçtiği dönem özellikle 1920'lerin ikinci yarısı olmuştur. Roaring Twenties (Kükreyen Yirmiler) olarak tarihte yer bulan bu dönem, savaş sonrası buhranın yerini eğlencenin ve sosyal hayatın zenginliğinin aldığı bir periyoddur (Kerr, 2012: 26). Kadınların erkeklerle bir arada sosyalleştiği, kulüplerde dans ettiği, içeride ve dışarıda sosyal aktivitelerde bulunduğu Kükreyen Yirmiler, Paris'te bohem hayatını sürdüren Lempicka'nın çalışmalarında da sıklıkla yer bulmuştur. Kükreyen yirmiler, Caz Çağı (Jazz Age) dönemi, bu dönemin kadınları ve bu kadınların kıyafetleri modernist yaklaşımla güçlü bir şekilde Lempicka'nın tuvallerinde de ifade bulmuştur.

Görsel kültürün bir parçası olarak moda, genellikle çizimler, resimler ve fotoğraflar aracılığı ile incelenmiştir (Kavamura, 2016: 37-38). Wilson'ın da (1985: 48) bahsettiği gibi; geleneksel olarak, moda ya da giyim incelemeleri, sanat tarihinin bir dalı olagelmiş ve onun detaylara dikkat etme yöntemini izlemiştir. Mobilya, seramik, resim gibi alanlardaki araştırmalarıyla karşılaştırmalı olarak kostümün doğru tarihlenmesi konusunda çalışmıştır. Bu bilgilerin ışığında Lempicka'nın eserlerine bakıldığında ise dönemin modası karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Resim 7'de sol tarafta Lempicka'ya ait 'Irene and Her Sister' (Irene ve kız kardeşi) isimli çalışma, sağ tarafta ise aynı döneme ait bir fotoğraf yer almaktadır. İlk bakışta da fark edilebildiği üzere aralarındaki benzerlik etkileyicidir. Elbiselerin boyları dizin hemen altındadır ki bu moda tarihinde 1920'lerde görülen en belirgin etek boyudur. Kayık yaka şeklini hem tuvalde hem de fotoğrafta görebilmekteyiz. Elbisenin önünde yer alan toplama detayı ise her iki görselde de fark edilebilmektedir.

Resim 7. Soldaki 'Irene ve kız kardeşi', TÜYB, 146x89 cm, 1925

Sağdaki aynı döneme ait fotoğraf, 1925

Resim 8'de solda Lempicka'nın 'Sharing Secrets' (Sırları Paylaşmak) isimli 1928 yılına ait çalışması yer almaktadır. Ortadaki ve sağdaki fotoğraflar ise yaklaşık olarak aynı dönemlere aittir. Lempicka'nın çalışmasında da yer bulan inci kolye, karşılaştırmaya yaptığımız döneme ait iki fotoğrafta da yer almaktadır. 1920'lerin en önemli moda tasarımcılarından Coco Chanel ile popülerlik kazanan bu inci kolyeler dönemin önemli göstergesi şeklindedir. Son derece tarz sahibi sadeliği olan kıyafetleri tamamlamak için metal düğme, zincirli çantalar ve takılardan yararlanan Chanel'in en sevdiği parçalar gerçekleriyle karıştırarak kullandığı yapay inciler olmuştur (Özen. 2013:249). Ayrıca bu dönemde kadınlar, 1922 yılına damgasını vuran Victor Marguerite'nin romanı La Garçonne karakteri gibi olmaya çalışmışlardır ve 'Eton modeli /boyish cut' olarak ifade edilen kısa kestirilmiş saçlarını çan biçimli şapkalarla tamamlamışlardır (Özen. 2013: 255). Yirmilerle adeta özdeşleşen bu küçük şapkaların ve kısa kesimli saç modelinin yansımalarını Lempicka'nın tuvalinde de görebilmekteyiz.

Resim 8. Soldaki 'Sırları Paylaşmak', TÜYB, 46x38 cm, 1928
Ortadaki ve sağdaki o döneme ait fotoğraflar

Bu dönemlerde meydana gelen toplumsal ve ekonomik değişikliklerin ve gelişimlerin etkisi sosyal aktivitelerine de yansımıştır. Tenis oynayan, gemi seyahatlerine çıkan özgürleşen kadınlar sahneye çıkmıştır (Watson: 2008: 35-36). Modern kadının görüntüsünü belirleyen temel unsur ‘spor için’ terimine karşılık gelen Fransızca “pour le sport” sözcüğüdür (Özen, 2013: 255). Fiziksel aktiviteler için geliştirilmiş olan kıyafetler moda üzerinde iz bırakırken, Resim 9’a baktığımız zaman tenis sporuyla ilgilenen ve buna uygun kıyafetler içerisinde kadınlar görmekteyiz. 1913 yılında Chanel’in Normandiya sahilinde giydiği örgü kazağın dikkat çekmesinden sonra oldukça popüler olan ve 1920’lere damgasını vuran örgü kıyafetler aktif ve modern kadınlar için vazgeçilmez olmuştur (Özen. 2013:250). Spor sonrası veya öncesi ‘jumper’ denilen örgü hırkaların omuz üzerinden atılarak boyun bölgesinde bağlanması ise sportif görünümün vazgeçilmez parçası haline gelmiştir. Bu detaya Lempicka’nın ‘Portrait of Arlette Boucard’ (Arlette Boucard’ın Portresi) isimli eserinde rastlayabiliyoruz.

Resim 9. Solda döneme ait fotoğraf ve detay, sağ tarafta Lempicka'nın ‘Arlette Boucard’ın Portresi’ isimli 1928 yılına ait çalışması, TÜYB, 70x130cm

1920’lerin modern kadını; şıklığını ve stilini bozmadan rahat giyinebilen sportif faaliyetlerde bulunarak tarihe ‘sporty girls’ (Sportif Kızlar) olarak geçen kadınlardır (Kerr: 2012: 23-30). Lempicka’nın eserlerinde giysilerin dışında dönemin bu sportif ruhunu da oldukça hissedebildiğimiz bir göstergesi olan ‘Saint Moritz’ adlı eserde (Resim 10) kış sporlarıyla ilgilenen kadını görmekteyiz. Bu resmin yanında yer alan döneme ait fotoğrafta kayak yapan kadınlar yer almaktadır. Bu sporda tercih edilen balıkçı yaka kazaklara Lempicka’nın eserinde yer verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Resim 10 'Saint Moritz', ahşap panel üzerine yağlı boya, 35x27 cm, 1929. Sağda döneme ait fotoğraf ve detayı

Flapper (uçuşan, yırtıcı) akımının dönemi olan 1920'lerde dans, sosyal yaşantının eğlencenin oldukça önemli bir parçasıdır (Kerr, 2012: 33). Flappers (yırtıcı kız) olarak adlandırılan dans eden kadınlar Lempicka'nın çalışmasının konusu olmuştur. Resim 11'de 'The Pink Shirt II' (Pembe Bluz II) adlı çalışması ve onun yanında eş dönemli bir fotoğraf yer almaktadır. Bluzun askı ve ön detaylarının iki görüntüde de örtüştüğü görülmektedir. Resim 12'de de dönemi damgasını vuran yırtıcı kızların hem tuvalde hem de dönemin ünlü dansçısı Jackson'nın fotoğrafında görmekteyiz. Elbiselerin biçimleri özellikle boyları ve taşıdıkları ruh itibariyle benzerlikleri bu dönemin Lempicka'nın çalışmasındaki yansıması açısından dikkate alındığında önemli olduğu söylenebilir.

Resim 11. 'Pembe Bluz II', Ahşap panel üzerine yağlı boya, 1928. Sağda döneme ait fotoğraf.

Resim 12. 'Nana de Herrera', TÜYB, 121 x 64 cm, 1928-29. Sağda Bee Jackson, 1920ler

Resim 13'de 'Portrait of Mrs. Allan Bott' (Bayan Allan Bott'un Portresi) isimli çalışma ile yanındaki fotoğraf karşılaştırıldığında elbiselerin biçimsel benzerliğinin son derece örtüştüğü dikkat çekmektedir. Fotoğrafın siyah beyaz olması sebebiyle renk konusunda bir benzerlik olup olmadığı soru işareti taşıs dahi kuyruklu etek ve ince ip askılı elbiseler dönemi oldukça yansıtmaktadır.

Resim 13. Bayan Allan Bott'un Portresi, TÜYB, 162 x 97 cm, 1930

Dönemin kadın modasını okuyabildiğimiz eserlerinin dışında Lempicka'nın bizzat kendisinin ve O'nun çalışmalarının sanat ve moda ile ilişkisi günümüz de devam etmektedir. Resim 14'de yer alan İspanyol moda fotoğrafçısı Eugenio Recuenco'nun 'Like a Painting' (Resim Gibi) adlı fotoğraf serisinde her bir karede Lempicka'nın tablolarındaki kadınların adeta yeniden canlanmış olduğunu düşünebiliriz. Lempicka'nın Art Deco Mimari'ye dayalı metaforik nitelikler taşıyan ve resme derinlik katan tipik arka plan çalışmaları, fotoğraf sanatçısı Recuenco'nun fotoğraflarında da fon olarak dikkat çekmektedir.

Bu noktada sanatçının fotoğraflarıyla tabloları taklit ettiği de düşünülebilir. Fakat bu benzerliğini taklit bağlamında değerlendirmek yerine, Koenig'in görüşüne yer veren Kawamura'nın (2016: 58) "taklidimizin öznesi ile bağlantılarımız taklidi destekler. Başlıca etkenler taklit ettiğimiz kişinin bilgeliğine ya da konumuna duyulan sempati, hayranlık, saygı olabilir. Yine de taklit eden ve taklit edilen arasında belirli bir ilişkinin olması var olması gerekir" şeklindeki yaklaşım çerçevesinde, Recuenco'nun Tamara'ya ve O'nun eserlerine duyduğu saygı ve beğeni ile de değerlendirmek mümkündür.

Ayrıca 'Barthes, sanat eserlerinin başka sanat eserlerine bilinçli ya da bilinçsiz referansla yaratıldığını söyler. Sanatçıların fikirlerini bir yerlerden aldığını, bu nedenle bir fikir ne kadar orijinal görünürse görünsün, az veya çok başka sanat eserlerinin bilgi ve deneyimiyle yaratıldığını savunarak, bunu 'metinler arası' olarak adlandırmıştır (Whitham ve Pooke, 2013: 82). Bu açıdan değerlendirildiğinde ise resim ve fotoğraf gibi iki farklı sanat disiplininin arasında eş zamanlı olmayan bir ilişki olduğu da söylenebilir.

Resim 14. "The Musician" (Müziyen), 1929 'Portrait of Mrs. Boucard' (Bayan Boucard'ın Portresi), 1931

Sol tarafta fotoğraflar sağ tarafta Tamara'nın eserleri yer almaktadır.

Sırbistanlı moda fotoğrafçısı Marijana Gligic'in gözünden Lempicka, sanatçının 'Death Becomes Her' (Ölüm O Oluyor) adlı projesiyle Resim 15'de görüldüğü şekliyle hayat bulmuştur. Lempicka'nın eserlerinin arka planında görmeye alışık olduğumuz Art Deco mimarisini yansıtan görüntüler, bu fotoğraf çalışmalarında da karşımıza çıkmaktadır. Gligic'in fotoğraflarında Recuenco'nun fotoğraflarındaki gibi eserle birebir örtüşen kareler yerine, ilham alma şeklinde bir yaklaşım hissedilmektedir.

Resim 15. 'Ölüm O Oluyor', Marijana Gligic

Resim 16'da ise resim, moda ve fotoğraf gibi üç farklı alanın ürünü olarak ortaya çıkan Stewen Meisel'in Vogue İtalya'nın Mayıs 2008 sayısındaki moda çekimlerinde de bilinçli ya da bilinçsiz olarak Lempicka'nın çalışmalarına gönderme vardır.

Resim 16. Sol tarafta fotoğraflar sağ tarafta Tamara'nın eserleri yer almaktadır.

Resim 17'de Lüks gözlük markası Cutler and Gross Sonbahar 2010 koleksiyonunu 'Spirit of Lempicka' (Lempicka Ruhu) konseptiyle hazırlamış ve lanse etmiş olduğunu görmekteyiz. Burada ki spirit yani ruh; Lempicka'ya karşı duyulan, bir kadın bir duruş olarak ikonlaşmasından kaynaklanan, hayranlık duygusunun ve bu durumun moda ve sosyoloji açısından şu şekildeki bir açıklaması ile bağlanabilir: "Modaya dair iddialar insanlar arasında düzenlenmiş kitlesel propaganda araçları ile yayılır. Reklamcılık aracılığıyla yapılan moda propagandasının amaçlarından biri, tüketiciler arasında kolektif inanç inşa etmek adına aynı şeyi aynı anda çok sayıda insanın arzu etmesini sağlamaktır... bireyler her zaman münasip grup yapısına uymak için neye sahip olmaları, ne yapmaları ve neye benzemeleri gerektiğine dair görünüş arayışındadırlar" (Kawamura, 2016:140-141).

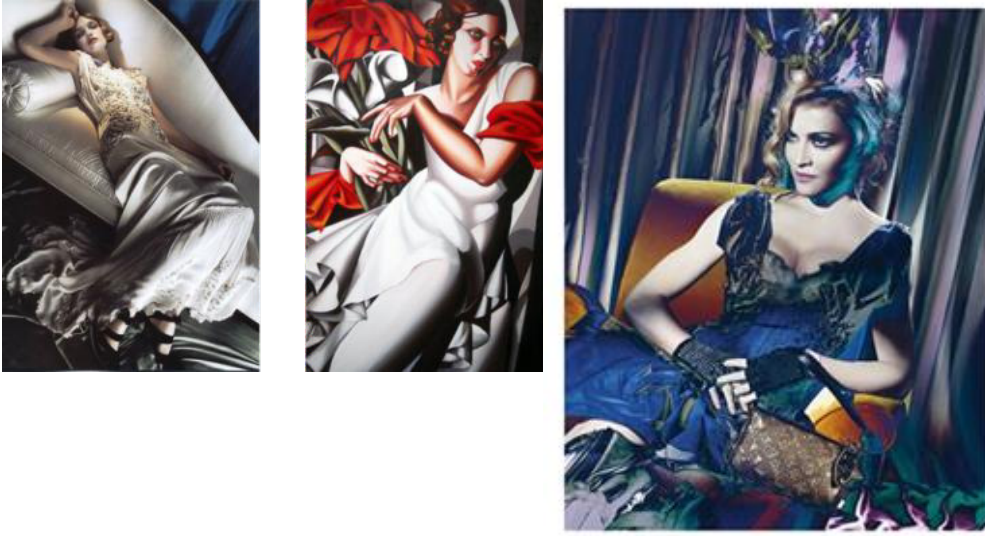
Resim 17. Cutler and Gross Fall 2010: Spirit of Lempicka, reklamları.

Resim 18’de görülen ve bir tür bere çeşidi olan ‘Skull Caps’ Ralph Lauren’in 2005 Sonbahar hazır giyim (Ready-toWear) koleksiyonunda da yer almaktadır. Bu berelerin Lempicka’nın otoportresiden esinlenerek tasarlandığı belirtilmektedir (Vogue, 2005)

Resim 18. Ralph Lauren 2005 Sonbahar Hazır Giyim defilesinden görüntüler

İki dünya savaşı arasında yazarların, bilim adamlarının, sanayicilerin ve Doğu Avrupa’nın sürgündeki soyluların portrelerini yapan, II. Dünya Savaşı başladığında kocası ile birlikte ‘Yıldızların Ressamı olarak tanınacağı Hollywood’a giden Lempicka (Farthing, 2007: 674), günümüz ikon sanatçılarının da hayranlığını kazanmıştır. O’nun hayranı olan, eserlerini toplayan, satın alan diğer bir ikon kadın ise Madonna’dır. Resim 19’da yer alan ve Madonna’nın Vuitton’un reklam çekimleri için kamera önüne geçtiğinde, sanat yönetmeni ve tasarımcı Marc Jacobs Lempicka’dan ilham almıştır. Elbette günümüz moda sahnesinde Lempicka’nın imajının ve sanatının ilham olarak ele alındığı örnekler burada belirtilenlerle sınırlı değildir. Bu konuya ilişkin çok daha fazla örneğin bulunduğunu da belirtmek yerinde olacaktır.

Resim 19. Fotoğraf: Steven Meisel Sanat Yönetmeni ve Tasarımcı: Marc Jacobs Model: Madonna

Sonuç

Çoğunlukla kadın portreleri çalışın Lempicka'nın eserlerinin büyük çoğunluğu incelenmiş fakat tümüne bu yazıda yer vermek mümkün olamamıştır. Sanatçının çalışmaları üzerinde yapılan araştırma neticesince, 1920'lerin o dönemin ruhunun spor aktiviteleri ve sosyal yaşam bağlamındaki genel yansımaları Resim 9-10-11 ve 12'de görülmüştür. Resim 7'den Resim 13'e kadar olan görsellerin karşılaştırmalı incelemeleri ve dönemin kadın modasının araştırılması ile elde edilen veriler, Lempicka'nın eserleri üzerinden 1920'lerin giyim stiline, modanın okunabileceğini göstermiştir. Resim 14 ve 15'de Lempicka'nın eserlerinin fotoğraf sanatına etkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Resim 16,17 ve 18'de sanatçının eserlerinin moda sahnesinde gerek giysi koleksiyonlarına, gerek moda fotoğrafçılığına ilham kaynağı olma gerekse modanın yandaşı moda reklamcılığı alanında var olma çerçevesinden değerlendirildiğinde etkisinin günümüzde de devam ettiği bulgusuna varılmıştır. Resim 19 ise Lempicka'nın kadın olarak duruşunun farklı ürünlerin reklam çalışmalarına konu olabileceğini göstermiştir.

Sanatçının eserlerinin gerek sanat gerek tasarım bağlamlarında farklı alanlara kaynak oluşturduğu edinilen diğer bulgular arasındadır. Bu çalışma sanat disiplinleri arasındaki geçmiş ve bugün arasındaki etkileşimi de göstermektedir. Ayrıca yapılan çalışma geçmişin eserlerinin bugünün disiplinler arası yaklaşımla ele alınıp yeniden ve farklı açılardan yorumlanabileceğini de göstermiştir.

Sonuç olarak; kadının zarafetinin giysiden makyaja, duruştan ruha her ayrıntıda hissedildiği Lempicka'nın eserlerinin ve Lempicka'nın bizzat kendisinin sanat kadın ve moda bağlamında önemli bir yere sahip olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.

Ayrıca sanat ile giysinin aslında hep var olan ilişkisi; araştırma, irdeleme ve gözlemin moda tasarımı açısından geçmişin her alanından ilham kaynağını yaratabilme noktasındaki önemi bu çalışma ile bir kez daha vurgulanmıştır. Bu bakış açısı ile sanata özellikle resim sanatına moda disiplininden bakılarak benzer araştırmalar da geliştirilebilir.

Kaynakça

- Farthing, S. (2007). Ölmeden Önce Görmeniz Gereken 1001 Resim. İstanbul: Caretta
- Özen, D. (çev.) (2013). Moda: Geçmişten Günümüze Giyim Kuşam ve Stil Rehberi. İstanbul:Kaknüs Yayıncılık
- Kavamura, Y. (2016). Moda-loji.İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Kerr, G. (2012). Art Deco Fashion: Masterpieces. United Kingdom: Flame Tree Publishing
- Néret, G. (2007). Lempicka. L.A: Taschen.
- Şen, Ö. M. (2011). Art Deco'nun Bitmeyen Etkisi. Antik Dekor, 124, s.106-110
- Watson, L. (2008). Vogue Fashion. U.S.: A Firefly Book.
- Whitham G., Pooke, G. (2013).Çağdaş Sanatı Anlamak, İstanbul: Optimist.
- Wilson, E. (1985). Adorned in Dreams:Fashion and Modernity,Berkeley: University of California Press.

İnternet Kaynakları

- Birnbaum, P. (2012). Tamara De Lempicka: The Modern Woman Personified. https://www.bu.umk.pl/Archiwum_Emigracji/gazeta/ae_16/14_Birnbaum.pdf (5.01.2017)
- Dolmacı, S. (2011). Modernizmin İkonu Tamara de Lempicka Kapsamlı Bir Sergi ile Roma'da... [http://lebriz.com/pages/lsd.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=900&bhcp=1_\(02.01.2017\)](http://lebriz.com/pages/lsd.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=900&bhcp=1_(02.01.2017))
- Wróblewska, M. (2010). Tamara De Lempicka, <http://culture.pl/en/artist/tamara-lempicka-tamara-de-lempicka> (1.02.2017)

Görsel Kaynaklar

- Resim1 <http://www.delempicka.org/tamaras-life/biography.html> (Erişim, 5.02.2017)
- Resim 2 http://www.delempicka.org/uploads/pics/1928_Tadeusz-in-cannes.jpg (Erişim, 6.02.2017)
- Resim 3 <http://www.delempicka.org/family-friends/kizette-de-lempicka-foxball.html> (Erişim, 6.02.2017)
- Resim 4 <http://www.delempicka.org/artwork/1927-1929.html> (Erişim, 6.02.2017)
- Resim 5 <http://www.delempicka.org/tamaras-life/chronology.html> (Erişim, 7.02.2017)
- Resim 6 <https://tr.pinterest.com/pin/568790627912479751/?lp=true> (Erişim, 7.02.2017)
- Resim 7 <http://www.delempicka.org/artwork/1925-1926.htm> (Erişim, 28.01.2017)
- <https://tr.pinterest.com/pin/242983342369667820/> (Erişim, 28.01.2017)
- Resim 8 <http://www.delempicka.org/artwork/1927-1929.html> maisonboheme.blogspot.com
- <https://tr.pinterest.com/pin/331225747567807932/> (Erişim, 29.01.2017)
- Resim 9 <http://www.delempicka.org/artwork/1927-1929.html> <https://tr.pinterest.com/pin/108508672250465174/> (Erişim, 29.01.2017)
- Resim 10 <http://www.delempicka.org/artwork/1927-1929.html> <https://bellatory.com/fashion-industry/WomensFashionsofthe1920-FlappersandtheJazz-Age> (Erişim, 7.02.2017)
- Resim 11. <http://www.delempicka.org/artwork/1927-1929.html> <https://tr.pinterest.com/pin/432345632954210402/> (Erişim, 25.01.2017)
- Resim 12 <http://www.delempicka.org/artwork/1927-1929.html> girlflapper.blogspot.com (Erişim, 25.01.2017)
- Resim 13 <https://tr.pinterest.com/schaums/yelps-grand-speakeasy-soiree/> (girlflapper.blogspot.com (Erişim, 26.01.2017)
- Resim 14 <http://www.wicked-halo.com/2009/11/art-to-life-tamara-lempicka.html> (girlflapper.blogspot.com (Erişim, 25.01.2017)
- Resim 15 <http://benjaminskanarekblog.com/2012/10/21/tamara-lempicka-fashion-photographer-marijana-gligic/> (Erişim, 26.01.2017)
- Resim 16 <http://art-2-fashion.blogspot.com.tr/2011/06/cool-art-deco.html> (Erişim, 26.01.2017)
- Resim 17 <http://www.fashionwindows.net/2010/05/cutler-and-gross-fall-2010/> (Erişim, 28.01.2017)

Resim 18 <http://www.vogue.com/fashion-shows/fall-2005-ready-to-wear/ralph-lauren/slideshow/collection#58>
(Erişim, 25.01.2017)

Resim 19 <http://www.delempicka.org/tamara-today/inspired-by-tamara.html> (Erişim, 26.01.2017)

Kız Çocukların Resimlerinin İzleğinde Şükriye Dikmen'in Kadın Portreleri

Received/Geliş:13/06/2017
Accepted/Kabul: 03/11/2017

Handan BÜLBÜL*

Öz

Çalışma, çağdaş Türk resminin temsilcilerinden biri olan Şükriye Dikmen'in "kadın portrecisi" olarak tanımlanmasını gösterir eserlerinin kız çocukların resimleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmesini amaçlamaktadır. Temel nitel araştırma modelinden yararlanan çalışmada, incelenen eserler amaçlı örnekleme türlerinden benzeşik örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Şükriye Dikmen'in kadın portreleri ile kız çocukların yaptığı kadın portrelerinden benzer olanlar belirlenmiş ve yorumlanmıştır. Sanatçının resimlerindeki şemalar ve şemaların ele alınışı biçimi, kız çocukların yaptığı portrelerle karşılaştırıldığında aralarında büyük benzerlikler olduğu saptanmıştır. Sanatçının portreleri, ustalıklı geliştirilen bir üslubun çocuksu bir naiflikle birleştirildiğini gösterir niteliktedir. Biçimsel sınırların bilinçli bir şekilde zorlanmasıyla oluşan son noktada, her bir "kadın", en yalın haliyle ifade edilmiştir. Ulaşılan sonuç, 20. yy'in bazı yenilikçi sanatçıları gibi Şükriye Dikmen'in resimlerinde de çocuk resimlerine öykünmenin varlığını düşündürmektedir.

Anahtar kelimeler: Şükriye Dikmen, kız çocuk resimleri, çağdaş Türk sanatı

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,
handan.bulbul@giresun.edu.tr

Şükriye Dikmen's Woman Portraits Following The Path of Drawing by Girls

Abstract

The aim of this study is to provide a comparative analysis between Şükriye Dikmen's (one of the representative contemporary Turkish art) works that ensure her to be known as "woman portrait painter" and pictures of girls. Basic qualitative research model was used and examined works were selected by using analogous sampling as a type of purposeful sampling. Şükriye Dikmen's woman portraits and portraits drawn by girls' that were similar to hers were identified and interpreted. The way the schemas and the schemas are handled in the artist's paintings has been found to be very similar to the portraits drawn by girls'. The artist's portraits show that a skillfully developed style is combined with childish naivety. The last point formed by forcing the stylistic boundaries each woman has been expressed in the simplest form. It was concluded that similar to some innovative artists of 20th century, Şükriye Dikmen's paintings suggest the existence of emulation of drawing by children.

Keywords: Şükriye Dikmen, drawings by children, contemporary Turkish art

Giriş

Çağdaş Türk resim sanatının önemli kadın sanatçılarından biri olan Şükriye Dikmen, 1918 İstanbul doğumludur (Eroğlu, 2017, s. 64). 1940 yılında aile dostu olan Feyhaman Duran'ın yönlendirmesi sonucu İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinin orta kısmına kayıt yaptırarak sanat eğitimine başlamıştır (Akçaoğlu, 2010, s. 22). Akademide, Zeki Kocamemi, Nurullah Berk ve Cemal Tollu ile resim atölye derslerini tamamladıktan sonra, Paris'te üç yıl Fernard Leger ile, iki yıl Custa Singier ve Rögar Chastel'in atölyesinde çalışmıştır. Bu çalışmaları sırasında Paris Ecole du Louvre'un sanat tarihi dersine devam etmiştir (Akçaoğlu, 2010, s. 22; Eroğlu, 2017, s. 64; Köksal, 1989).

Dikmen, uzun sanat yaşamı boyunca resimlerinde, portre, nü, peyzaj, natüremort ve soyut çalışmaları konu edinmiştir (Eroğlu, 2017 s. 65). Çalışmalarında desen, en önde gelen unsurdur. Bu nedendir ki onun resimlerinde boya, desenin gerisinde kalmıştır (Elibal, 1983). Tüm sanat eğitimi sırasında desen çalışmalarına ağırlık vermesi de deseni önceliğinin göstergesidir (Akçaoğlu, 2010). Resimlerinde, yavan duygusallıklara rağbet etmeksizin, çizgisel yanı ağır basan bir plastik kalite arayışıyla resim yüzeyine egemen olabilmenin kaygısı içindedir (Tansuğ, 1983). Böylelikle resimler, sanki bir tek çizgiyle başlamış, bitirilmiş, renkleriyle de noktalanmış gibidirler (Elibal, 1983). Sanatçının deseni önceleyen tavrı, yalınlaştırılmış kesin konturlarla sınırlı ve iki boyutlu biçimlerin kaynağıdır. Bu biçimler; saf renklerle, bazen parlak, bazen mat uyumlar içinde yüzeysel olarak renklenmiştir. Saydam ve ince bir şekilde yüzeye sürülen boyada, renk tonları çok kullanmadığı gibi ışık ve gölgede neredeyse yok gibidir. (Ersoy, 1998). Bu da sanatçının katı, ama açık ve sade bir anlatım tarzı oluşturmasını sağlamıştır. Tansuğ, sanatçının stilizasyona ulaşmayı hesaplarken kuru bir şematizmin esiri olmamasında, duyarlı ve sevecen bir geometri anlayışına olan bağlılığının etkili olduğunu düşünmektedir (Çalikoğlu, 2000). Sanatçının resimlerindeki belirgin konturlar ve boyanın yüzeydeki etkisiyle oluşan üslubunu ise şu ifadelerle değerlendirmektedir.

Sanatçı, üslubunun belirgin nitelikleri bakımından yer yer keskinleşen açık sözlü konturları, sözüyle özü bir çabalar ortaya koyarak, düz renk uyumlarının yüzey katmanları halinde inşa etmektedir. Sanki saygıdan yoksun hiçbir sevginin olamayacağını kanıtlarcasına, bu iki temel unsuru arındırmış, yalıtılmış ve yargısı peşin olmayan içtenliğiyle, ressamca duyarlığın nimetlerini, seyirciyle paylaşmanın sıcak ve hakikatli sevinçlerine ulaşmıştır (Tansuğ, 1983).

Şükriye Dikmen'in Türkiye ve Fransa'da, dönemin pek çok öncü ressamlarından aldığı dersler, onun sanatında belirleyici bir rol oynamıştır ancak bu etki, onun taklit ya da öykünmeden uzak bir biçimde kendine özgü üslupla teklife ulaşmasına engellememiştir. Nurullah Berk, sanatçının üslubunun gelişim sürecini şöyle ifade etmektedir:

Değerli eserin çevresine sızmayan bir kapalılığı, bir yalnızlığı bir tekliği vardır. Onu seyrederken yalnız onu görür, başka hiç bir eseri düşünmez, düşünemezsiniz. Bildiri o esere, onu yapan sanatçıya hastır. Şükriye Dikmen'in resimlerinde bu hasleti görüyorum. Onlara bakarken başka bir ressamı, ya da ressamları hatırlamıyorum. Benzerlikler var evet. Ama hangi sanatçı, ne kadar da büyük olsa, benzerliklerden, etkilerden kurtulabilmiştir? (Berk, 1968).

Çocukluğundan beri resim yapmayı çok sevdiğini söyleyen sanatçı, *“Güzel Sanatlar Akademisinden itibaren hocalarımın her söylediğini can kulağı ile dinledim, fakat resimlerimi istediğim, algıladığım ve hissettiğim üslûpta yaptım, içimden öyle geliyordu. Az çizgi ile çok şey anlatmak istedim ve hep kendim için çalıştım.”* (Tirkeş, 1989) ifadesiyle bütün hocalarından edindiği bilgilerden kişisel bir senteze ulaştığını belirtmektedir.

Tollu'ya göre, Dikmen'in portrelerindeki insan yüzlerinde ışık ve gölgeden andırılarak neredeyse satıhsal bir boyamanın olması, açık bir Gauguin ve Modigliani etkisidir (Çalikoğlu, 2000). Matisse'in yalınlığı ve Modigliani'nin kadın figürlerinin izleri sanatçının çalışmalarında görülmektedir (Bayav, 2011). Ancak, Batılı modern sanatçıların resme yaklaşımlarındaki bazı noktaları kendine yakın bulmakla birlikte, içinde yetiştiği kültürün; süsleme sanatları, minyatür gibi olanaklarını kullandığı da bir gerçektir (Ünver, 1989). Sanatçının, nesnelere ve kişileri en belirgin özelliklerini sade bir incelik ve enerji yüklü çizgilerle ifade eden sanat görüşü, yalın bir yüzey ve renk ile Doğu ve Batı arasında kurduğu dengeli bireşimin göstergesidir (Köksal, 1989).

Şükriye Dikmen resimlerinde yoğun bir şekilde kadın ve genç kız portrelerinde ağırlık göstermiştir. Kadınların yüz hatları belirgin; ince, uzun boyunlar, iri gözler ve dolgun dudaklar ile masumiyeti yalın ve sade biçimde göstermiştir (Akçaoğlu, 2010). Düz fonlar üzerinde yalın çizgisellik ve yüzey beğenisine dayanan portreler kişiliğiyle özdeşleşmiş gibidir (Köksal, 1989). Portrelerdeki ifadeler abartılı, kesin, yalın çizgilerle verilmiş olsa da modelin karakteristiğini, ressamın iç dünyasından gelen bir zarafetle yansıtmaktadır (Tirkeş, 1989). Ecole du Louvre'daki beş yıllık sanat tarihi eğitimi, kendi ifadesiyle sanatçıya, “Mısır sanatının ölümsüz çizgiselliğini” tanıtmıştır. Burada aldığı çok yönlü eğitim ona, günün moda akımlarının güncel ve sürükleyici etkisine kapılmadan, Matisse'in Doğu sanatında aradığı yalın ve duru güzelliğe koşut olarak, çizgiye ve yüzey beğenisine bağlı bir resim inşasına yönelmesinin yolunu açmıştır (Köksal, 1989). Sanatçının portrelerindeki onu çevreleyen etkileri Ünver (1989), şöyle ifade etmektedir.

Portrelerde uzatılan boyun, Modigliani'nin resimleri ile de bir ilişki kurarken, çizgisel anlatımında ulaştığı yalınlık, iri gözler, kaim dudaklar ve neredeyse "lokal renkte boyanan yüze rağmen, her bir yüzde yoğun bir içsel anlatım, genellikle kapalı dudaklarda bir gizlilik içinde, gözlere yüklenerek beliriyor. Bu tek bakıştan ve önden algılanabilen portreler, Mısır sanatının ön cepheden ve anıtsal yaklaşımı ile bir bütünlüğe ulaşıyor. Yine Mısır firavunlarını betimleyen

heykellerde olduğu gibi, yüzdeki yalın ifadeye, genellikle elleri dizlerinde veya üst üste konmuş heykellerdeki gibi, adeta dondurulmuş bir kütle içinde veriliyor (Ünver, 1989).

Nurullah Berk ise, daha çok, tek figürün, özellikle kadın ve genç kız portrecisi olarak nitelendirdiği Dikmen'in kendine özgü portre ressamlığını; "...sınırları belli, iri gözlü, minyatürleri, Japon estamplarını hatırlatan kadın başları, yüzleri çevreleyen ovaleri, dış dünyaya açılmış birer aydınlık pencere gibi duran gözleri, ince boyunları, kavuşturulmuş elleriyle Şükriye Dikmen'in kadın figürleri tartışılmaz bir kişiliğin ürünleridir." (Köksal, 1989) şeklinde yorumlamaktadır.

Batılı bazı modern sanatın öncü ressamlarının sanat anlayışı ile doğu minyatürlerinin harmanlanmasıyla oluşan keskin kontur çizgileri ve ışık-gölgeden arındırılmış boyama tekniğinin, Şükriye Dikmen'in kadın portrelerinde yoğun ve içsel anlatımla ifade edilişi, onun portrelerini, çocuk resimlerine de yaklaştırdığını düşündürmektedir. Bu savdan hareketle, çalışmada; kız çocukların yaptığı portreler ile Dikmen'in kadın portrelerindeki şemaların benzerliklerini belirlemek amaçlanmıştır.

Yöntem

Çalışmada, temel nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Temel nitel araştırmalarda araştırmacı, bir görüngünün anlamını inşa ederek anlamaya çalışır (Merriam, 2013, s. 22). Şükriye Dikmen'in ve kız çocukların yaptığı kadın portrelerindeki şemaların benzerliklerine yönelik bir görüngü oluşturmak için temel nitel araştırma yöntemi esas alınmıştır.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

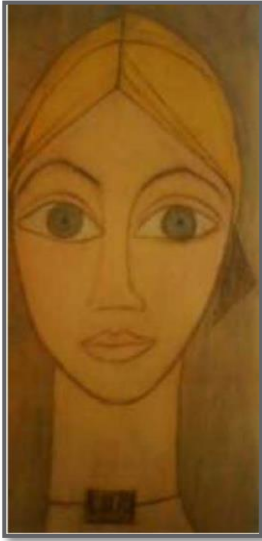
Veriler, doküman incelemesi tekniğiyle toplanmıştır. 11-13 yaş aralığında random olarak belirlenen ortaokul öğrencisi 10 kız çocuğundan istedikleri bir kişinin hayali veya gözleme dayalı olarak portresini yapmaları istenmiştir. Resimlerin oluşturulma aşamasında cinsiyete ilişkin hiçbir yönlendirme yapılmamasına karşın çocukların tümü kadın portresi yapmayı tercih etmişlerdir. Ayrıca, portreleri yaparken çocuklara, Şükriye Dikmen hakkında herhangi bir bilgi verilmemiş, sanatçının hiçbir eseri gösterilmemiştir. Resimlerin yapılmasından sonra da sanatçının ismi sorulmuş ve öğrencilerin tümü sanatçıyı tanımadıklarını ve daha önce duymadıklarını belirtmişlerdir.

Analiz süreci, elde edilen 10 resmin sanatçıya ait 42 kadın portresi ile karşılaştırılmasıyla başlatılmıştır. Yapılan katalog taraması sonucu, 10 kız çocuğu resminden 8'inde benzer şemaların kullanıldığı ancak bunlardan 4 tanesinin sanatçının 4 kadın portresindeki şemalarla büyük benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Karşılaştırmalar sürecinde

iki alan uzmanıyla birlikte çalışarak güvenilirlik sağlanmıştır. Benzerliği tespit edilen 4 portreden elde edilen veriler, karşılaştırılmalı olarak betimlenmiş ve yorumlanmıştır.

Bulgular

Araştırma kapsamında, karşılaştırmaya konu olan Şükriye Dikmen'in kadın portreleri, Özyonar Çırak'ın "1940'lı Yıllarda Türkiye'de Resim Eğitimi Alan Bir Kadın Ressam: Şükriye Dikmen" başlıklı yüksek lisans tezinin "Katalog" başlığı altında yer alan eserlerden alınmıştır. Kız çocukların çizdiği portrelerde karakalem tekniğinin kullanılması nedeniyle sanatçının belirlenen portrelerinin siyah-beyaz görünümüne de yer verilerek karşılaştırmalar yapılmıştır.

Resim 1, Şükriye Dikmen, Portre, 36x72, 1968
(Berk ve Tansuğ, 1986'dan akt. Özyonar Çırak, 2013: 45)

Resim 2, Öğrenci Çalışması 1

Resim 1 ve Resim 2'de görünen portreler cepheden betimlenmiştir. Her iki portrede de saçlar ortadan ayrılarak alın üçgen bir şekilde oluşturulmuş ve yüz çeneye doğru ovalleştirilmiştir. Resim 1'deki figür yalnızca baş ve boynu gösterir biçimde betimlenmişken Resim 2'de bedenin üst bölümü de portreye dâhil edilmiştir. Ancak, portrelerin baş ve boyundaki şemalar incelendiğinde özellikle; gözler, burun ve dudakta büyük benzerlikler olduğu görülmektedir. Gözlerin; yataydan neredeyse tüm yüz genişliğinde, iri ve oval biçimde betimlenmesi, gözbebeklerindeki vurgu her iki portrede neredeyse aynıdır. Burnun ve dudağın, konturlarla belirginleştirilmesi ve yalın bir şekilde stilize edilmesi benzerlikte dikkat çekici noktalardan biridir. Ayrıca, her iki portrede de boynu saran kolyenin kullanılması bir diğer benzerlik gösteren ayrıntıdır.

Resim 3, Şükriye Dikmen, Portre (Ayşe Silan), 28x30, 1968 (Berk ve Tansuğ, 1986'dan akt. Özyonar Çırak, 2013: 46) Resim 4, Öğrenci Çalışması 3

Resim 3, Dikmen'in 1968 yılında Ayşe Silan'ı tasvir eden bir portreyi yansıtmaktadır. Resim 3'teki portre; alını geniş, saçları arkadan toplanmış biçimde betimlenmişken, Resim 4'deki portrenin alınının çok dar ve saçların yana doğru betimlendiği görülmektedir. Her iki portrenin ayrıntılarında birtakım farklılıklar olmasına karşın, portrelerin cepheden çizildiği ve genel görünümünün birbirini anımsattığı söylenebilir. Resim 3'deki portrede figürün çenesine doğru ovalleşme olmakla birlikte yüzün genel şeması Resim 4'de olduğu gibi geniş bir yüz tasviri şeklindedir. Her iki portredeki ayrıntılara bakıldığında, özellikle gözlerin iri ve oval bir yapıda betimlendiği dikkati çekmektedir. Bununla birlikte; kaşların çizimi ve dudakın stilize edilmiş biçimi, boynun ince ve uzun şekilde betimlenmesi de benzerliği gösteren diğer öğelerdir.

Resim 5, Şükriye Dikmen, Portre (Tülin Zambakoğlu), 80x90, 1980 (Berk ve Tansuğ, 1986'dan akt. Özyonar Çırak, 2013: 62) Resim 6, Öğrenci Çalışması 3

Resim 5'te, Dikmen'in 1968 yılında yaptığı ve Tülin Zambakoğlu'nu tasvir eden bir portre yer almaktadır. Resim 5 ve Resim 6 incelendiğinde, her iki figürün göğüs hizasına kadar betimlendiği, saçların yüzün yanlarını kapladığı ve alnın üzerinde kâküllerin olduğu görülmektedir. Resim 5'te üst beden figürün soluna doğru eğilmiş durumdayken Resim 6'da

bunun zıttı bir yönde hareket vardır. Her iki figürün, boyun bölgesini açığa çıkarır giysiyle betimlenmesi buradaki kullanılan şemaların benzerliğini göstermektedir. Bunun yanı sıra gözlerin; iri, oval ve yüzü neredeyse yataydan kaplar biçimde çizilmesi, kaşların yay şeklinde olması, sivrilmiş çene, ince boyun ve dudakların stilize edilme şekli her iki portre arasındaki diğer benzerlikler arasındadır.

Resim 7, Şükriye Dikmen, Portre, 1983
(Berk ve Tansuğ, 1986'dan akt. Özyonar Çırak, 2013: 66)

Resim 8, Öğrenci Çalışması 4

Resim 3 ve Resim 4'deki portreler; baş hafif sağa doğru dönük ve uzun saçlar arkadan toplanmış şekilde betimlenmiştir. Resim 3'te, alın oval ve gözler yukarı bakar durumdayken Resim 4'de alın üçgen, gözler aşağı doğru bakar şekildedir. Her iki portrede alının yapısı ve gözlerin bakış yönü farklılık göstermesine karşın, portrelerin genel kurgulanışı benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte, kaşların çizimi, burundaki stilizasyon ve dudaklarda kullanılan şemalar her iki portrede de aynı gibidir.

Şükriye Dikmen'in çalışmalarının büyük kısmını oluşturan portrelerindeki tasvir özelliklerinin en belirgin olanı, onun sanat anlayışını oluşturan sadeliktir. Resimlerindeki figürler tüm detaylardan arınmış şekilde betimlenmiştir (Tansuğ, 1964, s. 36'dan akt. Özyonar Çırak, 2013, s. 31). Sanatçının portrelerindeki kişilerin en belirgin özelliklerini sade bir incelik ve enerji yüklü çizgilerle ifade eden sanat görüşünün (Köksal, 1989), onun portrelerindeki şematik özellikler ile çocuk resimleri arasındaki benzerliğin temelini oluşturduğu söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Dikmen'in sanat anlayışının en belirgin özelliğini sadeleşme çabaları oluşturmaktadır. Dikmen bu eğilimini sanat hayatının erken dönemlerinden itibaren göstermiştir. Akademide başlayarak Paris'te de devam eden sadeleşme eğilimine, Fernard Legêr, Henri Matisse, Amadeo Modigliani, Paul Gauguin, Pablo Picasso'nun da katkısı olmuş, kendi içinde özümseyerek, kısa

sürede kendine has, yalın ve kesin bir üsluba ulaşmıştır (Kâtipoğlu, 2000'den aktaran, Özyonar Çırak, 2013, s. 20). Öte yandan Ecole du Louvre'da aldığı sanat tarihi eğitimiyle tanıdığı Mısır sanatının çizgiselliği (Köksal, 1989) ve Doğu minyatürleri onun sanat anlayışında etkili olmuştur. Tüm bunlar, sanatçının portreleri ile çocuk resimleri arasında bağlantı kurulabilecek unsurlar olarak değerlendirilebilir. Çocukların ve ilkel sanatçıların gözlem yeteneklerinin çok güçlü olması nedeniyle her iki yaklaşımın en çarpıcı ortak yanı, hemen her detayı reddetmeleri, şartıcı bir anlaşılabilirlik ve açıklıkta yalnızca belirleyici nitelikleri ortaya koymalarıdır. Doğaçlama yaklaşım, yalınlık, renk ve çizgilerdeki ifade serbestliği gibi özellikler de “ilkel” ve “çocuk sanatının” belirleyici özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır (İşler, 2004). Dikmen'in sanat anlayışında önemli bir yere sahip olan 20. yüzyılın öncü ressamın, çocuk resmini ve ilkel sanatı anlama ve bunları kendi sanatlarına katma çabası düşünüldüğünde sanatçının resimleri ile dolaylı da olsa çocuk resimleri arasında bağıntının olduğu söylenebilir.

Pek çok konuda eserler üretmesine karşın portre ressamı olarak anılan Şükriye Dikmen, portrelerinde ulaşmak istediği amacını şöyle ifade etmektedir.

Portrelerimdeki tutumum yapıtlarımı realist bir anlayış içinde, objektif ve natüralist bir görüşten uzak, büyük bir sadelik içinde kişinin karakter ve özelliklerini kapsayan ve bunlara uygun bir form ve renk düzeni içinde tamamlamaktır. Modellerimin çoğu ile her zaman görüştüğüm ve onları çok iyi tanıdığım için bu yüzleri daha içten bir duygu ile görürüm. Mizacım ve sanat anlayışım gereği, her türlü lüzumsuz gösteri ve süslü ustalık oyunlarından uzak, çok mütevazı, aza kanaatle, içimden geldiği gibi resim yapmaktayım (Dikmen, 1983).

Sanatçının, “...Mizacım ve sanat anlayışım gereği, her türlü lüzumsuz gösteri ve süslü ustalık oyunlarından uzak...” (Dikmen, 1983) bir anlayışla resim yapma isteği çocukların resimlerindeki yalınlıkla da paralellik göstermektedir. Dikmen'in sanatının duygu yüklü olması (Çalıköğlü, 2000) ve Tansuğ'un (1983) deyimiyle, “Ürettiğini saygın kılan içten pazarlıksız sükuneti ve hırslardan arınıp sevgileri haşın yollara sürmeyen ve sanatı şiddetin oyuncağı etmeyen bilgeliği” onun sanatındaki çocuksu coşkunluğa işaret eder niteliktedir.

Çağdaş Türk resminin kendine has üslubuyla portre anlayışına farklı bir soluk getiren Şükriye Dikmen'in kadın portreleri ile kız çocukların çizdiği portrelerdeki benzerliğin incelendiği bu çalışma sanatçının portreleri ile çocukların portreleri arasında şematik benzerlikleri göstermektedir. Random olarak belirlenen 10 kız çocuğu resminden 4'ünün sanatçının kadın portrelerinde kullandığı şemaların çocuk naifliği ile anlatımı izlenimi vermiştir. Portreler arasındaki bu denli benzerliği sonucuna dayanarak, Dikmen'in resimlerinin gelecek nesillere, sanatla ilgilenmeleri açısından özgüven ve cesaret vereceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akçaoğlu, Z. (2010) Bir Kadın Sanatçı Şükriye Dikmen. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 22-26.
- Bayav, D. (2011). 19.yy. Sonu ve 20.yy Başında Kadın Ressamlarımız. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 15-28.
- Berk, N. (1968). Ressam Şükriye Dikmen.
<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/16759/001582871010.pdf?sequence=1&isAllo wed=y> (15.05.2017)
- Çalıköğlü, L. (2000). Yalın Çizgilerin, Saf Renklerin Ressamı.
<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/16766/001582866010.pdf?sequence=1&isAllo wed=y> (15.05.2017)
- Dikmen, Ş. (1983). Resimlerim Üzerine...
<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/16784/001582874010.pdf?sequence=1&isAllo wed=y> (15.05.2017)
- Elibal, G. (1983). Şükriye Dikmen Olgusu.
<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/16762/001582872010.pdf?sequence=1> (15.05.2017)
- Eroğlu, G. (2017). *Cumhuriyet Dönemi Kadın Hakları Işığında Öncü Türk Kadın Ressamlar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İşler, A.Ş. (2004). Çocuk Resmi, İkel Sanat ve 20. Yüzyılın Başındaki Öncü Sanat Anlayışları Arasındaki İlişki, *Eğitim Fakültesi Dergisi* 8(1), 53-64.
- Köksal, A. (1989). Şükriye Dikmen.
<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/16732/001510559006.pdf?sequence=1&isAllo wed=y> (15.05.2017)
- Özyonar Çırak, B. (2013). *1940'lı Yıllarda Türkiye'de Resim Eğitimi Alan Bir Kadın Ressam: Şükriye Dikmen*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Tansuğ, S. (1983). Şükriye Dikmen'in Özgün Resim Üslubu.
<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/16783/001582873010.pdf?sequence=1> (15.05.2017)
- Tirkeş, N. (1989). Şükriye Dikmen, Yalınlık İçinde Zarafeti Yansıtan Sanatçı.
<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/16702/001510553006.pdf?sequence=1> (15.05.2017)
- Ünver, B. (1989). Doğu ile Batı İç İçte.
<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/16769/001582868010.pdf?sequence=1&isAllo wed=y> (15.05.2017)

18. Yüzyılda Pastel Portreler ve Bir Portre Ressamı: Rosalba Carriera

Received/Geliş: 05/06/2017
Accepted/Kabul: 21/07/2017

Orhan ERKAL*

Öz

18. yüzyıl, “Aydınlanma Çağı”nın etkisiyle birlikte resimde yeni tekniklerin denenmeye başladığı bir çağ olmuştur. Bu teknikler arasında özellikle Avrupa’da Rönesans döneminden başlayarak popülerliğini arttırmış olan pastel tekniği öne çıkar. 17. ve 18. yüzyıllarda sosyal refah ve varlık içinde yaşayan Avrupa’da pastel boya ile yapılan portre resminin 18. yüzyılda arz talep ikilemi içerisinde ısrarlı bir biçimde üretildiği görülür. Pastel ile üretilen portreler 18. yüzyılda oldukça popüler olmuş ve bu yüzyılda Avrupa’da uluslararası üne sahip bir kadın sanatçının yükselişinde de önemli bir rol oynamıştır. Modellerini natüralist bir üslupla doğal halleriyle gösteren pastel portreleri ile ön plana çıkan portre ressamı Rosalba Carriera, 18. yüzyıl gibi erkek egemen bir çağda toplumun kadınlara biçtiği rol dışarısında bir birey olarak var olmuştur. Bu çalışmada; 18. yüzyıldan itibaren görünürlük kazanan Rosalba Carriera’nın kökenlerine inilerek Venedik resmi ile arasındaki ilişki saptanmış ve eserleri incelenerek aynı dönem sanatçılar ile karşılaştırılmıştır. Konuyla bağlantılı referans kaynaklar taranmış ve tarihsel süreçte erken dönemde ürettiği minyatür portreler ile pastel portreleri incelenerek 18. yüzyıl pastelcileri arasındaki yeri ve değeri saptanmaya çalışılmıştır. Yapılan araştırma ve karşılaştırmalar sonucunda, Rosalba Carriera’nın çağında toplumun çeşitli katmanlarında kabul edilen profesyonel bir sanatçı kimlik olduğu saptanmıştır. Carriera 18. yüzyıldan itibaren öncü ve yenilikçi kimliği sayesinde pastel boyanın öncüsü olarak kabul edilerek, çağın erkek sanatçılarının önüne geçerek özgün bir sanatçı kimlik olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

Anahtar kelimeler: Portre, Venedik, Pastel, Minyatür

* Arş. Gör. Altınbaş Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi. orhan.erkal1@gmail.com

Pastel Portraits and a Portrait Artist in the 18th Century: Rosalba Carriera

Abstract

18th century, with the positive effect of “The age of Illumination” is an era where new techniques on painting are being experimented. The pastel technique which has been in a steady growth in popularity since the age of Renaissance in Europe, steps out forward. The pastel portraits are produced in a close relation with the dilemma of supply and demand in the prosperous Europe within 17th and 18th century. The produced pastel portraits became significantly popular and also played a major role in the rising of a female artist of international stature. Rosalba Carriera who painted her models in a naturalist manner with pastels stood out as an individual contrary to the role cut out for the women in the 18th century. In this research; Rosalba Carriera origins will be researched who gained visibility trough the 18th century. The relation between her and the venetian school has been inspected, her work examined and compared to the contemporary artists of the time. The reference sources has been searched and the early miniature portraits and the pastel portraits examined. With the information gained her place among the 18th century pastellist were tried to be determined. As a result of the research and comparisons, Rosalba Carriera is determined as well regarded professional artist to all of the social layers of 18th century. Starting from 18th century her avant-garde and innovative identity made her the pioneer of pastel and recognition troughout the history of art as an original artistical identity.

Keywords: Portrait, Venice, Pastel, Miniature

Giriş

İnsanlık tarihi içinde, çağlar boyunca insanın yaşarken ve ölümden sonra kendini var etme çabası, kendisini ve etrafındakileri içsel bir dürtü ile ölümsüz kılma yollarını aramaya itmiştir. Taş devrinden itibaren iletişim ve büyü amacıyla resim yapmaya başlayan insanoğlu, önce çevresini anlamlandırmaya başlamıştır. Doğa ile olan etkileşimi onu keşifler ve buluşlar yapmaya yönlendirmiş ve doğada bulunan nesnelere kendi kullanımına uygun aletlere dönüştürmesini sağlamıştır. Bu aletler ile çeşitli alanlarda üretim yapan insanoğlu kültür nesnelere üreterek onlara görevler yüklemiştir.

Bu kültür nesnelere içerisinde, insanoğlunun çevresindekileri ölümsüzleştirme ve tanıma amacıyla boyadığı suretler ön plana çıkmaktadır. Çağların değişimine bakıldığı takdirde insanoğlunun geliştikçe, yeni problemlerle karşılaşarak çözümlerini ürettikçe, arasındaki anlaşmazlıkları diplomatik veya kanlı yollarla çözdükçe dahi değiştirmedikleri bir özel ilgi alanı bulunmaktadır. Ne yaptıysa kendisini keşfetmek ve kendi uygarlığını ileriye taşımak için yapan insanoğlunun sanat anlayışında kendisi hiçbir zaman eksik olmamıştır. İnsanoğlu her çağın değişiminden etkilenmiş ve her değişikliğin üzerindeki etkilerini saptamak için kendisini tanımaya dönmüştür. Bu yüzden her çağda insan tasvirleri (portreler) ile karşılaşırız. Böylesine ısrarlı bir biçimde insanlar tarafından üretilen tasvirler, insanlığın ve tarihin birer göstergesi olarak araştırılmaya açık bir alan olarak yüzyıllardır varlığını sürdürmektedirler.

“Portreler, tanım gereği, sadece sıfatları değil aynı zamanda da kimlikleri tesis ve idame edilmeye çalışılan belli birtakım insanlara “dair”dir.” (Leppert, 2009: 211). Portre resminin yükselişi için Rönesans dönemi gösterilebilir. Fakat portre üretimindeki bolluk dönemi olarak 17. yüzyıl Barok dönemini göstermek daha doğru olacaktır. Zira alım gücünün hükümdarlar-soylular-ruhban sınıfı üçgeninin dışında yeni oluşan burjuva sınıfında da var olması, doğal olarak portre resmine olan talebi yükseltmiştir. 17. yüzyıl sonlarında Venedik’te portre resminde adından çokça söz ettiren bir kadın sanatçı ortaya çıkar: Rosalba Carriera. Bu sanat tarihi açısından da hayli enteresan bir durumdur. Rosalba Carriera’nın görünürlüğüne katkı sağlamak ve pastel boyanın ana resim malzemesi olarak kullanılmaya başlandığı 18. yüzyıl erken döneme ışık tutması amaçlanan bu çalışmada, Carriera’nın eserleri incelenerek aynı dönem sanatçıları ile karşılaştırılmıştır. Konu ile bağlantılı referans kaynaklar taranmış ve tarihsel süreçte incelenmiştir. Bu noktada sanatçının diğer 18. yüzyıl pastelistleri ile arasındaki teknik ve formel farklılıkların saptanabilmesi için sanatçının kökenlerine dair bir soru ile başlamak doğru olacaktır: “17. yüzyıl sonu ile 18. yüzyılda üne kavuşan ve çokça talep edilen bir portre ressamı olan Rosalba Carriera, nasıl erkek egemen bir toplum yapısında böyle bir başarı gösterebilmiştir?” Bu sorunun cevabını verebilmek, kanımca Venedik şehrini ve onun yapısını anlamak ile başlamaktadır.

Venedik ve 18. Yüzyılda kadınların durumu

Rönesans öncesi İtalya ve Avrupa’da kadınların toplum içerisinde yer alma biçimleri, orta çağın sosyolojik yapısına uygun olarak şekillenmiştir. Genel olarak kadınlara toplumda biçilen rol; iyi bir eş, iyi bir anne, rahibe gibi iyi bir Katolik Hristiyan kadınında bulunması gereken özellikler etrafında şekillenmiştir. Sosyologların ve tarihçilerin araştırmaları doğrultusunda, 16. yüzyıldan itibaren Venedik’in toplum yapısında bir değişim görülür. Karşı Reform hareketi ile birlikte Venedik’in toplum yapısında diğer İtalyan şehirlerinde görülenden daha çok kadının hayatta aktif rol aldığı bilinmektedir. Öyle ki, 16. yüzyıla tarihlenmiş bir belgede Venedik’in vergi mükelleflerinden 3’te 1’inin kadın olduğu beyan edilmiştir. Bunun sebebi Venedik şehrinin; orta çağdan itibaren ticaret merkezi olarak ilgi çeken ve birçok farklı kültürden bireyin ticaret sayesinde uğradıkları bir liman kenti olmasıdır. Zira çok seslilik her zaman demokratikleşmeyi ve gelişmeyi beraberinde getirir.

Venedik’in bu çok sesli durumu göz önüne alındığı takdirde bu şehrin sakinlerinin diğer İtalya şehirleriyle kıyasla çok daha renkli ve eğlenceye düşkün olmaları anlam kazanmaktadır. Eğlence ile ilişkili olarak bu şehirde fahişelik (courtesan) gibi toplum dışına itilmiş talihsiz kadınların yaşamını sürdürdüğü meslekler saygı görmüştür. Öyle ki Venedik toplumunda iki çeşit fahişe sınıfı oluşmuştur. Eğitimli ve görgülü “Cortigiana Onesta”lar ve sıradan fahişe olan “Cortigiana di lume”ler. Bu noktadan bakıldığında; 16. yüzyıldan başlamak üzere, kadınların toplumda var olma biçimlerinin sadece kocalarına biat etme durumu dışında da mümkün olduğu görülmektedir. Kadınlar için bir var olma biçimi olarak her ne kadar hoş bir durum olmasa da eğitimli fahişeler toplum tarafından saygı görmüşlerdir. Birçoğunun portreleri sanatçılar tarafından da boyanmıştır. Özellikle Domenico Tintoretto ile yakın ilişki kurduğu bilinen şair ve “Cortigiana Onesta” Veronica Franco önemli bir kimlik olarak ortaya çıkar (Resim 1-2).

Resim 1: Domenico Tintoretto, Flora, 61 x 55 cm T.Ü.Y.B. 1590

Veronica Franco'nun suretinin tuvale aktarıldığı düşünülen iki resme yakından bakalım: “Flora” başlıklı resimde görünen kişi ile “Göğsünü kapayan kadın” başlıklı resimde görünen kişinin fiziksel özellikleri oldukça benzemektedir. Dolayısıyla aynı kişiye ait portreler oldukları rahatlıkla söylenebilir. Aynı göz, alın yapısı ve saçların başladığı noktaların benzerliği dikkat çekmektedir. Bu iki portre resminde Venedik ekolüne has bir portre biçimi görülmektedir. Şiirler ve efsanelerin betimlemelerinin yapıldığı sembolik anlatımı ön plana çıkaran gizemli portreler. Gombrich, (2009: 329) bu portre eğilimi için şöyle yazar: “Çağın Venedikli sanatçıları, Yunan şairlerini ve sevdikleri konuları keşfetmişlerdi. Onların kır yaşamı ile ilgili öykülerini ve aşklarını resimlemeyi, Venüs'ün Nympha'ların güzel portrelerini yapmayı seviyorlardı.” Bu durum bir nevi; sureti isimlendirilmeden bireylerin yüceltilmesi ve kahramanlaştırılması olarak okunabilir. İlk bakışta mitolojik veya sembolik bir isim verilmiş portreler, işaret ettikleri o kadar da saygın sayılmayacak kişileri yüceltirler. Bunu yaparken tarihe not düştükleri gibi aynı zamanda da anlatılmayacak hikayeleri gün yüzüne çıkarırlar. Bu noktada sanat tarihinde aile – grup portrelerinde, kraliyet için yapılmış portrelerde bolca bulunan sebatkar iyi bir eş betimlemesine karşın özgün bir duruş da sergilenir. Venedik'in bu özgün sosyal yapısının bir sonucu olarak ortaya çıkan öteki kadınların cesur ve incognito portreleri, kanımca bu kadınların, tarihte erkekler tarafından onlara biçilen rollerin dışında bağımsız bireyler olarak yer almalarını sağlamaktadır.

Resim 2: Domenico Tintoretto, Göğsünü kapayan kadın, 65 x 51 cm, T.Ü.Y.B. 1580-1590

Kadınların bakılacak güzel nesnelere olarak yüceltildiği -Courtesan/Alegori-portrelerinin üretildiği 16. yüzyıldan 18. yüzyıla gelindiğinde, toplum kadınlar için orta çağa göre daha açık görüşlü hale geldiği düşünülmektedir. Fakat Linda Nochlin “Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?” başlığını attığı makalesinde, 18. yüzyılda dahi kadınların sanat üretiminde yer almalarına rağmen, hiçbir zaman en büyük sanat kabul edilen, çıplak modelden resim yapmak olanağına erişemediklerini söylemektedir. Dolayısıyla anatomi çalışma fırsatı bulamayan sınırlı sayıdaki kadın sanatçının o döneme göre daha alt resim türleri kabul edilen türlere yöneldiğine işaret eder. Öyle ki kadınlar için (tabii ki hafifmeşrep kadınlar) sanat atölyelerinde erkeklerin önünde soyunmalarında sakınca görülmemekle beraber yine kadınlar için hemsinlerini aynı atölye içerisinde resmetmek dahi edep kuralları içinde yer almamaktadır (Antmen, 2012: 136-138). Bu noktadan bakıldığında takdirde, 18. yüzyılda dahi üne kavuşan ve bilinen bir sanatçı olmanın oldukça zor bir meziyet olduğu anlaşılabilir. Rosalba Carriera'nın bir sanatçı olarak değeri, böylesine zorluklara göğüs gererek çağında tanınmış ve popüler bir sanatçı olması ile öne çıkar. Bu durum Carriera'nın makalemizde daha önce değinilen kozmopolit yapıya sahip güçlü karakterli özgür bireyler olarak var olan kadınların şehri olan Venedik'in sakini olmasından kaynaklanmaktadır.

Pastel'in kullanım biçiminin değişmesi ve yaygınlaşması: Neden 18. Yüzyıl?

Pastel boyanın kullanımı ile ilgili olarak tarihsel bir araştırma yapıldığında pastel boya ile aynı kökten gelen tebeşir gibi malzemelerin ana çizim malzemesi olarak insanlar tarafından kullanıldığı bilgisiyile karşılaşılır. Mağara dönemine tarihlenen Fransa'nın Lascaux mağaralarında bulunan tebeşir çizimlerinin yanı sıra sanat tarihinde 16. yüzyıl ve öncesine tarihlenmiş desenler ve tasarımlarda bu materyalin tercih edildiği görülmektedir. Bu noktada şu soruya cevap vermek yerinde olacaktır. “Pastel gibi dağılabilir bir çalışma materyalinin, sanat eserlerinin tasarım süreçlerinde kullanılan bir malzeme olma konumundan, ana resim malzemesi konumuna geçmesini tetikleyen sebepler nelerdir?”

Bu noktada sorunun içinde cevabını barındırdığını söylemek yanlış olmaz. Bilindiği üzere çalışma materyallerinin her birinin muhafaza ile ilgili çözülmesi gereken problemleri vardır. Örneğin Yağlıboyanın muhafazası için kullanılan vernik çeşitlerinin yıllar geçtikçe sararma yapması gibi pastelin de aynı şekilde muhafazası ile ilgili olarak çözülmesi gereken teknik problemleri olmuştur. Ellis'in, (1996: 241) belirttiği üzere: “16. yüzyıl ve öncesinde geleneksel sabitleyiciler (fiksatif), dammar, çeşitli doğal zamlar, bira, kazein veya sayısız ev yapımı karışımlardan oluşuyordu. Hassas malzemeler ile yapılan çizimlere uygulanıyorlardı. Bu sabitleyicilerin ana görevi hassas ve dağılabilir materyali, yüzeyin üzerine sabitleyerek yapıştırmak idi. Böylelikle, malzemenin zamana ve dış etmenlere karşı mukavemeti artırılmaktaydı.” Bu bilgi ışığında pastel gibi dağılması kolay olan malzemelerin tercih edilen

bir üretim tekniği olarak sanat tarihinde yerlerini almalarının doğal olduğu söylenebilir. Fakat pastel boya ile portre üretiminin neden özellikle 18. yüzyılda popüler bir hale geldiği sorusuna muhtemel bir cevap, 18. yüzyılın ortalarında yer almaktadır.

18. yüzyıla kadar, birçok karmaşık muhafaza yöntemi çeşitli sanatçılar ve bilim insanları tarafından denenmiştir. Antoine-Joseph Lorient; dönemin bilinen bir Fransız mucidi o yüzyıl içerisinde en çok rağbet gören sabitleyiciyi geliştirmiştir. Lorient'nun bulgularına göre pastel boyayı yüzeye sabitleyebilmek için, aynı oranlarda alkol ve daha önceden yüzeye serpilmiş balık tutkalının fırça ile karıştırılarak sürülmesi yeterlidir. Mucit bu yöntemi 1753 yılında geliştirmiştir. Bu yöntemin meşruluğunu sınamak için Lorient, pastel bir resmin yarısına yeni bulduğu çözeltiyi kullanarak 10 yıl bekler. Geçen süre zarfında resmin iki yarısı arasında renk değişimi olmaz (Ellis, 1996: 241-242). Pastel boyanın ton ve renk değerlerini kaybetmemiş olması meşru bir muhafaza yönteminin bulunmuş olması anlamına gelmektedir. Bu noktadan bakıldığında bu keşfin 18. yüzyılda yapılmış olması elbette bu malzemenin popüleritesinin bu yüzyıldan itibaren artması ile bağlantılıdır. Zira muhafaza edilebilen ve ilk günkü canlılığını kaybetmeyen bir malzeme ana resim malzemesi olarak sanatçılar tarafından tercih edilebilir bir konuma yükselir.

Muhafaza teknikleri ile ilgili problemlerin çözülmesinden sonra, pastel boyanın sanatçılar tarafından ana resim malzemesi olarak benimsenmeye başlanması, bu teknikte yetkin sanatçıların yağlıboya resmine alternatif olarak yeni bir portre formu önermeleri ile devam eder. İlgili dönemde kabul edilen tam boy portrelere karşın, pastelin ve uygulanan yüzeyin sınırlılıkları dahilinde yarım boy portre ideal bir format olarak ortaya çıkar. Ayrıca pastelin plastik ifadesinin yağlıboya resme yaklaşacak kadar natüralist bir gerçekçilik anlayışı ile kullanılabilmesi de materyalin sanatçılar tarafından tercih edilmesinde de bir etmen olmuştur (Resim 8).

Resim 3: Jean Baptiste Peronneau, Olivier Journu'nun Portesi 58.1 x 47 cm, Pastel 1756

Pastel boyanın plastik etkileri ve sınırlılıklarından söz edilirken, teknik yapısının da onun popülerleşmesinde bir etmen olarak yer aldığı yadsınamaz. Bu materyalin özellikle küçük ölçekli portre resimlerinde kullanılmaya başlaması, üretim maliyetinin düşük olması, taşınabilirliği, çalışma biçimi ve kuruma süresi gibi faktörlerin tümü neden pastel portrelerin ve pastelın 18. yüzyılda popülerleştiğini anlamak açısından bize ayrıca ışık tutabilir.

Pastel temel olarak ezilmiş pigmentin bir yapıştırıcı madde ile birbirine bağlanarak ve kurutularak çubuklar halinde kesilmiş boyar malzemelerdir. Üretim aşamasında pastelın rengi ve rengin tonu belirlenmektedir. Pastel yüzeyde fazla karışmadığı için üretim sürecinde belirli pigmentler belirli oranlarda karıştırılarak renk ve tonları elde edilmektedir. Dolayısıyla bir pastelist, doğru rengin doğru tonunu seçerek yüzeyde uygular. Bu noktadan bakıldığında pastel ile resim yapmak, renk çubuklarıyla (renkle) resmetmek olarak tanımlanabilir. Bu tanım çerçevesinde 18. yüzyılda en önemli pastelist olarak anılan ana odağımız Rosalba Carriera'nın şans eseri bu noktaya gelmediği açıklık kazanmaktadır. Carriera'nın kökeni olan Venedik şehri, 16. Yüzyılda, İtalya'nın genelinde kabul gören Floransa okuluna rakip olarak renk ve renk resminde atmosferik etkileri ön plana çıkaran kendi okulunu oluşturmuştur. Renk ile resmetmek, Venedik öğretisinin temellerinde olduğu için Carriera'nın alternatif bir materyal arayışında pastel boyayı benimsemesi doğaldır.

Pastelin 18. Yüzyılda geniş bir kitle tarafından benimsenmesinin ardında karakteristik bir özellik olan yüzeyde çalışılmış görüntünün berrak ve taze olarak görünmesi yatmaktadır. Pastel, yüzeyde, tüm toz materyallerde olduğu gibi kâğıdın üzerinde bıraktığı pigment partikülleri ve arada oluşan boşluğu yansıtarak berrak ve beyaz bir ışık algısı oluşturur. Ayrıca malzemenin üzerine yağlıboyadaki gibi bir vernik sürülmediğinden zamanla renklerinde değişme de olmadığı için küçük boyutlu resimlerde ve özellikle berrak görünümü ile 18. yüzyıl portre resimlerinde çokça kullanılmaktadır. Turani, (2011: 493) 18. yüzyıl ve pastel ilişkisine dair şunları kaydeder: "18. Yüzyıl, 14. Louis dönemindeki gibi ideal ortak güzele değil, gözleme dayanan kişi özelliklerine önem vermeye başlayınca, kişiyle ilgili portre resmi de önem kazanıyordu. Rokoko devri, fizyonomiyle ilgili olarak pastel boya tekniğini keşfetmişti. Pastelin pudra gibi uçucu hafif etkisi, zarif okşayıcı kadın ifadeleri için çok uygun düşmüştü".

Ayrıca pastelın yaygınlaşmasındaki bir neden de varlıklı aileler ile saray çevresindeki soyluların saraydan uzaklaşmaya başlayarak Paris'te saraylara oranla küçük ve özel meskenler tutmaları ve bu mekanları dekore ederken; küçük resimlere ihtiyaç duymalarıdır. Bu ihtiyacı karşılayacak olan resimler; 17. yüzyıl Hollanda ve Flaman sanatçıların küçük ölçekli resimleri ile kendilerini betimlettikleri pastel ile icra edilmiş portrelerdir (Shelley, 2011b: 5). Pastelin kullanım ve uygulanış biçimi olarak yağlıboyaya yakın sonuçlar verebiliyor olması bu yüzyılda özellikle pastel ile yapılan resimlerin de yağlıboya tablolar kadar sevilmesini sağlamıştır.

18. yüzyılın pastel portre resminde öne çıkıyor olmasının bir nedeninin de ekonomik olduğu unutulmamalıdır. Bu noktadan bakıldığında 18. yüzyıl toplumsal yapısında aktif rol almaya başlayan burjuva sınıfı da sermayesini arttırmış ve sosyal hayatta daha aktif yer almışlardır. Sanat eserinin ticari değerinin keşfi de onun, sürekli el değiştiren/değerine değer katan bir meta olarak algılanmasının önünü açmıştır. Örneğin sanat tarihi içerisinde Hollanda altın çağı özeli incelendiğinde; sanatçıların loncalara –Hollanda için Aziz Luka Loncası- bağlı oldukları görülmektedir. Loncaların kurallarının da sıkı bir biçimde uygulandığı bilinmektedir (North, 2014: 93). Böyle bakıldığında de sanat eserinin bir ticaret değeri olarak toplumsal yaşantıda kendisine yer buluyor olması, onun önceki çağlarla kıyaslandığında sahanlığı genişletilmiş bir etki alanına sahip olduğu anlamına gelmektedir. Öyle ki emekleme dönemini geçmiş bir sanat eseri piyasası, sanatçılar tarafından topluma arz edilecek olan eserlerin sayısını doğru oranda arttırmıştır.

Tüm bu saydığımız nedenler birleştiği takdirde pastel boya ile icra edilen portrelerin neden 18. yüzyılda ileriye doğru bir sıçrama yaptığı anlam kazanmaktadır. İdeal muhafaza yöntemlerinin keşfi, yağlıboyaya yakın bir gerçekçilik hissinin yakalanabilmesi, üretim süreçlerinin kısılalığı, taşınabilirlik ve berraklık gibi etmenlerin tümü pastel portrelerin 18. yüzyıldaki popülerliğini açıklamaktadır. Söz konusu çağın çağdaş üretim biçimlerinden birisi olarak ön plana çıkan bu yöntem, güncel olanı takip eden 18. yüzyılın çağdaş sanatçıları tarafından benimsenecektir. Ana izlediğimiz olan Rosalba Carriera da içinde yaşadığı çağın trendi haline gelmiş olan bu üretim yöntemini benimseyerek bu konuda öncü bir kimlik kazanır. Zira Carriera'nın yaşamına bakıldığında, onun yeni olanı denemek, yeni yöntemler geliştirmek gibi bir kişilik özelliği dikkat çeker. Bu noktada Carriera'nın 18. yüzyılda bir kadın sanatçı olarak üne ulaşmasını sağlayan minyatür portreler ve onların üretiminde getirdiği yeniliğe göz atmak yerinde olacaktır.

Başlangıçlar: Rosalba ve minyatür portreler

Venedikli bir Avukatın kızı olarak 1673 yılında dünyaya gelen Rosalba Carriera'nın sanat eğitimini hangi sanatçının yanında yaptığı çok net olarak bilinmemekle beraber, Antonio Lazari, Guiseppe Diamantini, Frederico Bencovich ile beraber çalışmış olabileceği tahmin edilmektedir. Fakat Carriera'nın büyük çapta üne ulaşmasında en önemli mihenk taşı olarak, erken döneminde ürettiği Avrupa'da 17. yüzyıldan itibaren oldukça popüler olan, minyatür portreler gösterilir.

15. yüzyılın sonlarından itibaren minyatür resmi Avrupa'da birçok nesnenin üzerinde görülmeye başlanmış, 17. yüzyıl ile birlikte küçük – taşınabilir nesnelere üzerinde, boyuna asılan broşların iç kısımlarında ve özellikle görücü usulü evlilik planlamalarında minyatür portreler ile karşılaşmaya başlanır. Minyatür portreler günümüzün vesikalık fotoğrafları gibi

bir görev üstlenerek bireylerin üzerinde taşıdıkları, sevdikleri kişileri hatırlatan küçük anı nesnelere olarak tarihte yer alırlar. Minyatür resminin üretim kolaylığı ve hızlı üretimi ile Avrupa toplumlarının birçok katmanında sahip olunabilirliği bu resim türünün çokça tercih edilen bir resim türü olmasını sağlamıştır. Zira Anonim bir makalede “Foster, İngiliz minyatür resminin tarihi, İngiliz sanatının tarihi demektedir. Yerel sanatçıların ön plana çıktığı bu periyod, İngiltere’nin ulusal kimliğinin oluşmasında kuşkusuz en heyecan verici dönemdir (*The Lotus Magazine Ocak, 1914*)” denilmiştir. Yine İngiltere’de çokça tercih edilen minyatür portreler ile ilgili bir anekdotta; “William Hogarth’ın arkadaşı Jean-Andre Roquet’in belirttiği üzere minyatür portreler İngiliz halkı tarafından o kadar benimsenmiş durumdadır ki, erkeklerin bile birbirlerine hatıra nesnesi olarak minyatür portreler hediye etmeleri bir adet haline almıştır” (Pointon, 2001: 48) demektedir. Minyatür portrelerin hayatın bir parçası olarak 18. yüzyılda yerini sağlamlaştırmış olduğu bu dönemde yapılan yağlıboya portrelerden de anlaşılabilir. Pieter van Bleeck tarafından resmedilen “Nahum Tate’in Kral Lear Uyarlamasında Cordelia Rolünde Bayan Gibber” tablosunda izleyici “Bayan Gibber”ın boynunda asılı duran minyatür portre bunun adeta kanıtı gibidir (Resim 4).

Resim 4: Pieter van Bleeck, Nahum Tate’in Kral Lear Uyarlamasında Cordelia Rolünde Bayan Gibber, Tuval Üzeri Yağlıboya, 1755, Paul Mellon Koleksiyonu

Erk sahiplerinin, görücü usulü olarak evlenecekleri kişilerin portrelerinin yaptırılması geleneğinin başka bir kanadı olarak gelişen minyatür portreler 18. yüzyılda çokça talep edilirler. Bu noktada Carriera’nın minyatür portreler üretmeye yönelmesi doğal bir seçimdir. Evlilik yapmayan Carriera’nın güçlü bir kadın birey olarak var olabilmesi, bağımsız ekonomik

statüsünü koruyabilmesi, bir kadın sanatçı olarak siparişler alabilmesine bağlıdır. Zira her ne kadar 18. yüzyılda kadınların toplumdaki statüleri önceki yüzyıllara göre daha iyiye gitmiş ise de profesyonel olarak resim yapan kadın sanatçılar meslek sahibi olarak görülmemektedirler. Tam tersine hobi olarak bu işle uğraştıkları algısıyla çarpışmak durumundadırlar.

Carriera'nın bu işi hobi olarak yapmadığı hem üretimlerinden hem de minyatür portrelerde uyguladığı yenilikçi yöntemden de anlaşılmaktadır. Carriera'nın dönemine kadar minyatür portreler orta çağdan beri kullanılmakta olan ve hayvan derisinden üretilen parşömenler üzerine yapılmaktaydı. Bu parşömenler üzerinde uygulanan teknik ve sanatçının kabiliyeti ne olursa olsun parşömenin kendi özelliği yüzünden mat ve canlı görünmeyen görüntüler elde edilmekteydi. Carriera ise minyatür portrelerini üretirken tamamen yeni bir yüzey kullanmaya karar vererek çağına göre avant-garde bir duruş sergiler. Daha parlak bir malzeme olan fildişi üzerine suluboya yöntemini uygulayarak kendisinden sonraki çağlarda da minyatür portre üretimindeki standardı değiştirir. Parlak bir yüzey olan fildişinin üzerine yapısı gereği saydam bir malzeme olan suluboya ile uygulamalar yaparak parlak ve canlı görünüm elde eden Carriera, Avrupa'da kısa süre içerisinde çokça sipariş alan profesyonel bir sanatçı konumuna gelir. Öyle ki biriken siparişlerini zaman zaman kız kardeşlerinin yardımıyla tamamlayabilmiştir (Resim 5-6).

Resim 5-6: (Sol) Hans Holbein, Margaret Roper'ın minyatür portresi, parşömen üzeri guaş boya, 4,5 cm çap ve (Sağ) Rosalba Carriera, bilinmeyen bir kadının minyatür portresi, Fildişi üzeri suluboya.

Carriera Avrupa'da yaygınlaşarak bilinen “eski dünyanın” ötesine geçerek Amerika kıtasında da ün kazanmıştır. Öyle ki sanatçının minyatür portrelerde uyguladığı yenilikçi yaklaşım özellikle Amerika'da üretilen minyatür portrelerde popüler bir biçimde uygulanmıştır.

Suluboyanın transparan tonların fildişinin parlaklığıyla birleşerek oluşturduğu derinlik etkisi ile Carriera minyatür sanatçılarının örnek aldığı bir kişilik olarak ön plana çıkar.

Carriera ve Pastel Portreler

Rosalba Carriera 18. yüzyılda kendisini bir pastel boya öncüsü olarak kabul ettirir. Dönemde popüler olan bu malzemeyi kullanırken minyatür portreler yaparak geliştirdiği becerisi ile çeşitli çevreler tarafından tanınan bir kimlik olmuştur. Yenilikçi kişiliği, pastel boyayı kullanım biçiminde de minyatür portrelerinde olduğu gibi malzemenin sınırlarını zorlamasına sebep olmuştur. Sanatçı pastelin imkânlarını zorlayarak daha natürel ve yağlıboya ile yarışır bir görünüm elde etmeye çalışmıştır. Bilindiği üzere, 18. yüzyılda pastelin uygulanış biçimleri hazırlanmış bir kâğıdın üzerine pigment çubuklarının (pastel) sürtülerek formu takip edecek biçimde sıcak soğuk kontrastından yararlanarak derinlik algısının oluşturulmasına dayanır. Bu uygulanış biçiminde elbette pastelin daha az kaynaşarak taze ve keskin çizgilerin uyumlu birleşimini göz tamamlayarak formu algılar. Kimi sanatçılar ise pasteli yüzeye parmak veya deri parçalarıyla yayarak tonlar arasındaki geçişleri yumuşatırlar. Fakat Carriera pastelin kullanımında ıslak bir yöntem uygulamıştır. Pasteli toz halde su veya bir yapıştırıcı ile karıştırarak fırça yardımı ile yüzeye sürmüştür (Shelley, 2011a).

Onun portrelerine bakıldığında bahsi geçen ıslak tekniği oldukça usta bir biçimde uyguladığı görülebilir. Carriera'nın portrelerinde, portresini yaptığı kişiyi tanımaya çalıştığı ve onun ruh hali ile kişiliğini yakalama arzusu sezilebilir (Resim 6). En önemli portrelerinden biri olarak kabul edilen Gustavus Hamilton portresinde en çok 20'li yaşlarda soylu bir beyefendi belirli olmayan bir mekândan bize bakmaktadır. Asaletini vurgulamak için Rosalba, beyefendinin sağ omuzunu izleyiciye dönük olarak resmeder. Hamilton'un başı da sağ omuzunun üzerinde omuzuna paralel olarak durmaktadır. Bütüncül olarak sağa doğru bakan baş ve omuzunun kompozisyonun ağırlığını resmin soluna çekmesine karşılık Hamilton'un gözlerinin zıt bakmasını sağlayarak kompozisyon dengesini merkeze çeker. Ayrıca, beyefendinin özel zevklerine dair ipuçları da izleyiciye aktarılmaktadır. Şapkasının altında yüzün dönmüş olduğu noktanın tam tersi yönde Venedik'e has bir karnaval maskesi görünmektedir.

Resim 7: Rosalba Carriera, Lord Gustavus Hamilton'un portresi, Kâğıt Üzeri Pastel, 56.5 x 42.9cm, 1730-31

Bu noktada Carriera'nın portresini yaptığı kişileri sadece model olarak görmediği onların kişiliklerini de yansıtabilmek için onları tanımaya çalıştığı varsayımında bulunulabilir. Carriera'nın pastel boyada eriştiği yetkinlik ve yumuşaklık çağdaşı birçok sanatçı tarafından erişilememiştir. Böylelikle diğer pastel sanatçıları arasında çabuk bir biçimde ön plana çıkmıştır. Işık ve gölgeyi portrelerinde malzemenin elverdiği biçimde dramatik olarak kullanan Rosalba sadece sipariş veren kişileri değil, sarayı ve çağdaşı sanatçıları da etkilemiştir. Zira 1720- 21 yılları arasında Paris'te geçirdiği zaman zarfında sanatçı Fransız Kral Veliahdı Louis XV.'nin bir pastel portresini boyar (Resim 8).

Resim 8: Rosalba Carriera, Fransız Kral Veliahdı Louis XV., Kâğıt Üzeri Pastel, 1720-21

Kral veliahdı Louis, Gustavus Hamilton portresindeki gibi belirli belirsiz bir mekandadır. Sol omzunun üzerinden izleyiciye bakan başının tüm detayları ustaca resmedilmiş, pastelın yüzeydeki hareketleri veliahdın genç ve pembe teninin ipeksiliği ile onun hükümdardan önce bir çocuk olduğu vurgulanmaktadır. Elbette her ne kadar çıplak teni çocuksuluğu nitelese

de Louis'nin izleyene direkt bakmaması onun insanlardan üstün olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir. Gözleri adeta izleyicinin ardını arayarak resmin karşısındaki kişinin karakterini tahlil eder. Kraliyet kıyafetleri ile birleştiginde portre; resmi tam boy kraliyet portrelerinin barındırdığı temsil kuvvetinden aşağıda kalmamaktadır.

Carriera, Louis'nin pastel portresini yaptıktan sonra Fransız Kraliyet Resim ve Heykel akademisine kabul edilmiştir. Bu kabul zaten Avrupa saraylarında popüleriği bulunan sanatçının görünürlüğüne katkıda bulunmuştur. Diğer dönem sanatçıları da Carriera'yı böylelikle tanımışlardır. Öyle ki günümüzde Antoine Watteau ile ilgili bir araştırma yapıldığında Carriera'nın yapmış olduğu Watteau Portresiyle karşılaşmaktadır (Resim 9). Watteau'nun yüzünün detaylarının dikkatlice ve natüralist bir anlayışla sergilendiği bu portrede, Carriera'nın renkçi yaklaşımı sezilmektedir. Işıkların gölgelere göre daha soğuk tonlarda resmedildiği bu portrede dörtte üç açıdan görünen Watteau direkt olarak izleyiciye bakmaktadır.

Resim 9: Rosalba Carriera, Antoine Watteau'nun Portresi, Kâğıt Üzeri Pastel,

Carriera'nın portre konusuna sadece sipariş üzerine eğilmediği, ısrarla portreler ürettiği belirli aralıklarla kendi portresini yapmasından da anlaşılacağı gibi, Venedik ekolüne has bir portre biçimi olan alegorik portreler yapmasından da anlaşılabilir. 4 mevsimi simgeleyen portre serileri de üreten sanatçı yeniliklerin peşinden koştuğu kadar doğduğu kent olan Venedik'in resim öğretilerini de sürdürmüştür.

Neden Rosalba?

Rosalba Carriera'nın 18. yüzyılda popüleriğinin sebeplerini ortaya koyabilmek adına diğer sanatçılar ile de bir karşılaştırma yapmak yerinde olacaktır. Bu noktada üç farklı pastel portre resmi üreten dönem sanatçısını ele alacağız: Charles Antoine Coypel'in "Bir

Hanımfendinin Pastel Portresi”, Arthur Pond’un “Lord Holland’ın Pastel Portresi” ve Rosalba Carriera’nın “Bir Beyefendinin Pastel Portresi” (Resim 10-11-12).

Charles Antoine Coypel’in pastel portresine bakıldığında, sanatçının çağın yeni materyali olan pasteli oldukça detaycı bir biçimde kullandığı görülmektedir. Sanatçı modelini karşıdan resmederek ve izleyici ile direkt temas halinde bırakmıştır. Dönemin tüm moda eğilimlerinin görülebileceği portrede, hanımefendi davetkar bir bakış ile izleyeni davet etmektedir. Kompozisyon olarak oldukça statik bir duruş tercih edilmiş olsa da yelpazenin yapısı izleyiciyi resmin sağ tarafına yönlendirir. Burada portrenin statik görünümü yelpaze ile kırılarak bir hareket yaratılmaya çalışılmıştır. Arka plan ile öndeki yelpaze arasında bir derinlik olsa da atmosfer etkisi, figürün etrafında dolanan pencere ya da çerçeve gibi algılanabilecek olan form tarafından zayıflatılmaktadır.

Resim 10-11: Charles Antoine Coypel Bir Hanımefendinin Pastel Portresi, Kâğıt Üzeri Pastel, Arthur Pond, Lord Holland’ın Pastel Portresi, Kâğıt Üzeri Pastel

Arthur Pond’un Lord Holland portresinde ise izleyici ilk karşılayan Lord Holland’ın gözleri olmaktadır. Sanatçı, modelinin gözlerini kompozisyonun merkezine alarak izleyici ile direkt temas kuran bir portre yaratmıştır. Lord’un giysileri iyi denilebilecek bir biçimde resmedilmiş olsa da sanatçının pastel boyaya olan hakimiyeti Coypel’in yetkinliğiyle karşılaştırıldığı takdirde daha alt seviyededir. Portrenin genelinde bir eskiz havası sezilmekle beraber bu etkinin, sanatçının pastel boyanın muhafazasında problemlerle karşılaştığını işaret ediyor olabileceği düşünülebilir. Yine de modelin fiziki özellikleri oldukça iyi bir biçimde ele alınmıştır. Ayrıca sanatçının modelini koyu mavi belirsiz bir atmosfer içinde resmetmeyi tercih etmiş olması, portredeki espası arttırmaktadır.

Coypel ve Pond'un pastel portrelerinde ortak bir özellik olarak, pastel boyanın canlı etkiler taşımaktan çok solgun bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Coypel toprak renklerle portresini resmederken, Pond sıcak soğuk etkilerini kullanmıştır. Bu iki sanatçının eseri Rosalba Carriera'nın portresi ile renk doygunluğu açısından karşılaştırıldığında soluk kalmaktadır (Resim 12).

Resim 12: Rosalba Carriera, Bir Beyefendinin Pastel Portresi, Kâğıt Üzeri Pastel

Carriera modelini izleyiciye birçok açıdan gösterir. Sol omuzu izleyiciye dönük olan modelin sağ omzunun resmin dışına doğru ve bir nebze geriye gidiyor olması, açık ve koyuların geçişi ile birlikte oluşmaya başlayan atmosferik derinlik hissini kuvvetlendirmektedir. Sağ omzunun geriye gidişinin etkisini kuvvetlendirmek için boynunu sola döndüren modelin gözleri boynuna ters bir hareket yaparak izleyiciye bakmaktadır. Yani portrenin karşısına geçen bir kişi, modeli birçok yönden deneyimlemektedir. Portrede farklı açıların varlığı merkezde karşıt yön kuvvetlerinin gözlerde toplanmasıyla dengelenmektedir. Bu açıdan bakıldığında Carriera'nın kompozisyon kurma konusunda bir hayli yetkin olduğu söylenilebilir. Karşıt kuvvetlerin varlığı atmosferik yapıya katkı ürettiği gibi, Carriera'nın pastel boyayı kendine has kullanım biçimi, portrenin neredeyse yağlıboya bir portre olarak algılanma yanılığı yaratmaktadır. Koyu açık arasındaki kontrast ve ara tonların varlığı ve portrenin üç boyut yanılığasını kuvvetlendirmektedir. Soğuk ve sıcak etkilerin portrede etkin bir biçimde kullanılması ile Carriera'nın renk ve desendeki yetkinliği kanıtlandığı gibi sanatçının pastel boyadaki ustalığı da göz önündedir.

Coytel ve Pond ile karşılaştırıldığı takdirde Rosalba Carriera; portre konusu, kompozisyon, sıcak soğuk, renk etkileri ve malzemenin kullanımı hususunda daha üst bir yetkinlik seviyesinde yer almaktadır. Böylesine bir karşılaştırma ile birlikte Rosalba Carriera'nın neden pastel portrelerin öncüsü olarak anıldığı ve çağındaki ve sonra gelecek olan sanatçıları etkilediği ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Schopenhauer, (2010:38) “İnsan suretinin güzelliği ve zarafeti iradenin nesnelleştirilmesinin en yüksek aşamasında en açık görünürlüğü ile ilişkilidir ve plastik sanatların en yüksek eseri olmasının sebebi budur.” diyerek, insanın temsilinin her çağda temsil sanatlarının en üst seviyesinde olduğunu söylemektedir. Temsil sanatları içerisinde önemli bir yere sahip olan portre, modern döneme kadar Avrupa’da üst sanat olarak görünen figüratif sanatın önemli bir kolu olarak gelişmiştir. Zira insan sureti boyamak, anatomi, renk, doku, açık-koyu, kompozisyon bilgisine bağlı olduğundan azimle ve çok çalışın sanatçıların iyi bir biçimde icra edebileceği bir sanat dalı olarak kabul edilir.

18. yüzyıl portre resminin olgunlaştığı ve portre sanatçılarının Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde, varlık gösterdiği bir çağdır ve bu çağda yeni kullanılmaya başlanan pastel ile üretilen portreler önemli bir trend olarak ortaya çıkar. Bu eğilimin merkezinde yer alan Rosalba Carriera bir kadın olarak erkek egemen toplumda önemli bir sanatçı olarak kendisini kabul ettirmiştir. Kaynak tarama ve karşılaştırma yöntemiyle yapılan araştırma göstermiştir ki; Rosalba Carriera, 18. yüzyılda çağdaşı ve sonra gelecek olan sanatçılar tarafından pastel boyanın öncüsü ve portre ustası olarak kabul edilmiş, Avrupa aristokrasisi ve burjuvazisi tarafından tercih edilen bir kadın sanatçı olmuştur. Sanatsal üretimlerinde mükemmelliğin peşinden koşmuş ve bu uğurda deneysel riskler almaktan geri durmamıştır. Yeniliğin peşinde, çeşitli denemeler yaparak, pastel portre resmi ve minyatür portre resminde yeni standartlar oluşturan sanatçı erkek egemen bir toplum yapısı içerisinde bağımsız bir kadın sanatçı olarak hayatını sürdürmüş ve kendisinden sonra gelecek olan kadın sanatçılara ilham kaynağı olmuştur. Carriera, değişmeyen bir odak olan portre üretimi gibi üst sanat kabul edilen bir alanda, kadınların da en az erkekler kadar sanat alanında varlık gösterebileceklerini kanıtlayarak tarihe pastel boya ile renkli bir not düşmüştür.

Kaynakça

- Antmen, A (2012) *Sanat Cinsiyet- Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri* (A. Antmen & E. Soğancılar, Çev.) İstanbul: İletişim yayımları.
- Anonim (1914) *Portraits on Ivory* The Lotus Magazine cilt: 5 sayı:1 Ocak 1914. <http://www.jstor.org/stable/205435219>. Erişim Tarihi: 30.05.2017
- Ellis, M, H. (1996) *The Shifting Function of Artists' Fixatives* journal of American Institute for Conversation Cilt: 35 sayı:3 sonbahar-kış 1996. <http://www.jstor.org/stable/3179784>. Erişim Tarihi: 24.05.2017
- Gombrich, E (2009) *Sanatın Öyküsü* (E.Erduran, & Ö. Erduran, Çev.) İstanbul: Remzi kitabevi
- Haskell, F. (1959) *The Market for Italian Art in the 17th Century* Oxford University Press Past and Present Society sayı 15, <http://www.jstor.org/stable/649831> Erişim Tarihi: 02.06.2017.
- La Croix & Tansey (1986) *Art Through The Ages* Washington DC: Harcourt- Brace Jovanovich Publishers.
- Leppert, R. (2009) *Sanatta Anlamın Görüntüsü* (İ. Türkmen Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- North, M. (2014) *Hollanda Altın Çağı'nda Sanat ve Ticaret*. (T. U. Belge, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pointon, M. (2001) *Miniature Portraits in Eighteenth- Century England* The art Bulletin, cilt, 83, Sayı 1 Mart 2001 <http://www.jstor.org/stable/3177190> Erişim Tarihi: 23.05.2017 .
- Schopenhauer, A. (2010) *Güzelin Metafiziği- Sanatın ve Güzelin Sırları* (A. Aydoğan, Çev.) İstanbul: Say Yayınları
- Shelley, M. (2011a) *The Rise of the Pastel in the 18th Century* 04.03.2017 tarihinde Met museum <http://www.metmuseum.org/blogs/now-at-the-met/features/2011/the-rise-of-pastel-in-the-eighteenth-century> Erişim Tarihi: 25.02.2017.
- Shelley, M. (2011b) *Painting in the Dry Manner: The Flourishing of Pastel in 18th – Century Europe* Metropolitan Museum of Art Bulletin cilt 68, Sayı:4 Bahar 2011. <http://www.jstor.org/stable/23036719>. Erişim tarihi 31.05.2017
- Turani, A. (2011) *Dünya Sanat Tarihi* İstanbul: Remzi kitabevi.

Görseller Listesi

- Resim 1: Domenico Tintoretto, Flora, 61 x 55 cm T.Ü.Y.B. 1590
<https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/lady-covering-her-breast/2a5513f1-28f8-41eb-9b54-008a2155aff9>. Erişim Tarihi: 25.02.2017.
- Resim 2: Domenico Tintoretto, Göğsünü kapayan kadın, 65 x 51 cm, T.Ü.Y.B. 1580-1590
<https://www.museodelprado.es/coleccion/obra-de-arte/flora/75433e89-da34-49f1-9589-a4eed9bf0def>. Erişim Tarihi: 25.02.2017.
- Resim 3: Jean Baptiste Peronneau, Olivier Jourmu'nun Portesi 58.1 x 47 cm, Pastel 1756
<http://www.metmuseum.org/art/collection/search/438615>. Erişim Tarihi: 25.02.2017.
- Resim 4: Nahum Tate'in Kral Lear Uyarlamasında Cordelia Rolünde Bayan Gibber, Tuval Üzeri Yağlıboya, 1755, Paul Mellon Koleksiyonu
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/6/65/Pieter_van_Bleecck_-_Mrs._Cibber_as_Cordelia_-_Google_Art_Project.jpg/758px-Pieter_van_Bleecck_-_Mrs._Cibber_as_Cordelia_-_Google_Art_Project.jpg. Erişim Tarihi: 25.02.2017.
- Resim 5: Hans Holbein, Margaret Roper'in minyatür portresi, parşömen üzeri guaş boya, 4,5 cm çap
[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/5/55/Hans_Holbein_the_Younger_-_Margaret_Roper_\(Metropolitan_Museum_of_Art\).JPG/360px-Hans_Holbein_the_Younger_-_Margaret_Roper_\(Metropolitan_Museum_of_Art\).JPG](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/5/55/Hans_Holbein_the_Younger_-_Margaret_Roper_(Metropolitan_Museum_of_Art).JPG/360px-Hans_Holbein_the_Younger_-_Margaret_Roper_(Metropolitan_Museum_of_Art).JPG). Erişim Tarihi: 25.02.2017.
- Resim 6: Rosalba Carriera, bilinmeyen bir kadının minyatür portresi, Fildişi üzeri suluboya.
<https://bigarttheoryblog.files.wordpress.com/2016/05/maria-ivory.jpg?w=736>. Erişim Tarihi: 30.04.2017.
- Resim7: Rosalba Carriera, Lord Gustavus Hamilton'un portresi, Kâğıt Üzeri Pastel, 56.5 x 42.9cm, 1730-31
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/3f/Gustavus_Hamilton%2C_2nd_Viscount_Boyne.jpg/200px-Gustavus_Hamilton%2C_2nd_Viscount_Boyne.jpg. Erişim Tarihi: 30.04.2017.
- Resim 8: Rosalba Carriera, Fransız Kral Veliahdı Louis XV., Kâğıt Üzeri Pastel, 1720-21

[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/37/Rosalba_Carriera_-_Louis_XV_of_France_as_Dauphin_\(1720-1721\)_-_Google_Art_Project.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/37/Rosalba_Carriera_-_Louis_XV_of_France_as_Dauphin_(1720-1721)_-_Google_Art_Project.jpg). Erişim Tarihi: 30.04.2017.

Resim 9: Rosalba Carriera, Antoine Watteau'nun Portresi, Kâğıt Üzeri Pastel

<http://www.oceansbridge.com/paintings/artists/2013/october/Rosalba-Carriera-xx-Antoine-Watteau-xx-Museo-Civico-Luigi-Bailo.jpeg>. Erişim Tarihi: 30.05.2017.

Resim 10: Charles Antoine Coypel Bir Hanımefendinin Pastel Portresi, Kâğıt Üzeri Pastel
<http://www.pastellists.com/images/Coypel.jpg> Erişim Tarihi 30.05.2017.

Resim 11: Arthur Pond, Lord Holland'ın Pastel Portresi, Kâğıt Üzeri Pastel

<http://www.pastellists.com/images/Pond.jpg> Erişim Tarihi 13.04.2017.

Resim 12: Rosalba Carriera, Bir Beyefendinin Pastel Portresi, Kâğıt Üzeri Pastel

<http://www.oceansbridge.com/paintings/artists/2013/october/Rosalba-Carriera-xx-A-Gentleman-in-a-Gold-Patterned-Coat-and-Violet-Brown-Cape-xx-Gemaldegalerie-Alte-Meister.jpeg> Erişim Tarihi 10.03.2017.

Bir İllüstrasyon Sanatçısı: Nazan Erkmen

Received/Geliş: 05/06/2017
Accepted/Kabul: 23/08/2017

Belgin BALDAŞ*
Mustafa İPEK**

Öz

Bir görsel anlatım dili olan illüstrasyon geçmişten günümüze bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Resimleme sanatı olarak tanımlanan illüstrasyon zengin bir tarihe sahiptir. Dijital çağa ayak uyduran bu resimleme sanatında bir illüstrasyon sanatçısı olarak Nazan Erkmen'in illüstrasyon sanatına kazandırdığı çok sayıda eser bulunmaktadır. Bu çalışmada öncelikle illüstrasyon sanatının önemi vurgulanmıştır. Ülkemizde sınırlı sayıda bulunan kadın illüstrasyon sanatçıların ulusal ve uluslararası bir sanatçı unvanı olan Nazan Erkmen'in biyografisine yer verilmiş ve Türk grafik tasarımına kazandırdığı eserler incelenmiştir. Erkmen'in illüstrasyon sanatı hakkında görüşlerinin ve illüstrasyon sanatını oluştururken faydalandığı yöntemlerin aktarılması için görüşme tekniğinden faydalanılmıştır. Ayrıca sanatçının eserlerinde grafik tasarım ve illüstrasyon arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı ulusal ve uluslar arası birçok ödüle sahip olan ve illüstrasyon sanatına katkı sağlayan Nazan Erkmen'in yol haritası incelenerek gelecek nesiller için kaynak oluşturmaktır. Nazan Erkmen, çalışmalarının önemli bir kısmını çocuk illüstrasyonları ve kadın çalışmaları alanında yapmış uluslararası bir sanatçıdır. Alanında yaptığı yayınlar ile literatüre katkı sağlayan Nazan Erkmen'in sayısız kitap resimlemesi bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: İllüstrasyon, Nazan Erkmen, İllüstratör

* Arş. Gör. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İletişim Tasarımı Bölümü
belginbaldas@gmail.com

** Öğr. Gör. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Arsin Meslek Yüksek Okulu, Tasarım Bölümü, Grafik Tasarım Programı, mustafaipek@ktu.edu.tr

An Illustration Artist: Nazan Erkmen

Abstract

The illustration, which is a language of visual expression, has been used as a means of daily communication from the past. The illustration, described as a painting art, has a rich history. As an illustrator in this illustrative art that fits into the digital age, Nazan Erkmen has many works of art that he has brought to the art of illustration. In this study, firstly the importance of the art of illustration is emphasized. There are a limited number of female illustrators in our country. The biography of Nazan Erkmen, a national and international artist's title, has been included and the works she has brought to Turkish graphic design have been examined. The interview technique was used to convey the views of Erkmen about the art of illustration and the methods she utilized while forming the art of illustration. In addition, the relationship between graphic design and illustration in the works of the artist has been examined. Nazan Erkmen, who has a lot of national and international gratitude and contributes to the art of illustration, is going to examine the roadmap and create a resource for future generations. Nazan Erkmen is an international artist who has made a significant part of her work in the field of children's illustrations and women's studies. Nazan Erkmen, who contributed to the literature with her publications in her field, has numerous book paintings.

Keywords: Illustration, Nazan Erkmen, Illustrator

İllüstrasyon ve İllüstrasyon Sanatı Tanımı

İllüstrasyon, kullanım alanları açısından oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Edebiyat, medikal, eğitim, botanik, moda, grafik tasarım ürünleri, animasyon, reklam sektörü gibi uçsuz bucaksız yeri olan önemli bir sanat daldır. Görsel Grafik tasarım sözlüğünde “açıklamak, örneklendirmek ya da süslemek amacıyla resimlendirme çalışması” (Ambrose ve Haris, 2014, s.123) şekilde açıklanan illüstrasyon, ifadelerin, metinlerin, düşüncelerin en kısa yoldan, etkili bir biçimde anlatılmasını sağlar. İllüstrasyon’un bireyler için kolay algılanabilirliği, iletişim kurmayı ve etkili bir biçimde bilgilendirmeyi sağlama gibi işlevsel yönleri vardır.

Tuna (1999) illüstrasyonun amacını, farklı dilden ve farklı ırktan insanların, başka herhangi bir araca ihtiyaç duymadan gördükleri hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak şeklinde tanımlar. Bu bağlamda illüstrasyonun evrensel olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca “illüstrasyonlar; problemlerin çözümünü, süsleme, eğlendirme, bezeme, yorum yapma, bilgilendirme, esinlendirme, açıklama, eğitime, teşvik etme, şaşırtma, büyüleme ve hikâye anlatma gibi işlevler için yaratıcı, farklı ve son derece kişisel yollara başvurarak içeriğin görsel bir biçimde iletilmesini sağlar” (Wigan, 2012, s.9). İllüstrasyonun işlevsel özellikleri göz önüne alındığında birçok sektör için önemli bir tasarım ürünü olarak görülmektedir. İllüstrasyon sanatçılarının oluşturduğu çalışmaların birey ve toplum üzerinde yapıcı, nitelikli ve etkili bir iletişim aracı olduğu söylenebilir.

Geçmişten günümüze dinamik bir yapıda gelen illüstrasyon sanatının ilk örnekleri mağara duvarlarına kazınmış duvar resimlerinden başlıyor denilebilir. Bu sebeple yazının keşfedilmediği dönemlerde kullanılan önemli bir iletişim aracı olduğunu söylemek mümkündür. Wigan (2012)’ in anlatımıyla illüstrasyon tarihi şu şekildedir,

İllüstrasyonun evrimi medeniyetin yükselişin de aynasıdır. İ.Ö. 30000 Fransa’da Lascaux mağaralarının tavan ve duvarlarında yer alan resimlerde onları çizenlerin, gündelik yaşamından sahneleri yer almaktadır. Mağara resimlerinden sonra İ.Ö 3500 yıllarında Sümer Kil tabletleri İ.Ö 3200 Hiyeroglifler ile süreç devam etmiştir. 1850’lerde Sanayi Devrimi, 1860’lar Altın Çağ ve 1880’ler de Arts and Crafts Hareketi illüstrasyon sanatının profesyonelleştiği dönemlerdir. 1890’larda Art Nouveau, 1890’larda Afiş Sanatı, 1898’lerde İllüstrasyon Members’Clubs ile illüstrasyonun sergilendiği geniş kitlelere hitap eden eserlerin ortaya çıktığı yenilikçi çağdır. Arts and Crafts sanat akımından sonra diğer sanat akımlarının doğması sayesinde illüstrasyon, sanatçı bireyler tarafından farklı tarzlarda yorumlanarak güncel etkili bir araç olarak günümüze kadar gelmiştir (s.277-281).

2000’li yıllardaki dijital çağın başlamasıyla illüstrasyon sanatı artık bilgisayar ortamına taşınarak geliştirilen yazılımlar sayesinde birçok illüstrasyon çeşidini doğurmuştur. Dijital çağın doğmasıyla birlikte Adobe firması; Photoshop, Illustrator gibi çizim programlarını piyasaya sürmüştür. Dijital boyama yapılmasını sağlayan diğer programlar ise, Paint Tool Sai, Corel Draw programıdır. Aynı zamanda sadece iki boyutlu çizimler değil üç boyutlu modellemeler ile gerçeğiyle ayırt edilemeyen tasarımlar oluşturmak için üç boyutlu modelleme programları da

bulunmaktadır. Ulusal çerçeve kapsamında illüstrasyon sanatının ilk çıkış noktasının resim sanatına dayandığı görülmektedir. Türklerde sanat anlayışı Yazır (1978)'a göre şu şekildedir,

İslam öğretisinin getirileriyle beraber, (...) İslam sanatı daha çok dekoratif sanatlara yönelmiştir. Parlak, büyüleyici, özgün, hem karşıt hem uyumlu renklerin bir arada kullanılarak ortaya çıkan yapıtlar İslam sanatının en değerli ürünleri olmuştur. (...) Kendine özgü İslam Sanatı yüzyıllar boyunca mozaik, duvar resmi, mermer kalkma, çini mozaığı, ahşap ajurdan, mermer şebeke, mukarnas gibi dekoratif süslemeler din içi ve din dışı alanlarda varlığını göstermiştir (s.178-182).

Resim, çini, mukarnas, minyatür gibi dekoratif sanatlar içerisinde illüstrasyon sanatına en yakın sanat dalı ve çıkış noktası "minyatürdür" denilebilir. Minyatür'ün ilk çıkış noktasına Binark(1978) şöyle değinmiştir,

Resim ve minyatür sanatlarının tarihi, onların Orta Asya'da tarih sahnesine çıktıkları devire kadar uzanır. Resim ve minyatürün bir Orta Asya Türk sanatı olduğu, XIX. yüzyılın ikinci yansından bu yana, arkeolog ve sanat tarihçileri tarafından, Türklerin ana yurdu olan Orta Asya toprakları üzerinde yapılan kazı ve araştırmalar" neticesinde kesinlikle ortaya konmuştur (s.273).

Minyatür, Orta Asya'dan İslamiyet dönemine kadar savaş, bilim, astroloji, siyaset ve din gibi konuları tasvir etmek için kullanılan bir sanat dalıdır. Eczacı ve Gürel ve diğerleri (2008) 'nin bilgilerine dayanarak minyatür sanatının en eski örneklerine 8-10. Yy'larda Uygurlarda görüldüğünü söylemek mümkündür.

İnsan tipleri, kompozisyon anlayışı ve bazı öğeler Selçuklu dönemi minyatür sanatında görülür. Abbasi halifesi Memun döneminde minyatürlü el yazmaları çevrilmeye başlar. İslam sanatının ilk minyatürlü yazmaları 11. yüzyıl sonunda, Mısır'da El-feyyum ile El-Fustat'ta bulunan ve parşömen üzerine yapılmış bazı resimler o döneme ait kitap resimlemesinin bulunduğunu göstermektedir. 11.-13. yüzyıl arasında Selçuklu Dönemi Minyatür yazmaları bulunmaktadır. Bu yazmalar bilim, fen konulu yapıtlarla edebi konulu yapıtlardır. Örnek eserler Arap gökbilimci Es-Sufi'nin burçlarla ilgili astroloji kitabı Kitab-us Suvar-el Ke-Vakıb-es-Sabita (Sabit Yıldızlar Kitabı), edebi yazmalar, Makamat, Kelile ve Dimne örnek yazmalardır. 1258 yıllarında Moğol istilası İslam Minyatür Sanatının da çehresini değiştirmiş ve 14. Yy.'da İslam Minyatürlerinde değişik bir biçimde yapıtlar vermiştir. Başlıca yapıt veren yöre İlhanlı Moğol Sülalesi'nin egemen olduğu İran'dır. 1290'lı yıllarda yapılan, hekim İbn'i Menafi-ül-Hayvan, (Hayvanların Faydaları) ve ünlü bilgin Birüni'nin 1307 tarihli el-Asar-ül Bakiye (İnsanların Kronolojisi) gibi yapıtlarında, Moğollarla Yakınoğu'ya gelen Uzakdoğulu ve özellikle Çin sanatının manzara ve bitki örgeleri eski minyatür üslubunun içinde melez bir biçimde ortaya çıkmıştır.(s.1071)

Minyatür sanatının doğduğu dönemlerde yapılan sanat eserlerinin ilk yazmalardan ortaya çıkarak kitap bezeme sanatına dönüşen önemli bir sanat dalı olduğu görülmektedir. Sanat eserlerinin birçoğu ne yazık ki günümüze kadar gelmemekle birlikte Topkapı Müzesi, Türk-İslam Eserleri Müzesi Kütüphanesi, Türkiye Kitaplıkları ve dünya çapında birçok ülkede bulunan müzelerde sergilenmektedir.

İslâm tarihinin ilk asırlarından itibaren pek çok Türk asıllı âlim önce Arapça, daha sonra Farsça ve Türkçe sayısız eserler yazmıştır. Mısır Kahire'de Daru'l-Kutubi'l-Kavmiye'de 5.000; Kahire Üniversitesi'nde 4.000 civarında; ayrıca sayıları kesin olarak bilinmemekle birlikte Fransa'da Paris Millî Kütüphanesi'nde (Bibliothèque Nationale); İngiltere'de British Museum ve Chester Beatty'de; İtalya Vatikan'da; Almanya Berlin'de ve Rusya Leningrad'da; Macaristan'ın Budapeşte

İlimler Akdemisi ve Millî Kütüphanesi'nde çok sayıda yazma eser bulunmaktadır. Bunlardan başka bazı yazma eser koleksiyonlarına az da olsa Nijerya, Filistin, Ürdün, Bangladeş, Kuveyt, Katar, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Arnavutluk, Bosna - Hersek, Sudan, Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya ve Endonezya gibi ülkelerde de rastlanmaktadır (Web 1, 2016).

Osmanlıya matbaanın geç gelmesiyle birlikte, geç kalınmış olsa da illüstrasyon açısından yeni bir dönemin başladığı söylenebilir. Osmanlı Döneminde İbrahim Müteferrika ve Said Mehmet Efendi'nin matbaayı kurmasıyla birlikte matbuu baskıların ilk başlangıç noktasını oluşturmuştur.

1730 yılında İbrahim Müteferrika tarafından basılan ilk Tarih-i Hind-i Garbi kitabı ilk resimsel kitap özelliğini taşımaktadır. Tarihue'l-Hindi'l-Garbi, Müteferrika tarafından derlenen ve Yeni Dünya'nın betimsel bir coğrafyasıdır. Bu yayın basın tarafından üretilen ilk resim kitabıdır. 13 illüstrasyonun tamamı basılmış ve elle boyanmıştır. Kitap ayrıca iki dünya haritası ve iki diyagram içermektedir (Web 2, 2017).

1850'lerde ise dergi yayıncılığı ve posta pulu basımına başlanmış ve o yıllarda hattat ya da kaligrafi ustaları tarafından bu iş üstlenilmiştir. Türkiye'de grafik tasarım alanında uzmanlaşma ise Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra başlamaktadır. 1920'lerde Münif Fehim, İhâp Hulusi ve Kenan Temizan gibi isimlerin kitap kapağı, basın ilanı ve afiş alanında katkıları büyüktür (Becer, 1997, s.114).

Literatür tarama incelendiğinde iletişim şeklinin başlangıç noktalarından birinin resimleme sanatı olduğu görülmektedir. Toplumsal ve siyasal alt yapı dönem sanatçıların değişik tarz da ürünler vermesine aracı olmuştur. "İllüstrasyonlar, sanatçıların konuyu ele aldığı dönemin belgeleri olarak önemlidirler. Kaybolan, bozulan ve unutulmuş pek çok eski mekânın, tarihteki önemli kişilerin ve olayların zihnimize canlanan görüntüleri, illüstratörlerin yaptıkları eserlerle yeniden hayat bulur tıpkı minyatürlerde olduğu gibi (Atan, 2013, s.27)". Küresel çerçevede birçok sektörü kapsayan ve evrensel, önemli bir sanat türüdür illüstrasyon. Ülkemizde de işlevsel özellikleri oldukça fazla olan bu sanat dalının değişik tarz ve tekniklerle günümüze gelmesinde muhakkak ki Türk illüstrasyon sanatçıların katkısı büyüktür. Araştırma kapsamında bakıldığında ise Türk kadın illüstratörler olarak "Nihal Sarier, Selma Emiroğlu, Nevhide Gökaydın, Mürşide İçmeli, Sema Ilgaz Temel, Emel Kahri, Saadet Ceylan, Leyla Uçansu, Öznur Kalender, Gamze Baltaş, Zerrin Cebeci, Serpil Uyar, Fikriye Taşpolatoğlu, Sumru Ekşioğlu, Betül Sayın (Erkmen, 2008, s.11)" gibi isimler karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Türkiye'de illüstrasyon sanatına emek vermiş birçok sanatçı bulunmaktadır. Nazan Erkmen de hem literatüre kattığı yayınlar hem de kazandırdığı eserler açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada; Türkiye'nin illüstrasyon sanatına katkıları olan Nazan Erkmen'in

hayatı ve eserlerinden yola çıkılarak sanatçı hakkında bilgiler vermeyi hedeflemektedir. Erkmen'i daha iyi tanımak ve 55 sayfalık bir özgeçmişin içerisinde en çok dikkat çeken başlıkları belirlemek için 06.03.2017 tarihinde görüşülmüş ve birincil elden verilere ulaşılmak hedeflenmiştir. Aynı zamanda çeşitli kaynaklara dayanarak Erkmen hakkında ayrıntılı bilgi edinmek amaçlanmıştır.

Yöntem

Nazan Erkmen'in illüstrasyon sanatına verdiği katkıları daha iyi anlayabilmek için görüşme tekniğinden faydalanılmıştır. Görüşmede öncelikle Erkmen'in illüstrasyon sanatıyla tanışması, illüstrasyonun Türkiye'deki ve Dünya'daki yeri, illüstrasyonun olgunlaşma süreci, illüstrasyon sanatının kalitesi son olarak da Erkmen'in kadınları konu aldığı eserler incelenmiştir. Aynı zamanda kadına yönelik şiddet, kadınların toplumda daha fazla yer edinmesi, kadın hakları gibi konuların, toplumsal duyarlılığı artırmak için neler yapılması gerektiği üzerine de görüşülmüştür.

Nazan Erkmen Kimdir?

Türk kadın grafik tasarımcıları ve illüstrasyon sanatçıları arasında sadece bir illüstrasyon sanatçı değil aynı zamanda iyi bir eğitimci, akademisyen ve idareci olan Nazan Erkmen'in sanat, eğitim ve literatüre kazandırdıkları oldukça fazladır. Neredeyse ömrünün yarısını illüstrasyon, eğitime ve eğitimciliğe adanmış görülmektedir. Nazan Erkmen'in emeğinin geçtiği sayısız illüstrasyon bulunmaktadır.

Erkmen'in illüstrasyon sanatçısı olmasının yanı sıra toplumsal duyarlılığı yüksek bir birey olduğu ve topluma faydalı bireyler yetiştirmeyi amaç edinen bir eğitimci olduğu görülmektedir. Yer aldığı projelerde, öğrencilerin dâhil edildiği ve genellikle sosyal sorumluluk bilincini oluşturmak için grafik sanatını güçlü bir araç olarak kullandığı fark edilmektedir. 2014 yılında küçük yaşta evlendirilen çocuklara dikkat çekmek ve bir toplum bilinci oluşturmak için düzenlediği "Çocuk Evlilikleri Afiş Yarışması", Erkmen'in projelerinden bir tanesidir. Yarışma kapsamında seçilen afiş çalışmaları bu amaçla pek çok yerde sergilenmiştir. Seçilen çalışmaların bir kısmı çeşitli dergi ve internet sayfalarında yer edinmiş, konunun önemine vurgu yapılmasını sağlamıştır. Yine Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin katılım gösterdiği ve Kadıköy Belediyesi işbirliği ile "Kadına Yönelik Şiddet" konulu film, afiş, bilbord çalışmaları Kadıköy Meydanı'nda yer almıştır.

Nazan Erkmen aynı zamanda ulusal ve uluslararası sempozyumlar yer almış bildirileri ve yine ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Bu bilimsel yayınları ile de literatüre pek çok kaynak kazandırmıştır. İllüstrasyon ve çocuk kitabı

çizerliği üzerine yayın yapan Erkmen illüstrasyon sanatını geniş bir çerçevede inceleyerek gelecek nesiller için kaynak oluşturmuştur. Ek olarak birçok yüksek lisans, doktora tez yürütücülüğü üstlenmiş ve üstlenmeye devam etmektedir. Bir sanatçı, eğitimci ve idareci kimliğiyle ulusal ve uluslararası birçok ödül almıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir;

2008 yılında Hans Christian Andersen Ulusal İllüstrasyon Adayı, 2004 yılın da Japonya'da Seçilmiş Doğu Avrupa İllüstratörleri Bienalin de aldığı onur ödülü, 2001 yılı Ankara Çocuk Edebiyatçıları ve İllüstratörleri Derneği tarafından Kitap Resimleme Ödülü, 1998 yılında Pen Yazarlar Derneği Edebiyat Eserlerini Resimleme Ödülü aldığı ödüllerden sadece birkaçıdır. Ayrıca Erkmen, Türkiye Kadınlar Birliği tarafından "Lider Kadın Sanatçı" ve Mevlana Derneği tarafından da "Topluma Hizmet Ödülü" ödülleriyle layık görülmüştür.

2014'de Uluslararası Dil ve Medya Üniversitesi Roma Sanat Fakültesi öğrencileri ve Roma Fondazione Vakfı tarafından eserlerinde ve yaşamında çalışmalarını kadın ve çocuk haklarına adanmış Uzakdoğu ve Yakındoğu Seçilmiş Kadın Sanatçıları arasında seçilmiştir (Cumhuriyet, 2014). 2014 TÜMBİAD (Tüm Bürokatlar ve İş Adamları Sosyal Dayanışma Derneği) tarafından 8 Mart Dünya Kadınları Haftasında Türkiye'nin Sembol Kadınları arasında seçilmiştir. Ek olarak Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği tarafından, kadın hareketliliği içinde aktif olarak yer aldığı ve kadının güçlenmesi için imkân ve becerilerini sonuna kadar kullanıp vazgeçmeyen bir isim olarak Erkmen'i "Yılın Başarılı Sanatçı Akademisyen Ödülüne" layık görmüştür.

Nazan Erkmen sanata büyük bir tutkuyla bağlıdır. Aynı zamanda gelecek nesillerde yeni sanatçıların doğması için birçok faaliyet içerisinde bulunmuştur. Uluslararası çerçevede ulusunu temsil eden çok sayıda projeye imza attığı görülmektedir.

Erkmen'in İllüstrasyon Sanatıyla Tanışması

Erkmen'in ailesinin sanatçı bir kimlikte olması sayesinde, sanata olan yatkınlığı erken yaşlarda fark edilmiş ve ailesinden destek görmüştür. Bu sayede Erkmen sanatla çocuk yaşlarda tanışmıştır. Çocukluğunda piyona eğitimi almış ve müziği hayatının bir parçası haline getirmiştir. Çocukluğundan itibaren resim yapmaya başlamış ve büyüyen bir tutku ile günümüze kadar birçok kitap resimleme çalışması yapmıştır. Erkmen çocukluğunu fantastik bir hayal gücüyle geçirdiğini ve sanata meraklı olduğunu söylemektedir. Amerikan Robert Koleji'nde eğitim hayatına başlayan Erkmen ortaokuldayken tiyatro ekibinin sahne dekorlarıyla ilgilenmiş ve resimle ilgili olan bütün dersleri almıştır. Lise eğitimini alırken hayatına bir çizer olarak devam etmek istemesiyle Güzel Sanatlar Fakültesi'nde okumayı amaç edinmiştir. Resim bölümünün kendi branşına daha uygun olduğunu düşünmesine rağmen hocalarının yönlendirmesiyle Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu Grafik bölümüne kayıt olmuştur.

Eğitim hayatına oldukça olumlu katkıları olan Prof. Dr. Mustafa Ashier'in sanatı sevdiğini ve iyi bir yol gösterici olduğunu söylemektedir. İllüstrasyon sanatıyla da üniversite yıllarında tanışmıştır. Erkmen, resim ve illüstrasyon arasındaki farkı şöyle betimler, “resim; sanatçının kendi duygu, düşünce, felsefesini ve mesajını ortaya koyar. İllüstrasyon ise yazarın mesajını, duygularını ve felsefeyi aktaran sanat dalıdır”

Türk Grafik Tasarımında İllüstrasyon Sanatının Yeri ve Önemi Hakkındaki Görüşleri

Türkiye’de çok başarılı illüstrasyon sanatçıların olduğunu ve dünya çapında illüstratörlerle kıyaslandığında iyi bir konumda olduğumuzu ifade etmektedir. Özellikle genç illüstrasyon sanatçıların ve sürrealist sanatçıları oldukça başarılı bulmaktadır. Türkiye’de illüstrasyon sanatçılarının kendilerine daha fazla güvenmesi gerektiğini ve daha fazla okuyan entelektüel bireylerin yetişmesi gerektiğini söylemektedir.

İllüstrasyon Dalında Yaptığını Eserlerin Olgunlaşması Sürecinde İzlediği Yol Haritası ve Metotları

Erkmen’in en çok kitap resimleme çalışmaları bulunmaktadır. Kitap resimleme illüstrasyonlarının etkili ve nitelikli bir iletişim aracı olması için öncelikle hedef kitlenin bilgilerine erişilmesinin önemli olduğunu vurgular. Örneğin bir çocuk kitabı resimlemesinde yazı boyutlarının daha büyük kullanılabilmesini hatta bir çocuğun çığlığının tipografıyla fevkalâde anlatılabileceğini söyler. Yazarın söylediklerinin etkili bir şekilde ifade edilmesi için öncelikle iyi bir kompozisyonla birlikte ana fikir, mesaj, yer, zaman, figürlerin en iyi şekilde aktararak başarılı ürünler ortaya çıkacağına değinmektedir. İllüstrasyonlarını oluştururken defalarca çizim yaparak oluşturduğunu ve en iyi çizime öyle ulaştığını söylemektedir. Bir çizimin oluşmasını bir doğum olarak nitelendirir. Aynı zamanda illüstrasyon sanatı içinde tipografinin oldukça önemli olduğunu ve bazı çizimlerde tipografi ve illüstrasyonun birleştirilerek oluşturulan çalışmaların daha etkili çizimler ortaya çıkaracağını söylemektedir. Tipografi ve illüstrasyonu birleştiren önemli isimlerden Gülizar Cepoğlu’nu da örnek göstermektedir.

Kadın Çalışmalarının Artırılması İçin Önerileri

Nazan Erkmen’in birçok kadın konulu çalışmalarda yer aldığı bilinmektedir. Bir kadın gözüyle, kadınların bulunduğu etkinliklerin artırılması için toplumun bu etkinliklere dâhil edilmesinde güzel sanatlar fakültelerinin ve belediyelerin önemine vurgu yapmaktadır. Toplumda emekliler, çocuklar, gençler için sanatın tanıtılması ve sanatla arınarak daha iyi yerlerde olacağınıza inanmaktadır.

Nazan Erkmen'in Eserleri

Erkmen'in sayısız illüstrasyon çalışması bulunmaktadır. Fakat bir yazara bağlı kalmadan kendi içi dünyasında oluşturduğu en önemli eserleri Kelebek Serisi: Düşler ve Karabasanlar diğeri ise Çılgılık: Zümrüdü Anka Kuşu'dur.

Kelebekler Serisi: Düşler ve Karabasan eserlerinde bulunan kelebek imgelerinin kadınlardan ilham alarak oluşturduğunu anlatmaktadır. Kadınları bir kelebek olarak betimleyen Erkmen, kadına yönelik şiddeti bu eserlerinde yansıtmaya çalıştığını söylemektedir. Kadınları kelebek kadar narin, estetik, duygulu olarak gören ve kadına yönelik şiddet sonucu ölen kadınların bir anda hayattan koparılması bu sebeple kısa süreli ömürlerinin olduğunu betimler eserleri. Zümrüdü Anka serisinde ise betimlediği figürlerinde küllerinden yeniden doğan kadınları anlatmaktadır. Kollarının altında koruduğu çocukları ile bir savaşı anlatır. Kadının her zaman üretken, başarılı, yenilikçi, ailesine bağlı yaşama yeniden şekil veren kadınların anlatımı olarak yorumlamaktadır.

Görsel 1: Zümrüdü Anka Kuşu Serisinden bir eser

(http://turkishpaintings.com/index.php?p=37&l=1&modPainters_artistDetailID=1114)

Görsel 2: Düşler ve Karabasanlar Serisi

(http://turkishpaintings.com/index.php?p=37&l=1&modPainters_artistDetailID=1114)

Araştırma Kapsamında Erişilen Eserler

ArtTurkey Japan Sergisinde, “Çılgılık” ve “Hüzün” isimli eserleri ArtTurkey Japan Sergisinde, Bungei Özel Ödülüne lâyık görülen “Regret and Illusion (Görsel 4)” ve “Scream(Görsel 5)” isimli eserleri kadını anlatmaktadır. Bu eserler her gün katledilen kadınların verdiği acı ve hüznü anlatmaktadır. Erkmen’in eserleri incelendiğinde kendine özgü tarzı, renkleri ve stili göze çarpmaktadır.

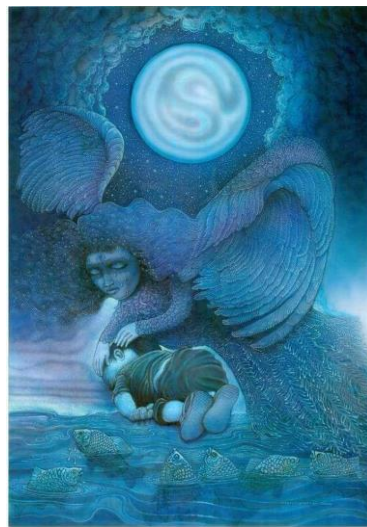

Görsel (4): Regret and Illusion (Nazan Erkmen arşivi)

Görsel (5): Scream (Nazan Erkmen arşivi)

Bratislava Bienali kapsamında “Göç Bebekleri” isimli illüstrasyon sergisinde yer alan eseri Görsel 6’da görülmektedir. Bienale gönderilen eserler içerisinde kuş imgesinin bulunması mecburi tutulmuştur. Görsel 6’da görülen çalışmada bir kuşkanadının bir kadın figürüne iliştiirildiği görülmektedir. Sanatçı eserini yaparken gözyaşları içinde tamamladığını söylemektedir. Seçilen renklerin, imgelerin hüznü ve seçilen mavi renk sanatçının ruh durumunu ifade ettiği söylenebilir. Bu eserler kartpostal olarak dünya çapında birçok yere ulaştırılacağı söylenmektedir.

Görsel 6: Bratislava Bienali kapsamında seçilen eser (Nazan Erkmen arşivi)

Görsel 7’de görülen çalışması yine kadınları konu alan bir eserdir. Erkmen bu çalışmasında kadınların yaşama can katan üstün varlıklar olarak her türlü mücevherden daha değerli olduğunun fark edilmesi gerektiği ifade etmektedir. Çalışmasında yine soğuk renklerden mavi rengi tercih ettiği görülmektedir. Kadının renkli dünyasını anlatan renklerinde mevcut olduğu görülmektedir.

Görsel 7: Nazan Erkmen İllüstrasyon çalışmalarından (Nazan Erkmen arşivi)

Sonuç

Araştırma sonucunda anlaşılmaktadır ki illüstrasyon geçmişi dijital çağ ile başlamış bir sanat dalı değildir. Mağara duvarlarındaki resimlerden başlayıp özellikle kültürümüzde minyatür olarak yerini almış ve tarihsel bir gelişim süreci yaşayarak dijital çağa ayak uydurmuş bir sanat dalı olduğu görülmektedir. Bireyler üzerinde etkili ve nitelikli anlatım sağlayan, olumlu ve yapıcı bir etki bırakan, resimleme sanatının da önemli bir dalı olduğu ortaya çıkmaktadır.

İllüstrasyon sanatının ülkemizde gelişmesinde, bu alanda emek veren sanatçıların isimlerine bakıldığında, kadın grafik tasarımcıların, illüstratörlerin etkisinin büyük olduğu, Nazan Erkmen'in de bu sanatın gelişmesinde önemli bir isim olarak karşımıza çıktığı sonucuna varılabilmektedir. Bu sebeple illüstrasyon alanında çalışmayı hedefleyen bireylerin Nazan Erkmen'in eserlerini ve sanat yaşamını incelemesi, araştırmada yer alan tavsiyelerine dikkat etmesi önemli görülmektedir.

Çalışma kapsamında yine görülmüştür ki sosyal çevre ve aile yapısı, ebeveynlerin yönlendirmeleri ile bireyler ilgilendikleri alanda başarılı olabilmektedir. Bireyin çocuk yaşlardaki eğilimlerinin aile tarafından desteklenmesi kişiyi gelecek yaşamında alanında başarılı bir isim olması konusunda teşvik etmektedir. Özellikle cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirildiğinde yeterli destek ve eğitim ile kadın bireylerin sanat ve eğitim alanında başarılı olmalarının önünde hiçbir engel bulunmadığı görülmektedir. Erkmen'in gerçekleştirdiği sayısız proje, aldığı onlarca ödül ve literatüre kazandırdığı bilimsel yayınlar bunun en büyük kanıtı olmaktadır. Yine aynı zamanda akademisyen kimliği ile gerçekleştirdiği projelerin çoğunlukla kadına yönelik şiddetin engellenmesi, kadın haklarının istismarı vb. konular üzerine olması bu gibi toplumsal sorunların eğitim ile çözülebileceği düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Kaynakça

- Ambrose, G. ve Harris, P. (2010). *Görsel Grafik Tasarım Sözlüğü*. İstanbul: Literatür Yayıncılık
- Atan, U. (2013). *Grafik İllüstrasyon Olarak Minyatür*. Akdeniz Sanat Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 11
- Becer, E. (2015). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Ankara: Dost Kitabevi
- Binark İ. (1978). *Türkler'de Resim ve Minyatür Sanatı*. <https://s3.amazonaws.com/kaynakca/f211019d-c708-456a-a0d0-62eadf3d1441/189603.pdf>. Erişim Tarihi: 04.02.2017
- Eczacıbaşı Ş. Ve Gürel H.N ve diğerleri (2008), *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Yapı- Endüstri Merkezi Yayınları. Yayın:38, İstanbul
- Erkmen N. (2012), *İllüstrasyon*, Editör: Çam.A.T, İstanbul: İlke Basın Yayın
- Tuna, S. (1997), *İlkokuma ve Yazma Öğretiminde İllüstrasyon'dan Faydalanma*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim-İş Eğitimi Anasanat Dalı, Ankara
- Yazır R. (1978). *Sanat Tarihi Ansiklopedisi I.*, Görsel Yayınlar Ansiklopedik Neşriyat
- Wigan M. (2012). *Görsel İllüstrasyon Sözlüğü*. İstanbul: Literatür Yayıncılık
- Web 1 (2016), El Yazmacılığı. www.yazmalar.gov.tr/elyazmaciligimiz_tr.php#baslik1, (Erişim 04.02.2017)
- Web 2 (2017), Tarihü'l-Hindi'l-Garbi el-Müsemma bi Hadis-i Nev (History of the West Indies). ww.indiana.edu/~iuam/online_modules/islamic_book_arts/exhibit/early_printed_books/history_of_the_west_indies.html, (Erişim 04.02.2017)

Louise Bourgeois'ın Heykelleri Üzerine Bir Değerlendirme

Received/Geliş: 05/06/2017
Accepted/Kabul: 15/08/2017

Ayşe KARABEY*

Öz

Fransa'da dünyaya gelen Louis Bourgeois, 1911-2010 tarihleri arasında yaşamış olup, kadınsı duyarlılığın sanatsal yaratıya yansımada önde gelen isimlerden biri olmuştur. Yapıtlarında kaygı, aşk, yabancılaşma, kırılma, öfke, yalnızlık, mekân ve cinsellik gibi kavramları kişisel öyküsü dâhilinde izleyicisine sunmuştur. Sanat hayatında, özellikle aile sorunlarından etkilenerek (çocuklarını çok seven bir anneye ve annesini aldatan bir babaya sahip olan sanatçı, bu iki zıt duygu karmaşası içinde annesini aldatan babaya duyduğu nefret ve annesinin bu durumu sessizce kabullenişini) bunları eserlerinde yansıtmıştır. Babasından intikam aldığı "Babanın yok edilişi" eseri, muhteşem annenin temsili örümcek figürü ile "maman" isimli heykeli ve evleri kadın formuna, kadınları ev formuna dönüştürdüğü "femme maison" kadın evler serisi çalışmalarında sanatçının çocukluk yaşamından izleri görmek mümkündür. Kendi travmalarından yola çıkan Bourgeois yapıtlarında, çocukluk anılarını, özlemlerini, huzurdan yoksunluğu, nefretini, hayallerini buluşturarak kişisel öykülerini yeniden oluşturur. Bunu oluştururken zengin malzeme çeşitliliği ile kendini sınırlandırmadan sanat aracılığı ile travmasını doyasıya yaşayan sanatçı, kendi içsel yolculuğunun yanı sıra bir kadın olarak, çalışmalarında kadının toplumdaki rolünü de sorgular. Bu bağlamda Louise Bourgeois'ın hem kendini hem de toplumda kadın rolünü irdelediği otobiyografik nitelikli çalışmaları üzerinden incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Otobiyografi, Travma, Duyarlılık, Louis Bourgeois

* Arş. Gör. Cumhuriyet Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü. aysekrby@gmail.com

An Evaluation of Louise Bourgeois's Sculptures

Abstract

Louise Bourgeois, who born in France, lived between 1911 and 2010 and became one of the leading names in the reflection of feminine sensitivity to artistic creation. She has presented concepts such as anxiety, love, alienation, fragility, anger, loneliness, space and sexuality in her works to audience in her personal narrative. In her artistic life, especially her family problems, the artist, who has a father who loves his children and a father who deceives her mother, reflects in her works the hatred she felt for the father who cheated her mother in the confusion of these two opposite feelings and her mother silently accepting this situation. It is possible to see traces of the childhood life of the artist in the works of "Father's Destruction", which is avenged by her father, the spider figure of a magnificent mother, and the "feminine maison" series of femme maison "women's houses". Bourgeois, who sets out from her own traumas, recreates her personal stories by combining childhood memories, aspirations, lack of peace, hatred and dreams. While creating this, the artist, living her trauma with art through a variety of rich materials and without limiting herself, besides her inner journey, also inquires about the role of women in society in her work as a woman. In this context, the autobiographical work of Louise Bourgeois is important both in terms of self and the role of women in society.

Keywords: Autobiography, Trauma, Sensitivity, Louise Bourgeois

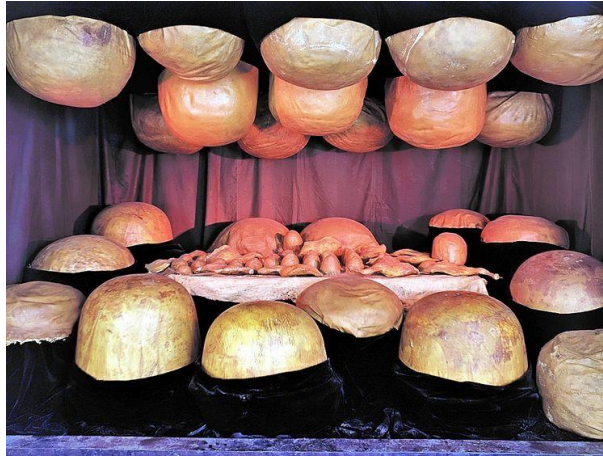
Giriş

1960'lı yıllarda erkek egemen bakış açısının dışladığı kadın kimliğinin, ABD'de bir grup feminist sanatçı, sanat tarihçisi ve sanat eleştirmeni tarafından sanatta yeterince ve doğru temsil edilmemesine karşı bir mücadele başlatılmıştır. Bu mücadelenin bilincinde ve tarafında olan sanatçıların üretimlerini, feminist sanat başlığı altında değerlendirmek mümkündür. Cinsiyet ayrımcılığından ırkçılığa her türlü ötekileştirici tavrın sorgulanmaya başlandığı ortamdan beslenen feminist sanat kadınların yoğun bir biçimde gündeme gelmesinde önemli bir rol oynamıştır (Antmen, 2016, s.239). Erkek egemen sanatsal modernizmin kırılma sürecinde feminist sanat, sanat tarihinin gelişim sürecinde Amerikalı sanat tarihçisi Linda Nochlin'in 1971'de yayımladığı "Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?" başlıklı ünlü makalesinde, çeşitli sorularla tarih içinde neden büyük kadın sanatçıların olmadığını irdelemiş ve nedenlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Cinsiyet farklılığının sanatsal üretime yansıyor yansımadığını sorgulayan Nochlin, hiç büyük kadın sanatçı olmamasının nedeni olarak, erkek egemen bakışla birlikte tarih boyunca oluşturulmuş kurumları ve bunların başında da eğitim kurumlarını göstermiştir. "...geçmişin ve bugünün düzeni, kadınlarla birlikte, beyaz, tercihen orta sınıf mensubu ve her şeyden önce erkek olarak doğma şansına erişmemiş herkes için, yalnızca sanat alanında değil daha başka yüzlerce alanda da engelleyici, baskıcı ve cesaret kırıcıdır. Sorun bizim kaderimizde, hormonlarımızda, aybaşı kanamalarımızda, kadın olmamızda değil, kurumlarımızda ve eğitimimizdedir" (Antmen, 2028, s.126) diyen Nochlin'in makalesi kadınlar için kadınlığa dair gerekli soruları sormasında ve eyleme geçmesinde belirleyici rol oynamıştır. Kadın sanatçılar için; erkek sanatçı mitini ve batı sanatına yerleşmiş erkek egemen anlayışı eleştiren, toplumsal ve kültürel olarak kadın kimliğine dayatılan rolleri reddeden çalışmalar üreten, (Sağlık, 3) artık kendilerini ifade edebilecekleri bir dönem oluşmaya başlamıştır. Bu dönem içerisinde 1970'lerde feminist hareket içinde boy göstermeye başlayan sanatçı Bourgeois kendi yaşam hikayelerini anlattığı eserleri ile dikkat çekmiştir.

1911'de Fransa Bièvre'de dünyaya gelen 21. yüzyıl Amerikan heykel sanatının öncülerinden olan Louise Bourgeois üç kardeşten ortanca olandır. Annesi ve babası halı restorasyonu yapmaktadır. Bourgeois'ın sanata olan yakınlığı ilk olarak bu restorasyonlar ile şekillenir, sanatçı aynı zamanda matematik ve felsefe eğitimi de almıştır. Çocuklarına düşkün ve bağlı bir anneye, gençliğinde kendisine hayran bırakan,

sonraları kendinden nefret ettiren çapkın bir babaya sahip olan Bourgeois için bu kutuplaşma hayatı boyunca çalışmalarında etkisini gösteren bir olgu olmuştur. Babasının ihaneti, annesinin ölümü ile yaşadığı kayıp ve evlenerek yaşadığı ülkeden Amerika'ya göç etmesi çalışmalarında sembolik olarak görülmektedir.

Bourgeois sanatın tanımını şöyle yapar; “ Sanat bir travmanın deneyimlenmesidir ve ya yeniden deneyimlenmesidir ” (Bernadac, 1995, s.8). Sanatçı'ya göre kendi yaşamındaki ana travma “acıyı asla geçmeyen ve yaratıcı enerji dalgalarının oluştuğu yarık” babasının ihanetiyle gerçekleşir.

Şekil 1: Destruction of the Father (Babanın yok edilişi) 1974 (<https://curiator.com/art/louise-bourgeois/destruction-of-the-father>)

(Şekil 1) Babanın yok edilişi adlı eserin alt başlığı olan “Akşam Yemeği” sanatçının babasının annesini aldatmasına karşı duyduğu nefretin temsilidir. Aynı zamanda Paris de kötü geçmiş olan çocukluğunun öcü gibidir (Alaca, 2008, s.9).

Sanatçı (Şekil 1) eserini şöyle açıklamaktadır: “Öncelikle eser bir masadan meydana gelir. Oturduğu yerden nutuk atan baba hegemonyasındaki korku ve ürkütücü masa, peki ötekiler anne ve çocuklar baba baskısına ne yapabilirler? Sessizce dinlerler ...” (Bernadac, 1996, s.94).

Aile içi kargaşanın yanı sıra doğumundan beri bir kız çocuğu olarak babası tarafından sürekli aşağılanan Bourgeois, “Annem babamı sevmiştir. Birlikte yaşamışlardı ve bir çocukları olmuştu. Babam oldukça maçoymuş ve onun için ne yazık ki bir kızı olmuştu. Bunun annemi mutlu ettiğine emindim ancak kardeşim öldüğünde bu mutluluk yarım kalmıştı. Onlar ikinci bir çocuk yapmak için aceleci davranmışlardı

ve yüce Tanrım! Bir kız daha! Henriette. Ardından bir çocuk daha, adı da Louise. Tahmin edebileceğiniz gibi bu bendim ve büyük bir hayal kırıklığının üzerine gelmişim. Ve bir kız çocuğundan başka bir şey olamamanın özrünü taşıyordum.” (<http://sanatkaravani.com>) sözleri ile kız çocuğu olmanın travmasını yaşamaktadır.

Kendi travmalarından yola çıkan sanatçı, zengin malzeme çeşitliliği ile kendini sınırlandırmadan travmasını doyasıya yaşarken kendi içsel yolculuğunun yanı sıra bir kadın olarak eserlerinde kadının toplumdaki rolünü de sorgular.

Şekil 2: Femme Maison (Kadın Evler) 1994 (<http://www.banucarmikli.com>)

Üç çocuk annesi olan sanatçı annelik, doğurganlık, hassasiyet, kırılabilirlik gibi pek çok özelliği taşıyan kadını eserinde (Şekil 2) evlere dönüştürmektedir. Sanatçı kadın evler ile evin içinde geçirdiği zamanı, bedeni dışarda iken zihnin evde olduğunu, Amerika’da yaşarken Fransa’ya evine duyduğu özlemi sembolik olarak yansıtmıştır. Eser (Şekil 2) kadınlar tarafından evdeki kadının kimliğinin ortadan kalkması ve kadınlara bir yardım çağrısı olarak okunmuştur.

Şekil 3: Maman (Anne) 1999 (<http://sanatkaravani.com>)

Sanatçının sanatsal üretiminde çok önemli bir yeri olan ve duyguların katkısıyla ortaya çıkan heykellerinden biri olan Maman heykeli (Şekil 3) 9 metre uzunluğunda paslanmaz çelikten yapılmış, karın ve göğüs bölgesi bronz, kesesinde 26 adet mermer yumurta bulunan örümcek formu ile annenin gücünü ve korumacılığını tasvir etmiştir. Örümcek formu sanatçının annesini ve kendisini mitolojik olarak da en iyi anlatan figür olmuştur. Yunan mitolojisindeki Arakne harikulade güzel kumaşlar dokuyan bir kadındır. Ustalığı Tanrıça Athena'yı bile kızdırır. Sonunda ikisi arasında yarışma yapılır. Athena babası Zeus'a yaraşır şekilde dokuduğu kumaşta Olympos tanrılarının zaferlerini tasvir eder. Arakne ise bu ataerkil tanrıların kadınlara karşı Yunan mitolojisindeki işledikleri suçları, çektirdikleri acıları dokur. Arakne'nin çalışması Athena'yı bile etkiler ve Arakne'yi öldürmeye kıyamaz, onu örümceğe çevirir. Bourgeois'ın zanaatçı olan annesi de Arakne gibi atölyesinde ipliklerle uğraşıp halıları tamir etmektedir. Uğradığı ihanete karşı bir örümcek gibi sakin ve sessizdir.

Şekil 4: Red Room (Parents) Kırmızı Oda 1994 (<https://bourgeois.guggenheim-bilbao.eus>)

Sanatçı, (Şekil 4) çalışmasında ailesine ait olan yatak odasını çevresi eski ahşap kapılar ile örülmüş bir biçimde yıllar sonra tekrar üretmiştir. Koyu tonların hâkim olduğu çalışmada kırmızı bir plaka yerleştirilmiş çift kişilik yatak ve üzerindeki objeler, izleyicide sert, gerilimli bir mekân hissi uyandırmaktadır. Çalışmada kırmızı renk ile kan, şiddet, tehlike, utanç, kıskançlık, kötü muamele ve suçluluk için duyguların tamamı okunabilmektedir.

Şekil 5: Red Room (Child) Kırmızı Oda 1994 (<http://www.newsofheartworld.com>)

Bourgeois'in çocukluk hatıraları (Şekil 4), aile içi durumları yaşam boyunca eserlerine konu olmuştur. Çalışmada bulunan dikiş malzemeleri kırmızı iğneler ve ipler çocukluğundaki halı restorasyonu atölyesini anımsatmaktadır.

Sanatçı kendi travmasından yola çıkarak eserlerinde kişisel olanla buluşma isteği ile oluşturduğu heykellerini şöyle tanımlamaktadır:

“Heykelim bir imge değildir, bir fikir de değildir. Ben araştırıyorum. Yaptığım atıf geçmişteki bir duygudur. Sanatım bir şeytan kovma durumudur. Heykelim korkuyu yeniden deneyimlemem için izin verir bana. Böylece onu uzaklaştırabilirim. Bugün heykelimde geçmişte çözemediğim şeyleri söylüyorum. Bu, bana geçmişi yeniden deneyimleyebilmeyi ve onun realistik boyutunda ve tarafsızlığında geçmişi görebilme fırsatını veriyor. Korku pasif bir durumdur ve maksadımsa onu aktifleştirmek ve kontrol edebilmek, onu, bugün ve burada yalnız bırakmaktır. Pasiflikten aktifliğe doğru bir hareket. Çünkü eğer geçmiş reddedilirse, bugün yaşayamazsınız. Geçmiş korkuları beden işlevleriyle bağlantılandırıldığı için onlar beden olarak görünürler. Benim için heykelim bedenimdir, bedenimse heykelimdir.” (Kotik, 1994, s.12).

Şekil 6: I Need My Memory (Anılarıma ihtiyacım var: Onlar Beni Belgeliyorlar)

(<https://gravitando.wordpress.com/tag/artist/>)

Geçmişini anlatan bir figür olarak Bourgeois kişisel kayıbdan korunduğunu söyle ifade eder; “Üretmezsem çıldırabilirdim. Bir şekilde bunlardan kurtulabilmeliydim.” Sanatçı geçmişinden kurtulabilmek ve geçmişini yeniden yaratarak hayatta kalabilmek için eserlerini üretir. (Şekil 6) “Hücre”(Cell) serisinde, anıları temsil eden metaforlarla farklı nesne düzenlemeleri yaparak geçmişin anıları ile şimdiki koruma altına alır. Bourgeois bu seride hücre adını verdiği çeşitli odalar yaratmıştır. Hücrelerin içleri çeşitli eşyalarla doludur. Bu eşyalar geçmişi anımsatan nesnelere seçilerek birbirleriyle ilişki içinde sunularak her bir hücre onun kişisel müzesi haline dönüşmüştür” (İlter, 2006, s.30).

Şekil 7: Le Defi (Meydan Okuma) 1991(<https://www.guggenheim.org/artwork/653>)

Sanatçıya göre, zarif bir heykel olan (Şekil 7) sıkıntı ve acılar karşısında kendini koruma anlamını simgelemektedir. Malzeme olarak belirgin bir ağırlığa ve sertliğe sahip taş heykellerin aksine Bourgeois, şeffaf, kırılğan ve zarif kendi tarafından kullanılmış kişisel yaşanmışlığı olan cam nesnelere tercih etmiştir. Ahşap raflara dengeli bir şekilde yerleştirilmiş parfüm şişeleri, aynalar zorlu durumlar ve acıya karşı kişinin kendisini korumasının temsili olmuştur. Diğer taraftan eserdeki cam nesnelere

yetersizlik, korku ve yalnızlık duygularını açığa çıkarma gibi gizli bir itirafı da barındırmaktadır.

Sonuç

“Anıların toplayıcısı” olarak anılan Louise Bourgeois, altmış yılı aşkın öz yaşamsal veriler taşıyan sanat hayatıyla çok özel bir yere sahip olmuştur. Altmış yıllık sanat yaşamı süresince görsel yaratıcılığı ve enerjisinden hiçbir şey kaybetmeden üretmeye devam etmiştir. Bourgeois’ın heykellerinde yaşamsal pratikteki “Anne” ve “Kadın” olma hallerinin sanatsal olana nasıl dönüştüğünü üç boyutlu olarak görmek mümkündür. Yaşamı heykel olan sanatçı, bir kadın olarak ilk önce bir kız çocuğu, sonra eş, ardından anne olarak çocukluk anılarından asla vazgeçmeden, çocukluğunda veremediği cevapları yetişkin olunca heykelleri ile verebilmiştir. Sanatçının otobiyografik nitelikli her eserinde kendi yaşamından izler okunabilir. Nefret duyduğu babası, annesini ve eşini kaybedişi, yaşadığı yerden göçü, kız kardeşinin rahatsızlığı gibi yaşadığı travmalarından kurtulabilmek için onu yeniden eserlerinde oluşturarak hayata tutunmuştur. Yaptığı heykellerinde malzeme sınırlılığını düşünmeden travmasını doyasıya yaşayan sanatçı, kendi anılarıyla yüzleşip kadına yüklenen anlamları da sorgulamıştır. Louise Bourgeois’ın heykelleri öz yaşamsal öykü, kadınsal duyarlılık, anı, aidiyet, mekân, ihanet, yalnızlık, cinsellik gibi konulardan oluşmuştur. Sanatçının sanatsal söylemi, duygusal mücadeleleri anlatan hayatın içinden sanatsal yaratıya yansıyanlar olması açısından önemlidir.

Kaynakça

- Alaca, I. (2008). Louise Bourgeois'nın Sanatının Kronolojik Dönüşümü. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-16
- Antmen, A. (2008). *Sanat/ Cinsiyet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Antmen, A. (2016). 20. *Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bernadac, M. L. (1995). *Louise Bourgeois*, Flammarion. Paris.
- İlter, İ. (2006). *Öz yaşamsal Sürecin Ve Kadın Olma Halinin Yansıma Alanı Olarak Louise Bourgeois'da Görsel Anlatı*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Kotik, C. Sultan, T. ve Leigh, C. (1994) *Louise Bourgeois: The Locus of Memory Works 1982-1993 by Louise Bourgeois*, Brooklyn Museum: Harry N Abrams
- Sağlık, E. (2013). Kamusal Alanda Kadınlık Hallerinin Temsili. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 24-43.
- <http://sanatkaravani.com/can-sikintisi-bittigi-anda-sanat-da-bitmistir-bourgeois/> Erişim Tarihi: 01.06.2017
- <https://curiator.com/art/louise-bourgeois/destruction-of-the-father> Erişim Tarihi: 01.06.2017
- http://www.banucarmikli.com/kadinin-sanatta-var-olma-cabasi/big_255425_8743_2-louise-bourgeois-femme-maison-1994_big/ Erişim Tarihi: 01.06.2017
- <http://sanatkaravani.com/bir-anne-figuru-olarak-orumcek-formu-ve-maman-heykeli/> Erişim Tarihi: 01.06.2017
- <https://bourgeois.guggenheim-bilbao.eus/en/red-room-parents> Erişim Tarihi: 01.06.2017
- <http://www.newsoftheartworld.com/louise-bourgeois-art-making-as-means-of-survival/?lang=en> Erişim Tarihi: 01.06.2017
- <https://gravitando.wordpress.com/tag/artist/> Erişim Tarihi: 01.06.2017
- <https://www.guggenheim.org/artwork/653> Erişim Tarihi: 01.06.2017

Türkiye’de Batı Müziği Kadın Bestecileri: Cumhuriyetle Birlikte Görünür Olmak

Received/Geliş: 07.06.2017
Accepted/Kabul: 19/07/2017

Duygu KÜÇÜK*
Esra ŞAHİN**

Öz

Türkiye’de Cumhuriyetle beraber değişen kültürel yaşamın ülke genelinde ilerici ve modern bir görünüm kazanmasıyla beraber kadın kimliğinin bağımsız bir birey olarak toplumda yer almaya başlaması ülke tarihinin büyük dönüm noktalarındandır. Cumhuriyetin müzik eğitimi alanında yaptığı yenilikler *tevhid-i tedrisat* politikasına dahil olmakla birlikte bilimsel bir nitelik de kazanmıştır. Yetenekli gençleri eğitim almaları amacıyla yurtdışına göndermenin yanında yurtiçinde de çoksesli müzik eğitimi veren konservatuvarlar ve müzik öğretmenleri yetiştiren akademiler kurulur. Önemli sanatçı ve eğitimcilerin ders verdiği bu kurumlardan zaman içinde büyük besteciler yetişir. Yurtdışında eğitim alıp gelen yetenekli gençler ise sonrasında Türk Beşleri olarak anılacak olan bestecileri de kapsayan yetkin sanatçılar olarak yurda hizmet etmeye dönerler. Cumhuriyetin yeni yetişen bestecilerinin içinde elbette kadınlar da vardır. Ancak dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadın besteciler erkeklere göre sayıca oldukça azdır. Yine de Türkiye örneğinde kadın bestecilerin tanınması ve çoğalmasında Cumhuriyetin rolü oldukça büyüktür. Nazife Güran, Yüksel Koptagel, Meliha Doğuduyal, Sıdika Özdil, Nihan Atlığ, Perihan Önder Ridder, Deniz İnce ve İpek Mine Altınel Cumhuriyetin sanat politikalarıyla yetişmiş ve günümüze önemli eserler bırakmış önde gelen kadın bestecilerdir. Bu çalışmada Cumhuriyet döneminde besteci yetiştirme politikalarından kısaca bahsedilerek Türkiye’de batı müziğinin önde gelen kadın bestecileri hakkında bilgiler verilecektir. Çalışmanın amacı, bu bestecilerin tanınmasına katkıda bulunmaktır.

Anahtar kelimeler: Cumhuriyet dönemi bestecileri, Kadın besteciler, Cumhuriyet dönemi müzik politikaları.

* Araştırma Görevlisi, Selçuk Üniversitesi Dilek Sabancı Devlet Konservatuvarı, Konya, duyukucuk@selcuk.edu.tr

** Araştırma Görevlisi, Selçuk Üniversitesi Dilek Sabancı Devlet Konservatuvarı, Konya, esrasahin@selcuk.edu.tr

Women Composers Of Western Music In Turkey: To Be Appear Along With The Republic

Abstract

The changing cultural life in Turkey along with the Republic gained a progressive and modern appearance throughout the country, and the fact that women's identity began to take place in society as an independent individual is a turning point in the history of the country. Innovations made by the Republic in the field of music education have gained a scientific quality as well as being included in the Law of Unification of Teaching policy. Besides talented young people send to abroad in order to educate, conservatories and music teachers academy established in Turkey. These institution give polyphonic music education. Over time great compesers educate from these institutions that important artists and educators gave lecture in. The talented young people who will be referred as Türk Beşleri return to home to serve as competent artists. Naturally, there are also women in the newly-emerging composers of the Republic. However, as in the world, women composers are fewer than men composers in Turkey. Nevertheless, the role of the Republic is quite large about recognition and proliferation of women composers in Turkey. Nazife Güran, Yuksel Koptagel, Meliha Doğuduyal, Sıdıka Özdil, Nihan Atlığ, Perihan Önder Ridder, Deniz İnce and İpek Mine Altinel are leading women composers who have educated with artistic policies of the Republic and left important works on present day. In this study, briefly mentioning the Republican period composers training policy will be given information about the leading women composers of western music in Turkey. The aim of the study is to contribute to the recognition of these composers.

Keywords: Republican period composers, Women composers, Republican period music policies.

Cumhuriyetin Müzik ve Kadın Politikası

Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber Türkiye’de başlayan modernleşme devrimi, toplumsal yaşamın bütün noktalarına etki etmiştir. Bu etkinin en belirginlerinden biri de kuşkusuz sanat alanında olmuştur. Laik cumhuriyetin getirdiği kökten değişim, o güne dek belirli bir sınıfın tekelinde olan sanatı seküler ve batılı bir şekle sokmayı hedeflemiştir. Müzik alanında yapılan bütün düzenlemeler Atatürk’ün yakın takibiyle beraber geniş ve radikal özellikler içerir. Müziğin temel yapısının batılılaşmasının yanı sıra, müzik eğitiminin aldığı düzenli ve tek merkezli oluşum bugün ülkenin dünya genelinde üst düzey müzisyenler yetiştirmesine temel olmuştur. Cumhuriyetin politikalarıyla desteklenen modern, bilimsel ve halkçı yaklaşım sayesinde yerli ve evrensel müzik anlayışı harmanlanmış, kültürün temel taşı olan sanatın toplumsal yaşam içindeki yeri sağlamlaştırılmıştır.

Atatürk’e göre “Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür. Kültür, oluştuğu yerin özelliklerine bağlıdır. Bu yer, ulusun özyapısıdır. Kültürün sacayakları olan bilim ve teknik, “yaşamda en gerçek yol gösterici”, sanat ise “ulusun başlıca yaşam damarlarından biridir”. Sanatsız kalan bir ulusun yaşam damarlarından biri kopmuş demektir. Türk ulusunun tarihsel bir niteliği güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Sanat dalları içinde en çabuk ve en önde götürülmesi gereken müziktir. Çünkü bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, müzikteki değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir. Osmanlı müziği, Türkiye Cumhuriyeti’ndeki büyük devrimleri anlatabilecek güçte değildir. Bize yeni bir müzik gereklidir. Bize gerekli olan yeni müzik, özünü ulusal müziğimizin gerçek temelini oluşturan halk müziğimizden alan armonik bir müzik olacaktır. Bunun için ulusal ince duyguları, düşünceleri anlatan yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir an önce son müzik kurallarına göre işlemek gerekir. Türk ulusal müziği ancak bu yolla yükselebilir, uluslararası müzikte yerini alabilir” (Uçan, 1997,s. 45).

Atatürk’ün müzik alanında gösterdiği hassasiyet dünya çapında görülmemiş bir politik desteği kapsar. Atatürk’ün Türkiye’nin cumhuriyet sonrası modern yapısında konumlandığı devrimci ve aktif rol, ülkenin müzik tarihi için yoktan var eden bir köktencilik içerir. Cumhuriyetten önce Sofya’da bulunduğu sıralarda operaya başlayan ilgisi, daha sonrasında Ahmed Adnan Saygun’dan bestelemesini istediği Özsoy Operası’nın İran Şahı’nın ziyaretinde sahnelenmesi, ülkeye raporlar sunması için davet edilen önemli müzik adamları Atatürk’ün müziği Türkiye kültürünün merkezinde kabul eden ileri görüşlü politikalarını yansıtır.

Atatürk’ün doğrudan yönlendiriciliğinde Cumhuriyetin ilk on beş yılı (1923 – 1938) süresince gerçekleştirilmiş olan atılımlar;

-Türk Müzik İnkılâbı” olarak Makam-ı Hilâfet Mızıkası’nın İstanbul’dan başkent Ankara’ya getirilerek “Riyaset-i Cumhur Musiki Heyeti” adı altında yeni bir yapıya dönüştürülmesi (1924)

- Ankara’da Musiki Muallim Mektebi’nin kurulup açılması (1924)
- Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun (Öğretimi Birleştirme Yasasının) yürürlüğe girmesiyle genel müzik eğitiminin lâik bir temele oturtulması (1924)
- Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla “tekke müziği”nin varlık nedeni ve ortamının kaldırılması (1924)
- Müzik öğrenimi için Avrupa’ya yetenekli gençlerin gönderilmeye başlanması (1925)
- Halk müziği ezgilerinin derlenmeye başlaması (1925) ve notaya alınan ezgilerin yayımına geçilmesi (1926)
- Batı müziği bölümü eklenmiş olan İstanbul’daki Darülelhan’ın konservatuvara dönüştürülmesi (1926)
- İstanbul Belediye Konservatuarı’nda Geleneksel Türk Sanat Müziği eserlerinin saptanmasıyla görevli Tesbit ve Tasnif Heyeti’nin kurulması (1926) ve bu eserleri seslendirmek için Konservatuarda İcra Heyeti’nin oluşturulması (1927)
- Avrupa’daki müzik öğrenimini tamamlayarak yurda dönen gençlerin Musiki Muallim Mektebi’nde görevlendirilmesi (1927-1930)
- Çoksesli müziğe temel olmak üzere müzik teorisi kitaplarının yayımlanmaya başlaması (1928)
- Halkevlerinin kurulması ve halkla bütünleşmek üzere etkinliklerin başlaması (1932)
- Atatürk’ün ünlü “10. Yıl Söylevi”nde Türk müzik kültüründe “çağdaşlaşma” amacını belirtmesi (1933) ve TBMM’nin açılış söylevinde “evrenselleşme”yi açıkça dile getirip kültürel hedef olarak göstermesi (1934)
- İlk Türk operası kabul edilen “Öz Soy”un Adnan Saygun tarafından bestelenip sahnelenmesi (1934)
- “Millî Musiki ve Temsil Akademisi Kanunu”nun çıkarılması (1934)
- Müzik alanını da kapsayan Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü’nün kurulması (1935)
- Avrupa’dan ünlü müzik uzmanlarının davet edilerek görevlendirilmesi (1934-1935-1936)
- Ankara Devlet Konservatuarı’nın kurulması ve öğretime başlaması (1936)
- Musiki Muallim Mektebi’nin Gazi Terbiye Enstitüsüne aktararak bağlanması (1937- 1938)
- Türkiye’de bilimsel yöntemle uygulanan en büyük ve en geniş kapsamlı halk ezgileri derleme çalışmalarının başlaması (1937) ve Türkiye’nin ilk büyük halk müziği arşivi olarak Ankara Devlet Konservatuarı’nda “Türk Halk Ezgileri Arşivi”nin kurulması (1937)

-Ankara’da “Askerî Mızıkâ Okulu”nun kurularak öğretime başlaması (1938) olarak listelenebilir (Güdek,2014,s. 634).

Bütün bu atılımların gösterdiği laik, modern ve eşitlikçi yaklaşım elbette cumhuriyetle birlikte değişen Türkiye kadınının toplumdaki yerini göz ardı etmemiştir. Artık cumhuriyetle beraber değişen kültürel yaşamın ülke genelinde ilerici ve modern bir görünüm kazanmasıyla beraber kadın kimliğinin bağımsız bir birey olarak toplumda yer almaya başlaması ülke tarihinin büyük dönüm noktasıdır. Öyle ki bu dönüşüm kadını evden dışarıya çıkarıp ekonomik ve kültürel ilerlemede toplumsal işbirliğinin içine almıştır. Ülkenin savaş sonrası toparlanma ve reformların hayata geçirilme sürecinde, kadının yerinin erkeğin yerinden daha az ya da daha önemsiz olmadığı artık sesli olarak dile getirilmektedir. Siyasi kazanımların yardımıyla günlük yaşamda kadın artık hem görüntüsü hem de etkisiyle görünür bir birey haline gelmeye başlamıştır. Kültürel yaşamı eski düzeninden çıkarıp modern bir çizgiye getirmeyi amaçlayan reformlar sanatsal politikaları da içerirler. Kadının sanat yaşamındaki varlığı da bu politikalarla desteklenir ve hızlanır.

Cumhuriyet’in ilk yirmi yılında resmi ideoloji içinde cins ideolojisinin biçimlenişinde “modern aile”yle ilgili söylemlerin, özellikle eğitim kurumlarında eşitlikçi bir cins ideolojisinin hakim olduğu görülmektedir. Kemalist reformların öngördüğü “modern feminite”, içinde eğitilmiş meslek kadını, kulüp ve dernek faaliyetlerine katılan örgütçü kadınlar, iyi eğitilmiş anne ve eş, balolarda iyi dans edebilen, modayı izleyen feminen kadın gibi farklı imajları birleştirerek kurulmuştu. “Kemalist Kadın Kimliği”, Cumhuriyet döneminde yeni kurumsal düzenlemelere uyumlu yurttaşların sosyalizasyonu ve yeni ulus devletinin kurulma sürecinde uyumlu kadın erkek ilişkilerinin yeniden kurulabilmesi için kültürel bir çözüm oluşturuyordu (Durakbaşı, 1998, s.39-43).

Durakbaşı’nın işaret ettiği “cins ideolojisi” cumhuriyetin kurulduğu dönemde bütün batılı ve “medeni” devletlerin gözettiği “cins ideolojisi”dir. Kemalist devletin devrimleri düzenleme ve uygulama aşamasında kendisine yön olarak belirlediği batılı ve modern hedef elbette ki o hedefin “cins ideolojisi”ni de benimseyecektir. Kaldı ki, o tarihlerde kadının toplum içinde erkekten sonraki ikincil konumu batılı ülkelerde de hala devam etmektedir. İmparatorlukla yönetilen bir İslam ülkesinden cumhuriyetle yönetilen laik bir ülkeye dönüşmek Kemalist ideolojinin topyekûn mücadelesinde kadını özgür bir birey olmakla beraber peçeden kurtulmuş, devlet korumasındaki resmi nikaha kavuşmuş ve hatta ileri gelen sanatçılar olarak yaşama sokmuş bir irade içerir. Bu irade Durakbaşı’nın sözünü ettiği “Kemalist Kadın Kimliği”dir.

Tarihsel verilerle devam edecek olursak dönemin resmini çizmek daha kolay olur. Cumhuriyet tarihçilerinden Afet İnan kadına bilim hayatında verilen yerin önemli örneklerindedir;

Ankara Konservatuarı, Devlet Tiyatromuza kültürlü ve bilgili sanatkarlar yetiştirmektedir. Kadın sanatkarlarımız halk tarafından sevilen ve beğenilen kişilerdir. Bu mesleğe konservatuara ilk giren kız öğrenciler, arkadaşları, sonra aileleri ve çevreleri tarafından olumlu karşılanmadıkları halde, bugün hepsinin ayrı ayrı toplum hayatında değerli bir yer kazanmış olmaları yeni yetişecekler için örnek ve teşvik edici olmaktadır. Sosyal bünyemizde ilk başta olumlu görülmeyen zihniyet ise yavaş yavaş kaybolmuştur (İnan, 1975, s.155).

Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu başlıklı makalesinde Kaymaz, Türkiye’de kadına dair toplumsal gelişmeleri tarihsel bir yöntemle detaylı bir incelemeye tabi tutar. Bu yaklaşımla, dönemi anlamak yolunda önemli bilimsel kaynaklardan birini yaratmıştır;

Atatürk Bitlis’ten Diyarbakır’a giderken 22 Kasım 1916 akşamı anı defterine şunları yazmıştı:

“Tesettürün kaldırılması ve toplum yaşamının düzenlenmesi konusunda sohbet:

- 1)Güçlü, yaşamı bilen anneler yetiştirmek,
- 2)Kadınlara serbestlik tanımak,
- 3)Kadınlarla birlikte hareket etmek erkeklerin ahlâki duyguları üzerinde etkilidir...”

Yine anı defterine 6 Temmuz 1918 günü Karlsbad’da yazdıkları da şöyleydi:

“Bu kadın sorununda cesur olalım. Kuşkuyu bırakalım. Açılsınlar. Onların dimağlarını ciddi bilimlerle ve tekniklerle süsleyelim... Onur ve haysiyet sahibi olmalarına birinci derecede önem verelim.”

Atatürk’ün, kadının bireysel özgürlüğüne kavuşturulması ve toplumda erkekle eşit statüde yerini alması gerektiği yolundaki görüşlerini, Kurtuluş Savaşı’ndan sonra, bu savaşın kazanılmasında kadının oynadığı etkin rolden de güç alarak, daha açık ve net bir üslupla ortaya koyduğunu görüyoruz. 31 Ocak 1923 günü İzmir’de yaptığı konuşmada;

“Bir toplum, cinslerden yalnız birinin yüzyılımızın gerektirdiklerini elde etmekle yetinirse, o toplum yarı yarıya zayıflamış olur... Bizim toplumumuzun uğradığı başarısızlıkların sebebi, kadınlarımıza karşı ihmal ve kusurun sonucudur... Bir toplumun bir uzvu faaliyette bulunurken öteki uzvu atalette olursa, o toplum felce uğramış demektir... Bizim toplumumuz için ilim ve fen lüzumlu ise, bunları aynı derecede hem erkek ve hem de kadınlarımızın elde etmeleri gerekir... Bundan dolayı kadınlarımız ilim ve fen sahibi olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğretim basamaklarından

geçeceklerdir... Kadınlar toplum yaşamında erkeklerle birlikte yürüyerek birbirinin yardımcısı ve destekçisi olacaklardır.” diyordu.

30 Ağustos 1925 günü Kastamonu’da halka hitaben şunları söylüyordu:

“Son yıllardan önce de milletimiz yenileşme yolları üzerinde yürümeğe, sosyal değişmeye teşebbüs etmemiş değildir. Fakat gerçek yararlar görülmedi. Bunun sebebini araştırdınız mı? Bence sebep, işe esasından, temelinden başlanmamış olmasıdır... Bir toplum, bir millet, erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelir. Kabil midir ki, bir kütlenin bir parçasını ilerletelim, diğerini öylesine bırakalım da kütlenin hepsi yükselme şerefine erişebilsin? Mümkün müdür ki, bir topluluğun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı göklere yükselebilsin?”

Atatürk, Türk kadınının erkekle eşit statüye yükselmesi gerektiğini belirtirken, bu görüşünü, kadının bunu zaten hak etmiş olduğu mantığına dayandırıyor. Yani kadına hak etmediği bir lütufta bulunulmayacaktı; ona verilecek olanlar, hak etmiş olduklarıydı. Konya’da 21 Mart 1923 tarihinde yaptığı bir konuşmada bu hususu şöyle açıklıyordu:

“Dünyada hiçbir milletin kadını, ‘ben Anadolu kadınından fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar emek verdim’ diyemez. Belki erkeklerimiz memleketi istilâ edenlere karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle hazır bulundular. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir... Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, mahsulleri pazara götürerek paraya çeviren, aile ocaklarının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla yağmur demeyip, kış demeyip cephenin harp malzemesini taşıyan hep onlar, hep o yüce, o fedakâr, o ilahî Anadolu kadınları olmuştur. Bundan ötürü, hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı, şükran ve minnetle sonsuza kadar aziz ve kutsal bilelim” (Kaymaz, 201, s. 333-366).

Türkiye’de Batı Müziği Kadın Bestecileri

Cumhuriyetle beraber değişen müziğin cumhuriyetle beraber değişen kadınlar tarafından icrası daha eski olmakla birlikte, besteciliğin kadınlar tarafından gerçekleştirilmeye başlaması erkeklere oranla daha uzun bir zamanı almıştır. Elbette ki, kadının cumhuriyet öncesi hor görülen toplumsal konumu yüzyıllara dayandığından, cumhuriyetin özgürleştirici etkisi hemen gözlemlenmez. Yine de, cumhuriyetin çoksesli besteler yapan ilk kadın bestecisi Nazife Güran’ın 1944 yılında bestelediği bilinen ilk bestesi, bu sürecin hayret veren hızını da göstermektedir. Güran’la başlayan Türkiye’nin çoksesli müzik kadın bestecileri tarihi onun gibi birçok başarılı kadın besteciyle devam eder. Bütün dünyada sürmüş ve sürüyor olan kadın önyargısını aşmak, kadınlara hak ve eşitlik isteyen mücadeleyi devam ettirmek için başladılar ve yeni katılımlarla büyüyorlar. Cumhuriyetle birlikte görünür olmuş bu kadın bestecilerimiz hakkında literatürde oldukça az kaynak var. Bu az kaynak içinden derlenenler ışığında bestecilerimizin hayatı ve müziği hakkında bilgi sahibi olunabilir.

Avniye Nazife Aral Güran (1921-1993)

Hariciyecî babası Selahaddin Nusret Bey’in görevi nedeniyle Kafkasya’da bulunurken Şuşîk Abbas’tan piyano dersleri aldı. Beste yapma yeteneği küçük yaşta iken kendisini gösterdi. İstanbul’a geldiğinde Cemal Reşit Rey’den piyano dersi aldı. Babasının Berlin’e tayin edilmesi üzerine gittiği Almanya’da Berlin Yüksek Müzik Akademisi’ne kabul edildi. Zamanın müzik otoritesi Prof. Rudolph Schmidt’ten piyano, Prof. Paul Höffer’den kompozisyon dersleri aldı. Büyükelçi Hüsrev Gerede’nin teşviki ile ilk konserini Berlin Radyosu’nda verdi. Besteleri Paul Höffer tarafından Prag’da plak yapıldı. Ankara’ya döndükten sonra Dr. Praetorius ile 3 yıl çalıştı. 1944’de Abdülhak Hamid’in *Tekbir-i Milli* eserini koro ve orkestra için besteledi. Babasının görevi nedeniyle 4 yıl kaldığı Mısır’da bulunduğu sürede *Sfenks Sonatı*, *Mehlika Sultan Konser Etüdü* ve daha birçok eser besteledi. Ankara’ya yerleştiği 1949 yılında Türk-Amerikan Kadınlar Kültür Derneği’nin kurucuları arasında yer aldı. Kore Savaşı nedeniyle *Kore Marşı’nı* besteledi. Bu marş, Kore’de Türklerle yapılan evliliklerde evlilik marşı olarak çalınmaktadır. 1952’de Doktor İsmail Yılmaz Güran ile evlendi, 1953’de oğlu Ali Nusret dünyaya geldi. Ankara’da oturduğu sokağın adı *Bestekar Sokak* olarak değiştirildi. Bu yıllarda *Anıtkabre Doğru* adlı eserini besteledi. 1959’da eşinin Diyarbakır’da çocuk hastalıkları uzmanı olarak çalıştığı dönemde, *Diyarbakır Filarmoni Derneği*’ni kurdu, bir çocuk korusu kurup yetiştirdi. Aynı yıl, ABD Devlet Başkanı Kennedy’nin vurulduğu gece *Kennedy Noktürnü*’nü besteledi, bu beste halen Boston’daki Kennedy Müzesi tarafından sergilenmektedir ve bestecisi Güran Amerikan Devleti tarafından ödüllendirilmiştir. Diyarbakır’dan sonra İstanbul’a, ardından Almanya’ya giderek tekrar öğrenciliğe döndü. Öğrenimini ‘Köln Müzik Akademisi’nde tamamladı. Köln radyosunda konserler verdi. 1969 yılında yurda döndüğünde Çemberlitaş Kız Lisesi’nde müzik öğretmenliği yaptı. 1973’den itibaren Türk-Amerikan Üniversiteliler Derneği, Türk -Alman Kültür Enstitüsü, Türk - Japon Dostluk ve Kültür Derneği bünyesinde çalıştı ve konserler verdi. Son eseri *Mehlika Sultan*’ı operaya uyarlama çalışmaları yaparken 20 Aralık 1993’de hayatını kaybetti. 1000 kadar eser besteleyen Nazife Güran, liedlerinin çoğunun sözlerini kendisi yazmıştır. Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Haşim gibi şairlerin eserlerini bestelemiştir. Sanatkârın eserleri beş grupta toplanır: Milli eserler, Dini eserler, Piano eserleri, Lied (ezgiler), Çocuk şarkıları ve müzikli piyesler. Kompozitörün eşi Dr. İsmail Yılmaz Güran, Nazife Güran’ın "*Atatürk Gençliği’ne Marşlar*", "*Piano Eşliğinde Mezzo-Soprano için Liedler*", "*Piano için 3 konser etüdü*", "*Mehlika Sultan Ses ve Piano için Ballade*" eserlerini, 1981 yılında ayrı bastırmıştır (İdil, 2015).

Yüksel Koptegel (1931-...)

Beş yaşında piyanoya Rana Erksan ile başlamış, 1948'den 1955'e dek Cemal Reşit Rey ile piyano, armoni, kontrpuan ve füğ çalışmıştır. 1955'de İspanyol hükümetinin bursu ile bir yıl için Madrid Kraliyet Konservatuvarı'na gitmiş, Jose Cubiles'den piyano ve Joaquin Rodrigo'dan kompozisyon ve yorum dersleri almıştır. Aynı yılın sonunda Paris'e geçerek Schola Cantorum'da eğitim almaya başlamıştır. Bu kurumda Lazare Levy'nin piyano, Andre Levy'nin oda müziği, Daniel Lesur'un morfoloji ve kompozisyon öğrencisi olmuş, 1958'de yüksek diploma almıştır. Aynı zamanda Paris Konservatuvarı'nda Tony Aubin ile kompozisyon çalışan Koptegel, 1960'a dek Paris'de kalarak Lazar Levy ile virtüözite çalışmalarını sürdürmüştür. 1955'den sonra çeşitli ülkelerde piyanist olarak turneler yapmıştır. Bestelediği eserlerin çoğu Paris'de Max Eschig Yayınevi tarafından, bir kısmı da Almanya'da Bote ve Bock tarafından basılmıştır. *Toccata* başlıklı piyano eseri 1959'da Paris Radyosu'nun "yılın en iyi piyano yapıtı" ödülünü almıştır. *Fossil Süiti*'nin orkestra uyarlaması 1982'de "SACEM Teşvik Ödülü" almıştır. Koptegel'in gençlik çalışmalarının bazılarında Türk ritim ve motiflerinin etkisi (*Tamzara* ve *Toccata* gibi) bazılarında da İspanyol etkisi (*Minarko Sonatı* ve *Epitaftio* gibi) sezilebilir. Yapıtlarının yayın hakkı SACEM'e aittir. (İlyasoğlu, 1998, s. 119-120).

Meliha Doğuduyal (1959-...)

1964'de İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda Ezgican Saydam'dan piyano, Ferdi Ştatzer'den armoni öğrenmiştir. Ardından Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nın piyano bölümünde Suna Erel ve Metin Öğüt ile çalışarak 1980'de mezun olmuştur. 1983'de aynı kurumun piyano ve korepetisyon dallarında sanatta yeterlik diplomasını almış ve 1986'da Kompozisyon Bölümü'nü bitirmiştir. Bu bölümde, İlhan Usmanbaş ile kompozisyon, Cemal Reşit Rey ve Erçivan Saydam ile füğ, Ahmet Adnan Saygun ile modal müzik çalışmıştır. 1991'de Hollanda'ya giden sanatçı, 1993'e dek Lahey Müzik Tiyatro ve Sahne Sanatları Yüksek Okulu'nun kompozisyon dalında lisansüstü eğitimi görmüş, Louis Andriessen ve Theo Loevendie'nin öğrencisi olmuştur. 1978-1983 yılları arasında İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda korepeditörlük görevi yapmış, 1983-1996 yılları arasında MSÜ Devlet Konservatuvarı'nda piyano, solfej ve armoni dersleri vermiş, 1984-1991 yılları arasında İstanbul Devlet Tiyatrosu'ndaki müzikallerde konuk korepeditör ve müzik direktörü olarak çalışmıştır. 1997'de TRT adına *Darbu-sax* başlıklı yapıtıyla Paris-UNESCO Rostrum'unda Türkiye'yi temsil etmiştir. Doğuduyal kimi bestelerinde Afrika ritimleri, Anadolu halk motifleri, caz müziğindeki özgün doğaçlama, gündelik yaşamda kullanılan tüm elektronik aletlerin seslerinden etkilendiğini belirtmiştir. Piyanist ve besteci olarak yaşamını Hollanda'da sürdürmektedir (İlyasoğlu, 1998, s. 210-211).

Sıdika Özdil (1960-...)

Kız kardeşi orkestra şefi İnci Özdil ile birlikte ilk müzik eğitimlerini Mithat Fenmen’den aldılar. Her ikisi de 1971 yılında Ankara Devlet Konservatuvarı’na başladı. Bu kurumda Nimet Karatekin’in piyano öğrencisi olan Sıdika Özdil, Necil Kazım Akses ve Nevit Kodallı ile kompozisyon ve Gürer Aykal ile orkestra şefliği çalışarak 1983’de mezun oldu. 1984-85 yıllarında İngiltere Guildhall Müzik ve Sahne Sanatları Okulu’nda şeflik eğitimini sürdürdü. 1985-89 arası Londra Kraliyet Müzik Akademisi’nin öğrencisi oldu. Bu kurumda Colin Metters, George Hurst ve kendisini besteciliğe yönlendiren kompozisyon öğretmeni Paul Patterson ile çalıştı. 1986’da Carlo Mario Giulini ile şeflik çalışmak üzere İtalya’ya giderek Sienna’daki Accademia Musicale Chigia’nın öğrencisi oldu. Londra’ya döndükten sonra, 1987’den 1989’a dek, Patterson ve Hans Werner Henze ile ileri kompozisyon çalışmaları yaptı. Ayrıca, Xenakis, Messiaen, Stockhausen, Penderecki ve Berio gibi nice öncü çağdaş bestecinin seminerlerine katıldı. 1989’da Türkiye’ye dönen Özdil, Birinci Ankara Çağdaş Müzik Festivali’nin düzenleme komitesinde yer aldı. 1990’da Londra’daki BBC World Service’de sanat programları yapımcısı oldu. 1993’de iki yapıtının seslendirildiği Avusturya’da Uluslararası Besteciler Semineri’ne katıldı. Aynı yıl T.C Kültür Bakanlığı yeni bir orkestra kurmak üzere Özdil’i Antalya Devlet Senfoni Orkestrası’na atadı. Özdil, 20. Yüzyılın kompozisyon tekniklerini eserlerindeki katmanlı renkleri, virtüoziteyi, teatral anlamı yakalamak için kullanır. Böyle yapıtlarında öyküler yer alır. Forma önem verilen eserlerinde deneysel ve keşfedilen yeni renklerin, oluşumların arayışındadır. Yapıtları atonal ve kalın bir polifonik dokuya sahiptir. Özdil’in kompozisyon anlayışı, “gelişimin sürekliliğinde kendi stilini en iyiye götürüp yine kendi ses dünyasında çözümlenme” fikrinin üstüne kurulmuştur. Aldığı ödüller: Frederic Corder Ödülü (1987), Bennet of Lincoln Ödülü (1988), Mosco Carner Ödülü (1988), William Elkin Ödülü (1988), Josiah Parker Ödülü (1988), Leverhulme Composition Fellowship (1988), Arthur Harvey Ödülü (1989) (İlyasoğlu, 1998, s. 214-215).

Nihan Atlı (1960-...)

Babası, devlet sanatçısı Prof. Dr. Nevzat Atlı, Geleneksel Türk Müziği Korosu şefi ve İstanbul Teknik Üniversitesi Devlet Konservatuvarı’nda öğretim üyesi, aynı zamanda tıp doktorudur. Bestecinin ilk müzik öğretmenleri Halil Bedi Yönetken ve Hülya Saydam olmuştur. 1967-77 yılları arasında İstanbul Belediye Konservatuvarı’nda okuyan Atlı, Meral Yapalı ile piyano, Ferdi Ştatzer ile armoni ve müzik analizi eğitimi görmüştür. 1977 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuvarı’nın Kompozisyon Bölümü’ne girmiş, Cengiz Tanç, Cemal Reşit Rey, İlhan Usmanbaş, Cevad Memduh Altar ve Ahmet Adnan Saygun’un öğrencisi olmuştur. Bu kurumda 1990 yılında sanatta yeterlik diploması alıncaya dek eğitim görmüştür.

İlk yapıtlarında tetrakortlar ve bunların dikey, yatay bileşimlerine önem vermiş, 1990 yılında yazdığı *Sextet*'le yeni bir döneme girmiştir. Ritmik yoğunluğun yuvarlanarak, kesintiye uğramadan çoğalması özelliğini kazanır. Yerel müziğin özelliklerinden kaçınarak evrensel değerleri öngörmüştür (İlyasoğlu, 1998, s. 219-220).

Perihan Önder Ridder (1960-...)

On yaşında İzmir Devlet Konservatuvarı'na girmiş, on dört yaşında Ankara Devlet Konservatuvarı'nda Muammer Sun'un kompozisyon öğrencisi olmuştur. 1974'de Kemal İlerici'den ders almış, 1979 yılında Ankara Devlet Konservatuvarı'ndan lisansüstü dereceyle mezun olmuştur. 1979-80 yılları arasında İzmir Devlet Konservatuvarı'nda solfej ve müzik teorisi öğretmenliği yapmıştır. Aynı yılın sonunda İstanbul'a gelerek 1981-87 yılları arasında Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nda İlhan Usmanbaş ile kompozisyon, Ahmet Adnan Saygun ile modal müzik ve etnomüzikoloji çalışarak doktora derecesi almıştır. 1985'de Macar hükümeti bursu ile Budapeşte Liszt Müzik Akademisi'nde Emil Peterovics ile kompozisyon ve Macar Müzik Bilimleri Enstitüsü'nde Laszlo Vikar ile etnomüzikoloji çalışmıştır. 1987-1991 yılları arasında Anadolu'da "ağıt" araştırması yapmıştır. 1993'den bu yana Almanya'nın Dortmund kentinde yaşamaktadır. Önder, 1983'den sonra daha soyutlaşan müzik dili ile İlhan Usmanbaş'ın etki alanına girdiğini ve İlerici'nin armonik yönteminin etkisinden sıyrıldığını belirtmiştir. *Oda Konçertosu* adlı yapıtını bu süreçler arası bir geçiş dönemi eseri olarak nitelemektedir (İlyasoğlu, 1998, s. 222-223).

Deniz İnce (1965-...)

1975'de Ankara Konservatuvarı'nda öğrenciliğe başlamıştır. Burada Nevit Kodallı, Kamuran Gündemir ve Diler Sümer'den ders almıştır. 1988'de Amerika'da Eastman Müzik Okulu'na giderek Samuel Adler, Claude Baker, Robert Morris ve Joseph Schwantner ile çalışmış ve kompozisyon bölümünde lisans derecesi almıştır. 1990 yılında Michigan Üniversitesi'nden kompozisyon dalında master derecesi alan sanatçı bu okulda da William Albright, William Bolcom ve Michael Daugherty ile eğitim görmüştür. Bir süre Michigan'da Grosse Point North High School'un kadrolu bestecisi olarak görev yapan İnce halen San Francisco Kökenli Besteciler Şirketi'nin yönetim kurulunda yer almakta ve San Francisco Konservatuvarı'nda teori dersi vermektedir. Besteciliğe sekiz yaşında başlayan İnce'nin ilk esin kaynağı Türk halk ezgileri olmuştur. "Türk-Amerikan geçmişimdeki Batı ve Ortadoğu müzikleri beni etkilemekte. Modalite, simetrik ve asimetric ritimler ve sonuçta sesin yalın, birlik içindeki dolgunluğunu karmaşık üçlü armonilerle karşı karşıya getiriyorum. Müziğim betimleyici değil, ancak her zaman anlatılan bir öykü var." İnce'ye New York Gençlik Senfonisi'nden besteler ısmarlanmış, Amerikan Sanat ve Edebiyat Akademisi ve ASCAP'ın

genç besteciler için ödülleriinden verilmiştir. 1990’da Uluslararası Besteciler Rostrum’unda Türkiye’yi temsil etmiştir (İlyasoğlu, 1998, s. 241-242).

İpek Mine Altınel (1966-...)

1977 yılında İstanbul Devlet Konservatuvarı’nın Arp Bölümü’ne girmiş ve Sevin Berk’in öğrencisi olmuştur. 1981 yılında aynı kurumun kompozisyon bölümüne de kaydolarak İlhan Usmanbaş, Erçivan Saydam, Ahmet Adnan Saygun, Cevad Memduh Altar ve Afşar Timuçin ile çalışmıştır. 1986’da devlet bursu ile İsviçre’ye gitmiş, Cenevre Konservatuvarı’nda C. Meyer Eisenhoffer’in “perfectionnement” arp sınıfından mezun olmuştur. 1988’den itibaren Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuvarı’nda solfej ve oda müziği dersleri vermeye başlamıştır. Yapıtlarında temel bir ton merkezini bulduğunu, tonaliteyi yalın şekliyle değil, gizlenmiş ya da değişime uğramış olarak kullandığını belirtir (İlyasoğlu, 1998, s.248).

Kaynakça

- Durakbaşı, A. (1998). Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliğinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler Dergisi, A. Berktaş Hacımiraçoğlu (eds), Tarih Vakfı Yayınları,,İstanbul, s. 29-50.
- Güdek, B. (2014). Cumhuriyet Dönemi Müzik Alanında Yabancı Uzman Raporları, Tarih Okulu Dergisi (TOD), Sayı XVII, İzmir, s. 629-659.
- İdil, E. (2015). Bir Cumhuriyet Hanımefendisi, Besteci Nazife Güran, İstanbul Kültür Üniversitesi Gazetesi, İstanbul.
- İlyasoğlu, E. (1998). Çağdaş Türk Bestecileri, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- İnan, A. (1975). Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Kaymaz, İ. Ş. (2010). Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Ankara, s.333-366.
- Uçan, A. (1997). Müzik Eğitimi. Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara.

İslam'ın, Kadınların Kamusal Alanda Çalışmasına Bakışı

Received/Geliş: 10/06/2017
Accepted/Kabul: 17/10/2017

Mustafa TUNÇER*

Öz

İslam, kadınla erkeğin insanlık, fazilet, Allah'a kul olma bakımından eşit olduğunu vurgulamış, yaratılıştan gelen farklı kabiliyetlerini göz önüne alarak toplum hayatında işbölümünü öngörmüştür. Söz konusu bu işbölümünde öncelikleri belirlemekle beraber ihtiyaç hâsıl olduğunda erkek ve kadın arasında rollerin değişmesine de kapıyı açık tutmuştur. Hz. Muhammed ve halifeler döneminde kadınların içtihadta bulunarak fetva verdikleri, hâkimlik yaptıkları, savaşa katıldıkları, yönetimin kararlarını etkileyecek siyasi faaliyetlerde buldukları bilinmektedir. Bu çalışmada İslami açıdan kadının kamuda çalışmasına dair yasaklayıcı, kesin ve bağlayıcı deliller bulunmadığı; aksine kamu görevinde bulunabileceğine işaret eden deliller tartışmaya açılacaktır. Tarihi süreç içerisinde kadının kamuda nispeten az istihdamı, devlet başkanlığı görevinde ise neredeyse hiç bulunmamış olması, sadece müslümanlara has bir konu olmayıp tüm insanlığın meselesidir.

Anahtar kelimeler: İslam, kadın, kamusal alan, kadın istihdamı.

* Yrd.Doç.Dr. Giresun Üniv. İslami İlimler Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi
E-Mail: mustafatuncer061@hotmail.com

View of Islam to Public Field Work of Women

Abstract

Islam, emphasises equality of in terms of humanity, virtue, servitude to God; foresees work sharing in life of society taking into account different abilities from genesis. In other words, this division of labor keeps the door open for changing roles between men and women the when need arises with determinig priorities. During the period of Muhammed and Caliphate, it is known that women are involved in political activites that affirm their decisions in the ijihad, granting fatwa, conducting judgship, participating in the war, and making decisions of the administration. In this study, will be discussed there is no definite and binding evidence on the Islamic aspect of womens work in the public sector; on the contrary, there is evidence that there can be a public office. In the historical process, the relatively low employment of women in the public sector and the fact that they are almost neverfound as a president is not only a matter for Muslims, but a matter of all humanity.

Keywords: Islam, woman, public space, employment of woman.

Giriş

İslam'ın kadın konusundaki yaklaşımını anlayabilmek için öncelikle Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in (sav) sahih sünnetine bakmak sonra da toplum nezdindeki kadının sosyal konumunu incelemek gerekir. Kur'an'ın değişik surelerinde kadının yaratılışı başta olmak üzere onun dini, hukuki, sosyal ve ekonomik alanlardaki hak ve sorumlulukları ya da Allah'a kul olma açısından erkeklerden hiçbir farkının olmadığı, ancak Allah katında üstünlüğün sadece takvaya yönelik tutum ve davranışlara bağlı olarak şekillendiği gibi daha pek çok alanda ayetler¹ yer almaktadır.

İslâm dünyasındaki pek çok düşünürün bir şekilde “erkek-kadın” konusuyla ilgilendiğini söylemek mümkündür. Müslüman aydın üzerinde oluşturulan ciddi baskılar, İslâm ve Müslümanlara yönelik sataşmalar ve töhmetler, İslâm'ın kadın özgürlüğünün önünde bir engel oluşturduğu yönündeki iddialar, Müslüman düşünürleri bu konuda düşünmeye sevk etmiştir. Bu konu, günümüzde dahi, Batı Dünyasında İslâm'ı karalamaya yönelik kullanılmakta olup, bu yüce dinin, kadın düşmanı olduğu propagandası yapılmaya devam edilmektedir. Doğal olarak da Müslüman aydınlar, bu konuda üretilen iddia ve iftiraları cevaplandırmaya çalışmıştır. Söz konusu bu batılı aydınlardan bazıları vicdanlarının sesine kulak vererek Müslüman olan, bir kısmı ise ihtida etmediği halde eserlerinde İslâm'a ilişkin insafli atıflarda bulunan batılı bazı ilim adamları da Müslüman aydınlara bu hususta destek vermişlerdir. Müslüman toplumun bir kısmının zihinlerinde de, Kur'ân-ı Kerîm'de kadın-erkek hakkındaki hükümlerin farklılığı sebebiyle, İslâm'ın erkeğe, kadına nispetle daha fazla kıymet atfettiği şeklinde bir algı bulunmaktadır (Demirel, 2016: 63-64). Kadının değerini düşürücü, aşağılayıcı bu algının düzeltilmesi akl-ı selim sahibi her Müslüman için elzem bir durum oluşturmaktadır.

Kur'an- Kerim, kadın ve erkeği insani yönleriyle tamamen eşit görmekte ve ayetlerde onlara hitap ederken bu durum göz önünde bulundurulmaktadır. *“Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun,”* (Nisa, 4/1). Ayrıca her iki cinsten *“... Erkek ve kadından her kim inanarak faydalı iş yaparsa...”* (Mü'min, 40/40) karşılığının cennet olduğu ve hayırlı işlerde yarışmaları gerektiği (Bakara, 2/148; Mâide, 5/48) vurgulanmaktadır.

İslam'ın kadına bakışı noktasında iki zıt görüş son yıllarda adeta birbirleriyle yarışmaktadırlar. Bir taraf İslam'ın kadına değer vermediği, onu aşağıladığı, erkeği kadından üstün tuttuğu gibi iddialarda –hatta delilleri Kur'an ve sünnetten- bulunurken; diğer taraf da bu

¹ “Allah yanında en üstün olanımız, (günahlardan) en çok korununuzdur.” (Hucûrât, 49/13) “Erkek veya kadından her kim inanarak güzel işler yaparsa, işte öyle kimseler cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.” (Nisa, 4/124; Ayrıca bkz. Nisa, 4/32; Tevbe, 9/71; Nahl, 16/97...)

iddiaların aslının olmadığını, İslam'ın kadına en yüksek değeri verdiğini, kadını erkekle bir tuttuğunu yine aynı ayet ve hadislerle beraber ispatlamaya çalışmaktadır.

Kadın konusunda en fazla tartışılan ve kadının konumunu belirlemede esas olan konuların başında, erkeklerin kadınlar üzerinde hâkimiyeti ve aile reisliği, iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk sayılması, mirasta erkeğe tanınan hakkın yarısının kadına tanınması, erkeğin birden fazla kadınla evlenebilmesi, boşama hakkının erkeğe verilmesi ve kamuda kadının çalışması gelmektedir.

Kadın ve erkeği her yönüyle eşitlemeye çalışmak fitrî olmadığı gibi mümkün de değildir. Biyolojik farklılıklar kadın ve erkeği birbirinden ayırmakta, birbirini tamamlayan iki ayrı unsur olarak insan cinsinin hayatiyetini devam ettirmesini sağlamaktadır. Nitekim yaratılıştan gelen farklılıkların üstünlük olarak algılanışı “*üstünlük takvadadır*” (Hucûrat, 49/13) ayeti ile tamamen reddedilmektedir. Gerek yaratılış ve gerekse hak ve sorumluluklar yönünden erkeklerle eşit konumda olan bir kadın portresi çizen Kur'an-ı Kerim, Allah katında yegâne ayırt edici kriterin takva olduğuna vurgu yapmaktadır. Takva, kısaca Allah'ın emir ve yasaklarına uyma konusunda kişinin hür iradesiyle yaptığı bilinçli tercihleri ifade eder.

İnsanların iradeleri dışında, kalıtım yoluyla bu dünyaya getirdikleri bir takım özellikleri ve farklılıkları vardır. Ne var ki, kuvvet ve iktidar sahipleri, bu farklılıkları zaman zaman başkalarına karşı zulüm aracına dönüştürmüşlerdir. Mesela insanlık tarihi, soy taassubunun ve üstün ırk iddialarının katliama varan zulümlerine şahit olmuştur. İnsanlık kast sisteminden siyah-beyaz tenli ayırımına kadar pek çok haksızlıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Üstelik bu cahili taassup hâlâ varlığını sürdürmektedir (Şekerci, 2015: 50). Yukarıda verilen ayet bu konuda insanların kendi aralarında ya da başkaları için düşünce planına alıp üstünlük kriteri olarak gördükleri renk, dil, cinsiyet, soy-sop gibi kavramların Allah nezdinde herhangi bir değerinin olmadığını ve kadını erkekten sonra ikinci sıraya koyan anlayışın geçersiz olduğunu vurgulamaktadır.

Diğer taraftan farklılıkları görmemezlikten gelerek kadın için ayrı bir konumlandırma arayışı da yaratılışa ait gerçeklerle tezatlık teşkil eder. Bu konudaki kadın-erkek farklılığına Yüce Allah şu şekilde dikkat çekmektedir: “*Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeylere göz dikmeyin. Erkeklerle de kazandıklarından bir pay var, kadınlara da kazandıklarından bir pay var. Allah'tan O'nun lütfünü isteyin. Kuşkusuz Allah her şeyi bilendir*” (Nisa, 4/32).

Allah, insan soyunun devamı için farklı fizyolojik özelliklerle donattığı kadın ve erkeği; birbirlerinde sükûn bulmaları ve aralarında sevgi ve merhamete dayalı bir ilişkinin oluşabilmesi için adeta birbirleriyle örtüşen bir kimlikle yaratmıştır (Rum, 30/21). Fizyolojik farklılıkların oluşturduğu bu tamamlanmışlık, kadına anneliği hazırlayan biyolojik farklılıkları ve dış

görünümünden kaynaklanan çekiciliği tanırken (Al-i İmran 3/14); erkeğe fiziki güç ve gücün hayata geçirilmesine imkân sağlayan özellikleri sağlamıştır (Şekerci, 2015: 43).

Erkekle kadın yaratılış itibariyle farklı donanımda olsalar da idari yetenekli, karar dağıtan, ağır yükler kaldıran ve savaşlarda dövüşen veya erkeğe ait diğer fonksiyonları oldukça ehil olarak yerine getiren bir kadın bulunabilir. Karşı cenapta da yemek pişirebilen, ev işlerinde oldukça mahir, çocuklarına karşı annelik şefkati ve duygularına sahip veya hissi olarak çok kararsız ve değişen halet-i ruhiyesinin gidip geldiği bir erkeğin de mevcudiyeti az da olsa bulunabilir. Hadisenin mantıki sonucu her cinsin kendi cinslerinin kabiliyetlerine sahip olduğudur. Fakat bu husus, erkek ve kadının tamamen birbirlerinin benzeri olmadığını ispat etmez. Bu benzerlik, kesinlikle onların karakterleri, hisleri veya zevklerinde bir farklılık meydana getirmez (Afzalur Rahman, 1996: II, 50).

İslam toplumlarındaki uygulamaların her zaman yukarıda belirtilen esaslara uygun olarak şekillendiğini söylemek mümkün değildir. Bazen kökleşmiş ataerkil /pederşahi aile anlayışı ve bu anlayış çerçevesinde kısıtlayan telakki, ayet ve hadislerin yorumlanmasına dayandırılmak istenmiş, bazen de sıhhati şüpheli hadislere yaygınlık kazandırılarak bu yorumlara uygun bir zemin hazırlanmıştır. İnsanlara uğursuzluk getiren varlıklar arasında kadının da sayıldığı “Üç şey uğursuzluk getirir: Ev, kadın ve at” (Buharî, “Cihad”, 47; Müslim, “Selam”, 115-120; Ebu Davud, “Tıb”, 24) hadisi, bunun örneklerinden biridir. Bu hadis, her şeyden önce Hz. Peygamber (sav)’in İslam’da uğursuzluğun olmadığını belirten beyanıyla çelişmektedir (Buharî, “Tıb”, 43; Müslim, “Selam”, 110-114). Bir başka örnek; namaz kılanların önünden merkep, kara köpek ve kadının geçmesi durumunda namazın bozulacağını ifade eden hadistir (Müslim, “Salât”, 50; Ebu Davud, “Salât”, 109; Tirmizî, “Salât”, 136). Hz. Aişe bu hadise şiddetle itiraz etmiş ve “Bazen Resülullah namaz kılarken ben onunla kiblesi arasında yatmış olurum, secde etmek istediğinde ayaklarıma dokunurdu, ben de onları çekerdim”, demiştir (Buharî, “Salât”, 108; Müslim, “Salât”, 51; Ebu Davud, “Salât”, 111).

Kadınların kamusal alanda çalışmasının caiz olup olmamasına ilişkin konumuza geçmeden önce kadın konusu üzerinde öteden beri geleneksel yaklaşım ile modern bakış arasında tartışılan hususları aşağıda gündeme alıp kısaca irdelemenin konunun anlaşılmasına katkı sağlayacağı kanaatindeyim.

1- Erkeklerin Kadınlar Üzerinde Hâkimiyeti ve Aile Reisliği

İslam, başta Cahiliye Arap toplumu olmak üzere eski kültürlerde yer alan erkeğin kadın üzerindeki mutlak egemenliğini kırmakla kalmamış, ortaya koyduğu ilke ve kurallarla onun kendine özgü kişiliğini güvence altına almıştır.

Tarihsel süreç içerisinde bütün toplumlarda kadın haklarının korunması ve sosyal hayatta dengenin sağlanması konusu kimi zaman kültürel ortamdan, kimi zaman toplumsal yaşamdaki çifte standartlardan, kimi zaman dini ve hukukî metinlerden, kimi zaman kadının fizikî zayıflığından dolayı daima çok tartışmalı bir mevzu olmuştur (Coşkun, 2011: 78-79). Günümüzde kadınların karşı çıkıp eleştirdikleri sosyal konum açısından kadın ve erkek kimlikleri ve rolleri konusundaki sorunların temeli Kur'an kaynaklı olmaktan ziyade toplum tarafından belirlenmiş ön kabuller/gelenekler olduğu görülmektedir.

Her sosyal oluşumun fertleri arasında grup içi işleyişin sağlanabilmesi için yetkilendirilmiş birinin önderlik yapması gerektiği gibi aile içinde de görev ve sorumlulukların düzeninin gerçekleştirilebilmesi için fertlerden birinin lider/reis olması gerekir. Nitekim Kur'an'a göre bu görev antropolojik yapısının sertlik, dayanıklılık, azim, direniş ve fiziksel donanım gibi yönlerden kadından farklı olan erkeğe verilmiştir. *“Allah, insanları birbirinden üstün kıldığı ve mallarından harca(yıp kadınların geçimini sağla)dıkları için erkekler, kadınlar üzerinde yöneticidirler”* (Nisa, 4/34). Ayette geçen yönetici anlamındaki “kavvam” ifadesi, koruma ve yönetme yetkilerine müştereken sahip olmayı ifade etmektedir. Aile reisliğinin kocaya verilmesi, toplumun bu en küçük biriminde ortaya çıkacak karmaşayı önleme ve huzuru sağlama hedefine yöneliktir. Dolayısıyla burada ontolojik bir üstünlükten ziyade fonksiyonel bir yetki farklılığının söz konusu olduğunu söylemek gerekir (Fazlurrahman, 1993: 93). Bu genel kural, olağanüstü durumlarda rollerin değişmesi durumunda, yetenek ve harcama yükümlülüğünün yer değiştirdiği münferit örneklerde farklı bir durumun ortaya çıkmasına engel teşkil etmez. Nitekim bazı çağdaş İslam âlimleri, harcama yükümlülüğünün yer değiştirebildiği zamanımızda bu kuralın değişmez olmadığını (Vedud, 2000: 100-108; Fazlurrahman, 1993: 93-94) ifade etmektedirler.

Yukarıdaki ayette ifade edilen erkeğin bir derece üstünlüğü, mutlak anlamda bir üstünlük ölçüsü olmayıp, insanların birbirine karşı bazı yönleriyle tercihi ifade etmektedir. Bu bağlamda kadın ve erkeklerin yaratılıştan sahip oldukları farklılıklar, özellikle erkeğin kadına karşı egemen olma gibi bir sonuç ortaya çıkarmamaktadır.

Herkesin amir, işveren, müdür, âlim olması nasıl imkânsız ise, eşitliği sağlama düşüncesiyle ailede hem erkeğin hem kadının aynı anda reis olmasını istemek de o nispette imkânsızdır. Tarih boyunca şayet reis erkek değil de kadın olmuş olsaydı, bu defa da kadının reisliği sorgulanacaktı (Kırbaçoğlu, 1991: 273).

Kaldı ki, erkeğin aile reisi olması kadına tahakküm veya hegemonya anlamına gelmemektedir. Ailede erkekle kadın arasında karı-koca ilişkileri dışında birbirini tamamlayan, birbirine destek veren iki inanan, iki “insan” olarak bakılmakta olduğunu gösteren pek çok ayet

(Tevbe, 9/71; Ahzab, 33/35; Muhammed, 47/19; Al-i İmran, 3/195) görmemezlikten gelinemez. Dahası bazı ayetlerin iniş sebebi irdelendiğinde kendilerinin bağımsız bir birey olduklarının farkında olan bazı kadınların da olduğu ve haklarını yedirmemek için bazı girişimlerde buldukları görülecektir. “Sözünü Allah’a işittiren kadın” olarak isim yapan Havle bint Huveylid’dir. Genç ve güzel iken kendisiyle evlenen, güzelliği kaybolduğunda “zıhar”² yapan kocasını şikâyet eden ve bu konuda Hz. Peygamber’le tartışan bu bayanla ilgili ayet nazil olması dikkat çekicidir. Hatta ilgili ayetin bulunduğu sureye bu yüzden “Mücadele” adı verilmiştir.³

Kur’an-ı Kerim reislik görevini iki şarta bağlamaktadır. Bu iki şart ortadan kalktığında reislik görevinin de ortadan kalktığından kuşku etmemek gerekir. Zira hüküm illete bağlıdır. İlet kalkınca hükmün de kendiliğinden ortadan kalkacağı açıktır. Tıpkı su bulunmayınca teyemmüme başvurulması, su bulununca teyemmümün geçerliliğini yitirmesi gibi. Eğer toplumsal şartların gelişmesi sonucu, erkek, ayette söz konusu edilen şartları yerine getiremezse, yöneticilik görevine hak talep edemez. Yalnız şu hususu da hemen belirtelim ki, yöneten ister erkek ister kadın olsun, bu birinin diğerinden üstün olduğu anlamına gelmez (Akdemir, 1991: 268) Bu durum, üstünlük probleminden çok toplumsal bir algı konusudur.

2- Kadının Siyasi Hakları ve Kamusal Alanda Çalışması

Erkek egemen bir toplumun bütün kurum ve kuruluşlarıyla kadın üzerinde hegemonyasının sürdüğü bir sırada gönderilen İslamiyet, kadınların aleyhindeki erkeklerin söz konusu tartışılmaz üstünlüğünü ortadan kaldırmanın yanı sıra her türlü haklarını teslim etmiştir. Ezilmişliğin her yönüyle yansıdığı ve yaşandığı kadın imajının hızla silinmeye çalışıldığı yeni sistem, kadınların lehine her türlü hak ve hukukun tesis edildiği yeni dönemde kadınla erkeğin insan olma noktasında eşit ama farklı olduğu gerçeğinden hareketle ele alan bir temele sahiptir.

Yüce Allah Kur’an’da erkek veya kadın arasında hiçbir ayrıma gitmeden iyi ve yararlı eylemlerde bulduklarında her birinin mükâfatlandırılacağını ifade etmektedir. *“Rableri onlara karşılık verdi: “Ben, sizden erkek kadın, hiçbir çalışanın işini zayi etmeyeceğim. Hep birbirinizdensiniz. Göç edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolunda işkence edilenler, vuruşanlar ve öldürülenler... Elbette onların kötülüklerini örteceğin ve onları altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım”* (Al-i İmran, 3/195).

² Zıhar, kocanın hanımına; “Sen bana annemin sırtı gibisin” demesidir (İsfahani, 2012: 664).

³ Bu konuya ilişkin benzer rivayetlerden birisi şöyledir: Havle, kocasının kendisi için “Senin sırtın benim için artık annemin sırtı gibidir” demesini Resulullah’a şikâyet eder. Hz. Peygamber’in “Bu konuda bana herhangi bir şey vahyedilmedi” demesi üzerine Havle, “Ey Allah’ın Resülü, sana her konuda vahiy geliyor da sıra benim durumuma gelince vahiy sükût mu etti?” cevabını verir. Hz. Peygamber yine “Dediğim gibi bu konuda herhangi bir vahiy gelmedi” deyince Havle de “Ben de şikâyetimi Allah’ın elçisine değil, Allah’a arz ederim” der ve bunun üzerine ayet iner: “Allah kocası hususunda seninle tartışan ve durumunu Allah’a şikâyet eden kadının sözünü işitmiştir. Zaten Allah sizin ikinizin arasında geçen konuşmalarınızı işitiyordu. O her şeyi işiten ve her şeyi görendir.” (Mücadele, 58/1. Rivayet için bkz. Taberi, 1988: XXVIII, 3).

Yöneticiliğe talip olacak kişilerin bilgi, beceri, yetenek ve tecrübesiyle daha ileri seviyede bir donanımına sahip liyakatli kişilerden seçilmesi gerektiği görüşü herkesçe onaylanan genel bir kabuldür. Birçok çağdaş müslüman araştırmacı, yöneticilikte en önemli şartın liyakat olduğunu göz önünde bulundurarak kadınların devlet başkanlığı dâhil her kamu görevini üstlenebileceklerini, imamlığın ve ordu komutanlığının bizzat devlet başkanı tarafından yapılmasının gerekmediğini (Öztürk, 2016: 109-110) ileri sürmüşlerdir.

Sosyal hayatta erkek ve kadının türlerine ait yaratılış özelliklerine, fiziksel yetenek ve kabiliyetlerine göre hayatın her aşama ve alanında çalışmaları, yaşam için gerekli ihtiyaçlarını giderecek iş ve eylemlerde bulunmalarından daha doğal bir şey olamaz. Sahip oldukları fiziksel yetenekler göre kadın için öncelik; ev hayatının düzenli işleyişi, çocuk bakımı, eğitimi ve hayata hazırlanması olurken; erkeğin öncelikli işi de fiziksel kabiliyetlere/güce göre daha çok ev dışında üstleneceği her türlü iş ve eylemler olmaktadır.

Hangi tür görev olursa olsun o göreve atanacak kişide öncelikle aranması gereken şartlardan birisi liyakat ve ehliyettir. Kur'an'ın "*emanetleri ehline veriniz*" (Nisa, 4/58) şeklindeki hükmü gereğince görev ve sorumluluk üstlenecek olanların bilgi, kabiliyet, yetenek, tecrübe, yaş, güç, duygusal durum vs. bakımından ehil kişilerden seçilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Yöneticilik görevinin bir emanet olduğunu bildiren Hz. Muhammed (sav) de kendisinden idarecilik görevi isteyen Ebu Zer'e kendisinin zayıf olduğunu vazifenin sorumluluğunun büyük olduğunu belirterek (Müslim, "İmare", 4) görev vermemiştir. Şu halde hukuki bir kimliği temsil eden ehliyetin, ayet ve hadislerde cinsiyet ayrımına tabi tutulmadan kadına verilmesi konusunda bir engelleme bulunmadığına göre bu göreve gelecek olanların kadın da olabileceği anlaşılmaktadır.

Kadının kamusal alan dışında da gerektiğinde çalışması konusunda İslami kaynaklarda bir engelleme söz konusu edilmemiştir. Kadın dilediğinde evin geçimine katkı sağlamak üzere özel alanlarda çalışmasına dair Asr-ı saadet'ten başlamak üzere İslam tarihinde bunun çok örneklerine rastlamak mümkündür. Kaynakların ifadesine göre meslekleri ile bilinen 72 sahabe bulunmaktadır. Bunlardan biri de deri tabaklama işinde çalışan Hz. Muhammed'in eşi Zeyneb bint Cahş'tır (İbn Sa'd, 1968: VIII, 108; Müslim, "Nikâh", 9).

Kamusal alanda erkeğin çalışması hiçbir şekilde tartışmaya açılmazken, kadının iş hayatındaki varlığı ve konumu tartışma yaratmaktadır. Kaynaklara bakıldığında bu tartışmanın, bağlayıcı naslardan çok; örf, adet ve ihtiyaca dayandığı anlaşılmaktadır. Kamu görevi daha çok icra, idare, kaza, savunma ve teşri gibi alanlarda gerçekleşmektedir. Kadının içtihat alanındaki faaliyetleri konusunda önemli bir karşı görüş mevcut değildir. İlk devrin Müslüman kadınları

arasında erkeklere benzer ilmi faaliyetlerde bulunan Hz. Aişe gibi müçtehit kadınlar yetişmiştir (Karaman, 1991: 289).

İslam hukukuna göre kadın askerlik yapmak ve savaşa katılmakla mükellef değildir (Topaloğlu, 2016:323). Savunma konusunda kadınların, Hz. Muhammed hayattayken ordunun geri hizmetlerinde, gerektiğinde fiilen savaşa katıldıkları bilinmektedir. Nesibe el-Maziniyye adındaki bir kadın ikinci Akabe biatına katılmış, Uhud savaşında Müslümanların yenilgiye uğradığı bir zamanda elinde kılıcıyla Hz. Peygamber'i korumuştur. Yine aynı kadın sahabe Yemame savaşına katılmış ve büyük yararlar sağlamış, ancak on iki yerinden yaralanmıştır (İbn Hacer, 1995: IV, 403). Ayrıca Uhud ve Huneyn savaşlarına katılan Ümmü Süleym ve Ümmü Harâm, Uhud'a katılan Ümmü Salit, Hayber Gazvesine iştirak eden Ümmü Sinan el-Eslemiyeye ve birçok gazveye katılan Rübeyyi' bint Muavviz gibi bayan sahabeleri de savaşlara katılıp yararlık gösteren kadınlar arasında saymak mümkündür (Aydın, 2001: XXIV, 92).

a) Hâkimlik Yapması

Kadınların İslam tarihi boyunca dönemin diğer toplumlarında olduğu gibi genel olarak kamu görevinden uzak tutulduğu bilinmektedir. Gerçi İslam hukukçuları, kadının devlet başkanlığı ve hâkimlik dışında kamu görevi yapmasına umumiyetle karşı çıkmamışlardır. Hz. Ömer'in kadınların devam ettiği Medine Pazarına **Şifa bint Abdullah**'ı denetim görevlisi olarak tayin ettiği kaydedilmektedir. Hâkimlik konusunda ise farklı görüşler ileri sürülmüştür. Malikî, Şafîî, Hanbelî fakihleri arasında ağırlık kazanan görüşe göre kadınlar hâkimlik yapamaz. Hâkimliği şahitlik gibi kabul eden Hanefiler ise had ve kısası gerektiren suçlar dışındaki davalarda kadının şahitlik gibi hâkimlik de yapabileceğini söylemektedir. İbn Cerir et-Taberî ve Hasan-ı Basrî gibi âlimlerle zahirî fakihleri hüküm vermeyi fetva vermeye benzeterek kadınların her türlü davada hâkimlik yapabileceğini (Aydın, 2001: XXIV, 90) ifade ederler.

Kadının hâkimlik yapıp yapamayacağına ilişkin âlimlerin ayrıştığı üç temel nokta aşağıda da açıklanacağı gibi şöyle özetlenebilir. *Birincisi*, kadın hiçbir şekilde hâkimlik yapamaz. *İkincisi*, kadın her çeşit hukukî davalarda hâkimlik yapabilir. Orta yolu bulan *üçüncü* görüş ise, kadın, şahitlik yapabildiği davalarda hâkimlik yapabilir, yani ceza davaları hariç diğer konularda hâkimlik yapabilir.

Pek çok fıkıh âlimi kadının hâkimlik yapamayacağını ifade ettiği birinci görüşü benimser. Bunların arasında daha çok Şafîî, Hanbelî, ve Malikî (bkz., Maverdi, 1966: 130; İbn Kudame, (1342): XI, 380-386; İbn Arabî, ts. III, 1457) âlimleri yer alır.

Kadının hâkimliğinin caiz olmadığını ifade eden bu görüş sahiplerinin aşağıda ifade edileceği üzere kadının devlet başkanlığını kabul etmeyenlerle neredeyse aynı argümanları kullandıkları anlaşılmaktadır (Görgülü, 2014: 205).

İkinci görüş Hanefilerin görüşüdür. Onlara göre kadın hangi konularda şahitlik yapabiliyorsa yani had ve kısas gibi cezaları ihtiva eden davalar hariç mali konularda hâkimlik yapmasında bir sakınca yoktur. Bununla birlikte, Hasan-i Basrî, Taberî ve İbn Hazm gibi âlimler ceza davalarında kadının hâkimlik yapabileceğini kabul ederler. Bazı Şafiiler de bu görevi zaruret haline bağlayıp ehliyetli erkek bulunmadığında kadının hâkimlik yapabileceğini (bkz., Maverdi, 1966: 65; İbn Hazm, 1988: IX, 429-430) ifade ederler.

Üçüncüsü: Zahirilerin görüşüdür. Onlara göre hâkimlik, fetva ve hüküm vermeye benzemesi nedeniyle fetva verme yetkisi olan kadın had ve kısas dâhil her konuda hâkimlik yapabilir. Hukukta *ibaha* (yapılabilirlik) esastır. Aksine bir nas bulunması halinde ancak o görev ya da iş yapılamaz ya da istisna edilebilir. Bu konuda da olumsuz anlamda bir nas olmadığı ve “*Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder*” (Nisa, 4/58) ayetinde de bir sınırlama bulunmadığına göre, hâkimlik makamını işgal etmesinde bir sakınca olmaması gerekir (Maverdi, 1966: 65; İbn Hazm, 1988: IX, 429-430). Bu ayetin hitap şeklinde erkek ve kadın arasında bir ayrıma gidilmemekte ve her iki cinse yönelik bir ifade olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle Kur'an tarafından hüküm veya fetva vermekle yetkilendirilmiş kişilerin kıyasen hâkimlik görevinde bulunmaları da doğal karşılanması gerektiği kanısındayız.

Kur'an ve sünnette kadının hâkimlik dâhil bazı siyasi görevler alamayacağına ilişkin bir nas bulunmazken, İslam tarihinde siyasi meselelerde hem fikir vermek suretiyle hem de fiilen rol oynamış olan kadının bu tür görevleri yapmasını engellemek, İslam'ın temel prensipleriyle uyumsuzdur (Akkaya, 1991: 250).

Kısacası, hâkimlik görevinin icrasında cinsiyet ayrımına göre bir tanzim yapmaya yönelik her hangi bir nas ne Kur'an'da ne de sahih sünnette yer almadığına göre kadının bu alana ilişkin görevleri ifa etmesini engellemek dayanaksız bir hüküm olsa gerektir.

Kadının hâkimlik yapamayacağını öne sürenler Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler döneminde herhangi bir kadının bu göreve getirilmediğini belirterek, bunu kadınların hâkim olamayacağına delil olarak sunmaktadırlar. Oysa pratikte böyle bir uygulamanın olmaması bunun yasak olduğunu göstermez. Hz. Muhammed ya da halifeleri tarafından herhangi bir sahabe kadına hâkimlik görevinin verilmemiş olmasını değişmez bir nas olarak algılamak yerine, o günün toplumsal şartları ve kadına karşı tutumlarının bir yansıması olarak anlamaya çalışmak daha doğru olmalıdır (Görgülü, 2014: 208).

Sonraki dönemlerde sayıları az da olsa bazı kadın hâkimlerden söz edilmektedir. Abbasi halifesi Muktedir'in annesi Seyyide'nin girişimiyle Şûmal ile Harizmşah Muhammed'in annesi Türkan Hatun'un mezalim mahkemesi başkanlığına getirilmeleri örnek olarak verilebilir (Görgülü, 2014: 209).

Kısacası, hâkimlik görevini üstlenecek olanların cinsiyetini ima edecek bir nas olmadığına ve kadının hâkimlik yapamayacağını belgelendirecek aşikâr bir hüküm ne Kur'an'da ne de Resülullah'ın sünnetinde bulunmadığına göre hâkimlik yapabilmesinin önünde bir engel bulunmamaktadır. Bu itibarla ihtiyaç duyulduğu zaman ve zeminde mesleğin gerektirdiği eğitim, bilgi ve kabiliyet donanımına sahip kadınlar hâkimlik yapabilirler.

b) Seçme Hakkı

İslam'da toplumu yönetecek kişilerin seçiminde kadın ve erkeğin her iki cinsin hakkı ve görevidir. Aksini ispat edecek herhangi bir delile rastlamak mümkün değildir (Akkaya, 1991: 238). Bu durumda İslam Hukukunun genel kurallarından olan "Eşyada aslolan ibahadır" kuralı gereği aksi hüküm olmadığına göre kadın ve erkeğin bu hakkı kullanmalarında hiçbir beis yoktur. Hz. Peygamber (sav), aralarındaki kadın sayısı az olsa da her iki cinsten Akabe denilen yerde birkaç kez biat⁴ aldığı, bunların bazısında kadınların bulunduğu bilinmektedir (Taberî, 1988, XXVIII: 51-53; İbn Hacer, 1995: IV,457). Söz konusu bu biatların siyasi olmayıp dini olduğu şeklinde zaman zaman dillendirilen itirazlara söyle cevap verilebilir: Hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuk öldürmemek, Peygamber'in emrettiklerine karşı gelmemek (Mümtehine, 60/12) gibi hususlar dini yönlerinden ziyade hukukî ve siyasî içeriklidir. Bu itibarla kadınların Hz. Peygamber'e verdikleri sözün tamamen seçme hakkına dair bir konu olduğu açıkça söylenebilir.

Resülullah'tan sonra Raşid halifeler döneminde de halifenin dilediği zamanlarda çağırıp istişarelerde bulunduğu (hal ve akd ehli) bir zümre bulunurdu. Yine Hz. Ömer'in zaman zaman fikirlerine müracaat ettiği Şifa Hatun, halife seçimi için aralarında kadınların da bulunduğu Medine halkına danışan Abdurrahman b. Avf örnek olarak sunulabilir. Daha çarpıcı bir örnek de Cemel savaşında ordunun önünde yer alan ve doğrudan siyasete karışma anlamına gelen Hz. Aişe'nin tutumudur (Topaloğlu, 2013: 342).

c) Seçilme Hakkı

Kadın, seçmen olabildiği gibi herhangi bir görevi yapmak üzere tayin edilebilir veya yasama görevini yerine getirmek için parlamento üyesi de seçilebilir. İslam'a göre toplum düzeninin sağlanmasında özellikle önemli kararlar arifesinde istişare yapılması öngörülmüştür.

⁴ Biat/bey'at, devlet başkanına itaat etmek ve ona bağlı kalmak üzere söz vermektir (İbn Haldun, 1982: I, 435).

Nitekim Kur'an'da “Onların işleri aralarında **danışma** iledir” (Şûra, 42/38), buyurulmaktadır. Hz. Muhammed'in de bu emre uygun hareket ettiği⁵ herkesin malumudur.

Siyasi bir katılım örneği teşkil eden “**şûra**”da esas olan, danışılan kişilerin ilgili konulardaki bilgi, beceri, liyakat ve adalet sahibi olmalarıdır (Maverdi, 1966: 31). Bu konuda cinsiyetin gerekçe olarak ileri sürülebilecek hukuki bir dayanağı bulunmamaktadır.

Kadının şûra üyesi, milletvekili gibi üst kariyerli mesleklerde çalışmasına dair olumsuz görüş bildirenlerin yanı sıra çoğu âlim olumlu kanaat içerisinde olmuşlardır (Karaman, 1991: 289). Olumlu kanaat bildiren pek çok araştırmacıdan biri İzzet Derveze'dir. Ona göre kadınların meclise girmesi Kur'an'ın kadına tanıdığı siyasi haklardandır. Şûra meclislerinde görüşülen konular aynı zamanda kadınları da ilgilendirdiği için mecliste erkekler kadar kadınların da görüşlerini sunmaları en doğal haklarıdır (Derveze, 2000: VIII, 408).

Bazı kaynaklarda kadının kamusal alanda görev yapmasına olumlu bakmayan görüşlerin yer alması söz konusu nasların açık ifadelerinden kaynaklanmayıp bu görüş sahiplerinin içinde buldukları sosyo-kültürel ve ekonomik şartların bir yansıması olarak ortaya çıktığını düşünüyoruz. Nasıl ki, her erkeğin her çeşit mesleği layıkıyla icrası mümkün değilse; aynı şekilde hiçbir kadının herhangi bir mesleği gereği şekilde ifa edemeyeceği de söylenemez.

Kısaca, İslam'da kadının, devletin çeşitli kademelerinde toplumla ilgili kamu görevinde bulunması konusunda yasaklayıcı açık bir hüküm bulunmadığına göre kadının herhangi bir kamusal görevi üstlenmesinde bir sakınca olmaması gerekir. Bu itibarla milletin her ferdine, grubuna, kurum ve kuruluşlara dair görüş, düşünce gibi iradenin temsilinin gerçekleştiği parlamento veya mecliste kadınların görev alması doğal karşılanmalıdır.

d) Devlet Başkanlığı

İslam'da kadına dair bir mesele gündeme geldiğinde en fazla tartışılan konuların başında kadınların devlet başkanı olup olamayacağı gelmektedir.

Fıkıhçıların çoğunluğu kadının devlet başkanı olabilmesi konusunda olumsuz görüş beyan etmişlerdir.⁶ Bu âlimlere göre devlet başkanında aranan nitelikler arasında “erkek olma” maddesi zorunludur. Bu görüşü dayandırdıkları temel dayanak, kaynaklarda çokça üzerinde durulan ve “**felah**” hadisi diye bilinen “*Yönetimlerini kadına teslim eden bir toplum iflah olmaz*” (Buhari, “Megazi”, 82, “Fiten”, 18; Tirmizî, “Fiten”, 75), hadisidir. İlk dönemlerde devlet başkanının ordunun başında sefere çıkması, dini görevleri arasında Cuma hutbesini

⁵ Örnek: Hendek Savaşı sırasında Hz. Peygamber ashabıyla istişarede bulunurken Selman-ı Farisî'nin, şehrin etrafında kuyu kazılması önerisini kabul etmiştir (İbn Hişam, 1971: III, 235).

⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İbn Hazm, 1988: VIII, 421.

okuyup namaz kıldırması, bunlardan bilhassa ikincisi için onun erkek olmanın gerekliliğini kuvvetlendirici delil olarak sayılmaktadır (Aydın, 2001: 90). Oysa devlet başkanı olmanın şartları arasında “erkek”lik şartı bulunmamaktadır (Eskicioğlu, 1994: 103).

Kadının devlet başkanlığına layık olmadığına yönelik ileri sürülen delilleri değerlendirecek olursak öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, devlet başkanının Cuma namazı kıldırma gibi bir görevinin olduğu genel şartlar arasında geçmemektedir (Aktan, 1996: 262). Kaldı ki, devlet başkanı olanların da tamamının namaz kıldırma liyakatinin olup olmadığı da tartışılır.

Her kamu görevi gibi devlet başkanlığı için de liyakatin önemli olduğunu göz önünde bulunduran çağdaş araştırmacılar, kadınların devlet başkanlığı dâhil her türlü görevi üstlenebileceklerini, imamlığın veya ordu komutanlığının devlet başkanı tarafından yapılmasının gerekmediğini (Aydın, 2001: 91) ifade etmektedirler.

Yukarıda ifade edilen felah hadisinin Hz. Peygamber tarafından hangi ortam ve sebebe dayalı ifade edildiğine bakmak gerekir. Kendisi bizzat çevre ülkelerin devlet başkanlarına birer elçi ve mektup göndererek onları İslam’a davet etmiştir. Bunlardan İran hükümdarı mektubu okuduktan sonra parçalayıp atmıştı. Bu haber Peygamber (sav)’e ulaşınca “*onlar da paramparça olsun*” bedduasında bulunmuş, daha sonra hükümdar öldüğünde kızını hükümdar yaptıklarını haber alınca da “*İşlerini bir kadının idaresine bırakan kavim felah bulamayacaktır,*” buyurmuştur. Hz. Peygamber bu sözü söylemesini hazırlayan tarihi sebepler hadisin genel-geçer bir kural değil, belli bir toplumun akıbetini haber vermeye yönelik olduğuna karine teşkil etmektedir. Kısacası bu hadisi “bunu yapan İranlılar felah bulmayacaklardır” veya “devlet başkanlığı görevinde öncelik erkeklere ait iken buna riayet edemeyecek hale gelen toplum felah bulamayacaktır”, şeklinde anlamak en uygun yorum olsa gerektir (Karaman, 1991: 290). Yine bu hadisin, Hz. Aişe’nin Basra’ya yürüyüşü ve Cemel Olayı’na katılması sırasında, onun siyasi hareketine karşı zikredilmiş olması ve daha da önemlisi Hz. Aişe ve beraberindeki müslümanlardan hiç birisinin bu hadisten haberdar olmaması çok ilginçtir (Gürler, 2001: 76). Kısacası farklı şekillerde yorumlanmaya müsait bir hadisin,⁷ kadınların devlet başkanı olmasına karşı aleyhte bir delil olması mümkün değildir.

Fakihlerin çoğunluğu kadının devlet başkanı olamayacağını iddia etmekle birlikte az sayıda da olsa (Muhammed Hamidullah, Hayrettin Karaman, Süleyman Ateş, Müteveli gibi)

⁷ Söz konusu felah hadisi üzerinde hazırladığı makalenin sonuç bölümünde Mehmet Azimli özetle şunları ifade eder: “Hadisin ravisinin güvenilirliği konusunda bazı şüpheler mevcuttur. Asr-ı Saadet döneminde dile getirilmeyen ve o dönemdeki birçok olayda gündeme getirilmediği için hadis muhtemelen siyasi gerekçelerle Şia tarafından uydurulan hadislerden bir olduğu kanaatindeyiz. Birçok insanın bilmesi gereken bir konuyu sadece bir kişinin aktarması ile dini sonuca ulaşmak mümkün değildir” (Azimli, 2002: 422). Kadın ve Siyaset adlı eserinde Ülfet Görgülü de bu konuya ilişkin şu değerlendirmeyi yapar: “Hadisin ravisi Hz. Ebu Bekre’nin Hz. Ömer tarafından şahitliğinin kabul edilmemesi, incelemekte olduğumuz bu rivayetin bir fikhî bir hükme dayanak olabilecek yeterlilikte olmadığını göstermektedir (2014: 115).

bazı çağdaş araştırmacılar kadının devlet başkanı olabileceğini söylemektedirler. Bu araştırmacılara göre en güçlü delillerden birisi “*İnanan erkekler ve inanan kadınlar, birbirlerinin velisidirler, kötülükten menederler, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah'a ve elçisine itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Allah daima üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir*” (Tevbe, 9/71), ayetidir.

Bu ayet hiçbir sınırlamaya tabi tutulmadan kadınlara da velayet (velilik) hakkı getirmekte ve toplumda değerlerin korunmasını kontrol ve temin vazifesi vermektedir. Kadınların bu görevi hem kadın ve hem de erkeklere karşı yerine getirmek durumunda olduğuna da “*her biri, birbirlerinin velisidir*” ifadesi delil teşkil etmektedir (Karaman, 1991: 291).

Kur'an'da 86 yerde geçen *veli/evliya* kelimesi dost ve koruyucu anlamlarına gelmektedir. Bütün bu ayetlerde kadın ve erkek arasında cinsiyet bakımından bir ayırımı gidilmemekte ve sadece inanç yönünden kişiler arası dostluktan söz edilmektedir.

Kadının devlet başkanı olabileceğine ilişkin en güçlü delil, aleyhinde hiçbir olumsuz ifadenin bulunmadığı Seba Melikesi “**Belkıs**”tır. Bu konuya dair Neml suresinde yer alan ayetlerde anlatıldığına göre Hz. Süleyman, Yemen'de bir kadın hükümdarın ve kavminin Güneşe taptıklarından haberdar olur ve kendilerini hak dine davet etmek üzere bir mektup gönderir. Mektubu alan Belkıs, danışmanlarını toplayıp fikirlerini sorar. Onlar, savaşı göze aldıklarını, alınacak karara uygun hareket edeceklerini bildirdikten sonra Belkıs, meseleyi savaştan hediye göndermek suretiyle halletmek ister. Daha sonra da bizzat kendisi Hz. Süleyman'ın yanına varır ve “*Rabbim, ben kendime zulmetmişim, fakat şimdi Süleyman'la beraber âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oluyorum*” (Neml, 27/22-44) diyerek, hak dini kabul ettiğini açık bir şekilde ifade eder.

Bu tarihi hadise İslam öncesine ait olmakla birlikte Kur'an-ı Kerim'de anlatılmakta, müslümanların bundan ibret ve örnek almaları istenmektedir. Belkıs yönetiminin aleyhine hiçbir şey söylenmemekte, onun bilgisini, ileri görüşlülüğünü, yönetim becerisini gösteren sözleri ve davranışları nakledilmekte ve bir ülkeyi kadının yönetmesinin kötü sonuçlar doğuracağına ait bir işarete bile yer verilmemektedir (Karaman, 1991: 291). Bu itibarla bu kıssada kadınların da devlet başkanlığı görevini ifa edebileceğine dair güçlü bir veri olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bu vakayla ilgili klasik dönemin yorumlarına bakıldığında Belkıs'ın güneşe tapan gayrimüslim bir kişiliğe sahip olması, dolayısıyla müslümanlara örneklik teşkil edemeyeceği ve kadının devlet başkanlığı görevi yapabilmesi için yeterli delil oluşturmadığı (Alusî, 1985: XI, 282-283; İbn Kesir, 1983: VI, 200) görüşü hâkimdir.

Klasik ve modern dönem yorumcuları arasında önemli ayrışmaya yol açan Belkıs'ın devlet başkanı göreviyle ilgili kısaca şu söylenebilir: Klasik dönem müfessirleri Belkıs'ın demokratik ve adil yöneticiliğini, ileri görüşlülüğünün yanında idari konulardaki liyakatini ön plana çıkarırken (İbn Kesir, 1983: VI, 200); modern dönem yorumlarında ise onun sonradan Müslüman olması da dikkate alınarak ülkenin meselelerini dirayetli, başarılı yürüttüğü ve demokratik sistemin gereklerinden olan “şûra” ilkesine göre hareket ettiği vurgulanmaktadır (Yazır, 1979: V, 3672-3676). Ayrıca bu kraliçenin devlet başkanlığı görevinin aleyhinde herhangi bir şey söylenmeyip sükût edilmesi, hatta iyi bir yönetici olduğunun vurgulanması bir anlamda onay anlamına gelmektedir.

İslam dininin ortaya çıkışından sonra önceki toplulukların veya devletlerin uygulamalarının (Şer'u men kablena) delil teşkil edip edemeyeceği konusu İslam âlimleri arasında ihtilafa yol açmıştır. Şirazî, Gazalî ve İbn Hazm gibi ulemaya göre eskilerin uygulamalarına göre amel edilmez. Ancak pek çok kelam âliminin yanı sıra Hanefî, Şafî ve Malikî fıkıhçılarına göre amel edilebilir (Şevkanî, 1992: 401).

Kadının devlet başkanı olmasında bir sakınca bulunmadığına en güçlü kanıt Hz. Aişe'nin, birçok ünlü erkek sahibenin önünde Cemel vakasında ordu komutanlığı yapmış olmasıdır. Ayrıca Hz. Muhammed'in en yakınında bulunan bir kişi olarak devlet başkanlığı görevi olmasa da en azından yöneticilik konumunda bulunan bir kişi olarak Hz. Aişe'nin şayet bu konuda yasaklayıcı bir hüküm bulunması halinde üstlendiği ordu komutanlığı görevini almaması gerekeceğini de burada hatırlatmak gerekir.

İslam tarihinde birçok kadının, devlet başkanlığı veya benzeri üst kademe yöneticiliği görevinde bulunduğu bilinmektedir. Bu kadınlardan biri, 1047-1138 yılları arasında Yemen'de hüküm süren Süleyhiler hanedanlığında bir süre devleti idare eden Hürre es-Süleyhiyye'dir. Aynı şekilde Delhi'de Sultan Şemseddin İltutmüş'un 1236'da ölümünden sonra devleti dört yıl kızı Raziye Begüm yönetmiştir. Eyyübi hükümdarı Necmeddin Eyyub'un karısı hükümdar Şecerüddür de hükümdar olmuş; adına hutbe okunmuş ve sikke bastırılmıştır. Keza İran'da hüküm süren Türk Atabeyi Boz-aba'nın eşi Zahide Hatun ve Salgurlular'ın son hükümdarı Abiş Hatun da (Aydın, 2001: XXIV, 91) örnek olarak zikredilebilir

İslam tarihinin hemen her döneminde kadınların siyasi hayatta etkin rol aldıklarının örnekleri de vardır. Bilhassa Türk hanedanları arasında hükümdar eşlerinin veya annelerinin etkin biçimde devlet işlerine karıştığı bilinmektedir. Tuğrul Bey önemli işlerini hanımı Altun Can'a danışır. Melikşah'ın iki eşi Terken Hatun ve Zübeyde Hatun'un hakan üzerinde önemli etkileri vardı. Abbasiler'de Halife Mehdi -Billah'ın hanımı ve Musa el-Hadî ile Harun er-

Reşid'in annesi Hayzürân, Osmanlı Devleti'nde Kösem Valide Sultan, Harizmşahlar'da Alaeddin Tekiş Han'ın eşi Terken Hatun ayrıca örnek gösterilebilir.

Yapılan bu değerlendirmeler doğrultusunda denebilir ki, İslam'da kadının, kamusal alanda görev yapabilmesini yasaklayan açık ve bağlayıcı bir nas mevcut değildir. Aksine bu kapıyı aralayan deliller mevcuttur. Tarih boyunca kadının kamu görevlerinde nispeten istihdam edilmiş, devlet başkanlığı görevinde ise hiç bulunmamış olması, Doğu'ya ve Müslümanlara mahsus değildir. Bütün dünyada, geçmişte ve günümüzde bu uygulamanın hâkim olduğu görülmektedir. Bu tarihi gerçek de İslam'ın tezini güçlendirmektedir (Karaman, 1991: 291). Allah Teâlâ olgunlaşmaları amacıyla erkek ve kadına, birbirini tamamlayan farklı özellik ve kabiliyetler de vermiştir. Bu özellik ve kabiliyetler aksine bir ihtiyaç ve zaruret bulunmadıkça tabii bir iş bölümünü ve öncelikler sistemini beraberinde getirmektedir. Bu itibarla devlet başkanlığındaki öncelikler dikkate alındığında görevin gerektirdiği metanet, soğukkanlılık gibi özelliklerin mevcudiyeti, duygusal hassasiyetin azlığı, hamilelik, loğusalık ve adet görme gibi hassas durumların olmaması nedeniyle erkeklere aittir; bununla beraber ihtiyaç ve zaruret bulunursa kapı kadınlar için de açıktır

Sonuç

İslam, başta Cahiliye toplumu olmak üzere eski kültürlerdeki erkeğin kadın üzerindeki mutlak üstünlüğünü kırmakla kalmamış, koyduğu kurallarla onun özerk kişiliğini teminat altına almıştır. Yakın zamanlara kadar birçok Batı ülkesinde kadına eksiksiz bir hukuki şahsiyet ve ehliyet tanınmazken, asırlarca önce İslam ona tam bir hukuki şahsiyet tanıyarak onları erkeklerin vesayetinden kurtarmıştır.

Kadın ve erkek arasında mevcut ontolojik farklılıklar her iki kesimin lehine bazı görevlerin icrasında avantajlar sağlamış olsa da kadının yaratılış fonksiyonları itibariyle siyasi görev üstlenmesinde bir engel teşkil etmediği görülmektedir.

Kadının yöneticilik görevinde bulunamayacağı konusunda içtihatla bulunup görüş beyan edenlerin bu tür yaklaşımları naslardan çok onların buldukları dönemin toplumsal ön kabullerini yansıttığı rahatlıkla söylenebilir. Kadının kamusal alanda çalışmasına dair yasaklayıcı hükümler bulunmadığı; aksine kamunun her türlü kesiminde görev yapabileceğine fırsat tanıyan deliller bulunduğu; kamuda nispeten az istihdamının ve devlet başkanlığı görevinde de çok az sayıda kişi ile temsil edilmesinin ise sadece müslümanlara has bir konu olmadığı, tüm insanlığın meselesi olduğu ve bu görevin gerektirdiği fitri donanımın daha ziyade erkeklerde bulunduğu, buna rağmen ihtiyaç halinde kapının kadınlara da açık olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Afzalur R. (1996). *Siret Ansiklopedisi*, (ter. Heyet). İstanbul: İnkılap.
- Akkaya, N. (1991). “İslam Hukukunda Kadının Siyasi Hakları,” *İslami Araştırmalar*. Cilt: 5, Sayı, 4, ss. 236-250.
- Akdemir, S. (1991). “Tarih Boyunca ve Kur’an-ı Kerim’de Kadın.” *İslami Araştırmalar*. Cilt: 5, Sayı, 4, ss. 260-270.
- Aktan, H. (1996). *İslam’a Göre Kadının Sosyal Aktivitesi, Sosyal Hayatta Kadın*. İstanbul: Ensar.
- Alūsî, Ş. M. (1985). *Ruhu'l-Me’anî fî Tefsiri'l-Kur’ani'l-Azim ve’s-Seb’i'l-Mesani*. Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi'l-Arabî.
- Aydın, M. A. (2001). “Kadın”, *DİA*. Cilt. XXIV. İstanbul.
- Azimli, M. (2002). “Kadınların İdareciliği Konusundaki Rivayete Tarihsel Bağlamda Eleştirel Bir Yaklaşım”, *İslami Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 15, Sayı, 3, ss. 417-422.
- Buharî, M. b. İ. (1992). *Camii’s-Sahih*. İstanbul: Çağrı.
- Coşkun, A. (2011). *Sosyal Değişme Kadın ve Din*. İstanbul: Rağbet.
- Demirel, C. (2016). “Kadın Erkek Eşitsizliği Vehmini Uyandıran Konular ve Bu Konuyla İlişkili Ayetlerin Yorumları”, *Kırkkale İsl. İlim. Fak. Der.* Yıl: I, Sayı: I, ss. 62-74.
- Derveze, M. İ. (2000). *Tefsiru'l-Hadis*. Kahire: Daru'l-Garbi'l-İslamî.
- Ebu Davud, S. b. E. (1992). *Sünen*. İstanbul: Çağrı.
- Eskicioğlu, O. (1994). “İslam’da Kadının Yeri”, *DEÜİFD*. Sayı: 8, ss. 85-120.
- Fazlurrahman. (1993). *Ana Konularıyla Kur’an*, (çev. Alpaslan Açıkgenç). Ankara: Fecr.
- Görgülü, Ü. (2014). *Kadın ve Siyaset*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Gürler, K. (2001). “Kadının Yöneticiliği Meselesi –Bir Hadisin Okunuşu ve Eleştirisi-“ *Dini Araştırmalar*. Cilt: 4, Sayı: 11, ss. 67-94.
- İbü'l-Arabî. (ts.). *Ahkamu'l-Kur’an*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife.
- İbn Hacer, A. (1995). *İsabe fî Temyizi's-Sahabe*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- İbn Haldun, A. b. M. (1981). *Mukaddime*. Beyrut: Mektebetü'l-Maarif.
- İbn Hazm, (1988). *Muhalla bi'l-Asar*, (thk. Ahmed Muhammed Şakir). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Hişam, A. b. H.(1971). *Siretu'n-Nebeviyye*. Beyrut: Dâru't-Türasi'l-Arabî.
- İbn Kesir, İ. (1983). *Tefsiru'l-Kur’ani'l-Azim*. Beyrut: Dâru'l-Marife.
- İbn Kudame, A. (1342). *el-Muğni*. Medine: Mektebetü's-Selefiyye,
- İbn Sa'd, E. A. M. (1968). *Tabakatu'l-Kübra*. Beyrut: Dâru Sadr.
- İsfahani, R. (2013). *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*. (Ter. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu), İstanbul: Çıra.
- Karaman, H. (1991). “Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevleri,” *İslami Araştırmalar*. Cilt: 5, Sayı, 4, ss. 284-291.
- Kırbaçoğlu, M. H. (1991). Kadın Konusunda Kur’an’a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler,” *İslami Araştırmalar*. Cilt: 5, Sayı, 4, ss. 271-283.
- Maverdi, A. b. M. (1966). *Ahkamu's-Sultaniyye ve'l-Vilayadi'd-Diniyye*, Mısır: Matbaatu Mustafa el- Babî el-Halebi.
- Müslim, b. H. (1992). *Camii's-Sahih*. İstanbul: Çağrı.
- Öztürk, M. (2016). *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*. Ankara: Ankara Okulu.
- Şekerci, H. (2015). *Kur’an Hayat Ekseninde Mümin Kadın*. İstanbul: Ekin.
- Şevkanî, M. b. A., (trz). *İrşadu'l-Fuhul ilâ Tahkiki'l-Hak min İlmi'l-Usul*. Beyrut.
- Taberî, M.b. C. (1988). *Camii'l-Beyan an Te'vil-i Ayi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Tirmizî, M. b. İ. (1992). *Sünen*. İstanbul: Çağrı.
- Topaloğlu, B. (2013). *İslam'da Kadın*. İstanbul: Ensar.

Vedûd, A. M., (2000). *Kur'an ve Kadın*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Yazır, E. M. H. (1979). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat.

Biyolojide Kadın Bilim İnsanları

Received/Geliş: 16/07/2017
Accepted/Kabul: 24/11/2017

Banu Çiçek SEYHAN*

Öz

Bu araştırmayla Biyoloji bilim dalında araştırma yapan kadın Bilim insanlarının bu alana kattıkları düşünce, fikir, yenilik ve anlamlandırma aşamalarını sunmaktır. Böylelikle kadın araştırmacıların Biyoloji bilimindeki yerinin belirlenmesini sağlamaktır. Bir derleme çalışması olan bu çalışmada, belirlenen bu amaç doğrultusunda Biyoloji Tarihi analiz edilerek katkıda bulunan biyolog kadınlar tespit edilmiş ve bu alandaki katkılarının belirlenerek neler olduğu hakkında bilgi verilmiştir. Canlı biliminde olan katkılarının kadın perspektifiyle nasıl gözlendiğinin ve bu alana katkılarının ne yönde olduğuna yönelik analizler yapılmıştır. Bu alan yazın taramasında kadınların bilim dalları içerisinde özellikle biyoloji alanındaki çalışmaları oldukça fazladır. Biyolojinin Tarihçesine bakıldığında yer alan kadınların Rosalind Franklin, Anita Roberts, Dian Fossey, Eugenie Clark, Elizabeth Vrba, Barbara McClintock, Elaine Fuchs, Nettie Maria Stevens, Nettie Stevens, Esther Lederberg, Rachel Carson, Elizabeth Helen Blackburn, Barbara McClintock, Dorothy Crowfoot Hodgkin, Mary Anning, G.T.C Radnitz, B. McClintock, R.L. Mantalcini, R. Yellow, G. Hitching, C.N. Volhard, L.B. Buck gibi isimlerdir. Bu isimlerin biyoloji bilimine katkılarının hangi alanda olduklarını tespit edilerek bu alanda oluşturdukları yeniliklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmanın sonucunda bilim kadınlarının Biyoloji Bilimine katkılarının neler olduğu incelenmiş olup Biyolojinin hangi alanında yer aldıkları ve bilim adına neler kattıkları belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kadın, Biyoloji, Bilim, Bilim insanı.

* Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi banu.cicek@giresun.edu.tr

Women Scientist In The Field of Biology

Abstract

This research is to present the stages of thought, idea, innovation and meaning that women scientists who are researching in the field of Biology sciences are engaged in this field. So this ensure that determine to the role of the female researcher in the biology. In this study, which is a compilation study, the Biology History was analyzed and the women who contributed were identified and the contributions in this area were determined and information about what happened was given. Analyzes have been made on how the contributions to living science are observed with the female perspective and what their contribution to this field is. Literature review demonstrate that women's studies in the branches of science, especially in the field of Biology is quite excessive . Looking at the history of biology, women who are in the history are Rosalind Franklin, Anita Roberts, Dian Fossey, Eugenie Clark, Elizabeth Vrba, Barbara McClintock, Elaine Fuchs, Nettie Maria Stevens, Nettie Stevens, Esther Lederberg, Rachel Carson, Elizabeth Helen Blackburn, Barbara McClintock, Dorothy Crowfoot Hodgkin , Mary Anning, GTC Radnitz, B. McClintoch, RL Mantalcini, R.Yellow, G. Hitching, C.N.Volhard, L.Buck . It is aimed to identify the innovations they have created in this area by determining the names in which these names contribute to the Biology Science. As a result of this research, it was investigated what the contributions of women to biology science are and it is determined in which field of biology they are located and what they are doing in the name of science.

Keywords: Woman, biology, science, scientist.

Giriş

Biyoloji; Canlıların kendi yapılarını, vücutlarında meydana gelen olayları, davranışlarını, birbirleri ve cansız çevreleriyle olan ilişkilerin inceleyen bilim dalıdır. Bilimin tarihsel geçmişi incelendiğinde canlılar öncelikle kendilerinde meydana gelen olayları algılamaya çabalayarak çevrelerindeki döngünün ve ilişkinin anlamına yoğunlaşmıştır. Bilimin doğası ve tarihi incelendiğinde de görülüyor ki meydana gelen olayların çeşitli gözlem, deney, düşünce gibi yapılarla anlamlandırılması ve bunun sistematik bir düzen içerisinde yer alması bilim kavramını meydana getirmiştir. Bu sistematik bilgilerin gerek anlamlandırılmasında gerekse meydana gelme süreçlerini anlamak anlamında biyoloji mihenk taşı olarak önemli bir yer almaktadır. Biyoloji; Canlı Bilimi olarak bilinse de bu canlılar içerisinde en karmaşık metabolizmaya sahip olanlar Homo Sapiens adı verilen insanlardır. İnsanlar ise kadın ve erkek olmak üzere iki farklı cinsiyette bulunabilme özelliğine sahiptirler. İnsan; canlılar içerisinde en fazla akıl yetisini kullanabilme özelliğine sahip türüdür. Akıl; çevredeki olguların neler olduğu ve bunların canlı üzerindeki yetisini merak eden algılamaya çalışan ve bunu üzerinde fikir oluşturmayı sağlayan bir mekanizmadır. Bilimin tarihçesi incelendiğinde İnsanların akıl yetilerini kullanarak kendi organizmalarını ve çevrelerindeki canlı ve cansız çevredeki değişimleri anlamlandırmak için araştırma yapan bilim insanlarıyla doludur. Bu araştırmayla Biyoloji bilim dalında araştırma yapan kadın Bilim insanlarının bu alana kattıkları düşünce, fikir, yenilik ve anlamlandırma aşamalarını sunmaktır. Böylelikle kadın araştırmacıların Biyoloji bilimindeki yerinin belirlenmesini sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda Biyoloji Tarihi analiz edilerek katkıda bulunan bilim kadınları tespit edilmiş ve bu alandaki katkılarını belirlenerek neler olduğu hakkında bilgi verilmiştir. Canlı biliminde olan katkılarının kadın perspektifiyle nasıl gözlendiğinin ve bu alana katkılarının ne yönde olduğuna yönelik analizler yapılmıştır. Bu alan yazın taramasında özellikle bilim dalları içerisinde kadınların Biyoloji alanındaki çalışmaları oldukça fazladır. Biyolojinin Tarihçesine bakıldığında yer alan bilim kadınlarının Rosalind Franklin, Anita Roberts, Dian Fossey, Eugenie Clark, Elizabeth Vrba, Barbara McClintock, Elaine Fuchs, Nettie Maria Stevens, Nettie Stevens, Esther Lederberg, Rachel Carson, Elizabeth Helen Blackburn, Barbara McClintock, Dorothy Crowfoot Hodgkin, Mary Anning, G.T.C Radnitz, B. McClintock, R.L. Mantalcini, R.Yellow, G. Hitching, C.N.Volhard, L.B.Buck gibi isimlerdir. Bu isimlerin Biyoloji Bilimine katkılarının hangi alanda olduklarını belirleyerek bu alanda oluşturdukları yeniliklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmanın sonucunda kadınların Biyoloji Bilimine katkılarının neler olduğu incelenmiş olup Biyolojinin hangi alanında yer aldıkları ve bilim adına neler kattıkları belirlenmiştir (Kahya & Öner, 2007).

Biyoloji Bilimine Katkı Veren Bilim Kadınları

Rosalind FRANKLİN

DNA yapısının keşfedilmesindeki rolü ve X-ışını kırınımı ile ilgili çalışmalarıyla bilinir. DNA'nın X-ray fotoğraflarını çekmiş olup daha sonra Franklin, Maurice Wilkins ve Franklin'in doktora öğrencisi Raymond Gosling tarafından sürdürülen çalışmalar sonucunda DNA'nın A ve B olmak üzere iki formu olduğu keşfedilmiştir (URL-1). Ayrıca, tütün mozaik virüsü ve RNA'nın yapısıyla ilgili çalışmaları da önem arz etmektedir. Rosalin FRANKLİN 1958 yılında yumurtalık kanseri ve zatürre sebebiyle yaşama veda etmiştir (URL-2).

Anita ROBERTS

Çalışmalarının odağında, hücre döngüsünün faaliyetleri için ayrılmaz bir haberci molekül olan TGF-beta yer almaktadır. O ve Dr. Michael Sporn bu proteinin oto-immün hastalıklarda, fibrojenezde, karsinogenezde ve yara iyileşmesinde rol oynadığını ve bu araştırmanın meme kanserinde yeni terapötik yaklaşımların temelini oluşturduğunu keşfetmişlerdir (URL-3). TGF-beta proteini, yara iyileşmeleri, kırıklar ve onun epitel ve lenfoid hücreleri büyümelerinin üzerindeki etkisi üzerine yaptığı çalışmalar Anita'yı 2005'te 49.En İyi Bilim insanı yapmıştır. Sağlıklı bir hücrenin kanserli hale getirebilecek moleküller üzerine çalışmaları, 2005 Komen Vakfı'nın Brinker Ödülünü, Ayrıca Amerikan Dernekleri Federasyonunun, Deneysel Biyoloji Biliminde 2005 Mükemmellik Ödülünü kazandırmıştır. Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi üyesi (URL-4) olup, 30 senesini Sağlık Ulusal Enstitüsü'ndeki kanser departmanında harcadı ve kansere yenilmeden önce Karsinogenez ve Hücre Döngüsü Laboratuvarı'nda üst düzey laboratuvar şefi olarak çalıştı (URL-5).

Dian FOSSEY

1932'de San Fransisco 'da doğmuştur. Anne ve babasının ayrılması ve üvey babasının ona kötü davranması sebebiyle küçük yaştan itibaren hayvanlarla ilgilenmeye başlamıştır (URL-6). Afrika ve dağ gorillerine oldukça ilgili olan Fossey, Karisoke Araştırma Merkezi ve Cornell Üniversitesi'ndeki yılları sonrasında davranış bilimi ve primatoloji alanlarında uzmanlaşmıştır (URL-7). Ruanda halkı tarafından "Dağda yalnız yaşayan kadın" anlamına gelen "Nyiramachabelli" adıyla çağırılan Dian Fossey, henüz 53 yaşındayken Afrika'daki Ruanda Volkanları Ulusal Parkı'nda 6 Aralık 1985'te öldürülmüştür (URL-8). 1988 yapımı, Sisteki Goriller (Gorillas in the Mist) sinema filmi onun hayatını anlatmaktadır. Dian Fossey'nin başlattığı çalışmalar, Dian Fossey Gorilla Fund International adı altındaki bir yardım fonu aracılığıyla devam ettirilmektedir (URL-9).

Eugenie CLARK

Popüler bilinen ismiyle 'Shark Lady (Köpekbalığı kadın) New York'ta 1922 yılında dünyaya gelmiştir (URL-10). Bazı köpek balıklarının nefes almak için yüzmek zorunda olmadıklarını keşfetmiştir (URL-11). Köpek balıklarının davranışları ve Tropikal balıklarla ilgili çalışmalarıyla bilinmektedir (URL-12). Pek çok ödül ve madalya almış olup, ayrıca üç kitap, 80'i bilimsel olmak üzere 160'tan fazla makale yazmıştır. 60 Amerikan üniversitesinde ve yurtdışında 19 ülkede ders vermiş, 50 televizyon özel ve belgeselinde yer almıştır (URL-13).

Elizabeth VRBA

1974'te Cornell Üniversitesi'nde zooloji ve paleontoloji doktora unvanını almıştır (URL-14). En çok bilinen araştırmaları, Turnover Pulse hipotezi (10 milyon yıl öncesindeki çevresel değişimin evrim üzerindeki etkileri) ve Afrika memelilerinin evrimidir (URL-15). Pek çok ödül kazanmıştır (URL-16).Yale Üniversitesi'nde paleontoloji ve moleküler biyoloji alanında antilopların filogenisindeki değişim projesinde yer almaktadır (URL-17).

Barbara McCLINTOCK

Dünyanın en önemli sitogenetikçilerinden kabul edilen bilim insanı, 1941'de Cold Spring Harbor Laboratory'de çalışmaya başladı. 1940'lı yıllarda, mısırın çekirdeklerinin renklenmesinde değişiklikler gözlemleyerek ve deneyler yaparak, genetik bilginin hareketsiz olmadığını keşfetti. İlk defa mısırın genetik haritasını çıkarmıştır (URL-18). Mısırdaki pigmentasyon değişikliklerini izleyerek ve o bitkinin geniş kromozomlarını incelemek için bir mikroskop kullanarak, "kontrol eden elementler" diye adlandırdığı iki geni izole ederek, kontrol elemanlarının kromozom boyunca farklı bir siteye taşınabileceğini ve bu değişikliklerin komşu genlerin davranışını etkilediğini bulmuştur (URL-19). Nobel Fizyoloji veya Tıp Ödülünü transpozonları keşfinden dolayı kazanmıştır (URL-20).

Elaine FUCHS

1950 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde dünyaya gelmiştir (URL-21).Çeşitli deri hastalıkları ve memeli derisindeki moleküler mekanizmalar üzerine çalışmalar yapmış ve yapmaktadır. Çalışmalarının şu anki odak noktası ise derideki kök hücreler ve kök hücrelerin deri ve saç üretimidir. Halen, Rockefeller Üniversitesi'nde Memeli Hücre Biyolojisi ve Gelişimi Laboratuvarında yöneticidir (URL-22).

Nettie Maria STEVENS

1891-1912 yılları arasında yaşamış olup, 1905 yılında kromozom yapısındaki araştırmaları sonucunda X ve Y kromozomunu bilim dünyasına kazandırmıştır (URL-23).

Yüksek lisans eğitimine devam ederken, iki yeni tek hücreli organizma türü keşfetmiş olup; bu türler, Licnophora macfarlandi ve Boveria subcylindricadır. Ayrıca yaşam döngülerini belgelemiştir. Ellen Richards ödülünü kazanmış olup, 38'den fazla makale yazmıştır (URL-24).

Esther LEDERBERG

1922'inde New York'ta dünyaya gelmiştir. Genlerin nasıl çalıştığını gösteren temel teknikleri geliştirmiştir (URL-25). Bakteriler ve virüslerle ilgili yaptığı alışmalar dikkat çekicidir (URL-26).

Rachel Louise CARSON

1907 Tarihinde Amerika Bileşik Devletlerinde dünyaya gelmiştir. Sessiz Bahar isimli kitabı ile dünyada çevresel hareketi başlatan (URL-27), DDT adlı bir böcek ilacının zararlı olduğunu kanıtlayan çevre dostu bir bilim insanıdır. DDT adı verilen maddeyi ölen kuşların yumurtasına bakarak keşfetmiştir. Birçok deney sonucu yumurtanın kabuğunda DDT olduğunu anlamıştır. Böylece çevreye zarar veren kimyasalların kullanımının yasaklanması amacıyla çalışmaları yapmıştır (URL-28). 1960 yılında göğüs kanserinden dolayı ölmüştür (URL-29). 1987'de Başkanlık Özgürlük Madalyasına layık görülmüştür (URL-30).

Elizabeth Helen BLACKBURN

1948 doğumlu moleküler biyologdur (URL-31). Kromozomların uç kısımlarında bulunan ve kromozomları koruyan telomer isimli yapılarla ilgili çalışmalarıyla bilinir (URL-31). 1982'de Jack Szostak ile birlikte bu DNA'nın kromozomların parçalanmasını önlediğini ispatlamıştır (URL-32). Blackburn ve Carol Greider, telomerlerin DNA'sını üreten telomeraz enzimini 1984'te keşfetmişlerdir(URL-32). Bu çalışmalarından dolayı 2009 yılında Carol W. Greider ve Jack W. Szostak ile birlikte Nobel Fizyoloji veya Tıp Ödülü'nü kazanmışlardır (URL-33). Çok sayıda makalesi bulunan Blackburn, pek çok ödül almıştır (URL-33).

Dorothy Crowfoot HODGKİN

1910 yılında dünyaya gelen bilim insanı, Protein kristallografisi bilim dalının kurucusudur (URL-34). Biyomoleküllerin üç boyutlu yapılarını belirlemek için kullanılan X-Işını kristallografisi tekniğinin öncülüğünü yapmıştır (URL-35). Kolesterol, penisilin, B₁₂ vitamini ve insülin'in moleküler yapılarının keşfine katkıda bulunmuştur. B₁₂ vitamini üzerine çalışması ile 1964 Nobel Kimya Ödülü'ne layık görülmüş olup bu ödülü alan tek İngiliz kadındır (URL-36 ve URL-37).

Mary ANNİNG

1799 yılında doğmuş olup, 1809 ve 1811 yılları arasında henüz 10-12 yaşlarındayken dinazor kalıntıları keşfetmiştir (URL-38). 1847'de ölümüne kadar ailesini desteklemek için turistlere ve müzelere çeşitli fosiller satmıştır. Dimorphodon'a ek olarak, ichthyosaurlar ve plesiosaurlar gibi büyük yüzme sürüngenlerinden, fosil gübresi olarak doğru olarak tanımladığı küçük coprolitlere kadar birçok önemli keşifler yapmıştır (URL-39). Resmi eğitim görmemiş olmasına rağmen fosilleri toplamak ve incelemek suretiyle o kadar yaygın bir üne kavuşmuştur ki, bir Alman doğabilimci onu paleontolojinin prensesi olarak adlandırmıştır (URL-40).

Rita LEVİ-MONTALCİNİ

İtalyan Nörolog, Meslektaşı Stanley Cohen ile birlikte 1986 yılında sinir büyüme faktörü buluşları için Nobel Fizyoloji veya Tıp Ödülünü kazanmıştır (NGF) (URL-41). 2001 yılından ölümüne kadar İtalyan Senatosunda Yaşam Boyu Senatör olarak kabul edilmiştir. Yaşayan en yaşlı Nobel Ödülü sahibi ve 100. Doğum gününe ulaşan ilk Nobel Ödülü sahibi unvanına sahiptir (URL-42). 1987'de Amerika'nın en büyük bilimsel ödülü olan Ulusal Bilim Madalyasını kazanmıştır (URL-43).

Semahat GELDİAY

1923 İzmir doğumlu olan zoolog bilim insanıdır. Böcek endikronolojisi alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Geldiay, Böcekler üstünde yaptığı deneyler ile hayvan davranışlarını kontrol eden mekanizmanın temelinde, beyindeki nörosekresyon hücrelerinin bulunduğunu göstermiştir (URL-44). Alanında ilk olan bu çalışma, çok sayıda atıf almış olup, sonraki yıllarda da kendi alanında buluşlarını sürdürmüştür. TÜBİTAK Bilim Ödülü ve TÜBA onur üyeliği sahibidir (URL-45).

Florence NIGHTİNGALE

Modern hemşireliğin kurucusu ve temsilcisi olan Florence Nightingale, 1820 yılında İngilterenin Florence şehrinde doğmuştur (URL-46). 1860 yılında halkın verdiği bağışlar ile Nightingale Fonunu kullanarak ilk Nightingale hemşirelik okulunu kurmuştur (URL-47). 12 Mayıs Nightingale nin doğum günü olması nedeni ile her yıl 12 Mayıs'ta başlayan haftalar tüm dünyada hemşirelik haftası olarak kutlanmaktadır (URL-48). 1907 yılında ise Order of Merit liyakat ödülü ile ödüllendirilmiştir. Hayatı boyunca birçok başarıya imza atan Nightingale, 1910 yılında vefat etmiştir (URL-49).

Kamile Şevki MUTLU

Türkiye'nin ilk kadın patoloğu olup, 1934'de Almanya'da, böbreküstü bezi medulla bölgesindeki kromaffin hücrelerinin sitoplâzmalardaki özel kromaffin granüllerini ortaya çıkaran yeni bir teknik geliştirerek, söz konusu hücrelerin ayırıcı tanımında kullanılmak üzere geliştirdiği bu metoda halen Şevki Metodu denmektedir. 1945 yılında Ankara Üniversitesi içinde açılması kararlaştırılan Tıp Fakültesi'ne Histoloji ve Embriyoloji Profesörü olarak atanan Kâmile Şevki, böylece Türkiye'nin ilk kadın profesörü olmuştur. TÜBİTAK hizmet ödülüne layık görülmüştür (URL-50).

Kathleen LONSDALE

X ışını kırınım yöntemleri kullanarak benzen halkasının düz olduğunu kanıtlayan bir İngiliz kristalografidir (URL-51 ve URL-52). Uluslararası Kristalografi Birliği'nin ilk kadın başkanı ve İngiliz Bilim İlerlemesi Birliği'nin ilk kadın başkanıdır (URL-53). Britanya Bilimsel İlerleme Kurumu'nun ilk kadın başkanı, University College London'ın (UCL) ilk kadın profesörüdür (URL-54). 1 Nisan 1971'de ölmüş olup, 1981'de UCL'deki kimya binası, onuruna Kathleen Lonsdale Binası olarak açıldı (URL-55).

Altan EDİGE

1927 İstanbul doğumlu olan Altan EDİGE İlk Türk kadın yüksek makine mühendisidir (URL-56).

Elizabeth Garrett ANDERSON

Babasının desteği ile 1866'da kadınlar için dispanseri kurmuştur. 1871'de başarılı iş adamı James Anderson ile evlenmiştir. Doktor derecesi almak amacıyla gittiği Paris Üniversitesinden Başarıyla mezun olduğu olduğu halde İngiltere'de denklik başvurusu reddedilmiştir (URL-57). 1872'de Anderson, Kadınlar için Yeni Hastanesi'ni (daha sonra kurucusunun adıyla değiştirildi) kurmuş; sadece kadınları işe almış ve akıl hocası Elizabeth Blackwell'i jinekoloji profesörü olarak atamıştır. Anderson'un kararlılığı, diğer kadınların yolunu açmış ve 1876'da kadınların tıpta mesleklere girmesine izin verilen bir yasaya yer verilmiştir. 1883'te Anderson, 1874'te kurulmasına yardımcı olduğu Londra Kadın Hastalıkları Okulu'nun dekanı olarak atanmış ve büyüme sürecini denetlemiştir (URL-58).

Prof. Dr. Sara AKDİK

1934'te İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi İspençiyari Nebatat ve Genetik Enstitüsü'nde asistan olarak çalışmaya başlamış olup bu enstitüde Prof. Alfred Heilbronn'un bazı derslerini Türkçeye çevirmiştir. Farmakobotanik ve genetik dallarında çalışmış, 1945

yılında da Prof. A. Heilbronn ile yaptığı “Bir *crispa* mutantın anatomisi ve morfolojisi” başlıklı teziyle doktora derecesini almıştır. 1947-48 yıllarında ünlü İsveçli genetik profesörü Muntzig’in yanında çalışmalar yapan Sara Akdik, 1948’de profesör olmuş ve Heilbronn’un emekliye ayrılması üzerine 1955’de Fen Fakültesi Farmakobotanik ve Genetik Kürsüsü’nün başkanlığına getirilmiştir (URL-59). 18 yılı aşkın bu görevde bulunan Prof. Akdik, bu süre içinde 8 doktora çalışması yönetmiş, öğretim üyesi olarak da Genel Botanik, Moleküler Biyoloji, Sitoloji, Genetik, İnsan Genetiği, Evolüsyon, Bitki Coğrafyası ve Farmakobotanik derslerini okutmuştur. 13 Temmuz 1973’te emekliye ayrılmış, 6 Kasım 1982’de de vefat etmiştir. Çeşitli tarihlerde uluslararası botanik ve genetik kongrelerinde bildiri sunan Akdik’in bilim dergilerindeki makalelerinin yanı sıra çeviri ve telif eserleri yayımlanmıştır. A. Heilbronn’un birçok kitabını Türkçeye çeviren Sara Akdik’in, *Türk Kodeksinin Farmakognosi Kısmı* (1940), *Botanik Çalışmaları Kılavuzu* (1943, Lütfiye Irmak ile birlikte) ve *Genel Botanik* (1961) gibi eserleri vardır (URL-59).

Amy JOHNSON

İngiltere'nin öncü pilotlarından olup İngiltere'den Avustralya'ya tek kişilik uçuş gerçekleştiren ilk kadın pilottur. 1930'lu yıllarda çok sayıda uzun mesafeli uçuş rekorları gerçekleştirmiştir (URL-60). Britanya İmparatorluk Nişanı(CBE) ile ödüllendirilmiş (URL-60), 1932’de kendi gibi pilot olan Jim Mollison ile evlenmiştir (URL-61).1939’da II. Dünya Savaşının Başlaması ile biten ticari uçuşlarının ardından orduya (ATA- Hava Taşımacılığı Destek Ekibi) katılmış, 5 Ocak 1941’de rutin bir uçuş sırasında Thames Halicine düşen uçağından cesedi asla bulunamadı (URL-61).

Prof. Dr. Müfide KÜLEY

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın hekimlerinden biri olan Müfide Hanım, İstanbul Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Kliniği'nde Gastroenteroloji bölümünün kurucusudur (URL-62). 1921 yılında Sabiha Süleyman ve İffet Naim (Çağlar) Hanımlar ile birlikte Tıp Fakültesi'ne başvurup kaydolduysa da kız öğrenci kabulüne karşı bir hocanın şikâyeti nedeniyle o ve arkadaşları derslere kabul edilmemiştir. 1922 yılında on kız arkadaşı ile birlikte yeniden başvurup kaydolmuş ve dersleri takip edebilmiştir, 1928 yılında Tıp Fakültesi'nden mezun olmuştur (URL-62). 1945 yılında Türk Tıp Cemiyeti genel sekreterliği, 1961 yılında da başkanlığını yapmış, 1949’da Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği'nin kurucu üyeleri arasında yer almış ve 1952 yılında profesör olmuştur. "*Zehirlenmeler*", "*Sindirim Sistemi Hastalıkları*", "*İç Hastalıklarında Diyetle Tedavi*" adlı kitapları kaleme almıştır (URL-62). 1993 yılında kendisine İstanbul Üniversitesi tarafında onursal doktor payesi verilmiştir (URL-62).

Prof. Dr. Nermin GÖZÜKIRMIZI

Genetik Mühendisliği, Bitki Biyoteknolojisi, Bitki Moleküler Genetiği, Genomiks, Moleküler Biyoloji ve Genetik, Epigenetik, Bitki Moleküler Biyolojisi, Genetik, Transpozonlar alanlarında araştırmalar yapmıştır (URL-63). Arpa, buğday, patates, nohut, kavak, pamuk, pirinç gibi farklı bitki türleri ile bilimsel çalışmalarının yanı sıra, çok sayıda bilimsel makale (65) ve kitap bölümlerinin (20) yazarıdır (URL-64). Son yıllardaki uluslararası yayınlanmış bilimsel makaleleri retrotranspozonlar, gen transferi ve stres toleransı ile ilgilidir. 20 yüksek lisans ve 20 doktora tezi yönetmiştir. Öğrencileri Türkiye’de ve Yurtdışında (Yrd. Doç., Doç. ve Prof.) olarak bilimsel katkılar sağlamaktadırlar (URL-64).

Doç. Dr. Ayla KALKANDELEN

Uzmanlık alanı Homoptera'nın Auchenorrhyncha(e) alt takımıdır. Şimdiye kadar 10 takson tanımlamış ve 5 taksona da adı verilmiştir. Ekim 1995'te de Doçent olmuştur. 1986-1990 yıllarında Bitki Koruma Bülteni Yayın Yönetim Kurulu ve Redaksiyon Heyeti Başkanlığı görevini yürütmüştür. 1996 yılında *The American Biographical Institute* tarafından *International Who's Who of Contemporary Achievement* ödülü verilmiştir (URL-65).

Adlandırdığı taksonlar (Özdemir, 2002)

- Diplocolenus (Verdanus) bekiri kalkandelen*, 1972
- Mocuellus dlabolai Kalkandelen*, 1972
- Mocuellus foxi Kalkandelen*, 1972
- Mocuellus zelihae Kalkandelen*, 1972
- Paluda vitripennis lalahani Kalkandelen*, 1972
- Eurybregma dlabolai Kalkandelen*, 1980
- Zyginidia (Zyginidia) artvinicus Kalkandelen*, 1985
- Zyginidia (Zyginidia) karadenizicus Kalkandelen*, 1985
- Zyginidia (Zyginidia) bafranicus Kalkandelen*, 1985
- Zyginidia (Zyginidia) emrea Kalkandelen*, 1985

Adına ithaf edilen taksonlar (Özdemir, 2002)

- Anoplotettix kalkandeleni Dlabola*, 1971
- Tshurtshurnella kalkandelenica Dlabola*, 1982
- Malenia aylae Dlabola*, 1983
- Quadristylum aylae Dlabola*, 1985
- Hyalesthes aylanus Hoch*, 1985

Melahat ÇAĞLAR

Türkiye'deki ilk yarasa (Chiroptera) araştırmalarını yapmış; aynı zamanda ilk Biyospeleoloji uzmanlarımızdan olan M. Çağlar, Ankara Üniversitesi Biyoloji Bölümü'nde kemiriciler üzerinde çalışmakta olan Prof.Dr. Bahtiye Mursaloğlu (1918-1999) ile aynı dönemlerde Türkiye'de Mammaloji çalışmalarını temellerini atan bilim insanıdır (URL-66).

Prof. Dr. Saadet ERGENE

Atatürk'ün sınıf arkadaşlarından A. Ferhat Paşa'nın kızıdır (URL-67). 1973'te Nobel Ödülü alan Avusturyalı etolog (davranış bilimci) Prof. Dr. Karl von Frisch'in danışmanlığında 1939 yılında doktorasını bitirmiştir (URL-68). Ord.Prof.Dr. Curt Kosswig'in önerisi ile Türkiye'nin ilk ornitoloji kitabı olan ve 1945'te yayınlanan Türkiye Kuşları adlı eseri ile tanınmıştır (URL-69).

Prof.Dr. Fahire BATTALGAZİ

İlk Türk İhtiyolog ve ilk bayan profesörlerdendir. Adli Tıbbın önemli hekimlerinden Prof.Dr. Etem Akif Bey'in kızıdır (URL-70). 1 Kasım 1935'ten 12 Kasım 1935'e kadar Balıkçılık Enstitüsü tarafından düzenlenen bilimsel araştırmalara katılmıştır. Prof. A. Naville'in verdiği dersleri onun ölümüne kadar Suat Nigâr ile birlikte Türkçeye çevirmiştir (URL-71). Tamamı iç su balıklarından olan 30 takson (tür veya alttür) tanımlamıştır (URL-72); Bunlardan bazıları:

Alburnus nasreddini Battalgi, 1943

Gobio gobio intermedius Battalgi, 1943 (geçerli adı: *Gobio intermedius*)
Alburnus sellal adanensis Battalgazi, 1944 (geçerli adı: *Alburnus adanensis*)

Adına ithaf edilen taksonlardan bazıları:

Phoxinellus fahirae Ladiges, 1960 (geçerli adı: *Pseudophoxinus fahirae*)
Cobitis fahirae Erk'akan, 1998

1944'te profesör olmuş, 20 Şubat 1948'de vefat etmiştir (URL-72).

Prof. Dr. Fazıla Şevket GİZ

Türkiye'nin ilk kadın profesördür (URL-73). Türkiye'de Hidrobiyoloji alanının önünün açılmasını sağlamıştır. Omurgalıların Karşılaştırmalı Anatomisi (1944) adlı bir basılı kitabı vardır (URL-74)

Sonuç

Bir derleme olarak yapılan bu çalışmada, Biyoloji bilimine katkıda bulunan ve çalışma kapsamında incelenen kadın bilim insanları; Rosalind Franklin, Anita Roberts, Dian Fossey, Eugenie Clark, Elizabeth Vrba, Barbara McClintock, Elaine Fuchs, Nettie Maria Stevens, Esther Lederberg, Rachel Carson, Elizabeth Helen Blackburn, Barbara McClintock, Dorothy Crowfoot Hodgkin, Mary Anning, R.L. Mantalcini, Prof. Dr. Semahat Geldiay, Florence Nightingale, Kamile Şevki Mutlu, Kathleen Lonsdale, Altan Edige, Elizabeth Garrett Anderson,

Sara Akdik, Amy Johnson, Müfide Küley, Prof. Nermin Gözükırmızı, Ayla Kalkandelen, Melahat Çağlar, Saadet Ergene, Fahire Battalgazi, Fazıla Şevket Giz'dir. Yapılan analizlerden kadın bilim insanlarının biyoloji biliminin gelişimine büyük katkıları bulunmaktadır. Bu katkılardan bazıları ise şu şekilde belirtilebilir; DNA'nın yapısının keşfedilmesine, telomerlerin DNA'sını üreten telomeraz enziminin keşfedilmesine, kolesterol, penisilin, B₁₂ vitamini ve insülin'in moleküler yapılarının keşfine, kromozomun yapısının keşfedilmesine, genlerin çalışma şekillerinin belirlenmesine, sinir büyüme faktörünün keşfine, benzen halkasının düz olduğunun ispatlanmasına, çeşitli deri hastalıklarının tanı ve tedavisine, kanser tanısı ve tedavisine, balıklar ve havanlarla ilgili yaptıkları çalışmalar ile yeni türlerin keşfedilmesine ve mevcut çevre koşullarının iyileştirilmesine, çevreye zarar veren kimyasalların yasaklatılmasına, dinazor fosillerinin keşfine katkıda bulunmuşlardır.

Literatür incelendiğinde, kadın bilim insanları; bazı alanlarda makale ve kitaplar yazmışlar, ulusal uluslararası pek çok saygın ödül almışlar, pek çok kurumda yöneticilik yapmışlar, böylelikle kendi ülkelerindeki ve başka ülkelerdeki kadınları cesaretlendirip toplum içinde daha fazla yer bulmalarına yönelik çalışmalar yürütmüşlerdir. Tıp doktorluğundan, pilotluğa, hemşirelikten, zoologluğa kadar hemen her alanda önemli başarılar elde ederek bilime ve çevre bilincinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Kaynakça

- Kahya, E., & Öner, M. (2007). *Biyoloji Tarihi İlk Uygarlıklardan On Dokuzuncu Yüzyıla*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özdemir, Y. (2002). *Entomoloji dünyasından büyük bir kayıp: Doç. Dr. Ayla Kalkandelen (14 Mart 1939 - 28 Nisan 2002)* Türk Entomoloji Dergisi, 2002, 26-83
- URL-1: <https://www.biography.com/people/rosalind-franklin-9301344> (Erişim Tarihi:10.04.2017)
- URL-2:<https://www.fizikist.com/dnanin-gorunmez-kahramani-rosalind-elsie-franklin/>
(Erişim Tarihi:01.04.2017)
- URL-3: <https://sites.google.com/site/anitarobertbiography/issues> (Erişim Tarihi:06.05.2017)
- URL-4: <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2006/05/26/AR2006052601833.html>
- URL-5 <http://www.nytimes.com/2006/06/02/us/02roberts.html> (Erişim Tarihi:10.04.2017)
- URL-6: <https://gorillafund.org/who-we-are/dian-fossey/dian-fossey-bio/> (Erişim Tarihi:10.05.2017)
- URL-7: <https://www.famousscientists.org/dian-fossey-2/> (Erişim Tarihi:06.05.2017)
- URL-8: <https://gorillafund.org/who-we-are/dian-fossey/dian-fossey-bio/>(Erişim Tarihi:10.04.2017)
- URL-9: <https://gorillafund.org/who-we-are/dian-fossey/dian-fossey-bio/> (Erişim Tarihi:10.05.2017)
- URL-10: <https://www.nytimes.com/2015/02/26/us/eugenie-clark-scholar-of-the-life-aquatic-dies-at-92.html>
- URL-11: <https://www.britannica.com/biography/Eugenie-Clark> (Erişim Tarihi:10.05.2017)
- URL-12: <https://oceanservice.noaa.gov/news/may15/eugenie-clark.html> (Erişim Tarihi:06.05.2017)
- URL-13: <https://www.nytimes.com/2015/02/26/us/eugenie-clark-scholar-of-the-life-aquatic-dies-at-92.html>
- URL-14: <https://www.britannica.com/biography/Elizabeth-Vrba> (Erişim Tarihi:10.05.2017)
- URL-15: <https://logarithmichistory.wordpress.com/tag/elizabeth-vrba/>(Erişim Tarihi:01.04.2017)
- URL-16:https://people.earth.yale.edu/sites/default/files/vrba_cv_abbreviated_to_one_page.pdf (Erişim Tarihi:06.05.2017)
- URL-17: <https://www.britannica.com/biography/Elizabeth-Vrba>(Erişim Tarihi:10.04.2017)
- URL-18:https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/1983/mcclintock-facts.html (Erişim Tarihi:06.05.2017)
- URL-19: <https://www.britannica.com/biography/Barbara-McClintock>(Erişim Tarihi:10.05.2017)
- URL-20: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/1983/mcclintock-bio.html (Erişim Tarihi:06.05.2017)
- URL-22: <https://www.rockefeller.edu/our-scientists/heads-of-laboratories/1166-elaine-fuchs/> (Erişim Tarihi:10.05.2017)
- URL-23: <https://embryo.asu.edu/pages/nettie-maria-stevens-1861-1912> (Erişim Tarihi:06.05.2017)
- URL-24: <https://www.famousscientists.org/nettie-stevens/>(Erişim Tarihi:10.04.2017)
- URL-25: <https://www.theguardian.com/science/2006/dec/13/obituaries.guardianobituaries> (Erişim Tarihi:10.05.2017)
- URL-26:<https://news.stanford.edu/news/2006/november29/med-esther-112906.html>(Erişim Tarihi:01.04.2017)
- URL-27:<https://www.womenshistory.org/education-resources/biographies/rachel-carson>(Erişim Tarihi:10.05.2017)
- URL-28: http://www.ducksters.com/biography/scientists/rachel_carson.php (Erişim Tarihi:06.05.2017)
- URL-29: <https://www.biography.com/people/rachel-carson-9239741>(Erişim Tarihi:10.04.2017)
- URL-30: http://www.ducksters.com/biography/scientists/rachel_carson.php (Erişim Tarihi:10.05.2017)
- URL-31: <http://biography.yourdictionary.com/elizabeth-helen-blackburn> (Erişim Tarihi:06.05.2017)
- URL-32:https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/2009/blackburn-facts.html(Erişim Tarihi:01.04.2017)
- URL-33:https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/2009/blackburn-facts.html (Erişim Tarihi:06.05.2017)

- URL-34: <https://www.britannica.com/biography/Dorothy-Hodgkin> (Erişim Tarihi:10.05.2017)
- URL-35: <https://www.chemheritage.org/historical-profile/dorothy-crowfoot-hodgkin>
(Erişim Tarihi:06.02.2017)
- URL-36: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/chemistry/laureates/1964/hodgkin-bio.html (10.05.2017)
- URL-37: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2142778/pdf/7757003.pdf>
(Erişim Tarihi:06.02.2017)
- URL-38: http://www.bbc.co.uk/schools/primaryhistory/famouspeople/mary_anning/(Erişim Tarihi:06.02.2017)
- URL-39: <http://www.lymeregismuseum.co.uk/collection/mary-anning/>(Erişim Tarihi:10.04.2017)
- URL-40: <https://www.amnh.org/explore/news-blogs/on-exhibit-posts/happy-birthday-mary-anning/> (Erişim Tarihi:06.02.2017)
- URL-41: <https://www.britannica.com/biography/Rita-Levi-Montalcini>(Erişim Tarihi:01.04.2017)
- URL-42: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/1986/levi-montalcini-bio.html(Erişim Tarihi:06.02.2017)
- URL-43: <file:///C:/Users/Tek/Documents/rita-levi-montalcini-7464.pdf> (Erişim Tarihi:06.02.2017)
- URL-44: <http://www.biyografya.com/biyografi/13920> (Erişim Tarihi:06.02.2017)
- URL-45: <http://www.biyologlar.com/prof-dr-semahat-geldiay>(Erişim Tarihi:10.04.2017)
- URL-46: http://www.bbc.co.uk/schools/primaryhistory/famouspeople/florence_nightingale/ (Erişim Tarihi:06.02.2017)
- URL-47: <https://www.biography.com/people/florence-nightingale-9423539> (Erişim Tarihi:06.02.2017)
- URL-48: <https://www.makaleler.com/ismini-cok-duyduk-peki-kimdir-florence-nightingale-1820-1910> (Erişim Tarihi:06.02.2017)
- URL-49: <https://www.biyografi.net.tr/florence-nightingale-kimdir/>(Erişim Tarihi:10.04.2017)
- URL-50: www.yaseminyalim.com/wp-content/uploads/2008/07/99.doc (Erişim Tarihi:06.02.2017)
- URL-51: <https://www.britannica.com/biography/Kathleen-Lonsdale> (Erişim Tarihi:01.04.2017)
- URL-52: <http://rsta.royalsocietypublishing.org/content/373/2039/20140232> (Erişim Tarihi:06.02.2017)
- URL-53: <http://www.chemistryexplained.com/Kr-Ma/Lonsdale-Kathleen.html> (Erişim Tarihi:06.02.2017)
- URL-54: <http://www.encyclopedia.com/people/history/historians-miscellaneous-biographies/kathleen-lonsdale>(Erişim Tarihi:06.06.2017)
- URL-55: <http://www.chemistryexplained.com/Kr-Ma/Lonsdale-Kathleen.html> (Erişim Tarihi:06.06.2017)
- URL-56: https://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/001/264/original/UniversitedeIlkKadinlar__opt.pdf?1417525942 (Erişim Tarihi:10.04.2017)
- URL-57: https://en.wikipedia.org/wiki/Elizabeth_Garrett_Anderson/ (Erişim Tarihi:01.04.2017)
- URL-58: http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/garrett_anderson_elizabeth.shtml (Erişim Tarihi:06.06.2017)
- URL-59: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/195494/ilk_kadin_botanikcimiz_Sara_Akdik.html (Erişim Tarihi:07.06.2017)
- URL-60: https://en.wikipedia.org/wiki/Amy_Johnson (Erişim Tarihi:07.06.2017)
- URL-61: <http://www.history.co.uk/biographies/amy-johnson> (Erişim Tarihi:10.04.2017)
- URL-62: https://tr.wikipedia.org/wiki/M%C3%BCfide_K%C3%BCley (Erişim Tarihi:01.04.2017)
- URL-63: <http://aves.istanbul.edu.tr/nermin/>(Erişim Tarihi:22.06.2017)
- URL-64: https://tr.wikipedia.org/wiki/Nermin_G%C3%B6z%C3%BCk%C4%B1rm%C4%B1z%C4%B1 (Erişim Tarihi:22.06.2017)
- URL-65: https://tr.wikipedia.org/wiki/Ayla_Kalkandelen (Erişim Tarihi:10.04.2017)
- URL-66: https://tr.wikipedia.org/wiki/Melihat_Çağlar (Erişim Tarihi:22.06.2017)

URL-67: https://tr.wikipedia.org/wiki/Saadet_Ergene (Erişim Tarihi:06.03.2017)

URL-68: <http://109.232.216.219/~bilimvegelecek/index.php/2010/03/01/dogumunun-96-yilinda-turk-promethelerinden-bir-zoolog-prof-dr-saadet-ergene-bayramoglu/>(Erişim Tarihi:01.04.2017)

URL-69: <http://bluepoint.gen.tr/Kosswig/onsozler.html> (Erişim Tarihi:06.06.2017)

URL-70: https://tr.wikipedia.org/wiki/Fahire_Battalgazi (Erişim Tarihi:10.04.2017)

URL-71: <http://www.bilimtarihi.org/bilimadamlari/biyografiler/biyografiler.htm>(Erişim Tarihi:06.06.2017)

URL-72: <http://www.biyologlar.com/prof-dr-fahire-battalgazi/>(Erişim Tarihi:02.06.2017)

URL-73: <http://evrimagaci.org/photo/tr/fazila-sevket-giz> (Erişim Tarihi:01.04.2017)

URL-74: <http://www.biyografya.com/biyografi/5268> (Erişim Tarihi:10.04.2017)

Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Öne Çıkan Kadın Matematikçileri Tanıtmaya Yönelik Etkinlik Geliştirme Çalışması

Received/Geliş: 25/07/2017
Accepted/Kabul: 24/11/2017

Cemalettin YILDIZ*
Mihriban HACISALİHOĞLU KARADENİZ**

Öz

Matematikçiler arasında “Matematik kadın işi değildir!” önyargısı uzun yıllar egemen olmuş ve matematik erkek işi olarak görülmüştür. Bu nedenle kadın matematikçiler, yirminci yüzyılın sonlarına kadar matematikte ikinci plana atılmışlardır. Ayrıca kadın matematikçiler, erkek matematikçilerle aynı statüde kabul edilebilmeleri için yaptıkları işte daha başarılı olabileceklerini ispatlama durumunda bırakılarak önemli mücadeleler vermişlerdir. Kadın matematikçilerin hayatlarını okumak ve derslerde kullanmak öğrenciler için birçok fayda sağlayabilir. Kadın matematikçilerin çalışmalarıyla ve başarılarıyla heyecanlanan öğretmenlerin öğretim etkinliklerine bu insanları da katarak derslerini zenginleştirmeleri, kadınların matematikte oynadığı rol hakkında öğrencilerin bilinçlenmelerine yardımcı olacaktır. Özellikle kız öğrenciler kadın matematikçilerin yeteneklerini ve bunları geliştirmek için neler yaptıklarını öğrenebileceklerdir. Kadınların matematiğin gelişmesinde nasıl rol oynadığını ortaya koyan etkinliklerin hazırlanması ve derslerde kullanılması öğrencilerin matematiğin değerini daha iyi anlamaları ve matematiğe karşı olumlu tutum geliştirmeleri açısından oldukça önemlidir. Ayrıca, kadın matematikçilerin yaşamları öğrencilere matematikte başarılı olmanın altın anahtarlarını da sunmaktadır. Bu bağlamda, mevcut çalışmada öncelikle Cumhuriyet Dönemi ve sonrasındaki üç kadın matematikçinin hayatları hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından, bu kişilerin yaşam öykülerinin matematik derslerinde nasıl kullanılacağına yönelik etkinlikler (çalışma yaprakları, bulmacalar) sunulmuştur. Öğrencilerin matematiğin kadın matematikçilerin de çabalarıyla gelişen bir bilim olduğunu anlamaları için matematik derslerinde bu kişilerin hayatlarından bahsedilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, derslerde kadın matematikçilere yönelik etkinliklerin kullanılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Matematik tarihi, matematik dersi, kadın matematikçiler, yaşam öyküleri, etkinlik

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, cemalyildiz61@gmail.com

**Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, mihrideniz61@gmail.com

A Study on Developing Activities for Familiarizing the Women Mathematicians Who Become Prominent in the Republic Period and After

Abstract

Mathematicians had long been dominated by the prejudice “mathematics is not a woman’s job” and mathematics had been considered a man’s job. Thus, woman mathematicians had been pushed into the background in mathematics until the end of the twentieth century. Besides, woman mathematicians tried hard to prove that they could be more successful in their job in order to be accepted in the same status as man mathematicians. Reading life stories of woman mathematicians and using them in lessons may gain several favors to students. If teachers who get excited with the works and successes of woman mathematicians involve these people in their educational activities, this will not only enrich their lessons, but also raise an awareness in students regarding the role of women in mathematics. Especially girls will be able to learn the abilities of woman mathematicians and what they do to develop these abilities. It is very important to prepare activities revealing the role of women in the development of mathematics and use them in lessons in order to enable students to appreciate the value of mathematics and develop positive attitudes toward mathematics. Besides, life stories of woman mathematicians also present a golden key to the success of students in mathematics. In this context, the present study primarily gives information about life stories of three woman mathematicians in the Republic Period and after. Then it presents activities (work sheets, crossword puzzles) aimed at how to use the life stories of these people in mathematics lessons. In order for students to comprehend that mathematics is a science that develops also with the efforts of woman mathematicians, it is important to mention the life stories of these people in mathematics lessons. Thus, it is recommended to use activities aimed at woman mathematicians in lessons.

Keywords: History of mathematics, mathematics lesson, woman mathematicians, life stories, activity

Giriş

İnsan, düşünme becerisini en fazla kullanan canlı olarak bilinmektedir. Bilim tarihi, kendilerindeki ve çevrelerindeki değişimleri açıklayabilmek için akıllarını kullanarak çalışmalar yapan birçok bilim kadınıyla doludur (Seyhan, 2017). Bilimin sadece erkeklerin tekelinde olmadığı, ayrıca tarihin başlangıcından bu zamana kadar “bilim” ve “kadın” sözcüklerinin bir arada kullanılmasının birçok insan tarafından yadırgandığı bilinen bir gerçektir (Naymansoy, 2010). Tarih boyunca ataerkil sistemin kendisine gösterdiği alanda sıkışıp kalan kadının bilime katkıda bulunan varlık olarak görülmesi pek mümkün olmamıştır (Zengin, 2017). Çünkü kadın bilim insanları, toplum ve aile baskısı gibi nedenlerden dolayı topluma kabiliyetlerini gösterememiştir. Ayrıca kadınlar erkekler tarafından bilim dünyası için yeterli görülmediklerinden, kadınların bilime katkılarının olmadığı fikri geçmişte uzun bir zaman sabit bir düşünceye dönüşmüştür (Koçak ve Işık, 2009).

Kadınlar ve erkekler insanların yaratılmasından itibaren bilimde birlikte çalışmışlardır (Koçak, Taşkın ve Özpınar, 2010). Ancak kadınlar bilimle uğraşırken birçok engelle karşılaşmışlardır (Ling, 2006). Çünkü bilim insanı olmaya giden yol cinsiyete bağlı olmuştur (Koçak vd., 2010). Fakat geçtiğimiz yüzyılın başından itibaren kadınların göstermiş olduğu mücadelelerde önemli gelişmeler yaşandığı görülmektedir (Zengin, 2017).

Türkiye’de kadınların bilim dünyasına adım atabilmeleri ilk kez Cumhuriyet Dönemi’nde Mustafa Kemal Atatürk sayesinde olmuştur (Koçak ve Işık, 2009). Cumhuriyet ilan edilmeden önce bilim kadınlarının çoğu eğitimlerini yurt dışında sürdürmüşlerdir (Öz Yeşilçimen, 2010). Cumhuriyetten önce 1914 yılında Kızlar Üniversitesi kurulmuş olsa da kızların üniversite eğitimleri almaları cumhuriyetin ilanı ile yaygınlaşmıştır (Şenkon, 2000). Cumhuriyetin ilanından sonra 4 Nisan 1926’da Türk Medeni Kanunu kabul edilmiş ve Türk kadınları birçok hak elde etmiştir (Naymansoy, 2009). Böylece kadınlar kanunlar önünde erkeklerle eşit konumda olma, seçme ve seçilme hakkı gibi temel haklar kazanmıştır (Kuzgun ve Sevim, 2004). Türkiye’de Türk kadınının bilimsel alana katılımı da cumhuriyetin ilanından sonra başlamıştır (Şahin, 2004).

Sakaoğlu (2003: 209), kadınların cumhuriyetle birlikte bilimde daha fazla yer almasının sebebini “*Cumhuriyet ideolojisini oluşturma sürecinde, ülkenin geliştirilmesi ve dönüştürülmesinde kadın-erkek tüm ulusun yan yana çalışması hedeflendiğinden, kadın eğitimine azami önem verilmiştir...1937-1938 eğitim-öğretim döneminde, kız öğrencilerin sayısı ortaokullarda cumhuriyetin ilk yılındakinin 15 katına, liselerde 12 katına çıkmıştır.*” biçiminde açıklamıştır. Ülkemizde kadınların bilimde aktif olarak bulunmalarının Cumhuriyet Dönemi’nden sonra devletçe desteklendiği ve kadınların bilim dünyasındaki varlığının sağlam bir altyapıya oturtulduğu anlaşılmaktadır (Şenkon, 2000).

Toplumun kadından bekledikleri veya başka bir ifadeyle kadına verdiği rolün anlaşılmasında düşünürlerin görüşlerinden faydalanmak gerekmektedir (Naymansoy, 2009). Örneğin Mustafa Kemal Atatürk: “*Ey kahraman Türk kadını! Sen yerlerde sürünmeye değil, omuzların üzerinde göklere yükselmeye layıksın.*” demiştir. Atatürk’ün bu cümleleri kadınlara verdiği değeri göstermektedir. Fransız Akademisi’nin bir üyesi, Maria Gaetana Agnesi’nin “Analytical Institutions for the use of Italian Youth” isimli eseri hakkında ise şunları yazmıştır (Şenkon, 1992: 21): “*Matematikte sizin kitabınızdan daha açık, daha metotlu ve daha anlaşılabilir bir esere rastlamadım. Özellikle geometricilerin çalışmalarında dağınık bir şekilde görünen ve tamamen farklı yöntemlerle erişilen değişik sonuçları düzgün yöntemler altında toplama tarzınıza hayran oldum.*” Alman filozof Immanuel Kant da, kadın matematikçilerle dalga geçerek: “*Madem güzel kafalarını geometriyle meşgul edecekler, sakal da bırakabilirler.*” demiştir (Kumcu, 2004: 27). Augustus De Morgan: “*Kızlar matematiğin neden olabileceği zihin baskısına dayanamazlar.*” diyerek Ada King’e matematik dersi vermemiştir (Okur, 2004).

Carl Friedrich Gauss, mektuplaştığı kişinin matematikle uğraşan bir kadın olduğunu öğrenince Marie-Sophie Germain’e kızmak yerine ona bir mektubunda şunları yazmıştır (Kumcu, 2004: 55): “*Daha önce size Monsieur LeBlanc ismiyle hitap eden mektuplarım, sizin özverili cevaplarınız karşısında hiç kuşkusuz yetersizdi. Umarım, bugün verdiğim bilgiler beni sizin sahte isimle de olsa onurlandırmanızdan mahrum etmez ve bana sizden haberler vermek için birkaç dakikanızı ayırırsınız.*” Bu cümlelerden Gauss’un Germain’in matematikteki çalışmalarından etkilendiği söylenebilir.

Prof. Dr. Selma Soysal 1989 yılında kadın matematikçilerin önemi ile ilgili bir matematik sempozyumunda şu cümleleri söylemiştir (Soysal, 2000): “*... Bence matematik erkeklerden daha çok kadınlara uygun bir daldır. Tüm bilim dalları tutkuyu gerektirir, ayrıca matematik için sezgi de zorunludur. Hem tutku, hem de sezgi kadınlarda vardır, üstelik kadın matematikçiler daha yüreктen anlatıyorlar...*” Son olarak, Oxford Üniversitesinde çalışan Prof. Dr. Alison Etheridge, Fields ödülünün Maryam Mirzakhani’ye verilmesi nedeniyle yaşadığı mutluluğu şöyle ifade etmiştir (Yumuşak, 2017): “*Kadınlar artık matematikte çok önemli başarılar elde ediyorlar. Bu ödülle de kadınların başarısı taçlandırılmış oldu. Ödül, kamuoyunun ilgisini yakalamak açısından çok önemli. Bence yeni nesil üzerinde olumlu etkileri olacaktır.*”

Özetle, yukarıda adı geçen düşünürlerin çoğunun bilimde başarılı olmanın erkek veya kadın olmakla bir alakasının olmadığına inandıkları anlaşılmaktadır.

Kadın Bilim İnsanları İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Alanyazında kadın bilim insanlarının hayatını ve bilime katkılarını inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin Bailer (1998) yarı deneysel yöntem kullandığı doktora tezinde

ortaokul öğrencilerine yönelik “Kadınlar da Bilim Adamıdır” isimli bir program geliştirmiştir. Bu program çerçevesinde 9 kadın bilim insanının biyografileri dokuz haftalık bir süreç boyunca derslerde kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, programa katılan öğrenciler ile katılmayan öğrenciler arasında istatistikî olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Ayrıca öğrencilerin bilim insanlarına yönelik algıları ve bilimde kadına yönelik tutumları ile cinsiyetleri ve etnik kökenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Dönmez (2001) tarafından yürütülen bir çalışmada Hypatia, Marquise du Chatelet, Maria Gaetana Agnesi, Marie-Sophie Germain, Mary Greig Somerville, Christine Ladd-Franklin, Sofia Vasilyevna Kovalevskaya ve Emmy Amalie Noether’ın yaşamı ve matematiğe katkıları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Naymansoy (2009) tarafından yapılan doktora tezinde ise geçmişten günümüze kadar sağlık, mühendislik ve mimarlık bilimlerine, toplumsal ve temel bilimlere katkı sağlamış önemli bilim kadınlarının biyografileri ve bilime katkıları bir araya getirilmiştir.

Koçak ve Işık (2009) Hypatia, Elena Luczera Cornaro Piscopia, Marquise du Chatelet, Maria Gaetana Agnesi, Marie-Sophie Germain, Emmy Amalie Noether, Augusta Ada Byron King, Florence Nightingale, Mary Greig Somerville ve Sofia Vasilyevna Kovalevskaya’nın hayatı ve matematiğe katkıları ile ilgili kapsamlı bilgiler sunmuştur. Koçak ve arkadaşları (2010) tarafından yürütülen başka bir çalışmada ise Marie-Sophie Germain ve Sofia Vasilyevna Kovalevskaya’nın yaşamı ve matematik dünyasında yer alma mücadeleleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Ünverdi ve Ünverdi (2010) yaptıkları araştırmada bilim kadınlarının (Enheduanna, Hypatia, Blessed Hildegard of Bingen, Inés sor Juana de la Cruz, Marquise du Chatelet, Maria Gaetana Agnesi, Caroline Lucretia Herschel, Augusta Ada Byron King, Sofia Vasilyevna Kovalevskaya, Marie Curie, Lise Meitner, Emmy Amalie Noether, Rosalind Elsie Franklin, Fatma Aliye, Halide Edip Adıvar, Remziye Hisar, Safiye Ali, Sabiha Gürayman, Sabiha Gökçen, Dilhan Eryurt, Leman Bozkurt Altınçekiç, Hülya Şenkon, Engin Arık) çalışmalarını kısaca açıklayarak kadının araştırmacı kimliğinin çalışmaları üzerindeki etkilerini değerlendirmişlerdir. Öz Yeşilçimen (2010) tarafından yapılan bir çalışmada ise ilk Türk kadın sümerolog olan Muazzez İlmiye Çığ’ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Laçın-Şimşek (2011) tarafından Türkiye’de 2004 yılındaki fen ve teknoloji programına uygun olarak hazırlanmış ders kitaplarında kadın bilim insanlarına yer verilip verilmediğini tespit etmek için doküman analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonunda, ders kitaplarında 78 farklı bilim insanından bahsedilmesine rağmen, bunların sadece ikisinin kadın olduğu belirlenmiştir. Yıldız ve Gökçek (2013) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise ilk önce matematik öğretiminde yaşam öykülerinin yeri, önemi ve nasıl kullanılabileceği hakkında bilgiler

verilmiştir. Ardından, yaşam öykülerinin matematik derslerinde etkili kullanılmasına yönelik sonuç ve önerilerden sonra Hypatia'nın yaşamı ile ilgili bir çalışma yapıldığı sunulmuştur.

Yıldız, Hacısalihoğlu Karadeniz ve Göl (2015) tarafından yürütülen bir başka çalışmada 2005'ten sonra yenilenen öğretim programlarına göre hazırlanan ilköğretim ve ortaöğretim matematik dersi kitaplarında matematikçilerin yaşam öykülerine yer verilip verilmediği araştırılmıştır. Araştırma sonunda, ders kitaplarında matematikçilerin yaşam öykülerine genel olarak yer verildiği ancak kimi matematikçilerin adlarının kitaplarda geçmesine rağmen hayat hikâyelerine değinilmediği tespit edilmiştir. Ayrıca ders kitaplarında kadın matematikçilerin isimlerinin ve yaşam öykülerinin bulunmadığı belirlenmiştir. Yıldız, Göl ve Hacısalihoğlu Karadeniz (2016) tarafından yürütülen bir diğer çalışmada ise 2005 yılından sonra yenilenen ilköğretim ve ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarında kadın matematikçilere yer verilme durumu incelenmiştir. Araştırma sonucunda, kadın matematikçilerin yaşam öykülerine ve matematiğe katkılarında öğretim programlarında yer verilmediği belirlenmiştir.

Ev Çimen ve Yenilmez (2017) tarafından yürütülen başka bir çalışmada matematik öğretmeni adaylarının matematik tarihi dersi sonrasında, adları verilen 68 matematikçi arasından hangilerini daha önemli gördükleri ve bu matematikçilerin yaşamları ve matematiğe katkıları ile ilgili bilgilerinin ne düzeyde olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın sonunda, öğretmen adaylarının Fibonacci, Pisagor, Euclid, Harizmi, Thales, Ömer Hayyam, Pascal, Uluğ Bey, Gelenbevi İsmail Efendi'yi diğer matematikçilerden daha önemli gördükleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca matematikçilerin yaşamlarına ve matematiğe katkılarında yönelik sunulan açıklamaların sınırlı ancak genel olarak doğru olduğu belirlenmiştir. Son olarak öğretmen adaylarının çalışmada adları verilen 14 kadın matematikçi arasından sadece Florence Nigthingale'in sağlık alanında yaptığı çalışmalarla ilgili bilgilerinin olduğu görülmüştür.

Köseoğlu ve Durukan (2017) tarafından ortaokullarda okutulan 6 fen bilimleri ders kitabında hangi bilim insanlarının yer aldığını belirlemek için doküman analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda ders kitaplarında en çok Isaac Newton, Benjamin Franklin, George Simon Ohm, Robert Hooke'un isimlerinin yer aldığı belirlenmiştir. Ayrıca ders kitaplarında erkek bilim insanlarının yaşamlarından ve bilime katkılarında bahsedilirken, kadın bilim insanlarına değinilmediği ortaya çıkmıştır. Seyhan (2017) tarafından yürütülen başka bir çalışmada ise biyoloji alanında çalışmalar yapan kadın bilim insanları belirlenmiş ve bu alana katkıları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Türk ve Akşan Kılıçaslan (2017), yaratıcı drama yöntemi ile kadın matematikçilerin yaşam öykülerinin ve matematiğe katkılarının incelenmesi sonucu, sınıf öğretmeni adaylarının bilim insanlarının hayat hikâyeleri ve bilime katkılarında yönelik görüşlerindeki değişimi incelemişlerdir. Çalışmanın sonunda, öğretmen adaylarının uygulamadan sonra kadın

matematikçiler hakkında bilgi sahibi oldukları, kadın matematikçilerin yaşamlarına yönelik ilgi ve meraklarının arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Alanyazında bilim insanlarının öğretim programlarında (Yıldız vd., 2016) veya ders kitaplarında (Laçın-Şimşek, 2011; Köseoğlu ve Durukan, 2017; Yıldız vd., 2015) yer alma durumunu araştıran, yaşam öykülerini ve bilime katkılarını açıklayan (Dönmez, 2001; Koçak ve Işık, 2009; Koçak vd., 2010; Naymansoy, 2009; Öz Yeşilçimen, 2010; Seyhan, 2017; Ünverdi ve Ünverdi, 2010), hayatlarının derslerde nasıl kullanılabileceğini anlatan (Yıldız ve Gökçek, 2013) ve yaşamları ile alana katkılarına yönelik öğrencilerin veya öğretmen adaylarının algılarını ya da görüşlerini tespit eden (Bailer, 1998; Ev Çimen ve Yenilmez, 2017; Türk ve Akşan Kılıçaslan, 2017) çalışmaların bulunduğu anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalarda Cumhuriyet Dönemi ve sonrasında ön plana çıkan kadın matematikçilerin hayatları ve matematiğe katkıları ile ilgili etkinlik geliştiren bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Dolayısıyla kadın matematikçilerin biyografilerine yönelik etkinliklere yer veren güncel bir araştırmaya ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Matematiğin tarihsel gelişim sürecinde matematikte çalışmalar yapan kadınların anlaşılmasını sağlayabilecek, onların ortaya koyduğu ürünleri öğrencilere aktarabilecek etkinlikler geliştirmek amacıyla bu araştırma yapılmıştır. Mevcut araştırma, kadın matematikçilerin görünürlüğü açısından yeni bakış açılarının sunulmasına da olanak sağlayabileceğinden büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmanın özellikle kadın araştırmacılara ve kız öğrencilere de cesaret vereceği umulmaktadır.

Mevcut çalışmayla Cumhuriyet Dönemi'nden bu yana öne çıkan üç kadın matematikçinin (Selma Soysal, Hülya Şenkon ve Maryam Mirzakhani) hayatları ile ilgili etkinlikler (çalışma yaprakları ve bulmacalar) geliştirmek amaçlanmaktadır. Bulmacalar öğrenme-öğretme ortamını zenginleştirmekte ve konuların zevkli bir biçimde, kalıcı olarak öğretilmesini sağlamaktadır (Dündar, 2011; Taşlı, 2005). Çalışma yaprakları ise “öğrencilerin bilgiye kendilerinin ulaşmalarını sağlamakta (Yiğit, Alev, Altun, Özmen ve Akyıldız, 2006)”, “öğrencinin derse olan ilgisini arttırmakta, öğrencide merak duygusu uyandırmakta, öğrenciyi aktif hale getirerek güdülemekte (Elvan, 2012)” ve “öğrenmeyi kolaylaştırabilmektedir (Charles, 2000)”. Bu nedenlerden ötürü mevcut çalışmada kadın matematikçilerle ilgili çalışma yaprakları ve bulmacalar geliştirilmiştir.

Çalışma yaprakları ve bulmacalar hazırlanırken ilk olarak alanyazın taraması yapılmıştır. Bu bağlamda çalışma yaprakları (Kaymakçı ve Er, 2009; Swetz, 1994; Yıldız, 2013; Yıldız ve Gökçek, 2013) ve bulmacalar (Aydemir, 2012; Kaymakçı, 2012; Özdemir ve Göktepe, 2012; Tikbaş, 2011) ile ilgili yapılmış bazı çalışmalar incelenmiştir. Ardından hazırlanacak çalışma yaprağı ve bulmaca sayısı ile nitelikleri belirlenmiştir. Bu kapsamda geliştirilecek etkinliklerin dersin giriş, gelişme ve değerlendirme basamaklarında

faidalanılabilecek bir yapıda olmasına karar verilmiştir. Son olarak araştırmacılar tarafından üç kadın matematikçinin yaşam öyküleri ve matematiğe katkıları ile ilgili çalışma yapıldı; kare, çengel ve kavram bulmacaları oluşturulmuştur. Etkinlikler hazırlanırken iki akademisyenin, bir matematik öğretmeninin ve bir Türkçe öğretmenin görüşleri alınmıştır. Ayrıca ilköğretim matematik öğretmenliği programında üçüncü sınıfta okuyan 32 öğretmen adayı ile bilim tarihi dersinde pilot çalışma yapılarak etkinliklere son hali verilmiştir. (Kadın matematikçilerle ilgili etkinlikler için eklere bakınız.)

Sonuç ve Öneriler

Hypatia'dan başlayarak herkes bir ya da daha çok taş koyarak matematik kulesini giderek yükseltmektedir (Kumcu, 2004). Mevcut araştırmada adı anılmayan fakat matematikte yaptığı çalışmalarla matematik kulesinin gelişmesine hizmetleri olmuş birçok kadın matematikçi bulunmaktadır. Bu insanlar, birçok engelleme ve haksızlıklarla karşı karşıya kalmışlardır. Kadın matematikçilerden bilinen bazı örnekleri hatırlatmak, bu insanların yaşadıklarından hareketle matematiğin gelişim sürecinin aydınlatılması açısından çok önem taşımaktadır. Çağımızda matematiğin artan önemi ve kadın matematikçilerin matematiğin birçok alanında önemli katkılar vermeleri sebebiyle (Yıldız vd., 2016), matematikteki varlıklarının görünür kılınması gerekmektedir. Bu durum, özellikle kız öğrencilerin özgüvenlerini arttırması, kızların matematikte daha çok yer almalarını özendirilmesi açısından önemlidir.

19. yüzyılda bilim insanları, erkekleri kadınlardan daha üstün olarak görüyorlardı (Koçak vd., 2010). Fakat bugün kadın matematikçilerin yeteneklerinin bazı konularda erkek matematikçilerden daha üstün olduğu bilinmektedir (Alkhateeb, 2001; Ma, 1995). Bu gerçeği ortaya koyan üç kadın matematikçi Selma Soysal, Hülya Şenkon ve Maryam Mirzakhani'dir. Bu kadın matematikçilerin yaşamları ve matematiğe katkıları derslerde ve 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde öğrencilere anlatılabilir. Ayrıca bu matematikçilerle ilgili mevcut çalışmada hazırlanan etkinlikler istenilen herhangi bir sınıf düzeyinde (ortaokul, ortaöğretim veya yükseköğretim) uygulandıktan sonra öğrencilerin, öğretmen adaylarının, öğretmenlerin veya akademisyenlerin görüşleri alınabilir. Bu görüşler doğrultusunda gerekirse etkinlikler güncellenebilir. Bununla birlikte akademisyenlerin ve öğretmenlerin derslerini matematik tarihi ile zenginleştirmeleri için kadın matematikçiler ile ilgili başka çalışma yapıları ve bulmacalar hazırlamaları faydalı olabilir.

İnsanlar erkek ve kadın olmak üzere iki farklı cinsiyetten oluşmasına rağmen (Seyhan, 2017), Türkiye'de kadını ve erkeği yaşam fonksiyonunun temel iki değişkeni olarak almayan, erkeği tanım kümesi, kadını da görüntü kümesi olarak alan bir eğitim sistemi bulunmaktadır (Çağlı, 2006). Bu durum öğretim programlarında ve ders kitaplarında açıkça kendini

göstermektedir. Dolayısıyla özellikle kız öğrencilerin matematiğe ilgi duymalarını sağlamak için kadın matematikçilere ait örneklere öğretim programlarında ve ders kitaplarında yer verilmesi önerilmektedir. Programlarda ve kitaplarda kadın rol modellerin örneklerinin verilmesi kızları bilim insanı olma konusunda motive edebilir. Ayrıca öğretim programlarına kadın matematikçilerin matematiğe katkıları ile ilgili kazanımlar da ilave edilebilir (Yıldız vd., 2016).

Özetle, kadın matematikçilerin günlük yaşamın sorunlarının çözülmesi ve geleceğin şekillendirilmesi çabalarında erkek matematikçilerle eşit olarak yer almaları arzu ediliyorsa, kadınların cesaretleri kırılmamalıdır (Şenkon, 2000).

Kaynakça

- Alkhateeb, H. M. (2001). Gender differences in mathematics achievement among high school students in the united Arab Emirates, 1991-2000. *School Science and Mathematics*, 101(1), 5-9.
- Aydemir, E. (2012). *Çevrimiçi bulmaca kullanımının öğrencilerin akademik başarısına ve öğrenmenin kalıcılığına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Bailer, J. (1998). *The effects of "women are scientists, too" program on middle school students' perceptions of scientists and their attitudes toward women in science*. Unpublished Doctoral Dissertation, University of Houston, Texas.
- Charles, C. M. (2000). *Öğretmenler için Piaget ilkeleri* (Çev. Gülten Ülgen). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çağlı, C. (2006). *Eğitim ve kadın*.
http://www.acilimmatematik.com/index.php?option=com_content&task=view&id=67&Itemid=51 adresinden 25.11.2008 tarihinde indirilmiştir.
- Dönmez, A. (2001). Women mathematicians. *Doğuş University Journal*, 2(1), 74-94.
- Dündar, H. (2011). Sosyal bilgilerde kavram öğretimi. İçinde B. Tay & A. Öcal (Ed.), *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi* (s. 309-342). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Elvan, Ö. (2012). *Sosyal bilgiler öğretiminde çalışma yaprakları kullanılmasının kavram yanılgılarını gidermeye etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- Ev Çimen, E., & Yenilmez, K. (2017, Mayıs). *Öğretmen adaylarının matematik tarihinde geçen matematikçilerin biyografilerine ve önemlerine ilişkin düşünceleri*. Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Sempozyumu 3'te sunulan sözlü bildiri, İktal Thermal Hotel & Spa, Afyon.
- Kaymakçı, S. (2012). Sosyal bilgiler dersinde bulmaca kullanıyorum. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi*, 2(2), 86-99.
- Kaymakçı, S., & Er, H. (2009). Sosyal bilgiler öğretiminde biyografi kullanımını. In M. Safran (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* (s. 414-430). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Koçak, Z. F., & Işık, Ö. (2009, Mart). *Matematik dünyasında kadının yeri*. Uluslararası-Disiplinler arası Kadın Çalışmaları Kongresi'nde sunulan sözlü bildiri, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Koçak, Z. F., Taşkın, F., & Özpınar, F. (2010). Matematik dünyasında kadının yeri ve önemi. In F. Çoban Döşkaya (Baş Ed.), *21. yüzyılın eşliğinde kadınlar: Değişim ve güçlenme (Cilt III)* (s. 69-75). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Köseoğlu, E., & Durukan, Ü. G. (2017, Mart). *Fen bilgisi ders kitaplarında yer alan bilim insanları*. 1. Ulusal Kadın Sempozyumu ve Sergisi'nde sunulan sözlü bildiri, Giresun Üniversitesi, Giresun.
- Kumcu, E. (2004). *Kadın matematikçiler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kuzgun, Y., & Sevim, S. A. (2004). Kadınların çalışmasına karşı tutum ve dini yönelim arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 14-27.
- Laçın-Şimşek, C. (2011). Women scientists in science and technology textbooks in Turkey. *Journal of Baltic Science Education*, 10(4), 277-284.
- Ling, S. (2006). Reason analysis of the gender differences in mathematics. *Social Sciences of Guangxi*, 8, 164-167.
- Ma, X. (1995). Gender differences in mathematics achievement between Canadian and Asian education systems. *The Journal of Educational Research*, 89(2), 118-127.
- Naymansoy, G. (2009). *Türkiye'de bilim kadınları ve bilimin gelişimine katkıları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Naymansoy, G. (2010). Türk bilim kadınları ve bilime katkıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 203-232.
- Okur, C. (2004). *Yayın dünyası: Kadın Matematikçiler. Matematik Dünyası, Kış*, 105-106.
- Öz Yeşilçimen, H. (2010). Atatürk döneminde bilim dünyasına kadınlarımızın adım atmalarına bir örnek: İlk Türk kadın sümerolog; Muazzez İlmiye Çığ. In F. Çoban Döşkaya (Baş Ed.), *21. yüzyılın eşliğinde kadınlar: Değişim ve güçlenme (Cilt V)*(s. 72-82). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Özdemir, A. Ş., & Göktepe, S. (2012, Haziran). *Matematik tarihi etkinlikleriyle matematik derslerinin ilişkilendirilmesi*. X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi'nde sunulan sözlü bildiri, Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan günümüze eğitim tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Seyhan, B. Ç. (2017, Mart). *Biyoloji bilimine kadın katkısının belirlenmesi*. 1. Ulusal Kadın Sempozyumu ve Sergisi'nde sunulan sözlü bildiri, Giresun Üniversitesi, Giresun.
- Soysal, S. (2000). Kadın matematikçiler: Tarihte büyük kadın matematikçiler. *Bilim ve Ütopya, Sayı 72*.
- Swetz, F. J. (1994). *Learning activities from the history of mathematics*. Portland, ME: J. Weston Walch.
- Şahin, S. (2004). Kadınların erkek bilim dünyasına girebilmek için binlerce yıllık acılı mücadelesi. *Cumhuriyet Gazetesi*, 16-17.
- Şenkon, H. (1992). Ünlü kadın matematikçiler. *Matematik Dünyası, V-II*, 19-21.
- Şenkon, H. (2000). Ünlü kadın matematikçiler II. *Matematik Dünyası, 3*, 23-24.
- Taşlı, İ. (2005). 4-7. sınıf sosyal bilgiler programı üniteleri ile ilgili kavram bulmacaları örnekleri. *Milli Eğitim*, 166.
- Tikbaş, F. (2011). *Kültür, eğitim ve kültür ekonomisi kapsamında bulmacaların işlevleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Türk, Y., & Akşan Kılıçaslan, E. (2017, Mayıs). *Yaratıcı drama ile tarihteki kadın matematikçilerin hayatına bir bakış*. Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Sempozyumu 3'te sunulan sözlü bildiri, İkbal Thermal Hotel & Spa, Afyon.
- Ünverdi, N. Ö., & Ünverdi, N. A. (2010). Bilimde ve teknolojiye kadının yeri ve performansı. In F. Çoban Döşkaya (Baş Ed.), *21. yüzyılın eşliğinde kadınlar: Değişim ve güçlenme (Cilt III)*(s. 41-45). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Yıldız, C. (2013). Ortaokul *matematik öğretmenlerinin matematik tarihini derslerinde kullanma durumlarının incelenmesi: HİE'den yansımalar*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Yıldız, C., & Gökçek, T. (2013, November). *Using life stories in mathematics teaching*. International Symposium on Changes and New Trends in Education, Necmettin Erbakan University, Konya.
- Yıldız, C., Göl, R., & Hacısalihoğlu Karadeniz, M. (2016). Matematik dersi öğretim programlarında kadın matematikçilere yer verilme durumunun incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 191-214.
- Yıldız, C., Hacısalihoğlu Karadeniz, M., & Göl, R. (2015). Contemporary approaches in education. Norley, K., Icbay, M. A., & Arslan, H. (Eds). *The usage of the biographies of mathematicians in elementary and secondary mathematics textbooks* (pp.193-207). Frankfurt: Peter Lang. ISBN 978-3-631-66164-2
- Yiğit, N., Alev, N., Altun, T., Özmen, H., & Akyıldız, S. (2006). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Trabzon: Seçkin Yayıncılık.
- Yumuşak, C. (2017). *Maryam Mirzakhani: Ortadoğulu kadın bir matematikçinin ilham veren hikâyesi*! <https://emoji.com.tr/maryam-mirzakhani/adresinden> 21.11.2017 tarihinde indirilmiştir.
- Zengin, B. (2017, Mart). *Otobiyografi, kadın ve kimlik*. 1. Ulusal Kadın Sempozyumu ve Sergisi'nde sunulan sözlü bildiri, Giresun Üniversitesi, Giresun.

Ek 1: Prof. Dr. Selma SOYSAL'ın Hayatıyla İlgili Çalışma Yaprağı

Ad-Soyad:

Sınıf:

Prof. Dr. SELMA SOYSAL (1924-2011)'İN ARDINDAN HOŞ BİR SEDA

Merhaba Araştırmacı Arkadaşım,
Merakınız sizi bana getirdi. Sizlere
kendimi ve matematikle ilgili
çalışmalarımı anlatmak istiyorum.

Merhaba Sevgili Arkadaşım!

Adım Selma SOYSAL. Zonguldak'ta 1924 senesinde doğdum. Yedi çocuklu bir ailenin kızıyım. Kardeşim Mümtaz avukat oldu. Çocukluğum daha çok Fransız mühendislerin ve Rumların oturduğu bir mahallede geçti. Rumca ve Fransızca'yı küçük yaşlarda öğrendim. İlköğrenimimi Zonguldak'ta tamamladım. Zonguldak'ın sokaklarını keşfetmeyi severdim. İstanbul Çapa Kız Öğretmen Okulunun ortaokul kısmını parasız yatılı olarak bitirdikten sonra Kandilli Kız Lisesi'ne başladım ve burayı bitirdim.

İstanbul Üniversitesi Matematik-Astronomi Bölümü'nü 1941'de kazandım. Dünyaca ünlü Cahit ARF burada hocam oldu. Dünya çapında ün kazanmam "Sonsuz Boyutlu Hilbert Uzayı" adlı doktora tezime sayesinde gerçekleşti. Paris'teki Henri Poincaré Enstitüsünde (1951), Londra'da ve ABD'deki "Massachusetts Institute of Technology (MIT)"de çalıştım. Bu çalışmalar sonucunda Cumhuriyet Dönemi'nin ilk kadın matematikçisi oldum.

Ege Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesinde çok sayıda mühendis yetiştirme imkânım oldu. Bölüm başkanı olarak İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi Fonksiyonlar Teorisi ve Fonksiyonel Analiz Anabilim Dalı'nda görev yaptım. 47 yıl İstanbul Teknik Üniversitesinde çalıştım.

1949-1967 yılları arasında MathSciNet'te fonksiyonel analiz ve operatör teorisi konularında dört tane makale yazdım. 1967 yılında yayımladığım "Yüksek Matematik Dersleri (Reel Sayılar Sistemi)" isimli bir de kitabım bulunmaktadır.

Matematiğe âşık olmuştum. Çalışmalarım sonucunda Türkiye'nin ilk kadın matematik profesörü olmuştum ama bu bana yetmiyordu. Beni daha çok mutlu eden şey matematik üzerine düşünmekti. Matematiğin erkeklerden ziyade kadınlara yakışan bir alan olduğunu düşünüyorum. Bütün bilim dalları tutkuyu gerektirir ancak matematik için tutkunun yanında sezgi de gereklidir. Kadınlarda ise, tutku ve sezgi çok güçlüdür. Mektubuma son verirken sana başarılar dilerim...

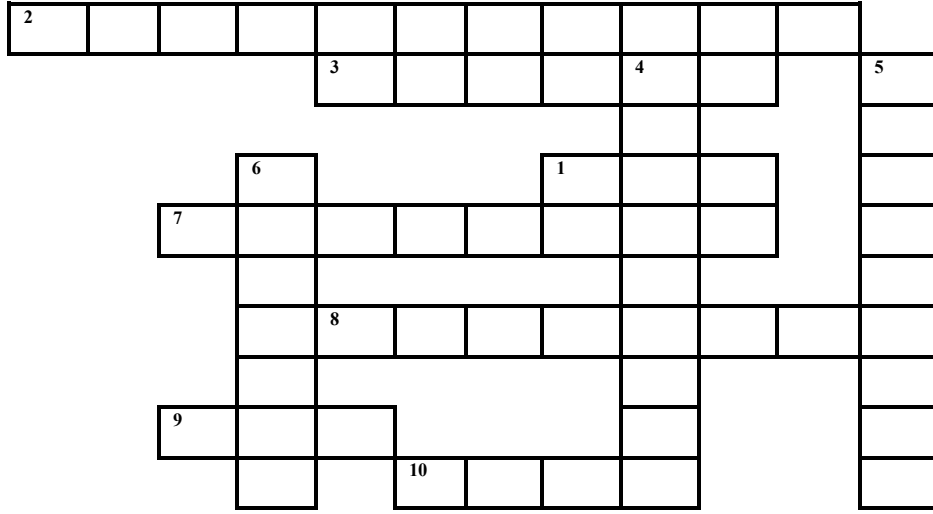
Kaynaklar

- 1.http://www.matematikdunyasi.org/arsiv/PDF/11_04_51_51_soysal.pdf
- 2.<http://www.haberler.com/turkiye-nin-ilk-kadin-matematik-profesorune-veda-3049537-haberi/>
- 3.Arhatır, B. Ç., Arslan, E., & Eden, A. (2014). Selma Soysal'ın yazılarına dipnotlar. *Matematik Dünyası, III*, 30-35.

Kadın Matematikçinin Adı ve Soyadı:	Doğum ve Ölüm Tarihi:
1.Selma SOYSAL'ın yaşamındaki önemli olaylar nelerdir?	
2.Selma SOYSAL'ın matematikteki başarıları nelerdir?	
3.Selma SOYSAL hakkında ilginizi çeken şeyler nelerdir?	
4.Selma SOYSAL ile bir görüşme yapabilişeydiniz ona neler sorardınız? Niçin?	
5.Selma SOYSAL'a mektup yazınız.	

Ek 2: Prof. Dr. Selma SOYSAL'ın Hayatı İle İlgili Çengel Bulmaca

ETKİNLİK: Merhaba arkadaşlar. Bakalım Selma SOYSAL hakkında neler biliyoruz...

SOLDAN SAĞA

- 1.Selma SOYSAL'ın Türkiye'de çalıştığı üniversitelerden birinin adı nedir?
- 2.Selma SOYSAL'ın 1967 yılında yazdığı kitabının adı Sistemi'dir. Cümlesindeki boşluğa hangi sözcükler getirilmelidir?
- 3.Selma SOYSAL'ın avukat olan kardeşinin ismi nedir?
- 7.Selma SOYSAL hangi ünlü matematikçinin öğrencisi olmuştur?
- 8.Selma SOYSAL 47 yıl hangi üniversitede çalışmıştır?
- 9.Selma SOYSAL'ın ABD'de çalıştığı kurumun kısaltılmış adı nedir?
- 10.Selma SOYSAL kaç kardeştir?

YUKARIDAN AŞAĞIYA

- 4.Selma Soysal matematikten başka hangi bilim dalıyla ilgilenmiştir?
- 5.Selma Soysal nerede doğmuştur?
- 6.Selma SOYSAL ortaöğrenimini İstanbul'da hangi öğretmen okulunda tamamlamıştır?

Ek 3: Prof. Dr. Selma SOYSAL'ın Hayatı İle İlgili Kavram Bulmaca

ETKİNLİK: Aşağıdaki kelimeleri tespit edip bulmacada tarayınız. Tarama işlemi bittikten sonra geriye kalan harfleri sırası ile bulmaca tablosunun altındaki yere yazınız. Bakalım Selma SOYSAL hakkında arkadaşları neler demiş?

R	M	H	M	Ü	H	E	N	D	İ	S	C
U	N	İ	N	Ş	A	A	T	O	N	P	U
M	G	L	E	A	S	Ğ	İ	T	Ü	Ğ	M
İ	M	B	I	C	Ö	H	M	İ	N	L	H
Ö	U	E	F	R	A	N	S	I	Z	T	U
E	Ç	R	U	Z	P	H	Ö	N	S	S	R
M	A	T	E	M	A	T	İ	K	G	I	İ
V	B	U	E	L	Ç	N	M	T	R	N	Y
K	C	Z	T	S	İ	H	D	E	A	B	E
Ş	L	A	D	O	K	T	O	R	A	R	T
N	O	Y	İ	S	K	N	O	F	V	Ü	F
Z	T	İ	K	A	D	L	U	G	N	O	Z

..... / / / /

..... / /

- 1.ZONGULDAK
- 2.RUM
- 3.FRANSIZ
- 4.CAHİT ARF
- 5.HİLBERT UZAYI
- 6.CUMHURİYET
- 7.FONKSİYON
- 8.MATEMATİK
- 9.MIT
- 10.İNŞAAT
- 11.ÇAPA
- 12.DOKTORA
- 13.MÜHENDİS
- 14.İTÜ

Ek 4: Prof. Dr. Hülya ŞENKON'un Hayatıyla İlgili Çalışma Yaprağı

Ad-Soyad:

Sınıf:

Prof. Dr. HÜLYA ŞENKON (1941-2008)'UN ARDINDAN HOŞ BİR SEDA

Merhaba Araştırmacı Arkadaşım,
Merakınız sizi bana getirdi. Sizlere
kendimi ve matematikle ilgili
çalışmalarımı anlatmak istiyorum.

Merhaba Sevgili Arkadaşım,

Ben Hülya ŞENKON. Neriman Nadire ŞENKON ve Hava Üsteğmeni Mehmet Nusret ŞENKON'un ilk evlatları olarak 13 Temmuz 1941'de İstanbul'da doğdum. İlk ve ortaokulu İstanbul'da tamamladım. Liseyi ise İstanbul Kız Lisesinde bitirdim. Bu dönemde müziği çok seviyordum. Müzik öğretmenimden yakın ilgi gördüm ve müzikle uğraştım. Dört yıl boyunca okul korosunu yönetme imkânı buldum. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinin Matematik-Fizik Bölümüne 1959'da kaydoldum. Fakültenin son sınıfındayken Matematik Enstitüsünde yardımcı asistan olarak görev aldım. Lisansüstü öğrenimime 1963 yılında Doç. Dr. Orhan İÇEN'in danışmanlığında başladım. Asistan olarak atanmam 1966'da oldu. Hocamın tavsiyesi üzerine İngilizcenin yanında Fransızca ve Almancayı öğrenmeye başladım. Sonra İtalyanca ve Rusça ile dil öğrenmeye devam ettim. Kazandığım burslar sayesinde Almanya ve İtalya'ya gittim. "5. Derece Denklemnin Cebirsel ve Transandant Metotlarla Çözülebilmesi Problemi" konulu lisansüstü çalışmamı 1966'da tamamladım. TÜBİTAK'ın lisansüstü burs imkânından iki yıl yararlandım.

"Transandant Sayılar Teorisi" akımının Türkiye'deki kurucusu Prof. Dr. Orhan İÇEN'in danışmanlığında doktora yapmaya başladım. "Kompleks ve Padik Alan Üzerinde İki Fonksiyonun Aritmetik Anlamda Cebirsel Bağlılığına Dair Bazı Sonuçlar ve Bunların Birkaç İrrasyonellik İspatına Uygulanması" başlıklı doktora tezimi kabul edilince, 1972'de "Doktor" unvanı aldım. Silivri'de yapılan "II. Yurtiçi Matematikçiler Toplantısı"nda "Padik Alanda Bazı Kuvvet Serilerinin Değerlerinin Transandantlığı" başlıklı bildirimde verdiğim teorem padik alana aktarılmıştır. Böylece padik alanda bazı transandant sayı örnekleri bulunmuştur. Karadeniz Teknik Üniversitesinin 1982 yılında düzenlediği Uluslararası Matematik Sempozyumu'nda bildiri sundum. Bu bildirim Almanca yayımlandı.

Çalışmalarına doktora sonrasında da devam ettim. Ulaştığım sonuçları iki makale halinde yayımladım. Birinci makalede, kompleks ve padik alanda iki fonksiyonun cebirsel bağlılığı ile ilgili iki teorem verdim. Bu teoremleri birkaç irrasyonellik ispatına uyguladım. Ardından, bahsi geçen fonksiyon değerlerini inceledim. Konuyla ilgili daha önce elde edilmiş sonuçları kesinleştirdim. 1988'de profesör oldum.

İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Bölümü Başkanlığı, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Nazım TERZİOĞLU Matematik Araştırma Merkezi Müdürlüğü, Cebir ve Sayılar Teorisi Anabilim Dalı Başkanlığı, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Dergi Editör Kurulu Başkanlığı ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Dergisi Yayın Kurulu Üyeliği yaptım. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Basımevinden çıkan iki ciltlik "Soyut Cebir Dersleri" isimli kitabımı 1990'da yayımladım. 1999 yılında İstanbul Üniversitesinden emekli olunca yarı zamanlı öğretim üyesi olarak İstanbul Kültür Üniversitesi Matematik Bilgisayar Bölümü'nde çalışmaya başladım.

Akademik yaşamım boyunca lisans ve lisansüstü düzeyde Analiz, Sayılar Teorisinin Temelleri, Sayılar Teorisine Giriş, Topoloji, Cebir, Lineer Cebir, Halkalar ve Modüller derslerini verdim. İstanbul Üniversitesinde 33 yıl, İstanbul Kültür Üniversitesinde ise 8 yıl görev yaptım. Ayrıca Boğaziçi, Dicle ve Marmara Üniversitelerinin Matematik Bölümlerinde ve Hava Harp Okulunda dersler verdim. “Cisim Genişlemeleri Hakkında”, “P-gruplar”, “Cebirsel Sayılara Rasyonel Sayılarla Yaklaşım”, “Asal Sayıların Dağılımı Hakkında” adlı dört yüksek lisans tezi yönettim.

Yüksek lisans tez jüri üyeliği, doktora yeterlik sınavı jüri üyeliği, doktora tez savunması jüri üyeliği ve doçentlik sınavı jüri üyeliklerinde görev yaptım. Katıldığım, düzenlediğim seminerlerin yanı sıra, 1990 yılından itibaren Türk Matematik Derneği’nin düzenlediği Ulusal Matematik Sempozyumlarının çoğuna katıldım. Bu sempozyumlarda Mersin Üniversitesinde Düzenleme ve Bilim Kurulu Üyeliği, Yüzüncü Yıl Üniversitesinde Bilimsel Danışma Kurulu ve Bilim Kurulu Üyeliği, Abant İzzet Baysal Üniversitesinde Bilimsel Danışma Kurulu Üyeliği, İstanbul Kültür Üniversitesinde Bilim Kurulu Üyeliği ve Düzenleme Kurulu Başkanı görevlerini yaptım. 2003 yılından itibaren İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi’nin her yıl düzenlediği Ulusal Mantık, Matematik ve Felsefe Sempozyumu’nda Bilim Kurulu Üyeliği görevinde bulundum. Kurumsallaşmakta olan bir fakültenin elemanlarına tecrübelerimi aktardım. Mektubuma burada son verirken esenlik ve başarılar dilerim...

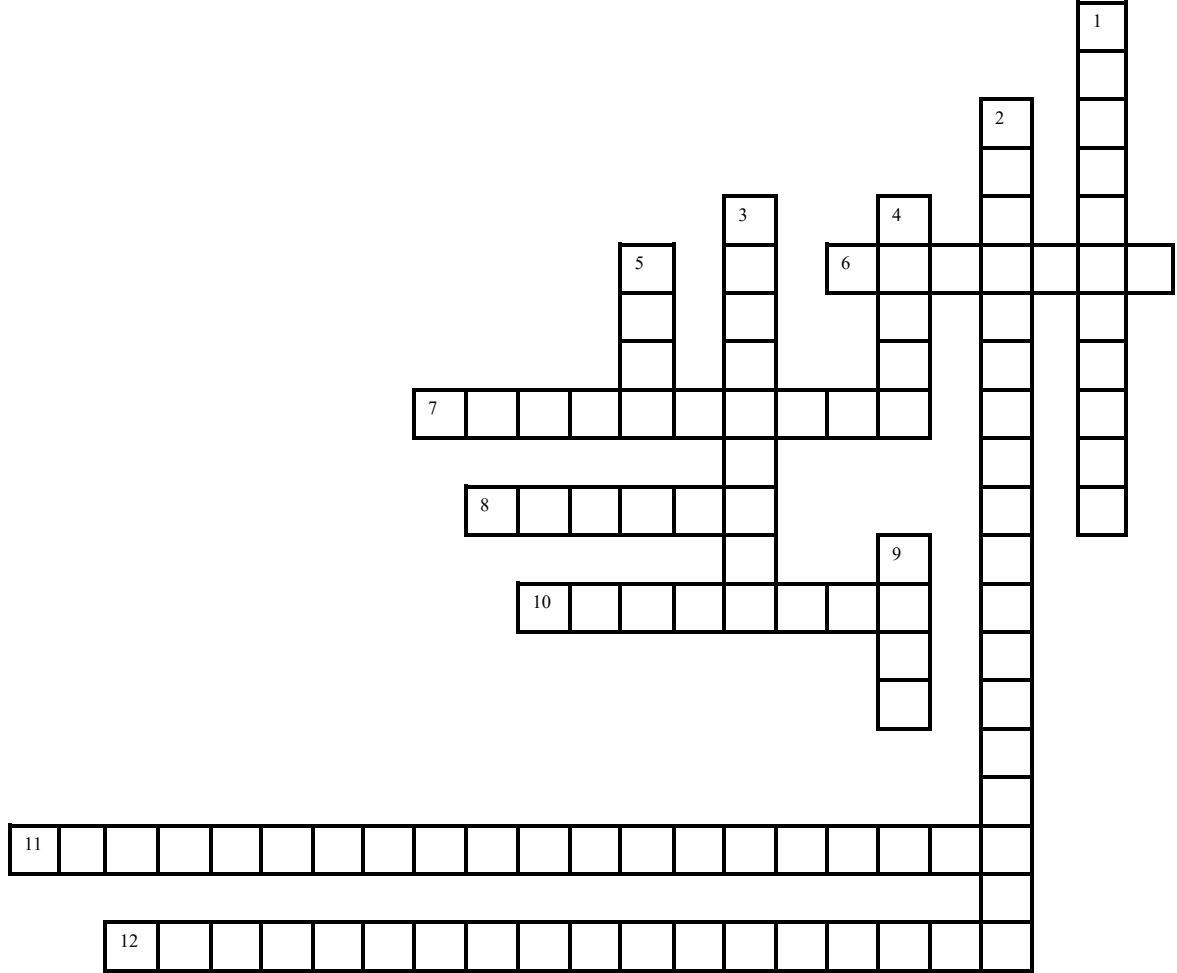
Kaynaklar

- 1.<http://www.bilimtarihi.org/bilimadamlari/senkon/biyografi.htm>
- 2.<http://unlumatematikciler.weebly.com/huumllya-350enkon.html>
- 3.<http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/4199/sayfa/2008/5/23/17.xhtml>

Kadın Matematikçinin Adı ve Soyadı:	Doğum ve Ölüm Tarihi:
1.Hülya ŞENKON’un yaşamındaki önemli olaylar nelerdir?	
2.Hülya ŞENKON’un matematikteki başarıları nelerdir?	
3.Hülya ŞENKON hakkında ilginizi çeken şeyler nelerdir?	
4.Hülya ŞENKON ile bir görüşme yapabiliydiniz ona neler sorardınız? Niçin?	
5.Hülya ŞENKON’a mektup yazınız.	

Ek 5: Prof. Dr. Hülya ŞENKON'un Hayatı İle İlgili Çengel Bulmaca

ETKİNLİK: Merhaba arkadaşlar. Bakalım Hülya ŞENKON hakkında neler biliyoruz...

SOLDAN SAĞA

- 6.Hülya ŞENKON iki yıl hangi kurumun burs programından yararlanmıştı?
- 7.Hülya ŞENKON üniversitede son sınıf öğrencisiyken hangi görevde bulundu?
- 8.Hülya ŞENKON İstanbul Üniversitesine kaç yıl hizmet vermiştir?
- 10.Hülya ŞENKON nerede doğmuştur?
- 11.Hülya ŞENKON hangi üniversiteden emekli olmuştur?
- 12.Hülya ŞENKON'un yayınladığı kitabın adı nedir?

YUKARIDAN AŞAĞIYA

- 1.Orhan İÇEN hangi sayılar teorisi ekolünün kurucusudur?
- 2.Hülya ŞENKON Ulusal Matematik, Mantık ve Felsefe Sempozyumlarında hangi görevi yapmıştır?
- 3.Hülya ŞENKON kimin yanında lisansüstü öğrenimine başlamıştır?
- 4.Hülya ŞENKON matematiğin yanında hangi bilim dalı ile ilgilenmiştir?
- 5.Hülya ŞENKON kaç yüksek lisans tezi yönetmiştir?
- 9.Hülya ŞENKON Türkçe ile birlikte kaç dil bilmektedir?

Ek 6: Prof. Dr. Hülya ŞENKON'un Hayatı İle İlgili Kavram Bulmaca

ETKİNLİK: Aşağıdaki kelimeleri tespit edip bulmacada tarayınız. Tarama işlemi bittikten sonra geriye kalan harfleri sırası ile bulmaca tablosunun altındaki yere yazınız. Bakalım Hülya ŞENKON hakkında arkadaşları neler demiş?

İ	S	T	A	N	B	U	L	G	L	İ	Ü	A	M	O
A	Y	N	A	M	L	A	Ç	Ü	A	T	Ş	L	S	R
S	A	Y	I	L	A	R	Ü	A	S	A	T	M	Ç	H
N	F	R	A	N	S	I	Z	C	A	L	R	A	L	A
A	N	A	L	İ	Z	I	U	A	L	Y	Ö	N	M	N
L	D	R	U	S	Ç	A	T	T	T	A	D	C	A	İ
A	İ	J	O	L	O	P	O	T	Ü	I	N	A	R	Ç
K	C	L	İ	N	E	E	R	C	E	B	İ	R	M	E
İ	L	R	Ö	S	E	F	O	R	P	K	İ	A	A	N
D	E	T	R	A	N	S	A	N	D	A	N	T	R	L
A	S	O	Y	U	T	C	E	B	İ	R	P	L	A	İ
P	H	B	O	Ğ	A	Z	İ	Ç	İ	Ü	L	Y	A	K

..... / / /

..... /

- 1.Hülya ŞENKON, lisansüstü öğrenimine Doç. Dr.'in yanında başladı.
- 2.Hülya ŞENKON; İngilizce,, İtalyanca ve dillerini biliyordu.
- 3.Hülya ŞENKON 'ın lisansüstü bursundan iki yıl boyunca faydalandı.
- 4.Hülya ŞENKON kazandığı burs ileveya gitti.
- 5.Prof. Dr. Orhan İÇEN sayılar teorisinin ülkemizdeki kurucusudur.
- 6.Hülya ŞENKON Kompleks ve konulu tezinin kabulü ile doktor unvanını aldı.
- 7.Hülya ŞENKON 1988'de oldu.
- 8.Hülya ŞENKON iki ciltlik Dersleri isimli bir kitap yayımladı.
- 9.Hülya ŞENKON Üniversitesinden emekli oldu.
- 10.Hülya ŞENKON..... , Cebir, , Sayılar Teorisine Giriş, Teorisinin Temelleri, , Halkalar ve Modüller isimli birçok ders verdi.
- 11.Hülya ŞENKON..... yüksek lisans tezi yönetti.
- 12.Hülya ŞENKON sene İstanbul Üniversitesinde çalıştı.
- 13.Hülya ŞENKON İstanbul Üniversitesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, , ve Üniversitelerinin Matematik Bölümlerinde dersler verdi.
- 14.Hülya ŞENKON “..... Sayıların Dağılımı Hakkında” adlı yüksek lisans tezini yönetti.

Ek 7: Prof. Dr. Maryam MİRZAKHANİ'nin Hayatıyla İlgili Çalışma Yaprağı

Ad-Soyad:

Sınıfı:

Prof. Dr. MARYAM MİRZAKHANİ (1977-2017)'NİN ARDINDAN HOŞ BİR SEDA

Merhaba Araştırmacı Arkadaşım,
Merakınız sizi bana getirdi. Sizlere
kendimi ve matematikle ilgili
çalışmalarımı anlatmak istiyorum.

Merhaba Sevgili Arkadaşım,

Eğer matematiğe ilgisi olan biriyisen benim adımı duymuş olma ihtimalin yüksektir. Ben İranlı matematikçi Maryam MİRZAKHANİ. Amerika Birleşik Devletleri vatandaşıyım. Güney Kore'nin başkenti Seul'deki Uluslararası Matematikçiler Kongresi'nin verdiği Fields Madalyası 2014 yılında bana layık görüldü. Bu madalya matematiğin Nobeli kabul edilir. Bu madalyayı alan ilk kadın matematikçi benim. Bundan sonra bu ödülü alan başka kadın matematikçilerimizin de olmasını ümit ediyorum. Bu ödül, matematik alanında önemli çalışmalar yapan ve 40 yaşın altında olan bilim insanlarına her dört yılda bir verilmektedir. Bu madalyanın ön yüzünde Arşimet'in fotoğrafı ve "*Kendi ayaklarının üzerinde dur ve dünyayı yakala!*" sözü yer almaktadır. Arkasında ise "*Tüm dünyadan gelip burada toplanan matematikçiler mükemmel çalışmaları takdir ediyorlar.*" sözü bulunmaktadır. Uluslararası Matematikçiler Birliği (IMC) yönetim kurulu Fields Madalyası Komitesini belirlemektedir. 1936'dan beri dört senede bir verilen bu ödül başka bir İranlıya verilmemiştir. Kurduğum bu cümlelerin sende merak uyandırdığını düşünüyorum. Sana biraz daha kendimden bahsedeyim, belki beni daha fazla tanımak istersin.

5 Mayıs 1977'de Tahran'da dünyaya geldim. Küçükken matematikçi olmayı hiç düşünmüyordum. Kitap okumayı çok seviyordum. Televizyonda ünlü kişilerin hayatlarını izleyip yazar olmak istiyordum. Ailem ünlü ya da başarılı olmamı pek önemsemezdi. Ancak makul ve beni mutlu edecek bir mesleğe sahip olmamı istiyorlardı. İyi bir çevrede yetiştim. İran-İrak Savaşı'ndan sonra ilkokulu bitirdim. Ortaokulu üstün yetenekli kızları yetiştirmek amacıyla kurulan Farzanegan Ortaokulunda okudum. Okulun ilk günlerinde benim gibi kitap okumayı çok seven Rüya BEHEŞTİ ile tanıştım. İki arkadaş kısa bir zamanda çevredeki kitapçıları gezmeye başladık. Beraber kitap alıp okurduk. Bu arada arkadaşım BEHEŞTİ de bir matematikçidir.

Ortaokul birinci sınıftaki matematik öğretmenim matematiksel yeteneğimin pek olmadığına inanıyordu. Senin de bildiğin gibi o yaşlarda başkalarının hakkımızda neler düşündüğü etkili oluyordu. Öğretmenimin tavrı özgüvenimi olumsuz etkiledi ve o yıl matematiğe olan ilgimi kaybettim. Ortaokul ikinci sınıftaki öğretmenim ise matematik konusunda beni çok teşvik etti ve o andan sonra okulda yıldız bir öğrenci haline geldim.

Lise döneminde arkadaşım BEHEŞTİ ile beraber Uluslararası Matematik Olimpiyatları'na hazırlanmak istedik ve okul müdürüne İran milli takım seçmelerine katılmak istediğimizi söyledik. Müdür Bey, önceden takıma girmiş hiç kız öğrenci bulunmamasına rağmen bizi çok destekledi ve "*Kimse yapmadıysa ilk siz yaparsınız?*" dedi. Müdürümüz güçlü bir karaktere sahipti ve bu karakterinin hayatım üzerinde önemli bir katkısı oldu. İkimiz de elemeleri başarıyla geçtik ve olimpiyatlarda İran'ı gururla temsil ettik. Yarışmaya iki yıl art arda katıldım (1994-1995). Ve her ikisinde de altın madalya almaya hak kazandım. Şerif Teknoloji

Üniversitesinden 1996’da mezun olduktan sonra lisansüstü eğitim yapmak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri’ne gittim. 2004’te Harvard’da doktora eğitimimi tamamladım. Princeton Üniversitesi ve Clay Matematik Enstitüsünde 2004-2008 yıllarında çalıştım. Stanford Üniversitesinde 2008 yılında profesör oldum. Eşim kuramsal bilgisayar bilimcisidir. Beni çizim yaparken ressam zanneden bir tane kızım var. Çalışmalarımda özellikle hiperbolik geometriye, ergodik teoriye, simplektik geometriye ve Teichmüller teorisine odaklandım. Simit ve kupanın ortak yanlarını ele alıp geometrik şekillerin alanlarını haritalıyorum. Bunu yaparken Riemann yüzeylerinden yararlanıyorum. “Karmaşık Uzayların Fatih” diye anlıyorum. Sana hayatında başarılar dilerim...

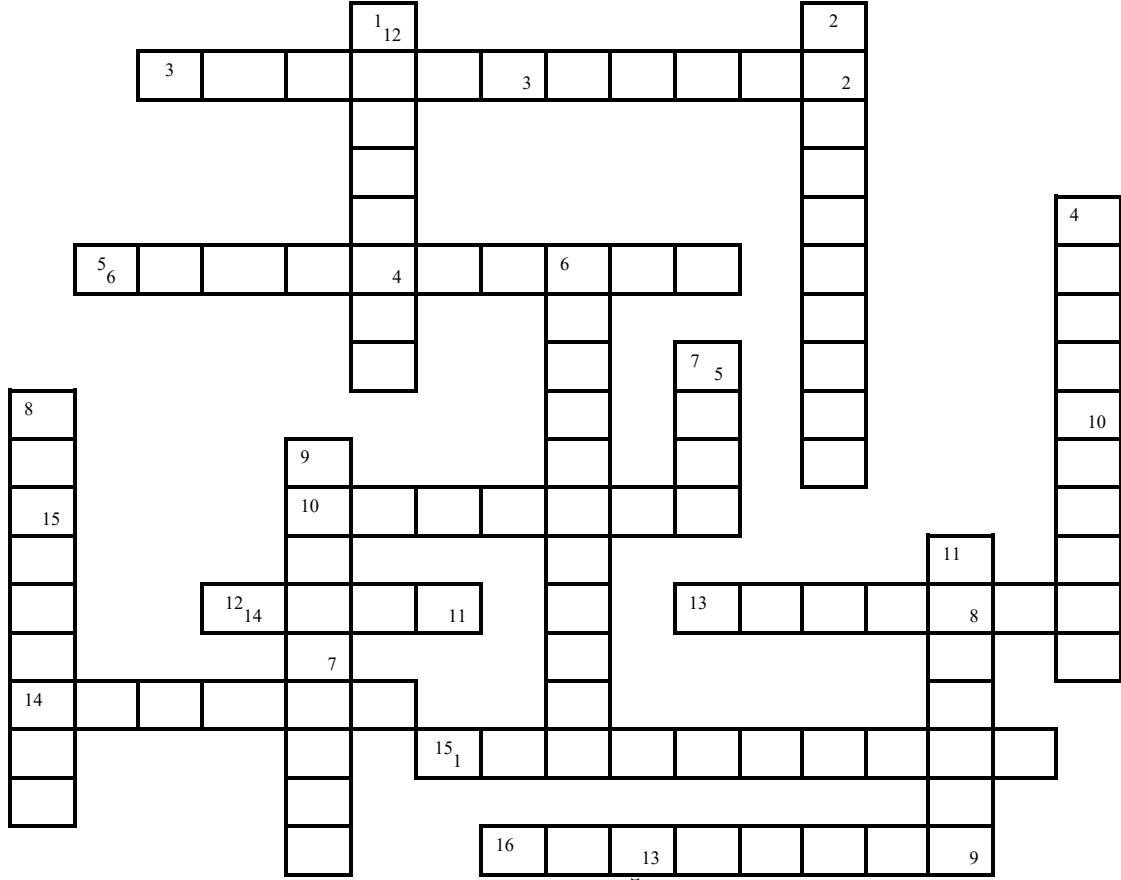
Kaynaklar

- 1.<http://www.matematiksel.org/matematik-madalyasi-olan-bir-kadin-meryem-mirzahani/>
- 2.<http://www.5harfliler.com/iranli-matematikci-meryem-mirzakhani-fields-madalyasini-kazanan-ilk-kadin/>
- 3.<http://ismetberkan.blogspot.com.tr/2014/08/iranli-kadn-matematik-nobelini-ald.html>
- 4.<http://muallims.blogspot.com.tr/2014/08/matematik-odulu-fields-madalyas.html>

Kadın Matematikçinin Adı ve Soyadı:	Doğum ve Ölüm Tarihi:
1.Maryam MİRZAKHANI'nin yaşamındaki önemli olaylar nelerdir?	
2.Maryam MİRZAKHANI'nin matematikteki başarıları nelerdir?	
3.Maryam MİRZAKHANI hakkında ilginizi çeken şeyler nelerdir?	
4.Maryam MİRZAKHANI ile bir görüşme yapabilseydiniz ona neler sorardınız? Neden?	
5.Maryam MİRZAKHANI'ye mektup yazınız.	

Ek 8: Prof. Dr. Maryam MİRZAKHANİ'nin Hayatı İle İlgili Çengel Bulmaca

ETKİNLİK: Merhaba arkadaşlar. Bakalım Maryam MİRZAKHANİ hakkında neler biliyoruz...

SOLDAN SAĞA

3. Maryam MİRZAKHANİ'nin en iyi arkadaşı'dir.
5. kelimesi birbirinin içine girmiş, birbirine karışmış şeyler için kullanılır.
10. Nobel Ödülü'nün ön yüzünde ismi bulunan kişi'tir.
12. Uluslararası Matematikçiler Kongresi'nin yapıldığı yer'dür.
13. Maryam MİRZAKHANİ simit ve kupanın ortak yanlarını ele alırken yüzeylerinden yararlanmıştır.
14. Maryam MİRZAKHANİ'nin doğum yeri 'dır.
15. Maryam MİRZAKHANİ'nin gittiği ortaokul 'dır.
16. Maryam MİRZAKHANİ'nin profesörlük yaptığı üniversitenin ismi 'dur.

YUKARIDAN AŞAĞI

1. Maryam MİRZAKHANİ'nin küçükken ilgi duyduğu alan tır.
2. terimi hiperbol biçiminde olan şekiller için kullanılır.
4. Fields madalyasını alan ilk kadın matematikçinin soyadı 'dir.
6. Maryam MİRZAKHANİ'nin üzerinde çalıştığı konulardan biri Teorisi'dir.
7. Nobel ödülü yılda bir verilir.
8. Maryam MİRZAKHANİ'nin 2004-2008 yıllarında görev yaptığı üniversitenin ismi Üniversitesidir.
9. Maryam MİRZAKHANİ'nin altın ödül aldığı olimpiyatın adı "Uluslararası Olimpiyatları" dır.
11. Maryam MİRZAKHANİ'nin doktora eğitimini tamamladığı üniversitenin ismi 'tır.

Şifre:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

Ek 9: Prof. Dr. Maryam MİRZAKHANİ'nin Hayatı İle İlgili Kavram Bulmaca

ETKİNLİK: Aşağıdaki kelimeleri tespit edip bulmacada tarayınız. Tarama işlemi bittikten sonra geriye kalan harfleri sırası ile bulmaca tablosunun altındaki yere yazınız. Bakalım Maryam MİRZAKHANİ hakkında arkadaşları neler demiş?

S	İ	M	P	L	E	K	T	İ	K
T	E	A	N	U	O	B	E	E	İ
A	R	R	L	E	Ö	D	İ	Ü	T
N	G	Y	L	S	İ	Ü	C	N	A
F	O	A	Ü	A	J	H	H	L	M
O	D	M	A	N	O	İ	M	N	E
R	İ	M	F	A	L	P	Ü	İ	T
D	K	İ	A	R	O	E	L	L	A
R	A	R	R	H	N	R	L	K	M
A	R	Z	Z	A	K	B	E	R	K
V	M	A	A	T	E	O	R	İ	U
R	A	K	N	A	T	L	D	E	Z
A	Ş	H	E	I	N	İ	M	M	A
H	İ	A	G	A	T	K	E	A	Y
M	K	N	A	A	T	İ	K	N	Ç
P	R	İ	N	C	E	T	O	N	İ

..... / / / /

..... /

- 1.TAHRAN
- 2.FARZANEGAN
- 3.MARYAM MİRZAKHANİ
- 4.TEKNOLOJİ
- 5.HARVARD
- 6.PRİNCETON
- 7.HİPERBOLİK
- 8.MATEMATİK
- 9.ERGODİK
- 10.TEORİ
- 11.SİMPLEKTİK
- 12.TEİCHMÜLLER
- 13.SEUL
- 14.RİEMANN
- 15.KARMAŞIK
- 16.UZAY
- 17.STANFORD

Ek 10: Prof. Dr. Maryam MİRZAKHANI'nin Hayatı İle İlgili Kare Bulmaca

ETKİNLİK: Merhaba arkadaşlar. Şimdi ise Maryam MİRZAKHANI ile ilgili sorulan soruların doğru cevabını soldan sağa ve yukarıdan aşağıya istenilen bir biçimde sorulara cevap vererek bulmacaya yerleştiriniz.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1										1					
2							7	2				4			
3			3												
4	9		8												
5	10									6			5		
6										14					
7															
8															
9					13					12					
10															15
11													11		
12															
13															
14			16												
15															

SOLDAN SAĞA

- 2.Maryam MİRZAKHANI'nin, matematiğin Nobel'i olarak sayılan ve ilk kadın matematikçi olarak almaya hak kazandığı ödülün ismi nedir?
- 4.Uluslararası Matematikçiler Birliği'nin kısaltılmışı nedir?
- 9.Maryam'nın soyadının 4., 5. ve 6. harfleri nelerdir?
- 11.Maryam MİRZAKHANI'nin en iyi arkadaşının ismi nedir?
- 13.Fields madalyasının verildiği Güney Kore'nin başkenti nedir?
- 15.Maryam MİRZAKHANI'nin çalıştığı geometri konulardan birinin ismi nedir? Maryam MİRZAKHANI nerede doğmuştur?

YUKARIDAN AŞAĞIYA

- 1.Maryam MİRZAKHANI'nin gittiği ortaokulun ismi nedir? Maryam MİRZAKHANI hangi ülkenin vatandaşıdır?
- 3.Maryam MİRZAKHANI'nin gittiği üniversitenin ismi nedir?
- 5.Maryam MİRZAKHANI'nin üzerinde çalıştığı teorilerden birinin ismi nedir?
- 10.Maryam MİRZAKHANI'nin çalışma alanlarından biri nedir?
- 15.Maryam MİRZAKHANI'nin görev yaptığı üniversitelerden birinin ismi nedir?

Şifre:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16

Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Bilim İnsanları

Received/Geliş: 20/06/2017
Accepted/Kabul: 30/10/2017

Esra KÖSEOĞLU*
Ümmü Gülsüm DURUKAN**

Öz

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerine sunulan fen bilimleri ders kitaplarında bilim insanlarının çalışmalarına ve hayatlarından kesitlere yer verilme durumunu tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda, Milli Eğitim Bakanlığı'nın web sitesinde yayınladığı ve 2016-2017 eğitim öğretim yılında okutulan 6 adet fen bilimleri ders kitabı doküman inceleme yöntemi ile veriler toplanmıştır. Fen bilimleri ders kitaplarında yer alan bilim insanlarına yönelik içerikler; öğrenme alanı, ünite adı ve bilim insanının adının geçtiği metnin içeriği dikkate alınarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, özellikle 'Canlılar ve Hayat' ile 'Fiziksel Olaylar' öğrenme alanlarında bilim insanlarından sıkça bahsedildiğini göstermektedir. Bu durum, ders kitaplarında diğer öğrenme alanlarına yönelik konularda da bilim insanlarının çalışmalarından ve hayat hikayelerinden kesitlere yer verilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bir diğer önemli sonuç ise, incelenen fen bilimleri ders kitaplarında erkek bilim insanlarının çalışmalarından ve hayat hikayelerinden örneklere yer verilirken, kadın bilim insanlarına ait örneklere yer verilmediğidir. Tespit edilen bu durumun ivedilikle iyileştirilerek, kız öğrencilerin de bilime ilgi duymasını sağlamak amacıyla kadın bilim insanlarına ait örneklere de ders kitaplarında yer verilmesi önerilmektedir.

Anahtar kelimeler; Bilim insanı, Fen bilimleri ders kitabı, Doküman inceleme.

* Yüksek lisans öğrencisi, Ordu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Fen Bilgisi Eğitimi ABD, e-posta: esra17771@gmail.com

** Arş. Gör., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Fen Bilgisi Eğitimi ABD, e-posta: ummugulsum.durukan@giresun.edu.tr

Scientists in the Science Textbooks

Abstract

The purpose of this study is to determine the status of scientists' works and life stories in the science textbooks. For this purpose, the six science textbooks published in the web site of the Ministry of National Education and taught in the academic year of 2016-2017 were analyzed to gain the data. The scientists in science textbooks were analyzed according to the learning area, the name of the unit, and the text of the name of the scientist. The findings show that the scientists were frequently mentioned in 'Creatures and Life' and 'Physical Phenomena' learning areas. This situation indicated that the textbooks should be included more scientists' works and life stories in the other learning areas. Another important result was that the examples of female scientists are not included in the science textbooks, while the examples of male scientists' work and life stories are included. It is suggested that the examples of female scientists should be included in the science textbooks in order to improve immediately the identified situation and ensure that the female students are interested in the science.

Keywords: Scientist, Science textbook, Document analysis.

Giriş

“Bilim insanların bilimsel bilgiyi nasıl oluşturduğunu, oluşturulan bu bilginin geçtiği süreçleri ve yeni araştırmalarda nasıl kullanıldığını anlamaya yardımcı olmak” ve “Bilimin, tüm kültürlerden bilim insanların ortak çabası sonucu üretildiğini anlamaya katkı sağlamak ve bilimsel çalışmaları takdir etme duygusunu geliştirmek” ifadeleri en önemli amacı fen okuryazarı bireyler yetiştirmek olan Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı’nın temel amaçları arasında yer almaktadır (MEB, 2013). Yine, fen bilimleri öğretim programında, fen okuryazarı olan bir bireyin, bilginin zamanla değişebileceğinin farkına varabileceğini belirtilmektedir. Bireylerin bilginin nasıl geliştiğini ve süreç içerisinde tarihsel, felsefi ve teknolojik olarak bu gelişimin nasıl etkilendiğini anlamaları sağlanırsa, bilime olan ilgileri artacak ve bilimle ilgili daha derinlemesine fikir sahibi olabileceklerdir (Justi & Gilbert, 2000; Laçın-Şimşek, 2011a). Bu noktada, bilim tarihi öğrencilerin fen okuryazarı bir birey olarak yetiştirilmesinde kullanılabilir bir araç olarak kabul edilebilir (Laçın-Şimşek, 2009). Öğretim sürecinde bilim tarihinden yararlanılması ile öğrencilerin bilim insan(lar)ının bilgiyi üretme süreci/süreçleri hakkında fikir sahibi olması ve somut örnekler görme fırsatı sağlanabilir. Öğrenme ortamına bilim tarihini taşımanın en kullanışlı yolu ders kitaplarının kullanılması olarak görülebilir. Ders kitapları eğitimdeki en temel öğretim materyallerinden birisidir ve öğrencilerin öğrenmelerine yardımcı olacak bir başvuru-bilgi kaynağı olarak hizmet eder (Nakiboğlu, 2009). Öğrencilerin fen okuryazarı olarak yetişmeleri için bilim tarihi ile zenginleştirilmiş ders kitaplarının önemli bir yere sahip olacağı düşünülmektedir.

Bilim insanlarına ve bilim tarihine öğretim programlarında ve öğretim materyallerinde yer verilme durumunu inceleyen çalışma sayısı oldukça sınırlıdır (Laçın-Şimşek, 2009, 2011a, 2011b; Karaçam, Aydın ve Digilli, 2014; Yıldız, Göl & Hacısalıhoğlu-Karadeniz, 2016; Koçyiğit & Pektaş, 2017). Bu çalışmalar arasından bilim insanlarına yer verilme durumunu inceleyen çalışmalarda ise, bilim insanlarına ve bilim insanların bilime katkılarına yeterli derecede vurgu yapılamadığı ortaya çıkarılmıştır. Laçın-Şimşek (2009) ve Koçyiğit ve Pektaş (2017), ortaokul fen bilimleri ders kitaplarında bilim tarihine yer verildiği fakat bu kullanımın yeterli olmadığını belirlemiştir. Laçın-Şimşek (2011a) 4-8. Sınıf Fen ve Teknoloji programı ve ders kitaplarında Türk-İslam bilginlerine yer verilme durumunu incelemiş ve sonuç olarak ders kitaplarında Türk-İslam bilginlerine yeterince vurgu yapılmadığını ile bilime katkılarına yeterince değinilmediğini ifade etmiştir. Laçın-Şimşek (2011b), Fen ve Teknoloji ders kitaplarında yer alan bilim insanlarını cinsiyetleri dağılımı bakımından incelemiş ve bilim insanların genellikle erkek olduğunu tespit etmiştir. Karaçam ve diğer. (2014), benzer bir çalışma yürüterek fen ders kitaplarında sunulan bilim insanların kalıplaşmış bilim insanı

imajı¹ açısından değerlendirmiştir. Karaçam ve diğer. (2014) ders kitaplarında çoğunlukla Avrupa kökenli, erkek ve ilk çağ/orta çağda yaşamış bilim insanlarının sunulduğu ve kalıplaşmış bilim insanı imajının kullanıldığı tespit edilmiştir. Yıldız ve diğer. (2016) çalışmasında, matematik dersi öğretim programlarında kadın bilim insanlarının katkılarında yeterince vurgu yapılmadığını tespit etmiştir.

Ders kitaplarında yer alan bu basmakalıp bilim insanı imajı, öğrencilerin bilim insanına yönelik algılarını ve imajlarını da etkilediği düşünülmektedir (Ağgül-Yalçın, 2012; Erten, Kıray & Şen-Gümüş, 2013; Türkmen, 2008). Bu etki göz önüne alındığında, fen bilimleri ders kitaplarında bilim insanlarının sunulduğu içeriklerin incelenmesi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır (Karaçam, Aydın & Digilli, 2014; Kaya, Doğan & Öcal, 2008). Bu noktadan hareketle yapılan çalışmanın amacı, fen bilimleri ders kitaplarında bilim insanlarının çalışmalarına ve hayat hikayelerinden kesitlere yer verilme durumunu tespit etmektir.

Yöntem

Bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım & Şimşek, 2006). Yapılacak olan çalışma ile ilgili mevcut kayıt ve belgeleri toplayıp belirli norm veya sisteme göre kodlayıp inceleme işlemidir (Çepni, 2010).

Çalışmanın evrenini Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı veya kullanılmasını uygun gördüğü fen bilimleri ders kitapları oluştururken; örneklemini Milli Eğitim Bakanlığı'nın web sitesinde yayınlanan ve 2016-2017 eğitim öğretim yılında okutulan 6 adet ortaokul fen bilimleri ders kitabı (5., 6., 7. ve 8. sınıf olmak üzere) oluşturmaktadır. Ders kitaplarının elektronik halleri veri kaynağı olarak kullanılmış ve içeriği irdelenmiştir. Çalışmada kullanılan ders kitaplarının künyeleri ekte sunulmuştur (Ek-1).

Doküman analizi çalışmaları iki amaç için kullanılmaktadır (Çepni, 2010): 1) Genel tarama ve 2) İçerik çözümlemesi. İçerik çözümlemesi, belli bir metnin, kitabın, belgenin, özelliklerini belirleme amacıyla yapılan bir çalışmadır (Karasar, 2011). Bu tür çalışmalarda analiz kriterlerinin önceden belirlenmesi zorunludur; diğer bir ifadeyle doküman belli beklentiler/bakış açıları ışığında incelenmiş olur (Karasar, 2011). Verilerin toplanması ve analizi süresince, belirtilen fen bilimleri ders kitapları barındırdığı bilim insanlarının isimlerinin geçtiği

¹ Kalıplaşmış bilim insanı imajı, bireylerin bilim insanı algıları ile ilgili yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılan bilim insanının erkek, 30'lu yaşlarda, kel, laboratuvar önlüklü, laboratuvarda ya da çalışma odasında çalışan, deney yapan, düşünen kişiler şeklinde betimlenen yapıdır (Chambers, 1983; Song & Kim, 1999; Finson, 2002; Ağgül-Yalçın, 2012; Erten, Kıray & Şen-Gümüş, 2013; Türkmen, 2008).

içerikler; ders kitaplarının sınıf seviyeleri, bilim insanının adının geçtiği öğrenme alanı ve ünite adı, bilim insanına yer verilen içerik türü, bilim insanının cinsiyeti ve ismi geçen bilim insanının yaşadığı dönem-çağ bakımından incelenmiştir. Bu ders kitabı içeriği inceleme kriterleri ilgili literatürden de yararlanarak iki araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Veriler iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız olarak analiz edilerek kodlanmıştır. Kodlama güvenilirliği, [Görüş Birliği/ (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)] (Miles & Huberman, 1994) formülüyle hesaplanarak %84 olarak belirlenmiştir. Araştırmacılar arasındaki kodlama güvenilirliğine ait değer %70'den daha yüksek olması beklenmektedir (Tavşancıl & Aslan, 2001). Bu çalışma için kodlama güvenilirliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğunu söylenebilir. Kodlamalar arasında uyuma sağlanamadığı durumlarda iki araştırmacı bir araya gelerek içerik hakkında tartışmış ve yeniden kodlama yaparak bulguları yapılandırmıştır. Analizler sonucunda elde edilen bulgular, ders kitaplarının sınıf seviyelerine göre sunularak gerekli alıntılar verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, alt başlıklar kullanılarak her sınıf seviyesine yönelik elde edilen bulgular ders kitaplarından alıntılarla birlikte sunulmuştur.

Beşinci Sınıf Ders Kitaplarında Yer Alan Bilim İnsanına İlişkin Bulgular

Beşinci sınıf fen bilimleri ders kitaplarının (Kitap 1 ve Kitap 2) incelenmesinden elde edilen bulgular Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Beşinci Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Bilim İnsanları

Ders Kitabı	Ünite	Öğrenme Alanı	Ünite Adı Geçen Bilim İnsanları	Bilim İnsanın İsmi Nerede Geçiyor?		
				Okuma parçasında	Konu içeriğinde	Metin kutusunda
Kitap 1	Kuvvetin Büyüklüğünün Ölçülmesi	Fiziksel Olaylar	Isaac Newton	✓	✓	
			Ibn-i Sinâ			✓
	Canlılar Dünyasını Gezelim Tanıyalım	Canlılar ve Hayat	Pasteur		✓	
			Vedas	✓		
Kitap 2	Işığın ve Sesin Yayılması	Fiziksel Olaylar	Alexander Graham Bell			✓
			Thomas Watson			✓

Beşinci sınıf fen bilimleri ders kitapları incelendiğinde, bilim insanlarının adı Kitap 1'de konu içeriği, okuma parçası ve metin kutusunda ve Kitap 2'de metin kutusunda geçtiği görülmektedir. Kitap 1'de (s. 70, 77) Isaac Newton'a hem okuma parçasında hem de konu içeriğinde yer verilmiştir. Okuma parçasında hayatı anlatılan Newton'dan, konu içeriğinde

‘Kuvvetin birimi, İngiliz bilim insanı Isaac Newton’un bilime yaptığı katkılardan dolayı ‘Newton’ olarak adlandırılmıştır. Newton birimi, kısaca ‘N’ harfi ile gösterilir’ şeklinde bahsedilmiştir.

Bir bilim insanını tanıyalım: Isaac Newton (Ayzek Nivtn)

Bilim tarihinin en çok iz bırakan insanlarından biri olarak kabul edilen Newton, 1642 yılında İngiltere’de çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Henüz çocuk yaştaiken yel değirmeni, su saati ve güneş saati gibi ağaçtan modeller yapmaya başladı.

Newton üstün öğrenme yeteneğini aldığı eğitimle birleştirerek fizik alanında bilime önemli katkılarda bulunmuştur. Newton Yasaları yaklaşık 300 yıl boyunca bilim dünyasına egemen olmuştur. Hâlen birçok olay Newton Yasaları ile açıklanabilmektedir. Ancak bazı konuların açıklanmasında, yapmış olduğu deneysel çalışmalara dayalı olarak öne sürdüğü görüşler yetersiz kalmıştır. Böyle olmasına rağmen, Newton’un bilime yapmış olduğu katkılar o dönemde mutlak doğru olarak algılanmıştır. Oysa bilimsel bilgiler yapılacak olan yeni araştırmalar sonucunda zamanla değişebilir. Bu nedenle kaynağı ne olursa olsun, bilimsel bilgiye şüpheci ve sorgulayıcı bir gözle bakmalıyız.

Newton, etrafını sürekli gözlemleyen yapısı ile daha çocukken bile dikkatleri üzerine çekmiştir. Başarısını, bilimsel bir probleme çözüm ararken yoğun ve sürekli bir şekilde düşünebilme ve deney yapma becerisi ile açıklamıştır. Newton, 1727 yılında hayata gözlerini yumdu. Fizik bilimine yaptığı katkılardan dolayı kuvvet birimine Isaac Newton’un soyadı verilmiştir.

Şekil 1. Newton’un hayatını anlatan okuma parçası (Kitap 1)

İbn-i Sina’ya Kitap 1’in (s. 77) konu içeriğinde ‘Newton’dan önce İbn-i Sinâ da kuvvetle ilgili konularda çalışmıştır.’ şeklinde değinilmiştir.

Bilgi dağarcığım

Newton’dan önce İbn-i Sinâ da kuvvetle ilgili konularda çalışmış ve fen bilimlerine birçok katkıda bulunmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere, bilimsel bilgiler sadece belirli kültürler tarafından oluşturulmuş değildir. Bilimsel bilgilere zaman içerisinde farklı milletlerden bilim insanları katkı sağlamıştır.

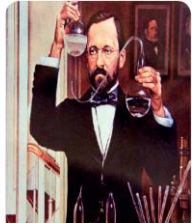

Şekil 2. İbn-i Sina’dan bahseden metin kutusu (Kitap 1)

Yine, Kitap 1’de (s. 223) Pasteur’dan mikroskobik canlılara ait konu içeriğinde bahsedilmiştir.

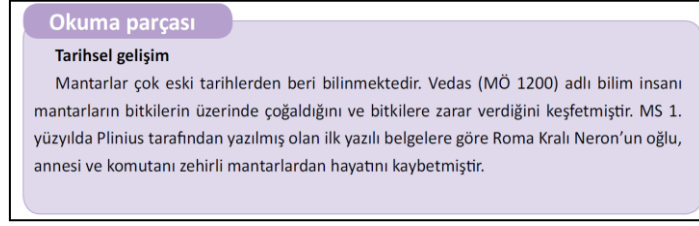
Mikroskobik canlılar besinlerimize nereden geliyor?

1860’lı yıllara kadar birçok kişi, mikroskobik canlıların bozulan yiyecek ve içeceklerde kendiliğinden ürediğini düşünüyordu. Oysa Fransız bilim insanı Pasteur (Pastör), yiyecek ve içeceklerde canlıların kendiliğinden ürediği düşüncesine katılmıyordu. Pasteur, mikroskobik canlıların yiyecek ve içeceklerle havadan karıştığını düşünüyordu. Bunun üzerine bir deney düzenledi. Yiyecek türü olarak et suyu kullandı. Gerçekleştirdiği deneyin sonucunda ortaya koyduğu düşüncesini kanıtladı.

Şekil 3. Pasteur’ün çalışmalarına ait içerik (Kitap 1)

Vedas’ın mantarlarla ilgili çalışmaları olduğuna yönelik bilgi, Kitap 1’deki (s. 227) bir okuma parçasında geçmektedir.

Şekil 4. Vedas'ın çalışma alanından bahseden okuma parçası (Kitap 1)

Kitap 2'de (s.116) ise, telefonun icadı konusunda Alexander Graham Bell ve Thomas Watson'dan "Bunları Biliyor Musunuz?" köşesinde bahsedilmiştir.

Şekil 5. Bell ve Watson'ın çalışmalarını anlatan metin kutusu (Kitap 2)

Kitap 1 ve Kitap 2'de ortak olarak yer alan bilim insanı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, beşinci sınıf seviyesi için bilim insanlarına değinildiği görülen ortak öğrenme alanı ise, 'Fiziksel Olaylar'dır.

Altıncı Sınıf Ders Kitaplarında Yer Alan Bilim İnsanı İlişkin Bulgular

Altıncı sınıf fen bilimleri ders kitaplarının (Kitap 3 ve Kitap 4) incelenmesinden elde edilen bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Altıncı Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Bilim İnsanları

Ders Kitabı	Ünite	Öğrenme Alanı	Ünite Adı Geçen Bilim İnsanları	Bilim İnsanın İsmi Nerede Geçiyor?			
				Okuma parçasında	Konu içeriğinde	Metin kutusunda	Araştırma ödevinde
Kitap 3	Vücutumuzdaki Sistemler	Canlılar ve Hayat	Zacharias Janssen		✓		
			Antonie Van Leeuwenhoek		✓		
			Robert Hooke		✓		
			Brown		✓		
			Theodar Schwann		✓		
			Matthias Schleiden		✓		
			Kolliker		✓		
			Rudolph Virchow		✓		
			Camillo Golgi		✓		
			Siemens		✓		
	Kuvvet Hareket ve	Fiziksel Olaylar	Isaac Newton		✓		✓
			Felix Baumgartner	✓			
	Işık ve Ses	Fiziksel Olaylar	Steven Garrett	✓			
			Benjamin Franklin		✓		
	Elektriğin İletimi	Fiziksel Olaylar	Nikola Tesla	✓			
Thomas Alva Edison			✓			✓	
George Simon Ohm				✓			
Dünya'mız, Ay ve Yaşam Kaynağımız Güneş	Dünya ve Evren	Neil Armstrong				✓	
		Robert Hooke	✓	✓			
Kitap 4	Vücutumuzdaki Sistemler	Canlılar ve Hayat	Antonie Van Leeuwenhoek	✓			
			Brawn		✓		
			Schleiden		✓		
			Schwann		✓		
			Rudolf Virchow		✓		
			Kolliker		✓		
			Golgi		✓		
			Kuvvet Hareket ve	Fiziksel Olaylar	Felix Baumgartner		
	Elektriğin İletimi	Fiziksel Olaylar	Benjamin Franklin		✓		
			George Simon Ohm	✓			

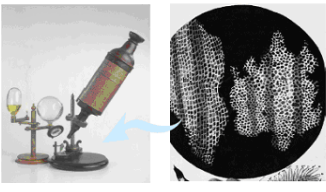
Tablo 2’de altıncı sınıf için hazırlanan iki kitapta da Vücutumuzdaki Sistemler ünitesi içerisinde adı geçen bilim adamlarının hücre teorisi ile ilgili çalışmalarına yer verilmiştir (Şekil 6 ve Şekil 7). Bu konu ile ilgili hazırlanan bölümlerde Kitap 3’te Zacharias Janssen ve Siemens

isimli bilim insanlarının ismi geçerken Kitap 4'te bu bilim insanlarına yer almamaktadır. Kitap 3 ve Kitap 4'te bilim insanlarına dair benzer görsellerin bulunduğu görülmektedir.

Gelişen teknoloji ve hücre

Hücrelerin yapısını ve kısımlarının incelenmesi için kullanılan mikroskop nasıl bir alettir? Mikroskop nasıl keşfedilmiştir? Gelişen teknolojiyle birlikte hücre ile ilgili bilgiler ve görüşler nasıl değişmiştir? Çiplik göze görülemeyen yapıların mercekle büyütülerek, görüldüğü kadar büyük ve ayrıntılı incelenmesini sağlayan alete **mikroskop** adı verilir. Hollandalı bilim insanı Zacharias Janssen'in (Zacharyas Jansen) 1590 yılında teleskopun yola çıkarak mikroskobu geliştirdiği kabul edilmektedir. Zacharias Jansen, teleskobunu temizlenen mercekleri tersine çevirdiğinde merceklerin cisimleri büyütebildiğini fark etmiştir. Günümüzde kullandığımız mikroskopların ana prensiplerini ise 17. yüzyılda Hollandalı bilim insanı Antonie Van Leeuwenhoek (Antoni Van Löövenhök) ve İngiliz bilim insanı Robert Hooke (Rabert Huk) ortaya koymuşlardır.

Robert Hooke, 1665 yılında şişe mantarından almış olduğu bütü hücrelerinin ölü hücre çeperlerini gözlemlemiştir. Gözlemlediği bu küçük kükük odacıklara hücre adını vermiştir.

1674 yılında Anton Van Leeuwenhoek (Antoni Van Löövenhök), ilk canlı hücreyi gözlemlemiştir. 17. yüzyıldaki mikroskoplar, hücrenin yapısına yönelik çalışmalarda yetersiz kalmaktaydı. 1830'lu yıllarda geliştirilen ve daha iyi görüntü veren mercekler sayesinde bitki ve hayvan hücreleri incelenilebilmiştir.

1833 yılında Brown (Braum), orkide hücrelerinde hücre çekirdeğini gözlemlemiştir. 1838-1839 yıllarında Alman bilim insanları Theodor Schwann (Teodor Şvan) ve Matthias Schleiden (Matyas Şleyden)'in ayrı ayrı çalışmaları hücre teorisini ortaya çıkarmıştır. Schleiden (Şleyden) bitki hücreleri üzerinde çalışırken, Schwann hayvan hücreleri üzerinde çalışmıştır. Bu iki bilim insanının hücre ile ilgili teorisini "tüm hücreler organizmalardan, meşe ağaçlarına ve insanlara kadar bütün canlılar hücrelerden oluşmuşlardır" şeklinde ifade etmişlerdir.

İlerleyen yıllarda gelişen teknoloji ile birlikte hücre ile ilgili bilimsel bilgiler artmıştır. 1857 yılında Kölliker (Kölikler), hücre organellerinden mitokondriyi gözlemlemiştir. 1858 yılında Rudolf Virchow (Rudolf Vırşov) hücre teorisine yeni bilgiler ekleyerek, modern hücre teorisini ortaya koymuştur. 1898 yılında Camillo Golgi (Karniyu Golgi), hücre organellerinden golgi cisimciğini gözlemlemiştir. 1939 yılında Siemens (Simens) elektron mikroskobunu keşfetmiştir. Böylece hücrenin ayrıntılı yapısı hakkındaki bilgiler hızla artmıştır. 1950'lerden günümüze kadar hücre ile ilgili yapılan çalışmalar teknolojinin gelişmesiyle daha da hız kazanmıştır.

OKUMA PARÇASI

Keşfediliğinden Günümüze Hücre

Hücrenin keşfi için ilk adımları mikroskobun keşfi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çift lensli ilk mikroskobun yapımı 16. yüzyılın sonuna rastlıyor. Hücreyi ilk keşfeden kişinin Robert Hooke (Rabert Huk) olduğu kabul ediliyor. Hooke bir şişe mantarından incecik bir parça kesip onu mikroskop altında incelediğinde, bu kestitin gözencikli bir yapı olduğunu gördü. Hooke bu gördüğü ölmüş bitki dokusundan geriye kalan hücre duvarlarını, Hooke, manastırlarda rahiplerin kaldığı hücrelere benzedikleri için, bu gözenciklere "hücre" adını verdi. Bu sırada Hollanda'da yaşayan Anton Van Leeuwenhoek (Anton Van Löövenhök), mikroskop ürettiyordu. Leeuwenhoek, havuz suyunu, mikroskop altında inceleyen ilk kişiydi. Mikroskoptan baktığında, hareket eden minik canlıları gördüğünde büyük bir heyecan duydu.

Robert Hooke'nin 1665 yılında yaptığı hücre gözlemi için çizim. Şişe mantarından alınan ölü hücrelerin çeperlerini göstermektedir.

1. ÜNİTE

VÜCUDUMUZDAKİ SİSTEMLER

Hücrelerin öneminin anlaşılması, 1830'larda başladı. Hooke'dan yaklaşık 200 yıl sonra Brown (Braum) (1831), bitki hücreinde çekirdeği buldu. Bazı araştırmacılar hücre çekirdeği yapma plazma adını verdiler. Daha sonra hücreyi ayık ortadan ayırıp bir zar buldular. Böylece, yaşayarak canlıları hücrelerden oluştuğu fikri yayılmaya başladı.

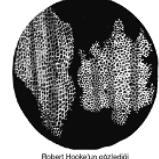
Bu gelişmelere dayanarak Schleiden 1838 ve Schwann 1839'da "bütün canlıların hücrelerden meydana geldiği" sonucuna vardılar. Bu sayede hücre teorisinin temelleri atıldı. 1858 yılında Rudolf Virchow (Rudolf Vırşov), hücre teorisine yeni maddeler eklemiştir.

Bu hücre teorisini şu maddelerden oluşmaktaydı:

1. Bütün canlılar, bir veya birden çok hücreden meydana gelmiştir.
2. Hücreler, canlıların en temel yapısal birimidir.
3. Hücrelerin bölünmesiyle yeni hücreler meydana gelir.

Bundan sonra, hücre ile ilgili keşiflerin bir kısmı şu şekilde devam etti: 1857'de Kölliker (Kölikler), kas hücrelerinde mitokondriyi tanımladı. 1881'de mikroskopta incelemeyi kolaylaştıran boyama tekniği geliştirildi. 1898'de Golgi (Golgi) cisimciğini görüp tanımladı. 1900'larda bir yığınada çok yüksek mikroskoplar, saat hızıyla geliştirildi. Bu mikroskoplar sayesinde, boyama yapmadan, canlı hücreler, daha ayrıntılı incelenebildi. Bu incelemeler, günümüzde hücre teorisine yeni maddeler eklenmesini sağladı.

Sizce, mikroskobun ve diğer teknolojik araçların gelişimi ile hücre hakkında öğrendiklerimiz arasında nasıl bir ilişki vardır? Tartışınız.

Robert Hooke'nin 1665 yılında yaptığı hücre gözlemi için çizim. Şişe mantarından alınan ölü hücrelerin çeperlerini göstermektedir.

Büyükte Güçlü Mikroskoplar

Şekil 6. Hücre teorisinin tarihsel gelişimi

Şekil 7. Hücre teorisinin tarihsel gelişimi

(Kitap 3, s.10-11)

(Kitap 4, s.23-24)

Kuvvet ve Hareket ünitesinde Kitap 3'te Isaac Newton ve Felix Baumgartner ile Kitap4'te yalnızca Felix Baumgartner'e dair bilgi yer almaktadır.

Kuvvetin büyüklüğü

Kuvvet ölçülebilir bir büyüklüktür ve "F" harfiyle gösterilir. Kuvvetin büyüklüğü dinamometre ile ölçülür. Dinamometre içindeki esnek cisim (genellikle sarmal yay), uygulanan kuvvetin etkisiyle şekil değiştirir yani uzar. Kuvvet ortadan kalktığında tekrar eski haline gelir. Dinamometre içindeki esnek cismin uzama miktarı, uygulanan kuvvetin büyüklüğü ile orantılıdır. Dinamometre üzerindeki ölçek yardımıyla istediğimiz bir kuvvetin büyüklüğünü ölçebiliriz. Ölçülen kuvvetin birimi ise ünlü bilim insanı Newton (Nivton)'un soyadını simgeleyen "N" harfi ile gösterilir. Yandaki resimde dinamometrenin ucuna takılmış bir elmayı görüyorsunuz.

Bilgi dağıtıcı

Kuvvetin birimine soyadını veren Newton (Nivton)'un elmayla ilgili meşhur bir anısı vardır. Hikâyeye göre ağacın altında gölgelenen Newton (Nivton)'un başına ağaçtan bir elma düşer. Başına düşen elmanın, ünlü bilim insanına ilham verdiği ve bu sayede Fizik ve Astronomi bilimine çok önemli katkılarda bulunduğu söylenir.

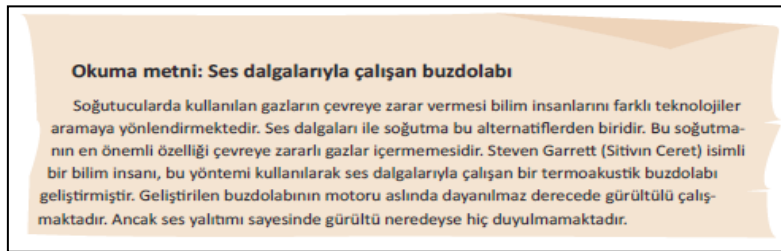

Şekil 8. Kitap 3'te yer alan Newton ile ilgili kısımlar (s. 85, 99)

Şekil 9. Ders kitaplarında geçen Felix Baumgartner ile ilgili içerikler (a. Kitap 3, s. 127; b. Kitap 4, s. 63)

Kitap 3'te (s. 237) Steven Garrett isimli bilim insanından Işık ve Ses ünitesinde bahsedilmiştir. Bu bilim insanının termoakustik soğutma konusundaki çalışmalarına yer verildiği görülmektedir.

Şekil 10. Kitap 3'te yer alan Steven Garrett'in çalışmaları

Elektriğin İletimi ünitesinde geçen bilim insanları Kitap 3'te Franklin, Tesla, Edison ile Ohm ve Kitap 4'te Franklin ve Ohm şeklindedir. Bu bilim insanlarının isimleri, konu içeriğinde, okuma parçasında ve metin kutusunda geçmektedir (Tablo 2).

Bilgi dağarcığı

Benjamin Franklin (Benjamin Franklin), 1752 yılında yaptığı deneyde yıldırım olayının elektrik boşalması olduğunu kanıtlamak istedi. Bu amaçla bir uçurtma yaptı ve ucuna demir bir anahtar bağıladı. Fırtınalı bir havada uçurtmanın yük selmesini sağlayarak yıldırım düğmesi sonucunda anahtardan kıvılcım çıktığını gördü. Bu sayede yıldırımın, bir tür elektrik enerjisi boşalması olduğunu gösterdi.

Bilgi dağarcığı

Okuma metni:
Bir bilim insanını tanıyalım: Nikola Tesla (1856-1943)

Nikola Tesla (Nikola Tesla), Thomas Edison (Tomas Edison) ile aynı dönemde yaşamasına rağmen ismi daha az bilinen bir bilim insanıdır. 1856 yılında o zamanlar Avusturya-Macaristan'a bağlı Sımbiyen (Sımbiyen) (Günümüzde Hırvatistan sınırları içerisinde) kentinde dünyaya geldi. Tesla, babasının istemesine rağmen mühendislik okumaya çok istiyordu. Fakat babası buna pek taraftar değildi. Bir ara çok ciddi bir hastalığa yakalandı. Bu dönemde babasına "Eğer beni mühendislik okuluna gönderirsen iyileşirim." diyerek babasını ikna etmiştir. Önce teknik liseye sonradan üniversiteye gitmiştir. Farklı şirketlerde görev yapan Tesla, bir süre sonra Amerika'ya gitti. Burada kurduğu laboratuvarında, gelen misafirlerine elektrikle ilgili ilginç gösteriler sunuyordu. Tesla'nın en büyük hayali elektriğin kablosuz iletimini sağlamaktır. Tesla'nın yüzlerce buluşu ve bir o kadar da patenti vardır. Uzaktan kumanda sistemi, mikrodalga fırın, floresan lamba, neon lamba ve MR cihazı icatlarından sadece bir kağıdır.

Araştırım ve paylaşım

Elektrik ampulünü icat ederek karanlıkları aydınlıkla kavuşturan bilim insanı Thomas Alva Edison'un (Tomas Alva Edison) hayat hikayesini ve başarı anahtarlarını araştırım ve sınıfta arkadaşlarınızla paylaşım.

Yandaki resimde bir elektronik devredeki farklı dirençleri görebiliriz. Dirençler genellikle silindirik şekilde olur ve üzerlerinde farklı renk kodları bulunur. Bu renklerin bir biri bir sayıya karşılık gelir ve dirençin sayısal büyüklüğünü ifade eder.

Elektriksel direnç "R" harfi ile gösterilir. Birimi Ohm'dur. Ohm birimi kısaca Ω (omega) ile sembolize edilir. Elektriksel direnç, birimini, bir bilim insanı olan George Simon Ohm'un (Corç Saymın Om) soyadından almıştır. Belki ileride sizlerden birisinin adı veya soyadı da üzerinde çalıştığı ve şu an henüz bilinmeyen bir kavramın birimi ile anılabilir.

Bilgi dağarcığı

Benjamin Franklin'in deneyi

Yağmurlu bir günde, yıldırım ve çimçek çakmasını görmüşünüzdür. Yıldırım ve çimçek, bir elektrik enerjisi boşalmasıdır. Hava yalıtıcı olduğu halde elektrik enerjisi boşalmaları gerçekleşebilmektedir. Bunun nedeni, havanın yüksek elektrik enerjisinin iletmesini engelleyemeyip iletken hale geçmesidir.

Bir yıldırım düşme anı

OKUMA PARÇASI

Georg Simon Ohm (Corç Saymın Om)

1789'da bir çilingirin oğlu olan Ohm, çocukluğunun çoğunu babasının yanında çalışarak geçirmiştir. Ohm'un matematik ve fene ilgisi yüksekti. Maddeli durumları kötü olmasına rağmen babası bilimsel kitaplar almaktan vazgeçmemiştir. Ohm 1817 yılında Köln Lisesi'nde öğretmenliğe başlamıştır. Bu sırada okulun laboratuvarında araştırmalar yapmıştır. Bugün "ohm kanunu" olarak bilinen çalışmasını 1827'de çıkardığı kitabında yayımlamıştır. Kitabında kendi donanımını kullanarak yaptığı araştırmaları yazmıştır. Bir telin geçen akımın geçtiği alanla doğru orantılı ve uzunluğuyla ters orantılı olduğunu bulmuştur. Deney sonuçlarını kullanarak, gerilim akım ve direnç arasındaki matematiksel bağlantıyı göstermiştir. Bu denklem oldukça büyük bir gelişmeyi çünkü elektrik devrelerinin analizlerinin yapılmasını başlangıcını ve temelini oluşturuyordu. Ayrıca o dönem fen bilimleri ile ilgili olayları açıklamak için matematik kullanılmıyordu. Bu nedenle Ohm'un denklemi onun iyi bir araştırmacı olduğunu kanıtladı. Hayatının bundan sonraki bölümünde Köln, Nürnberg ve Münih Üniversitelerinde profesörlük görevi yaptı. Ohm'un adı ölümlük yaklaşık 50 yıl sonra anısına direnç birimi olarak kullanılmaya başlandı.

Şekil 11. Ders kitaplarında Elektriğin İletimi ünitesinde yer alan bilim insanları ile ilgili içerik (a. Kitap 3, s. 345-346, 356, 368; b. Kitap 4, s. 165, 171)

Dünya ve Evren öğrenme alanında çalışma yapan bilim insanlarına ise sadece Kitap 3'te değinildiği görülmektedir (Tablo 2).

Bilgi dağarcığı

İnsanoğlu Ay'a ilk kez 20 Temmuz 1969 tarihinde ayak basmıştır. Ay'a ilk ayak basan insan Amerikalı astronot Neil Armstrong (Neyl Armstrong)'dur.

Şekil 12. Kitap 3'te Neil Armstrong ile ilgili yer alan bilgi (s. 385)

Altıncı sınıf için hazırlanan her iki kitapta da (Kitap 3 ve Kitap 4) ortak olarak yer alan birçok bilim insanı bulunduğu görülmekle birlikte, Kitap 3'te yer alan bilim insanı sayısı daha fazladır (Tablo 2). Bununla birlikte, 'Fiziksel Olaylar' ve 'Canlılar ve Hayat' öğrenme alanları bu sınıf seviyesi için sıklıkla bilim insanlarına değinildiği görülen öğrenme alanlarıdır.

Yedinci Sınıf Ders Kitaplarında Yer Alan Bilim İnsanına İlişkin Bulgular

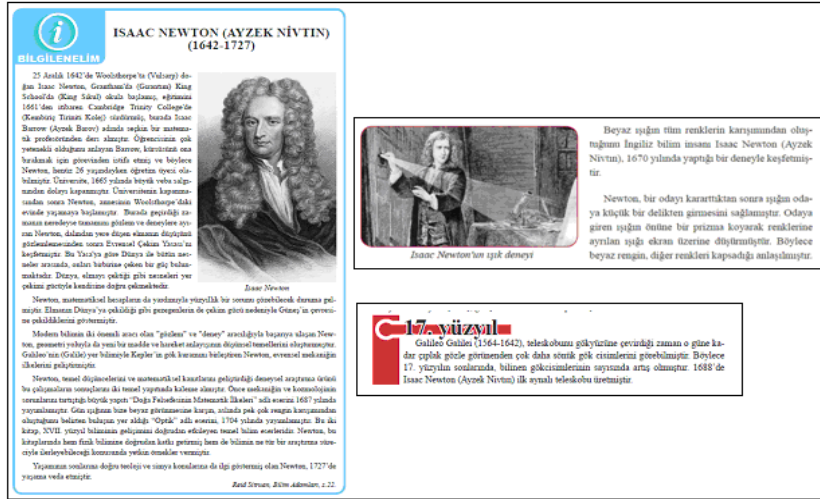
Yedinci sınıf fen bilimleri ders kitabının (Kitap 5) incelenmesinden elde edilen bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Yedinci Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Bilim İnsanları

331

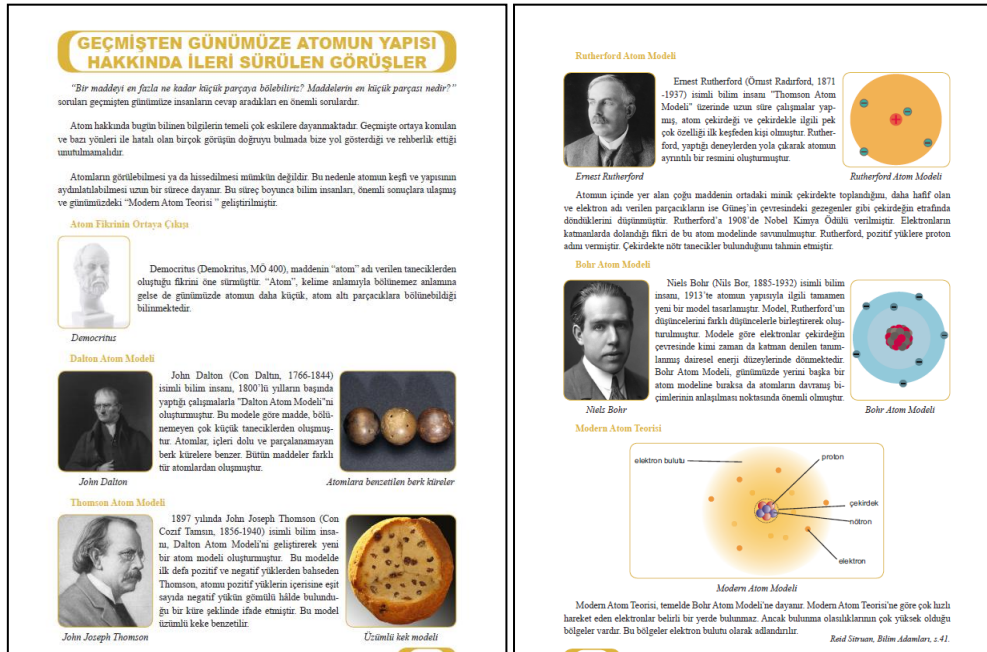
Ünite	Öğrenme Alanı	Ünite Adı Geçen Bilim İnsanları	Bilim İnsanın İsmi Nerede Geçiyor?		
			Okuma parçasında	Konu içeriğinde	Tarih şeridinde
Kuvvet ve Enerji	Fiziksel Olaylar	Isaac Newton	✓		
		Democritus		✓	
Maddenin Yapısı ve Özellikleri	Madde ve Değişim	John Dalton		✓	
		John Joseph Thomson		✓	
		Ernest Rutherford		✓	
		Niels Bohr		✓	
		Johann Gutenberg	✓		
Aynalarda Yansıma ve Işığın Soğrulması	Fiziksel Olaylar	Isaac Newton		✓	
		George Simon Ohm		✓	
Güneş Sistemi ve Ötesi	Dünya ve Evren	Biruni		✓	
		Galileo Galilei			✓
		Isaac Newton			✓
		Wilhelm Herschel			✓
		Edmond Halley			✓
		William Parsons			✓
		Neil Armstrong			✓
		Edwin Aldrin			✓
		Yuri Gagarin			✓

Yedinci sınıf fen bilimleri ders kitabında (Kitap 5) Newton'un adı üç ünite içerisinde geçmektedir (Tablo 3). 'Kuvvet ve Enerji' ünitesinde Newton'un hayatından ve çalışmalarından bahsedilirken, 'Aynalarda Yansıma ve Işığın Soğrulması' ünitesinde Newton'un beyaz ışık ile ilgili deneyi ve 'Güneş Sistemi ve Ötesi' ünitesinde ise ilk kez aynalı teleskobu üretmesinden bahsedilmiştir.

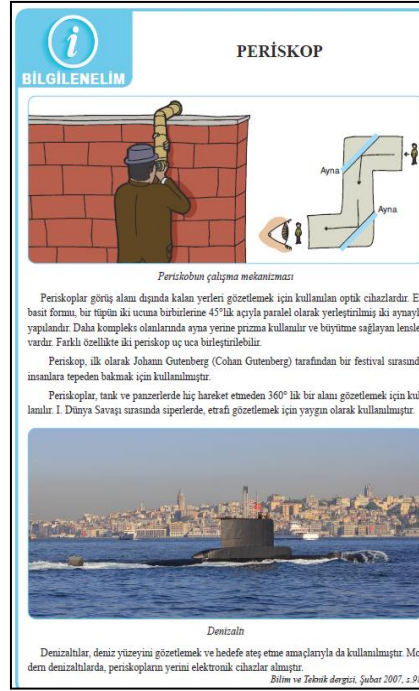
Şekil 13. Newton'un çalışmaları ile ilgili yer alan bilgiler (Kitap 5, s. 78, 152, 229)

'Maddenin Yapısı ve Özellikleri' ünitesinde atom ve atom modelleri üzerinde çalışan bilim insanlarının çalışmalarından bilgiler "Geçmişten Günümüze Atomun Yapısı Hakkında İleri Sürülen Görüşler" başlığı altında sunulmuştur. Democritus'un maddenin atom adı verilen taneciklerden oluştuğunu ileri sürdüğü fikrine değinilirken, Dalton'un, Thomson'un, Rutherford'un ve Bohr'un oluşturdukları atom modelleri hakkında açıklamalarda bulunmaktadır.

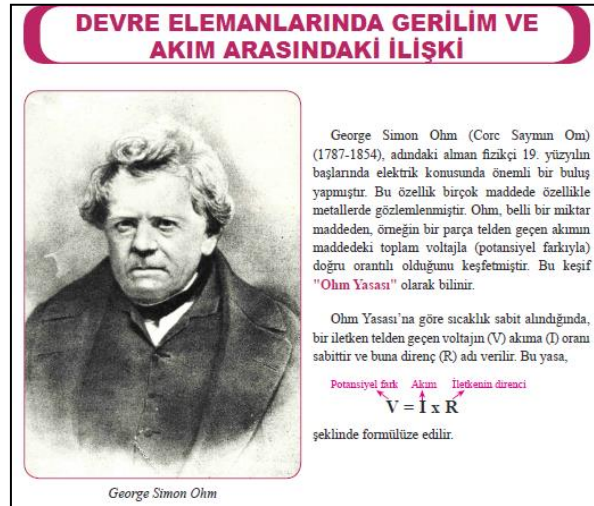
Şekil 14. Atomun yapısı hakkındaki çalışmalar (Kitap 5, s. 97-98)

Gutenberg'in periskopu keşfettiği çalışması 'Bilgilenelim' başlığı altında 'Aynalarda Yansıma ve Işığın Soğrulması' ünitesinde sunulmuştur.

Şekil 15. Periskop (Kitap 5, s. 149)

Yalnızca George Simon Ohm'un adı 'Elektrik Enerjisi' ünitesinde geçmektedir. Konu içeriğinde Ohm'un elektrik konusunda önemli bir buluş yaparak Ohm Yasası'nı keşfettiği belirtilmiştir.

Şekil 16. Ohm Yasası'na dair bilgi (Kitap 5, s. 192)

'Güneş Sistemi ve Ötesi' ünitesi içerisinde birçok bilim insanına yaptığı çalışmalar konusunda atıfta bulunulmuştur. Biruni'nin Güneş'i gözlemlediği, Galileo ve Parsons'ın teleskop ürettikleri, Herschel'in ve Parsons'ın Güneş Sistemi'ndeki gezegenlerin uydularını keşfettikleri, Halley'in kuyruklu yıldızlarla ilgili keşfi ve Armstrong'un, Aldrin'in ve Gagarin'in yaptıkları uzay çalışmaları ders kitabında yer almaktadır (s. 215, 229).

Gök cisimlerinden özellikle Güneş incelenirken dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır. Güneş, bir yıldızdır ama diğer yıldızlardan daha büyük görünür. Çünkü Dünya'ya diğer yıldızlara göre daha yakındır. Güneş, çok sıcak gazlardan oluşan büyük bir topaktır. Çok sıcak olduğundan gazlar etkileşime geçerek enerji oluşturur. Güneş, bu enerjiyi ışık ve ısı olarak yayar. Güneş ışığına doğrudan bakmak gözlerimize zarar verir hatta körlüğe yol açabilir. Geçmişte bazı bilim insanlarının gözleri bu nedenle zarar görmüştür. Astronomi üzerine çalışmalar yapan bir bilim insanı, Güneş'e çıplak gözle bakılmadan gözlerimizi koruma derencesine geldiği bililmektedir.

Biruni

Teleskobun icadına kadar gezegenler, gökyüzünde bir noktadan ibaretti. Teleskobun icadı ile gök biliminde yeni bir sayfa açılmış, gelişmeler birbirini takip etmiştir.

17. yüzyıl
Galileo Galilei (1564-1642), teleskobun gökyüzüne çevirdiği zaman o güne kadar çıplak gözle görünemeyen çok daha sönük gök cisimlerini gözlemlemiştir. Böylece 17. yüzyılın sonlarında, bilinen gök cisimlerinin sayısında artış olmuştur: 1688'de Isaac Newton (Ayzek Nvtn) ilk aynalı teleskobu üretmiştir.

18. yüzyıl
Yeni kuyruklu yıldızlar keşfedilmiştir. Wilhelm Herschel (Vilyam Hershel) (1738-1822) tarafından Güneş sisteminin yedinci gezegeni Uranüs ile onun uydularından Oberon (Oberyon) ve Titania (Titanya) ile Satürn'ün uydularından Enceladus (Enkaladus) ve Mimas (Mimas), bu yüzyılın önemli keşifleri olmuştur. 1705 yılında Edmund Halley (Edmund Halley), kuyruklu yıldızların belirli aralıklarla Dünya'ya yakınlarından geçtiklerini göstermiştir.

19. yüzyıl
1845 yılında William Parsons (Vilyam Parsons) çapı 1.26 metre olan bir merceğe sahip teleskop üretmiş, teleskobu ilk kullandığında, Satürn'ün yeni bir uydusunu keşfetmiştir: Neptün gezegeni ve uydularından Triton (Triton), Satürn'ün uydularından Hyperion (Hiperyon) ve Phoebe (Fob), Uranüs'ün uydularından Ariel (Aryel) ve Umbriel (Amberl), Mars'ın uydularından Phobos (Fobos) ve Deimos (Deymos), Jüpiter'in uydusu Amalthea (Amaltea) keşfedilmiştir.

20. yüzyıl
Binlerce asteroid ve kuyruklu yıldız bu yüzyılda keşfedildi. Plüton (Plütun) ve hazırlanan yeni gezegen araştırmaları bu yüzyılda duyulmuş durumdadır. 1959'da çarpışarak da olan Ay'a ilk kez insanın uzay aracını, Luna 2'dir. Ay'ın kararak yüzüne ait ilk resimler Luna 3 uydusuyla çekilmiştir. Ay'a ilk insanlı iniş 20 Temmuz 1969'da gerçekleştirilmiştir. Apollo 11 uzay aracının üç astronotundan Neil Armstrong (Nil Armstrong) ve Edwin Aldrin (Edvin Aldrin), Ay yüzeyinde yürüten ilk kişiler olmuştur.

21. yüzyıl
Geçmiş yüzyılların yerinden yapılandırılmasının ardından Uluslararası Astronomi Birliği (IAU), Ağustos 2006'daki toplantısında Plüton'un "gezegen" sınıfından çıkarılarak "cüce gezegen" sınıfına alındığını duyurmuştur. www.bilimkibir.gov.tr

Şekil 16. Gökbilim çalışmaları ile ilgili bilgi ve tarih şeridi (Kitap 5)

Yedinci sınıf fen bilimleri kitabında 'Fiziksel Olaylar', 'Madde ve Değişim' ile 'Dünya ve Evren' öğrenme alanlarına yönelik konularda bilim insanlarından bahsedilmiştir. Kitap 5'te sadece Isaac Newton'a okuma parçasında hayatı ve çalışmaları ile yer verilirken diğer bilim insanlarına konu içeriğinde yer verilmiştir.

Sekizinci Sınıf Ders Kitaplarında Yer Alan Bilim İnsanına İlişkin Bulgular

Sekizinci sınıf fen bilimleri ders kitabının (Kitap 6) incelenmesinden elde edilen bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Sekizinci Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Bilim İnsanları

Ünite	Öğrenme Alanı	Ünite Adı Geçen Bilim İnsanları	Bilim İnsanın İsmi Nerede Geçiyor?		
			Okuma parçasında	Konu içeriğinde	Metin kutusunda
Maddenin Yapısı ve Özellikleri	Madde ve Değişim	Johann Wolfgang Döbereiner			✓
		A.E. Beguyer De Chancourtois			✓
		John Newlands			✓
		Julius Lothar Mayer			✓
		Dimitri Mendeleev			✓
		Gilen Siborg			✓
		Henry Moseley	✓		✓
Yaşamımızdaki elektrik	Fiziksel Olaylar	Thales		✓	
		Benjamin Franklin		✓	
Deprem ve hava olayları	Dünya ve Evren	Charles Francis Richter		✓	

‘Maddenin Yapısı ve Özellikleri’ ünitesinde ‘Periyodik Sistemin Tarihçesi’ başlığı altında adı geçen bilim insanlarının element ve iyonların belirlenen özelliklerine göre gruplandırılarak bir tablo hazırlanması ve periyodik tablonun oluşturulması süreci ile ilgili çalışmaları verilmiştir (Şekil 17). Moseley’in periyodik tabloya yönelik çalışmalarına yaşam öyküsünde de anlatılmaktadır (Şekil 18).

Johann Wolfgang Döbereiner (Yohan Volkank Döberaynar) (1780-1849)
Benzer özellik gösteren elementleri üçerli gruplar halinde göstermiştir. Döbereiner'a göre lityum, sodyum ve potasyum benzer özellikler gösterdiği için aynı grupta yer almıştır.

Julius Lothar Mayer (Julis Lothar Mayer) (1830-1895)
Dimitri Mendeleev (1834-1915)
Bu iki bilim insanı birbirinden habersiz aynı sıralamayı elde etmişlerdir. Mayer, elementleri benzer fiziksel özelliklerine göre sıralarken Mendeleev, elementleri atom ağırlıklarına göre sıralamıştır. Mendeleev'in oluşturduğu tablo 12 satır ve 8 sütundan oluşmaktadır. Mendeleev, günümüzde kullandığımız periyodik sisteme benzer bir sistem oluşturmuştur.

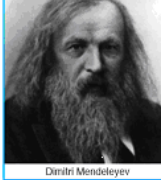
A.E. Beguyer De Chancourtois (Aleksandır Beguyer Dö Şankurtua) (1820-1886)
Benzer özellik gösteren bazı element ve iyonları dikey bir sırada gösteren bir tablo oluşturmuştur.

John Newlands (Con Nivinds) (1837-1898)
Elementleri atom ağırlıklarına göre sıralamıştır. İlk sekiz elementten sonra benzer özelliklerin tekrar ettiğini keşfetmiştir. Oluşturduğu tabloyu müzikteki notalara benzetmiştir.

Henry Moseley (Henri Mozeli) (1817-1915)
1913 yılında periyodik sistemi atom numaralarına göre düzenlemiştir.
Gilen Siborg (Gilen Siborg) (1912-1999)
Periyodik sistemin en altında yer alan iki sıra hâlindeki elementleri düzenleyerek günümüzdeki periyodik sisteme son şeklini vermiştir.

Dimitri Mendeleev created this, the original, periodic table:

Periyot	Grup I	Grup II	Grup III	Grup IV	Grup V	Grup VI	Grup VII	Grup VIII	Grup IX	Grup X	Grup XI	Grup XII
1	H=1											
2	Li=7	Be=9	B=11	C=12	N=14	O=16	F=19					
3	Na=23	Mg=24	Al=27	Si=28	P=31	S=32	Cl=35					
4	K=39	Ca=40	Sc=45	Ti=48	V=51	Cr=52	Mn=55	Fe=56	Co=59	Ni=58	Cu=63	Zn=65
5	Rb=85	Sr=88	Y=89	Zr=91	Nb=93	Mo=96	Tc=98	Fe=99	Cd=112			
6	Cs=133	Ba=137	La=139	Ce=140	Pr=141	Nd=142	Pm=145	Sm=152	Eu=154	Gd=157	Tb=159	Dy=163
7	Fr=223	Ra=226	Ac=227	Th=232	Pa=231	U=238	Np=237	Pu=244	Am=243	Cm=247	Bk=247	Cf=251

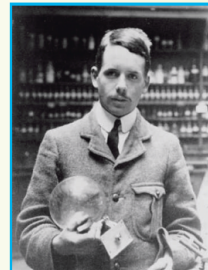
Şekil 17. Periyodik sisteme dair çalışmaları içeren metin kutuları (Kitap 6, s.60-62)

Okuma Metni

Henry Moseley'in (1887-1915) Yaşam Öyküsü

Moseley'in yaşam öyküsü, 23 Kasım 1887'de İngiltere'nin güney sahillerinde Weymouth (Veymut) kentinde başladı. Moseley'in babası Oxford Üniversitesinde anatomi profesörüydü. Moseley de aynı üniversitenin fizik bölümüne kaydoldu ve 1910 yılında, 23 yaşlarında doktora derecesini aldı. Daha sonra Profesör Ernest Rutherford'un seçtiği gençlerden biri olarak onun yanında çalışmaya başladı. Rutherford, çevresinde gelecek vaat eden gençleri topluyor ve onları atom fiziğinin yanıt bekleyen acil sorunları üzerine yönlendiriyordu. Mendeleev'in 1869'daki "Elementlerin Çevrimsel Tablosu" önerisinden beri bilimciler, elementlerin kimyasal özelliklerinde atom ağırlıklarına bağlı olarak tekrarlanan özelliklerini anlamaya çalışıyorlardı. Moseley, yaptığı çalışmalar sonucunda çekirdek yükünün atomun Çevrimsel Tablo'daki yerini belirlediğini, bunun atomları sıraya koyan bir atom numarası şeklinde yorumlanabileceğini, atom numarasının atom ağırlığından farklı olduğunu ortaya koydu. Bu çalışmalarını 1914 yılında basılan iki makale ile açıkladı. Bulgularının yayınlanmasından hemen sonra gönüllü olarak İngiliz ordusuna katıldı. İngiliz ordusunda Çanakkale Savaşı'na katılan birliğe dâhil oldu. Hocası Rutherford onu bu fikrinden vazgeçirmeye çalıştı ancak fikrini değiştirmede. Moseley, Çanakkale Savaşı'nda 10 Ağustos 1915 tarihinde Conkbayırı civarında hayatını kaybetti.

Kaynak: Bilim ve Teknik dergisi Haziran 2002 sayısından derlenmiştir.

Şekil 18. Moseley'in hayatını anlatan okuma parçası (Kitap 6, s.65)

‘Yaşamımızdaki Elektrik’ ünitesinde Thales ve Benjamin Franklin’in elektrostatik ile ilgili yaptığı çalışmalarından bahsedilmiştir.

2. ELEKTRİK YÜKLERİNİN BİRBİRİNE ETKİSİ

MÖ 600’ü yıllarda Yunanlı filozof Thales (Tales), kehrbarın yüne sür-
tülendiğinde küçük ot ve saman parçalarını çektiğini gördü. Peki, elektrik
yükleri her zaman çekim etkisi mi oluşturur? Şimdi yapacağımız etkinlik ile
elektrik yüklerinin oluşturduğu etkileri keşfedelim.

Thales

ABD’li bilim insanlarından Benjamin Franklin (Benjamin Franklin), etkinlik-
te yaptığımız işlemlerin aynısını cam ve plastik çubuklarla yapmıştır. Benjamin
Franklin yaptığı deneyde, ipek kumaşa sürtünen iki cam çubuğun birbirini ittiğini,
diğer taraftan kürke sürtülen bir plastik çubuğun ise bu cam çubukları çektiğini
gözlemlemiştir. Benjamin Franklin, plastik çubukta oluşan elektrik yüküne, (-) ne-
gatif yük ve cam çubukta oluşan elektrik yüküne ise (+) pozitif yük demiştir.

Benjamin Franklin
(1706-1790)

Şekil 19. Elektrostatik ile ilgili çalışmalar hakkında bilgi (Kitap 6, s.180, 182)

Charles Francis Richter’in ‘Deprem ve Hava Olayları’ ünitesinde Richter ölçeğini geliştirdiğinden söz edilmiştir.

Deprem sırasında açığa çıkan enerjinin ölçüsüne **depremin büyüklüğü** denir. Depremde açığa çı-
kan enerjinin doğrudan doğruya ölçülme olanağı yoktur. Prof. Charles Francis Richter (Çars Francis
Riçter) tarafından 1930 yılında bulunan bir yöntemle depremlerin aletsel bir ölçüsü olan “Richter ölçeği”
geliştirilmiştir. Depremin büyüklüğünü sismograf adı verilen cihazla ölçeriz.

Charles Francis Richter(1900-1985)

Sismograf

Şekil 20. Richter’in çalışmaları hakkında bilgi (Kitap 6, s.201)

Sekizinci sınıf fen bilimleri ders kitabında ‘Fiziksel Olaylar’, ‘Madde ve Değişim’ ile ‘Dünya ve Evren’ öğrenme alanlarına yönelik konularda bilim insanlarından bahsedilmiştir.

Kitapta sadece Henry Moseley’e okuma parçasında hayatı ve çalışmaları ile yer verilirken diğer bilim insanlarına konu içeriğinde yer verilmiştir.

Fen Bilimleri Ders Kitaplarından Elde Edilen Genel Bulgular

“Ortaokul fen bilimleri ders kitaplarına bakıldığında bilim insanlarının adları en çok nerede geçiyor?” sorusunun cevabı Tablo 5’te özetlenmektedir.

Tablo 5. Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Bilim İnsanlarının İsimlerinin Geçtiği İçerik Türlerine Göre Dağılımı

Ders kitapları	Bilim İnsanın İsmi Nerede Geçiyor?				
	Okuma parçasında	Konu içeriğinde	Metin kutusunda	Araştırma ödevinde	Tarih şeridinde
Kitap 1	2	2	1	-	-
Kitap 2	-	-	2	-	-
Kitap 3	4	13	2	1	-
Kitap 4	3	7	1	-	-
Kitap 5	2	8	-	-	8
Kitap 6	1	3	7	-	-
Toplam	12	33	13	1	8

Ortaokul fen bilimleri ders kitaplarında bilim insanlarının isimleri en çok konu içeriğinde geçtiği tespit edilmiştir. Bilim insanlarının isimlerinin sıklıkla geçtiği diğer içerik türleri ise, okuma parçası, metin kutusu ve tarih şerididir. Yalnızca bir bilim insanının isminin araştırma ödevinde geçtiği görülmektedir.

Fen bilimleri ders kitaplarında ismi geçen bilim insanlarının yaşadıkları dönem/çağ bakımından dağılımı Tablo 6’da özetlenmektedir. Ayrıca bu tabloda, bilim insanlarının isimlerinin ders kitaplarında geçme sıklıkları da sunulmaktadır.

Tablo 6. Bilim İnsanlarının Yaşadıkları Dönem Bakımından Dağılımı ve İsimlerinin Ders Kitaplarında Geçme Sıklıkları

Çağ	f _{çağ}	Yüzyıl	Yaşadığı Dönem	Bilim İnsanı	f _{kitap}		
İlk çağ	5	M.Ö. 2. yy	1200	Vedas	1		
		M.Ö. 1.yy.	624-546	Thales	1		
			460-370	Democritus	1		
		M.S. 1. ve 2. yy	973-1048	Biruni	1		
			980-1037	Ibn-i Sinâ	1		
Ortaçağ	1	14. ve 15. yy	1368-1468	Johann Gutenberg	1		
			1564-1642	Galileo Galilei	1		
		16. ve 17.yy	1585-1632	Zacharias Janssen	1		
Yeniçağ	12	17. ve 18. yy	1632-1723	Antonie Van Leeuwenhoek	1		
			1635-1703	Robert Hooke	3		
			1643-1727	Isaac Newton	4		
			1656-1742	Edmond Halley	1		
			1706-1790	Benjamin Franklin	2		
		18. yy	1738-1822	Wilhelm Herschel	1		
			1766-1844	John Dalton	1		
			1773-1858	Brown	2		
			1780-1849	Johann Wolfgang Döbereiner	1		
			1789-1854	George Simon Ohm	3		
		Yakınçağ	27	19. ve 20. Yy	1800-1867	William Parsons	1
					1804-1881	Matthias Schleiden	2
					1810-1882	Theodar Schwann	2
					1816-1892	Siemens	1
					1820-1886	A.E. Beguyer De Chancourtois	1
1837-1898	John Newlands				1		
1830-1895	Julius Lothar Mayer				1		
1822-1895	Pasteur				1		
1817-1905	Kolliker				2		
1856-1943	Nikola Tesla				1		
1847-1931	Thomas Edison				1		
1834-1907	Dimitri Mendeleev				1		
1847-1922	Alexander Graham Bell				1		
1874-1956	Thomas Watson				1		
1821-1902	Rudolph Virchow				1		
1856-1940	John Joseph Thomson	1					
1871-1937	Ernest Rutherford	1					
1843-1926	Golgi	1					
1885-1962	Niels Bohr	1					
1887-1915	Henry Moseley	1					
20.yy	1900-1985	Charles Francis Richter	1				
	1912-1999	Gilen Seaborg	1				
	1934-1968	Yuri Gagarin	1				
	1930-2012	Neil Armstrong	2				
	1930-....	Edwin Aldrin	1				
20. ve 21. yy	1960-....	Felix Baumgartner	2				
	?	Steven Garrett	1				

Tablo 6 incelendiğinde fen bilimleri ders kitaplarında yer alan bilim insanlarının çoğunluğunun yakınçağ döneminde ve 19. yüzyıl sürecinde yaşadığı belirlenmiştir. Fen bilimleri ders kitaplarında en çok yer verilen bilim insanları ise sırasıyla, Newton, Ohm, Hooke, Franklin, Brown, Schleiden, Schwann, Kolliker, Armstrong ve Baumgartner'dir.

Fen bilimleri ders kitaplarında adı geçen bilim insanların cinsiyeti bakımından dağılımı Tablo 7’de sunulmaktadır.

Tablo 7. Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Geçen Bilim İnsanlarının Cinsiyet Bakımından Dağılımı

Ders Kitabı	Ders kitaplarında yer alan erkek bilim insanı yüzdesi (%)	Ders kitaplarında yer alan kadın bilim insanı yüzdesi (%)
Kitap 1	100	0
Kitap 2	100	0
Kitap 3	100	0
Kitap 4	100	0
Kitap 5	100	0
Kitap 6	100	0

Fen bilimleri ders kitaplarında sınıf seviyesi fark etmeksizin çalışmaları ve hayat hikayelerinden kesitler sunulan bilim insanların tamamı erkek olduğu görülmektedir. Kadın bilim insanların çalışmalarından ve hayat hikayelerine ait kesitlerin ders kitaplarında yer almadığı tespit edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Fen bilimleri ders kitaplarının yer verdiği bilim insanları açısından incelendiği bu çalışmada, ders kitaplarında bilim insanların hayat hikayelerinden kesitlere ve çalışmalarına ait yeterince örneğe yer verilmediği tespit edilmiştir. Ders kitaplarında sunulan bilim insanların genellikle konu içeriğinde isminin geçtiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Laçın-Şimşek (2009) çalışmasında ders kitaplarında sunulan bazı anlatımlarda bilim insanların çalışmalarından konu içeriğinde kısa alıntılar yapıldığını tespit etmiştir. Bilim tarihi ile ilgili anlatımlara ders kitaplarında az yer verildiğini ve anlatımların daha çok metin kutusu şeklinde olduğunu belirtmiştir. Ders kitaplarında kalıplaşmış bilim insanı imajlarının sunularak hayat hikayelerinden kesitler verilen bilim insanı sayısının oldukça az olduğunu tespit edilmiştir. Benzer bir sonuca, Karaçam ve diğer. (2014) çalışmalarında ulaşmıştır. Bununla birlikte, bu çalışmada fen bilimleri ders kitaplarında bilim insanların isimlerine en az beşinci sınıf en çok altıncı sınıf ders kitaplarında yer verildiği görülmektedir. Karaçam ve diğer. (2014) çalışmalarında en az beşinci sınıf en çok da sekizinci sınıf ders kitabında bilim insanların isimlerine yer verildiğini tespit etmiştir. Ayrıca, Karaçam ve diğer. (2014) fen bilimleri ders kitaplarında bilim insanların sayıca orantısız bir dağılım yapıldığını belirlemiş ve bazı bilim insanların kitaplarda birkaç defa sunulduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmada da beşinci, altıncı ve yedinci sınıf ders kitaplarında Newton’un isminin tekrar tekrar sunulduğu tespit edilerek benzer bir sonuca ulaşılmıştır.

Ders kitaplarından elde edilen bulgulara genel olarak bakıldığında, bilim insanların çalışmalarını içeren hayat hikayelerinden kesitlere (konuya dair bilim tarihine) çok fazla yer

verilmediği söylenebilir. Bu noktada ders kitaplarının çoğunlukla bilgiyi sunmakta oldukları çıkarımı yapılabilir. Literatürde ise, ders kitaplarının kavramlar veya konular ile ilgili sadece “ne bildiğimize” değil, bu bilgiye “nasıl ulaştığımıza” da yer verilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir (Gallagher, 1991). Diğer bir ifadeyle, ders kitaplarında sunulan içerik, bilginin epistemolojisini içerdiği kadar o bilgiye ulaşılma sürecini de içermelidir (Laçın-Şimşek, 2009). Fen bilimleri ders kitaplarında sunulan bilim insanlarının arasında kadın bilim insanlarına yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu çalışma için ulaşılan bu sonuç ile literatürdeki çalışmalarda ulaşılan sonuçların paralel olduğu görülmektedir. Laçın-Şimşek (2011b) ve Karaçam ve diğer. (2014) çalışmalarında fen bilimleri ders kitaplarında sunulan bilim insanları cinsiyetleri yönünden incelediklerinde sunulan bilim insanlarının genellikle erkek olduğu tespit etmişlerdir. Yıldız ve diğer. (2016) çalışmalarında kadın bilim insanlarına öğretim programlarında da yeterince yer verilmediğini ifade etmişlerdir. Ders kitaplarında yer alan bilim insanlarının erkek olması öğrencilerin kalıplaşmış bilim insanı imajına sahip olmalarına neden olabilir. Bilim insanı algılarına yönelik yürütülen birçok çalışmada, bireylerin kalıplaşmış bilim insanı imajına sahip oldukları görülmektedir (Chambers, 1983; Song & Kim, 1999; Medina-Jerez, Middleton, & Orihuela-Rabaza, 2011; Finson, 2002). Örneğin, Chambers (1983)’ın 4807 öğrenci ile öğrencilerin bilim insanı imajını belirlemek için yürüttüğü çalışmasında sadece 28 erkek öğrencinin kadın bilim insanı çizdiğini tespit etmiştir. Ülkemizde öğrencilerin bilim insanı imajlarını belirlemeye yönelik yapılan birçok çalışmada da (Öcal, 2007; Ünver, 2010; Türkmen, 2008; Ağgül-Yalçın, 2012) öğrencilerin basmakalıp bilim insanı imajına sahip oldukları tespit edilmiştir. Ulusal literatürde yer alan bir örnek durum olarak, Ünver (2010)’in beşinci sınıf öğrencileri ile son sınıf öğretmen adaylarının bilim insanına yönelik algılarını karşılaştırdığı çalışmasındaki bulguları sunulabilir. Bu çalışmaya katılan beşinci sınıf öğrencilerinden biri “I cannot be a scientist because I am not a man, I am a girl (Ben bilim insanı olamam, çünkü ben bir erkek değilim, bir kızım)” şeklinde düşüncesini belirterek bilim insanlarının erkek olması gerektiğini düşündüğünü göstermektedir. Ders kitaplarında sunulan bilim insanı imajı ile literatürde bireylerin sahip olduğu bilim insanı imajını tespit etmeyi amaçlayan çalışmaların sonuçlarının örtüşmesi, ders kitaplarında sunulan bilim insanı imajının öğrencilerin bilim insanı imajını etkilediği öngörüsünü desteklemektedir (Türkmen, 2008; Ağgül-Yalçın, 2012). Bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlara göre de bireylerin bilim insanına yönelik oluşturdukları imajlarının bir kaynağının ders kitapları olabileceği düşünülmektedir.

Ders kitapları da birçok öğrenci için temel ders materyalidir. Bu nedenle, fen bilimleri ders kitaplarının öğrencilerin bilim insanı imajına katkı sağlayacak içerikte hazırlanarak bilime yönelik tutumlarını desteklemesi gerekmektedir (She, 1995). Bireylerin bilim insanlarına yönelik pozitif/olumlu bir imaj oluşturabilmesi için ders kitaplarında bilim insanlarına ait

meraklı olma, çalışkan olma, azimli olma gibi pozitif yönlerin ön plana çıkarılmasının önemi vurgulanmaktadır (Türkmen, 2008; Ağgül-Yalçın, 2012). Bu durum öğrencilerin bilime yönelik olumlu tutumlarının geliştirilmesi için önemli olduğu düşünülmektedir. Nitekim, öğrencilerin bilim insanı imajını tespit etmeye yönelik yürütülen çalışmalar, öğrencilerin bilim insanı algılarının bilime yönelik tutumlarına önemli etkisinin olduğunu göstermektedir (Finson, 2002). Bununla birlikte, farklı çalışmalarda ortaya çıkarılan kalıplaşmış bilim insanı imajını değiştirebilmek adına, ders kitaplarında sunulan bilim insanların farklı cinsiyetlerden, farklı kültürlerden, farklı bilim alanlarından olması gerektiği düşünülmektedir. Özellikle, kadın bilim insanların yaptıkları çalışmaların ve hayat hikayelerinden kesitlerin ders kitaplarında yer almasının önemli bir etkiye sebep olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ağgöl-Yalçın, F. (2012). Investigation of prospective teachers' image of scientist with respect to some variables. *Elementary Education Online*, 11(3), 611-628.
- Chambers, D.W. (1983). Stereotypic images of the scientist: The draw-a-scientist test. *Science Education*, 67(2), 255-265.
- Çepni, S. (2010). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Erten, S., Kıray, S.A., & Şen-Gümüş, B. (2013). Influence of scientific stories on students ideas about science and scientists. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*, 1(2), 122-137.
- Finson, K.D. (2002). Drawing a scientist: What we do and do not know after fifty years of drawings. *School Science and Mathematics*, 102(7), 335-345.
- Gallagher, J. J. (1991). Prospective and practicing secondary school science teachers' knowledge and beliefs about the philosophy of science. *Science Education*, 75(1), 121-133.
- Justi, R. & Gilbert, J. (2000). History and philosophy of science through models: Some challenges in the case of the atom. *International Journal of Science Education*, 22(9), 993- 1009.
- Karaçam, S., Aydın, F., & Digilli, A. (2014). Fen ders kitaplarında sunulan bilim insanlarının basmakalıp bilim insanı imajı açısından değerlendirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 606-627.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler* (22.basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, O. N., Doğan, A., & Öcal, E. (2008). Turkish elementary school students' images of scientists. *Eurasian Journal of Educational Research*, 32, 83-100.
- Koçyiğit, A., & Pektaş, M. (2017). Ortaokul fen bilimleri ders kitaplarındaki okuma parçalarının bilim tarihi kullanımı açısından incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 6(1), 185-199.
- Laçın-Şimşek, C. (2009). Fen ve teknoloji dersi öğretim programları ve ders kitapları bilim tarihinden ne kadar ve nasıl yararlanıyor? *İlköğretim Online*, 8(1), 129-145.
- Laçın-Şimşek, C. (2011a). Fen ve teknoloji dersi öğretim programı ve kitaplarında Türk-İslam bilginlerine yer verilme durumu. *Journal of Turkish Science Education*, 8(4), 154-168.
- Laçın-Şimşek, C. (2011b). Women scientist in science and technology textbooks in Turkey. *Journal of Baltic Science Education*, 10(4), 277-284.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), (2013). *Fen Bilimleri Dersi (3,4,5,6,7 Ve 8.Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> adresinden 22.02.2017 tarihinde erişilmiştir.
- Medina-Jerez, W., Middleton, K.V., & Orihuela-Rabaza, W. (2011). Using the DAST-C to explore Colombian and Bolivian students' images of scientists. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 9(3), 657-690.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: A sourcebook*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Nakiboğlu, C. (2009). Deneyimli kimya öğretmenlerinin ortaöğretim kimya ders kitaplarını kullanımlarının incelenmesi. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 10(1), 91-101.
- Öcal, E. (2007). *İlköğretim 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin bilim insanı hakkındaki imaj ve görüşlerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- She, H.C. (1995). Elementary and middle school students' image of science and scientists related to current science textbooks in Taiwan. *Journal of Science Education and Technology*, 4(4), 283-294.
- Song, J. & Kim, K. S. (1999). How Korean students see scientists: The images of the scientist. *International Journal of Science Education*, 21(9), 957-977.
- Tavşancıl, E. & Aslan, E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Türkmen, H. (2008). Turkish primary students' perceptions about scientist and what factors affecting the image of the scientists. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 4(1), 55-61.

Ünver, A.O. (2010). Bilim insanlarını algılama: İlköğretim 5. sınıf öğrencileri ile son sınıf öğretmen adaylarının karşılaştırılması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 4(1), 11-28.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, C., Göl, R. & Hacısalıhoğlu-Karadeniz, M. (2016). Matematik dersi öğretim programlarında kadın matematikçilere yer verilme durumunun incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 191-214

Ek-1. Çalışmada Kullanılan Ortaokul Fen Bilimleri Ders Kitapları

- Kitap 1: Komisyon (2016). Ortaokul Fen Bilimleri 5. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. http://www.meb.gov.tr/Ders_Kitaplari/2016_yeni/fen_bilgisi_5_meb.zip adresinden 17.01.2017 tarihinde erişilmiştir.
- Kitap 2: Özdoğan, H. (2016). Ortaokul Fen Bilimleri 5. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Semih Ofset Matbaacılık. http://www.meb.gov.tr/Ders_Kitaplari/2016_yeni/fen_bilgisi_5_semih.pdf adresinden 17.01.2017 tarihinde erişilmiştir.
- Kitap 3: Komisyon (2016). Ortaokul Fen Bilimleri 6. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. http://www.meb.gov.tr/Ders_Kitaplari/2016_yeni/fen_bilgisi_6_meb.pdf adresinden 18.01.2017 tarihinde erişilmiştir.
- Kitap 4: Öcal, C. (2016). Ortaokul Fen Bilimleri 6. Sınıf Ders Kitabı. İstanbul: Fenbil Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. http://www.meb.gov.tr/Ders_Kitaplari/2016_yeni/fen_bilgisi_6_fenbil.pdf adresinden 18.01.2017 tarihinde erişilmiştir.
- Kitap 5: Gündüz, G. (2016). Ortaokul Fen Bilimleri 7. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Sonuç Yayınları. http://www.meb.gov.tr/Ders_Kitaplari/2016_yeni/fen_bilgisi_7_sonuc.pdf adresinden 19.01.2017 tarihinde erişilmiştir.
- Kitap 6: Urhan, A. (2016). Ortaokul Fen Bilimleri 8. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Tutku Yayıncılık. http://www.meb.gov.tr/Ders_Kitaplari/2016_yeni/fen_bilgisi_8_tutku.pdf adresinden 20.01.2017 tarihinde erişilmiştir.

Nil Deltasında Solmuş Bir Çiçek: Hypatia

Received/Geliş: 08/05/2017
Accepted/Kabul: 09/07/2017

Gonca YAŞAR*

Öz

Hypatia, M.S. 370(?) yılında İskenderiye’de doğmuştur. İlk kadın matematikçidir. Aynı zamanda astronom ve filozoftur. İskenderiye’de yaşadığı dönemde en eğitilmiş kişi ve aynı zamanda matematikçi olan Theon’un kızıdır. Hypatia eğitimini tamamlamak için Atina’ya giderek Platonculuk okulundan dersler almıştır. Eğitimini tamamlayıp İskenderiye’ye dönerek üniversitede matematik ve astronomi üzerine dersler vermeye başlamıştır. Hypatia’nın öğrencileri arasında İskenderiye Valisi Orestes de bulunmaktadır ve Hypatia ile Orestes yakın arkadaştır. Orestes, Hypatia’ya bilimsel konularda danışmaktadır. Hypatia, Ptolemy’nin *Almagest* adlı eseri üzerine bir derleme, Diophantus’un *Arithmetica*, Apollonius’un *Konikler* eseri üzerine yorumlamalarda ve katkılarda bulunmuştur. Cyril’in İskenderiye başpiskoposu olmasıyla birlikte İskenderiye’de Hristiyan paganlar toplumunda baskın konuma gelmişlerdir. Bu durumu kullanmak isteyen Cyril, dini gücünü siyasi güçle birleştirmek istemiş ve Orestes’in yerini almak istemiştir. Orestes’in buna şiddetle karşı çıkmasının arkasında ise tüm dinlere bilmesine rağmen herhangi bir dine mensup olmayan ve Orestes’in de yakın arkadaşı olan Hypatia’yı sorumlu olarak görmüştür. Cyril halkı Hypatia’ya karşı kızdırmaya başlamıştır. Halkın galeyana gelmesiyle Hypatia, Hristiyan paganlar tarafından taşlanarak linç edilmiştir. Eserleri ise İskenderiye kütüphanesinde çıkan yangında yok olmuştur. Bu sebeple günümüze kadar ulaşan eseri bulunmamaktadır. Hypatia’nın bilim uğruna kurban edilmesi pek çok sanatçıya ilham kaynağı olmuştur. Adına şiirler yazılmış, linç edilme anı resmedilmiş ve 2009 yılında Hypatia’nın hayatını konu alan “Agora” isimli bir film yapılmıştır. Hypatia verimli sayılabilecek yaşta katledilmeseydi hem bilime daha fazla katkısı olabilecekti hem de eserlerinin günümüze ulaşması ve böylece bilimin ilerlemesi daha kolay sağlanabilecekti.

Anahtar kelimeler: Hypatia, Theon, Matematik, Astronomi

* Öğ. Gör., Giresun Üniversitesi, Eynesil Kamil Nalbant Meslek Yüksekokulu, Finans- Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, goncazerig@gmail.com

A Faded Flower at the Nile Delta: Hypatia

Abstract

Hypatia was born in A.C. 370(?) in Alexandria. She is the first woman mathematician. She is also astronomer and philosopher. She is the daughter of Theon who is the most educated man in Alexandria during his life. Hypatia has lessons on Platonism in Athens. She goes back to Alexandria after she completed her education and teaches maths and astronomy in Alexandria. One of her students is Orestes who is the governor of Alexandria. Orestes and Hypatia are close friends. Orestes consults to Hypatia about scientific works. Hypatia takes a compilation on Ptolemy's *Almagest*. She also makes contribution on Diophantus's *Arithmetica* and Apollonius's *Conics*. With the result of Cyril's being bishop Christian pagans are dominated on society. Cyril wants to power of government with the religious authority but Orestes does not. Cyril thinks that Hypatia conducts Orestes. Even though Hypatia knows every religion, she has no religion. Cyril provokes people about Hypatia so that people lynch Hypatia with stones. Her pieces are destroyed on the fire in Alexandria. Hypatia influences artists. Poets are written about Hypatia. Paintings are painted. The film is made about Hypatia's life "Agora" in 2009. If Hypatia had not been killed on her fruitful age, she would have made contribution to science and science would have made progress easily.

Keywords: Hypatia, Theon, Mathematics, Astronomy

Giriş

İlk kadın matematikçi, filozof ve astronom olan Hypatia İskenderiye’de M.S. 370(?) yılında Mısır’ın İskenderiye kentinde doğmuştur. Ancak Hypatia’nın doğum tarihi ile ilgili olarak tarihçiler görüş birliği göstermemektedir. Kimi tarihçiler Hypatia’nın doğum tarihini M.S. 355 yılı olarak ele alırken, kimi tarihçiler ise M.S. 370 yılı olarak ele almaktadır (Richeson, 1940; 1976). İskenderiyeli matematikçi Theon’un kızıdır. Hypatia aynı zamanda daha sonra Ptolemais’in piskoposu olan Synesius’un öğretmenidir. Theon yaşadığı dönemde en eğitimli kişi olarak kabul edilmektedir. Theon aynı zamanda İskenderiye Üniversitesi’nin de profesörüdür. Bu durum da Hypatia’nın yetişmesinde kendini göstermiş ve Hypatia düşünme dünyası ile çevrili bir ortamda yetişmiştir. Hypatia’nın annesi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Tarihçiler, Theon’un; kızı Hypatia’yı mükemmel bir insan olarak yetiştirmek için çaba harcadığına inanmaktadırlar. Bu sebeple Hypatia’nın düşünce ve bilim dünyasında babası Theon’un izleri görülmektedir. Theon’un kızının tıpkı kendisi gibi araştıran, sorgulayan bir şekilde yetişmesi için uğraşmış ve kızının kendi düşüncelerini korkmadan savunmasını istemiştir. Hypatia büyüdüğüde babasının da etkisi ile matematik, astronomi ve astrolojiye ilgi duymaya başlamıştır. Theon kızını bilimsel alanda yetiştirirken, bedensel olarak gelişimi için de destek de bulunmuştur. Theon kızıyla birlikte günlük fiziksel egzersizler de yapmıştır. Çünkü Theon, zihinsel gelişimin fiziksel aktivite ve sağlıklı yaşam ile daha da üst seviyede olacağını düşünmektedir. Theon, Hypatia’ya dünyadaki tüm dinleri öğretmiş ve insanları etkileyecek şekilde nasıl hitap edileceğine dair eğitim vermiştir. Theon, Hypatia’ya öğretmenin temellerini öğretmiştir. Böylelikle Hypatia, çok bilge bir hatip olmuştur. Hypatia’nın önemli bir hatip olması sebebiyle başka şehirlerden ve kıtalardan ondan ders almaya gelen öğrenciler de olmuştur (Adair,1995,s. 1).

Hypatia başarılı bir öğretmen olmasının yanı sıra güzelliği ve sade yaşamıyla da yaşadığı dönemde dikkat çekici bir kadın haline gelmiştir. Onun sade yaşamında Atina’da Platonculuk ile ilgili eğitim aldığı dönemin izleri görülmektedir (Deakin,2007, s. 93). Platonculuk, dogmatik bilgilere saplanmadan, araştırmayı ve öğrenmeyi temel alan bir öğretilerdir. Hypatia, Platonculuk ile ilgili öğrendiklerinin üzerine daha da katarak, Neo-Platonculuğu benimseyenlerden çok daha önce bu akıma öncülük etmiştir. Hypatia, Atina’daki eğitimini tamamladıktan sonra İskenderiye’ye dönmüş ve üniversitede dersler vermesi için teklif almıştır. Böylelikle üniversitede matematik, astronomi ve astroloji üzerine dersler vermiştir.

Hypatia’nın yaşadığı dönemde ünlü matematikçiler bulunmamaktadır. Ünlü Yunan matematikçiler (Öklid, Arşimet) yaklaşık 6 asır önce ölmüşlerdir. Kraliyet koruması ve matematiksel araştırmalar için herhangi bir destek artık bulunmamaktadır. Bu bağlamda

yaşadığı dönemde Theon'un ünlü bir matematikçi olması Hypatia'nın bilimsel gelişimi ve ilgi alanları açısından son derece önemlidir. Aynı zamanda Hypatia da Theon'dan sonra döneminde İskenderiye'de yaşayan ünlü bir matematikçi olmuştur. Bu durum aynı zamanda Hypatia'ya ilk kadın matematikçi olma özelliği de kazandırmıştır. Theon, matematik ile ilgili yaptığı çalışmalarına kızını da dâhil etmiş, onu çalışmalarında cesaretlendirmiş ve kızının da matematiksel gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda Theon, Ptolemy'nin 250 yıl önce yazdığı *Almagest* isimli eserine yapmış olduğu katkıları yorumlaması ve düzenlemesi için eserini Hypatia'ya emanet etmiştir. Hypatia aynı zamanda Diophantus'un *Arithmetica*, Apollonius'un *Konikler* eseri üzerine yorumlamalarda ve katkılarda bulunmuştur. *Konikler* eseri üzerine yaptığı katkılarla, koniklerin düzlemde farklı bölgelere ayrılacağını belirtmiş ve bu keşif de daha sonraki yıllarda koniklerin elips, parabol ve hiperbol şeklinde sınıflandırılmasına öncülük etmiştir. Hypatia ve Theon, yetenekli birer öğretmen ve matematik klasiklerinin yorumlayıcılarıdır. Hypatia'nın öğrencileri arasında daha sonra İskenderiye valisi olacak Orestes ve Ptolemais'in piskoposu olacak Synesius da vardı. Sonradan büyük bir filozof olan Synesius ona hayranlığını ve ilmine duyduğu takdirlerini içeren pek çok mektup yazdı. Synesius'un Hypatia'ya yazdığı mektuplar, felsefe tarih kitaplarında günümüze kadar gelmiştir. Synesius'un mektuplarında astronomi çalışmalarında kullanılan astrolob isimli aleti Hypatia'nın bulduğu yazmaktadır. Ancak bazı kaynaklar astrolobun en az bir asır önce icat edildiğini belirtmektedir. Bu sebeple bu konuyla ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Hypatia'nın yaşadığı dönemde Hristiyanlık diğer dinlere göre baskın konuma gelmiştir. Cyril'in İskenderiye piskoposu olmasıyla birlikte Hristiyanlığın diğer dinlere göre baskınlığı had safhaya ulaşmıştır. Cyril yalnızca piskopos değil aynı zamanda halkı galeyana getirip polemik yaratan da biridir. Cyril, dini gücünü İskenderiye halkının dini duygularını Hristiyanlık lehine kullanmaktan da çekinmemektedir. O dönemde İskenderiye'de yaşayan halk çabuk sinirlenen ve galeyana gelen bir yapıya sahiptir(Richeson, 1940, s. 76). Dini inanışları sebebiyle Yahudiler, Hristiyanlar ve diğer din mensupları arasında sürekli çatışmalar ve isyanlar yaşanmaktaydı. Cyril, bu durumu kullanarak İskenderiye'de Hristiyanlığın baskın hale gelmesinde etkili olmuştur. Cyril, zamanla halkın güvenini ve sempatisini kazanmıştır. Böylelikle dini güç ile birlikte İskenderiye'nin yönetim gücünü de ele almak istemiştir. Bu sebeple İskenderiye valisi Orestes ile aralarında çatışma başlamıştır. Çünkü Orestes İskenderiye'nin yönetimini Cyril'e dini bir lidere bırakmak istememektedir. Orestes aynı zamanda Hypatia'nın yakın arkadaşıdır ve Hypatia'dan dersler almakta, bilimsel konularda kendisi ile konuşmakta ve Hypatia'dan görüşler almaktadır (Rist,1965, s. 222). Cyril, Orestes'in İskenderiye yönetimini Cyril'e bırakmaması önündeki en büyük engeli Hypatia olarak görmektedir. Çünkü Cyril; Hypatia ile Orestes'in yakın arkadaşlığı sebebiyle Orestes'in

Hypatia'nın etkisi altında kaldığına ve bu sebeple İskenderiye yönetimini kendisine bırakmadığına inanmaktadır. Cyril, hem dini hem de siyasi yönetimi ele geçirmek için galeyana gelmeye hazır olan toplum Hypatia'ya karşı kışkırtmaya başlamıştır. Hypatia ise tüm dinleri bilmesine rağmen herhangi bir dine mensup değildir. Cyril Hypatia'nın herhangi bir dine mensup olmamasını kullanarak; Hypatia'yı şeytanlıkla suçlamış ve halkı galeyana getirmiştir. Halkın kışkırtılmasıyla beraber Hypatia İskenderiye'de Hristiyan paganlar tarafından taşlanarak öldürülmüştür. Eserleri ise İskenderiye kütüphanesinde çıkan yangında yok olmuştur. Bu sebeple Hypatia'nın günümüze ulaşan eseri bulunmamaktadır. Hypatia'nın düşünceleri ve çalışmaları, öğrencileri tarafından derlenmiştir. Hypatia'nın çalışmaları daha sonra Leibniz, Newton tarafından kullanılmıştır. Bir hiç uğruna ve haksız yere linç edilen bilim kadını Hypatia kimilerine göre bilim uğruna edilmiş bir kurban, kimilerine göre ise şehittir. Daha verimli sayılabilecek yaşında katledilmiştir.

Hypatia'nın haksız e trajik ölümü pek çok sanatçıyı derinden etkilemiştir ve eserlerine ilham vermiştir. Hypatia'nın yıllar içerisinde adına şiirler yazılmış, linç edilme anı pek çok ressam tarafından resmedilmiştir. 2009 yılında ise Hypatia'nın hayatını konu alan "Agora" isimli bir film yapılmıştır.

Hypatia, verimli sayılabilecek yaşında katledilmeseydi hem matematiğe daha fazla katkıları olabilecekti hem de eserlerinin günümüze ulaşması sağlanabilecekti. Eserlerinin gelecek kuşaklara aktarılması ise matematik ve astronominin belki de daha hızlı ilerlemesine zemin hazırlayacaktı.

Kaynakça

- Adair, Gini (1995), "Hypatia", Agnes Scott College, Biographies of Women Mathematicians, Atlanta.
- Deakin, Michael A.(2007), "Hypatia of Alexandria: Mathematician and Martyr", Amherst, N.Y.: Prometheus Books,s:93-97.
- Richeson, A.W.(1940), "Hypatia of Alexandria", Mathematical Association of America, *National Mathematics Magazine*, Vol. 15, No. 2 (November), s: 74-82.
- Rist,J. M.(1965), "Hypatia", *Classical Association of Canada*, Phoenix, Vol. 19, No. 3 (Autumn), s: 214-225.

Aydın'ın Kadın Efeleri: Binbaşı Ayşe Aliye (Altuntaç)

Received/Geliş: 06/07/2017
Accept/Kabul: 22/11/2017

Mustafa ORAL*

Öz

Kuva-yı Milliye hareketi Yunan ordusunun Aydın'ın işgali üzerine oluşmaya başlamıştır. Bu harekette çocuklar ve dedelerin yanı sıra cepheye cephane ve yiyecek taşıyan, aynı zamanda elinde mavzeriyle çarpışmalara katılan Türk kadını da vardır. Çerkez Ethem'in, Demirci Mehmet ile Yörük Ali Efelerin efeleri arasında çete reisi kadınlar da vardır. Bunlardan biri olan Ayşe Aliye Hanımın seçkin bir konumu vardır. Halide Edip'in onbaşı rütbesi alması meşhur olmuş iken, binbaşı rütbesine ulaşan Ayşe Aliye'nin de hatırlanması lazımdır. Ayşe Aliye Hanımın savaşa katılma nedeni öncelikle vatanî duygularıdır. Kocasını Kafkasya cephesinde kaybetmesi ayrı bir etken iken Anadolu kadınının fitratında var olan namusunu ve ırzını koruma olgusu, onun bir savaş kahramanına dönüşümünü sağlamış, zaman içinde binbaşı rütbesine kadar da yükselmiştir. Ayşe Aliye (Altuntaç) Hanım, vatanına ve ulusuna hizmetini belgeleyememiş, resmi kurumlara verdiği bilgileri resmen teyit edememesi ve buna dair evrakının bulunmaması ve efelerin hizmet ettikleri kıtaların isim ve numaraları ile birlik komutanlarına dair bilgi verememeleri, önemli etken olmuştur.

Anahtar kelimeler: Aydın, Ayşe Aliye, Demirci Mehmet, Kuvva-yı Milliye,

*Prof. Dr. Mustafa Oral, Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, (mustafa.oral@giresun.edu.tr)

Female Fighters of Aydın: Sergeant Ayşe Aliye (Altuntaç)

Abstract

This national movement began to take shape after the occupation of Aydın. In this national movement children, clumsy grandfathers, women took place. Women sometimes carried ammunition and food to fronts, and sometimes participated to collisions. Among the fighters of Ethem, Demirci Mehmet and Yörük Ali there were also female fighters as group leaders. Among these female fighters Ayşe Aliye has a special importance. Halide Edip is famous for getting corporal rank, therefore Ayşe Aliye should be remembered as a female fighter who has reached major rank. The motive of Sergeant Ayşe to join in War is primarily national feelings. While the loss of her husband in the Caucasus was a separate factor, the dedication to protect honor and chastity, which is one of the characteristics of Anatolian women, is caused the transformation of Mrs. Ayşe to Sergeant Ayşe, and in time she has reached the major rank in the army. Ayşe Aliye (Altuntaç) could not prove her service to the country and to the nation. Since they were not member of formal institution or organization there is no archival document about service of Major Ayşe Aliye or other voluntary fighters or zeibeks. They don't have any records in state institutions and they could not give information about their troop name and number that they served in.

Keywords: Aydın, Major Ayşe Aliye, Demirci Mehmet, Kuvva-yı Milliye

Giriş

Yunan ordusunun İzmir'i işgalinden sonra Batı Anadolu'da hızla yayılan ve kuvvetlenen Kuvva-yı Milliye hareketi içinde çok genç çocuklar, aksakallı dedeler ile mücahitlere cephane ve yiyecek taşıyan hatunlar çok sayıda olduğu gibi elinde mavzeri ile çarpışmaya katılan Türk kadınları da vardır(Arif, 1992). Batı Anadolu'da Kuvva-yı Milliye hareketinin önde gelen bir şahsiyeti olan Çerkez Ethem'in adamları arasında kadınlar olduğu gibi, Demirci Mehmet'in efeleri arasında çete reisi kadınlar vardır. Kadınlar, cepheye yapılan cephane ve yiyecek naklinin yükünü çektiği kadar başını da çekmiştir(Adıvar,1962). Bu bildiride Türk Kurtuluş Savaşı'nın en çetin ve en kanlı bir mücadele safhası olan Batı cephesindeki mücahede ve mücadelenin renkli simaları arasında doğal olarak erkekler gibi kadınlar da vardır. Bunlar arasında efelik yapan kadınlar görüldüğü gibi bir çetenin reisi konumunda olan seçkin ve cesur kadınlar da vardır.

Demirci Mehmet Efe'nin Nezdinde

Tasvir-i Efkâr yazarı Arif Oruç, Batı cephesinde gözlem ve söyleşilerine dayanarak bir dizi haberler yapmıştır. Bu haberler içinde karargâhı Nazilli'de bulunan Demirci Mehmet Efe'nin nezdine giderek yaptığı söyleşilerin özel önemi vardır. Demirci Mehmet'in maiyetindeki üç kadın mücahide, efeye ilişkin olanları oldukça enteresandır. 30 Kasım 1919 tarihli bu yazıyı sadeleştirerek yayınlıyoruz: (Özkaya, 1994, s. 109-113)

Cepheden ayaklarının tozu ile gelmişlerdi. Kahraman efenin yeşil sarmaşıklı karargâhının bahçesinde, kuytu bir mahalde oturuyorduk. Bunlar mücahitlerdi. Emire Aliye Ayşe, Şerife Ali Kübera, Ayşe nâmı diğer Mehmet Çavuş... Efeden sıkıldıkları için bizi yalnızca bırakmasını rica ettim. O hiçbir kuvvete baş eğmeyen kahraman, bir kuzu gibi itaat eden çekildi, gitti. Ve hürmet, iftihar heyecanlarıyla kalbim çarparak, soluk tahtalı bir kanepenin üzerine sıralandık. Bu üç fedakâr Türk kadınının arasında, manevî bir ulviyetin ruhanî tesiriyle kendimden geçiyordum. Zaten, daha Salihli'de işitmiştim. Güneşin yakıcı hararetini taşıyanlar pek çokmuş. Narin omuzlarında hattı harbe cephane ulaştıranlardan kaç tane şehit olmuş, fakat şimdi kendileriyle görüştüğüm zeybek elbiseli Türk kadınları ateş ve kan sahasında birer harika kesilip düşman saflarını hercümerç edenlerdendi. Onlar masum gururlarının çiğnendiğini görmekten ise ölüme, ateşe saldıranlardan bir zümre idi. Anlıyorum ki kalpleri millî ve vatanî hislerle çarpıyordu. Soluk simalarında dalgalanan alçak-gönüllü ve masume, bu saf ve nezih Türk analarının kederli oldukları utanma duygusunun açık buhranı idi. Gözleri bize dönük

olduğu halde titreyerek anlatıyorlardı. Nasıl çakmak çalmışlar, uzun gecelerin korkunç zulmetleri içinde kayalıklarda nasıl pençeleşmişlerdi!...*

Dikkat edersek yukarıda Demirci Mehmet Efe'nin yanında "Ayşe" adında iki efe vardır. Bu ikisi devamlı olarak biri biriyle karıştırılır. Bu makalede bahsi geçen ise Emire Aliye Ayşe, Aydın'a bir saat mesafede bulan İmamköylü'dür ve Tepedelenli bir muhacirdir. Dolayısıyla Aydın cephesi onun gibiler için son savunma noktasıdır.

Ayşe Aliye Hanım

Bu konuları kızarıp utanarak, çekinerek anlatanlar arasında Emire Ayşe Aliye ilk sırada bulunur. Emire Ayşe Aliye*, *dinlemeye değmez* diyerek çekingen davranıyor, bir erkekte bulunmayan şecaatle duman ve kanlar içinde çiğnenmemek için boynundaki ziyneti satarak bir tüfenk tedarik etmiştir. Kesik ve hazin hikâyeleri kulaklarda yankılanır. Bu kahraman kadının dizleri üzerindeki tufengi okşayarak, *dayanamadım, ta beride önden atıldım ateşe* diye gözlerini önüne indirip bir tahassür-i mazlûm-ı vatan-per-verâne içini çekmeleri gazeteci Arif Oruç'un aklından çıkmaz.

Emire Ayşe Aliye, *nasıl anlatayım kardeşim*, diye içini çekti. *Bizim İmamköy Aydın'ın bir saat berisinde. Babam var benim. Emanetim yok. Hani bunun için, ben bu harpten evvelisi, çifte çubuğa gider iken, indi –şimdi- bir şey demesin gibiler de..*, dedi.

Köyünün toprak damları altında bir taraftan davarlarını sağıp, diğer taraftan ihtiyar babasının çocuğunu doyuruyor iken mesut olduğunu anlatmak istedi. Keçileri varmış. Tavukları varmış, öküzü, ineği ve hatta devesi bile varmış.

Hele, çay boyunun çağlayanlarını bir anlatması var idi ki..

- *Hemşire*, dedim. *Harbe niçin girdin?*

- *Dünya ahret kan kardeşim ol benim. Sen de ol da dayan bir yol.*

- *Ne oldu ki?*

Emire Ayşe'nin elleri titriyordu.

- *Yunan Aydın'a geldiğinde İmam köyünde idim, dedi. Yunan Aydın'a gelmezden, altın paramı boynumdan atıp martini aldım ben. On beş gün evvel düşman Nazilli'ye geçti. Bu tarafa geçer iken yakmaya başladı. Dayanamadım, köylü: - 'Büyük adamlar, silahu olan alsın çıksın' dedi. Aldım martiniyi çıktım. Üç-dört gün sonra harp başladı. Andon Ağanın Çiftliğine köylü*

* Efelerin konuşmalarında sıkça geçen "çakmak çalmak" deyimi, tüfenk atmak demektir.

* Türk Kurtuluş Savaşı'na Ayşe Çavuş adında iki kadın katılmıştır. Burada bahsi geçen *Selanikli Ayşe Çavuş*'un yanısıra bir de *Bilecikli Ayşe Çavuş* vardır. Bu kadın kırk arabalık bir nakliye kolunun komutanıdır.

bize dedi ki 'bana ya martini ver, ya harbe git..' Dayanamadım çıktım. Aldım martinimi köyümden gittim. O vakit içimizde Savaklı Halil İbrahim, Sancaktarın Ali Zeybek bunlar geldiler. Bunlarla Kepez'den bastık. Orada (Aydın) harp olur iken biz Kepez'den saptık. İçimizde bir ihtiyat zabiti vardı. Şehit verdik. Daha ertesi günü Nazilli'den Dokuzun Mehmet Efe geldi. Onlarla Zindan Deresinden bastık. Üç gün oradan bastık. Aydın'ın aşağı başından çıktık. Yunan bir daha Aydın'a geldi. Kaçtım Koçarlı tarafına geldim. Yörük Ali'nin maiyetine. Onun ilen de Üçyol'a gittim. İki gün orada çakmak çaldım. Ondan sonra Eğri Kavak'ta izinli geldim. Bitti. Dalma'dayım şimdi. 'Efem (Demirci) gitme, yetişir gayri' dedi.

Sıra kırmızı yüzlü, elmacık kemikleri çıkık olan çekik gözlü Ayşe, nâmı diğer Mehmet Çavuş'a gelmişti. Bu kahraman kadın bir defasında Umurlu harbinde ayağından mecruh olarak hastanede birçok zaman yattıktan sonra iyi olmuş ve 'bir gün bir müsademe (çarşıma) olsun' diye sızlayıp duruyor. Bu şeci (cesur) mücahide, yedi yaşındaki masum yavrusunu terk ederek ateşe atılır iken, yalnız memleketini düşünmüş ve kanı yalnız vatan hissi ile çarparak dağlarda ölüm arayıp durmuştur.

Ayşe Aliye Hanım Tepedelenli bir muhacirdir. Ahmet adında bir babası vardır. Genç yaşında dul kalmıştır. Bir çocuğu vardır ve o da kendisi gibi Demirci Mehmet Efe'nin yanındadır. Ve en önemlisi meşhur bir zeybek takımının kumandanıdır da. Arif Oruç'un harbe nasıl girdiği sorusunu çekingen ve utangaç biçimde şöyle anlatır:

- Kardeşim Aydın'da iken, Aydın'ın içinde yedi Yunan, 'Yörük Ali'nin Çetesi gelecek' dedilerdi. 'Zeneler de var' dediler. Fırka Kumandanı gelesiyeye kadar ben de yazıldım. Aydın'da 58 saat harp ettim. Asker elbisesi vardı bende. Tabaklar mahallesine girmiştik. Yanıyordu. Yaban fabrikasına doğru çıktık. Tepedenlen'in içi yanıyordu. Yedi yaşında bir çocuğum vardı, orada kavuştum. Takım çavuşu idim. Koçarlı'ya gittim. İki kere de Menderes'te girdim ateşe.

Arif Oruç'un korkmadın mı harp ederken, sorusuna verdiği şu yanıtı veriyor: - Hiç korku gelmedi yüreğime. Dört aydır silah altındayım. Osman oğlu Nazım'ın birinci çetesindenim. Üçyol ağzında Umurlu'da yaralandım. Bir ay oldu. Aydın'da elli sekiz saat çakmak çaldım. Bir şey olmadı da Umurlu'da yaralandım. Arif Oruç'un, sen kadın olduğun halde böyle harp etmekteki maksadın nedir, sorusu karşısında sıkılan Ayşe Aliye Hanım, - Biz niçin çıkmışız harp etmeye biliyor musun? Milletimiz, mülkümüz yandı. Bak benim yedi yaşındaki çocuğum kaldı. Namusumu, ırzımı muhafaza için çıktım. Sağ elini dağ tarafına uzattı, titrek ve kesik bir sesle: İşte oralarda neler etmediler kardeşim, bir bana sorsan, dedi.

Ayşe Aliye Hanım Takım Çavuşu

Kurtuluş Savaşı sırasında *Mehmet Çavuş* olarak tanınan Ayşe Hanım, meşhur bir zeybek takımının komutanıdır. Aslen Selanikli olan Ayşe Hanım, I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde yaralanarak hastanede ölen kocasının intikamını almak için 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgal ettiği sırada ilk direniş hareketine silahla iştirak etmiştir. İzmir'deki ilk direniş hareketi Yunanlıların şehre hâkim olmasıyla sona erince, Aydın'a giderek kocasının en değerli yadigârı olarak sakladığı ziynetlerini satarak at, mavzer, hâki elbise ve çizme tedarik ederek bir çete teşkil ederek Köpekçi Nuri Çetesi'ne katılmış, Aydın savaşlarından sonra Koçarlı'ya çekilmiştir. Kurtuluş Savaşı içinde başından sonuna kadar bulunmuş, savaşta terfi ederek *binbaşı* rütbesine kadar yükselmiştir. Sakarya Savaşı'nda sol kasığından bir piyade mermisiyle yaralanmış, seyyar hastanede tedavisinden sonra yeniden müfrezesine katılmıştır. Büyük Taarruz'da Mürsel Paşa Fırkası'nın kuruluşuna katılmış, İzmir'e ilk giren kıtalar arasında bulunmuştur. Bu arada bir misketle sol bacağı kırılmış, İzmir Hastanesi'nde yatarak tedavi olmuştur. Savaştan sonra ise vatana ve ulusa hizmetlerini belgeleyemediği için gerekli ilgiden mahrum kalmıştır (Çaka, 1948).

Kadın efelerin savaş alanına atılmalarının kişisel nedenlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Zaten, herkesin bu savaşa bir biçimde kişisel bir katılma nedeni vardır. Kemal Atatürk, *Nutuk*'ta Türk halkının bu işgale ilk başta kayıtsız kaldığını (Nutuk, 1997) , ancak sonraki kimi olumsuz gelişmeler ve kendisinin ikazları karşısında bu kayıtsızlığı bırakıp harekete geçtiğini belirtiyor ki son derece isabetli bir saptamadır.

Bu gelişmelerin arasında bulunan, Yunanlıların, Türklerin namus ve şerefine halel getirecek kimi alçakça davranışlara yönelmeleri birinci derecede etkenlerdir. Arif Oruç'un bahsi geçen yazısında bu kadın efelerin savaşa girişmelerinde şu öznel gerçeklerin birer etken olduğunu görüyoruz: Bunlar ilk başta masum gururlarının çiğnendiğini görmektense şehit olmayı yeğlemişlerdir. İmam Köyü'nden Ayşe Aliye, *Dinlemeye değmez!* demekle birlikte, Yunanlıların yaptıkları zulümler karşısında büyük adamların teşviki sayesinde ziynetini satıp bir tüfenk alarak en önde ateşe, savaşa katıldığını belirtiyor. Meşhur bir zeybek takımının komutanı olan Tepedelenli Ayşe Çavuş, *biz niçin çıkmışız harp etmeye biliyor musun?* diyor ve şunları söylüyor: *Milletimiz mülkümüz yandı. Bak benim yedi yaşındaki çocuğum kaldı. Namusumu, ırzımı muhafaza için çıktım. İşte oralarda (Nazilli dağlarında) neler etmediler kardeşim, bir sorsan.*

Cahit Çaka, Ayşe Altuntaç'ın hizmetini tespit ettirememesinin nedenini yeterli derecede okuma yazma bilmemesi ile savaş sırasında aldığı yaralardan dolayı uzun müddet hastanelerde yatmasından kaynaklandığını yazıyor. Aynı söyleşide Ayşe Hanım, Ankara'ya ilk gelişi

sirasında (Sakarya Savaşı'ndan sonraki tedavisi sırasında olmalı) içinde kendisi için önemli eşya ile evrak ve vesikaların bulunduğu bavulunun çalındığını belirtir. Bu eşyalar içinde bir kahramanlığı münasebetiyle kendisine yaptırılmış olan elbise ve çizmeleri de bulunuyordu. Bununla birlikte Ayşe Hanım, kendisinin hizmetlerini bir biçimde duymuş veya görmüş hamiyetli kimselerin delâletiyle 1942'de Merkez Bankası'na odacı olarak yerleştirilip maaş almaya başlamıştır. 1948 itibarıyla eline aylık 65 lira gibi cüz'i bir para geçiyordu. Savaş sırasında büyük kahramanlıklar göstermiş Türk kadınları gibi erkek elbisesi ile gezip dolaşan Ayşe Hanım, kısa boylu, esmer ve şirin bir kadındır. C. Çaka'ya elinde bulunan binbaşı üniformasıyla çıkarttığı fotoğrafı ile ulusa ve vatana hizmette bulunduğunu gösteren ve elindeki yegâne belgeyi, İzmir Hastanesi'nin bir raporunu gösterebilmiştir. Bu rapor yıpranmış, artık okunamaz bir duruma gelmiştir. Ancak Ayşe Hanım, birkaç süngü ve mermi yarası taşıdığını pekâlâ ispat edebilmektedir (Nutuk, 1997).

Aydın bölgesinde Yunan ordusuyla göğüs göğse çarpışan kadın mücahitler arasında Usturumcalı Halil Efe'nin karısı Makbule Hanım ile Ödemiş'in Kavaklıdere köyünden Mehmet Efe'nin karısı Fatma Hanım'ın yanısıra Penbe Hatun ile Emine Hatun da vardır*. Bu kahraman kadınlar ise vatanına ve ulusuna yaptığı hizmetlerin karşılığını alamadılar; çünkü hizmetlerini belgeleyemediler. Cahit Çaka, Kara Fatma ile Binbaşı Aliye Ayşe'nin hizmetleri belirlemek amacıyla yönelik başvuruları ile ilgili yazışmaları gördüğünü, ancak bu kadınların hangi kıtada ve hangi tarihler arasında hizmette bulduklarının belirlenememiş olduğunu, arşivde bunların hizmetlerini tespit eden vesikaların bulunmadığını yazarak şöyle devam ediyor (Çaka, 1948,s.71-72):

Tahmin ettiğime göre bunların hizmetlerini tevsik edememeleri, hizmet ettikleri kıtaların isim ve numaraları ile birlik komutanlarına dair tam bir malûmat verememiş olmalarından ileri gelmiştir.

Baltaköy'ün Kadın Efeleri

Cahit Çaka'nın belirtilen önemli kitabındaki Aydın savaşlarına ilişkin bir arşiv belgesinde Ayşe Hanım'la birlikte bu savaşa katılan kadınlara ilişkin örtük, fakat önemli veriler olduğunu görüyoruz. Şimdilik bunları bir kenara bırakarak, bir önceki yazımızda Arif Oruç'un bir söyleşisine dayanarak aktardığımız Demirci Mehmet Efe'nin üç kadın efesi hakkında bir başka tarihî belgeyi aynen aşağıya alıyoruz (Çaka,1948, s.69-70):

* Ayşe Hanım ayrıca bkz: Fevziye Tansel, **İstiklâl Harbi'nde Mücâhit Kadınlarımız**, Ankara, AAM, 1991, s.52-54; Hüseyin Işık, "İstiklâl Savaşı'nda Aydın ve Yörük Ali Efe", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Nu.10 (Ekim 1987); Aynur Mısıroğlu, **Kuva-yı Milliye'nin Kadın Kahramanları**, İstanbul, Sebil, 1994, s.93-96.

28-29-30 Haziran 335 tarihinde geceli gündüzlü üç gün büyük yangınlarla devam eden korkunç ve pek şiddetli Aydın şehir muharebesi pek az vuku bulmuş muharebelerdendir. Bu şehrin evvelâ dışında ve sonra içinde, topçu ateşi altında vâsi gangin alevleri arasında ve tam bir muvaffakiyetle neticelenen muharebeler millî kuvvetler için şan ve şeref kaynağıdır.

Menderes köprüsünün yakınında Baltaköy isminde Aydın'a bağlı köyün kadın ve çocukları muannidâne cereyan eden muharebeleri seyrederken Harbi Umumî'de, Çanakkale, Galicya, Romanya, Kafkasya, Irak ve Filistin cephelerinde bundan şiddetli muharebelerde kaybettikleri evlât, koca ve kardeşlerini hatırlayarak heyecana kapılmışlar ve bunlar arasında vazifesinas bir Türk anası (Fatma Ana) meydana atılıp düşmanın kuvvetli ateşine rağmen Türklük ve İslâmlık şerefi uğruna düşmana arslanlar gibi saldıran erkeklerin mücahedesine iştirak etmelerini, hiç olmazsa bu kahramanlara ekmek, su, ayran ve yemek taşımalarını ve düşmana karşı kendilerine gayret ve kuvvet vermelerini ihtar eder. Bunun üzerine, zaten heyecanlanmış ve bir işarete bakan bütün köyün genç kız, kadın, ihtiyar ne kadar dışı arslanı varsa ayran çömlleklerini, su testilerini, saç ekmeklerini omuzlarına vurarak kafile kafile muharebe meydanına doğru yürürler. Düşman ateşi altında, muhtemel bir ölüm karşısında, vatanın, Türk ve Müslüman namus ve istiklâlinin kurtulması uğruna hemen gözleri önünde muharebe eden erkeklerine maddî ve manevî kuvvet, kudret ve gayret vermişlerdir.

Bu kahraman kadınlar, bu hizmeti akşama kadar seve seve ve hiç fütür getirmeden yapmışlardır. Bu kadınların birçoğu men edildikleri halde ateş hattına kadar sokulmuşlar, muhariplerin yaralarını sarmışlar ve onlara gayret ve kuvvet vermişlerdir. Baltaköy gibi Umurlu istikametinden ilerleyen millî kuvvetlerimize de Türk kadınlarının aynı suretle birçok iyi hizmetleri vardır. Bunların içinden bilhassa Ayşe, Emine ve Fatma gibi genç kadın, hattâ kız köylü kahramanlar silâhlanarak; kim bilir hangi muharebe meydanında şehit olan kocalarının, babalarının ve kardeşlerinin intikamını almak üzere yetimlerini komşularına bırakarak Aydın harbine bilfiil iştirak etmişlerdir. Türlü sebeplerle harp meydanına gelemeyen diğer köylü kadınlarımız da muharebenin başlaması ile beraber gayret ve faaliyete geçerek muharebe eden erkeklerine çok değerli yardımlar ve hizmetlerde bulunmuşlardır. Türk kadınının Aydın muharebesinde hizmeti çok büyüktür. Bu muharebelerde birçok ferdî kahramanlıklar bulunduğundan hepsinin ayrı ayrı tespitine imkân bulunamamıştır. Bu muharebede aksakallıdan 14 yaşına kadar bütün erkekler vazife aldığı gibi erkek kıyafetine giren birçok dışı arslanlar da vatani düşmandan temizlemek için erkekler gibi döğüşmüşlerdir.

Baltaköy kadınlarının bu savaştaki kahramanlıkları hakkında buradaki savaşa ilişkin en önemli kitabın yazarı sayılan Albay M. Şefik Aker ise şunları yazmıştır (Aker, 1937, s.111-112):

Aydın cenubunda muharebe ber vechi maruz gözümüz önünde muannidâne devam ediyordu. Haziranın yirmi sekizinci gününün [28 Haziran 1919] şedit sıcakları muharipleri müteessir etmeye başladığı bir zamanda idi ki; bulunduğum köprübaşının hemen yakınında Baltaköy isminde bir köy vardı, köyün kadınları, çocukları da muharebeyi seyrediyorlardı. Ansızın bu köyden birçok kadın sesleri işittik ve köy kadınlarında calibi-i dikkat telâş âsârı gördük. Kadınların bu seslerini, köy içinde gidip gelmelerini muharebeden korktuklarına ve köyü terk edeceklerine hamlettik. Beyhude korkmamalarını ve yerlerinde oturup bir tarafa gitmemelerini tembih için emir çavuşumuzu köye koşturdum. Çavuş köye gitti geldi, köydeki bu telâşın ne olduğunu çavuştan sorduk: Meğer çok yanlış tahmin etmişiz. Muharebeyi temaşa eden ve Büyük Harp'te Çanakkale, Galiçya, Romanya, Kafkasya, Irak, Filistin cephelerinde bundan şiddetli muharebelerde kaybettikleri evlâtlarını, kocalarını, kardeşlerini tahattür eden bu metin ve mukaddes kadınların arasından vazifeşinas bir Türk anası muharebenin temasına koyulan köy kadınlarını kahramanâne haykırma ile ikaz etmiş düşmanın ateşi, güneşin sıcağı altında müteessir olan, Türklük ve İslâmlık şerefi uğruna düşmana saldıran erkeklerin mücahedesine iştirak etmelerini muhariplere su, ayran, ekmek ve yemek taşımalarını ve düşmana karşı kendilerine gayret ve kuvvet vermelerini ihtar etmiş.*

İşte seslerin ve faaliyetlerin mahiyeti bu imiş. Bütün köyün kız, kadın, genç, ihtiyar ne kadar dişi aslanı varsa ayran çömleklerini, su testilerini, saç ekmeklerini ve katıklarını alarak ve omuzlarına vurarak, kafile kafile harp meydanına yürüdüler. Kemâl-i vakar ve sükûnetle önümüzden geçerlerken Türk kadınının fedakârlığını takdiren gözlerin yaşarmaması mümkün değildi. Anadolu'nun Türk kadını. Bu öyle müstesna, öyle mukaddes bir unsurdur ki, Büyük Harp'te erkeklerin 18 yaşından 50 yaşına kadar cephelere gitmesiyle memlekette baş gösteren kıtlığa karşı o güne kadar eline almadığı sapana elini vurmuş, erkekleri düşman karşısında mücadele ederken tarlaları ekip biçip harman etmiş, orduları ve memleketi açlık tehlikesinden kurtarmıştı. Diğer taraftan levazım-ı gıdaiye yüklü deve kollarını ve öküz arabalarını kar ve soğuk altında sürerek bu uğurda birçokları mallarını, canlarını feda ederek ve bazı cephelerde levazımı sırtlarında taşıyarak ordunun yiyeceğini temin etmiştir. Şimdi de düşman ateşi altında muhtemel bir ölüm karşısında vatanın namus ve istiklâlinin istilasını uğruna gözleri...

Baltaköy'ün kahraman kadınları bütün gün, akşama kadar bu fedakârâne hizmeti düşman ateşinden hiç korkmayarak ifa ettiler. Bu aslan kadınların birçoğu vuku bulan mümanaata rağmen ateş hattına kadar dahi sokularak muhariplere su, ekmek ve gayret verdiler. Baltaköyü gibi Umurlu istikâmetinden ilerleyen kuvvetlerimize de köylü Türk kadınlarının aynı fedakârlıkları sebk ettikten başka Ayşe, Emine, Fatma gibi genç kadın ve hatta

* Bu kahraman kadın *Fatma Ana* olmalıdır. Bunun için bkz: Toy, **Türk Gerilla Tarihi**, s.224.

kız, köylü kadın kahramanlar silahlanarak kim bilir hangi muharebe meydanında şehit olan kocalarının, babalarının intikamını almak üzere yetimlerini komşularına bırakarak Aydın harbine fiilen iştirak etmişti. Meydan-ı harbe girmeyen diğer köylü Türk kadınlarımız da muharebenin başlamasıyla muhariplere kendiliklerinden ekmek ve yiyecek yetiştirmek için kollarını sıvadılar, pişirdiler ve köyün ihtiyar erkekleriyle dağıtmak üzere köprübaşına gönderdikleri gibi Aydın'ın şarkındaki muhariplere de aynı veçhile gönderdiler. Vücutlarıyla iftihar ettiğimiz köylü kadının Aydın muharebesindeki hizmetini de iftiharla anarım.

Baltaköy kadınları Yunanlılarla savaşta büyük fedakârlık ve kahramanlıklar göstererek savaşın kazanılmasında önemli etkilerde bulundular. Bu kadınların savaş alanına atılıp düşmana karşı kahramanca mücadele etmelerinde Fatma Ana adında Baltaköylü cesur kadının önemli etkisinin olmuştur. Bu kadının dürtüsüyle köyün diğer kadınlarının hem askere nakliye yardımında bulunmaları hem de erkeklerle savaşa katılmaları üzerinde etkili olmuştur. Adı geçen köylerin çiftlik olması da önemlidir. Çiftlikleri elinde tutan eşrafın genelinin Yunan yanlısı olmaları ve halkını ve zeybekleri kandırmaları, onlara olan güveni tahrip ettiği gibi efelerin savaşa katılmalarına neden olmuştur. Bunlar içinde *Ayşe Çavuş* olarak bilinen Binbaşı *Ayşe Altuntaç*'ın önemli yeri vardır. Bu kadın Kurtuluş Savaşı'na katılmış ve en yüksek rütbeyi (binbaşı) almıştır. *Ayşe Hanım*, bir muhacir kızıdır ve kendisi için son vatan toprağını savunmak için önemli savaşlara katılmış, birkaç kez yaralanıp hastanelerde yatmıştır. Fakat savaştan sonraki dönemde hak ettiği ilgiden yoksun kalmıştır. Kadın efeler, vatan savunması konusunda erkeklerle hiçbir ayırım kabul etmez, her tehlikeyi göze alıp savaş alanına atılıp kendilerinden beklenen her türlü çabayı gösterirler.

Umurlu Savaşında Kadınlar

Aydın Savaşı, başsız olarak başlamış, Aydın'ın işgaline karşı büyük bir tepkinin oluşumunda çetin direnişe yol açmıştır. Bu cephede ilk teşkilatı Yüzbaşı Nuri, 25-26 Mayıs 1919 tarihinde 200 kişilik bir teşkilatla kurmuştur. Bölgede asayiş ve inzibat darmadağın durumdadır. Buralarda hâkim efeler genelde dağa çıkmış asker kaçağıdır. Kasaba ile şehir ve köylerdeki zenginler ve çiftlik sahipleri mallarını, barklarını ve varlıklarını kurtarmak için eşkıya ve efelerin himâyesi altına girmeye mecbur kaldılar. Güvenliği sağlamakla yükümlü jandarma yeterli değildir. Çünkü büyük savaşın sonlarına doğru zeybek çeteleri, köyler ile nahiye merkezlerini, hatta kaza merkezlerini basıp vilayetten adam kaldıracak derecede bölgedeki etkinliklerini arttırmışlardır. Mahallî Rumlar ile adalardan, kıyı köylerine gelen yabancı Rumlar, jandarma karakollarını basıyorlar, Türklere akıl-almaz zulümler yapıyorlardı. İşte bu koşullar altında 29 Mayıs 1919'da iki alay kadar bir Yunan kıtası mahallî Rumlarla

Hürriyet ve İtilafçı Türkler tarafından törenle karşılanmıştır. Yunan kuvvetlerinin yaptıkları zulümler karşısında Yörük Ali Efe kuvvetleri derhal harekete geçmiştir (Apak, 1990).

Yörük Ali Efe, askerliğini İzmir’de yapmış, Kafkas cephesin giderken kaçarak memleketine dönmüş ve zeybek olmuştur. Çine’de 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Aker’le ulusal harekete katılmak için 5 Haziran 1919 akşamı ilk konuştuğu zaman, *Milleti eşraf aldattı. Biz şimdiye kadar Yunanlılara karşı çıkardık. Hemen gidip adam toplayacağız* demiştir. Bunu anlatan Şefik Aker, savaşa bakışı anlatan dönemin genel zihniyetini şöyle ifade etmiştir (Apak, 1990, s.92) : *O zaman, akıllı geçinen herkes millî mücadelenin bir divanelik olduğu fikrinde. Bu sebepten akıllılara müracaat etmekten ziyade silahla oynamayı itiyat (alışkanlık) edinmiş zeybeklere müracaat ihtiyacı hâsıl oluyor. Bu zeybekler ile iş birliği yapmak ise tehlikeli, çünkü bunlar kendi hükûmetlerine karşı bile itaat etmeyen kimselerdir.*

Menderes kıyılarında düşmana karşı ilk silahı çekenler, bu bölgenin çekingen varlıklıları değil, dağdan inmiş zeybeklerle birleşen muvazzaf ve yedek subaylardır.

Bu son efe savaşını burada bulan Rahmi Apak şöyle anlatıyor (Apak, 1990, s.96,97): *Umurlu-Aydın yolunun iki tarafında ve Umurlu’da toplanmış kuvvetler ve Aydın köprübaşındaki kuvvetler, güneyden, batıdan ve kuzeyden saldırmaya başlamıştır. Civar köylerden kadın, çocuk, ihtiyar binlerce halk silâhli, silâhsız, çifteli, tabancalı katılmıştır. Tam bir halk ayaklanması. Millî ressamlarımıza güzel bir mevzu. Sıcak bir gün, kadınlar sırtlarına su testilerini yüklemişler, kurşun yağmuru altında muhariplere ilk hatlara kadar su götürüyorlar. Birisinin testisi kurşunla kırılmış, suyu dökülmüş, sapı omuzunda, farkında değil, hâlâ sırtında bir ağırlık var diye testinin kulpunu taşıyor. Bir akın ki, Aydın’a doğru Yunan piyade ve makineli tüfek ateşleri altında ilerliyor. Fakat 600 kadarı silâhli, kalanı sopalı veya bıçaklı ve baltalı köylüler. Dokuzun Mehmet Çetesi yol-boyunca ilerliyor, emekli Yüzbaşı İbrahim onun sağında, daha sağda Denizli Yedek Subay çetesi, sonra Sarayköy müfrezesi, ondan sonra Ortakçılı Mehmet Efe, dağ tarafında Menderes Güneşi, en sağda Danişmentli İsmail Efe Çetesi. Bu küçük müfrezeler, sabahtan akşama kadar hiçbir yerden emir ve talimat almadan kendi kararları ile ve kendi aralarında uyuşarak muharebe ede ede Aydın’ın kenarına yaklaşıyorlar. Yunanlılar şehrin içine tamamıyla kapanmışlar ve şehir kenarındaki siperlerinde müdafaa ediyorlar.*

Ertesi günü, millî kuvvetler daha canlı ilerlemelerle saldırıyorlar. Şehre giriyorlar. Sokaklarda, minarelere ve yüksek evlere yerleştirilmiş Yunan makineli tüfeklerine ve avcılara karşı mücadeleler ediliyor. Öğleye doğru, şark mıntıkasına iki sahra ve cenup mıntıkasına iki on buçukluk top geliyor. Bunlar çekilmekte olan Yunanlılara birkaç mermi atabiliyorlar. Fakat Yunanlılar, bu sokak muharebelerinde millî çetelere karşı koymaktan ziyade Aydın’daki silâhsız

halkı öldürmek ve evlerini yakmakla meşguldür. İçeriye giren Türkler bu manzara karşısında kendilerini tutamıyorlar. Asayiş kuruluncaya kadar bazı Rumları öldürüyorlar.

Şehrin içinde köylünün soygunculuk yapması ve mukabelei bilmisil olarak birkaç Rum'un öldürülmesi suretiyle baş gösteren intizamsızlığın iade edilememesi bu kadarcık bir zarar vermekle kalmamış, Yunanlıların takip edilememesi ve iki gün kadar canla başla çalışan sivil kavgacıların, artık işlerinin bitmiş olduğunu zannederek köyelerine dağılmaları gibi bir kuvvet yoksulluğunu mucip olmuştur. Bu yüzden iki gün sonra Yunanlılar tekrar kolayca Aydın'a girmişler, aydın şehrini tamamıyla yakmışlar ve on binlerce Türk halkı yalınayak ve başkarak Yunan ordusu önünde Nazilli ve Çine istikametinde akıp gitmiştir. Diğer mühim bir keyfiyet, elde lüzumu kadar tren ve vasıta mevcut iken Aydın deposunda mevcut silâh ve cephanenin de kaçırılması için esaslı teşebbüs alınmayarak Yunanlılara bırakılmış olmasıdır.

Yunanlılar, İzmir'den yardım alıp 6 bin kişilik bir teşkilat meydana getirdiler. Yeniden alevlenen vuruşmayı yöneten Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in anlatımına göre Koca Yörük, Arslan Yörük birlikleriyle ateşe atılmış, mezkûr kadın efelerin de içinde bulunduğu ve bizzat savaştıkları Kepez'de şiddetli bir savaş olmuştur. Savaşta Yörük Ali'nin kuvvetleri Kepez'i şehrin diğer kısmından ayırmayı başarmışlar ve 30 Haziran günü öğleye doğru Aydın'ı tamamıyla düşman işgalinden kurtarmışlardır (Apak, 1990).

Bu sırada Aydın'da Yörük Ali'nin yanında 58 saat çakmak çalan Ayşe Çavuş, Üçyol ağzında, Umurlu'da Yörük Ali Efe ile iki gün çakmak çalmış, yaralananınca Dalma'ya gitmiştir. Kasım 1919 itibarıyla Ayşe Çavuş dört aydır silah altında, Osmanoğlu Nazım'ın birinci çetesinden ve yaralanalı bir ay olduğunu belirtiyordu.

Şerife Ali ise Aydın savaşından sonraki günlerde Köşk'te asker olduğunu söylüyordu. Ayşe Aliye ise Kepez baskınına Ayşe Çavuşla birlikte ve Savaklı Halil İbrahim, Sancaktarın Ali Zeybek ile birlikte katıldığını, Dokuzun Mehmet Efe'yle üç gün süren Zindan Deresi baskınına yaptığını, düşman yeniden Aydın'a gelince Yörük Ali'nin Koçarlı tarafına geldiğini, sonra Eğrikavak'a izinli geldiğini de belirtiyordu (Oruç, 30 Teşrinisânî 335).

Sonuç

Kadın efeler yalnızca bir grubun adamı olarak değil, ulusun ve vatanın savunusu için öncelikle kendini savunmak düşüncesi ile harekete geçtiler. Umurlu'da, Aydın'da, Kepez'de kahramanca Yunan işgalci ordusuna karşı koyarak, savaşın kazanılmasında önemli roller oynadılar. Yalnızca hayatta ve ayakta kalan kadınlar değil şehit ve gazi olarak da savaşın kazanılmasına katkılarda bulundular. Kadın efelerin sayıları azımsanmayacak kadar çoktur ve son derece önemlidir (http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/yunan2/1b_23.htm)

(23/03/2007). Kısacası, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na silahlarıyla katılarak kahramanlık gösteren kadın efelerin katkıları oldukça önemlidir. Bu kadın efelerin savaşa katılmaları ilk başlarda kişisel nedenlerden kaynaklanmış olmakla birlikte, sonradan sosyal bir gerçeklik halini almıştır. Yalnızca Aydın cephesinin kadın efeleri değil, (Erzurumlu) Teğmen Kara Fatma (Fatma Seher) gibi ulusal çapta tanınan kadınlar da vardır(Çaka,1948). Burada yalnızca birkaç kadın efenin adından bahsettik. Ancak araştırmalar ilerledikçe bu katılımın kadınlar için bir istisnâ durum olmadığı, bölgenin ulusal duyarlılığının bir parçası olduğu anlaşılmıştır. Ayşe Aliye Hanım gibi bazıları ise ulusal savaş boyunca gösterdikleri yararlılıklar nedeniyle önemli terfiler almışlar ve binbaşılık rütbesine kadar yükselmişlerdir. Bazıları da sıradan bir nefer olarak çarpışarak vatani için şehit olmuşlardır. Bu bakımdan Kurtuluş Savaşı tarihimiz daha bütüncül ele alınmalıdır.

Kaynakça

- Adıvar, Halide Edib (1962). **Türkün Ateşle İmtihani**, İstanbul, Çan
- Aker, M. Şefik "Aydın Millî Cidâli", **Askerî Mecmua**, Nu.45 (1 Mart 1937).
- Apak, Rahmi (1990). **Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Ankara, TTK
- Atatürk, Mustafa Kemal (1997). **Nutuk (1919-1927)**, Ankara
- Çaka, Cahit (1948). **Tarih Boyunca Harp ve Kadın**, Ankara
- Işık, H.; "Yörük Ali Efe", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Nu.10 (Ekim 1987).
- Mehmet Arif (1992). **Anadolu İnkılâbı/Millî Mücadele Anıları**, İstanbul
- "Millî Ordudaki Kadın Kahramanlar", **Vatan**, 15 Haziran 1922.
- Mırsiroğlu, Aynur (1994). **Kuva-yı Milliye'nin Kadın Kahramanları**, İstanbul.
- Oruç, Arif; "Kûvâ-yı Milliye Nezdinde", **Tasvir-i Efkâr**, 30 Teşrînisânî 335.
- Özkaya, Yücel (1994). **Millî Mücadele'de Ege Çevresi**, Ankara
- Tansel, Fevziye A. (1991). **İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız**, Ankara

Üniversitelerin “Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezleri”nin Rolü ve Önemi

Received/Geliş: 20/06/2017
Accepted/Kabul: 13/11/2017

Reyhan Ayşen WOLFF*
Zeynep Dilara DURMAZ**
Onur ÇATALTEPE***

Öz

Günümüzde artan kadın sorunlarının bilimsel yöntemlerle incelenmesinde ve bu sorunlara karşı çözüm önerilerinin üretilmesinde üniversitelerin bünyesinde yapılandırılan “Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezleri” önemli bir akademik birim olarak görülmektedir. “Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezleri” ilk olarak 1970’li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri’ndeki üniversitelerde görülmüş daha sonra Avrupa ve diğer ülkelerde de hızla yayılarak gelişme göstermiştir. Türkiye’de ise 1980 ve sonrasında üniversitelerde “Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezleri” veya “Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri” veya “Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları” gibi farklı başlıklar altında kurulmuş olup, bu merkezlerde yapılan akademik faaliyetlerin rolü ve öneminin büyük olduğu görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Üniversiteler, Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Kadın Sorunları

* Giresun Üniversitesi GÜKAM Müdürü, aysen.wolff@giresun.edu.tr

** Giresun Üniversitesi YL Öğrencisi, zeynep.dilara.durmaz@hotmail.com

*** Giresun Üniversitesi YL Öğrencisi, onur3828@gmail.com

The Importance and Role of Gender Studies Centers in Universities

Abstract

Today, women's problems seem to be increasing rapidly. Women's problems have to be studied with scientific methods. The Gender Studies Center as part of the university is seen as an important academic unit. The first Gender Studies Center was established in the 1970s in America. The movement soon spread to Europe and other countries. In Turkey, the Gender Studies Centers were established in universities in the 1980s. The importance of their role through their academic studies was significant.

Keywords: Universities, Gender Studies Center, Women Issues

Giriş

Bu çalışmamızın amacı, üniversitelerde Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezleri'nin kuruluşlarının önemi ve rolünün incelenmesidir. Üniversitelerdeki Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezleri'nin kuruluş amaçları ve tarihsel süreç içinde nasıl yapılandıkları konusu dikkate alınmıştır. Ayrıca, bu merkezlerin sahip olduğu misyon, vizyon ve stratejilerinin bilimsel olarak tanımlanmasında ele alınan temel konular belirlenmeye çalışılmıştır. Kadın çalışmalarının temel konuları olarak kadın sorunları kapsamında “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği”, “Kadına Yönelik Şiddet” ve “Yönetimde Cam Tavan” olarak üç ana grupta toplandığı görülmektedir. Bu konularda çözüm arayışlarının bulunmasında üniversitelerin sorumlulukları vardır. Bu bağlamda bilimsel araştırmalar yapmak üzere kurulan Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin önemi ve rolü büyüktür. Çalışmamızda, kolayda örnekleme yöntemiyle 20 üniversitenin Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezlerine ait web sayfaları aktif olanlar ile tanıtıcı bilgilere kolay erişilebilen merkezler incelenmiş olup, bilimsel faaliyetlerde önemi ve rolü üzerine vurgu yapılması öngörülmüştür. Üniversitelerde kurulan kadın çalışmaları merkezlerinin farklı başlıklar altında kuruldukları tespit edilmiş olup, bu çalışmamızda daha sıklıkla kullanılan “Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi” başlığı kullanılmıştır.

Türkiye’de Üniversitelerde Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin Kurulma Amaçları ve Yapılandırılma Süreçlerinin İncelenmesi

Dünya’da kadın çalışmalarının 1946 Birleşmiş Milletlerin (BM) Ekonomik ve Sosyal Konsey çatısı altında kurulan Kadın Statüsü Komisyon’un kadın statüsünün yükseltilme çalışmalarıyla önem kazanmıştır. Ancak çalışmaların 1970’li yıllardan itibaren hızlandığı görülmektedir. 1975 yılında Mexico City ve 1995 de Pekin’de IV. Dünya Kadın Konferansı BM tarafından düzenlenerek bir dizi uygulamaların yapılması konusunda önemli adımlar atılmıştır. 1979 yılında “BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) BM Genel Kurul tarafından kabul edilmiş olup Türkiye 1985 yılında bu sözleşmeyi imzalamıştır (Özvarış-BaharveAkın,2013)

(http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/universitelerin_kadin_sorunlari.pdf).

BM de alınan önemli kararlar doğrultusunda kadın çalışmalarında artan ilginin sonucu olarak önce Batı üniversitelerinde kadın çalışmaları merkezlerinin kurulduğu ve hızla gelişerek diğer ülkelere yayıldığı görülmüştür. Bu merkezlerin en önemli amaçlarından biri “kadın” sorunlarının bilimsel olarak incelenerek çözüm önerilerinin uygulanmasında uzmanların yetiştirilmesidir. Bu amaçla lisansüstü programlarının açıldığı görülmektedir. Toplumsal

cinsiyet çalışmaları ve araştırmaları kategorisi daha çok 1980’li yıllarda kullanılmaya başlanmıştır.

Türkiye’de 1980’li yılların başında üniversitelerde kadın sorunları ele alınarak kitap, makale ve diğer yayınlarla konunun önemi vurgulanmak istenmiştir. Daha sonra üniversitelerde “Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri” akademik birimler olarak kurulmuştur. İlk kurulan merkezlerin özellikleri dikkate alındığında; 1989 yılında İstanbul Üniversitesinde “Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi” ilk kurulan merkezdir. Ayrıca 1990-1991 akademik yılında İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi bünyesinde “Kadın Araştırmaları Yüksek Lisans Programı” başlamıştır. 1993-1994 akademik yılında ise Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne bağlı “Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı” kurulmuştur.

Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi 1993 yılında kurulmuş olup kadın sorunlarına duyarlılık getirmeye çalışılmış, feminist araştırmalar yapılarak kitap ve dergi çıkarılmıştır. Derginin adı FE (Feminist Eleştiri). 1995 yılından itibaren Sosyal Bilimler bünyesinde “Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans” ve “Doktora” programı yürütmektedir. Merkezin temel amaçları arasında cinsiyete duyarlılık ve kadını güçlendirme eğitimlerinin yapılması; kamu kurumlarının yeniden yapılanması için seminerler vermek; gönüllü kadın kuruluşları ile işbirliği yapmak; kadın eğitimi ve güçlendirme programlarında daha gelişkin bir feminist yöntem oluşturmak; kamu kurumlarını cinsiyetçiliğe karşı yeniden yapılanmaya teşvik etmek ve erkek yöneticilerin cinsiyetçiliğe karşı daha duyarlı hale getirilmelerini sağlamak gibi çeşitli sosyal ve bilimsel faaliyetleri kapsamaktadır. Ayrıca yayın ve çeviriler de yapan KASAUM, kadın grupları ile dayanışma toplantıları da düzenlenmektedir. (kasaum.ankara.edu.tr/erişimtarihi:3.06.2017) (Çilingiroğlu,2001) (http://www.thb.hacettepe.edu.tr/arsiv/2001/sayi_2/baslik2.pdf).

Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde (ODTÜ) 1994 yılında kurulan bölüm, “Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları” adını taşımaktadır. Ayrıca Üniversitelerin Sosyal Bilimler Enstitülerine bağlı olan Kadın Çalışmaları Anabilim Dalları yer alarak Yüksek Lisans ve Doktora programları açılmıştır. Bu merkezlerde, proje yürütmenin yanı sıra kamuoyunun kadın ve toplumsal cinsiyet konusunda duyarlı olmasını amaçlayan sempozyum, panel ve toplantılar da düzenlenmektedir.

1996 yılında ve sonrasında Gazi üniversitesi, Ege Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi, 1998 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Çankaya Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, Atılım Üniversitesi’nde kadın sorunları araştırma merkezleri kurulmuştur. 2001 yılında Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi kurulmuş olup diğer merkezler gibi kadın sorunlarına karşı duyarlılık kazandırmak ve lisans, lisansüstü

programlarda kadın sorunlarıyla ilgili derslerin müfredata eklenmesinin yanında diğer üniversitelerden farklı olarak daha ayrıntılı olarak kadın sağlığı ile ilgilenmektedir. Bu konuda iki önemli kitap yayınlanmıştır. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Başkanlığına bağlı "Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları" Yüksek Lisans Programı açılmıştır. Bu programa 2011-2012 güz döneminde sınavla öğrenci alınmaya başlanmıştır. 2003'de "Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın" ve "Halk Sağlığı Yaklaşımı İle Servikal Kanser" kadın sağlığı ile ilgili 2 kitap yayınlamıştır (<http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/Default.php>).

2000 yılı itibariyle yeni devlet üniversitelerin kurulması ve daha sonra vakıf üniversitelerinin açılmasıyla merkezlerin yukarıda belirtilen belli amaçlar içinde kurulduğu ancak farklı başlıklar altında faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir. Kurulan bu merkezlere; Kadir Has Üniversitesi 2012 yılında "**KHAS Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Araştırmaları Merkezi**", Dokuz Eylül Üniversitesi: **Kadın Hakları ve Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi**, Marmara Üniversitesi 2016 yılında kurulan **Ekonomik ve Sosyal Alanda Kadın Çalışmaları Uygulamaları ve Araştırma Merkezi** örnek verilebilir.

Ayrıca iki üniversitenin Kadın Çalışmaları Merkezi UNESCO ile işbirliği yapmakta ve UNESCO Kürsüsüne sahiptirler. Bu üniversiteler; Giresun Üniversitesi'nde 2012 yılında **Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi** kurulmuş olup UNESCO Toplumsal Cinsiyet Kürsüsü ise 2016 yılında kurulmuştur. Koç Üniversitesi **Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi** 2010 yılında kurulmuş olup Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Sürdürülebilir Kalkınma UNESCO Kürsüsü 2013 yılında Paris'te imzalanmıştır. Temel amacı toplumsal cinsiyet ve sürdürülebilir kalkınma alanlarında yapılan araştırmaların ilerlemesine katkı sağlayan UNESCO Kürsüsüyle işbirliği yapmaktır.

Üniversitelerde kadın çalışmaları ilgili merkezlerin kurulmasının amaçları yukarıda konu edilen önemli kadın sorunlarıyla mücadelede "toplumsal cinsiyette eşitlik ve hakkaniyet" in sağlanarak kadının toplumsal statüsünün sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda iyileştirilmesi ve güçlendirilmesinde önemli bir rol üstlenmesidir. Kadına yönelik her türlü şiddetin, töre ve namus cinayetlerinin, taciz ve istismarın önlenmesi için çalışmalarda bulunmak, aile içi şiddette kadına yapılan tacizlerin, işletmelerde uygulanan mobbing sorunlarının çözümü için bilimsel araştırmalar yaparak toplumsal farkındalık, duyarlılık ve bilinç kazandırmaktır. Ulusal ve uluslararası platformlarda kabul edilen yasalar çerçevesinde ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte işbirliği sağlayarak kadın sorunlarında mücadele etmek temel amaçları arasında yer almaktadır. Aşağıda Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkez'lerin ele aldıkları kadın sorunları incelenmiştir.

1. Kadın Sorunları: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Akademide ve Yönetimde Kadına Yönelik “ Cam Tavan” Engeli, Kadına Yönelik Şiddet

1.1. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Dünyada ve Türkiye’de kadınlara kadın olmasından dolayı uygulanan eşitsizlikten doğan haksızlıklar ve şiddet insan hakları ihlalidir. Bu konuda yaşanan sorunlar ulusal ve uluslararası platformlara taşınarak evrensel yasalarla çözüm getirilmesi üzerine gayretler devam etmektedir. Güzümüzde Toplumsal Cinsiyet (gender) veya cinsiyet rolleri gibi kavramların tanımları literatürde birçok yazar tarafından açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Toplumsal Cinsiyet (gender) kavramı biyolojik farklılığın kadın ve erkek cinsinin ilişkiselliğine odaklanarak toplumda inşa edilen algıdır. Şenol ve diğerleri (2017, s. 65) tarafından aktarılan tanımda; Lorber (1994), Scott (2007), Bilican Gökkaya (2015) göre “*bireyin kişisel özellikleri, davranışları, algıları, motivasyonları, değerleri ve duyguları toplum tarafından oluşturulan söylemlerle şekillenmektedir*”. Acar’a göre (2015, s. 11) “*Toplumca paylaşılan, kadın ve erkeğin nasıl davranması gerektiğine dair beklentilere cinsiyet rolleri denmektedir*”. Cinsiyet rolleri, toplumlarda bilinçli niyet olmaksızın cinsiyete dayalı davranışların kabul görmesi ve buna göre rollerin benimsenmesi ise önyargıları, kalıplaşmış yaşam tarzları ve eşitsizliği de beraberinde getirmekte böylece cinsiyet ayrımcılığına neden olmaktadır (Acar, 2015). Kadınların en önemli rolünün aile içi sorumluluklarını üstlenmeleri söylemi ise toplum tarafından şekillendirildiği görülmektedir. Buna göre kadınların öncelikle yerine getirmek zorunda olduğu “evlenme ve annelik riskleri” çoğu zaman kadınların düşük ücretli işlerde istihdam edilmeleri ve yönetici kademelerine yükseltilmemeleri söz konusudur. Kadınların aile içi sorumlulukları kültürel farklılıklara bağlı olarak değişebilmektedir (Ecevit, 1998).

2006 yılından bu yana Dünya Ekonomik Formu tarafından hazırlanan Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu, 145 ülke arasında kıyaslamının yapılarak rol model ülkeler ortaya çıkarılmaktadır. Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporun hazırlanmasında, kadınlar ve erkekler arasındaki uçurum 4 temel kategoride incelenmiş olup, “Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi” in verilerini kullanmaktadır. Bu 4 temel kategori şöyle gösterilmiştir; 1. Ekonomik Katılım ve Fırsatlar, 2. Eğitime Erişim, 3. Sağlık ve Yaşam, 4. Politik Güçlendirme

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değil, toplumsal cinsiyet uçurumlarının sıralanmasıyla oluşturulmaktadır. Bir başka deyişle, endeks ile kaynakların toplam düzeyinden ziyade, kaynaklara erişimde uçurumu azaltan ülke sıralamada öne çıkmaktadır. Türkiye, 2012 yılı raporunda genel düzeyde 135 ülke içinde 0,601 puan elde ederek 124. sırada yer alırken 2015 yılı raporunda ise genel düzeyde 145 ülke içerisinde 0,624 puan ile 130. sırada yer almıştır (<http://www3.weforum.org/docs/GGGR2015/cover.pdf>).

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi'ne göre kadınların toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa erkeklere oranla daha fazla maruz kaldığı görülmektedir. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi ile kaynakların toplam düzeyinden ziyade, kaynaklara erişimde uçurumu azaltan ülke sıralamada öne çıkmaktadır.

Türkiye, Dünya Ekonomik Formu tarafından başlatılan Cinsiyet Eşitliği Uçurumunun Kapatılması Programı'nda önemli rol üstlenmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın "İş'te Eşitlik Platformu" (2012-2015) kapsamında ülkemizde ekonomik alandaki cinsiyet eşitliği uçurumunu 3 yıl içinde %10 a kadar azaltmayı hedeflemiştir. 2012 yılındaki ülke skorumuz 0,414 iken 2015 yılında ülke skoru 0,459'a yükselerek 3 yıl sonunda hedef tamamen gerçekleştirilmiş olup uçurum %10,9 oranında kapatılmıştır. İş'te Eşitlik Platformu, ülkemizde kadınların ekonomiye katılımını artırmak ve tüm süreçlerde cinsiyet eşitliğini sağlamaktır (www.kadininstatusu.gov.tr) (www.istesitlikplatformu.gov.tr).

1.2. Akademi ve Yönetimde Kadına Yönelik "Cam Tavan" Engeli

Türkiye'de Yükseköğretim sisteminin başlangıç tarihi 1933 yılı olarak kabul edilmiş ancak kuruluşu Osmanlı Dönemine dayanan en eski üniversite olarak İstanbul Üniversitesi'dir. 1980 öncesine kadar zaman içinde 27 devlet üniversitesi açılmış olup ve bu süreç içinde İstanbul Üniversitesi diğer üniversiteler için örnek model teşkil etmiştir. 1980 sonrası 1981 yılında ve 2547 Yükseköğretim Kanunu ile Yükseköğretim Kurulu (YÖK) kurularak üniversitelerin planlamasında, yönetiminde ve denetiminde en üst yetkili devlet kurumu olmuştur. YÖK'e bağlı olarak 1982 sonrası çıkarılan yirmi yedi üniversite ile bunlara bağlı fakülte, enstitü, yüksekokul, konservatuar oluşan birleşik bir yapıya dönüştürülmüştür. 2002 yılında 46 olan devlet üniversiteleri 2015 yılında 109'a yükselmiştir. Türkiye'de devlet üniversiteleri yanı sıra kanunlara göre vakıf üniversiteleri, Yükseköğretim Kurulunun önerisi üzerine kurulmaktadır. Genellikle özel üniversite olarak bilinen Vakıf Üniversiteler ise aynı dönem içinde 23' den 2015 yılında 84'e yükselmiştir (Özen ve Öztürk, 2016)(www.yok.gov.tr). Bu yeni üniversitelerin kurulmasıyla artan öğretim üyesi ve öğrenci sayısına bağlı olarak kadın akademisyenlerde ve öğrencilerde erkeklere göre artış da söz konusudur.

Tablo 1. Türkiye'de Üniversitelerin Sayısı

Üniversitenin Yapısı	Sayısı
Devlet Üniversiteleri	109
Vakıf Üniversiteleri	76
Vakıf MYO	8
Toplam	193

(YÖK, 2016, s. 15)

Tablo 2. Üniversitelerde Cinsiyete Göre Dağılım

Kaynak: YÖK, Çalışmalar, Projeler, Yenilikler, 2016: 155-156

K/E	Prof.	Doç.	Yrd. Doç.	Arş. Gör.	Doktora Öğrencisi	Öğrenciler
K	6.125	5.200	13.650	23.652	50.392	3.347.403
E	14.751	9.300	20.540	23.584	35.702	3.930.505
Toplam	20.879	14.500	34.196	47.236	86.094	7.277.908

Yukarıdaki tabloda cinsiyete göre dağılım gösteren yükseköğretim ile ilgili bazı sayılardan da anlaşıldığı üzere araştırma görevliliğinde sağlanan eşitlik ve kadın doktora öğrencilerinin erkek öğrencilerden daha fazla olması iyi bir tablo olarak görülmektedir. Ancak bu durum Doç. ve Prof. unvanların artmasıyla kadın akademisyenlerin sayılarının azaldığı görülmektedir. Üniversitelerde rektör, dekan veya bölüm başkanlıkları gibi yönetim pozisyonlarında kadın akademisyenlerin sayısı çok azdır. Şerifoğlu’na (2016) göre;

“Ülkemizde kadın akademisyen oranlarındaki göreceli üstünlüğü, She figures: Gender in Research and Innovation istatistiklerinde yer alan 2015 yılında kadın profesör oranı AB-28 ortalaması yüzde 20,9 iken ülkemiz için yüzde 29 dur”. Ancak, bu oran AB deki iyileşmeler karşısında halen tehdit altında olduğunu vurgulamakta ve ülkemizde yaşa bağlı istatistikler bulunmamakla birlikte, yardımcı doçentlikten profesörlüğe yükselişte akademik kariyer sürecinde cinsiyet temelli ayrımcılığı ölçen Cam Tavan Endeksi (Statistics and Indicators on Gender Equality in Science and Innovation), sıralamasında 2012 raporuna göre AB içinde en iyi durumda olan ülkemizin, az sayıda yönetici sayısının olması ve giderek bu sayının artmasında yaşanan zorluklardan dolayı kadın akademisyen ve profesör oranlarında sıralamada rekabet avantajını koruyamayacağını belirtmektedir (Şerifoğlu, 2017: 41).

Literatürde yer alan “cam tavan sendromu” (Glass Ceiling Syndrome) halen işletmelerde de mevcut olduğu görülmektedir. Birçok yazara göre, kadınlar ne kadar başarılı olursa olsunlar ilerlemeleri zordur. BDK’nin 2015 Raporu’na göre Borsa İstanbul BİST te işlem gören 417 şirketin yönetim kurullarını oluşturan 2541 direktörün sadece yüzde 12,9’u, yani 293’ü kadın, bunların arasında şirket sahibi aile üyesi olmayanların, yani bağımsız kadın direktörlerin oranı ise yalnızca 6,5 olduğu araştırma sonucudur (Yüzak, 2016, s. 9). Acar’a (2015) göre kadınların erkeklere göre işyerinde dezavantajlı bir duruma sahip olduğu, kadın yöneticiler tesadüfen başarılı oldukları ve yönetici becerileri dikkate alınmadığı görülmektedir. Ancak, günümüzde yaşanan yoğun rekabet karşısında işletmeler insan kaynakları stratejilerini

değiştirmek ve/veya farklılıklar yaratmak zorundadır. İşyerinde kadın-erkek eşitliğinin uygulanması, kadın çalışanların performanslarına göre yönetici kademelerine yükseltmelerinin sağlanması, kariyerlerini rahatlıkla yapacak şekilde iş ortamının yeniden düzenlenmesi, esnek iş saatleri uygulamak suretiyle ailelerine karşı olan görevlerini de yerine getirmelerini sağlanması, yetki ve sorumluluklarla güçlendirilerek kadın yöneticilerin karşılaştıkları sorunların çözülmesi hedeflenmelidirler. İş yerlerinde kadınsı ve erkeksi cinsiyet rollerinden ötürü çalışanlardan beklenenler bilinmektedir. Buna göre kadın çalışanlardan yardımsever, şefkatli, anlayışlı, hassas, edilgen, uyumlu olmaları beklenirken, erkek çalışanların ısrarcı, iradeli, saldırgan, hırslı, atılgan, başarı odaklı, nesnel olmaları beklenmektedir (Acar, 2015, s. 12). Ancak cinsiyet rollerinden çok iyi bir yönetici olmaları beklenmelidir. İyi bir yöneticiden beklenen ise; bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştiren, sürekli öğrenen bir kişi olması yeterlidir. Bir yöneticinin sahip olması gereken beceriler üç grupta toplanır (Koçel, 2015; Daft, 1999).

1. Kavramsal Beceriler: işletmeyi bir bütün olarak görebilmek, iç ve dış çevresiyle ilişkileri düzenlemek, vizyon, misyon, hedefler ve stratejileri düzenlemek,
2. Beşeri Becerisi: insan ilişkilerini iyi düzenlemek, başkalarıyla iyi geçinmek,
3. Teknik Beceriler: belirli bir alanda uzmanlık ve teknik bilgi sahibi olmak,

Türkiye’de işgücüne katılım oranları (2015-2016) kadınlar %30.3 erkekler %71.3 dir. Bürokraside üst düzey yönetici durumu kadın %9.8 erkek %90.7 dir (www.yok.gov.tr) .

Kadınların işgücüne katılım oranının düşük olması Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere birçok ülkede işgücü arzını kısıtlamaktadır. Çocuk bakımı başta olmak üzere ev içi işlerde sorumluluklarının daha fazla olması kadının çalışmasını ve eğitimini engellemektedir. Erkekler kas gücüne dayalı sektörlerde iş bulabilirken (inşaat sektörü, ağır sanayi gibi) kadınların iş bulma şansları olmamakta sadece eğitilmiş kadınlar iş bulabilmektedir. Kadınların istihdamını kolaylaştıracak ve arttıracak önlemlerin alınmasında yapısal reformlar önem kazanmaktadır. Kadınların istihdam edilmeleri teşvik edilmelidir. Ancak, istihdam ve aile hayatını uyumlaştırıcı reformların hayata geçirilerek kadınların istihdamı kolaylaştırılmalıdır (<http://www.tcmb.gov.tr>.2016).

Dünya Ekonomik Forumu’nun 2014 yılına ait bir araştırmaya göre Avrupa’da teknoloji alanında çalışan 7 milyon kişinin sadece yüzde 30’unu kadınlar oluşturuyor. Aynı araştırmada Türkiye’de teknoloji alanında çalışan kadınların yüzde 10 civarında olduğu görülmektedir (Türsen, 2017, s. 5).

1.3. Kadına Yönelik Şiddet

Kadına Yönelik Şiddet evrensel insan hakları ihlali olup, kadının yaşam, güvenlik, özgürlük, saygınlık, fiziksel ve ruhsal sağlığını tehdit edici olması bakımından en önemli bir kadın sorunudur. Aşağıda “Kadına Yönelik Şiddet” hem ulusal hem de uluslararası mevzuata göre kadına yönelik şiddetin sadece fiziksel olmayıp 4 farklı grupta sınıflandırılmıştır. Buna göre;

1. **Fiziksel Şiddet:** Fiziksel Şiddete göre; darp etmek, dövmek, tokatlamak, kadının vücuduna zarar vermek (kolunun, bacağının kırılması gibi veya bir uzuv kaybı), bir şey fırlatmak, tekmelemek, sürüklemek, bıçak, silah gibi aletlerle ağır yaralamak, töre ve namus cinayetlerin işlenmesidir. Kadınların yüzde 36’sı yaşamının herhangi bir döneminde eşi veya birlikte olduğu erkeklerin fiziksel şiddetine uğramaktadır.
2. **Cinsel Şiddet:** Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından yapılan tanımda “ cinsel eylem gerçekleştirmek amacıyla girişim, istenmeyen cinsel içerikli konuşmalar, birini cinsel amaçlı kullanmak, mağdur ve fail arasındaki ilişkinin niteliğine bakmaksızın, ev ya da iş ortamında kişinin cinselliğine yönelik zorlayıcı yaptırımlar” dır. Türkiye’de zorla evlendirmelerde kuma, berdel, çocuk gelinler gibi geleneklerin haklı gösterilerek kadın veya çocukların kaçırılmasını da eklemek gerekir. Ayrıca, kadını doğum yapmaya veya kürtaj yapmaya zorlamak, kısırlaşmaya zorlamak, daha da dramatik olarak çocukları ve kadınları “Fuhuş ve Pornografiye Sürüklemek” de cinsel şiddet içinde yer almaktadır. Kadınların yüzde 12’si cinsel şiddete uğramaktadır.
3. **Psikolojik Şiddet:** Toplumda küçük düşürmek, hakaret etmek, küfür etmek, aşağılamak, korkutmak, kendisini ve yakınlarını tehdit etmek, evde veya iş yerinde kadına yönelik psikolojik taciz (mobbing) uygulamak. Kadınların yüzde 44’ü psikolojik şiddete uğramaktadır
4. **Ekonomik Şiddet:** Çalışmaya engel olmak, zorla çalıştırmak, kadının gelirini elinden almak, ev harcamaları için para vermemek. Kadınların yüzde 30’u ekonomik şiddete maruz kalmaktadır.
5. **Israrlı Takip:** Türkiye genelinde, her 10 kadından yaklaşık 3’ü en az bir kez ısrarlı takibe maruz kalmıştır. Bunun en yaygın biçimi telefonla arama (%19), mesaj, e-posta (%8), sosyal medya (%6), kadının çalıştığı veya yaşadığı eve gelerek rahatsız etmek (%6) dır (<http://kadininstatusu.aile.gov.tr/ulusal-eylemler-planlari/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-plani>, 2016).

Tablo 3. Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması Sonuçları (2014)

Kadına Yönelik Şiddet	%
Fiziksel Şiddet	36
Cinsel Şiddet	12
Psikolojik Şiddet	44
Ekonomik Şiddet	30
Israrlı Takip	39

Kaynak: (2016) Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele, Ulusal Eylem Planı (2016-2020) Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü

Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2013 raporuna göre dünya çapında kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet çok yaygın olması bakımından konunun önemini göstermektedir. Bu istatistiklere göre; Dünyada her üç kadından biri, eşi veya birlikte olduğu erkek tarafından fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Kadınların % 38'inin eşleri veya birlikte olduğu erkek tarafından öldürülmektedir. Bu dramatik durumun en dikkat çeken bölümü ise 6 kadından 1'i eski eşi veya birlikte olduğu erkek tarafından şiddet görmektedir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016). Bakanlığın bu konuda şiddeti önleme ve izleme merkezleri (ŞÖMİN) hâlihazırda 49 ilde kurularak mücadele etmektedir.

Dünya'da ve Avrupa'da ilgili kurum ve kuruluşların şiddeti önleme çalışmaları kronolojik olarak aşağıda gösterilmiştir:

- 1946 yılında Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu (UN Commission on the Status of Women) kadın-erkek eşitliği ilkesinin uygulanmasını sağlamak amacıyla kurulmuş olup, siyasi, ekonomik, sosyal ve eğitimde kadın haklarının geliştirilmesinde tavsiyelerde bulunması ve raporlamasıdır. Ancak komisyonun çok fazla işlerlik kazanamamış olması nedeniyle Birinci Kalkınma On yılı (1961-1970) çalışmalarında cinsiyet farklılaşmasıyla ilgili konuların hiç dikkate alınmadığı görülmüştür.
- 1979 yılında Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*) (CEDAW) Kadın-Erkek eşitliğinin uluslararası temel belgesi olarak kabul edilmiştir.
- Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen her beş yılda bir yapılan Dünya Kadın Konferanslarında, kadın örgütlerinin temsilcilerinin ve resmi delegasyonların katılımıyla hazırlanan kadın erkek eşitliği politikaları "Uluslararası Eylem Planları" ve

“Stratejik Hedefler”, kadına yönelik şiddet konusu belirlenerek uygulamaya geçilmiştir. 1975’de Meksika, 1980’de Kopenhag, 1985’de Nairobi ve 1995 ‘de Pekin’de yapılan konferanslardan Dördüncü Pekin Eylem Platformunda “Yetki ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın” bölümünde eşit temsil etme ve kadının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Pekin+5, Pekin+10 ,Pekin+15 toplantılarının sonunda kadınlara ve kız çocuklarına yapılan şiddetin insan haklarına ihlali olduğu benimsenmiştir (Wolff, 2004; T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı,2016).

- 2015 yılında Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde kabul edilen “2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefler” inden biri de “Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınların ve kız çocuklarının toplumsal konumlarını güçlendirmek”. Bu zirvede Çocuk evliliğinin ortadan kaldırılması kararı alınmıştır.
- Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komitesi (Council of Europe), kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasında Avrupa Konseyi’nin de temel hedeflerindedir.
- “İstanbul Sözleşmesi” olarak bilinen “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi’ne ilk imzalayan ülkelerden biri olan Türkiye, 11 Mayıs 2011 de imzalamış olup sözleşme 1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Avrupa’da kadına yönelik şiddet konusu insan hakları ihlali sayılarak bağlayıcı ve yaptırım gücü olan bir sözleşme olması bakımından önemlidir.

Türkiye’de Kadının Statüsünü Yükseltme ve Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele için yapılan faaliyetler:

- 1923 yılında Cumhuriyetin kurulmasıyla başlayan kadın hakları kanunları çıkartılmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 3 Mart 1924'te çıkarılmasıyla tüm eğitim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanırken, kızlar da erkeklerle eşit haklarla eğitim görmeye başladı.
- 1934 (5 Aralık) Türk Kadınının Seçme ve Seçilme Hakkını elde etmiştir.
- 1985 yılında Türkiye CEDAW üyeliğini imzalamış ve 1986 yılında yürürlüğe girmiştir. CEDAW Sözleşmesi’nin İhtiyari Protokolünü ise, ülkemiz 2000 yılında imzalamış ve Protokol 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin izlenmesi her 4 yılda bir komiteye sunulan ülke raporları ile gerçekleştirilmektedir. Türkiye, 7. Dönemsel Türkiye Raporu 2014 yılında CEDAW Komitesi’ne sunmuş ve savunması 13 Temmuz 2016 de gerçekleştirilmiştir.
- 1998 tarihinde Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet ile mücadelede önce aile içi şiddetin önlenmesi için “4320 sayılı Ailenin korunmasına Dair Kanun” kabul edilmiş ancak

daha sonra daha kapsamlı olan ve İstanbul Sözleşmesi'ne uyum sağlanacak şekilde geliştirilmek üzere çalışmalar başlamıştır.

- 20 Mart 2012 tarihinde “6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun” yürürlüğe girmiştir.
- 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi'nde “Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Eylem Planı hazırlanmalı ve uygulamaları takip edilmelidir” hükmü yer alarak 2007 yılından itibaren Eylem Planları ilgili kurum kuruluşların sorumluluklarının da belirtilerek Eylem Planları ve uygulama süreleri aşağıda yer almaktadır:
 1. Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2007-2010)
 2. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2012-2015)
 3. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)

Türkiye’de üniversitelerin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yürütülen 3. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020) kapsamında önemli sorumlulukları vardır. Bu eylem planına göre;

“Faaliyet 2,5 Okul öncesi eğitimden başlayarak örgün ve yaygın eğitimin tüm kademelerinde kadına yönelik şiddet ve toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamında mevcut eğitim müfredatları/programları incelenerek, ihtiyaç duyulması halinde revize edilecek ve etkin uygulanması sağlanacaktır”

Bu sorumluluklarını yerine getirmede, Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı ve Üniversiteler yükümlüdür. Yükseköğretim Kurulunda Mayıs 2015 yılında ilk kez yapılan Akademi Kadın Çalıştayı ile birlikte “Akademide Kadın Çalışmaları Birimi” kurulmuştur. “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Adaleti” konusuna ve bu konuda her türlü ayrımcılığın kaldırıldığı çalışmalara en yüksek düzeyde önem verdiğini belirten “Tutum Belgesi” YÖK başkanı tarafından bizzat imzalanıp tüm üniversitelere gönderilmiş olup, kamuoyuna açıklanmıştır. “Tutum Belgesi”nin kabul görülmesiyle üniversitelerde “Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri”nin işlevliğini daha da hızlandırmış olup bilimsel katkı sağlamada önemini arttırmıştır. Üniversitelerde “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” derslerin zorunlu veya seçmeli ders olarak programlarda yer alması ve bu alanda Yüksek Lisans ve Doktora Programlarının açılmasında destek sağlamıştır.

Giresun Üniversitesi Senatosu tarafından “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” dersleri fakültelerde zorunlu veya seçmeli ders olarak verilmesi kabul edilmiştir. 2012 yılında “Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi” kurulmuş olup bilimsel faaliyetlerini sürdürmektedir.

17 Mart 2016 tarihinde Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik (ŞÖNİM) kabul edilmiş olup, 2012 yılından itibaren 14 ilde 2 yıllık pilot uygulamadan sonra bugün 49 ilde hizmet sunmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı 101 konuk evi, belediyelere bağlı 32 ve Sivil Toplum Kuruluşlarına bağlı 4 kadın konuk evi bulunmaktadır.

ALO183 Sosyal Destek Hattı” yedi gün yirmi dört saat esası ile danışmanlık, rehberlik ve yönlendirme hizmetleri vermektedir.

Sonuçlar

Türkiye’de yeni bir anabilim dalı olan Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) akademik bir alan olarak 1960 yılları sonlarından itibaren ve bazı Avrupa ülkelerindeki önemli üniversitelerin bünyesinde lisans, yüksek lisans veya doktora programları açıldığı görülmektedir. Ayrıca Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezleri’nin akademik yapıya sahip birimler olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Türkiye’de 1980’li yıllardan sonra feminist kadın hareketleri başlamış olsa da 1930 yılında kadına verilen seçme ve seçilme hakkı bir devrim niteliğini taşımaktadır.

Türkiye CEDAW üyesi olarak sorumluluklarını yerine getirmede daha istekli davranarak her 4 yılda bir komiteye rapor sunmasından doğan sorumluluklarını paydaşlarından biri olan üniversitelerle işbirliği içinde olmasından kaynaklanan durumdan dolayı Yükseköğretim Kurumu tarafından merkezlerin açılması teşvik edilmiştir. Özellikle T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının 2007 yılından itibaren başlattığı Kadına Yönelik Eylem Planları ilgili kurum ve kuruluşların sorumluluklarını belirtmektedir. Eylem Planında üniversitelerin sorumlulukları gösterilmiştir. Buna bağlı olarak Kadın Çalışmaları Merkezleri’yle katkı sağlamaları amaçlanmıştır. Üniversitelerin Kadın Çalışmaları Merkezleri’nin 2002 yılından itibaren üniversite sayısının artmasıyla merkezlerin de sayısında artış görülmektedir. Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans ve Doktora Programlarının en köklü öncü üniversitelerde açılmış ve diğer üniversitelere yapısal olarak örnek oluşturmuşlardır. Üniversitelerin Kadın Çalışmaları Merkezlerine ait düzenli periyotlarda çıkartılan dergi ve kitaplar ile bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. Bunun yanında bilimsel etkinlikler olarak Konferans, Sempozyum, Çalıştay, Panel ve Seminerler düzenlenmektedir. Bu etkinlikler özel günleri kapsamaktadır. 8 Mart Dünya Kadın Günü, 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü ve 5 Aralık Türk Kadınının Seçme Seçilme Hakkını Elde Etme Günlerinde yapılan söyleyiş, kutlama veya sözlü bildiri sunarak bilimsel olarak katkı sağlamaktadır.

Türkiye uluslararası konferanslara katılıp kadına yönelik eşitsizlik ve şiddete karşı mücadele için taahhütte bulunarak uluslararası sözleşmeleri imzalamıştır. T.C. Aile ve Sosyal

Politikalar Bakanlığı tarafından bu sorumluluklar üniversitelerce paylaşılmaktadır. Bu bakımdan bilimsel çıktılarının incelenmesi ve kadın sorunlarına farkındalığın yaratılmasında merkezlerin önemini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır. Yükseköğretim Başkanlığının Akademide Kadın Çalışmaları ve Sorunları Birimi'nin 2015 yılında kurularak komisyonun tavsiyeleriyle kadın çalışmaları merkezlerinin daha etkin olmaları destekleyici yöndedir. Üniversitelerin Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nın kurulmasıyla yüksek lisans ve doktora programları açılmasında ve ilgili kurumlara eğitimler düzenleyerek uzmanların yetiştirilmesi önemlidir. Kadın Çalışmalarında uzman olanlar sivil toplum kuruluşlarında, sosyal hizmet kurumlarında, kadın sığınma evlerinde, valilikler bünyesinde açılan kadının statüsü birimlerinde, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünde ve akademik alanda da çalışma hayatlarına devam etme olanağına sahip olacaklardır.

Bu çalışmada literatürdeki kaynakların incelenmesi, üniversitelerin Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkez'lerinin web sayfalarının incelenmesi, Giresun Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (GÜKAM) nin yaptığı faaliyetlerden elde edilen bilgiler doğrultusunda yapılan araştırmaların ve diğer bilimsel faaliyetlerin değerlendirilmesi sonucunda üniversitelerin kadın çalışmaları merkezlerinin toplumsal duyarlılık kazandırdığı ve günümüzde kadın sorunlarının halen devam etmesi ise konunun önemini korumakta olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın kısıtlarından biri 193 üniversiteden sadece 20 üniversitenin merkezinin ele alınmasıdır. Bu örneklerin çoğaltılmamadaki en önemli sorun web sayfalarının güvenilir veya güncel olmamasıdır. Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkez'lerinin web sayfalarının güncellenmesi ve kolay erişimin sağlanması gerekmektedir.

Yukarıda da sözü edilen ve yapılan araştırmalarla belirlenen Yükseköğretimde kadın akademisyenlerin güçlendirilmesiyle akademik kariyerin en üst seviyesi olan profesörlük ünvanında ve üst yönetimde görev alanların sayısının artırılması için eğitim ve mentorluk programların YÖK desteğiyle Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezleri'nin işbirliği ile gerçekleştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Buna örnek olarak; TULIP (Turkey University Leadership Improvement Program) Yükseköğretimde Kadın Liderliğini Geliştirme ve Güçlendirme Eğitim ve Mentorluk Programının başarılı bir şekilde gerçekleştiğini gösterebiliriz (Şerifoğlu, 2017, s. 40). Ayrıca bu sayının kadın akademisyenler lehine artırılması için yalnız kadın akademisyenlerin cesaretlendirilmesi yetmemektedir. Bu konuda üst yönetim kadrosunda bulunan yönetici erkek akademisyenlerin de yardımcı olmaları ve kadın akademisyenleri teşvik edip onların yükselmeleri konusunda destek olmaları da beklenmektedir.

Sonuç olarak, üniversitelerin “Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezleri” tarafından yapılacak araştırmalara her türlü desteğin sağlanarak bilimsel çalışmalarda hız ve çeşitlilik kazanılmalıdır. Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezlere ait stratejilerin sürdürülebilir olması ve sorunların çözülmesinde kalıcı sonuçlara odaklanması merkezlerin önemini ve rolünü daha da arttıracaktır.

Kaynakça

Acar, P.F., (2015). “Cinsiyet Yanlı Algıların İş Davranışlarının Rol İçi veya Rol Ötesi Olarak tanımlanmasına Etkileri”, Mart-Ekim 2015 12/1-2, ISSN:1303-4979, Başkent Üniversitesi. İİBF Yayınları, Ank., s:9-28

Çilingiroğlu, N.,(2001). “Türkiye’de Akademik Düzeyde Kadına Yönelik Kurumsallaşma”, http://www.thb.hacettepe.edu.tr/arsiv/2001/sayi_2/baslik2.pdf

Daft, R., (1999). “Management”, The Dryden Press, USA

Ecevit, Y. (1998). “Türkiye’de Ücretli Kadın Emeginin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi”, 75. Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı Bilanço, 98 yayın Dizisi, İst.

Koçel, T., (2014). “İşletme Yöneticiliği”, Beta, Genişletilmiş 15. Baskı, İst.

Özen, Ş. ve Deniz Öztürk, (2016). “Kurumsal Mantıklar ve Siyasi Ağlar: Türkiye’de Yeni Kurulan İşletme Bölümlerindeki Akademik Personel Seçimine Yönelik Kuramsal Çerçeve”, Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, Nisan 2016, Beta, İst.

Şenol, D., Erdem, S., Uzun, Z., Erdem, E., (2017). “Toplumsal Cinsiyetin Bir Aktarım Aracı olarak Çizgi Filmler: Sindirella ve Pamuk Prenses Örneği, KADEM, Kadın Araştırmaları Dergisi, Aralık 2016, C:2, S:2, ISSN:2149-4878, İst. S:62-87

Şerifoğlu, F.S., (2017). “Yükseköğretimde Kadın Liderliği:Fırsat Penceresi Açık Kalmalı”, YÖK Yükseköğretim Dergisi, Ocak-Şubat-Mart 2017/Sayı3, Oluşur Basım Hizmetleri, İst.

Özvarış-Bahar, Ş. ve Akın, A., (2013). “Üniversitelerin Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri”, Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın, Hacettepe Yayınları (http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/Sayfa/Dosya/universitelerin_kadin_sorunlari.pdf)

Türsen, D. (2017). “ Teknolojide Topuk Sesi Az Çıkıyor”, Hürriyet İK. Yeni Ekonomi, 16.04.2017, s:5

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2016), Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020), Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ank.

T.C. Merkez Bankası (2016), Yapısal Reformlar ve Büyüme Üzerindeki Etkileri

Wolff, A., (2004) “The Strategies for Women Managers in 21st Century Companies” (21. Yüzyılda İşletmelerin Kadın Yöneticilere Yönelik Stratejileri Neler Olmalıdır?), First International Conference on Women’s Studies, Eastern Mediterranean University, April 29-30, Famagusta, TRNC

YÖK, “Çalışmalar, Projeler, Yenilikler, 2015-2016”

Yüzak, Ö., (2016), “Kadinsız Toplum, yarısız toplum....., Cumhuriyet, 12 Şubat 2016

İnternet Kaynakları :

www.kadininstatusu.gov.tr (erişim tarihi : 05.03.2017)

<http://kadininstatusu.aile.gov.tr/ulusal-eylemler-planlari/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planı> (erişim tarihi: 2017)

www.istesitlikplatformu.gov.tr (erişim tarihi: 2017)

<http://www3.weforum.org/docs/GGGR2015/cover.pdf> (erişim tarihi: 2017)

kasaum.ankara.edu.tr erişim tarihi: 3.06.2017

<http://www.tcmb.gov.tr> (2016)

(http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/Sayfa/Dosya/universitelerin_kadin_sorunlari.pdf)

Üniversiteli Kız Öğrencilerin Suç Korkularına “Toplumsal Kaygı” Perspektifinden Bakmak: Konya Örneğinde Bir Alan Araştırması

Bu çalışma, şiddet mağduru olan tüm kadınlara ithaf edilmiştir.

Received/Geliş: 06/07/2017
Accepted/Kabul: 22/11/2017

Esra Banu SİPAHİ*

Öz

Günümüz kentlilerinin en önemli sorunlarından biri olarak “suç korkusu”, ilgili yazında hem toplumsal, hem de bireysel bağlamda ele alınmaktadır. Bunun nedeni, korkunun bireyin hem psikolojik durumu ile doğrudan ilgili olması, hem de bireyi aşarak, toplumsal olumsuzlukları beraberinde getirmesidir. Özellikle, korkunun kentliler arasında yayılması, onların kendilerine ve çevrelerine duydukları güven duygusunu zedelemekte, yaşam kalitelerini azaltmakta ve sorunu tedavisi çok güç bir toplumsal patoloji haline getirmektedir.

Bu çalışma; çoğu zaman ekonomik sıkıntılar yaşayan, ailelerinden uzak pek çok sorunla baş etmek durumunda olan, yaşam deneyimleri sınırlı olduğundan istismara açık hale gelen üniversiteli kız öğrencilerin suç korkularına odaklanmaktadır. Bu bağlamda, genel olarak “büyük ama güvenli kent” olarak nitelendirilen ve içinde bir kent nüfusu kadar öğrencinin yaşadığı Konya’da öğrenim görmekte olan üniversiteli kız öğrenciler, araştırma evreni olarak belirlenmiş ve niceliksel yöntemle dayalı bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir.

Konya’da öğrenim gören öğrencilerin suç korku düzeylerinin *Toplumsal Kaygı Perspektifi* temel alınarak analiz edilmesi çalışmanın temel amacıdır. Bu amaç doğrultusunda, örneklem grubuna yaşadıkları yerde kendilerini güvende hissetme durumlarından, yaşadıkları çevrenin güvenliğine ilişkin algılarına, suça maruz kalma risk algıları üzerinde etkili olan faktörlerden, komşularına duydukları güvene kadar çeşitli konularda sorular yöneltilmiştir.

Anahtar kelimeler: Suç korkusu, risk algısı, toplumsal kaygı perspektifi, Konya, üniversiteli kız öğrenciler.

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü (ebsipahi@konya.edu.tr)

Considering The Female University Students’ Fear of Crime from “The Community Concern Perspective”: A Case Study In Konya

Abstract

As one of the main problems of today’s city dwellers, fear of crime is considered from social and individual perspectives in literature. The reason of this kind of consideration, is that the fear of an individual is directly related to her/his psychological situation, and also it has negative social side effects. The spread of fear among the city dwellers, damages their self-confidence and the confidence in their entourage and causes a social pathology.

This study focuses on the female university students who are facing with many problems such as abusability, lack of money and etc. In this context, female university students who are studying at Konya, are determined as the universe of the case study. Konya is chosen for case study because of its “huge but safe city” image and the dense student population in the city is near a medium sized urban population.

The aim of this study is to analyze the fear of crime rates of the female university students at Konya from the perspective of *the Community Concern Perspective*. For this purpose, the questions in various topics are asked to the sample group like the feeling of safety where they live in alone, the safety level of their neighborhoods, the factors which affects their risk perceptions, the trust to the neighbors.

Keywords: Fear of crime, risk perception, Community concern perspective, Konya, female university students.

Giriş

Son yıllarda artan güvenlik sorunlarıyla birlikte gündeme gelen suç korkusu, birçok disiplin tarafından ilgi gören bir çalışma alanıdır. Buna karşın, halen suç korkusu üzerinde uzlaşmış bir tanımın olmadığı ifade edilmelidir. Suç korkusuna ilişkin yazında, konunun farklı perspektifler ve boyutlar bağlamında ele alındığı görülmektedir.

Bunlardan ilki, suç korkusunun psikolojik boyutuyla tanımlanmasıdır. Bu yaklaşıma göre suç korkusu, kısaca “bireyin bir suça maruz kalma korkusu” olarak tanımlanmakta ve bireysel bir konu olarak değerlendirilmektedir. Bireyin yaşam deneyimleri, yaşı, sosyo-ekonomik durumu, cinsiyeti, incinebilirliği, geçmişte herhangi bir suçun tanığı ya da mağduru olmuş olma durumu gibi değişkenler, psikolojik anlamda suç korkusunun belirleyicileri olmaktadır (Sipahi, 2016).

Sözü edilen belirleyicilerin dışında da suç korkusunun biçimlendiğini ifade etmek olanaklıdır. Örneğin, kişi herhangi bir suça tanıklık etmese ya da mağduriyet yaşamış olmasa da, suçla ilgili duyduğu rivayetlerden, okuduğu haberlerden ya da çevresel düzensizliklerden etkilenebilmektedir. Bu noktada suç korkusunun toplumsal boyutu gündeme gelmektedir.

Toplumsal perspektiften suç korkusunu ele alan yaklaşımlar, konuyu daha makro ölçekte, kişinin içinde yaşadığı çevresel ve sosyo-kültürel koşullar ekseninde ele alma eğilimindedirler (Sipahi, 2016, s. 41). Toplumsal anlamda; “suçla ilgili en belirgin kamuoyu algısı” biçiminde ifade edilen suç korkusu (Warr, 1995, s. 296); “suça duyulan toplumsal tepki” (Özcan, 1994, s. 151) ya da “suçun toplum içinde yarattığı güvensizlik duygusu” (Dönmezer, 1981, s. 31) olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, suç korkusu “sosyal bir problem” ya da “çok yönlü toplumsal bir olgu” olarak nitelendirilmekte ve korkunun, bireysel olmaktan çok, toplumsal yaşamı yeniden biçimlendiren bir sorun haline geldiği iddia edilmektedir.

Bugün Türkiye'nin de güncel kentsel sorunlarından biri olan kent güvenliğine eşlik eden, problemlerin başında suç korkusu gelmektedir. Artık kapkaç, gasp, tecavüz, uyuşturucu ticareti gibi geleneksel “kentsel suçlar”a (Keleş ve Mengi, 2017, s. 65), artan göç ve terör olaylarının neden olduğu doğrudan mağduriyetler de eklenmiş durumdadır. Ancak, doğrudan mağduriyetten çok daha uzun süreli ve etkisi çok daha büyük olan suç korkusu -pek de üzerinde durulmayan bir olgu olarak- halen çözüm beklemektedir.

Suç korkusu, özellikle kentin dezavantajlı toplumsal kesimleri için baş edilmesi güç bir sorundur. Bunun öncelikli nedeni, suç korkusunun söz konusu kesimleri daha savunmasız ve incinebilir hale getirmesidir. Suça maruz kalmasalar da yaşadıkları korku onların gündelik yaşamlarında güçlükler yaşamalarına, kısıtlanmalarına kimi zaman da evlerine hapsolmalarına neden olmaktadır.

Üniversiteli kız öğrenciler de kentin inci(nebilir)leri (Sipahi ve Örselli, 2016) olarak, çoğunlukla ihmal edilen, ancak büyük sorunlarla karşı karşıya olan bir kesimdir. Üniversite kampüslerinde yeterli güvenlik önlemlerinin alınamayışı, bu kampüslerin kentin çoğunlukla dışında ya da pek makbul olmayan bölgelerinde konumlanmaları ve öğrencilerin önemli bir bölümünün ikinci öğrenim programlarında öğrenim görmeleri nedeniyle geç saatlere kadar kampüste kalmaları gibi sorunlar ilk akla gelen sorunlardır. Bu sorunlara, kent içi hareketliliği fazla olan öğrencilerin çoğunlukla ekonomik sıkıntılar yaşamaları, ailelerinden uzak olmaları ve dışarıdan “korunmasız” olarak algılanmaları gibi diğer konular eklendiğinde, diğer kentlilere oranla suç korkusu yaşama olasılıklarının çok daha yüksek olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Konunun önemine binaen, Türkiye'nin önemli öğrenci kentlerinden biri olan, toplam dört adet üniversitesi bulunan ve bir kent nüfusu kadar öğrenciye evsahipliği yapan Konya'da üniversiteli kız öğrencilerle yüzyüze görüşme yöntemi kullanılarak bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, toplumsal kaygı perspektifi temel alınarak, katılımcıların gündelik yaşam alanları içinde güvenlik algılarını etkileyen durumlar bağlamında yaşadıkları suç korkusu analiz edilmiştir.

Toplumsal Bağlamda Suç Korkusu Yaklaşımları ve Toplumsal Kaygı Perspektifi

Suç korkusunu toplumsal bağlamda ele alan yaklaşımlar ikiye ayrılmaktadır: Bunlardan ilki, konuyu daha çok bölgesel düzeyde değerlendiren, mekânsal/fiziksel bozulmaya odaklanan ve bu nedenle *ekolojik yaklaşım* olarak da bilinen *toplumsal düzensizlik perspektifi*; ikinci yaklaşım ise; suç korkusunu toplumsal algı ekseninde yorumlayan ve makro ölçekte çalışılan *toplumsal sorun perspektifidir*.

Toplumsal Düzensizlik Perspektifi (Social Disorganization Perspective), suçu ve suç korkusunu insanların yaşamlarını sürdürdükleri fiziksel çevreyi esas alarak açıklama eğilimindedir. Chicago ekolü tarafından kentleşme yazınına kazandırılan bu yaklaşım ile kentin heterojen yapısı, çöküntü bölgeleri ve sosyal hareketlilik, sanayileşme gibi değişkenlerin, doğrudan ya da dolaylı olarak suçluluk (Bal, 2013, s. 52) ve suç korkusu üzerindeki etkilerine odaklanılmaktadır. Toplumsal (evsizler, dilenciler, sarhoşlar ve benzeri kişi ya da gruplar) ve çevresel (yetersiz aydınlatma, duvar yazıları, metruk binalar ve benzeri) düzensizliklerin gözlemlendiği kentsel alanlarda, suç, şiddet eylemleri daha sık görülmekte ve söz konusu alanlar, etraflarına rahatsızlık veren insanlar için diğer yerlere göre daha elverişli hale gelmektedirler. Bu durum da orada yaşamak durumunda olan veya o bölgelere yolu düşen insanlar üzerinde tedirgin edici bir atmosfer oluşturma potansiyelini bünyesinde

barındırmaktadır. Diğer taraftan, bir kentin fiziksel görünümü, yapıların niteliği ve temizliği suç korkusunu azaltıcı etki yapmaktadır (Sipahi, 2016, s. 37-38).

Bu noktada gündeme gelen *Toplumsal Kaygı Perspektifi (The Community Concern Perspective/Perceived Victimization Risk)*, genel olarak bireysel suç korkusu araştırmalarının yetersizliği olduğu önkabulünden hareketle, çok boyutlu doğası gereği suç korkusunun mahalle düzeyinde ele alınması ve suç korkusu ve risk algısı araştırmalarının geleneksel ölçüm yöntemlerinin yanında mahalle güvenliğine de odaklanılması gerekliliği sonucu ortaya çıkmıştır (Wyant, 2008; Kanan and Pruitt, 2002) .

Bu perspektif, mahallede düzensizliğe yol açan heterojen yapı, hızlı nüfus hareketliliği, yoksulluk gibi etkenlerin mahalle sakinleri arasındaki sosyal dayanışma ve bağı zayıflattığını (Ross and Jang, 2000; Kimbro and Schachter, 2011), sosyal sermayenin etkin kullanımını sınırladığını ve böylece suçlu ve sapkınlara karşı oluşturulan enformel sosyal kontrol mekanizmalarının işlemez hale geldiğini ileri süren bir yaklaşımdır (Öztürk, 2015, s. 255). Diğer bir ifade ile karşılıklı güven ve dayanışma ruhunun yara aldığı toplumlarda, yurttaş açısından yaşanan kent ve/veya çevre açısından bir memnuniyetsizlik, aidiyet duygusunda bir azalma ve buna bağlı olarak yaşam kalitelerinde bir düşüş meydana gelecektir. Böyle bir ortamda da bireyler, suça ve suç korkusuna karşı daha savunmasız hale gelirler (Sipahi, 2016, s.40).

Toplumsal Sorun Perspektifi (Social Problem Perspective) ise toplumda yaşayanların olayları algılama biçimleri, olaylara ilişkin yorumları ve değerlendirmeleri üzerinden suç korkusu olgusunu analiz etmektedir. Bu yaklaşımda, bir olayın kendisinden ziyade, o olayın nasıl aktarıldığına veya nasıl değerlendirildiğine odaklanılmaktadır.

Toplumsal sorun perspektifi içinde de suç korkusunun ele alınış biçiminde farklılıklar göze çarpmaktadır. Kimileri toplumsal bir olgu olarak suç korkusunu, sosyal değişim süreçlerinde, toplumda oluşan genel endişe ve savaş, kitlesel göçler, terör gibi olayların beraberinde getirdiği belirsizlikler üzerinden analiz etmektedirler (Gerber et. al, 2010, s. 7-8).

Öte yandan, yazında suçun medya ve politikacılar tarafından abartılması ya da istismar edilmesi bağlamında konuyu ele alan görüşler de bulunmaktadır. Bu bağlamda, medyanın ve kitle iletişim araçlarının suç olaylarını ele alma sıklığının ya da konuyu aktarma biçiminin, insanların suçu algılayışlarını önemli ölçüde etkilediği ileri sürülmektedir. Konuya ilişkin olarak, medyanın da kimi zaman insanların güvenlikle ilgili kaygılarını, izlenme veya okunma oranlarını artırmak amacıyla kullandıkları yönünde yaygın bir kanı olduğu ifade edilmelidir (Gökulu ve Hosta, 2013, s. 1838; Öztürk, 2015, s. 256).

Özellikle medya üzerinden servis edilen şiddet ve suç haberleri, yalnızca istatistiksel olarak artışı yansıtması ile değil, haberlerin sunuluş biçimiyle de suç korkusunu artırıcı rol oynayabilmektedir. Haber programları ve bültenleri “felaket, kriz, ayaklanma, terör, çatışma, cinayet, tecavüz, fuhuş, hırsızlık, uyuşturucu, intihar, toplu ölüm, hastalık ve benzeri” haberlerle toplumda, korku, tedirginlik, panik, güvensizlik vb. ortamının oluşmasına neden olurlar (Kalaycı, 2015, s. 36-37).

Yukarıda sözü edilen perspektiflerin dışında bazı değişkenlerin de suç korkusuyla ilişkili olup olmadığı tartışılmaktadır. Bunlardan ilki evde yalnız yaşayan insanların suçtan daha fazla korktuğu varsayımdır. Yine, kişinin kentte yaşama süresi, oturmakta olduğu konutun özellikleri, muhafazakârlık gibi farklı değişkenlerin suç korkusuyla ilişkilendirilmesi son zamanlarda ilgili yazında üzerinde durulan konular arasındadır (Sipahi, 2016).

Alan Araştırması

Çalışmanın bu bölümünde, yukarıda kısaca özetlenen toplumsal kaygı perspektifinden hareketle, kentlerde suça maruz kalma ve doğal olarak da suç korkusunu yaşama olasılığı en yüksek olan toplumsal kesimlerden biri olarak üniversiteli kız öğrencilerin suç korkularının belirlenmesine yönelik bir alan araştırmasına yer verilmektedir.

Alan araştırması için bir “üniversite kenti” olan Konya seçilmiştir. Bilindiği gibi Konya, Türkiye’nin yedinci büyük kentidir ve evsahipliği yaptığı dört üniversite ile önemli bir öğrenci nüfusunu da bünyesinde barındırmaktadır. Öte yandan, büyük olmasına karşın, kentin görece olarak “homojen demografik yapısı”, “muhafazakâr kent imajı” ve “Mevlana hoşgörüsü” ile anılması, adaletli bir gelir dağılımından söz edilememekle birlikte, sosyal refah seviyesinin yüksek olması ve güçlü bir sosyal dayanışma ve yardımlaşma ağının varlığı gibi öğeler, Konya’nın “büyük ama güvenli bir kent” olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu öğelere ilaveten kent, bulunduğu coğrafi konum itibarıyla, sahip olduğu olanaklar ve üniversiteleriyle¹, birçok öğrenci için önemli bir çekim merkezidir (Sipahi ve Örselli, 2016).

Halen, Konya kent merkezinde yer alan üniversitelerde doksan bin civarında üniversite öğrencisi lisans ve lisansüstü düzeyde öğrenim görmektedir. Bu yoğun öğrenci nüfusunun varlığı, “güvenli kent” imajına sahip olan Konya’nın, söz konusu kesim tarafından nasıl algılandığına yönelik bir alan araştırması yapma gerekliliğini gündeme getirmiştir (Sipahi ve Örselli, 2016).

¹Selçuk Üniversitesi (S.Ü), Necmettin Erbakan Üniversitesi (N.E.Ü), Konya Ticaret Odası Karatay Üniversitesi (KTO)-Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi. (Önemli Not: Konya’da 07.07.2009 tarihli resmi gazetede yayımlanan 5913 nolu kanunun ek 114. Maddesi kurulan bir vakıf üniversitesi olan Mevlana Üniversitesi ise 2010-2011 eğitim-öğretim döneminde eğitim öğretime başlamış olup, 23 Temmuz 2016 tarihinde, Olağanüstü Hal (OHAL) Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararname’yle kapatılmıştır. Saha çalışmasının gerçekleştirildiği tarihlerde adı geçen üniversite açık olduğundan, Mevlana Üniversitesi öğrencileriyle de görüşme gerçekleştirilmiştir.)

Alan araştırması için yola çıkıldığında, cinsiyete dayalı bir ayırım yapılmış ve araştırma evreni kız öğrencilerle sınırlandırılmıştır. Bunun nedeni, yukarıda sıralanan nedenlerle, üniversiteli kız öğrencilerin “*kentin inci(nebilir)leri*” (Sipahi ve Örselli, 2016) olarak değerlendirilmeleridir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, ilgili yazında suç korkusundan en fazla etkilenen kesimler arasında sayılan üniversiteli genç kızların korkularını toplumsal kaygı perspektifinden analiz etmektir. Bu bağlamda, gerçekleştirilen alan araştırmasının temel amacını, “Konya’daki üniversitelerde öğrenim görmekte olan üniversiteli kız öğrencilerin suç korku düzeylerinin belirlenmesi ve söz konusu kesimin kentsel güvensizlik algılarının analiz edilmesi oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, örneklem grubuna yöneltilen sorular aracılığı ile onların risk algıları ölçülmeye çalışılmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi, Evreni ve Örneklemi

Türkiye örneğinde yapılan çalışmalar incelendiğinde, konuya ilişkin alan araştırmalarının son derece sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Özellikle Türkiye’de suç korkusuna ilişkin çalışmalarda tercih edilen yöntemlerin, ya derinlemesine mülakat tekniğine dayalı niteliksel sorgulama yöntemi, ya da anket tekniğine dayalı niceliksel sorgulama yöntemi olduğu görülmüştür. Sözü edilen çalışmalar, suç korkusunun doğası gereği, hem kavramsallaştırılması, hem de ölçümü noktasında önemli sınırlılıklarla karşı karşıyadır. İlgili yazın incelendiğinde, suç korkusuna ilişkin ölçeklerin eleştirilere konu olduğu görülmektedir (Taylor & Hale, 1986, s. 166).

Genel olarak suç korkusu araştırmalarında kullanılan ölçek, Ferraro’nun *The Fear of Crime* (1995: 35-38) adlı çalışmasında yer alan suç korkusu ölçeğidir. Bu çalışmanın da anket formu oluşturulurken, Ferraro’nun ölçeğinden yararlanılmıştır. Ayrıca konuya ilişkin mevcut alan araştırmalarının taraması yapılarak değerlendirilmiş, konuyla ilgili akademisyenlerden fikir alınmış ve taslak anket soruları hazırlanmıştır. Taslak anket formunun çatısını suç korkusu üzerine daha önce yapılmış olan “*Çok Boyutlu bir Fenomen Olarak Suç Korkusunun Türkiye Kentleri Üzerindeki Etkileri*” (Sipahi, 2016) başlıklı Bilimsel Araştırma Projesi’nin anket soruları oluşturmuştur.

Anket formu, tamamı kapalı uçlu olarak tasarlanmış kırk sorudan oluşturulmuştur. Hazırlanan anket sorularının yeterli ve anlaşılabilir olup olmadığını belirleyebilmek ve anket sorularını amaca uygun biçimde oluşturabilmek için, taslak anket soruları belirlenmiş ve anket çalışmasına geçilmeden önce pilot bir çalışma yapılmıştır. Pilot uygulama, 20-21 Mayıs 2016

tarihleri arasında Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde 2., 3. ve 4. Sınıflarda öğrenim görmekte olan 9 ve Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü’nde eğitimine devam eden 1 kız öğrenciyle² yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Anketi cevaplayan katılımcılardan anket formunda yer alan soruların anlaşılabilirliği ve kapsamı hakkında yorum yapmaları istenmiş ve bu yorumlar sonucunda bazı sorular yeniden formüle edilerek, anket formuna son şekli verilmiştir. Bu bağlamda yapılan ön testler sonucunda araştırmanın amaçlarını gerçekleştirebilmek için anket formunun uygulanmasına geçilmiştir.

Anket çalışması, 22-29 Mayıs 2016 tarihleri arasında belirlenen örneklem planı doğrultusunda Konya kenti merkez Meram, Karatay ve Selçuklu ilçelerinde bulunan Necmettin Erbakan (Meram), Konya Ticaret Odası Karatay (Karatay), Selçuk (Selçuklu) ve Mevlana (Selçuklu) Üniversitelerinde okuyan kız öğrencilere yüz yüze görüşme yöntemi ile uygulanmıştır. Alan araştırmasının gerçekleştirildiği tarihlerde Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi henüz öğrenci almadığından, bu üniversite örneklem dışı bırakılmıştır.

Anket çalışmasının kapsamı, Konya’da öğrenim gören tüm üniversiteli kız öğrencilerdir. Örneklem seçiminde Üniversitelerin ve fakültelerin öğrenci yoğunlukları esas alınmıştır. Çalışma, 348 katılımcı ile yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Örneklem kapsamına dâhil edilen üniversitelerde kaçar adet anket yapılacağı üniversitelerin öğrenci sayılarına göre katmanlandırılarak belirlenmiştir. Üniversitelere ve fakülterlere göre sayıların belirlenmesinin ardından, anketin uygulanacağı kişiler rastsal (*random*) yöntemle seçilmiştir. Üniversitelere göre örneklem dağılımı Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1. Üniversitelere Göre Örneklem Dağılımı

Üniversite	Toplam Öğrenci Sayısı	Sayı	%
Selçuk Üniversitesi	59.348	254	73,0
Necmettin Erbakan Üniversitesi	21.740	67	19,3
Mevlana Üniversitesi	3.596	15	4,3
Konya Ticaret Odası Karatay Üniv.	2.801	12	3,4
TOPLAM	87.485	348	100,0

Öğrenci yoğunluklarına göre yapılan hesaplamada Selçuk Üniversitesi’nde Edebiyat, İktisadi ve İdari Bilimler, Mühendislik, İletişim, Hukuk, Sağlık Bilimleri, Veterinerlik ve Ziraat Fakülteleri ile Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu öğrencileri örneklem grubuna dâhil edilmiştir. Konya’da ikinci büyük üniversite olan Necmettin Erbakan Üniversitesi’nde örneklem grubuna dâhil edilenler; Eğitim, Sosyal ve Beşeri Bilimler, Mühendislik, Tıp, İlahiyat ve Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencileridir. Konya Ticaret Odası Karatay ve Mevlana Üniversiteleri’nin

² Alan araştırmasındaki değerli katkılarından dolayı öğrencilerim Merve Terlemez, Didem Yılmaz, Lütfiye Temel, Hasibe Nur Ceylan, Şeyda Kırbas, Aleyna Nur Gökmen, Ayşe Altınyaka, Rümeyza Ömeg ve Leyla Abdaloğulları’na ve Selçuk Üniversitesi Mimarlık A.B.D. Araştırma Görevlisi Mihrimah Şenalp’e içtenlikle teşekkür ederim.

öğrenci sayıları az olduğundan, farklı fakülteler arasından rastgele öğrenciler örneklem grubunda yer almıştır.

Anket çalışmasının uygulama aşaması tamamlandıktan sonra, tutarlı cevaplara sahip anket formlarındaki veriler kodlanarak SPSS 16.0 programına yüklenmiş ve daha sonra analiz aşamasına geçilmiştir. Çalışmada toplanan veriler SPSS 16.0 paket programından yararlanılarak değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini araştırmak için benzer sorularda Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmış ve tespit edilen Cronbach Alfa değeri (0,886) anket çalışmasında kullanılan ölçeğin “yüksek derecede güvenilir” olduğunu göstermiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Psikolojik bir olgu olan suç korkusu, doğası gereği ölçülmesi ve analiz edilmesi güç bir konudur. Anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen araştırmalarda sorulara verilen cevaplar, katılımcıların algıları doğrultusunda olmaktadır. Deneklerin psikolojik durumları ayrıntılı bireysel psikolojik analizlere konu olacağından, söz konusu araştırmalarda, verilen cevapların algıyı yansıttığı ön kabulünden hareket edilmektedir. Ferraro bu nedenle, suç korkusu araştırılırken, duygusal bir durumdan ziyade değer yargılarının ölçülmesi gerektiğinin altını çizmektedir (1995).

Korku, insanların özellikle tanımadıkları kişilere doğrudan yansıtacakları bir olgu değildir. Kimi bireyler (Pain, 2001, s. 905) korktuklarını gizleme eğilimi göstermektedirler. Toplumsal perspektiften korkuyu ölçmeye yönelik olarak sorulan sorulara deneklerin doğrudan düşündükleri cevapları değil, kendilerince “vermeleri gereken” cevabı verme eğiliminde oldukları bilinmektedir. Bu nedenle bazı sorulara “gerçek” cevapların verilmeme olasılığının bulunması, araştırma bulguları yorumlanırken, göz önünde tutulması gereken önemli sınırlılıklardır.

Araştırma Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde, Konya’da öğrenim görmekte olan üniversiteli kız öğrencilerin suç korkusu ve kentsel alandaki risk algı düzeylerinin analiz edilebilmesi için tasarlanan anket çalışmasından elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

Örneklem Grubunun Demografik Özelliklerinin Analizi

Anket formunda yer alan ilk dört soru, örneklem grubunun medeni durum, eğitim durumu ve çalışma durumu gibi demografik özelliklerini belirlemeye yönelik olarak sorulmuştur. Bu sorulara verilen cevaplar doğrultusunda katılımcıların demografik özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

1. *Yaş*: Örneklem grubunun öğrencilerden oluşması nedeniyle ağırlığın “20-24 yaş” aralığında olduğu görülmüştür.

2. *Medeni Durum*: Beklenildiği gibi, örneklem grubunun öğrenci olmaları nedeniyle, katılımcıların ağırlıklı bir oranı (%96,3) “*bekâr*”dır. Katılımcıların yalnızca %2,9’u “*evli*” olduklarını belirtmişlerdir.

3. *Öğrenim Durumu*: Katılımcıların önemli bir bölümü (%88,2) *lisans* öğrencisidir. Selçuk Üniversitesi’nin öğrenci sayısının yoğunluğu nedeniyle Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu’nda öğrenim gören 33 *önlisans* öğrencisi ile de görüşülmüştür. *Lisansüstü* öğrenim gören öğrencilerin oranı % 2,3’tür.

4. *Çalışma Durumu*: Örneklem grubunun önemli bir oranı (%94) *çalışmadığını*, %4,3’ü *yarı zamanlı*, %1,7’si ise *tam zamanlı çalıştığını* belirtmişlerdir. Bu oranlar da Konya’da üniversiteli kız öğrencilerin büyük ölçüde çalışma yaşamına dâhil olmadıklarını göstermektedir.

Örneklem Grubunun Yaşadığı Yerin Güvenliğine İlişkin Algılarının Analizi

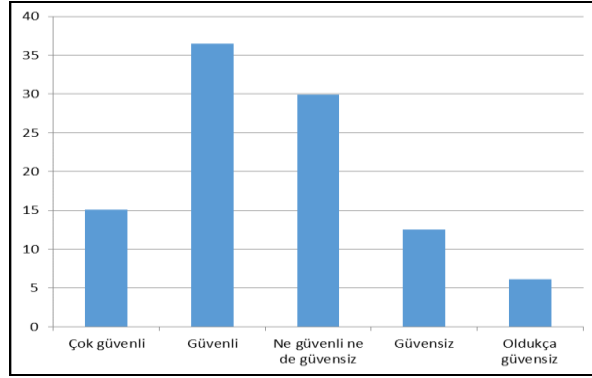
Yaşam alanları, bireylerin en mahrem alanları olduğundan ve zamanlarının da büyük bölümü bu alanlarda geçtiğinden, toplumsal kaygı perspektifi bağlamında katılımcıların güvenlik durumları ve güven algılarının analiz edilmesi noktasında önemli bir veri sunmaktadır. Bu nedenle örneklem grubuna öncelikli olarak Konya’da nerede yaşadıkları sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 2. Örneklem Grubunun Nerede Yaşadığı

Yaşanılan Yer	Sayı	%
Aileyle kalıyor	140	40,2
Arkadaşlarıyla birlikte evde kalıyor	35	10,0
Yalnız evde kalıyor	14	4,0
Yurtta kalıyor	148	42,6
Diğer	11	3,2
Toplam	348	100

Tablo 2’de görüldüğü gibi örneklem grubunun önemli bir kısmı *ailesiyle* (%40,2) ve *yurtta* (%42,6) kaldığını belirtmiştir. *Arkadaşlarıyla birlikte evde kalanların* oranı %10 iken, *yalnız evde kalanların* oranı sadece %4’tür. Bu oranlar, katılımcıların (suç açısından) daha az riskli alanlarda ve güvenli ortamlarda (güvenlikli yurtlarda veya kendilerini güvende hissettikleri aileleri ile) kaldıklarını göstermektedir.

Suç korkusunun ölçülmesi için önemli bir veri de, yalnız olduğunda kişinin yaşadığı yerde kendini güvende hissetme durumudur. Bu nedenle örneklem grubuna; “*Yaşadığınız yerde (yalnızken) kendinizi güvende hissediyor musunuz?*” şeklinde bir soru yöneltilmiştir.

Grafik 1. Yaşanılan Yerde (Yalnızken) Kendini Güvende Hissetme Durumu

Grafik 1’de görüldüğü gibi katılımcılardan yaşadığı yerde yalnız olduklarında, kendilerini *güvende hissettiğini* belirtenlerin oranı %51,6’dır. Bu oran bize Konya’da her iki üniversiteli kız öğrenciden birinin kendini, yaşadığı yerde yalnız olduğunda, *güvende hissetmediğini* göstermektedir. Önemli oranda bir katılımcının (29,9) *net bir şekilde fikir beyan etmekten kaçınması*, her beş katılımcıdan birinin de kendini *güvende hissetmediğini* (%18,1) açıkça ifade etmesi şeklindeki veriler, üniversiteli kız öğrencilerin çoğunlukla aileleri ile birlikte yaşıyor olmaları gibi bir “güvenlik” önkabulüne karşın, yaşadıkları yere ilişkin belirgin bir risk algısı taşıdıklarını göstermektedir.

Toplumsal kaygı perspektifine göre, yaşanılan yerde yalnızken güvende hissetme durumu kadar, yaşanılan çevrede ya da mahallede güvende hissetme durumu da risk algısını azaltan faktörler arasındadır. Mahallede güvende hissetmenin belirleyicilerinden biri, etrafta yaşayan insanların, komşuların tanınması ve onlara güven duyulmasıdır. Bu nedenle örneklem grubuna komşularını (yurtta kalanlara da yurtta kalan diğer kızları) tanıyıp tanımadıkları sorulmuştur.

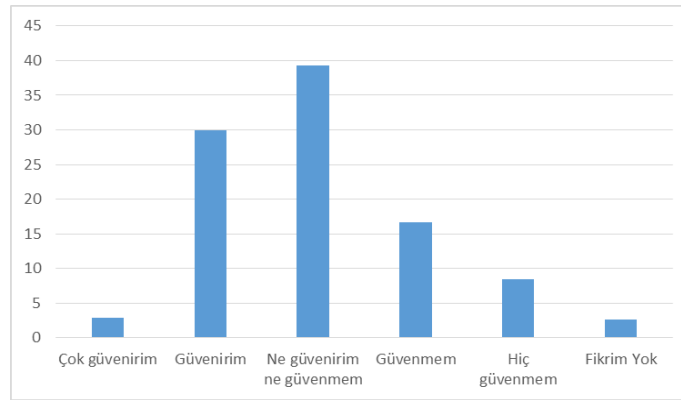
Tablo 3. Örneklem Grubunun Komşuları/Yurttaki Diğer Kızları Tanıma Durumu

Komşuları/Yurttaki Diğer Kızları Tanıma	Sayı	%
Tamamını tanırım	51	14,8
Çoğunlukla tanırım	129	37,4
Sadece birkaçını tanırım	146	42,3
Hiç tanımam	19	5,5
Toplam	345	100,0

Tablo 3’e göre örneklem grubunun önemli bir bölümünün –en azından tanışıklık düzeyinde- komşuluk ilişkileri kurduğu görülmektedir. Komşularının tamamını tanıyanların oranı %14,8’ken, “*çoğunlukla tanırım*” cevabını verenlerin oranı % 37,4’tür. Komşularının *yalnızca birkaçını tanıdığını* ifade edenlerin oranı ise %42,3’tür. “*Hiç tanımam*” diyen

katılımcıların oranı sadece %5,5'tir. Bu oranlar, Konya'da üniversiteli öğrencilerle komşuluk ilişkileri kurulduğunu göstermektedir. Sosyal dayanışma ilişkilerini olumlu etkileyen bu durumun, kent güvenliğinin sağlanması ve suç korkusunun azaltılması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

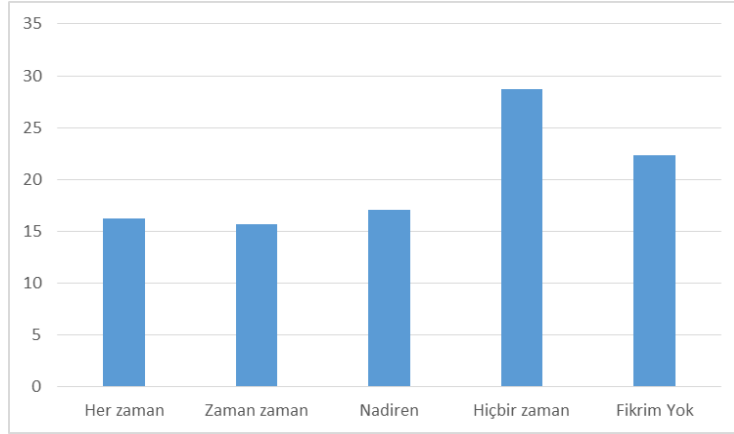
Konunun önemli bir boyutunu da komşulara güvenme durumu oluşturmaktadır. Katılımcıların risk algıları üzerinde belirgin bir etkisi olan güven duygusunun önemine binaen, komşularına veya (yurtta kalıyorlarsa) yurttaki diğer kızlara ne kadar güvendiklerine ilişkin bir soru yöneltilmiştir.

Grafik 2. Örneklem Grubunun Komşulara (Yurttaki Diğer Kızlara) Güvenme Durumu

Örneklem grubunun önemli bir oranının (%38) soruya *çekimser* kaldığı görülmektedir. Bu bulgu, öğrencilerin komşularını tanırsalar da güven duyma noktasında çekimser kaldıklarının belirgin bir göstergesidir. Öte yandan komşularına *çok güvendiğini* belirtenlerin oranı (%2,9) oldukça düşüktür. “*Güvenirim*” cevabını veren katılımcıların oranı %29,9’dur. Buna karşın, *hiç güvenmediğini* belirten katılımcıların oranı (%8,3) da azımsanmayacak düzeydedir. Bu bulgular üniversiteli kız öğrencilerin komşularına karşı güvensizlik duygusu içinde olduklarını göstermektedir.

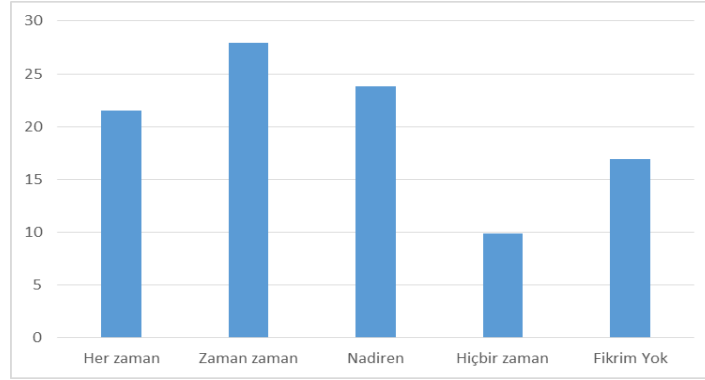
Komşulara karşı duyulan güven algısıyla ilişkili bir başka konu da toplumsal denetim mekanizmasının varlığıdır. Toplumsal denetim mekanizmasının varlığı, suç korkusunu azaltan önemli etkenlerden biridir. Bir yandan gençlerin “mahalle baskısı” hissetmelerine neden olan bu mekanizma, diğer yandan da onların güvenlik algılarını güçlendirmekte, bilinmeyene karşı bir koruma kalkanı oluşturmakta ve bu yolla suç korkusunun yaşanmasına engel olmaktadır. Bu nedenle katılımcılara; “*Mahallenize/sokağınıza gelen bir yabancı mahalleli tarafından kolaylıkla fark edilir mi?*” sorusu yöneltilmiştir.

Grafik 3. Örneklem Grubunun Yaşadığı Yere Gelen Bir Yabancıнын Fark Edilme Durumuna İlişkin Algısı

Grafik 3'te görüldüğü gibi, örneklem grubunun önemli bir bölümü (%28,7) yaşadıkları çevreye gelen bir yabancıнын *hiçbir zaman fark edilemeyeceğini* düşünmektedir. Bu orana yakın bir oranda katılımcı (%22,3) da bu konuda bir *fikri olmadığını* ifade etmiştir. Örneklem grubu içinden yalnızca %16,2'lik bir kesim, “*her zaman fark edilir*” cevabını vermiştir. Bu da, Konya’da geleneksel mahalle kültürünün önemli ölçüde yitirildiğinin işareti gibidir. Özellikle son yıllarda aldığı yoğun göç nedeniyle, kentin homojen toplum yapısının dönüşmesine eşlik eden kentsel dönüşüm uygulamaları ve konut alanında yaşanan “rantsal dönüşüm”le (Hatiboğlu Eren, 2015, s. 356) birlikte kent dokusunun önemli ölçüde değişime uğraması (Ergun ve Gül, 2010) , belirgin bir biçimde geleneksel mahalle yapısını tahrip etmiş görünmektedir.

Geleneksel mahalle anlayışı içinde, bir yabancıнын fark edilmesi gibi, o yerde yaşanan huzuru bozan hırsızlık, taciz ya da kavga gibi olaylarda mahallelinin müdahil olması ve olayın yatıştırılmasında önemli bir rol üstlenmesi, suçun ve suç korkusunun ortaya çıkmasında “engelleyci” bir durumu oluşturmaktadır. Nitekim çalışmanın önceki kısımlarında da belirtildiği gibi, toplumsal kaygı perspektifinin önemli bir boyutunu mahalle ya da yaşanan çevreye ilişkin algı oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle, katılımcılara yaşadıkları yerde huzuru bozan bir olaya müdahale edilip edilmediği sorulmuştur.

Grafik 4. Örneklem Grubunun Yaşadığı Yerde Huzuru Bozan Bir Olaya Müdahale Edildiğine İlişkin Algısı

Grafikte 4’te görüldüğü gibi, örneklem grubunun yaşadığı çevrede meydana gelecek bir olaya *müdahale edileceğine ilişkin algısı* yüksektir (%73,2). Bu algının da, öğrencilerin risk algısını azalttığı ifade edilmelidir. Ancak katılımcılardan sadece beşte biri (%21,3) “*her zaman*” cevabını vermiştir. Buna karşın, örneklem grubu içinden yaklaşık bir oranda (%16,9) katılımcının ise “*hiçbir zaman*” cevabını vermiş olması da dikkate değerdir.

Örneklem Grubunun Suç Korkusunun Analizi

Üniversiteli kız öğrencilerin hangi tür suçlara maruz kalmaktan korktuklarını belirlemek üzere, derecelendirmeli bir ölçek kullanılmıştır. Buna göre örneklem grubunun ciddi oranda kentte suç korkusu hissettikleri, bunların da ağırlıklı kısmını şahsa yönelik suçların oluşturduğu görülmektedir. Bu suçlardan ilki *cinsel saldırıya uğrama korkusudur*. Cinsel saldırıya uğrama korkusunu sırasıyla; *fiziksel saldırıya uğramak*, *gaspa/kapkaça uğramak*, *evdeyken eve hırsız girmesi* ve *kaçırılmak* gibi suçlar oluşturmuştur. En az korkulan suçlar dahi tehdit ve hakaret edilmek (3,54) ve dolandırılmak (3,59 ortalama değer ile) Türkiye ortalamasının (3,52) (Sipahi, 2016) üzerinde bulunmuştur (Sipahi ve Örselli, 2016). Örneklem grubunun suç korkuları üzerinde etkili olan faktörler ise aşağıdaki gibidir.

Grafik 5. Suç Korkusu Üzerinde Etkili Olan Faktörler

Örneklem grubunun suç korkusu üzerinde etkili olan faktörleri belirlemeye yönelik olarak 5’li likert ölçeğine göre formüle edilmiş sorudan elde edilen bulgular; “*Hiç etkili değil*” seçeneğinden, “*çok etkili*” seçeneğine kadar (1’den 5’e kadar) derecelendirilmiş ve 2,96 ile 3,91 arasında değişen puanlar elde edilmiştir. Buna göre, suç korkusu üzerinde en etkili olan faktörler 3,91 puan ile “*kentin tekin olmayan bölgeleri*” ve aynı puanla “*suçluların varlığı*” ve 3,87 puanla “*kanunların caydırıcı olmaması*”dır. Bu cevaplar, örneklem grubunun kentte suçluların ve güvensiz bölgelerin varlığına ilişkin algılarının yüksek olduğunu ve toplumsal düzensizliklerin onların suç korkularını tetiklediğini göstermektedir.

Yine, toplumsal kaygı perspektifinden değerlendirilebilecek olan faktörlerden 3,75 puanla “*Suriyeliler*” ve 3,76 puanla “*çeşit çeşit insanın bu kentte yaşıyor olması*” olarak belirlenmiştir. Bu bulgular, örneklem grubu tarafından Konya’nın demografik yapısında önemli bir değişim yaşandığı algısı oluştuğu ve bu algının da tedirgin ettiği sonucuna varmak yerinde bir tespit olacaktır.

Değerlendirme ve Sonuç

Suç korkusunun ayrıntılı bireysel analizlere ve makro ölçekli toplumsal analizlere konu olduğu ölçüde bölgesel ve mahalle düzeyinde analizlere de konu olması gerektiğine dikkat çeken Toplumsal Kaygı Perspektifi bu çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmuştur.

Bu bağlamda çalışma, kaybolmakta olan mahalle kültürü, kentsel ayrışma ve dönüşümün beraberinde getirdiği sosyo-mekânsal sorunlar gibi olgular nedeniyle etkisini her geçen gün daha da artıran suç korkusunu, kentin dezavantajlı kesimlerinden biri olan üniversiteli kız öğrenciler üzerinden analiz etmeyi hedeflemiştir. Çalışma için Konya kenti seçilmiş olup, kentin öğrencilere sunduğu/sunamadığı olanaklar üzerinden, diğer bir anlatımla, dolaylı olarak suç korkusuna zemin hazırlama potansiyelinden ziyade, yaşadıkları çevre ekseninde, öğrencilerde oluşan risk algısına odaklanılmıştır.

Gerçekleştirilen alan araştırmasının bulguları şu şekilde özetlenebilir:

- Örneklem grubu ağırlıklı olarak ailesiyle ya da yurttan yaşadığından, kendi başına ya da arkadaşlarıyla evde kalanlara göre, yaşadıkları ortamları daha “güvenli” olarak algılamak olasıdır. Buna karşın, kendini evde/yurttan (yalnızken) güvende hissedilenlerin oranı ancak örneklem grubunun yarısı kadardır. Diğer bir ifade ile üniversiteli iki kız öğrenciden ancak biri yalnızken kendini güvende hissettiğine ilişkin fikir beyan etmiştir.
- Örneklem grubunun yüzeysel ya da tanışıklık düzeyinde de olsa komşularıyla ilişki kurdukları belirlenmiştir. Bu bulgu da öğrencilerin yaşadıkları yerlerde sosyal ilişki ağlarından haberdar olmaları ve bir biçimde o ağa dâhil olabildiklerini göstermektedir. Bu durumun, onların yaşadıkları yere ilişkin risk algılarını azaltması beklenen bir durumdur.
- Komşuluk ilişkilerinin kurulduğu yerlerde, mahalle dayanışması ve toplumsal denetim mekanizmalarının oluşması olasıdır. Söz konusu denetim mekanizmasının belirgin bir göstergesi de mahalleye ya da yaşanan yere gelen bir yabancıya fark edilme durumudur. Örneklem grubunun, yaşadığı yere gelen yabancıların fark edilme olasılığına ilişkin değerlendirmeleri ilginç bir bulgu ortaya koymuştur. Öğrencilerin, yaşadıkları yere gelen bir yabancıya asla fark edilmeyeceğine ilişkin algısı oldukça güçlüdür. Bu durum da Konya’da geleneksel mahalle kültürünün giderek yitirildiğini, toplumsal yapının farklılaştığını ve toplumsal denetim mekanizmalarında belirgin bir aşınmanın varlığını işaret etmektedir. Söz konusu aşınma ve farklılaşma durumunun, öğrencilerin risk algısını artırması beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir.
- Örneklem grubu, yaşadıkları yerde bir suç işlendiğinde mahallelinin bir biçimde suça müdahale edileceğine ilişkin algısının güçlü olduğu gözlemlenmiştir. Bu algı, başına bir şey

geldiğinde, mahalleden birinin ona yardım edeceğine ilişkin beklenti oluşturduğundan, öğrencilerin suç korkusunu azaltıcı bir etki yarattığı ifade edilebilir. Yine öğrencilerin önemli bir bölümünün suç olaylarında toplumun yardımcı olacağına ilişkin beklentisi olduğu bulunmuştur. Suç olaylarında *toplumun hiç yardımcı olmadığını* düşünen az sayıdaki katılımcıya bunun nedeni sorulduğunda, önemli bir kısmının “*insanların başının derde girmesinden korktukları için*” cevabını verdikleri görülmüştür.

- Örneklem grubunun hangi suçlardan korktuğuna ilişkin olarak yöneltilen sorudan elde edilen bulgu da beklenildiği gibi en çok korkulan suç *cinsel saldırıya uğrama korkusu* olmuştur. Özellikle kendileri gibi bir üniversite öğrencisi olan Özgecan Arslan cinayetinin önemli ölçüde katılımcıların suç korku düzeylerini artırdığı gözlemlenmiştir.
- Katılımcılara suç korkularını artıran faktörler sorulduğunda; *kentin tekin olmayan bölgeleri, suçluların varlığı ve kanunların caydırıcı olmadığı* şeklinde verilen cevapların öne çıktığı görülmektedir. Verilen cevaplardan, kentte güvensiz bölgelerin varlığı konusu kadar kurumlara ve kanunlara olan güven sorunu da dikkat çekmektedir. Toplumsal kaygı perspektifi bağlamında; verilen *Suriyeliler ve çeşit çeşit insanın Konya’da yaşıyor olması* şeklindeki cevapların, demografik yapıdaki değişimin ve kentin kalabalıklaşmasıyla birlikte heterojenleşmesinin, üniversiteli kız öğrencilerin ağırlıklı bir bölümünün suç korkularını artırdığı gözlemlenmiştir.

Elde edilen bulgular ışığında, Konya’da öğrenim görmekte olan üniversiteli kız öğrencilerin belirgin bir suç korkusu hissetmelerine karşın, öğrencilerin yaşamlarını güvenli ortamlarda devam ettirdikleri, komşuluk ilişkilerine bir biçimde dâhil oldukları görülmüştür. Her ne kadar kentin kalabalıklaşması, toplumun farklılaşması, mahalle kültürünün yitirilmiş olması gibi etkenler, öğrencilerin risk algılarını artırıyorsa da, onların *kentte huzuru bozan olaylarda insanların müdahale edeceğine ilişkin inançlarını* kaybetmemiş olmaları, sözü edilen algıyı azaltması açısından anlamlıdır.

Kaynakça

- Bal, H. (2013). Suç Sosyolojisi. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Dönmezer, S. (1981). Kriminoloji. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Ergun, C. ve Gül, H. (2010). Barınma hakkının ihlal edilme sürecinde kentsel dönüşüm projeleri, *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*, Denizli (359-378).
- Ferraro, K. (1995). The Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk. New York: State Univ. Of New York Press.
- Gerber, M.M. vd. (2010). Insecurities About Crime in Germany, Austria and Switzerland: A Review Of Research Findings”. *European Journal of Criminology*, 7 (2), 141-157.
- Gökulu, G. ve Hosta, N. (2013). Basında Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin Analizi: Hürriyet, Sabah ve Posta Gazeteleri Örneği (2005-2008). *The Journal of Academic Social Science Studies*. 6 (2), 1829-1850.
- Hatiboğlu Eren, B. (2015). Barınma hakkı ve toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmaları ışığında kentsel dönüşüm: Ankara-Aktaş mahallesi örneği, *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*, Denizli (347-363).
- Kalaycı, A. R. (2015). Gündelik Yaşam, Medya ve Suç, HEGEM Vakfı Yayını (Ed.), Gündelik Hayat Sosyolojisi Açısından Suç ve Suç Korkusu (s. 33-36). Ankara.
- Kanan J.W. ve Pruitt, M.W. (2002). Modeling Fear of Crime and Perceived Victimization Risk: The (In)Significance of Neighborhood Integration. *Sociological Inquiry*. 72(4), 527-548.
- Keleş, R. ve Mengi, A. (2017). Kent Hukuku, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kimbrow, R. T. ve Schachter, A. (2011). Neighborhood Poverty and Maternal Fears of Children’s Outdoor Play. *Family Relations*, 60(4), 461-475.
- Özcan, N. (1994). “Şiddete Dayalı Olmayan Sapmış Davranışlar ve Aile Kurumu”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. (11): 149-158.
- Öztürk, M (2015, Summer). “Medya ve Suç Korkusu Arasındaki İlişki”. *International Journal of Social Science*. 36(2), 251-264.
- Pain, R. (2001). Gender, Race, Age and Fear in the City. *Urban Studies*. 38 (5-6), 899-913.
- Ross C. E ve Jang, S. J. (2000). Neighborhood Disorder, Fear and Mistrust: The Buffering Role of Social Ties With Neighbors. *American Journal of Community Psychology*, 28, 401-420.
- Sipahi, E.B. (2016). Suç Korkusu, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sipahi, E.B. ve Örselli, E. (2016). Kentin inci(nebilir)leri: Konya’da üniversiteli kız öğrencilerin suç korkuları üzerine bir araştırma, Y. Şahin vd. (Ed.), 4. *Uluslararası Kentsel ve Çevresel Sorunlar ve Politikalar Kongresi*, (s. 125-146) İstanbul.
- Taylor, H. B. ve Hale, M. (1986). Testing Alternative Models of Fear of Crime. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 77(1), 151-189.
- Warr, M. (1985). “Fear of Rape Amongst Urban Women”. *Social Problems*. (32), 238-250.
- Wyant B. (2008). Multi-level Impacts of Perceived Incivilities and Perceptions of Crime Risk on Fear of Crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 45, 39-64.

Kadın Başbakan Tansu Çiller Döneminde Kadına Politikası: Temel Yasalar Üzerinden Bir Değerlendirme

Received/Geliş: 06/07/2017
Accepted/Kabul: 22/11/2017

Yasemin MAMUR IŞIKÇI*
Hayriye ŞENGÜN **

Öz

Dünyada İnsan haklarının ve sosyal demokrasinin gelişmesi kadın haklarına verilen önem ile doğrudan ilişkili bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında kadın hakları ile ilgili sorunların çözümüne yönelik çabalara yönelmek hükümetler açısından kaçınılmaz bir görevdir. Genel olarak, kadınların siyasal alanda etkin bir şekilde temsillerinin sağlanması bu yöndeki çabaların artacağı yönünde bir umut uyandırmaktadır. Ancak kadınların aktif siyaset alanında göstermiş oldukları eğilimler bazen de bu yöndeki umutları boşa çıkarmaktadır. Bu araştırmada söz konusu bu durum Türkiye'nin şimdiye kadar ki tek kadın başbakanı unvanını taşıyan Tansu Çiller örneğinde döneminde çıkarılan temel yasalar üzerinden açıklanmıştır. Araştırma, literatüre dayalı araştırmalar bağlamında tarihsel ve betimsel yöntemler kullanılarak yapılandırılmıştır. Araştırma ülkenin tek başbakan konumundaki bir liderin kadın politikalarına bakış açısını ortaya koyması ve kadın haklarına yönelik politika başarısızlıklarını kadın siyasetçilerin politika yapma tarzı ile ilişkilendirmesi bakımından önem taşımaktadır

Anahtar kelimeler: Kadın hakları, Tansu Çiller, yasal düzenlemeler, Siyasi yaşam

* Yrd. Doç. Dr. Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

** Yrd. Doç. Dr. Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

Female Prime Minister Tansu Çiller's Policy on Women: An Assessment Based on Basic Laws

Abstract

The development of human rights and social democracy in the world is directly related to the importance given to women's right, s. From this point of view, it is an inevitable task for governments to tackle the struggle to solve the problems of women's right, s. In general, the provision of women's representation in the political arena effectively proves the hope that these efforts will increase. However, women's tendencies in active politics sometimes dismiss prospects in this direction. In this research, this situation is explained by the basic laws issued during the period of Tansu Çiller, which is the only woman prime minister of Turkey until now. The research is structured using historical and descriptive methods in the context of literature based research. It is important for the research country to set a single prime minister's point of view on women's policies as well as to link policy failures for women's rights with the politics of women politicians

Keywords: Women's Rights, Tansu Çiller, Legal Regulations, Political Life

Giriş

İnsan haklarının gelişim seyrinde kadın hakları ayrı bir kategoriye oluşturmamakla birlikte geleneksel olarak pek fazla önemsenmemiştir. Kadın hakları ancak 20. yüzyılın yarısından sonra gelişmeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren, özellikle uluslararası alanda bu konuda bir hareketlenme olmuştur. Kadın haklarının uluslararası gelişiminde, 1975 (Mexico City), 1980 (Kopenhag), 1985 (Nairobi), 1995 (Pekin) yıllarında gerçekleştirilen Dünya Kadın Konferansları önemli rol oynamıştır. Dünya Kadın Konferansları dışında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca özel oturumlar da yapılmıştır. Ayrıca, 1993 yılında toplanan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konferansı'nda, kadının insan hakları konusu ele alınmış ve kadın haklarının insan hakları çerçevesinde düşünülmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir (Dinçkol, 2005, s. 101-102).

Türkiye'de ise kadının insan hakları ihlallerinin hâlâ son derece yaygın olması dikkate çekmektedir. Bu durumun en büyük nedeni de ataerkil toplumsal yapıdır. Bu yapıyı Berktaş şöyle açıklamaktadır, s. *“Türk kültürü, erkek egemenliğini meşrulaştıran, ataerkil değerleri yücelten ve kadınları “kendi yerlerinde” tutan cinsel işbölümünü sorgulamasız benimseyen bir kültürdür ve kolayca tahmin edilebileceği gibi “kadınların yeri”, kadınların kendileri tarafından belirlenmiş değildir”* (Berktaş, 1994, s. 19, akt. Gedik, 2004, s. 209). Başka bir ifadeyle, kadınların, hangi alanlarda, ne ölçüde ve nasıl var olabilecekleri bu ataerkil kültür gereğince erkekler tarafından belirlenmektedir.

Bugün bütün dünyada, İnsan haklarının ve demokrasinin gelişmesinin kadının siyaset sahnesinde etkin bir şekilde yer almasına bağlı olduğu yönünde bir anlayış gelişmiştir. Türkiye'de de Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte kadınlar yasal olarak siyasal haklarına kavuşmuşlardır. Ne var ki, yasalarla tanınan hakların uygulamaya geçirilmesi erkek egemen anlayış çerçevesinde yeniden sınırlandırılmaktadır. Nitekim içinde Türkiye'nin de bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde kadının siyasal yaşamda nasıl ve ne kadar var olabileceği de yine erkekler tarafından belirlenmektedir. Bu kültürde kadın, erkek egemen anlayışın ortaya koyduğu kurallara uyduğu ölçüde oyunda yer alabilmektedir. Bu kurallar ise kadını siyasi alanda kalabilmek için iki türlü davranmaya zorlamaktadır; Kadınlar, ya bu alandaki erkek hegemonyasını kabul ederek erkek siyasetçilerin uğraşmak istemedikleri ve önemsemedikleri işlerde onların işlerini kolaylaştırıp başarılarını artırmak suretiyle faaliyet göstermektedirler. Ya da, birinci yola göre daha az tercih edilse de kadınlar, kadın kimliklerini siyasetçi kimliklerinin arkasına saklayarak erkek gibi politika yapmayı da tercih edebilmekte ve bu durumda kadın sorunları ile pek ilgilenmemektedirler. Kadınların aktif politika alanında göstermiş oldukları bu

davranışlar ise kadın sorunlarının çözümü ve kadın haklarının gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kadınların siyasal alanda etkin bir şekilde yer alması kadınlarla ilgili, ekonomik ve toplumsal alanda gözlemlenen dengesizliklerin giderilmesi açısından umut verici olabilir. Bu çalışmada, kadın bir siyasal lider, aynı zamanda Türkiye'nin Cumhuriyet tarihinin tek kadın başbakanı olarak Tansu Çiller'in kadın haklarına yönelik ilgisi ve bakış açısı dönemindeki yasal düzenlemeler üzerinden belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma ülkenin tek başbakan konumundaki bir liderin kadın politikalarına bakış açısını ortaya koyması ayrıca da, kadın haklarına yönelik politika başarısızlıklarını kadın siyasetçilerin politika yapma tarzı ile ilişkilendirmesi bakımından önem taşımaktadır. Literatüre dayalı araştırmalar bağlamında bu çalışmada tarihsel ve betimsel yöntemler kullanıldığı bu araştırma konu ile ilgili değerlendirmelerde bulunmak üzere üç bölüm üzerine yapılandırılmıştır. Birinci bölümde Türkiye'de kadın haklarının gelişimi ve Türk kadının siyasal hayata girme süreci açıklanmıştır. İkinci bölümde Tansu Çiller'in hayat hikâyesi ve siyasi yaşamı anlatılmıştır. Son bölümde ise Tansu Çiller'in kadın politikalarına olan bakış açısı dönemindeki yasal düzenlemeler üzerinden analiz edilmiştir.

Literatür tarandığında araştırmanın konusu ile doğrudan ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte, Altındal (2009), Deniz (2007) ve Çakır (2013)'ın yapmış oldukları çalışmalar kadınların aktif siyaset içindeki davranışlarını açıklamaları açısından önem taşımaktadır. Demirkürek (2011), Cizre (2008) ve Bildirici (1998)'nin yapmış oldukları çalışmalar ise bu araştırmanın konusu olan Tansu Çiller'in politik hayatta sergilemiş olduğu siyasetçi kimliğini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Türkiye'de Kadın Haklarının Tarihsel Gelişimi

Türkiye'deki kadın hareketinin gelişim süreci Cumhuriyet Dönemi öncesinde monarşiden demokrasiye geçiş sürecinde II. Meşrutiyet döneminde başlamıştır. Geleneksel temeller üzerinde kurulu Osmanlı Devleti'nin modernleşmesinde öncülük edecek yapısal değişimlerin gündeme geldiği bu dönemde; Osmanlı siyasal yapısı, farklılaşma, merkezileşme, laikleşme, özgürleşme sürecine girmiştir. Osmanlı kadınının konumu, modernleşmeye paralel olarak değişmeye başlamıştır (Çakır 2013 , s.59). Bu dönemde kadınlar çeşitli kadın dernekleri kurarak ve kadın dergileri çıkararak hemcinslerini eğitmeye çalışmışlar aynı zamanda seslerini iktidara duyurma mücadelesi vermişlerdir.

Bu çabaların sonucu olarak bu dönemde öncelikle, 1847 yılında kız ve erkek çocuklara eşit miras hakkı tanıyan İrade-i Seniyye yayımlanmıştır. 1858 Arazi Kanunnamesinde mirasın kız ve erkek çocuklar arasında eşit olarak paylaşılacağı hükme bağlanmış ve böylece kadınlar

ilk kez miras yoluyla mülkiyet hakkı kazanmıştır. (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü web sayfasından akt. Gökçimen, 2008, s. 11) Tanzimat'tan sonra çok sınırlı biçimde de olsa, kadınların eğitim ve çalışma yaşamına girmesine yönelik bazı adımlar atılmıştır. 1869'da Kız Sanat Okulu (İnas Sanayi Mektebi), 1870'de Kız Öğretmen Okulu (Dar-ül Muallimat) açılmış ve böylece ve kız çocuklarının ilk ve ortaokul (iptidai ve rüştiye) eğitimi görmeleri mümkün olmuştur (Kurnaz, 1992, s.39-51).

Kadınların hak arayışları, İkinci Meşrutiyet'in Temmuz 1908'de ilanından sonra daha da artmıştır. Bu döneme kadar olan kadın hareketinin öncüleri ve sözcüleri genellikle erkekler olmuştur (Turan, 1995, s.239-240). Ancak bundan sonra ki süreçte kadınlar bizzat kendileri hak arayışlarına girmişler ve örgütlenmişlerdir. Öyle ki bu dönemde, kadınların, çıkardıkları dergi ve gazeteler çoğalmış; kadınlar pek çok dernekte faaliyet göstermiş, eğitim olanaklarından daha fazla yararlanmaya başlamış, hatta siyasal partilerde faal olmuşlardır. (Tekeli, 1982a, s. 198).

“Türk kadınının toplumdaki konumunu ve rolünü belirleyen en önemli dönem ise 1919-1923 yılları arasında Mustafa Kemal önderliğindeki Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşanmıştır. Kadın açısından bakıldığında, bu savaşa “Kadının Kurtuluş Savaşı” adı da verilebilir” (Doğramacı, 2009, s.152). Kadınlar kurdukları cemiyetlerle; mitingler ile ve bildirimler yayınlarak işgalleri kınamışlardır savaş sırasında hem cephe gerisinde hem de cephede ön saflarda savaşmışlardır.

Bu dönemde önemli bir gelişme 1926 tarihinde İsviçre Medeni Kanunu'nu temel alan 743 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesidir. Yeni Medeni Kanun, kadınıla erkeği yasa önünde eşit tutuyor, çok eşliliği ve vekâletle evlenmeyi yasaklıyor, evlenme yaşı olarak kızların 18 yaşını bitirmesini şart koşuyordu. Boşanma, velayet ve miras konularında kadınlara erkeklerle eşit haklar tanımıştı.

1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmasından sonra 1980'lere kadar kadın hakları konusunda kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında Türk siyasi hayatını sekteye uğratan iki darbe döneminin etkisi büyüktür. Bu alandaki esas canlanma 2000'li yıllardan sonra olmuştur. 01 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren yeni 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ile 1926'dan 2001 yılına kadar hiç değiştirilmeden gelen 743 sayılı Türk Medeni Kanunu (TMK)'nda kadın lehine değişiklikler yapılmıştır. Yeni Medeni Yasanın yürürlüğe girmesi ile resmi nikâh olmadan dini nikâh yapılması yasaklanmış, erkeğin aile reisliğine son verilmiş, boşanma durumunda evlilik süresince edinilen malların ortak paylaşılacağı karara bağlanmış ve bu kanuna dayanarak Aile Mahkemeleri 2003 yılında kurulmaya başlanmıştır. 2004 yılında kabul edilen Yeni Türk Ceza Kanunu'na göre evlilik içi tecavüz ve cinsel saldırı açıkça suç olarak tanımlanmış ve tecavüze uğrayan genç kızların tecavüzcüsü ile evlenmesi halinde tecavüz edenin cezadan kurtarılmasına yol açan düzenleme

kaldırılmış, töre cinayetlerine de ağırlaştırılmış müebbet cezası getirilmiştir. 2003 yılında 4857 sayılı İş Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılarak kadınların çalışma hayatına katılımını arttıracak düzenlemeler de getirilmiştir.

Söz konusu bu değişiklikler, Avrupa Birliği Müktesebatına uyum amacıyla yapılmıştır. 1999 Helsinki Zirvesinde Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesinden sonra, Avrupa Birliğine tam üyelik için temel şart olan Kopenhag Siyasi Kriterlerini karşılamak üzere Türkiye büyük bir reform süreci içine girmiştir. Bu kapsamda Türkiye'de çeşitli anayasal, yasal ve idari düzenlemeler yapılmıştır (Kuyaksil, 2009, s. 347). Ne var ki kadın hakları alanında sağlanan bu kazanımlar 1991 yılında kurulan Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığının 08.06.2011 tarihinde yayınlanan kararname ile bakanlar kurulu listesinden çıkartılarak, yerine "Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı" kurulması ile bir nebze geri alınmıştır.

Türkiye'de Kadının Siyasal Yaşama Katılma Süreci

Batıda kadınlar ilk olarak oy hakkını–dünyada ilk kez- ABD'de Wyoming eyaletinde 1890 yılında elde etmişlerdir. Ardından 1893'te Yeni Zelanda'da kadınlara oy hakkı verilmiş, bu durum Batı toplumlarına örnek oluşturmuştur (Kışlalı, 1994). Ne var ki bu hakkın politika yaşamda uygulanması ve yaygınlaşması 30 yıl sonra ancak kadınların vermiş oldukları mücadeleler sonrasında gerçekleşmiştir. Tekeli (1982b) Türkiye de kadınların batılı kadınların yürüttüğü eşit haklar mücadelesine benzer bir mücadele sürdürmemiş, sorunların çözümünü yöneticilerden beklemiş olduklarını ifade etmektedir.

Siyasal haklar konusunda ilk gelişme, 3 Nisan 1930'da kabul edilen Belediye Kanunuyla gerçekleşmiştir. Bu kanunla, kadınlara belediye seçimlerinde oy kullanma ve seçilme hakkı tanınmıştır. Kadınlar bu tarihten kısa süre sonra 26 Ekim 1933'te, 1924 tarihli Köy Kanunu'nun 20. ve 25. maddelerinde yapılan değişiklikle muhtar ve ihtiyar meclisi seçimlerinde, oy kullanma ve seçilme hakkını kazanmışlardır (Yüceer,2008, s.141). 5 Aralık 1934'te ise Türk kadınına seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.

İlk olarak seçme ve seçilme hakkını kullandıkları 8 Şubat 1935 yılında yapılan seçime; kadınlar, hem seçmen hem de aday olarak büyük ilgi göstermişlerdir. Özellikle büyük şehirlerde katılım % 80'lere ulaşmış ve oy kullanan kadınların oranı, % 48'i bulmuştur. Bu durum, hem demokratik katılım hem de kadınların siyasal haklarına sahip çıktığını gösteren önemli bir gelişmedir (Yüceer,2008, s.146).1935 yılı seçimlerinde ise, 18 kadın meclise girmiştir. Kadınların seçilme hakkını kazanmasında Atatürk'ün çok emeği vardır. Ne yazık ki O'nun ölümünden sonra meclise girebilen kadın sayısı gittikçe düşmüştür. Gerçekten, 1939'da 15'e, 1943'de16' ya, 1946' da 9'a, 1950' de 3'e, 1954' de 4'e, 1957'de 8'e düşen bu sayılar, 1961 Kurucu Meclisinde 4, 1962 Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde toplam 5, 1964' de 6, 1965' de 8, 1969' da 5, 1973'de 6, 1977' de 4 olarak düşük seviyesini devam ettirmiştir. 1990'lı

yıllarda biraz yükselen bu rakamlar 1995' de 13, 1999' da 25, 2002' de 24, 2007'de 50 olmuştur (Demir, 2008, s. 13-14). Bununla birlikte özellikle 2007 ve 2011 seçimlerinde kadının mecliste temsili açısından istatistiksel olarak ciddi bir artış olmuştur (bkz. Tablo 1).

Tablo1: Türkiye’de Kadın Milletvekili Oranları

Sıra No	Seçim Yılı	Parlamentodaki Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Toplam İçindeki Kadın Milletvekili Oranı %
1	1935	395	18	4.6
2	1939	400	15	3.8
3	1943	435	16	3.7
4	1946	455	9	2.0
5	1950	487	3	0.6
6	1954	535	4	0.7
7	1957	610	7	1.1
8	1961	450	3	0.7
9	1965	450	8	1.8
10	1969	450	5	1.1
11	1973	450	6	1.3
12	1983	400	12	3.0
13	1987	450	6	1.3
14	1991	450	8	1.8
15	1995	550	13	2.4
16	1999	550	22	4.0
17	2002	550	24	4.4
18	2007	550	50	9.1
19	2011	550	79	14.4

Kaynak, s. (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012, s. 30)

Bununla birlikte, meclisteki kadın erkek oranına ve dünyada kadının parlamentolarda temsil oranlarına bakıldığında, 2007 ve 2011 seçimlerinde yaşanan bu artışın tek başına yeterli gelişme olmadığı görülecektir. Birleşmiş Milletler ve Parlamentolar Arası Birlik’in ‘Ulusal Parlamentolarda Kadın Temsil Oranları’ çalışmasında Türkiye, kadın temsil oranları bakımından dünya sıralamasında 193 ülke arasında 133. sırada yer almaktadır (bkz. Tablo 2).

Tablo 2: Ulusal Parlamentolarda Kadın Temsil Oranı Dünya Sıralaması (2012)

Ülke	Seçim Yılı	Sandalye	Kadın Milletvekili	Kadınların Meclisteki Oranı
1. Ruanda	2013	80	49	61.3%
Bolivya	2014	130	69	53.1%
Küba	2013	612	299	48.9%
İzlanda	2016	63	30	47.6%
Nikaragua	2016	92	42	45.7%
İsveç	2014	349	152	43.6%
Senegal	2012	150	64	42.7%
Meksika	2015	500	213	42.6%
Finlandiya	2015	200	84	42.0%
Türkiye	2015	549	80	14.6%

Kaynak,: IPU İstatistikleri [http, s.//www.ipu.org/wmn-e/classif.htm](http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm) (Mayıs, 2017)

12 Mart 1971 Silahlı Kuvvetler muhtırasının ardından 19 Mart'ta Nihat Erim'in kurduğu 33. Hükümette ilk kadın bakan Türkan Akyol görev almıştır. 1990'lardan itibaren kadın bakanların sayıları artarken 1996'da dört kadın bakana ulaşılmıştır. Ne yazık ki, "Türkiye'de diğer ülkelerden farklı olarak, erkek söylemi ile seçilen kadınlar daha üst mevkilere gelme imkânı bulmuşlardır. Yalnızca sosyal hizmet, kadın hakları, sağlık gibi ev içi rollerin uzantısı bakanlıklarla sınırlandırmadıkları, ekonomi, çalışma, iç işleri, dış işleri gibi sorumluluklar aldıkları görülmüştür"(Deniz, 2007, s. 6)

Tansu Çiller'in Yaşamı ve Başbakanlık Dönemi

Tansu Pembe Çiller, Gazeteci Hüseyin Necati Çiller ile Muazzez Çiller'in tek çocuğu olarak, 24 Mayıs 1943 günü İstanbul'da dünyaya gelmiş ancak doğum kaydı 23 Ekim 1943 olarak gerçekleşmiştir. Bu tarih daha sonra, Tansu Çiller'in babası Hüseyin Necati'nin Bilecik Valiliği sırasında 23 Ekim 1944 olarak değiştirilmiştir (Bildirici, 1998, s. 48-49).

Ortaöğrenimini Arnavutköy Kız Koleji'nde tamamlayan Çiller, Boğaziçi Üniversitesi'nde Ekonomi Bölümü'nü bitirmiştir. Doktorasını Connecticut Üniversitesi'nde veren Çiller, Yale Üniversitesi'nde de doktora sonrası çalışmalarını devam ettirmiştir. 1978 yılında doçent, 1983 yılında profesör olan Tansu Çiller, Boğaziçi Üniversitesi ve çeşitli üniversitelerde görev yapmıştır. 1990 yılı Kasım ayında Doğru Yol Partisi'nde politikaya giren Çiller, pek fazla siyasi tecrübesi olmamasına rağmen, doğrudan partinin liderliğine yükselmiştir

(Cizre, 2008,, s. 227). Çiller, 1993–2002 yılları arasında Doğru Yol Partisi genel başkanlığı, 1996–1997 yılları arasında Başbakan yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı, 1993–1996 yılları arasında da Başbakanlık görevini sürdürmüştür.

25 Haziran 1993'ten, 6 Mart 1996 tarihine kadar 50,51 ve 52. Cumhuriyet hükümetlerinde başbakanlık yapan Çiller, Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk ve tek kadın başbakandır. Tansu Çiller'in başbakanlığı döneminde Türk siyasi hayatına damgasını vuran birçok önemli olay yaşanmıştır. Çiller, hükümetin başına geçtikten çok kısa bir zaman sonra 2 Temmuz 1993'de Sivas, 6 Temmuz 1993'de ise Başbağlar katliamları olmuştur. Çiller, bu katliamlarda yaşananlara ilgisiz kalmakla eleştirilmiştir.¹ Döneminde yaşanan mali krizi aşmak için aldığı 5 Nisan Kararları ile Çiller'e olan tepkiler arttırmıştır. Nitekim Tansu Çiller'in imza attığı 5 Nisan Kararları kapsamında TL'de yüzde 51 oranla Cumhuriyet tarihinin 3. en büyük devalüasyonunu gerçekleştirildi. 5 Nisan Kararları ile birlikte uygulanan ekonomik tedbirler özellikle ücretli çalışanlar ve çiftçi kesimine ağır bir darbe vurmuştur. Bu nedenle 5 Nisan istikrar programı birçoklarına göre başarı getirmemiştir. Tansu Çiller, başbakanlığı döneminde 1995 Mart ayında imzaladığı, 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği Antlaşması ile de başarısı çok tartışılan bir siyasetçi oldu. Avrupa Birliği'ne tam üyelik süreci tamamlanmayan ve karar mekanizmalarında yer almayan Türkiye'nin, gümrük duvarlarını indirmesini ön gören bu anlaşma birçok çevre tarafından başarısız bulunmuştur. Çiller, iki yıldan fazla yaptığı başbakanlık döneminde iktidarı için gerekli takdiri toplayamamış ve 1995 genel seçimlerinde partisine %8 oy kaybettirmiştir. Hiçbir partinin hükümeti kurmak için yeterli milletvekili sayısına ulaşamadığı bu seçimlerde Refah Partisi birinci olarak çıkmıştır. Bu sürecin sonunda, Necmettin Erbakan'ın başbakanlığında 28 Haziran 1996'da RP-DYP koalisyonu şeklinde kurulan 54. Hükümette, DYP Genel Başkanı Tansu Çiller, Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olarak görev almıştır.

Bu dönemde, 3 Kasım 1996'da Balıkesir'in Susurluk ilçesi yakınlarında yaşanan trafik kazasında aynı araç içinde bulunan ve hayatını kaybedenlerin kimliği, kimi devlet kurumlarının ve kamu görevlilerinin yasadışı gruplarla ve çeşitli suçlar nedeniyle kanunen aranmakta olan kimi isimlerle işbirliği yaptığını ortaya çıkarmıştır. Dönemin İçişleri Bakanı Mehmet

¹Turgut Özal'ın ölümünden sonra Cumhurbaşkanı seçilen Süleyman Demirel'in yerine DYP Genel Başkanı seçilen ve Başbakan olan Tansu Çiller görevi devralalı henüz bir hafta olmuştu. Çiller'in Madımak Otel'i'nde yaşananların ardından söylediği sözler ise siyasi tarihin hafızasına yazıldı; "Çok şükür, otel dışındaki halkımız bir zarar görmemiştir." (Arslan, 2 Temmuz 2015)

Ağar, kazadan çok kısa bir süre sonra istifa etmiştir. Çiller, 26 Kasım 1996 tarihinde yapılan DYP Meclis Grubu konuşmasında kazayla ilgili olarak *"Bu millet uğruna, ülke uğruna, devlet uğruna kurşun atan da yiyen de her zaman bizim için saygıyla anılır. Onlar şerefli dirler..."* yorumunu yapmıştır (Milliyet, 27 Kasım 1996). Ne var ki Çiller'in savunması halk tabanında karşılık bulmadı. Kazanın ortaya çıkardığı hukuk dışı ilişkilere halk "Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık Eylemleri" ile tepki göstermiştir.

RP-DYP Koalisyonu kurulmasının ardından bu dönemde yaşanan irticai faaliyetler dolayısıyla 28 Şubat 1997 tarihinde düzenlenen Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında yanına işçi ve işveren sendikalarını da alan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin baskısı ile devlet aygıtı içinde yapılanan İslamcı hareketlerin temizlenmesine yönelik kararlar alınmıştır. Laiklik vurgusunun yapıldığı bu toplantı üzerine Necmettin Erbakan 18 Haziran 1997'de Başbakanlık görevinden istifa etmiştir. Ne var ki Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, hükümet kurma görevini, teamüllerin dışında olarak, o sırada TBMM'nin çoğunluğuna sahip olan DYP lideri Tansu Çiller yerine ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a vermiştir. Çiller, 3 Kasım 2002'de yapılan erken genel seçimlere kadar siyaset sahnesinde ana muhalefet lideri olarak kalmıştır. Bu seçimlerde DYP'nin seçim barajını aşamaması üzerine başkanlık görevinden istifa ederek siyasi kariyerine veda etmiştir.

Tansu Çiller'in Kadın Hakları ve Temel Yasalardaki Düzenlemelere İlişkin Yaklaşımı

Siyasette bir kadın başbakanın olması bu bağlamda önemlidir. Örtlek ve Tekelioğlu (2013, s.280-284) kadının her düzeyde yönetime faal katılımının kalkınma ve çağdaşlık hedeflerine ulaşmak için önemli olduğunu belirtmekle birlikte, kadınların siyasal temsilcisi olmak için sadece kadın olmanın yetmeyeceğini, çünkü siyasal alanda hak mücadelesinde bulunan kadınların biyolojik varlıklar olmayıp politik hakları için uğraşan politik bir grup olduklarını vurgulamaktadır. Yenilmez (2016) ise kadınların siyasal hayatta güçlenme sürecinin yalnızca güçsüz olmalarının nedenlerini anlamakla olmayacağını aynı zamanda baskıcı unsurları nasıl yenebileceklerini düşünmeleri ile gerçekleşeceğini ifade etmektedir.

Siyasete yeni soluk getireceği, farklı bir bakış açısını gerçekleştireceği beklentisi ile iktidar koltuğuna oturan Tansu Çiller, lideri olduğu Doğruyol Partisinin ideolojik temellerinden bağımsız davranmayı seçmemiş, muhafazakâr ideolojinin kadına bakışının tersi kararlar almamıştır. Tansu Çiller, yeni sağ'ın liberal politikalarının yaşam alanındaki engelleri kaldırmak üzere getirilen siyasetçi kimliği ile neo-liberal siyasi gündemin bir parçası olarak aile yanlısı siyaset ve 'ahlak' siyasetini (Hoggart, 2005, s. 257-258) her zamanki gibi, ön plana çıkardığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Dünyanın genelinde olduğu gibi Türkiye’de de kadınlar uzun yıllar boyunca siyaset sahnesinin temel aktörü olarak görülmemişlerdir. Özellikle 20. yüzyılda “insan haklarına” yönelik eşitlikçi söylemlerin artmasına paralel olarak kadının siyasal hakları konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Böyle olmakla birlikte bu ilerleme kadının siyaset alanında temsili düzeyinde çok fazla bir yansıma bulmamıştır. Nitekim Türkiye’nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde kadın, ancak kadınsı yaradılış özelliklerinden vazgeçerek ya da erkek siyasetçilerin yardımcılığını kabul ederek siyasal hayata tutunabilmektedir.

Böylece her şeye rağmen siyaset sahnesinden çekilmek istemeyen kadınlar, ya erkek siyasetçilerin ilgilenmedikleri alanlarda onların başarılarını artırmak için çalışarak onlara eklenmekte ya da kadın kimliklerini parti kimliklerinin arkasına gizleyerek oyunu erkeklerin koyduğu kurallara göre oynamaktadırlar. Böylesi bir durumda ise kadın sorunlarını görmezden gelmeyi ve bu sorunlara yönelik politika üretmemeyi tercih etmektedirler. Altındal (2009), Tansu Çiller’in politik yaşamında bu yönde sergilemiş olduğu tutumu da şu ifadelerle açıklamaktadır;

“Bu yapının sorgulanması sırasında; kadınların, ya bu alanı erkek alanı olarak kabul ederek dışında kaldıkları, ya da kadın konusuna gereken önemi vermeksizin ‘erkek gibi’ siyaset yaptıkları ortaya çıkmaktadır. Türkiye özelinde Tansu Çiller’i ikinci tarz siyasete en çarpıcı örnek olarak vermek yanlış olmayacaktır. Oysa Çiller, başbakan olana dek ‘analar, bacılar’ gibi popülist söylemleriyle en büyük oy tabanını kadınlar üzerinden elde etmiştir. Buna rağmen diğer pek çok erkek siyasetçi gibi milletvekilliği, bakanlığı ve hatta Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk kadın başbakanı olması zamanında bile kadınların lehine proje ve politikalara imza atmadığı bilinen bir gerçektir. Bu bakımdan Çiller’in, ‘kadın sorun’una karşı duyarsız tavırları onu, siyaset yapma tarzı olarak ‘kadınlara yönelik olumlu adımlar atması beklenen kadın profili’nden uzaklaştırmış ve beraberindeki dönemlerde kadın seçmenler tarafından arka sıralara itilmesine yol açmıştır”(Altındal, 2009, s. 363)

Çiller, gerek söylemleri gerekse, erkek lider doğasına atfedilen “kararlılık, sertlik, katılık” gibi özellikleri devşirip, sergileyerek geleneksel kadın imajından uzaklaşmaya çalışırken, aynı zamanda “ana, baci” rolünde “kadınsılığını” gerektiği zamanlarda ve gerektiği yerlerde kullanmaktan geri kalmamıştır (Demirkürek,2011, s.149).

Ne var ki kadın ve kadınlığa yönelik ilgisi de ancak kadınlığın toplumsal meşruiyet ve hoşgörüsünü sağlamış değerleri çerçevesinde ve sadece söylem düzeyinde kalmaktadır. Aşağıda açıklanan ve Çiller döneminde yapılan yasal düzenlemeler bu çıkarıma temel oluşturmaktadır.

Çiller Hükümetlerinin Hükümet Programlarında Kadın Sorunlarına Yaklaşımı

Tansu Çiller'in, siyasi yaşamı ve Doğru yol Partisi genel başkanlığına giden yolun açılmasında ilk ivme 1991 yılı seçimlerinde İstanbul milletvekili seçilmesiyle başlamıştır. Milletvekili olarak meclise giren Çiller, Sosyal Demokrat Halkçı Parti ile kurulan Süleyman Demirel'in başbakanlığındaki koalisyon hükümetinde ekonomiden sorumlu devlet bakanı olarak görev almıştır.

1993 ve 1995 yılları arasında görev yapan I. Çiller Hükümeti, DYP ve SHP'den oluşan bir koalisyon hükümeti olarak kurulmuştur. Bakanlar kurulunda bir önceki hükümette olduğu gibi üç kadın bakan yer almıştır. Bunlar; Başbakan Tansu Çiller ve devlet bakanları Türkan Akyol ile Aysel Baykal. 1930'lu yıllardan günümüze, kadınların siyasal hayatta seçme ve seçilme hakkının tanımı içinde olmalarına karşın, bu hakkın kullanımında kadınların varlık göstermelerinin önünde hep erkek egemen anlayışın varlığını hissettirmiştir. Kadın Başbakanın yönettiği bir iktidarın, hükümet programına ilişkin kadınların beklentisinin yüksek olması olağan bir durumdur.

I. Çiller hükümetinin programında kadınların eğitimi, işgücüne ve karar mekanizmalarına katılımı, mesleki eğitimi gibi farklı alanlara değinilmesi ve tüm bu alanlara yönelik politikaların geliştirileceğinin söylenmesiyle, kendisinden önceki hükümet programlarından ayrılmaktadır. İngiltere'de Thatcher dönemi gibi Tansu Çiller dönemi de ekonominin piyasalaşmasını ve toplumun da bu piyasa ilişkileri çerçevesinde örgütlenmesini öngörmektedir. Her ne kadar neo-liberal politikalar toplumun diğer katmanları gibi kadını da bir araç olarak görse de Çiller neo-liberal politikaların uzantısı olan piyasa ekonomisini yaşama geçirmek istemiş, bunu bile koalisyon ortağının direnci nedeniyle gerçekleştirememiştir.

Tansu Çillerin en büyük vaatleri kadınlardır. Hükümet programında bütün kadınların sosyal güvenceye sahip kılınacağını vaat etmekte, ayrıca, ev kadınlarına iş ve işsizlik sigortası getireceğini söylemektedir. Kadının ev ve aile yaşamı içerisindeki konumuna yönelik düzenleme önerileri, kadının çalışma yaşamına ve sosyal yaşama aktif katılımını değil, geleneksel rollerinden kopmadan görünürlüğüne arttırmaya yönelik olduğu, programın içeriğinden anlaşılmaktadır. 1991 yılı seçim propagandasında, ev kadınları için «beceri kazandırma», «meslek öğrenme», «kendi evlerinde iş sahibi olma» gibi yeni bir söylemin kullanılması geleneksel role uygun bir program olduğunu ortaya koymaktadır. 1995-1996 yılları arasında altı ay süreyle görevde kalan DYP-CHP koalisyon hükümetinde Çiller başbakan, Işıl

Saygın Çevre Bakanıdır. Hükümette iki kadının bulunduğu bu dönemde kadınlara yönelik tek hedef “Kadın Girişimci Kredileri”nin devlet tarafından desteklenmeye devam edilmesidir.

Kadın girişimciliğinin desteklenmesi ise başı başına kadın sorunlarına yönelik bir hedef değil, daha çok kaynağını uluslar arası konjektürden alan kalkınma stratejisinin bir amacıdır. Bu anlayış, Türkiye’de de özellikle 1990’lı yıllardan sonra yansıma bulmuştur. Bu amacı gerçekleştirmek için birçok uluslararası kuruluştan hibe ve kredi kabul edilmeye başlanmıştır. 1993 yılında Halk Bankası tarafından, kadın girişimciliğini sağlamak için, kadınlara özel, düşük faizli kredi verilmesi bu uygulamanın bir örneğidir.

Tansu Çiller’in Başbakanlığı döneminde kadınlar açısından önemli bir gelişme olarak, 1980 ihtilali sonrası kadınlara kapanan siyasal partilerde aktivite gerçekleştirme hakkının sağlanması sayılabilir. Siyasal partilerde kadın kolları oluşturma özgürlüğü, 1995 yılında yapılan düzenlemeyle, yeniden anayasal bir hak olarak tanınmıştır. Kadın oylarına dayanan bir siyasal söylemin böyle bir düzenlemeyi yapması beklenen bir durumdur. Ancak hükümet programında vaat edilenlerin gerçekleşme oranına ilişkin sonuçlar bu beklentiyi karşılamamıştır.

Başbakan Tansu Çiller tarafından 30 Haziran 1993 Günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde Okunan 51. Hükümet Programı’nda;

“Kadınların eğitim düzeylerinin yükseltilmesi ve mesleki eğitim imkânlarından daha fazla yararlanmak suretiyle tarım dışı sektörlerde istihdamlarının yaygınlaştırılması, özellikle uygulanacak teşvik politikaları aracılığıyla kadınlarımızın kendi iş yerlerine sahip olma imkânları geliştirilecektir. Kadın işgücünün ekonomiye katkısı sağlanacak ve kadınların karar mekanizmalarına daha etkin katılabilmeleri için yeni politikalar gerçekleştirilecektir.”
(www.tbmm.gov.tr)

denilmektedir.

50. Hükümet Programında; «Toplumun en küçük ünitesi ve demokrasinin en küçük birimi olan aile değişen ve gelişen bir dünyada, bu değişikliklerden en çok etkilenen bir kurum olarak, devletin özenle koruması gereken bir konumdadır» denilmektedir. Bu amaçla, aile yapısının gösterdiği değişimi, bu değişimden doğan sorunları, bunlara getirilecek çözüm yollarını saptamaya yönelik gerekli araştırmaların en kısa sürede sonuçlandırılacağı vurgulanmaktadır. Korunmaya muhtaç çocukların aile ortamı içinde yetiştirilmesine özel önem verilecek ve evlat edindirmenin yasal işlemleri biraz daha kolaylaştırılacağı ifade edilmektedir.

Seçim propaganda sürecinde sıkça vurgulanan «kadın girişimcileri» destekleme programı çerçevesinde; 1993 yılında Halk Bankası’nca kadınları girişimciliğe özendirme amacıyla kadınlara özel, düşük faizli kredi uygulaması başlatılması kadınların girişimcilikte

destekleyici olsa da daha çok aile içi etkinliklerle ve geleneksel rolleriyle ilgili işlerde talep yoğunlaşmaktadır. Kadınların girişimci olma isteklerinin altında yatan nedenler; iş yaşamında şirket hiyerarşisinde daha üst kademelere çıkmalarını engelleyen, cinsiyetleri nedeniyle sorumlu pozisyonlara gelmelerini engelleyen “cam tavan” etkisi nedeniyle yükselme olanaklarının kalmaması, birçok şeyi göze alarak potansiyellerini ortaya koyma, kendilerini gerçekleştirmek ve başarılarını kanıtlamak için kendi işletmelerini kurma ve geliştirme çabaları ile hükümetler tarafından kadınların yerel ekonomiyi kalkındırmada önemli bir aktör olarak görülmesi politikasıdır (Soysal, s. 2010, s. 91). Çiller hükümeti de bu potansiyelden yararlanarak siyasal rant elde etmiştir. Seçimleri kaybetmesinde bu vaatlerin yeterince gerçekleştirilememesi etkili olmuştur.

Tansu Çiller Hükümeti’nin kadınlarla ilgili başka bir uygulaması 1994 Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulan ve şiddete uğrayan kadınlara hukuki ve psikolojik danışmanlık, girişimcilik ve el emeğinin değerlendirilmesi konularında hizmet veren Bilgi Başvuru Bankası’nın kurulması olmuştur. Burada kadının şiddete karşı korunması önemli olmasına karşın, bu yaklaşımın kadına yönelik şiddetin azalmasında olumlu etkisi olduğu konusu tartışmalıdır. Bunun yanında, 5 Nisan 1994 Dünya Bankası ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında imzalanan İkras Anlaşması ile İstihdam ve Eğitim Projesi’nin alt bileşenlerinden “Kadın İstihdamının Geliştirilmesi Projesi” de (KİG) dönemin önemli sayılabilecek bir uygulamasıdır. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nce yürütülen Proje kapsamında on altı araştırma projesi gerçekleştirilerek on üç tanesi kitap haline getirilmiştir.

Çiller Hükümetlerinin Temel Bazı Yasalarda Kadına Yönelik Yaptığı Düzenlemeler

Kadınların toplumsal yaşamda erkeklerle eşit haklara sahip olmadığı, uygulamada ise koşulların daha kötü olduğu bilinmektedir. Toplumun gelişmesinin kadınların bu yeterli olmayan koşullarının iyileştirilmesinden geçtiği hükümet programlarında, yıllık planlarda vurgulansa da bunlar karşılığını bulamıştır. Büyük umut beslenen Tansu Çiller’in başbakanlığı, yasalar özelinde bakıldığında beklentileri boşa çıkardığının somut kanıtlarıdır. Kadının sosyal yaşamdaki konumunu ve statüsünü iyileştirici düzenlemelerle ilgili olarak bazı temel yasalar aşağıda tartışılmıştır.

a. Medeni Kanun (4721 sayılı Kanun)’ da Kadına Yönelik Düzenlemeler

1926 yılında ileri bir anlayışla İsviçre Medeni Kanunu’ndan yararlanılarak hazırlanan 743 sayılı Medeni Kanun dönemine göre ilerici nitelik taşısa da, dünyadaki ve Türkiye’deki

kadınların talepleri doğrultusunda iyileştirilmesi gerekirdi. Kadının çalışmasını kocanın iznine bağlayan (743/159 md.), kadının soyadı seçimi, kocanın ailenin bütçesine katılımı vb. maddeler Kanun'un erkeğe kadına göre üstünlük veren bir yaklaşım içinde olduğunu göstermektedir. Çiller Hükümetlerinin görevde olduğu süre içerisinde Türk Medeni Kanununda kadınlar lehine yapılan bir düzenlemeye rastlanmamaktadır.

Medeni Kanun'da Türkiye'de kadın haklarının geldiği düzeyin yetersizliği bu beklentiyi daha da önemli hale getirmiştir. Ancak kadın hakları mücadeleleri sadece feminist ideoloji kısılcasına sıkıştırılarak geçiştirilmeye çalışılmıştır. Kadın hakları, ekonomik üretkenlik zemininde ve neo- liberal ekonomi politikalarının işgücü ihtiyacının giderilmesi için bir araç olarak değerlendirilmiştir. Kadın hakları söylemi ekonomik yaşama “insan onurunu” esas alan bir anlayış şeklinde yansımamıştır. Bunda Muhafazakâr tabana sahip bir partiden gelen kadın başbakanının kadın kimliği ile mücadele etmemesinin etkisi olmuştur.

2001 yılının sonuna kadar yürürlükte kalan Türk Medeni Kanunu (743 sayılı Kanun) kadınlar lehine sayılabilecek değişikliklere uğramasında kadınların son elli yıldır süren çabalarının yanısıra Avrupa Birliği'ne uyum politikaları da etkili olmuştur. Kadın hareketinin yoğun çalışmaları sonucunda en önemli ilerleme, kadınları çok ilgilendiren “Aile Hukuku” bölümünde olmuştur. 2011 yılında yürürlüğe giren 4721 sayılı Kanun'da “kadının aile içindeki hak ve görevlerini kocasına göre tanımlayan ve kadını aile içinde yasal olarak kocaya tabi konumda tutan bir anlayış yerini, “aileye ve kadının ailedeki rolüne yeni bir yaklaşım getiren ve aileyi kadın ile erkek arasında eşitlik temeline dayalı bir ortaklık olarak tanımlayan anlayışa bırakmıştır” (www.kadinininsanhaklari.org). Ne yazık ki tüm bu gelişmeler bir “kadın” başbakan döneminde olmamıştır.

b. Siyasi Partiler Kanunu'nda Kadına Yönelik Düzenlemeler

“Patemen'a göre tarih boyunca pek çok ülkede siyasal yaşam kadınları dışlamıştır. Kadınların siyasete katılımı bütün dünyada toplumsal cinsiyet eşitliğinin en önemli göstergelerinden biri durumundadır. Sosyal, kültürel ve siyasal gelişmeler her ne kadar kadınlar açısından değişim getirdiyse de, bu gelişmeler nadiren kadınların gerçekten siyasal güce sahip olmaları ile sonuçlandığı görülmektedir. Kadınların temsili demokrasiye katkıları, hem ekonomide (üretim açısından) hem de aile içinde (yeniden üretim) oynadıkları ikili rolleri açısından erkeklerden daha önemli olmasına karşın, her türden siyasal süreçteki temsil edilmeleri tümüyle yetersizdir” (Yenilmez, 2016).

1983 yılında yürürlüğe giren 2820 sayılı Kanun (24.4.1983/18027 R.G.)' da kadınlara yönelik, «siyasal partilerin kadın kollarının kurulabileceğini düzenleyen 7. maddesi 1987'de

«Siyasi partilerin tüzüklerinde ayrıca kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri yan kuruluşlarla, yabancı ülkelerde yurtdışı temsilciliği kurulması öngörülebilir.» olarak düzenlenmiştir. 1993-1996 tarihleri arasında kadınların siyasal temsilini güçlendirecek her hangi bir düzenleme yapılmamıştır.

c.Çalışma Yaşamını Düzenleyen Kanunlarda Kadına Yönelik Düzenlemeler

Kadınlar, tarihin her döneminde, içinde yaşadıkları toplumun özelliklerine göre değişen koşullarda ekonomik etkinliklerin içinde olmuşlardır (Ayaz, 1993, s. 175).Sanayi devrimiyle birlikte, ucuz emek gücü olarak, çocuklarla beraber kullanılmışlardır. Türkiye’de de daha çok aile işletmeciliği içinde başlayan kadının ekonomik yaşama katılımı, Cumhuriyetin kazanımları sayesinde, İkinci Dünya Savaşından sonra, okuma – yazma oranının da artmasıyla, her alanda görünür olmuştur. 1980’ler sonrası ekonomik ve sosyal yaşamda yaşanan gelişmelerin gereği olarak, çalışma yaşamında kadının varlığı önemli bir orana ulaşmıştır.

Çiller’in başbakanlık yaptığı Hükümetler döneminde kadının çalışma yaşamındaki konumu ve kadına yönelik pozitif ayrımcılık sayılabilecek gelişmeler bağlamında; 30 Ağustos - 8 Eylül 1995 Türkiye Pekin’de yapılan ve 189 ülkenin katıldığı Birleşmiş Milletler (BM) 4. Dünya Kadın Konferansı’na katılıp, taahhütlerin çekincesiz olarak kabul edilmesi sayılabilir (Pekin Deklarasyonu, www.tbmm.gov.tr).Kadın hakları evrensel beyannamesi olarak kabul edilebilecek, kadın erkek eşitliğinin uluslararası düzeyde temel belgesi olan bu sözleşme, kadınların siyasal kararlara katılım hakkının genel çerçevesini tanımlamakta ve eşit katılımı sağlamak için taraf devletlere özel önlemler alma zorunluluğunu getirmektedir (Gökçimen, 2008, s.31)

BM’in kadına karşı ayrımcılığın önlenmesi ve kadının durumunun geliştirilmesini sağlayıcı evrensel ölçütlerin ortaya konulduğu konferans sonuçlarının hükümet uygulamaları bağlamında, 1996 yılında Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nce, Konferans’ta kabul edilen eylem planı ve taahhütler çerçevesinde kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, gönüllü kadın kuruluşları, siyasal partiler, sendikalar, meslek örgütleri ve basının katılımı sağlanarak ulusal eylem planı hazırlanmıştır. Bu planın uygulamada karşılığının yasal değişikliklere yeterince yansımadağı, yasal düzenlemelere ilişkin yapılan incelemede ortaya çıkmaktadır. İnceleme sonucu, Tansu Çiller Hükümetleri süresince temel çalışma yasalarında kadınlara yönelik değişikliğe rastlanmamıştır.

Hükümet çalışmaları kapsamında kadına yönelik olumlu bir düzenleme olarak, Kasım 1995 Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından bölgedeki kadınların durumunun iyileştirilmesi ve kalkınma sürecine entegre edilmesi amacıyla planlanan

“Çok Amaçlı Toplum Merkezlerinden (ÇATOM”) ilkinin Urfa’da açılması, kadının eşitsiz ilişkilerin tarafı olduğu coğrafyada, önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (www.tbmm.gov.tr).Tansu Çiller’in Başbakanlık yaptığı 50, 51 ve 52. Hükümetler döneminde, devlet memuru olarak çalışan kadının durumunu geliştirici her hangi bir düzenlemeye rastlanamamıştır. Eşlerin aynı yere atanması ile ilgili olarak Kanun’un 72. maddesinde yapılan düzenleme de 49. Hükümet döneminde yapılmıştır.

Ceza yasasında ve yerel yönetimler yasalarında yapılan düzenlemeler incelendiğinde, araştırma dönemi içerisinde kadının durumunu geliştirici, toplumsal yaşamdaki rolünü güçlendiren, halka en yakın kurum olarak yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarını düzenleyen yasalarda 50. 51. ve 52. Hükümetler döneminde yapılmış bir düzenlemeye rastlanmamıştır.

Genel Değerlendirme

Çiller dönemi TBMM Hükümetleri döneminde en fazla kadın bakanların bulunduğu dönem olmuştur. Seçim dönemlerinde imgesel olarak kadın figürlerini kullanmasına karşın söylemdeki erillik ve erkek egemen siyasal kalıpları sürdürmüş olması kadın haklarına ve bunların yasalara yansımaya yaklaşımını ortaya koymuştur. Kadına yönelik kimi iyileştirici uygulamalar başlatılmış olsa da bunun kadının sosyal yaşamdaki varlığını yeterince güçlendirdiğini söylemek zordur. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde kadınların siyasete katılmaları, karar alma mekanizmalarında yer almaları sorunluysen, Tansu Çiller’in Başbakan olması kadınlar adına bir umutlanma vesilesi olmuştur. Ancak, her siyasi görüşten kadının olumlu beklenti ile yaklaştığı Tansu Çiller’in başbakanlığı, bu kesimlerin beklentilerini karşılamamıştır.

Toplumun yarısını oluşturan bir kesimin toplumun diğer kesimiyle eşit kabul edilebilmesi doğrultusunda mücadele kadınların hep gündemini oluşturmuştur. Kadın başbakanın yöneticiliğinde kadın haklarının geliştirilmesi beklentisi oluşmuş ancak, muhafazakâr tabanın oylarını kaybetmemek adına, eril kimliği tercih eden bir kadın yönetici ile böyle bir ilerlemenin gerçekleştirilemeyeceği açıktır. Tansu Çiller’in başbakanlığı, kadın sorunlarının çözümünde, kadınların siyasete katılma mücadelesinde, toplumsal yaşama ve iş yaşamına katılımda beklenen karşılığı bulamamıştır.

Kadınların siyasal yaşama katılmalarının erkek egemen toplumda ve erkeksi görünen siyasal arenada ancak kadın kotası uygulanarak yaşama geçirilmesi olanaklı olarak görülmektedir. Kota uygulayan siyasi partilerin bu yaklaşımını sürdürülebilir ve siyasal yaşamda kadının mücadelesini destekleyici kalıcı bir uygulama haline dönüştürülmesi, bunun da siyasi partilerin inisiyatiflerine değil, Siyasal Partiler Yasasının içeriğine eklenmesi gerekmektedir.

Bugün hemen hemen her gün bir kadının cinayete kurban gittiği Türkiye’de, kadının siyasal yaşamda etkin ve güçlü olmasının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Oysa ki kadının siyasal yaşamdaki mücadelesi sadece liderlerin iyi niyetine veya bu konudaki yaklaşımlarına bırakılmaktadır. Oysa ki toplumun diğer yarısını oluşturan kadınların da ülkenin geleceği hakkında karar alma süreçlerine katılması ve bu konuda söz söyleme haklarının olması çağdaş bir yaşamın gereğidir. Nitekim son dönemde parti liderliği için siyasal yaşamda yeni bir yaklaşım sergilemek isteyen liderin nasıl bir erkeksi yıldırma politikaları ile karşı karşıya kaldığı ve erkeklerin dilinden konuşmak zorunda bırakıldığı görülmektedir. Gerek toplum yaşamında gerekse siyasal yaşamda kadının varlığını destekleyecek davranışlar her aşamadaki eğitimlerde yer almalı ve toplum, kadının siyasetteki görünürlüğüne alıştırılmalıdır.

Kaynakça

- Ayaz, N. (1993). "Türkiye'de Çalışan Kadınların Sorunlarına Yönelik Bir İnceleme (Tekstil İşkolundan Örnekler)," *D.E.Ü. İ. İ.B.F. Dergisi*, 8(1), 175-191
- Altındal, Y. (2009). Erkeksi Siyasetin 'Erk'siz Dublörleri. *Balıkesir Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (21), 351-367.
- Arslan, R. (2 Temmuz 2015). Sivas 1993: Madımak Otelinde ne oldu? http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150702_sivas_1993, Erişim Tarihi: 03.11.2016
- Bildirici, F. (1998). *Maskeli Leydi/ Tekmili Birden Tansu Çiller*. Ankara, s. Ümit Yayıncılık.
- Cizre, Ü. (2008). Tansu Çiller. *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi*. içinde İstanbul, s. Kitap Yayınevi.
- Çakır, S. (2013). *Erkek Kulübünde Siyaset, s. Kadın Parlamentelerle Sözlü Tarih*. İstanbul, s. Versus
- Demir, F. (2008). Tarihsel Süreç İçinde Kadın Hakları. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 21 (4), 8-24.
- Demirkürek, İ. (2011). *1980 Sonrası Değişimin Işığında Kadın ve Liderlik Olgusu, s. Tansu Çiller Örneği*. Ankara, s. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilim Dalı Gazetecilik Bölümü.
- Deniz, Ş. (2007). Kadın Parlamentelerin Bakış Açısıyla Türkiye'de Kadınların Siyasal Hayattaki Temsili. *Balıkesir Üniversitesi Akademik Fener Dergisi*, 7
- Diñçkol, B. (2005). Kadın Erkek Eşitliği İçin Pozitif Ayrımcılık. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (8), 101-117.
- Doğramacı, E. (2009). *Cumhuriyet Döneminde Kadın Haklarının Gelişmesi, Türkiye'de Kadın Hakları, Sorunları ve Çözüm Yolları*. İstanbul, s. Yedi Tepe Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi.
- Gedik, E. (2004). Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırmanın Türkiye'de Kadın Hareketi Üzerine Etkisi ve Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kavramı. *Akademik Hassasiyetler*, 209-228.
- Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi. *Yasama*, 1-59.
- HYPERLINK "https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_1.pdf" https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_1.pdf (Erişim Tarihi, s. 03.03.2017
- HYPERLINK "http://www.thegazeteler.com/yazarlar/fehmi_koru.html" www.thegazeteler.com/yazarlar/fehmi_koru.html
- <http://www.kadinininsanhaklari.org/kadinin-insan-haklari/yasalardaki-haklarimiz/medeni-haklar-ve-medeni-kanun/>(Erişim Tarihi: 04.03.2017)
- IPU İstatistikleri HYPERLINK "<http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>" \h <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm> (Mayıs 2017)
- Kadın Konferansı Pekin Deklarasyonu, HYPERLINK "<https://www.tbmm.gov.tr/komiyon/kefe/docs/pekin.pdf>" <https://www.tbmm.gov.tr/komiyon/kefe/docs/pekin.pdf>. (Erişim Tarihi: 03.03.2017)
- Kışlalı, A. T. (1994). Ulusal Egemenlik ve Siyasette Kadın. N. Arat içinde, *Türkiye'de Kadın*. İstanbul, s. Say.
- Kurnaz, Ş. (1992). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını(1839-1923)*. İstanbul: MEB.
- Kuyaksıl, A. (2009). Türk Anayasalarında Kadın Hakları ve Gelişimi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (11), 328-352 .
- Hoggart, L. (2005) "Neo-liberalizm, Yeni sağ ve Cinsel Siyaset", içinde *Neo-liberalizm Muhalif Bir Secki*, Haz, s. Alfredo Saad-Filho – Deborah Johnston. İstanbul, s. Yordam Kitap.
- Milliyet Gazetesi,(27 Kasım 1996), Çiller: Abdullah Çatlı Şerefli haberi
- Örtlek, M, Tekelioğlu S. (2013), "Türkiye'de Siyaset ve Kadın", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (2),Issn, s. 1309-8012 (Online), ss.278-287
- Pateman,, C. (1988). *The Sexual Contract*, Stanford, Stanford University Press.
- Soysal, A. (2010). "Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (1), ss. 83-11
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, *Türkiye'de Kadın* ", Ankara, Ekim 2012
- Tekeli, Ş. (1982a). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. İstanbul, s. Birikim Yayınları.

- Tekeli, Ş. (1982b). Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri. N. A. Unatan içinde, *Türk Toplumunda*. İstanbul, s. Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler.
- Turan, Ş. (1995). *Türk Devrim Tarihi: Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923–1938)*. İstanbul, s. Bilgi Yayınları.
- Türkiye’de Kadın Haklarının Gelişimi, HYPERLINK "http, s://www.antalyakadinmuzesi.org/dosyalar/dosyalar/T%C3%BCrkiye'de%20Kadin%20Haklarinin%20Tarihse l%20Geli%C5%9Fimi.pdf" [http, s://www.antalyakadinmuzesi.org/dosyalar/dosyalar/T%C3%BCrkiye'de%20Kadin%20Haklarinin%20Tarihse l%20Geli%C5%9Fimi.pdf](http://www.antalyakadinmuzesi.org/dosyalar/dosyalar/T%C3%BCrkiye'de%20Kadin%20Haklarinin%20Tarihse l%20Geli%C5%9Fimi.pdf) (Erişim Tarihi, s. 13.03.2017)
- Yenilmez, M. İ. (2016). “Türk Siyasal Hayatında Kadınlar, s. Görünmez El’den Görünür Kimliklere”, Research Turkey Türkiye Politika ve Araştırma Merkezi, HYPERLINK "http, s://researchturkey.org/tr/from-invisible-hand-to-visible-identity-of-women-in-turkish-political-life/" http, s://researchturkey.org/tr/from-invisible-hand-to-visible-identity-of-women-in-turkish-political-life/ (Erişim Tarihi; 13.05.2017)
- Yüceer, S. (2008). Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama, s. Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (4), 131-152.
- 4721 Sayılı Medeni Kanun, 8.12.2001 tarih ve 24607 sayılı Resmi Gazete, www. mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.03.2017)
- 743 Sayılı Medeni Kanun, 04.04.1926 tarih ve 339 sayılı Resmi Gazete, www. mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.03.2017)
- 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 24.04.1983 tarih ve 18027 sayılı Resmi Gazete, www. mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.03.2017)

Çalışma Hayatında Kadın Yönetici Olmak: Türkiye’de Sanayi Sektöründe Kadın Yöneticilerin Karşılaştıkları Sorunlar

Received/Geliş: 30/05/2017
Accepted/Kabul: 25/08/2017

Ayfer USTABAŞ*
Mine AFACAN FINDIKLI**

Öz

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye’de ekonomiyi oluşturan tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerindeki kadın istihdam oranlarını dünya verileriyle kıyaslamak ve ülkemizde bu sektörlerde çalışan kadınların iş gücüne katılımdaki yerlerini tespit etmektir. Araştırmanın ikinci amacı ise, bu sektörlerde kadın yöneticilerin kariyer yollarında karşılaştıkları muhtemel zorlukları ortaya koymaktır. Bu bağlamda, kadın yöneticilerin gerek özel hayatlarında üstlendikleri farklı roller gerekse iş yaşamında kadının yerine yönelik algılardan ve tutumlardan kaynaklanan sıkıntılarla karşılaşmış oldukları düşünülmektedir. Bu amaçla, orta ve üst düzey kadın yöneticilerden oluşan örneklem ile derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Araştırmada sanayi sektörünün kapsamı, Deloitte Araştırma şirketinin 2015 yılında ABD’de yaptığı kantitatif araştırma çerçevesinde belirlenmiştir. On beş kadın yönetici ile gerçekleştirilen derinlemesine mülakat sonuçları, Türkiye genelinde kadın çalışanlara yönelik yapılan araştırmaların, küçük bir grupta bile olsa yansımaları birbir göstermiştir. Araştırma kapsamında yöneltilen sorunları yaşamış ya da yaşamakta olan kadın yöneticilerin oranı % 54 ile %80 arasında değişmektedir.

Anahtar kelimeler: Sanayi Sektörü, Kadın yöneticiler, Kariyer yolu, Derinlemesine mülakat, istihdam olanakları

* Yrd. Doç. Dr., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ayferustabas@beykent.edu.tr

** Doç. Dr., İİBF, İng. İşletme Bölümü, minefindikli@beykent.edu.tr.

Being a Woman in Working Life: The Problems Faced by Women Managers in the Industrial Sector in Turkey

Abstract

The main aim of this research is to compare the female labor force participation rates in agriculture, industry and services sectors of Turkish economy with the world level and to determine the place of women labor force participation in these sectors within our country. The second aim of the research is to identify the possible challenges that women managers face in their careers in these sectors. In this context, it is thought that female managers could have faced with troubles arising from different perceptions and attitudes about the place of women in business life both and in different roles in their private lives. For this purpose, in-depth interviews were conducted with middle and upper level women managers. The scope of the industry sector in the study was determined by the quantitative research conducted by Deloitte Research in the US in 2015. The results of the in-depth interviews with fifteen female executives showed that the researches on female employees in Turkey were reflected even in a small group. The proportion of female managers who have experienced or are experiencing problems within the scope of the research varies between 54% and 80%.

Keywords: Industry Sector, Women Managers, Career Path, In-depth interview, Employment Opportunities

Giriş

Türkiye’de 1980’li yıllardan uygulanan ihracatı teşvik politikaları yoluyla dünya ekonomisine katılma yolunda önemli adımlar atılmasına rağmen, kadınların işgücüne katılım oranları ve bu oranlardaki bölgesel farklılıklar kadınlarımızın iş hayatına katılımının ülkenin ekonomik büyümesi ile aynı oranda olmadığını ortaya koymaktadır. Dünya Bankası verilerine göre, Türkiye’de 1990 yılında kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla 6.486 dolar iken 2015 yılında 1990 yılına göre % 77 artarak 11.522 dolar olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan, ülkemizde kadın işgücünün toplam işgücü içerisindeki payı 1990 yılında % 30,8 ilken 2014 yılında % 30,5’e gerilemiştir. Kadının işgücündeki payı, dünya genelinde % 39’dan % 40’a çıkarken, OECD ülkelerinde % 41’den % 44 seviyesine artış göstermiştir (Dünya Bankası, 2017).

Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı, kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe artış gösterse de kamusal alandaki kadın yönetici sayısında önemli bir artış olmadığı görülmektedir. TÜİK istatistiklerine göre, 2015 yılında okur-yazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı % 16, lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı % 31,9 iken yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı % 71,3 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, Türkiye’de 2014 yılında kamusal alanda üst düzey kadın yönetici oranı 2013 yılına göre önemli bir değişiklik göstermeyerek % 9,4 olarak gerçekleşmiştir.

Sektörlere göre Türkiye’deki kadın çalışan istihdam oranları OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Türkiye’de kadın işgücünün tarım sektöründen sanayi ve özellikle hizmetler sektörlerine çok önemli oranda geçiş gösterdiği göre çarpıcıdır. 1991-2014 döneminde Türkiye’de tarım sektöründeki kadın işgücünün önemli bir oranda (% 77’den % 32’ye) azaldığı ve kadın istihdamının sanayide (% 8’den % 17’ye) ve özellikle hizmetler sektörlerinde (% 14’ten % 51’e) artış gösterdiği gözlenmektedir. OECD ülkelerinde ise, aynı dönemde tarım sektöründeki kadın işgücü (% 8’den % 4’e) ve sanayi sektöründeki kadın işgücü (% 19’dan % 13’e) gerilerken, hizmetler sektöründeki kadın istihdamı % 73’ten % 82’ye artış göstermiştir (Dünya Bankası, 2017). Öte yandan, sanayi sektöründeki kadın-erkek işgücü dağılımı incelendiğinde kadın işgücünün erkek işgücüne göre genel olarak düşük olduğu görülmektedir. 1988-2014 yılları arasındaki Dünya Bankası verilerine göre, Türkiye’de sanayi sektöründeki erkek çalışanların tüm sektörlerdeki erkek çalışanlara oranı ortalama % 28,4 iken, sanayi sektöründeki kadın çalışanların tüm sektörlerdeki kadın çalışanlara oranının ortalama olarak % 12,9 olduğu görülmektedir (Dünya Bankası, 2017).

Öte yandan, kadınların iş hayatına aktif olarak katılımının ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkileri olduğu birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. (Tansel, 2002; Loko ve Diouf, 2009; Cuberes ve Teignier, 2012).

Kadınların ekonomiye tam olarak katılımı farklı açılardan önem taşımaktadır. Kadın erkek eşitliği açısından, kadınların işgücüne katılımı onların ekonomik konumunu iyileştirmektedir. Bu durum ayrıca ülkenin genel ekonomik etkinliğini ve kalkınma potansiyelini de olumlu yönde etkilemektedir (Tansel, 2002, 3). Aguirre ve diğerlerine göre (2012), kadınların işgücüne katılımının artması gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gayri safi yurt içi hasıllarının artmasında olumlu etkilerde bulunmaktadır.

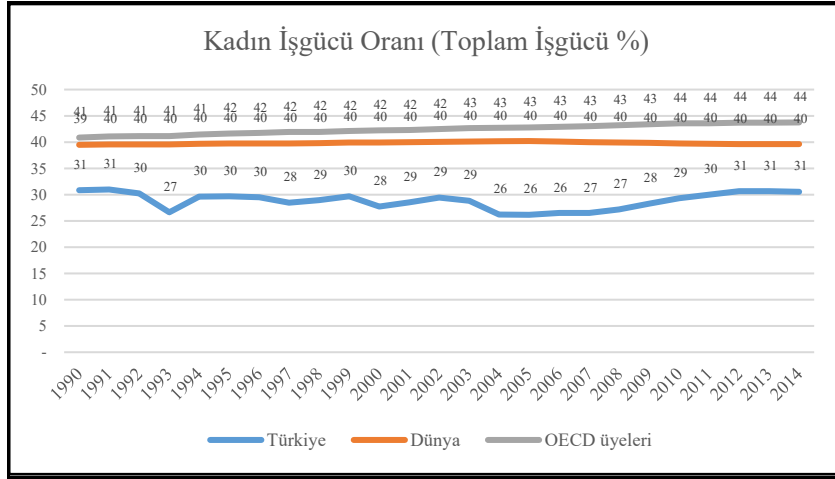
Ülkemizde kadın işgücünün sektörel dönüşümüne rağmen toplam içindeki payı açısından genel olarak yerinde sayması hatta gerilemesi kadınların iş hayatında sorunlarla ve engellerle karşılaştıkları konusunun araştırılmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmanın ilk amacı, 1980’den itibaren ihracata yönelik ekonomik politikalar benimseyen Türkiye’de tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe yer alan kadın istihdamını ve sektörel gelişimini dünya ortalaması ve özellikle OECD ülkelerine göre kıyaslamaktır. Çalışmanın ikinci amacı ise, Türkiye’nin ekonomisinde önemli paya sahip -gayri safi yurt içi hasılanın % 26,5’ini, istihdamın % 27,2’sini oluşturan- (TOBB, 2015 Ekonomik raporu) sanayi sektöründe kadın çalışan ve yönetici olmanın zorluklarını araştırmaktır. Araştırmanın ikinci bölümünde, Türkiye’de kadın işgücünün gelişimi genel olarak ve sektörlerle göre OECD ülkeleri ile kıyaslanarak sunulacaktır. Ayrıca, sanayi ve hizmetler sektörlerinde yer alan kadın çalışan ve yöneticiler ile yapılan araştırmalar ile ilgili literatür taraması yer alacaktır. Üçüncü bölümde nitel araştırma uygulaması ve bulguları yer alacaktır. Son bölümdeki genel değerlendirmeler ve sonuç kısmı ile araştırma son bulacaktır.

Karşılaştırmalı Analiz ve Literatür Taraması

Türkiye’de Kadın İşgücünün Gelişimi

1980’li yılların başından itibaren tüm dünyada küreselleşmenin etkileri görülmeye başlanmıştır. Önceki dönemlere göre, ürün ve hizmet ticaretinin ve sermaye hareketlerinin artması yoluyla küresel entegrasyonda üst seviyelere ulaşılmıştır. Bu bağlamda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin işgücü piyasasında da bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır (Özler, 2000, s. 1239). Aynı dönemde, uluslararası ticaret Türkiye’de daha fazla önem kazanmış ve ihracatın milli gelirdeki payı 1981’de % 6,6 iken 2006’da % 21,4’e ulaşmıştır. Buna paralel olarak, hızlı bir kentleşme oluşmuş, 1980’lerin ortasında şehirli ve köylü nüfus eşitlenirken 2007’de şehirli nüfus toplam nüfusun % 70,5’ine ulaşmıştır (Buğra ve Yakut-Çakar, 2010, s. 521-522).

İhracata yönelik politikaların ve küreselleşmenin gittikçe artış gösterdiği 1990 ve sonrası yıllarda kadın işgücünün toplam işgücü içerisindeki payı incelendiğinde varılan ilk sonuç, Türkiye’de kadın işgücünün dünya geneline ve OECD ülkelerine göre düşük olduğudur. Dünya genelinde kadın işgücünün toplam işgücündeki payı % 39-40, OECD ülkelerinde % 41-44 seviyesinde iken Türkiye’de % 31 seviyesindedir (Dünya Bankası, 2017).

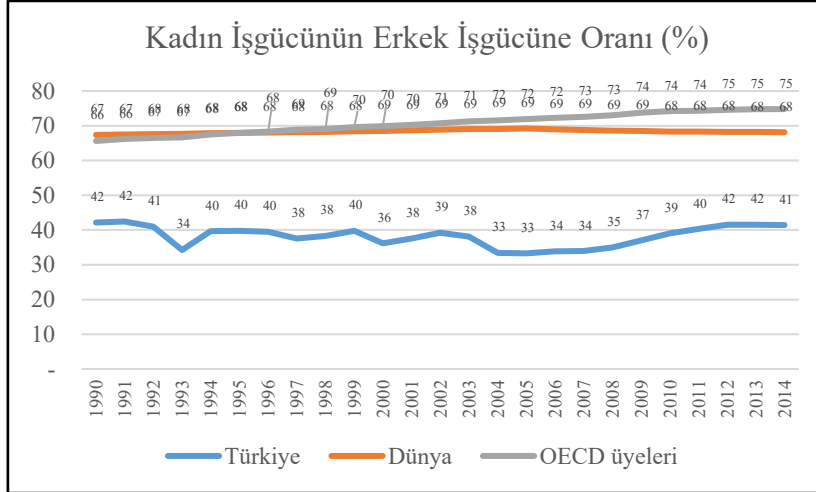

Şekil 1- Kadın İşgücü Oranının Gelişimi (1990-2014)

Kaynak: Dünya Bankası

1990 ile 2014 yılları arasındaki değişim incelendiğinde, varılan diğer sonuç kadın işgücünün toplam işgücü içerisindeki payının, OECD ülkelerinde % 3 artarak % 41’den % 44 seviyesine çıkarken dünya genelinde % 39-40 seviyesini korumuş olması, Türkiye’de ise % 31 seviyesinde kalmış olmasıdır (Şekil 1).

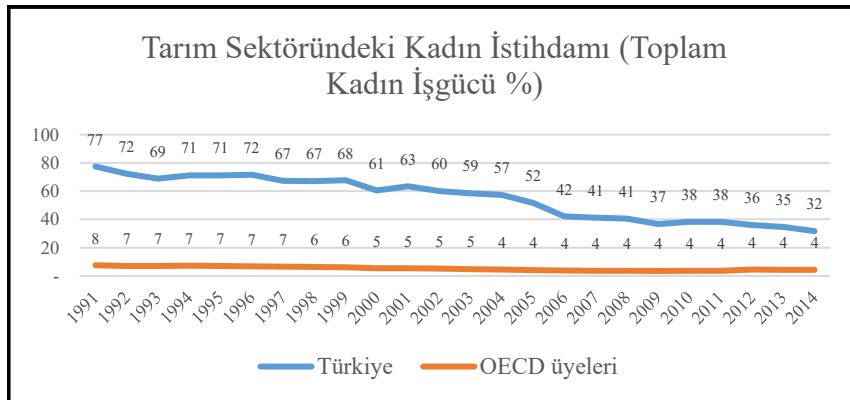
Kadın işgücünü gösteren diğer bir veri de kadın işgücünün erkek işgücüne oranıdır. Bu oran, OECD ülkelerinde % 66’dan % 75’e, dünya genelinde % 66’dan % 68’e ilerlerken, Türkiye’de ise % 42’den % 41’e gerilemiştir Yani, dünya genelinde ve OECD ülkelerinde kadınların işgücü piyasasına katılım oranı artarken Türkiye’de bu oran yerinde saymakta hatta gerilemektedir (Şekil 2).

Şekil 2- Kadın İşgücünün Erkek İşgücüne Oranının Gelişimi (1990-2014)

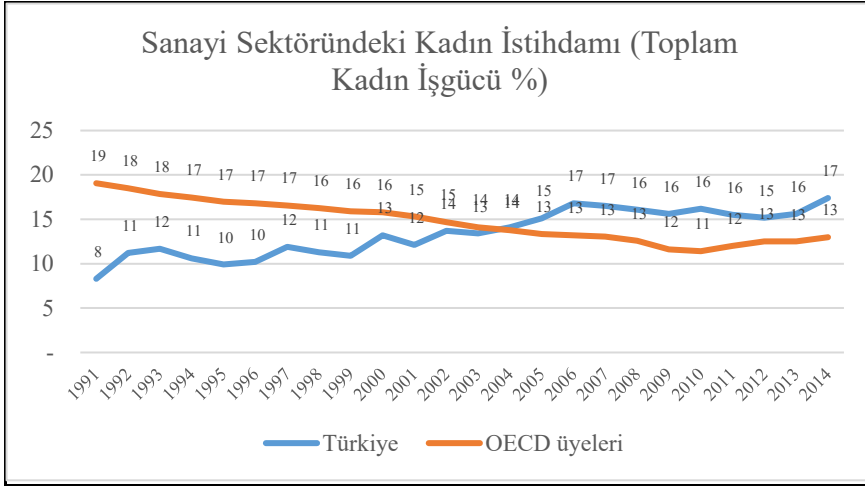
Kaynak: Dünya Bankası

Türkiye'nin artan ihracatı ve kentleşme oranı doğrultusunda, işgücünün sektörel dağılımı incelenmesi gereken diğer bir unsurdur. 1991-2014 döneminde Türkiye’de tarım sektöründeki kadın işgücünün önemli bir oranda (% 77’den % 32’ye) azaldığı ve son yıllarda kadın istihdamının sanayide ve özellikle hizmetler sektörlerinde gerçekleştiği gözlenmektedir. OECD ülkelerinde, tarım sektöründeki kadın işgücü 1991 yılında % 8 iken 2014 yılında % 4’ e doğru gerilemiştir (Şekil 3). Sanayi sektöründeki kadın istihdamı Türkiye’de 1991 yılında % 8 iken, 2014 yılında %17’ye çıkarken, OECD ülkelerinde ise 1991’de % 19 iken 2014 yılında % 13’e gerilemiştir (Şekil 4). Öte yandan, Türkiye’de hizmetler sektöründeki kadın istihdamı 1991 yılında % 14 iken 2014 yılında çok önemli bir artış göstererek % 51’e yükselmiştir. OECD ülkelerinde ise hizmetler sektöründeki kadın istihdamı 1991’de % 73 iken 2014’te % 82’ye çıkmıştır (Şekil 5).

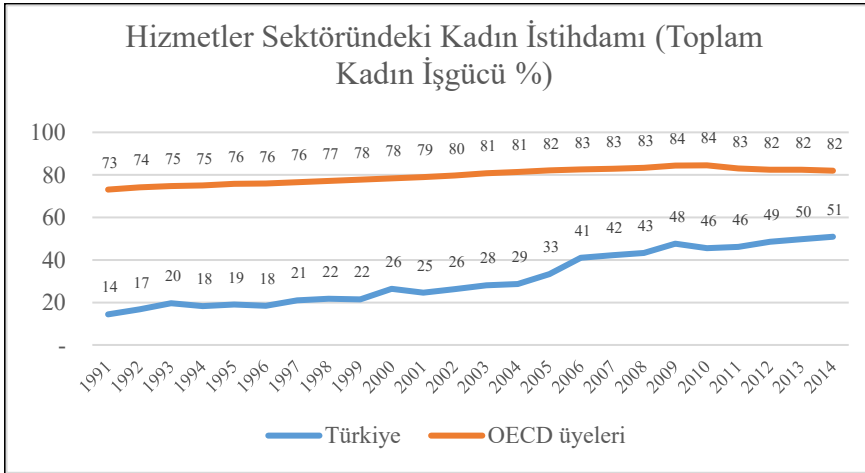
Şekil 3- Tarım Sektöründeki Kadın İstihdamının Gelişimi (1991-2014)

Kaynak: Dünya Bankası

Şekil 4- Sanayi Sektöründeki Kadın İstihdamının Gelişimi (1991-2014)

Kaynak: Dünya Bankası

Şekil 5- Hizmetler Sektöründeki Kadın İstihdamının Gelişimi (1991-2014)

Kaynak: Dünya Bankası

Kadın İşgücü Gelişimi ve Ekonomik Büyüme

Türkiye’de kadın işgücünün gelişimi ve ekonomik büyüme ile çift yönlü etkileşimi birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmaların en önemli sonuçlarından biri, kadınların işgücüne katılımı ve ekonomik gelişme arasında anlamlı bir ilişkinin belirlenmiş olmasıdır. Buna karşılık cinsiyet ayrımcılığının fazla olduğu ülkelerde, bu ayrımcılığın ekonomik büyümeyi negatif olarak etkilediği sonucuna varılmıştır (Başlevent ve Onaran, 2004; Çağatay ve Özler, 1995; Goldin, 1994; Löffström, 2009; Özler 2000).

Başlevent ve Onaran’a göre, Türkiye’de kadın işgücü 1980 sonrası dönemde özellikle ihracata yönelik imalat sektöründe artış göstermiştir. Ayrıca, uzun dönemli ekonomik

büyümenin kadın işgücü üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır (Başlevent ve Onaran, 2004, s. 1390).

İhracata yönelik ekonomik politikalar ile Türkiye’de 1983-1985 yılları süresince imalat sektöründeki kadın işgücünün payını inceleyen diğer bir araştırmaya göre, bir fabrikada kadın istihdamı payının artması bu fabrikanın kendi sektöründe ihracatının toplam çıktıya oranı ile artış gösterdiği belirlenmiştir (Özler, 2000, s. 1239).

Özer ve Biçerli’nin yaptığı panel veri analizine göre, ülkemizde kadın işgücünün emek piyasaları ile yeterince bütünleşmemesinin nedenlerinin sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyolojik boyutları olduğu da açıklanmaktadır (Özer ve Biçerli, 2003, s. 55).

Kılıç ve Öztürk’ün çalışmasına göre, Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranlarını azaltmasının sebebi 1980 sonrasında iyice ivme kazanan tarım sektörünün çözülmesi ve dolayısıyla köyden kente göç olarak belirtilmektedir. Gelişmiş ülkelerde uygulanan eşitlikçi politikaların bir sonucu olarak kadınların işgücüne katılım oranlarının genel trende paralel bir eğilim izlerken, Türkiye’de, cinsiyet eşitliğini sağlamak için yasal düzenlemelerin genellikle 1995 ve sonrasındaki yıllarda gerçekleştirildiği savunulmaktadır. Ayrıca, Türkiye’de kadınların işgücüne katılımını belirleyen en önemli faktörler, eğitim (özellikle kentlerde yaşayan kadınlar üzerinde), medeni durum, ekonomik kaynaklar, toplumsal cinsiyet algısı ve yerleşim yeri şeklinde sıralanmaktadır (Kılıç ve Öztürk, 2014, s. 107-110).

İş hayatında kadınların karşılaştıkları zorluklar, sadece akademik çalışmalara değil araştırma şirketlerin çalışmalarına da konu olmuştur. Deloitte araştırma şirketinin Amerika Birleşik Devletleri’nde sanayi sektöründe çalışan kadınlar ile ilgili yaptığı bir araştırmaya göre, araştırmaya katılan kadınların üçte ikisinden çoğu kariyerlerine tekrar başlasalar yine imalat sektöründe çalışmayı tercih edeceklerini belirtmişlerdir. Ankete katılan katılımcılara yöneltilen soruların içeriği incelendiğinde; kendileri için en önemli unsurların işyerinde kariyer için olanak tanınması, maaşın cazip olması ve iş-hayat dengesi olduğu, bir işyerinden ayrılmalarına neden olan temel unsurların ise; kötü iş ilişkileri, yükselme olanaklarının olmaması ve düşük gelir/maaş olarak sıralanmaktadır. Yine aynı araştırmaya göre, katılımcıların dörtte üçü çalıştıkları işyerinin liderlik kadrosunda kadınların yeterince temsil edilmediğini belirtirken, bunun en önemli sebebini; liderlik pozisyonları için sektörün erkekleri tercih etme eğilimi ve işletmenin kültürel normları olarak dile getirmektedirler (Deloitte, 2015, s.10).

Doğan’a göre, özel hayatında üstlendiği eş, anne ve çocuk olma sorumlulukları, iş hayatında karşılaştığı çalışma saatlerinin uzunluğu, çalışma koşullarının zorluğu çalışan kadınların fiziksel ve ruhsal sağlığını etkilemekte ve işteki veriminin düşmesine neden

olmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal gelişmişlik düzeyinin, kadına üstlendiği rollerde hak ettiği değerin verilmesi ile artacağı belirtilmektedir (Doğan, 2016, s. 51).

Türkiye’de kadın işgücü oranının azalmasındaki yapısal faktörleri inceleyen Buğra ve Yakut-Çakar’a göre, Türkiye’de kadının hane halkı gelirin katkıda bulunmak konusunda üstlendiği rol işgücü piyasasında değil sosyal destek alanında tanımlanmaktadır (Buğra ve Yakut-Çakar, 2010, s. 534).

İnce’nin zaman serisi analizine göre, kadınların eğitim seviyesinin artmasının kadın işgücü üzerinde pozitif etkisi vardır. Ayrıca, eğitim seviyesi, kadınları sorun çözme, yaşam becerileri, esneklik ve açık fikirlilik açısından olumlu olarak etkilediği açıklanmaktadır (İnce, 2010, s. 634)

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırma, sanayi sektöründe faaliyetlerini sürdüren firmalarda çalışmakta olan orta ve üst kademe kadın yöneticilerin kariyerleri sürecinde karşılaştıkları sorunları belirlemek ve kadının iş hayatındaki yerinin önemine yönelik dikkat çekmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, katılımcılara iş yaşamında karşılaştıkları muhtemel sorunlar, iş- aile dengesine yönelik yaşadıkları olası sıkıntıların ve gelecekte bu sektörlerde kariyer edinmek isteyen gençlere yönelik belirlenmesine yönelik nitel araştırma tekniği kullanılarak yarı yapılandırılmış açık uçlu derinlemesine mülakat soruları hazırlanmıştır (Hsieh, 2005). Yarı yapılandırılmış sorular öncesinde katılımcılara demografik bilgiler kapsamında sorular hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış açık uçlu soruların belirlenmesinde ise, konuya ilişkin araştırmalar ve hali hazırda özel sektörde çalışan üç kadın yöneticinin görüşlerinden yararlanılmış ve benzerlik gösteren ortak ifadelerden sekiz soru hazırlanmıştır. Böylece araştırma konusuna yönelik var olan kısıtlı bilgilere katkı sağlamak hedeflenmiştir.

Sanayi sektöründe kolayda örnekleme yoluyla bilgi edinilebilecek çalışan kadın yöneticilerle irtibata geçilmiş, mülakatlar için 13 Şubat ile 1 Mart 2017 tarihleri görüşmeler planlanmıştır. Yoğun iş programları çerçevesinde mülakat için zaman ayıran 15 katılımcı ile çalışma yürütülmüş, ziyaretlerde iki araştırmacı da yer almıştır. Araştırmanın güvenilirliği çerçevesinde, mülakatlarda paylaşılan bilgilerin analizinde katılımcıların özgün yanıtlarına sadık kalınarak betimleyici bir yaklaşım ile gerekli görülen durumlarda tablolarda birebir alıntılara yer verilmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Araştırma sürecinde 15 kadın yönetici ile yüz yüze mülakatlar yapılmış ve bu doğrultuda veriler düzenlenmiştir. Katılımcıların yaş aralığı incelendiğinde; 5 katılımcının

(%33) yaş aralığının 29-35 yaş, 4 katılımcının (%27) yaş aralığının 36-44 yaş, 6 katılımcının (%40) yaş aralığının 45-48 yaş olduğu görülmüştür. Medeni durumları açısından katılımcıların; 9’unun evli (%60), 3’ünün bekar (%20), 3’ünün (%20) boşanmış; eğitim durumlarına göre 11’inin (% 73) lisans, 4’ünün (%27) yüksek lisans mezunu olduğu anlaşılmıştır. Katılımcıların 5’inin (%33) Otomotiv Sanayi, 4’ünün (%27) Bankacılık ve Finans, 3’ünün (%20) İlaç, 3’ünün de (%20) Mobil İletişim sektöründe görev yaptıkları belirlenmiştir. Katılımcıların buldukları departmanların; 7’sinin (%47) Satış ve Pazarlama, 3’ünün Finans, 2’sinin Kurumsal İletişim ve reklam, 1’inin Kalite, 1’inin de İKY şeklinde dağılım gösterdiği; haftada 40- 55 saat arası çalıştıkları; kurum içi çalışma sürelerinin 2- 20 yıl arası olduğu; çalışma hayatındaki deneyimlerinin ise 4-20 yıl arasında değiştiği, katılımcıların yarısının 7 yıldan uzun süredir çalışma hayatında olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma Hayatında Kadın Yönetici olarak Karşılaştıkları Sorunlarla İlgili Yönlendirilen Sorulara Verilen Yanıtların Çözümlemesi

Katılımcıların tümüne araştırmanın amacı ve yöntemi ile ilgili bilgilendirme yaptıktan ve demografik özelliklerine yönelik bilgilerin edinilmesinin ardından, üç ana soru aktarılmıştır. İlk soru; işe başladıkları sektörü seçme nedenlerinin bilinçli bir karar olup olmadığına dair yönetilmiş “Bu sektörü seçme nedenleriniz nelerdi?” sorusudur. İkinci ana soru ise; “İş hayatına girişte ve kariyer basamaklarında karşılaştığınız zorluklar oldu mu? Oldu ise, bu zorlukların üstesinden nasıl geldiniz?” sorusu çerçevesinde düzenlenen ve 7 alt sorudan oluşan kısımdır. Üçüncü ve son bölüm ise; meslek hayatına atılmak üzere olan gençlere yönelik tavsiyelerin istendiği ve üç alt soru barındıran bölümdür. Katılımcıların verdikleri tüm yanıtlar ve yorumlar, yanıtların sıklığını, yoğunluğunu ve yönünü belirlemek için sistematik bir yaklaşım olan içerik analizi tekniği kullanılarak harmanlanmış ve analiz edilmiştir (Erdoğan ve Çalışkan, 2011).

Mülakatın ilk sorusuna katılımcılardan aldığımız yanıtlar çerçevesinde, katılımcıların mezuniyetlerinin ardından 6’sının (%40) tesadüfler ve iyi iş imkanları bulmuş olmalarından dolayı çalıştıkları sektöre adım attıkları, 9’unun ise (%60) bilinçli ve isteyerek hali hazırda çalıştıkları sektörü seçtikleri anlaşılmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Mesleği Seçiş Nedenleri

Verilen Cevaplarda Ortak İfadeler	Sıklık	Yüzde
“Bu sektörü tesadüfen seçtim.”, “Gençliğimde kurumsal bir firmada iyi bir iş imkanı çıktı, bu yolda devam ettim.”, “Okul mezuniyeti sonrası bu sektörde iş bulmam.” “Tesadüfler...”	6	%40

“Sevmem ve ilgi duymam.”, “20 sene önce çok moda bir iş idi.”, “Reklam konularına meraklı olmamdan dolayı reklamcılığı yapabileceğim bir alan seçtim, Sağlık sektöründe Satış ve Pazarlama bunun için uygundu.”, “Otomotiv sektörünü farklı alanlarda insanlara yakın ve ülke kalkınmasına büyük destek veren bir sektör olması nedeniyle seçtim.”, “Online ve dijital dünyanın dinamikleri en çok ilgimi çekmişti. Daha sonra dijital ortamda yapılan işlerin, ölçümlenebilir performanslar, yıllar geçtikçe çok popüler bir uzmanlık haline gelmesi gibi sebeplerden ötürü.” “Tamamıyla hedeflediğim işim olması ve gerçekten bu noktadan hayata başlama ve ilerleme isteğim.”	9	%60
---	---	-----

Mülakatın ikinci sorusu ise, kadınların iş hayatına girişte ve kariyer basamaklarında karşılaştıkları muhtemel zorluklarla ilgili olmuştur. Bu çerçevede, katılımcılara; **“İş hayatınızda cam tavan sendromu yaşadınız mı? Bir kadın yönetici olarak kariyerinizde belli pozisyonlara gelmekte görünmez engellerle karşılaştınız mı?”** sorusu yöneltilmiştir.

Katılımcılardan bu soruyu yanıtlamalarını istemeden önce, cam tavan sendromu kavramına yönelik tanım verilmiştir. Cam tavan genel olarak, örgüt içerisindeki önyargılar ve varsayımlar sebebiyle kadınların üst düzey yönetim pozisyonlarına yükselmelerini engelleyen görünmez, yapay engeller olarak tanımlanmaktadır (Bombuwela ve Chamaru, 2013). Katılımcıların 9’unun (%60) meslek hayatlarında belli dönemlerde yükselme olanaklarının önlendiği ya da yöneticilerinin, gerçekleştirdikleri performansı tam olarak üst yönetime, performanslarına yansıtmadıkları, raporlamadıkları anlaşılmıştır. Cam tavan sendromunu yaşayan katılımcılardan kimilerinin, ilk zamanlarda yaşadıkları sıkıntıları iş yaşamının ya da buldukları sektörün özellikleri olarak kabul ettikleri, fakat bir zaman sonra iş stresi ve sıkıntıları sebebiyle kurum değiştirme kararı aldıkları anlaşılmıştır. Az sayıda olmakla beraber iki katılımcı ise, istifa dilekçelerini üst yönetime sunduklarında, yaşananlardan habersiz olan üst yönetimin, istifalarını kabul etmediklerini, bu sıkıntıları yaşatan yöneticilerinin işlerine son verdiklerini ve onların da kuruma daha bağlı biçimde çalışmaya devam ettiklerini belirtmişlerdir. Cam tavan sendromu yaşayan katılımcıların ağırlıklı olarak Otomotiv, Mobil iletişim ve İlaç sektöründe oldukları belirlenmiştir. Katılımcıların 6’sının (%40) verdikleri yanıtlar çerçevesinde cam tavan sendromu yaşamadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Cam Tavan Sendromu ile Karşılaşmalarında Öne Çıkan Yorumları

Verilen Cevaplarda Ortak İfadeler	Sıklık	Yüzde
“Yaptığım işleri hiçbir zaman ben yaptım diye ortaya sunmadığım, yöneticim ifade etmediği sürece hiçbir ortamda başarılarımın konuşulmadığı bir süreçti. Tabii, o zamanlar fazlasıyla acemi olduğum için iş hayatının ve ast-üst ilişkisinin bu şekilde olduğunu düşünerek yapılanları fazlasıyla tolere ettiğimi şimdi anlıyorum. Kurum değiştirdikten sonra bana yapılanları ve cam tavan kavramının ne ifade ettiğini anladım.”	9	%60

<p>“Evet, yaşadım. “Kadın olduğum ve bu sektörde çok fazla kadın çalışan olmadığı için o dönemlerde, zaten geçici bir hevesle başlamıştır zorluğu görünce kaçır gibi” çeşitli sözler ve aşırı iş yüklemeleri, bazen geceye kalan- ve bazen de yaptığım işi yapılmamış gibi gösterilmesi ve üst yönetimin haberi olmadan sanki üst yönetim emretmişçesine bir tavırla belli yıpratıcı yaklaşımları işimi göstermemde ve ilk zamanlar yükselmemde engel olarak çıktı. Bu sorunların üstesinden gelemediğimde yazdığım istifa dilekçesi üst yönetim tarafından ret edildi ve sonraki süreçte bana sıkıntı yaşatan kişi kurumdan uzaklaştırıldı. Sürecin sonunda benim kuruma bağlılığım daha da arttı.”</p> <p>“Genellikle Müdür pozisyonlarına erkek adaylar getirilmektedir. Kadınların evlenme, hamilelik konuları nedeniyle yöneticilikleri ertelenmektedir.”</p> <p>“Bir çok defa bu sorunu yaşadım. Her seferinde bir erkeğin benim hakkettiğim pozisyona getirildiğini gördüm.”</p> <p>“Evet, ilk iş tecrübem olan bir ilaç firmasında iş görüşmesinde kadın olduğum için beni işe almak istemediler, Amerikan asıllı GM yardımcısının ısrarı ile işe alındım. İlk kadın üretim mühendisi oldum. Ayın iki haftası haftanın 6 günü günde 16 saat çalıştım. 1,5 yıl dayandım, istifa etmeye kalktığımda bana yeni bir pozisyon önerdiler, toplamda 3 yıl çalıştım bu firmada.”</p>		
<p>“Şu anki görevime gelene kadar kariyerimde yavaş ama emin bir şekilde üstlerim tarafından her zaman desteklenerek geldim. Almanya’daki ana merkezimiz bayan yöneticilere her ne kadar açık olmasa da, Türkiye’deki yapımızda bu konuda cinsiyet ile ilgili en azından şahsıma yapılmış herhangi bir kısıtlama hissetmedim.”</p> <p>“Kadın olduğum için cam tavan sendromu yaşatacak uygulamalar ya da tutumlarla karşılaşmadım, ayrımcılık hissetmedim.”</p> <p>“Hayır, yaşamadım.”</p>	6	%40

Kadın yöneticilerin yaşadıkları muhtemel zorluklar çerçevesinde yanıtlamaları istenen ikinci soru **“İşletme içindeki yöneticilerinizden, iş arkadaşlarınızda ve astlarınızdan mobbing olarak değerlendirebileceğiniz bir davranış gördünüz mü?, Şayet “evet” ise ne zaman?”** sorusudur.

Bu soruyu yanıtlamalarından önce katılımcılara *mobbing*’in tanımı yapılmış; *mobbing*’in, iş yerinde pozisyondan sağlanan gücün kötüye kullanılması ile gerçekleşen ısrarlı saldırgan davranışlar (Karsavuran, 2014) olarak tanımlanabildiği, bu davranışlarla en az haftada bir sıklıkta ve altı ay boyunca karşılaşmış olmaları gerektiği (Tınaz, 2011) ve örgüt içerisinde uygulama yönüne göre; üstler tarafından (Geçikli ve Geçikli 2012) ve/ veya çalışma arkadaşları tarafından (Tınaz, 2006) görülebileceği açıklanmıştır.

Katılımcılardan 9’unun (%60) kariyerleri sürecinde zaman zaman *mobbing* ile karşı karşıya kaldıkları, psikolojik olarak zarar gördükleri, kendilerini o dönemlerde değersiz hissetmemek için zorlandıklarını, kimi zaman psikolojik ve kişisel gelişim uzmanlarından yardım ile kimi zaman da hukuki yollara başvurarak bu süreçlerle başa çıktıkları anlaşılmaktadır. Kadın yöneticilerimin *mobbing*’e maruz kalanlarının çoğunun hemcinslerinden ve sıklıkla üstlerinden psikolojik şiddet gördükleri dile getirilmiştir. Bu kimi zaman, beklenenden başarılı oldukları

için kimi zaman ise hamilelik durumları söz konusu olduğunda daha fazla su üstüne çıkmış bir durum olarak algılanmıştır. *Mobbing* davranışlarına maruz kalan katılımcıların ağırlıklı olarak Otomotiv, Mobil iletişim ve İlaç sektöründe oldukları belirlenmiştir. Katılımcılardan 6'sı (%40) *mobbing* olarak nitelendirilebilecek herhangi bir davranışa maruz kalmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3: Katılımcıların *Mobbing* ile Karşılaşmalarında Öne Çıkan Yorumları

Verilen Cevaplarda Ortak İfadeler	Sıklık	Yüzde
<p>“Evet, İki kez çok önemli <i>mobbing</i>'e maruz kaldım, her ikisinde de şikayet ettim ve mücadele ettim. Birinde şikayetimin olumlu sonucunu aldım. İkincisinde işten çıkartıldım, dava açtım ve kazandım.”</p> <p>“Evet, ilk yöneticim sürekli bana olumsuz eleştiriler yapıyor ve başarısız olmam, kendimi başarısız ve değersiz hissetmem için elinden geleni yapıyordu. İşçilerimle aynı masada yemek yemem, onlara Hanım ve Bey diye hitap etmem hep sorun oluyordu.”</p> <p>“Bazı kadın yöneticilerimden <i>mobbing</i> gördüm.”</p> <p>“Kadın yöneticimiz tarafından; ben ve birçok çalışma arkadaşım <i>mobbing</i>'e maruz kaldık.”</p> <p>“Psikolojik <i>mobbing</i>'e maruz kaldım. Aldığım bazı kişisel gelişim eğitimleri daha serinkanlı yaklaşmama yardımcı oldu.”</p> <p>“<i>Mobbing</i>'i fazlasıyla yaşadım. Çalışma takımımın içerisinde performansı ile öne çıkmış biri olarak istifa etmem kimsenin istediği bir şey değildi elbet, ama çok başarılı olup herkesin de bunun farkına varması ile popülerleşmemin engellenmesi için kadın yöneticim tarafından <i>mobbing</i>'in yapılması şart olarak görüldü herhalde. En zor zamanım hamileliğimdeydi, hamile olduğumu bildirmemle birlikte doğum iznine çıktığım güne kadar gördüğüm kötü tavrı şuanda ifade bile etmek istemiyorum. Yaşadığım fiziksel ve ruhsal anlamdaki iniş çıkışlara rağmen nefes almadan çalışmama, tam adanmışlıkla rağmen asla yaranamamak tam olarak bu olsa gerekti. Çünkü bu seferde iş profesyonellikten çıkıp kadınlar arasında görülen kıskançlık ve çekememezliğe dönüşmüştü. Kadın yöneticimin çocuğu yoktu, olmuyordu ya da olmasını istemiyordu bilemiyorum ama onun yokken benim olması işleri fazlasıyla zorlaştırmıştı o dönemde.”</p> <p>“Yaklaşık iki yıl mali işlerden sorumlu erkek GM yardımcımız tarafından <i>mobbing</i> yapıldı. Zaman zaman kadın olan yöneticilerimden ve çeşitli kadın astlar tarafından da <i>mobbing</i>'e maruz kaldım.”</p>	9	%60
<p>“Hayır, görmedim.”</p>	6	%40

Kadın yöneticilerin yaşadıkları muhtemel zorluklar çerçevesinde yanıtlamaları istenen üçüncü ve dördüncü sorular; “*İş hayatınızda cinsiyet ayrımcılığıyla karşılaştınız mı? İş yerinizde, kadın olduğunuz için herhangi bir farklı tutum veya davranış ile karşılaştınız mı?*, aynı bakış açısı ile “*İş hayatınızda tedarikçiler/dış paydaşlardan gelen cinsiyet ayrımcılığı sebebiyle olumsuz davranışlarla karşılaştınız mı?*” şeklinde planlanmıştır.

Katılımcıların bu soruyu yanıtlamalarını istemeden önce, cinsiyet ayrımcılığının tanımı iş kanununun belirttiği şekilde yapılmıştır². İş Kanunu’nun 5. maddesinin 3. fıkrasında, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, iş ilişkisinin kurulmasında cinsiyet ve gebelik nedeniyle ayrımcılığın yasaklandığı görülmektedir. İş Kanunu gereğince; “İşveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamaz.” (Çetinkaya, 2014). Katılımcılardan 8’inin (%54) kariyerleri sürecinde zaman zaman cinsiyet ayrımcılığı ile karşı karşıya kaldıkları anlaşılmıştır. Kurum dışındaki paydaşları ile olan ilişkilerinde de yine aynı sorunlarla karşılaşan kadın yöneticilerimizin oranı aynıdır. Gerek iş yerlerinde gerekse tedarikçiler/ dış paydaşlar tarafından cinsiyet ayrımcılığı ile karşı karşıya kalan katılımcıların ağırlıklı olarak Otomotiv, Mobil iletişim ve İlaç sektöründe oldukları belirlenmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların Cinsiyet Ayrımcılığı ile Karşılaşmalarında Öne Çıkan Yorumları

Verilen Cevaplarda Ortak İfadeler	Sıklık	Yüzde
<p>“Evet, Şu anda çalışmakta olduğum işyerinde kadın olduğum için hiçbir olumsuz yaklaşımla karşılaşmadım, aksine büyük saygı görmekteyim. Daha önceki işyerlerimde çok fazla negatif ayrımcılık ve özellikle sahada tacizlerle karşılaştım. Cinsiyet ayrımcılığıyla mücadele için içime kapanmak ve geriye çekilmek yerine kendimi kanıtlamak için daha çok çalışmak yolunu seçtim. Tacizle mücadele de ise, erkek gibi davranma, dobra olma, çata çat cevap verme veya anlamazdan gelme, en son çare olarak ise, şikayet etme gibi çeşitli yöntemlerle bu durumla mücadele etmeye çalıştım.</p> <p>Cinsiyet ayrımcılığıyla ilgili örnek vermek gerekirse; seyahatlerde odaya gelmeye çalışma, teke tek toplantılarda cinsel içerikli konuşmalar yapma gibi örnekler gösterebilirim. Yıl olarak da 2000 yılı ile 2007 yılını özellikle vurgulayabilirim.”</p> <p>“Evet, tacizler ve uygunsuz tekliflerle de karşılaştım tabii ki.”</p> <p>“Evet, ayrıca çoğu zaman flörtöz bir tavırla karşılaşıyoruz. Ahlsız teklifler olabiliyor.”</p> <p>“Evet, Bu alanda doğudaki paydaşlardan “Bir hanım olarak buralarda işiniz ne, evinizde aileniz ile ilgilenmeniz daha doğru olmaz mı?” gibi daha direk ve kaba sorulardan “Bu akşam yalnız iseniz beraber bir şeyler yapabilir miyiz?” ifadelerine kadar farklı yaklaşımlarla karşılaştım. Ancak bu tip konularda ilkindeki gibi bir soruya hiç cevap vermeyerek ve iş hakkında konuşmaya devam ederek, diğerindeki konularda ise karşıdaki kişinin ailevi durumunu eşini çocuklarını sorarak konuyu farklı yönlere çekerek, ya da anlamazdan geldim.”</p> <p>“ Evet, asla unutmadığım iki konuşmayı hatırlıyorum: Birincisi, ilk çalışmaya başladığım yıllarda karşı taraftan iş almayı hedeflediğimiz bir toplantıya giydiğim sade kıyafet için “kadın” yöneticim tarafından eleştirilmem; ekibin genci, bekarım, daha dikkat çekici giyinseydin, boşuna mı götürüyoruz seni’ tonunda bir</p>	8	%54

² Ayrımcılık ile ilgili detaylı bilgi için : <http://www.cetinkaya.av.tr/dosyalar/77631f56-ad58-4ee2-bfde-253dbee25f1.pdf>, “Ayrımcılık Nedir? Ne Değildir?”Çetinkaya Hukuk Bürosu Booklet 2014/2 , Erişim Tarihi:28.02.2017

<p>konuşmaya maruz kalmıştım. İkincisi ise, hamile olduğum dönemde ekibe yeni biri alınacağından bundan sonra sadece erkek adaylarla görüşüleceği, kadınların sürekli olarak doğurdıkları ifadeleri ile karşılaşmıştım.”</p> <p>“Evet, Bir kez. Kuruma yeni gelen bir erkek yöneticimiz bana, “siz evde çocuğunuzla ilgilenin ” gibi bir tavır ve ifade ile beni projede saf dışı bırakmaya çalışmıştı.”</p> <p>“Evet, Hamilelik döneminde izin sürem boyunca iş devrine ilişkin sorunlar yaşadım.”</p>		
“Hayır, görmedim.”	6	%40
“İş hayatında kadın olduğum için olumsuz yönde bir ayrımcılık ya da olumsuz tutum ile karşılaşmadım. Aksine, kadın olduğum için, özgüven ve ifade yeteneğimin kuvvetli olması sebebiyle genelde çabuk fark edilir ve çabuk yükselir oldum.”	1	%0,6

Kadın yöneticilerin yaşadıkları muhtemel zorluklar çerçevesinde yanıtlamaları istenen beşinci soru; “*İş-özel hayat dengesini kurmada yöneticileriniz ile zorluklar yaşadınız mı?*” şeklinde planlanmıştır.

Katılımcılardan 9’unun (%60) iş hayatlarında belirli dönemlerde iş- özel hayat dengesini kurmada zorlandıkları anlaşılmıştır. İş- özel hayat dengesi kurmakta zorlanan dokuz katılımcılarından; 6’sının evli ve çocuklu (%67), 2’sinin bekar (%23) ve bir katılımcının boşanmış (%10) olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 5: Katılımcıların İş-Özel Hayat Dengesini Kurmalarına Yönelik Öne Çıkan Yorumları

Verilen Cevaplarda Ortak İfadeler	Sıklık	Yüzde
<p>“Evet, çok fazla”, “Bazen evet”</p> <p>“Evet, özellikle kadın yöneticiler tarafından”</p> <p>“Evet, çocuğum olduktan sonra hastalık dönemlerinde izin almada zorluklar yaşadım.”</p> <p>“Evet, bir dönem kendimi fazlasıyla işe kaptırıp özel hayatımı ihmal ettim. İlişkim başka nedenlerin yanı sıra bundan dolayı da zarar gördü.”</p> <p>“Evet, ok anlayışsız yöneticilerle de karşılaştım, çok anlayışlılarla da... İzin, hastalık, moral bozukluğu, gezdiğin-gezmediğin yerler, yediğin-yemediğin yemekler, aldığın-almadığın kıyafetler vb.. konularda fazlasıyla kendinde söz hakkı bulan taleplerimi gereksiz bulan yöneticilerim oldu. Özellikle bebeğimi büyütürken zorlandım.”</p> <p>“Evet etkiledi., kızım 42 günlükken bırakıp işe dönmek zorunda kaldım. Ağlayarak işe gidiyordum. Kızım 3 yaşındayken bakıcımızın ayrılması ile iş yaşamın ara vermek zorunda kaldım. 2 yıl kadar sürmesini planladığım bu süreç oğlumun doğumuyla 9 yıla çıktı.”</p> <p>“Evet, Bu konuda bir işyerim haricinde zorluk yaşamadım çünkü ben zaten onlardan daha fazla çalışıyordum. Bir yöneticim sabah 7:00’de toplantı yapıyordu. Akşam 20:00’de mesai bitiyordu. O dönemde zorluklar yaşadım.”</p>	9	% 60
<p>“Hayır”</p> <p>“İş-özel hayat dengesini kurmada kendim zorluk yaşamadım. Yakın zaman içinde</p>	6	% 40

yaşadığım kayıp ve bu kaybın verdiği ruhsal boşluk, içinde olmasına rağmen bunu işime yansıtılmaya ve performansıma etki etmemesine gayret ettim ve ediyorum. Ancak bunu başaramayan birçok yöneticiyle ve çalışma arkadaşıyla çalıştım.”		
---	--	--

Kadın yöneticilerin yaşadıkları muhtemel zorluklar çerçevesinde yanıtlamaları istenen altıncı soru; “*Çocuğunuz var ise, çocuğunuzun olması kariyeriniz üzerinde etkili oldu mu?*” şeklinde planlanmıştır.

Katılımcıların iş- özel hayat dengesine yönelik verdikleri yanıtlarla paralel ve tutarlı biçimde katılımcılardan çocuğu olup kariyerlerinin olumsuz biçimde etkilenmediği ya da aksamadığını belirten 3 katılımcı (%20) bulunmaktadır. Katılımcılardan 6’sının (%40) çocuğu olmayıp, 6 katılımcı ise çocuk sahibi olduktan sonra kariyerlerine bir süre ara verdiklerini, kimi zaman düşündüklerinden daha fazla iş hayatından uzak kalmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Yine, katılımcılar iş performanslarının kimi zaman uykusuzluk, hastalık gibi sebeplerden dolayı düşme gösterdiği dönemlerinin olduklarını, diğer zamanlarda ise kısa sürede çok daha yoğun ve programlı çalıştıklarını “oğlumun (çocuğumun) büyüme sürecinde daha sistematik, zamanlı, pratik çalışmayı öğrendim. Eskiden çalışmak için koskoca bir hafta sonum var diye çoğu öğle arası ve çıkış saatine yakın zamanları boş geçirirken, işlerimi mesai saatlerim içerisinde tamamlamayı öğrendim. Mesai saatlerimi daha dolu geçirerek eve iş bırakmamayı bu sayede öğrendim.” cümleleriyle genel olarak benzer biçimde dile getirmişlerdir.

Tablo 6: Katılımcıların Öne Çıkan Yorumları Yorumları

Çocuğu Olmayanlar	6 Katılımcı (%40)	
Çocuğu Olanlar		
“Hayır, etkilemedi”	3 Katılımcı (%20)	“Hayır, Hamilelik döneminde banka sektöründe herhangi bile etkisi olmamıştı. Şu an çocuk büyüdüğü için kariyerimle ilgili bir sıkıntı bulunmuyor.”

“Evet, etkiledi”	6 Katılımcı (%40)	<p>“Kızım 42 günlükken bırakıp işe dönmek zorunda kaldım. Ağlayarak işe gidiyordum. Kızım 3 yaşındayken bakıcımızın ayrılması ile iş yaşamın ara vermek zorunda kaldım. 2 yıl kadar sürmesini planladığım bu süreç oğlumun doğumuyla 9 yıla çıktı.”</p> <p>“Doğum ile birlikte ilk 1.5 yıl işe dönemedim. Mesai saatlerinde işini bitirip, bir an önce evine dön şeklinde çalışmak yöneticiler tarafından genel anlamda hoş karşılanmıyor.”</p> <p>“Çocuk yapmaya karar verdiğim dönemlerde çalışma hayatına 2 senelik aralar verdim. Ayrıca hamileliği nedeniyle işten ayrılan arkadaşlarımdan bazıları işine dönememiştir. ” (3)</p> <p>“Kadınların çocuk sahibi olduktan sonra zaman ve verimlilik açısından problem yaşadıklarını düşünüyorum. İşe tamamen konsantre olmakta zorlanıyorlar ve çok yoruluyorlar. Fiziksel ve ruhsal olarak çok fazla yük alıyorlar. Ben de bahsettiğim sebepler yüzünden, bulunduğum kademedeki hizmet verip daha üst kademeler için talepte bulunmadım.”</p>
------------------	-------------------	--

Kadın yöneticilerin yaşadıkları muhtemel zorluklar çerçevesinde yanıtlamaları istenen yedinci soru; “*Kariyer olanakları açısından, kadınlarla erkekler arasında farklılık olduğunu düşünüyor musunuz? Cevabınız “evet” ise, bu farklılıkları belirtiniz.*” şeklinde yöneltilmiştir.

Katılımcılarımızın %80’ini, kariyer olanakları açısından ve iş yaşamında genel olarak erkeklerle kadınlar arasında farklılık olduğunu ve aynı zamanda farklı olarak algılandıklarını vurgulamışlardır. Kadınların genel olarak meslekle ilgili belirli pozisyonlara gelebilmek için erkeklerden daha çok çalışıp daha az ücretlendirildikleri ifade etmişlerdir. Ayrıca, kadınların erkeklerden daha fazla *mobbing* ve/veya tacize uğradıklarını, daha fazla güler yüzlü olmaları ve ılımlı yaklaşımları beklendiği, Türk kültüründe ve ailedeki yeri içerisinde erkeğin kadının önünde olması ve kadının genel olarak evinde olması gerektiği anlayışı sebebiyle zorluklarla karşılaştıkları anlaşılmıştır.

Tablo 7: Katılımcıların “Kariyer olanakları açısından, ve iş yaşamında genel olarak kadınlarla erkekler arasında farklılık olduğunu düşünüyor musunuz? Cevabınız “evet” ise, bu farklılıkları belirtiniz.” Sorusuna Yönelik öne Çıkan Yorumları

Verilen Cevaplarda Ortak İfadeler	Sıklık	Yüzde
<p>“Evet, kesinlikle fark olduğunu düşünüyorum. Kadınların bir erkekle aynı pozisyona gelmek için iki-üç kat daha fazla çalışmaları ve sürekli olarak hatasız çalışmaları gerekiyor. Ayrıca, maalesef belirli pozisyonlara gelen kadınların bir kısmı ise yöneticilerinin taciz ve <i>mobbing</i>’lerine katlandıkları veya onların egolarını tatmin ettikleri için bu pozisyonlara geliyorlar. Profesyonel bakış açısına sahip, çalışma odaklı, <i>mobbing</i> ve tacizlerle mücadele eden kadınların yükselmeleri için çok daha fazla çalışmaları gerekiyor.</p> <p>-Bir erkek küfrederse normal karşılanır. Kadın her zaman gülen yüzlü olmalıdır.</p> <p>-Bir erkek yönetici işyerinde iş arkadaşlarıyla gerginlikler yaşarsa, sık sık kavga</p>	12	%80

<p>ederse onun karakteri böyle ne yapalım idare edeceğiz denir. Bir kadın yöneticinin ise her zaman tüm iş arkadaşlarıyla iyi geçinmesi, hep ılımlı ve arabulucu olması beklenir.</p> <p>-Bir erkek iş arkadaşına veya çalışanına asılırsa normal karşılanır. Kadın asılırsa kötü kadın olarak arkasından dedikodu yapılır.</p> <p>-Aynı görevi yerine getiren erkeklere kadınlardan %20 daha yüksek maaş verilir, bu durum normal karşılanır çünkü ev geçindirmektedir.</p> <p>-Erkek sigara kokabilir, kötü giyinebilir, kilolu olabilir, ama kadın her zaman şık, ve bakımlı olmalıdır. Aksi takdirde hemen eleştirilir.”</p> <p>“Evet, Ayrıca erkekler daha az tacize uğruyorlar ve terfi ya da pozisyon değişimi konusunda daha rahatlar. Hamilelik gibi bir dertleri olmadığından işverene hesap vermek zorunda kalmıyorlar. Ben kızıma hamile olduğumu öğrendiğimde işverenime nasıl söyleyeceğimi düşünüp bayılmışım.”</p> <p>“Tüm dünyada bu konuda bir farklılık olduğunu, kadınlara ayrımcılık yapıldığını kesin olarak düşünüyorum. Kadın yönetici azlığı, kadınların yükselmekte daha fazla efor ve zaman harcamaları gibi durumlar var.” (2)</p> <p>“Erkeklerin biraz daha avantajlı olduğunu düşünüyorum. Evde mutlaka bir kadın olduğu için 7*24 çalışabilir mesajı hep veriyorlar. Yükselme konusunda olumlu olarak dönüyor. ”</p> <p>“Kadınların sosyal anlamda ve verilen işi sonlandırmadaki çabalarının erkeklere oranla daha yüksekte olduğunu düşünüyorum. Kadınların iş ve sosyal başarısının erkeklere oranla daha yüksek olduğunu düşünsem de; erkek yöneticilerin sayısının kadın yöneticilere göre daha yüksek olduğu gerçeğini değiştiremiyorum.”</p> <p>“Yükselme anlamında değil ama ücret anlamında erkeklerin kadınlara oranla daha yüksek ücret aldığını biliyorum.”</p> <p>“Evet, Aynı pozisyonda erkekler çoğu zaman kadınlardan daha fazla maaş almaktalar.” (2)</p> <p>“Evet düşünüyorum. Bunlar da olumsuz farklar. Toplumumuzdaki kadının konumlandırılmasından kaynaklı fazlasıyla fark var. Erkekler kadını kadın olduğu için küçümserken, kadınlar rakip olarak gördükleri küçümsüyorlar. Erkekler kadın yapamaz, beceremez, elinin hamuru, çocuğunun anası, evinin kadını şeklindeki cinsiyetçi yaklaşımlarla, erkek erkeğe olalım, kadınları karıştırmayalım mantığıyla hareket kadınları zaten toplumun her yerinden dışlamaya çalışıyorlar ama bence kadının en büyük düşmanı karşısındaki kadın olduğu durumlarla da çok karşılaştım. Yönetici pozisyonundaki insanların kadın çalışanları “o yakında evlenir, yeni evlenmiş yakında doğurur, hamile şimdi çekilmez, bebeği var derdi bitmez” şeklinde etiketlediğine de çok fazla şahit oldum. Bundan dolayı da eşit olanaklar sunulmuyor.”</p> <p>“Evet düşünüyorum. Genellikle idarecilikle ilgili olan işlerde hala ataerkil olduğumuzu düşünüyorum. Kadının daha duygusal ve anaç olması bazen bu mevkilere seçilmelerinde engel olabiliyor. Ve hala büyük yönetici çoğunluğunun yani pozisyonlara atama gücünü elinde tutanların erkek olması bu ataerkil yapıda kadının pozisyonuyla ilgili kararların alınmasında rol oynuyor.” (2)</p> <p>“Evet, kadınlara bekar ise evlenip evlenmeyecekleri, evli ise çocuk düşünüp düşünmedikleri iş görüşmelerinde sorulmakta, erkeklere sorulmamaktadır.”</p>		
<p>“Hayır.” (2)</p> <p>“kendi kariyerim açısından hayır, ama çevremde örnekleri oldukça fazla”</p>	3	%20

Sonuç ve Tartışma

Türkiye’de özellikle 1980 sonrasında uygulanan ekonomik politikalar neticesinde gayri safi yurt içi hasılda, sanayileşmede ve ihracatta görülen ilerlemelere rağmen kadınların işgücüne katılım oranları ve bu katılımdaki bölgesel farklılıklar kadınlarımızın iş dünyasında yeterince temsil edilmediğini göstermektedir. Dünya geneline (% 40) ve OECD ülkelerine göre

(% 44) düşük olan Türkiye’de (% 31) kadın işgücünün 1990’dan 2015’e dek yerinde sayması ve hatta azalması ülkemizde ekonomik kalkınmanın ekonomik büyüme ile aynı seviyede sağlanamadığı sonucunu doğurmaktadır. Bilindiği üzere, ekonomik büyüme bir ülkenin üretim hacmindeki bir artıştır. Ekonomik kalkınma ise toplumun hayat koşullarındaki niteliksel gelişmelerdir.

Sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın en önemli göstergelerinden biri olan kadınların iş hayatında daha fazla yer alarak; toplumda bir yandan cinsiyet eşitliğine katkıda bulunurken diğer yandan kadınların ürettiği profesyonel katma değeri de artırmaktadır. Öte yandan, Dünya Ekonomik Forumu’nun (WEF) kadınların ekonomik katılımı ve fırsatlar başlığı altında ülkeleri değerlendirdiği 2016 raporuna göre Türkiye 144 ülke arasında 130. Sırada yer almaktadır. Kadınların erkeklerden daha az kazanç elde etmesi (eşit işe eşit ücretin olmayışı, cam tavan ve benzeri) durumunun devam etmesi halinde bu farkın daha da artması beklenmektedir.

Araştırmanın birinci bulgusuna göre, Türkiye’de kadın işgücü oranı dünya geneline ve OECD ülkelerine göre daha düşüktür ve azalmaya devam etmektedir. Çalışan kadınlarımız ise ücret, sunulan fırsatlar ve yönetimde temsil anlamında cinsiyet eşitsizliği ile karşı karşıyadır.

Türkiye’de sanayileşmenin, şehirleşmenin ve hizmet sektörünün faaliyetlerinin artması gibi faktörler sonucunda, kadın işgücünün tarım sektöründen sanayi ve özellikle hizmetler sektörüne geçişi dikkat çekmektedir.

Araştırmanın ikinci bulgusuna göre, Türkiye’de kadın işgücü, 1990-2014 döneminde, tarım sektöründe azalırken sanayi ve özellikle de hizmetler sektöründe belirgin bir artış (% 14’ten % 51’e) göstermiştir. OECD ülkelerinde ise kadın işgücü hem tarım hem sanayi sektörlerinde azalırken hizmetler sektöründe artış göstermektedir. Ancak bu artış Türkiye’deki kadar belirgin değildir. Araştırma bulgularına göre; çalışma hayatında kadınların iş yaşamına yönelik yasal düzenlemeler yapılsa da, kadın işgücünün iş yaşamında hali hazırda sorunlar yaşadığı doğrulanmaktadır. Bu sorunların en başında cinsiyet ayrımcılığının geldiği anlaşılmaktadır. Kadınlarımız aynı pozisyon ve görevler için erkeklerden daha az maaş ile ücretlendirilmektedir. Aynı zamanda annelik ve diğer iş dışı roller göz önüne alınarak işe yönelik psikolojik baskı yaratılmakta olduğu belirlenmiştir. Ayrıca kadınların iş yaşamlarında tüm performansları ile çalışmalarına rağmen ayrımcılık ve kültür sebebiyle yükselme olanaklarından erkeklerle aynı biçimde değerlendirilmeye alınmadıkları anlaşılmaktadır.

Ayrıca mülakatlar neticesinde, kimi kadın yöneticilerimizin iş yaşamlarındaki yoğun tempo sebebiyle evliliklerini yürütemedikleri, iş- aile yaşam dengesi kurmada zorluk yaşadıkları anlaşılmıştır. Yoğun çalışma temposu içerisinde olan kadınların sosyal yaşantılarına diğer bir

ifade ile aile ve dostluk ilişkilerine gerekli zamanı ayıramadıkları, ekonomik olarak yaşamakta oldukları zorlukların yanında kadınların diğer rollerinden de taviz vermemeleri gerektiği algısı kadınlar için pek çok sorunu beraberinde getirmektedir.

Türkiye’de sanayi sektöründe kadın istihdamı 1990’lu yıllara göre 2000 ve 2010’lu yıllarda artmasına rağmen, bu artış sektörün Türkiye’deki önemi ile aynı oranda gelişme kaydetmemiştir. Çünkü sanayi sektörü, genel olarak “erkek egemen” sektörlerden biri olarak görülmektedir. ABD’de yapılan bir araştırmaya göre, sanayi sektöründeki kadın istihdamı genel istihdama göre daha az olmakla birlikte oranlar Türkiye ile kıyaslandığında oldukça yüksek kalmaktadır.

Sanayi sektöründe kadın işgücü oranının az olması, sektördeki kadın yönetici sayısının da buna paralel olarak diğer sektörlere göre daha az olması sonucunu doğurmaktadır. Kadın yönetici sayısının yetersizliğinin, kadınların sorunlarına etkili çözümler üretilmemesinin nedenlerinden biri olduğu öngörülmektedir. Sektörde cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla bu sektörde çalışan kadınların karşılaştığı engellerin araştırılmasına ve bu engellerin ortadan kaldırılması için gerekli önlemlerin alınmasına ihtiyaç vardır.

Bu araştırma sonuçları çerçevesinde, Dünyada işlerin yarısından fazlası kadınlar tarafından yapılmaktayken, kadınların dünyadaki toplam gelirin % 10’una ve mal varlığının % 1’ine sahip olmaları kadının iş yaşamındaki sorunlarının çözülmesi gerekliliğinin en güzel göstergelerinden biridir (Bilgin, 2012). Bütün erkek ve kadınlar için insana yakışır iş temel felsefesinden yola çıkarak, cinsiyet eşitliği koşullarının kadınlar açısından yeniden değerlendirilmesinin, kadınlara daha fazla ve iyi iş imkanlarının verilmesinin, kadınların girişimcilik kapasitelerinin geliştirilerek iş yaşamına daha fazla katılımlarının sağlanmasının önemli olduğu görüşü öne çıkmaktadır.

Araştırmanın Varsayım ve Kısıtları

Araştırmada, zaman kısıtı sebebiyle mülakatlar için 13 Şubat ile 1 Mart 2017 tarihleri arasında görüşmelerin planlanmış olması kısıtlı örneklem sayısı ile araştırmaya devam etmemizdeki ana nedendir. Mülakatlar sürecinde, katılımcıların samimiyet ve gerçek fikirlerini yansıtacak biçimde sorulara yanıt verdikleri varsayılmıştır. Bu sebeple, araştırmanın diğer bir kısıtı da hem katılımcı sayısı hem de belirttikleri görüş ve deneyimler açısından çalışma sonuçlarının genellenemeyecek olmasıdır.

Kaynakça

- Aguirre, D., Hoteit, L., Rupp, C. ve Sabbagh. K. (2012). Empowering the Third Billion. Women and the World of Work in 2012. Booz and Company, s:1-140 https://www.strategyand.pwc.com/media/file/Strategyand_Empowering-the-Third-Billion_Full-Report.pdf.
- Başlevent, C. ve Onaran, Ö (2004). The Effect of Export-Oriented Growth on Female Labor Market Outcomes in Turkey”, World Development, August. Beneria, L. (2000) “Structural Adjustment Policies”, The Elgar Companion to Feminist Economics içinde, Editörler: J. Peterson ve Lewis, M. ,Cheltenham, UK., Edward Elgar, 687-695.
- Bilgin, B. (2012). Çalışma Yaşamında Kadın ve Yasal Düzenlemeler, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-99-1164>, 311- 315.Erişim Tarihi, 13.10.2017
- Bombuwela P. M., Chamaru, D. A. (2013). Effects of Glass Ceiling on Women Career Development in Private Sector Organizations – Case of Sri Lanka, *Journal of Competitiveness*, 5(2), 3-19.
- Buğra, A ve Yakut-Çakar, B. (2010). Structural Change, Social Policy and Female Employment in Turkey, 41(3), *BOUN Araştırma Raporu*, 517–538.
- Cuberes, D. ve Teignier, M. (2012). Gender Gaps in the Labor Market and Aggregate Productivity, *Heffield Economic Research Paper Series*.
- Deloitte Development LLC. (2015). Women in manufacturing study Exploring the gender gap. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/manufacturing/us-mfg-women-in-manufacturing-2015-study.pdf>, Erişim Tarihi: 02.02.2017.1-20.
- Doğan, B. (2016). Çalışma Hayatının Kadının Beden ve Ruh Sağlığına Etkisi”, *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 51-76.
- Dünya Bankası (2017). <https://data.worldbank.org/country/turkey?locale=tr>, Erişim Tarihi: 14.02.2017.
- Erdoğan, I. ve Çalışkan ,M. (2011). Online Group Buying: What Is There For The Consumers?. 7th International Strategic Management Conference Procedia Social and Behavioural Sciences, 24, 308–316.
- Geçikli, F. ve Geçikli, M. (2012). İşyerlerinde Mobbing Psikolojik Şiddet Sempozyumu, Ankara Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu, 27-28 Nisan 2012, Cilt:1, Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, Ankara.
- Goldin, C. (1994). The U-Shaped Female Labor Force Function in Economic Development and History, NBER WorkingPaper Series, No: 4707, 634-639. Erişim tarihi: 10.02.2017.
- İnce, M. (2010). How The Education Affects Female Labor Force? Empirical Evidence From Turkey. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2, 634-639.
- Karsavuran S. (2014). Sağlık Sektöründe Mobbing: Hastane Yöneticileri Üzerinde Bir Uygulama. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(26), 271-296.
- Kılıç, D. ve Öztürk, S. (2014). *Amme İdaresi Dergisi*, 47(1),107-130.
- Loko, B. ve Diouf, M. A. (2009). Revisiting the Determinants of Productivity Growth - What’s new? International Monetary Fund Working paper no:09/225,s:1-25.
- Löfström, A. (2009) . Gender, Equality, Economic Growth and Employment, 1-46.
- Özer, Mustafa ve Biçerli, K. (2003). Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 55-86.
- Özler, S. (2000). Export Orientation and Female Share of Employment: Evidence From Turkey, World Development, 28, 1239-1248.
- Tansel, A. (2002). Economic Development and Female Labor Force Participation in Turkey: Time-Series Evidence and Cross-Province Estimates, *Middle East University Working Paper No. 02/3*,1-61.
- Tınaz, P. (2006). İşyerinde Psikolojik Taciz. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3, 11-22.
- Tınaz P. (2011), İş Yerinde Psikolojik Taciz (Mobbing), Beta Yayıncılık, İstanbul.
- TOBB. (2015). <http://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2016/72GK/72-Genel-KurulEkonomikRapor2015.pdf>. Erişim Tarihi: Mart 2017.
- TÜİK. (2017). <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21519>. Erişim Tarihi: 01. 03.2017.
- WEF, (2016). <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2016/> (Erişim Tarihi: Mart 2017)

Girişimci Kadınların Bölge Kalkınmasına Katkıları; Artvin Örneği

Received/Geliş: 06.07.2017
Accept/Kabul: 25/09/2017

Ceyhun AKYOL*

Öz

Hayatın her alanında varlık gösteren kadın olgusu, Karadeniz Bölgesinde ayrı pencereden bakılması gereken bir kavramdır. Engebeli arazilerin, değişken iklim yapılarının ve bölgenin diğer dinamiklerinin tüm özelliklerini bünyesinde barındıran yöre kadını; üretken, cesaretli, fedakâr ve anaç yapısıyla ön plana çıkmaktadır. Bir yandan eşine ve ailesine katkı sağlamaya çalışan, çocuklarına annelik yapmak zorunda olan kadınların, diğer yandan da iş hayatlarında karşılaştıkları zorluklar, haksızlıklar, cinsiyet ayrımcılıkları, çevrenin muhafazakâr bakışları gibi etkenler, zaten zor olan hayatlarına sıkıntı ve güçlük eklemektedir. Çalışmanın örneklemini oluşturan Artvin, iş sahalarının yetersizliği, göç verme problemleri ve coğrafi şartlarıyla başa çıkmaya çalışan illerden biridir. İş kurma düşüncesinde olan, işletme yönetim becerilerini geliştirmek isteyen, aldığı eğitimi iş hayatına yansıtmayı düşünen, istihdama katılmayı ve katkı sağlamayı hedefleyen ve tabii ki gelir düzeyini yükseltmek isteyen her kadın gibi, Artvin’de yaşayan kadınlar da çalışma hayatına içinde bulunmak istemektedirler. Bu çalışmada, Artvin il merkezi ve ilçelerinde hayatlarını sürdürmeye çalışan 41 girişimci kadının çalışma hayatlarında neler yaşadıkları, nasıl bir yaşam mücadelesi verdikleri betimlenmeye çalışılmıştır. Artvin’deki kadın girişimciliğin mevcut durumu, karşılaşılan sorunlar ve kadın girişimciliğin geliştirilmesine yönelik öneriler çalışmamızın temel başlıkları olmuştur. Elde edilen veriler neticesinde, bölge kalkınması için kadınların iş yaşamında daha aktif rol almaları gerektiği ve bu konuda eş, dost dışında özellikle yöre halkı ve yerel yönetimlerin de konuya destek vermeleri gerekliliği ortaya çıkmıştır. Artvinli girişimci kadınların iş hayatlarında karşılaştıkları sorunlar ise; aile ve çevre baskısı, sermaye bulma zorluğu, özgüven eksikliği ve önyargı şeklinde sıralanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kadın, Girişimci Kadın, Bölge Kalkınması, Artvin

* Öğr. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi Arhavi Meslek Yüksekokulu Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, ceyhunakyol@artvin.edu.tr.

Contribution of Entrepreneurial Women to Regional Development, Artvin Sample

Abstract

The female phenomenon that exists in every area of life is a concept that needs to be looked at in a separate window in the Black Sea Region. The local woman who has all the features of rugged terrain, variable climate structures and other dynamics of the region; comes to the forefront with productive, courageous, sacrificial and rootstock construction. On the one hand, women who are trying to make a contribution to their husband and family, women who have mothering their children, on the other hand the factors such as difficulties, inequities, gender discrimination, conservative views of the environment that meet in business life adding distress and difficulties to their already difficult lives. Artvin, which forms the sample of the worker, is one of those who try to cope with the inadequacy of work fields, migration problems and geographical conditions. Like every woman; thinking about starting a business, seeking to improve business management skills, thinking about reflecting the education, aiming to participate and contribute to employment and of course wanting to raise the level of income, women living in Artvin also want to be involved in worklife. In this study, it was attempted to describe what 41 entrepreneur women who are trying to maintain their lives in the province of Artvin and its provinces have lived in their working lives and what kind of life struggle they have. The current situation of women's entrepreneurship in Artvin, the problems faced and proposals for the development of women's entrepreneurship have been the main topics of our work. As a result of the obtained data, it has emerged that women should take a more active role in the business life for regional development and in this issue, besides their spouses and friends, local people and local governments should also support the issue. The problems that entrepreneurial women encounter in business life in Artvin are as follows; family and environment pressure, difficulty in finding capital, lack of self-confidence and prejudice.

Keywords: Women, Entrepreneur Women, Regional Development, Artvin

Giriş

Ülkelerin gelişmesinde önemli güç kaynaklarından birisi olan girişimcilik kavramı, kalkınmanın temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Ülke ekonomisine ekonomik büyüme, azalan işsizlik, adil gelir dağılımı, devletin artan vergi gelirleri, gelişen tasarruflar, düşen faiz oranları, çeşitlenen yatırımlar gibi önemli ekonomik etkileri bulunan girişimcilik faaliyetlerinin farklı eğitim seviyelerinde konu ile ilgili eğitimlerin artması, çeşitlendirilmesi ve cinsiyet farklılığının azaltılması gibi sosyo-kültürel hayata da önemli katkıları bulunmaktadır (Aker ve Yavaş, 2014).

Bir ülkedeki girişimcilikle ilgili gelişmelerin, o ülkenin en önemli hazinelerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Girişimcilik sayesinde ülke içerisinde sağlanan ekonomik kalkınma; siyasi gücü, teknolojik ve bilimsel gelişmeyi de döngüsel olarak artırmakta ve dünya arenasında ülkelerarası rekabette avantaj yaratmaktadır. Ayrıca ülkenin geneline yayılan girişimsel faaliyetler, bölgelerarası gelişmişlik farklarını ortadan kaldırırken, merkez-çevre arasındaki mesafeyi azaltmakta, böylece ülke genelinde bütün olarak gelişme ve kalkınma sağlamaktadır.

Girişimci olmak, kişinin birtakım farklı özellikleri de taşımasını gerektirmektedir. Kişilik yapısı, iş fırsatlarını görüp değerlendirebilme yeteneği, iş kurma hevesi, azimli ve hırslı olma, yaratıcı olma, yeterli motivasyona sahip olma gibi özellikler girişimcileri harekete geçiren güdülerdir. Kişilik özellikleri içinde, başarıya gereksinimi, kontrol alanı, risk alma ve cinsiyet gibi etkenler önemli değişkenleri oluşturmaktadır.

Yapılan farklı araştırmalar göstermiştir ki; (Bedük, Eryeşil ve Oğuz, 2016; Uluköy ve Demireli, 2014; Malach-Pines ve Schwartz, 2008) girişimcilikte cinsiyet farkı ve subjektif algısal değişkenler özellikle kadınların girişimcilik eğilimleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Geçmişte ve günümüzde cinsiyet faktöründen en çok etkilenen taraf kadınlar olmuştur. Bu etkiler iş hayatında ve girişimcilikte kadının peşini bırakmamıştır (Yüzüak, 2010).

Problem Durumu

Özellikle kırsal kesimlerde yaşanan istihdam sorunlarının en başında, kadınların işgücü rakamlarına yeteri kadar katkı sağlayamaması gelmektedir. Gerek erkek egemenliği, gerekse de aile ve çevre baskıları sebebiyle, kadınlar genç yaştan itibaren iş hayatına değil de aile hayatı ile ilgili eğilimler içerisine yönlendirilmektelerdir. Bu sebeple kadın, istemekte olduğu ya da merak ettiği iş yaşantısıyla ilgili bilgi ve tecrübelerden yararlanamamakta ya da yararlanma isteğinde bulduklarında yaş, çevre, aile gibi zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

Türkiye'nin dört bir yanında iş hayatlarına devam etmeye çalışan, farklı endüstrilere farklı bakış açıları getirmek için mücadele veren, toplumun her kesimine faydalı olmak

arzusunda olan kadın girişimciler için yaşadıkları bölgenin ve yörenin şartları, kadınları iş hayatları öncesinde, sırasında ve sonrasında olumlu veya olumsuz etkilemektedir.

Ülkemizdeki çalışan kadınlarla ilgili yasalar ve uygulamalar, demografik gelişmeler, şehirleşme oranları, eğitim olanakları, çalışma şekilleri, ekonomik etmenler, evlenme ve boşanma oranları, toplumun kadınların çalışmasına yönelik tutumları, çocuk bakımı gibi etkenler kadınların çalışma hayatlarına katılmalarını artıran ya da azaltan faktörler olarak göze çarpmaktadır (Soysal, 2010).

Kadın girişimcilerin başarı hikâyeleri ve karşılaştıkları zorluklar, kendileri gibi iş hayatına atılmak isteyen ya da atılmak zorunda kalan kadınlara yön verecektir. Bu sebeple kadın girişimciliği ile ilgili çalışmalar özellikle üzerinde durulması gereken ve ihtiyaç duyulan araştırmalar olarak düşünülmektedir. Araştırmanın yapıldığı Artvin ilinde, bölgesine ve yöresine hizmet vermek, ekonomik canlılık yaratmak ve kadın istihdamını artırmak gayreti içerisinde olan Artvinli kadın girişimciler, ilin iş gücünü ve ekonomik girdisini artırmaktadırlar.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin istihdam açısından zorlu bir ili olan Artvin sınırları içerisinde hayat mücadelelerini sürdürmeye çalışan girişimci kadınların iş hayatlarında yaşadıklarını, konu ile ilgili verdikleri mücadeleleri gün ışığına çıkarmaktır. Çalışma neticesinde Artvin ilindeki kadın girişimciliğinin mevcut durumu hakkında bilgi sahibi olunması amaçlanmaktadır. Ayrıca, konu ile ilgili karşılaşılan sorunlar ve kadın girişimciliğinin geliştirilmesine yönelik öneriler de ortaya çıkarılmak istenen konu başlıkları olmuştur.

Artvin il genelinde yapılan bu çalışma, kadın girişimciliği literatürüne katkı sağlanması, kadın girişimcilik ruhunun örnek olaylarla yansıtılması, gelecek nesillere ve benzer çalışmalara katkı sağlaması gibi hedefler açısından önem arz etmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Keşfedici, fırsatları kullanıcı, değişim sürecini başlatıcı ve yönetici gibi karakter özelliklerine sahip olan (Cuervo, Ribeiro ve Roig, 2007) girişimci kavramı ile ilgili çalışmalarda cevaplanması en zor olan sorular 'Girişimci kimdir?' ve 'Girişimcilik nedir?'dir (Carsrud ve Brännback, 2007). Bu kısımda girişim, girişimci, girişimcilik, kadın girişimciliği, girişimci kadın, kadın ve girişimcilik kavramları üzerinde durulup çalışma alanı ile ilgili bilgiler verilecektir.

Girişim, Girişimci, Girişimcilik

Girişim; "Bir işe girişme, teşebbüs", girişimci; "Üretim için bir işe girişen, kalkışan kimse, müteşebbis", girişimcilik ise "Girişimci olma durumu"dur (tdk.gov.tr, 2017).

Herkesin baktığı ama göremediğini görme yeteneğine sahip olan, yeni ürünler, yeni pazarlar, yeni tedarik kaynakları ve yeri üretim yöntemleriyle yeni bileşimler geliştirerek mevcut düzeni yıkan kişi olan girişimciler ekonomik hayatın gerçek kahramanlarıdır.

Mueller ve Thomas (2000), girişimciyi ‘Algıladığı fırsatları işletmesi adına şekillendiren kişi’ olarak ifade ederken, Hisrich ve Peters ise girişimciyi ‘Emek, hammadde ve diğer varlıkları bir araya getirerek daha büyük değer veya imkân yaratan kişi’ olarak tanımlamaktadır (Altuntaş, 2016).

İşlerine sıfırdan başlayan girişimcileri harekete geçiren unsur, toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasında gördükleri bir boşluk ve bu boşluğu verimli bir şekilde doldurmaları sonucu elde edecekleri kazanç ve kâr düşünceleridir. Girişimciler, bu süreçte gösterecekleri performans neticesinde müşterilerini memnun edecek bir mal veya hizmet üretip, müşterilerin ödeyeceği bedellerle kendi adlarına kâra geçmeye çalışmaktadırlar (Mirze, 2010).

Başarılı bir girişimciyi diğer kişilerden ayıran temel özelliklerini incelediğimizde bazı fonksiyonların ön plana çıkması gerektiği görülmektedir. Bunlar; konu ile ilgili eğitilmiş olmak, risk alabilmek, yenilikçi ve yaratıcı olmak, başarı ihtiyacı olmak, vizyon sahibi ve hayal gücü kuvvetli olmak, özgüveni yüksek ve sorumluluk sahibi olmak, analitik ve sentezci düşünme yeteneğine sahip olmak, problem çözme ve hızlı karar verme yeteneğine sahip olmak, motivasyon yeteneğine sahip olmak, zamanı etkin kullanma ve yönetme özelliğine sahip olmak, liderlik özelliğine sahip olmak, takım çalışmasına önem vermek ile küresel ölçekte düşünme yeteneğine sahip olmak şeklinde sıralanmaktadır (Öztürk ve Arslan, 2016). Ayrıca güncel ve yeni olan piyasa durumlarını değerlendirmek ve eski olanı piyasadan geri çekmek de başarılı bir girişimci özelliğidir (Sciascia ve De Vita, 2004).

Girişimcinin bir girişimi başarabilme, etkili ve verimli hale getirmedeki rolü küçümsenemez. Bu bağlamda bir girişimin başarılı olabilmesi için girişimcinin de başarı göstermesi gereken konular bulunmaktadır. Yoğun çalışma saatlerine ayak uydurabilme, zorluklara karşı dirayetli olma, davranış ve kararlarında azimli olma, maddi yönden az kârla yetinme, teknik ve sosyal beceriye sahip olma gibi konular, girişimcinin başarı göstermesi gereken konulardandır (Öztürk ve diğer. 2016).

Wennekers’a göre (2005) bir ülkenin gelişme hızını belirleyen etkili sosyal aktörlerden biri olan girişimci, hayalleri hedef, hedefleri gerçek yapmaya çalışan kişidir. Değişimin öncüsü olma ve değişimi yönetme konusunda etkin bir örgütlenme içerisinde bulunan, ihtiyaç duyduğu tüm stratejileri yöneten kişi olan girişimci, aldığı kararlar ve belirlediği eylem planları ile hayallerine ulaşmaya çalışan yaratıcı kişidir.

Birçok araştırmaya konu olan girişimcilik kavramı henüz evrensel bir tanıma sahip değildir. Sürekli değişen bir olgu olması sebebiyle girişimcilik, literatürde belirsizliğini sürdüren

bir kavramdır ve bu durum pek çok yazar ile araştırmacının bu kavramı farklı şekillerde tanımlamasına yol açmıştır. Girişimcilik, bir fikrin veya düşüncenin katma değeri olan bir mal veya hizmete dönüştürüldüğü süreç, faaliyet veya aktivite olarak tanımlanabilir (Hattab, 2014). Başka bir ifadede (Shane ve Venkataraman, 2000) bir fırsatın keşfi, değerlendirilmesi ve kullanılması olarak belirtilen girişimcilik kavramı Hisrich, Langan-Fox ve Grant (2007) tarafından, büyüme ve kâr elde etme amacıyla bir işe başlama ve işin yönetilmesi olarak ifade edilmektedir.

Kökene Fransızca ‘entrepreneur’ kelimesi olan girişimcilik kavramı, uzun yıllarca işletme ve iktisat alanında kullanılmıştır. 18. yüzyılda dönemin Fransız iktisatçılarından olan Richard Cantillon girişimcilik kavramını risk almak ile ilişkilendirmiş, fırsatları değerlendirmek ve risk almak olarak ifade etmiştir (Bozkurt, 2011). Fransız iktisatçı J.B. Say’ın girişimcilik kavramını farklı bir şekilde ele almasından sonra, üretim faktörleri olarak kabul edilen emek, sermaye ve tabiat faktörlerine girişimcilik kavramı da ilave edilmiştir (Kayış, 2017).

Kişiye, iş kurma fikri zaman zaman kolay gelebilmekte, fakat işin içerisine girince kişi, karşılaşabileceği zorlukları göz ardı etmemesi gerekmektedir. Girişimcilik kavramının bağımsızlık, başarıya duygusu, saygınlık kazanma, kâr elde etme, kişisel gelişime katkı, diğer bireylere istihdam sağlama gibi avantajları bulunmakla birlikte; kişisel özveriler, sorumluluk yükü, zarara tolerans gösterememek, yasal işlemler, kapasite sınırı, iş stresi gibi dezavantajlı durumları da söz konusudur.

Ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişliğin dinamizmi, diğer yandan da yenilik yapabilme, fırsatları değerlendirebilme becerisi olan girişimciliği etkileyen faktörleri ise kültür, aile ve sosyal çevre, yasal, siyasal ve idari faktörler, mali çevre, eğitim ile psikolojik faktörler olarak sıralamak mümkündür (Özyılmaz, 2016).

Girişimcilikle ilgili bahsi geçen tüm bu özellik, fonksiyon, başarı koşulları ve etkileyen faktörler dikkate alındığında girişimciliğin farklı türlerde ortaya çıkması söz konusudur. Girişimcilik türlerinin ortaya çıkması, girişimcilik yaklaşımının stili ve girişimcilik kapsamından farklı olarak süreci harekete geçiren birey veya takımın özellikleri ve hangi konularda hareketin başlatıldığı ile ilgilidir (Gül, 2012). Girişimcilikle ilgili farklı değerlendirme kriterleri ele alındığında girişimciliği; iç ve dış girişimcilik, sosyal girişimcilik, kamu ve özel sektör girişimciliği, profesyonel girişimcilik, teknoloji girişimcilik, fırsat ve yaratıcı girişimcilik, e-girişimcilik, eko-girişimcilik ve kadın girişimciliği olmak üzere farklı sınıflara ayırmak mümkündür.

Kadın Girişimciliği, Girişimci Kadın, Kadın ve Girişimcilik

Girişimcilik konusunda incelenmesi gereken önemli bir konu da cinsiyet faktörüdür. Geleneksel roller incelendiğinde ağır basan ‘kadınların erkeklere bağlı olduğu’ kavramı özellikle son 20 yılda farklılık göstermeye başlayan bir konu haline gelmiştir. Girişimcilik kavramı, genelde erkekler tarafından çerçevesi çizilebilen bir olgu gibi dururken son yıllardaki konu ile ilgili gelişmeler kadın girişimcilik kavramının ülkemizde önemli bir konum elde ettiğini gözler önüne sermektedir.

Girişimci kadın; evinde veya farklı bir mekânda, kendi adına kurduğu bir işletmesi olan, bir işletmede tek başına veya çalıştırdığı diğer kişilerle birlikte çalışan veya sahibi olması sıfatıyla ortaklık kuran, iş ile ilgili olarak çeşitli kamu ve özel kuruluşlarla temaslara geçen, işletmenin geleceği ile ilgili planlar yapan, işletmeden elde ettiği kazancı, yatırım ve kullanım alanları üzerinde söz sahibi olan, işletmesi adına tüm riski üstlenen kişidir (Karadal ve Kaygın, 2016). Motivasyon, girişimciliğe hareket noktası, sermaye kaynakları, mesleki geçmiş, kişisel özellikler, özgeçmiş, destek grupları, başlangıçtaki ilk iş tipleri gibi konularda kadın ve erkek girişimciler arasında farklılıklar yer almakla birlikte (Arıkan, 2016) girişimcilik, kadını güçsüz veya pasif bir durumdan kurtaran ve hayatlarını daha etkili bir biçimde şekillendiren bir araçtır.

Yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası anlamda katkı yaratmaya başlayan kadın girişimciliği konusu, Türkiye’de kapsamlı ve geniş olarak ilk kez 1992 yılında İstanbul’da yapılan bir sempozyumda gündeme gelmiştir. Daha sonra Türkiye’de kadın girişimciliğinin desteklenmesi için 1993 yılında bir kararname çıkarılmıştır (Türkten ve Demiryürek, 2015). Kadınların güçlenmesi, istihdamlarının artışı, kalkınmaları ve gelir getirici bir işe sahip olmaları konularındaki çalışmalar her geçen gün artmıştır.

2011 yılında yaygınlaşmaya başlayan mikro kredi uygulamalarıyla kadınların iş hayatına girebilmeleri, kendi işlerinin patronu olabilmeleri ve aile ekonomilerine katkıda bulunmaları sağlanmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayan kadınlarımız ev, eş ve annelik konularında yoğun bir çaba göstermenin yanı sıra her türlü üretimin aşamasında da yer almaya çalışmakta ve bu sorumlulukların yanında özellikle de istihdam konusunda birçok zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Kadın istihdamı yaratmak ve kadın girişimciliğini artırmak amacı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıklarının da önemli ve etkili ulusal ve uluslararası girişimleri bulunmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının; ‘Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişiminin Artırılması’, ‘Kadınlar İçin Kariyer Planlama Merkezlerinin Kurulması’, ‘Kadın Çiftçi Eğitimi’, ‘Güçlü Kadınların Genç Fikirleri’, ‘İşte Eşitlik’ gibi tamamlanan, ‘Türkiye’nin Mühendis Kızları’, ‘Kadın Ustalar’, ‘Annemin İşi Benim Geleceğim’ gibi yürütülmekte olan ulusal ve uluslararası projeleri bulunmaktadır (aile.gov.tr, 2017).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı da kadın girişimcilere yönelik kredi imkânlarının çeşitlendirilmesi, kadın işletmecilere danışmanlık hizmeti verilmesi gibi amaçlarla farklı ulusal ve uluslararası kurumlarla (Avrupa Birliği, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Türkiye İş Kurumu) işbirliği içerisinde bulunmaktadır (ebrd.com, 2017).

Çalışma sahası olan Artvin ili ve ilçeleri; doğa, kültür, gelenek, damak tadı, yaylacılık, rafting ve dağcılık faaliyetlerini yılın her mevsiminde içinde barındırmaktadır. Artvin ili; Ardanuç, Arhavi, Borçka, Hopa, Merkez, Murgul, Şavşat ve Yusufeli ilçelerinden oluşmaktadır. Yeşilin her tonu, mavinin türlü desenleri ile süslenen Artvin, coğrafi şartlarının zorluğu ve ulaşım sıkıntıları sebebiyle yerel ve ulusal girişimciler için henüz yeteri kadar ilgi görmeyen bir bölgedir. Genç nüfusun az iş imkânları sebebiyle bölgeyi terk etmek zorunda kalmaları sonucu il ve ilçelerdeki istihdam olumsuz etkilenmektedir. Yeteri kadar endüstri faaliyeti olmaması, tarım ve hayvancılık şartlarının zorluğu, endüstriyel kaynakların azlığı gibi sebepler Artvin il ve ilçelerinde gerçekleşmesi muhtemel girişim faaliyetlerini kısıtlı hale getirmektedir.

Tüm bu olumsuzluklara karşın Artvin; rakımın 3.932 metreye ulaşan arazi yapısında; dorukları karlarla kaplı dağları ve krater gölleri, yeşil yaylaları, anıt ağaçları ile bozulmamış doğal ormanları, kara gölleri, kanyonları gibi çok çeşitli doğal değerleri, yerel yaşam tarzı ve gelenekleri, geleneksel mimarisi, arkeolojik kalıntıları, dini yapıları, folklorik değerleri (halk oyunları, el sanatları, yemek kültürü, festival ve şenlikleri), iklimi gibi özellikleri ile önemli zenginliklere sahiptir (Akyol, 2015).

Konu İle İlgili Benzer Çalışmalar

Kadın girişimciliği konusunda geçmiş yıllarda yapılan çalışmaları incelediğimizde özellikle 2000’li yılların başından itibaren araştırmaların arttığı görülmektedir. Bunun da sebebi kadın girişimcilere olan desteklerin çoğalması ve çeşitlendirilmesi neticesinde kadınların iş hayatına olan ilgisinin artmasıdır.

Hancı (2004) çalışmasında, kadın girişimcilik konusunda genel bir çerçeve çizerek Sakarya ve Kocaeli çevresinde çoğunlukla hizmet sektöründe faaliyet gösteren 25 kadın girişimciyi hayat tarihi yöntemi ile incelemiştir. Çalışma neticesinde her bir kadın girişimcinin ilgili endüstriye girme sebeplerinin farklılık gösterdiği, yardım aldıkları temel konunun finans kaynağı oluşturmak olduğu, çoğunun lise ve üniversite düzeyinde eğitim aldığı, mevcut işleriyle ilgili çeşitli sorunlar yaşadıkları gibi tespitler ortaya çıkmıştır.

Bir başka çalışmada Şekerler (2006), Bursa Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı 827 kadın girişimciden 100 tanesine anket uygulamıştır. Anket neticesinde kadınların iş hayatında karşılaştıkları sorunların; iş kurma aşamasında cinsiyetlerinden dolayı karşılaştıkları zorluklar, yer almaya çalıştıkları pazarda çektikleri sıkıntılar, erkek girişimcilere oranla karşılaştıkları

müşteri problemleri, kadın olmalarından kaynaklı karşılaştıkları bürokratik engeller gibi başlıklar olduğu öne çıkmıştır.

Diğer bir çalışmada ise (Doğramacı, 2006) Giresun merkezde faaliyet gösteren 35 kadın girişimci ile mülakat yöntemi kullanılarak araştırma yapılmıştır. Çalışma neticesinde ağırlıklı olarak işyerlerinin kadının üzerine kayıtlı olmasına rağmen işi erkeklerin yönettiği, iş kurma sebeplerinin ekonomik nedenler olduğu, kadın girişimcilerin büyük bir oranının fındıkçılık üzerine ticaret yaptıkları tespit edilmiştir.

Hosseini, Mirdamadi ve Gholam (2009), çalışmalarında İran'ın kırsal bölgelerinde yaşayan kadın girişimcilerin faaliyetlerini etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Araştırma neticesinde kadınları etkileyen temel faktörün tarım uzmanlarıyla irtibat olduğu, en önemli bilgi kaynaklarının akrabalar ile aile olduğu ve daha fazla eğitime ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir.

Bir diğer çalışmada ise Goyal ve Parkash (2011), kadın girişimci olma ve kadın girişimciliğin yavaş ilerleme nedenlerini Hindistan genelinde ayrıntılı bir biçimde irdelemiş, ülkede kadın girişimciliğin gelişmesi adına önerilerde bulunmuştur. Araştırma sonucunda, kadın girişimciliğin ülkede gelişmemesinin önünde erkek egemen toplumsal düzen, kadınların daha az eğitilmiş olmaları, ekonomik açıdan bağımsız olmamaları, ailevi sorumluluklar, kadınların iş-aile dengesine önem vermemeleri gibi sorunların olduğu tespit edilmiştir.

Ankara Kalkınma Ajansı tarafından yürütülen bir proje araştırmasında (2014), Ankara merkez ve çevre ilçelerindeki 41 kadın girişimci ile görüşme yapılmıştır. Araştırma sonucunda; Ankara'nın katma değer üretimini artırmak için ve çevresinde kadın girişimciliği kültürünün geliştirilmesi ve desteklenmesi, kadın girişimciliğinin bölge ihtiyaçlarına göre yapılandırılması, kadın girişimcilerin ihtiyaçlarını daha iyi anlayabilecek kurumsal kapasitenin geliştirilmesi, kadının güçlendirilmesi, özgürleştirilmesi ve toplumun bilinçlendirilmesi ile kadın girişimcilerin kendi aralarında ve ilgili kuruluşlar arasında ağların oluşturulması gibi maddeler belirlenen temel stratejik öncelikler olmuştur.

Kadın girişimcilerin iş yaşam süreçlerinin incelendiği bir başka çalışmada (Çabuk, Südaş ve Araç, 2015), kadın girişimci profilleri belirlenerek karşılaşılan engeller ve destekler hakkında tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre karşılaşılan sorunların duygusal gerginlik, aile baskısı ve iş süreçlerinde yalnız kalmak olduğu ortaya çıkmıştır.

Terzi ve Kurt (2015), Ardahan'da yaptıkları çalışmada 7 kadın girişimci ile derinlemesine mülakat yöntemiyle katılımcıların girişimciliğe dair algılarını incelemiş, girişimcilik sürecinde yaşadıkları sorunları ve karşılaştıkları engellerin anlaşılmasını hedeflemişlerdir. Çalışma neticesinde elde edilen bulgular; girişimcisi olduğu işletme içinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların varlığı, açtıkları işletmelere erkek akrabaları tarafından el konulması, işyerlerine gece saatlerinde gelmek, oradan geç saatlerde ayrılmak

durumunda oldukları zaman dilimleri içerisinde erkeklerden yönelen rahatsız edici davranışlar, işyerinde ve ailesinde dikkate alınmamak, görmezden gelinmek, önemsenmemek durumları olmuştur.

İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü'nün yaptığı bir araştırmada (2016) ise Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'ne (TOBB) bağlı İl Kadın Girişimciler Kuruluna üye 123 kadın girişimci aracılığıyla, Türkiye'de faaliyet gösteren kadın girişimcilerin demografik özellikleri, girişimcilik performansları, karşılaştıkları sorunlar ve kadınları girişimci olmaya yönlendiren nedenler değerlendirilerek çözüm önerileri oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda kadın girişimcilerin firmasını kurarken karşılaştığı en temel zorlukların bürokratik işlemler, uygun eleman ve materyal temini ile kredi kullanımı olduğu tespit edilmiştir.

Emek, sermaye ve iş yapabilme bilgisini bir araya getiren, yenilikçi ve dinamik bir süreç olan girişimcilik aynı zamanda, büyüme, yenilik ve iş oluşturmada önemli bir itici unsurdur. Bu gibi özellikler girişimcilik olgusunu daha da kabul ettirir hale getirmiştir (Berglund ve Wennberg, 2006). Dolayısıyla artan kadın girişimci oranı ve değişim gösteren sosyal ve ekonomik faktörler kadın girişimciliği çalışmalarını artırmaktadır.

Yöntem

Bu araştırma ile Artvin ilinde faaliyet gösteren kadın girişimcilerin mesleki yaşantıları ile ilgili genel bir değerlendirme yapılarak mesleki beklentileri ortaya çıkarılmıştır. Dolayısıyla araştırma modeli mevcut durumu ortaya koyması bakımından betimseldir (Karasar, 1998).

Araştırmanın evrenini Artvin ilindeki kadın girişimciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Artvin Girişimci İş Kadınları Derneği'ne üye 41 kadın girişimcidir. Nitel bir araştırma olarak planlanan, bu amaç doğrultusunda yapılandırılmış mülakat tekniğinden yararlanılan bu çalışmada saha araştırması esas alınmış olup, uygulama aşamasında Artvin il merkezi ve ilçelerinde faaliyet gösteren kadın girişimcilerin kendileri ve işletmeleri araştırma kapsamına alınmıştır. İş yaşantılarının hayatlarındaki yeri ve önemi ile girişimcilik duygusunun kendilerine kazandırdıkları konularında fikirleri derlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada; kendisinden iyi bir eş, iyi bir anne olması beklenen kadınların girmek istedikleri veya girmek zorunda kaldıkları endüstrilerdeki başarı düzeyleri, ailelerini ihmâl etmeden, aynı zamanda da disiplinli ve planlı çalışmak gerektiren iş hayatlarında tutunma mücadelelerinin ele alınmaya çalışıldığı bu çalışmada Artvin il merkezi ve ilçelerinde çalışan kadınların neler yaşadıkları ve nasıl bir hayat mücadelesi verdikleri araştırılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, araştırmaya katılan kadın girişimcilerle ilgili bilgilere yer verilmiş ve bu bilgiler tablolar aracılığıyla yorumlanmıştır. Artvin ilinde işletme faaliyetlerini sürdüren kadın

girişimcilerin işletme konumları, meslekleri, yaşları, baba meslekleri, eğitim durumları, medeni durumları, sahip oldukları çocuk sayıları ve doğum yerleri hakkında bilgiler toplanarak analiz edilmiştir.

Tablo 1. Girişimci Kadınların İşletmelerinin Konumları

İlçe	n	%
Arhavi	12	29,27
Artvin	6	14,63
Ardanuç	5	12,20
Murgul	4	9,76
Borçka	4	9,76
Hopa	4	9,76
Şavşat	3	7,32
Yusufeli	3	7,32
TOPLAM	41	100

Tablo 1’de girişimci kadınların işletmelerinin konumları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin işletmelerinin en çok 12 işletme ile (%29,27) Arhavi ilçesinde olduğu tespit edilmiştir. Sıralamayı 6 işletme ile Artvin merkez ilçe (%14,63), 5 işletme ile Ardanuç (%12,20), 4’er işletme ile Murgul, Borçka ve Hopa (%9,76’şar), 3’er işletme ile de Şavşat ve Yusufeli ilçeleri (%7,32’şer) takip etmektedir.

Tablo 2. Girişimci Kadınların Meslekleri

Meslek	n	%
Konfeksiyoncu	3	7,32
Mimar	3	7,32
Terzi	3	7,32
Tekstilci	2	4,88
Mobilyacı	2	4,88
Kuaför	2	4,88
Cafe İşletmecisi	2	4,88
Gazeteci	1	2,44
Eczacı	1	2,44
Beyaz Eşya	1	2,44
Bankacı	1	2,44
Muhasebeci	1	2,44
Mühendis	1	2,44
Kırtasiyeci	1	2,44
Kahveci	1	2,44
Çiçekçi	1	2,44
İşletmeci	1	2,44
Dekorasyoncu	1	2,44
Çay İmalatçısı	1	2,44
Tercüman	1	2,44
Av bayii	1	2,44
Sigortacı	1	2,44
Fırıncı	1	2,44
Tuhafiyeci	1	2,44
Unlu Mamuller	1	2,44
Gelinlikçi	1	2,44
STK	1	2,44
Kunduracı	1	2,44
Fotoğrafçı	1	2,44

Pastacı	1	2,44
Restorancı	1	2,44
TOPLAM	41	100

Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin meslekleri ile ilgili bilgilere tablo 2’de yer verilmiştir. Buna göre kadın girişimcilerin 3’er tanesinin (%7,32’şer) konfeksiyoncu, mimar ve terzi oldukları, 2’şer tanesinin (%4,88’er) tekstilci, mobilyacı, kuaför ve cafe işletmecisi oldukları görülmektedir. Artvin ilinde işletme faaliyeti sürdüren ve araştırmaya katılan 1’er kişinin de (%2,44’er) gazeteci, eczacı, beyaz eşyacı, bankacı, muhasebeci, mühendis, kırtasiyecisi, kahveci, çiçekçi, işletmeci, dekorasyoncu, çay imalatçısı, tercüman, av bayii, sigortacı, fırıncı, tuhafiyeci, unlu mamuller üreticisi, gelinlikçi, sivil toplum kuruluşu yöneticisi, kunduracı, fotoğrafçı, pastacı ve restoran işleticisi oldukları görülmektedir.

Tablo 3. Girişimci Kadınların Yaşları

Yaş	n	%
31-35	3	7,32
36-40	2	4,88
41-45	8	19,51
46-50	10	24,39
51-60	16	39,02
61 ve üzeri	2	4,88
TOPLAM	41	100

Tablo 3’te girişimci kadınların yaşları ile ilgili bilgiler yer almaktadır. En çok dağılımın 51-60 yaş aralığında %39,02, diğer çoğunluğun ise 46-50 yaş aralığında %24,39 ile 10 kişi ve 41-45 yaş aralığında %19,51 ile 8 kişi olduğu görülmektedir. Bu verilere göre, araştırmaya katılan kadın girişimcilerin ağırlıklı olarak 41 ila 60 yaş aralığında (34 kişi - %82,92) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Girişimci Kadınların Baba Meslekleri

Baba Mesleği	n	%
Esnaf	21	51,22
Memur	2	4,88
Aşçı	2	4,88
Çiftçi	2	4,88
İşçi	2	4,88
Subay	1	2,44
Tüccar	1	2,44
İnşaatçı	1	2,44
Siyaset	1	2,44
Ticaret	1	2,44
Mobilyacı	1	2,44
Mühendis	1	2,44
Terzi	1	2,44
Kuaför	1	2,44
Gazeteci	1	2,44
Fotoğrafçı	1	2,44
Eczacı	1	2,44
TOPLAM	41	100

Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin baba meslekleri ile ilgili bilgiler tablo 4'te verilmiştir. Buna göre kadın girişimcilerin baba mesleklerinin %51,22'sinin (21 kişi) esnaf olduğu, %4,88'lerinin 2'şer kişi ile memur, aşçı, çiftçi ve işçi oldukları görülmektedir. Diğer 12 kadın girişimcinin baba meslekleri ise subay, tüccar, inşaatçı, siyaset, ticaret, mobilyacı, mühendis, terzi, kuaför, gazeteci, fotoğrafçı, eczacı şeklinde sıralanmaktadır. Bu durumu, mevcut kadın girişimcilerin birçoğunun baba mesleğinden etkilenecek iş hayatlarına girmeleri şeklinde yorumlamak mümkündür.

Tablo 5. Girişimci Kadınların Eğitim Durumları

Mezuniyet	n	%
İlköğretim	16	39,02
Lise	11	26,83
Önlisans	5	12,20
Lisans	8	19,51
Lisansüstü	1	2,44
TOPLAM	41	100

Girişimci kadınların eğitim durumları ile ilgili bilgilere tablo 5'te yer verilmiştir. %39,02 ile 16 kişinin ilköğretim, %26,83 ile 11 kişinin lise, %19,51 ile de 8 kişinin lisans mezunu olduğu görülen veriler neticesinde, araştırmaya katılan kadın girişimcilerin ağırlıklı olarak ilköğretim ve lise mezunu oldukları (27 kişi-%65,85) tespit edilmiştir.

Tablo 6. Girişimci Kadınların Medeni Durumları

Medeni Durum	n	%
Bekâr	13	31,71
Evli	28	68,29
TOPLAM	41	100

Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin medeni durumları ile ilgili bilgiler tablo 6'da gösterilmektedir. Buna göre kadın girişimcilerin %68,29'unun (28 kişi) evli, %31,71'inin ise bekârdır.

Tablo 7. Girişimci Kadınların Çocuk Sayısı

Çocuk	n	%
-	13	31,71
1	6	14,63
2	14	34,15
3	8	19,51
TOPLAM	41	100

Tablo 7'de girişimci kadınların sahip oldukları çocuk sayıları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Buna göre; %34,15 ile 14 kişinin 2 çocuk sahibi olduğu, %31,71 ile 13 kişinin

çocuğu olmadığı, %19,51 ile 8 kişinin 3 çocuk sahibi olduğu ve %14,63 ile de 6 kişinin 1 çocuk sahip olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Tablo 8. Girişimci Kadınların Doğum Yeri

Doğum Yeri	n	%
Artvin	8	19,51
Arhavi	5	12,20
Yusufeli	5	12,20
Ardanuç	4	9,76
Borçka	3	7,32
Şavşat	2	4,88
Hopa	2	4,88
Trabzon	2	4,88
Zonguldak	2	4,88
Murgul	1	2,44
Rize	1	2,44
Ardeşen	1	2,44
Çayeli	1	2,44
Kars	1	2,44
Erzurum	1	2,44
İstanbul	1	2,44
Özbekistan	1	2,44
TOPLAM	41	100

Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin doğum yerleri ile ilgili bilgilere tablo 8’de yer verilmiştir. Buna göre kadın girişimcilerin %19,51’inin (8 kişi) Artvin, %12,20’sinin (5’er kişi) Arhavi ve Yusufeli, %9,76’sının (4 kişi) Ardanuç, %7,32’sinin ise Borçka doğumlu oldukları görülmektedir. Diğer doğum yerlerini 2’şer kişi ile Şavşat, Hopa, Trabzon, Zonguldak ve 1’er kişi ile de Murgul, Rize, Ardeşen, Çayeli, Kars, Erzurum, İstanbul ve Özbekistan şeklinde sıralayabiliriz.

Verilerden de anlaşılacağı gibi, Artvin ilinde işletme faaliyeti sürdüren ve araştırmamıza katılan kadın girişimcilerin doğum yerlerinin ağırlıklı olarak (30 kişi - %73,17) Artvin ve ilçeleri olduğu görülmektedir. Dikkati çeken bir başka veri de araştırmaya katılan kadın girişimcilerden 1’inin yabancı ülke uyruklu (Özbekistan) olmasıdır.

Araştırmaya katılan kadın girişimcilerle ilgili edinilen; işletme konumları, meslekleri, yaşları, baba meslekleri, eğitim durumları, medeni durumları, sahip oldukları çocuk sayıları ve doğum yerleri ile ilgili bilgiler, kadın girişimcilerin aile ve mesleki yaşantılarıyla ilgili izlenim edinmeye yardımcı olmaktadır.

Araştırmadan Örnek Vakalar

Araştırma aşamasında kullanılan yarı yapılandırılmış mülakat tekniği doğrultusunda elde edilen veriler, araştırmaya katılan kadın girişimcilerin kendi cümleleriyle derlenmeye çalışılmıştır. Farklı endüstrilerden çeşitli girişim hikâyeleri, potansiyel kadın girişimciler için birer fikir oluşturabilmesi ve diğer çalışmalara örnek olabilmesi adına şu şekilde derlenmiştir;

Örnek Vaka 1 (Tekstilci): “Ticaret Odası seçimlerinde yönetime aday oldum. Olumlu eleştiriler aldığım gibi olumsuz tepkiler de aldım maalesef. Olaylı bir seçim yaşayarak yönetime girmeyi başardım.Otuz sekiz yıllık ilçe Ticaret Odası’nın ilk kadın yönetim kurulu üyesi ve başkan yardımcısı olarak görev aldım.”

Örnek Vaka 2 (Konfeksiyoncu): “Her bireyin başarılı olduğu bir yönü mutlaka vardır.Yeter ki o yanını ortaya çıkartması için fırsat bulabilsin.Çünkü kadınlar olarak biz, daha bilinçli ve gerçekçi bakıyoruz hayata ve en önemlisi bir misyonumuz var.Gelecek nesiller bizden iyi bir model alabilmeli ve onlara iyi birer örnek olabilmeliyiz.”

Örnek Vaka 3 (Muhasebeci):“Kadınlarımız toplumumuzun geleceğini yetiştiren varlıklardır.Eğitimleri ve özgürce haklarını savunabilmeleri engellenmemelidir. Erkekleri de yetiştiren kadınlar olduğuna göre bence erkeğin, kadının kendini geliştirmesini engellemesi durumu erkeğin kendisine yaptığı bir haksızlıktır.”

Örnek Vaka 4 (Terzi): “Evlendikten sonraki on yılımı ev hanımı olarak geçirdim, üç çocuk büyüttüm. Evde geçirdiğim yıllardan sonra sıkıldığımı fark ettiğim anda iş yeri açmaya karar verdim.Eşimin de büyük desteğiyle dokuz yıldır ticaretle uğraşıyorum.”

Örnek Vaka 5 (Kırtasiyeci): “Elli yedi yaşındayım. Yirmi üç sene önce eşimi kaybettim.Evlatlarım için mücadele etmek zorundaydım.Ayaklarımın üzerinde durmak, çocuklarıma bir gelecek sunmalıydım.Geriye dönüp baktığımda biri öğretmen, diğeri esnaf iki oğlumla gurur duyuyorum.”

Örnek Vaka 6 (Kahveci): “Eşim şoför. Merak edip aynı işi yapmaya başladım.Köyün erkekleri eşimi, köyün hanımları da beni dışladı.Yılmadım, inat ettim, köydeki eksikleri tespit ettim.Köyde kahve açtım. Başkası çalıştırıyordu ama işler istediğim gibi gitmeyince iki sene sonra kahveyi kendim işletmeye başladım.Köy halkı tarafından iyice yadırgandım. Tepkilere bu kez dayanamayıp kahveyi kapattım.Sülalemdaki büyük amcam, “Kolay işi herkes yapar, önemli olan zoru başarmak” deyip destek verdi.Şu an köyün Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanımı.”

Örnek Vaka 7 (Çiçekçi): “Eşim hasta olup çalışamaz duruma gelince iş başa düştü.Ormanda çalıştım, odun yaptım, sattım.Şimdi kendi dükkânımı işletiyorum.Günde sadece 4 saat uyuyorum.Her gün evden dükkânıma yürüyerek sekiz km.gidip geliyorum.”

Örnek Vaka 8 (İşletmeci): “Akrabamın düğününde İstanbul’dan gelen misafirleri ilçeyi gezdirme görevi bana verildi.İlçemin güzelliklerini tanıttım, yöresel tatlardan sundum.Birkaç ay sonra gezdirdiğim misafirlere biri telefon ederek domates reçelinden göndermemi istedi ve para gönderdi.O gün bu gündür ilçede yöresel tatlar sunan dükkân işletiyorum.”

Örnek Vaka 9 (Mobilyacı): “Eşimi kaybettikten sonra hiçbir mesleğim yokken mobilya işine girdim.İnsanlar kumaş kaplama dükkânına geldiklerinde beni görünce yadırgıyorlardı.İki

kızım vardı, pes edemezdim. Aile büyüklerim yardımcı olmak istediler, kabul etmedim. Çocuklarıma, kendi ayakları üzerinde durmaları adına örnek olmalıydım. Şimdiki ortağım, görümcem (eşimin kardeşi). Artvin Girişimci İş Kadınları Derneği, 2009 Artvin Girişimci İş Kadını ödülüne layık görüldüm.”

Örnek Vaka 10 (Av Bayii): “Yaşadığım bölgede olmayan bir iş kolu aradım. Eşimin yönlendirmesiyle av malzemeleri satmaya karar verdim. Arkadaşlarım ilk başta yadırgadı ama şimdi eşlerimin çoğu müşterim. En büyük destekçilerim üç çocuğum, eşim ve arkadaşlarım, yani müşterilerimin hanımları.”

Örnek Vaka 11 (Kafe İşletmecisi): “İstanbul’dan evlendim. Üç sene köy hayatı yaşadım. Yaptığım işleri seviyordum ama köy bana dar gelmeye başlamıştı. İlçeye taşınmak konusunda eşimi ikna ettim. Eşimin ailesi ve komşularım bana sırt çevirdi. Çok zorluk çektim ama şimdi hepsi müşterim.”

Örnek Vaka 12 (Fırıncı): “Eşimle kaçarak başka ilçede evlendik. Eşim bir süre işsiz kaldı. Devredilen bir fırını borç harç aldık. Yıllarca borç ödedik ama sonunda fırını devraldık. Büyüklerimizle halen görüşmüyoruz ama üç çocuğum bana hayattaki en büyük umudum.”

Örnek Vaka 13 (Tekstilci): “Aile zoruyla evlendim. Şu an evli değilim ama en büyük destekçim on yaşındaki kızım. İkimiz bu hayatı kaldırmaya çalışıyoruz. Belediye Başkanımızın ve özellikle Halk Eğitim Müdürü ve usta öğretici hanımların desteğiyle tekstil işine girdim. Şu anda dört çalışanım var.”

Örnek Vaka 14 (Tuhafiyeci): “Eşimi trafik kazasında kaybettim. Eşimin ailesinin ve kardeşlerimin desteğiyle iş hayatına atıldım. Eşim olmadığı ve küçük bir ilçede dükkân işlettiğim için kendimi hep kollamak zorunda kaldım. Hareketlerime çok fazla dikkat ettim. Eşime, ailesine, kendime ve kızıma laf gelmesin diye çok çabaladım. Çok şükür yirmi yıldır aynı dükkânı işletiyorum.”

Örnek Vaka 15 (Kuaför): “Mesleğimi çok seviyorum. Çalışırken bütün sorunlarımı unutuyorum. Mesleğim terapi gibi geliyor bana. İnsanların yaptığım işi beğenmeleri ise anlatılmaz bir duygu. Eşimden hiçbir zaman para istemedim. Hem evimize katkı oldu hem de ekonomik özgürlüğüm oldu.”

Bu örneklendirmeleri kadın girişimciliği ilgili genelleme yapmak düşüncesinde kullanamamak da, konu ile ilgili örneklerin ülke geneline yönelik bir nebze de olsa fikir edinebilme yolunda bizlere katkı sağlaması mümkündür. Bu bağlamda, Artvin’deki kadın girişimcilerin karşılaştığı problemleri; iş kurma aşamasındaki sorunlar; işyeri kurulduktan sonraki sorunlar ve mevcut sorunlar şeklinde başlıklandırmak mümkündür.

Artvin ilindeki kadın girişimcilerin iş kurma aşamasında karşılaştıkları sorunları; sermaye temin etme, işyeri bulma, işyeri kiralama, mal ve hizmet sağlama, teçhizat gereksiniminin karşılanması, resmi kurum ve kuruluşlarla olan ilişkiler, acemilik, tek kalma, organizasyon tecrübesi eksikliği, iş kadınına alışkın olmayan toplum gibi maddelerle sıralayabiliriz.

Artvin ilinde işletme faaliyetlerini sürdüren kadın girişimcilerin işyeri kurulduktan sonra karşılaştıkları sorunlar; tecrübe eksikliği, müşteri ile ilişkilerde yaşanan zorluklar, iş bilgisizliği, müşteri oluşturma zorlukları, maddiyat, yalnız kalma, kendini kabul ettirmeye çalışma, çalışacak kişi bulma, piyasa zorlukları şeklinde sıralanmaktadır.

Artvin ve ilçelerinde çalışan kadın girişimcilerin mevcut sorunları incelendiğinde ise, müşteri sayısındaki yetersizlikler, kurum ve kuruluşlarla olan iletişim sıkıntıları, tecrübeli ve kalifiye eleman eksikliği, tedarikçilerle yaşanan sıkıntılar, aile ve çevre baskısı gibi konular ön plana çıkmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Dünya genelinde birçok başarılı girişim faaliyetlerini okumakta ve takip etmekteyiz. Ülkemizdeki girişimcilik ruhunu taşıyan kişilerin Avrupa'da ve dünyada da önemli başarılar elde ettikleri bilinmektedir. Ülkemiz ve dünyadan örnekler vermeye çalışırsak (Hisarcıklıoğlu, 2011); Avrupa'da 140.000 Türk işletmesi olduğunu ve bu işletmelerin 50 milyar Euro ciro elde ettikleri görülmektedir. Japonya'da çalıştığı bankadan emekli olduktan sonra Mozambik'te 50 bin tonluk maden işleten, 35 yıl önce işçi olarak gittiği ve sonrasında çalıştığı kilit fabrikasını satın alan, General Motors Ford ve Boeing firmalarına yazılımlarını satan girişimciler yıllar önce ülkemizden farklı amaçlarla ayrılan insanlarımızdan bazılarıdır. Avustralya'daki örnek ise kadın girişimciliği konusunda en önemli olaylardan birisidir. Üç kız çocuğu büyütürken 2001'de garajında başladığı işini 6 şirket ile 5 farklı ülkeye yayan kadın girişimcidir. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi girişimcilik kavramının erkek-kadın boyutundan ziyade başarı kriterleri üzerinde durulması ve kadın girişimciliğini artırıcı ve geliştirici faaliyetler içerisinde bulunulması gerekmektedir.

Ülkemizdeki kadın girişimciliği ile ilgili gelişmelerin artabilmesi için tüm kurum ve kuruluşlara büyük görev düşmektedir. Bu konuda faaliyet gösteren, kadın girişimciliği çalışmalarına destek veren yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır. Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Avrupa Birliği, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) gibi uluslararası kurumlar konu ile ilgili önemli fonlar sağlamaktadır.

Türkiye'deki kadın girişimciliğini destekleyen kamu kurum ve kuruluşlarını ise; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret

Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Avrupa Birliği Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri, Kalkınma Ajansları, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV) şeklinde sıralayabiliriz.

Ülkemizde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının da kadın girişimciliğini desteklediklerini görmekteyiz. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Türkiye Kadın Girişimcileri Derneği (KAGİDER), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Kadın Girişimciler Kurulu, Girişimci İş Kadınları ve Destekleme Derneği (ANGİKAD), Girişimci İş Kadınları Derneği (GİSKAD), Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV), Kadın Dayanışma Vakfı (KADAV), Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticiler Vakfı (TOSYÖV), Anadolu Eğitim ve Sosyal Yardım Vakfı, GAP Bölgesi Girişimci Destekleme Merkezleri (GİDEM), Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Tesisi Vakfı (MEKSA) gibi sivil toplum kuruluşları kadının sosyal hayattan uzaklaşmaması ve istihdam olanaklarından faydalanması adına girişimci kadınlara destek vermektedir.

Adı geçen tüm bu kurum ve kuruluşların ortak amacı girişimci ve girişimciliği desteklemek, girişimcilik kültürünü yaygınlaştırmak, girişimcilerin iş kurma ve iş geliştirme konularında ihtiyaç duydukları desteği vermektir. Özellikle kadın girişimcilere yönelik desteklerin arttığı ve çeşitlendiği son yıllardaki gelişmeler, farklı alanlardaki endüstrilerde kadın işgücünün çoğalmasına da imkân sağlamaktadır.

Çalışmanın konusunu oluşturan kadın girişimciliği ve bu konuda gelişen faaliyetlere yönelik ilerleme özellikle ülkemizde henüz yeteri kadar gelişim göstermemiştir. Gerek bireysel anlamda gerekse de kurum ve kuruluşlar olarak kadın girişimciliğine bakış açımız henüz yeteri kadar gelişmemiştir. Bu durumun farklı başlıklarda sebepleri bulunmaktadır. Kadın girişimciliğinin yeterince gelişmemesinin ön plana çıkan sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz (Türkten ve Demiryürek, 2015);

- Girişimci kadınlara sunulan aile desteğinin yetersiz olması,
- Girişimcilik fikirlerinin yatırıma ve üretime dönüştürülmesinde yaşanan kurumsal, bürokratik ve mâli sorunlar,
- Kadın girişimcilerin yeterli bilgi, beceri ve donanıma sahip olmamaları, kendilerini geliştirememeleri, ulusal ve uluslararası alanlara açılmamaları,
- Kadınların başarılı olamama korkusu,
- Kültürel değerlerin kadınlara geleneksel rol yüklemesi (annelik - eş durumu - ev idaresi),

- Özellikle kırsal alanlardaki kadınların özgüven eksikliği,
- Girişimcilik eğitimlerinin nitelik ve nicelik olarak yetersiz olması,
- Kadınların teknolojiyi yeterince kullanmamaları nedeniyle girişimcilikle ilgili gelişmelerden haberdar olamamaları,
- Girişimcilikle ilgili örgütlenme eksikliği,
- Kadın politikacıların ve bürokratların yetersizliği nedeniyle kadının geleneksel rol imajından kurtulamaması,
- Sermaye birikiminin erkekler tarafından idare edilmesi.

Ülke genelinde kadın girişimciliğinin gelişmesine yönelik, kadın iş gücüne ve kadın istihdamına katkı sağlamaya özgü çözüm önerilerini ise şu şekilde sıralayabiliriz(Türkten ve diğer. 2015);

- Girişimcilikle ilgili üretilen yeni strateji ve politikaların bölgesel farklılıklar ve ihtiyaçlar dikkate alınarak üretilmelidir.
- Küçük girişim deneyimleri ciddiyetle ele alınmalı, önemsenmeli ve yaşatılmalıdır.
- Girişimcilik eğitimi ilköğretim seviyesinden başlayarak küçük yaş gruplarına uygun programlarla işlenmelidir.
- Toplumda ekonomik ve sosyal anlamda dezavantajlı olan ve kırsal kesimlerde yaşayan kadınların girişimciliğe başlamasına yönelik adımlar hızlandırılmalıdır.
- Çocukluktan itibaren erkek ve kız çocuklarının eşit haklara sahip olduğuna dair etkin bir politika ile çalışmalar yapılmalıdır.
- Kadının sadece geleneksel rol kalıplarına sahip olmadığına ve kadınlık rolleri ile girişimciliğin çatışmadığına atıfta bulunacak bilgilendirmelere yazılı ve görsel medyada daha fazla yer verilmelidir.
- Kadın girişimciliği düzeyinin yüksek olduğu ülkelerle işbirliği yapılmalıdır.
- Özellikle Anadolu'daki kadınlara ilham olacak, küçük işletmecilik faaliyetleri ile başlamış ve büyümüş kadın girişimcilerin örneklerine ulusal medyada yer verilmelidir.
- Ev hanımlarının girişimci olmalarına yönelik eğitimler verilmeli ve cesaretlendirilmelilerdir.
- Kız çocuklarının eğitimlerine önem ve destek verilmelidir.
- Özgüven eksikliğini gidermek için aile içi eğitimler düzenlenmeli, bunu icra edecek kurumların eğitimleri nitelik ve nicelik olarak artırılmalıdır.
- Kadınların başarısızlık korkusunu azaltmaya yönelik aile içinde ve dışında çalışmalar yapılmalıdır.
- Kültürel değerlerimizin kadın girişimciliğine engel olmadığına ilişkin Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık

Bakanlığı gibi kurumlarca kamuoyu aydınlatılmalı, buna yönelik görsel unsurlar kullanılarak mesajlar verilmelidir.

Konu ile ilgili belirlenen hedeflere ulaşmak için ise; kadın olmak demenin çalışılan sektörde başarıyı yakalamak için bir engel olmadığına inanmak, devletin ve çeşitli kurumların sağladığı imkânlardan faydalanmanın yollarını araştırmak, konu ile ilgili en azından bilgilenecek, ülke ekonomisine katkıda bulunma düşüncesinde olmak, dur durak bilmeden, yılmadan çalışmak gerekmektedir.

Çalışmamızın temel konusu olan Karadeniz kadını; tarlasında, bahçesinde beden gücü ile çalışırken, çevre ve sosyal yaşantısına da zaman ayırmak durumunda olan bir bireydir. Özellikle kırsal alanlardaki kalkınma çabalarında kadının rolü ve işlevi kaçınılmazdır. Kimisi küçük yaşlardan itibaren çalışmak zorunda kalan, kimisi de almış olduğu eğitimi iş hayatına yansıtmaya çalışan kadınlar, ailelerine ve yaşadıkları bölgeye katkı sağlamaya çalışmaktadırlar.

Netice itibarıyla girişimciliğin cinsiyeti yoktur. Toplumların refah seviyelerinin artması, kırsal kalkınmanın gelişmesi, ailelerin ekonomik anlamda rahatlaması gibi konular dikkate alındığında girişimci sayısının artması, özellikle de kadın girişimci oranının üst seviyelere çıkması gerekmektedir. Bunun için kadın girişimcilerin kendilerine inanmaları, disiplinli olmaları, öngörülerini hiçbir zaman yabana atmamaları ve tabiri caizse kadınların kollarını sıvamaları gerekmektedir. Unutmamak gerekir ki; özellikle kırsal bölgelerde üretimin her aşamasında katkıları olan kadınlarımızın güçlü hale getirilmesi, bireysel anlamda hayat standartlarını iyileştirmenin yanında, çalıştıkları endüstrilere, yaşadıkları yöreye, bölgeye ve ülke kalkınmasına olumlu yansımaları olacaktır. *

*Araştırmaya katkı sağlayan dönemin Artvin Girişimci İş Kadınları Derneği Başkanı M. Özbayrak ile dernek üyelerine, gazeteci İsmet Başar'a ve S. Bekiroğlu'na teşekkür ederim.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, <https://kadininstatusu.aile.gov.tr/faaliyetler/projelerimiz> (18.10.2017).
- Aker, E. ve Yavaş, Ö. (2014). Türk Dünyası Ülkelerindeki Vergi Oranlarının Girişimcilik Faaliyetlerine Etkisi. *12. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, Tataristan, 111-222.
- Akyol, C. (2015). Artvin İlinin Mevcut Turizm Potansiyeli ve Niş Pazarlamanın Uygulanabilirliği. *Uluslararası Karadeniz Havzası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*(UKHAD), 1 (2), 144-172.
- Altuntaş, H. T. (2016). *Girişimcilik Destek Programlarının Aktif İstihdam Politikası Üzerindeki Etkinliği: Kosgeb Yeni Girişimcilik Programı Örneği ve Tr21 Analizi*.Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Ankara Kalkınma Ajansı. (2014). Ankara'da Kadın Girişimciliği: Örnekler ve Yol Haritası. Araştırmalar Serisi-2: Ankara.
- Arıkan, C. (2016). Kadın Girişimcilikte Başarı ve Başarıyı Etkileyen Faktörler: Bursa Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14 (3), 138-156.
- Bedük, A., Eryeşil, K. ve Oğuz, H. (2016). Kadın ve Erkek Girişimcilerin Algılama Farklılıkları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 41. Yıl Özel Sayısı, 19, 1-15.
- Berglund, H. ve Wennberg, K. (2006). Creativity Among Entrepreneurship Students: Comparing Engineering and Business Education. *International Journal of Continuing Engineering Education and Lifelong Learning*, 16 (5), 366-379.
- Bozkurt, Ö., Ç. (2011). Dünyada ve Türkiye'de Girişimcilik Eğitimi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Carsrud, A., L. ve Brännback, M., E. (2007). Entrepreneurship. Londra: Greenwood Press.
- Cuervo, Á., Ribeiro D. ve Roig, S. (2007). Concepts, Theory and Perspective. Springer Berlin Heidelberg (Ed.), Entrepreneurship (s. 1-20). New York.
- Çabuk, S., Südaş, H., D. ve Araç, S., K. (2015). Kadın Girişimcilerin İş Yaşam Süreçlerinin İncelenmesi: Adana İlindeki Girişimciler Üzerinde Bir Uygulama. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (31), 423-441.
- Doğramacı, B. (2006). *Kadınları Girişimci Olmaya Yönelten Nedenler ve Giresun Örneği*.Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- European Bank for Reconstruction and Development, <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395249418305&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FArticleStandaloneLayout> (18.10.2017).
- Goyal, M. ve Parkash, J. (2011). Women Entrepreneurship In India-Problems and Prospects. *International Journal of Multidisciplinary Research*, 1 (5), 195-207.
- Gül, Z. (2012). *Türkiye'deki İş Adamı Örgütlerinin Üye Girişimcilere Sağladığı Katkıların Girişimcilik ve İnovasyon Performansları Üzerindeki Etkileri*. Yayınlanmamış doktora lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Hancı, A. (2004). *Girişimcilikte Cinsiyet Faktörü ve Kadın Girişimciler Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Hattab, W. H. (2014). Impact of Entrepreneur Education on Entrepreneur Intentions of University Students in Egypt. *The Journal of Entrepreneurship*, 23 (1), 1-18.
- Hisarcıklıoğlu, M., R. (2011), Dünya Türk Girişimcilik Kurultayı, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Yayınları.
- Hisrich, R., Langan-Fox, J. ve Grant, S. (2007). Entrepreneur Research and Practice: A Call to Action for Psychology. *American Psychologist*, 63 (6), 575-589.
- Hosseini, S. J., Mirdamadi, S., M. ve Gholam, R., H. (2009). Extension and Education Factors Influencing The Success of Entrepreneurship Among Rural Women in Northern Iran. *Research Journal of Biological Sciences*, 4 (9), 967-973.
- Karadal, H. ve Kaygın, E. (2016). Girişimcilik. Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş. (Ed.), Kadın Girişimciliği (s. 217-230). İstanbul.
- Karasar, N. (1998). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın.

- Kayış, M. (2017). *Etkileşimci ve Dönüştürücü Liderliğin İç Girişimcilik Davranışına Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Malach-Pines, A. ve Schwartz, D. (2008). Now You See Them, Now You Don't: Gender Differences In Entrepreneurship. *Journal of Managerial Psychology*, 23 (7), 811-832.
- Mirze, S., K. (2010). *İşletme*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Mueller, S., L. ve Thomas, A., S. (2000). Culture and Entrepreneurial Potential A Nine Country Study Of Locus Of Control and Innovativeness. *Journal of Business Venturing*, 16, 51-75.
- Öztürk, M., D. ve Arslan, İ., K. (2016). *Türkiye’de Kadın Girişimcilik Kadınları Girişimciliğe Yönelten Faktörler, Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, Tartışma Metinleri.
- Özyılmaz, A., M. (2016). *Türkiye’de Kadın Girişimciliği ve Girişimci Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Sciascia, S. ve De Vita, R. (2004). The Development of Entrepreneurship Research, *Luic Papers Serie Economia Aziendale*, 146 (19), 1-37.
- Shane, S. ve Venkataraman, S. (2000). The Promise of Entrepreneurship As a Field of Research. *Academy of Management Review*, 25 (1), 217-226.
- Soysal, A. (2010). Türkiye’de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (1), 83-114.
- Şekerler, H. (2006). *Kadın Girişimciler, Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Terzi, G., E. ve Kurt, Ü. (2015). Ardahan’daki Kadın Girişimciler: Sorunlar, Engeller. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1 (2), 125-135.
- Türkten, H. ve Demiryürek, K. (2015). Türkiye’de Kadın ve Kadın Girişimciliği. *Türkiye Tohumcular Birliği (TÜRKTÖB) Dergisi*, 16, 57-59.
- Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.592c280e7f5786.40935918 (25.05.2017)
- Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.592c283589dc32.75704961 (25.05.2017)
- Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.592c284c93bb61.56593411 (25.05.2017)
- Uluköy, M. ve Demireli C. (2014). Cinsiyetin Girişimcilik Özellikleri Üzerine Etkisi: Erkek Girişimcilik ve Kadın Girişimciliğin Karşılaştırmalı Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 22, 47-55.
- Wennekers, S. (2005). Nascent Entrepreneurship and the Level of Economic Development. *Small Business Economics*, 24 (3), 293-309.
- Yüzüak, E. (2010). *Üniversitelerde Öğrenim Gören Kız Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerini Etkileyen Faktörler: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İ.İ.B.F. Örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Kadın Siyasal Hareketi

Received/Geliş: 06/07/2017

Ahmet İLYAS*

Accept/Kabul: 29/11/2017

Öz

Türk siyasal tarihinin mühim motiflerinden biri olan kadın siyasal hareketi, Osmanlı'dan erken Cumhuriyet'e geçiş aşamasında süreklilik babında değerlendirildiğinde önemli bir aşamayı kapsadığı ifade edilebilir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren sosyal hayatta yer almaya başlayan kadınların siyasal hayattaki etkisi, Milli Mücadele döneminde ivme kazanmış ve Cumhuriyet döneminde de gücünü artırmaya başlamıştır.

Bu çalışmada Nezide Muhittin ve arkadaşları tarafından kurulma girişimi olan Kadınlar Halk Fırkası'nın sahip olduğu siyasal yelpazenin Türk siyasal hayatındaki kırılma noktalarını içermektedir. Kadınların siyasal manada ortaya çıktığı bu dönem, giderek etkisini artırmış popülist bir yaklaşım içerisinde önce belediye seçimlerinde akabinde muhtarlık seçimlerinde en sonda da 1934 yılındaki seçme ve seçimle hakkına sahip olması açısından önemlidir. Bu çalışmanın önemli noktalarından biri de Türk kamuoyunun kadınların siyasetteki mücadelesine olan yaklaşımı da içermektedir. Zira kadınların başlatmış olduğu bu mücadele gerek Mustafa Kemal Atatürk tarafından gerekse yönünü Batıya çevirmiş Türk siyaseti açısından kayda değerdir.

Bu çalışmanın genel amaçlarından biri de kadınların hak mücadelesinde eşitlik prensibini ön plana alarak siyasal alanda örgütlenmesini ortaya çıkarmaktır. Zira siyasal örgütlenme açısından başarılı bir örnek olan Türk kadınların siyasal hareketi, feminist bir çerçevesi içerisinde ele alınmalıydı. Çünkü kadınların örgütlenme aşaması daha çok kadın kimliği üzerine kuruluydu. Bu açıdan bakıldığında kurulmuş olan Türk Kadınlar Birliği de Türk kadınının siyasal, sosyal ve iktisadi haklarının sağlanması ve geliştirilmesini kendisine amaç edinmiştir.

Anahtar kelimeler: Kadın, Siyaset, Mücadele, Cumhuriyet

* Yrd. Doç. Dr., Batman Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, ahmetilyas@hotmail.com

Women Political Movement from Ottoman to Early Republic

Abstract

It could be said that the woman political movement as one of the significant motifs of the Turkish political history, covers an important phase, taking into account the continuity from the Ottomans to the Republic period. Having begun taking part in the social life as of the last stages of the Ottomans, the Turkish women's impact on the political life gained momentum during the National Struggle/the War of Independence and kept increasing its power throughout the Republic.

This work comprises the breaking points of what was an initiative to be established by Nezide Muhittin and her colleagues the Women People Party's political spectrum in the Turkish political life. This period in which women emerged as a political figure is important because women in Turkey gained the right to elect and be elected initially at municipal elections, subsequently at the elections for Mukhtars (which are the elections at neighborhood and village levels) and finally at General Elections in 1934, which was the result of an ever increasing populist approach. One of the most important point of this work is also about the public opinion toward the women's struggle in politics, since this struggle was very significant for the new western-oriented Turk politics spearheaded by Mustafa Kemal Atatürk.

Another goal of this work is to shed light on the Turkish women organizing in the political realm by prioritizing the equity in their struggle for the rights. The Turkish women's political movement as a successful example in terms of forming political organizations, should have been addressed within a feminist framework, for women's organization phase was mostly based on the identity of women. From that point of view, the Turkish Women Association as well takes as a goal to pursue the political, social and economic rights of the Turkish women.

Keywords: Women, Politics, Struggle, Republic

Osmanlı'da Kadın, Benimsenme ve Siyasal Haklar

Kadın siyasal hareketi, Türk siyasetinin önemli mihenk taşlarından biridir. Özellikle hak mücadelesinin öznel bir biçimde ele alınmasında mühim bir rol oynayan kadınlar, II. Meşrutiyet'in açmış olduğu alanı iyi değerlendirerek Cumhuriyet dönemine damgasını vurmuşlardır. İlk çağlardan bu yana ataerkil bir toplum olan Türklere kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olduğunu ifade etmek gerekir (Yılmaz, 2010, s. 193). Bu gerekliliğin temelinde kadınların emek kültürünü benimsemeleri yatmaktadır (MIES, THOMSEN, & WERLHOF, 2008, s. 31). Özellikle kurulan Türk devletlerinde kadınların fiili ve zımni olarak devlet yönetiminde yer aldıkları bilinmektedir. Kadınların sahip oldukları bu gücün arkasındaki mistik realite, onların aileye katmış oldukları temel manada yatmaktadır. Türklerin, İslamiyet'i kabulünden sonra kadınların toplumsal cinsiyet açısından bir adım geriye gittikleri ileri sürülebilir. Bu durumun temel sebebi, İslam Şeriatını algılama ve yorumlama açısından sistematik bir yanılğı içerisinde olmalarındandır. Zira İslam hukuku denilen yazılı kuralların dönemin şartlarına göre yenilebilir olmasının bir kenara atılması, insanları bu yoruma itmektir. Diğer dinlerin temeli açısından da değerlendirildiğinde kadını yorumlama nesneliği erkek egemen toplumlarının meşruluğu gölgesinde ele alınmıştır (Berktaş, 2000, s. 18).

Öznel olarak kadınların bilhassa Müslüman Türk devletlerdeki cinsiyet eşitsizliğinin ortaya konulması, tamamen Arap kültürüne olan yakınlıkla ilgilidir. Ancak bu durum daha çok devletin dahli vecizesi içerisinde değerlendirilmiştir. Yani İslam Şeriatı içerisinde kadınların özellikle mal, mülk ve evlenme hususu üzerindeki hakları, kadınların erkeklere oranla bir adım geriye itilmesini ortaya çıkarmıştır. Esasında İslam şeriatı kadın-erkek eşitliği, birbirini tamamlama misyonu üzerinden ele almaktadır. Selçuklular döneminde bu eşitsizlik çok görünmese de Osmanlıların devletleşme çabaları arttıkça kadın figürü de değişmiştir.

Osmanlı Devletindeki kadın hakları yukarıda da belirtildiği üzere sosyal eşitsizlik üzerine inşa edilmişti. Ancak ne ilginçtir ki şehirdeki Osmanlı kadını ile kırsaldaki Osmanlı kadını arasında ciddi bir uçurum vardı. Bu uçurumun öznesinde kadınların yaşam tarzı ve sosyal ilişkilerinde yatmaktadır. Şehirdeki Osmanlı kadını genel yapı itibarıyla İslam geleneğine göre genelde evde yaşamını sürdüren bir figür iken, kırsalda daha da genelde taşrada bu rol değişmektedir. Örneğin III. Selim döneminde şehirde çamaşırhane işleten kadınların dükkân açmaları yasaklanmıştır (Yılmaz, 2010, s. 195). Taşrada Osmanlı kadını daha fazla sosyal hayatta yer alırken, kimi zaman ticaret yapan, kimi zaman toprağını işleyen ve kimi zaman da köle satan kadın figürüyle karşılaşmak mümkündür. Özetle kamusal alanda kadın teması coğrafi özelliğe göre farklılık taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nde bilhassa şehir hayatı için kadınların giyim konusunda bir takım düzenlemeler yapıldığı bilinmektedir. Buna göre kadınların giyimleri ve toplumsal

yaşama katılmalarına ilişkin engelleyici kurallar getirildiği ve kadınlarla erkeklerin sandala binmelerini, ferace biçiminde yenilik yapmamalarını, ince kumaştan ferace giymemelerini, evlerinden belli zamanlarda çıkmaları konusunda fermanlar bulunmaktadır. Öyle ki kadınların giyecekleri elbisenin renkleri bile kontrol edilerek düzenleme yapılmıştır (Koç & Koca, 2010, s. 32). Diğer taraftan kadınların okullaşmaya olan ilgisi onun arz karşısındaki durumunu özetliyordu. Bu dönemde kız çocuklarının ancak Sıbyan Mekteplerine gitmelerine yönelik uygulama vardı (Kurnaz, 1991, s. 13). Osmanlı Devleti'nde, özellikle Tanzimat'a kadar kadınları toplumsal statü açısından gelenekselleştiren ve gelenekselleştirmenin ötesinde onu görmezden gelen bir anlayışın hâkim olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde bilhassa duraklama döneminde kadınların hak mücadelesinin temelinde kadınların birey olarak saygınlık kazanma kültürü vardı (Sarıbay, 1995, s. 529). 1857 tarihli Arazi Kanunnamesi, kadınların saygınlık kazanmalarındaki önemli bir engeli ortadan kaldırdı. Buna göre toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir sembolü olan Arazi Kanunnamesi ile erkeğin varis olması durumunda, kadınların varis olmasını engelleyen düzenlemeye son verilmiş, kadınlara da mirasa ortak olma hakkı tanınmış ve miras hukukundaki eşitsizlikçi durum sona erdirilmeye çalışılmıştır (Polat & Derer, 2016, s. 187). Diğer taraftan Tanzimat dönemindeki bir diğer önemli gelişme ise kadı önünde evliliğin getirilmesi ve evlilik olaylarından kadının rızasının alınması ile başlık parasının yasaklanmasıydı. Ayrıca kadınların fabrikalarda çalışması olayı da sık sık görünmeye başladı. Rumeli ve Anadolu'daki halı atölyelerinde kadınların, hangarlarda ya da uzun koridorlarda çömelmiş olarak halı dokumakta ve ayda en fazla 30-35, yılda 360-400 kuruş kazandığını bilinmektedir (Berkta, 2009, s. 868). Kadınlara yönelik meydana gelen bu gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi'yle zirve yapmıştır. Zira bu anayasa kadın erkek fark etmeksizin herkesin eşit bir biçimde ilköğretimi alma zorunluluğunu getirilmiştir. 1873'te ilk defa bir kadının öğretmen olarak atanması, 1881'de okul töreninde bir kadının ilk defa konuşma yapma fırsatını bulması, 1883'te okullara kadınların yönetici olarak atanması kadınların sosyal hayata yönelik katılımı daha da artmıştır (Koç, 2016, s. 11).

Tanzimat'tan Meşrutiyet'e geçiş aşamasında bu saygınlık kazanma içgüdüleri kadınların öznellik açısından değerlendirilmesini ortaya çıkardı (Findeley, 2011, s. 177). Bilhassa bu dönemde kadınlar arasında okuma yazma oranının artırılmasına yönelik II. Abdülhamid'in çabaları sonuç vermişti. Açılan kız okulları, kadınlar açısından okullaşmayı beraberinde getirdiği gibi kadınların sosyal alanda etkinliğini de ortaya koydu. Öyle ki kadın figürü bir öznellik taşımaya başladı. Bu açıdan bakıldığında kadın siyasal hareketinin Tanzimat ile başladığı ifade etmek yanlış olmasa gerek. Bu hareketliliğin dinamik gücünü de eğitim olmuştur. Şefika Kurnaz'ın ifadelerine göre bu dönemde ciddi manada kadınlara yönelik okullar açılmıştır (Kurnaz, 1991, s. 5). Ayrıca bu dönemdeki münevverler de kadın sorununu gündeme getirerek, kadın temelli aile,

aile temelli toplumun bozulduğunu, bunun da Devlet-i Aliyye'deki düzenin bozulduğuna yönelik saikler işlenmiştir. Bunlar içerisinde Nigar Hanım, kadın hakları konusunda, erkeklerin birden fazla kadınla evliliğine karşı çıkan, tüm bunların yanında cariyeliğinin kaldırılmasını sık sık gündeme getirmiştir (Kurnaz, 1991, s. 39).

1883 yılında kadınların ilk dergisi olan *Şüküfezar Dergisi*, kadınların ilk manifestosu olarak değerlendirilebilir. Derginin ilk sayısında düşüncelerini kaleme alan Arife Hanım'ın dile getirdiği “*Biz saçı uzun, aklı kısa denilerek erkeklerin alaycı gülüşlerine hedef olan bir tayfayız. Erkeklığı kadınlığa, kadınlığı erkeklığe tercih etmeyerek bunun aksini ispat etmeye çalışacağız*” ifadesi kadınların cinsiyet ilişkilerinde varmak istediklerini nihai amacını açıklamaktadır. Esasında *Şüküfezar*'dan öncede kadın dergileri vardı. Ancak *Şüküfezar* kadar etkili olamamıştır. Örneğin 1868 yılında Terakki gazetesinin eki olarak yayınlanan “*Terrak-i Muhadderat Dergisi*” kadınların eğitimi ve aile ile ilgili yazılar yer alıyordu. Ayrıca Fransa'dan örnekler verilerek kadınların seçme ve seçilme hakkı elde ettiklerini, devlet kadrolarında çalıştıklarını ifade eden yazılar da bu dergide yer almıştır. Ancak bu yazılar çok nispi düzeydedir. Esas mevzu kadınların aile kavramı içerisinde yeridir. Dikkat edilirse kadının o dönemde aile paydası içerisinde düşünüldüğü görülmektedir. Zira kadın demek aile demektir. Fakat *Şüküfezar* dergisi kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliği manifestosunu içeriyordu. Özellikle kadın imgesi hak, adalet ve temsiliyet açısından değerlendirilmesini ele alıyordu. *Şüküfezar*'ın kadın siyasal hareketinin temsilcisi olduğuna dair önemli ipuçları vardır. Bu konuda Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olan Fatma Aliye'nin kaleme aldığı yazılar hem feminizm açısından hem de kadın haklarının savunulması bakımından mühim olsa gerek. Fatma Aliye'nin bizatihi yazdığı “*Meşahir-i Cemiyet-i Nisvan*” adlı eser, yukarıdaki önermenin doğruluğuna işaret eder (Aksoy, 2005, s. 62). Fatma Aliye, bu eserinde geçmişten örnekler vererek kadınların başarıları hakkında bilgi vermektedir (Polat & Derer, 2016, s. 201). Fatma Aliye, hem cemiyetin kurumsallaşmasına hem de kadın hareketinin siyasallaşmasına ciddi katkılar yaptığı öne sürülebilir.

I. Meşrutiyet'in sona ermesi ve zımni olarak özgürlük, anayasa ve diğer hususların askıya alınması kadın hareketini sekteye uğratmamıştır. Özellikle 1876-1908 yılları arasında gerek kadınlara yönelik eğitim ve gerekse kadınların sosyal alanda daha fazla görünmesi, esasında kadın siyasal hareketinin kuluçka dönemini andırır. Kadın siyasal hareketinin kuluçka dönemi olan I.Meşrutiyet sonrası genellikle cemiyetleşme şeklinde kendini tebarüz ettirmiştir.

Kadınların fikri alanda yetkinleştiği bu dönem kadın dergisi olan *Terakki-i Muhadderat*, kadın haklarının kamusal alana taşınmasında önemli bir vazife görmüştür. Haftalık olarak da yayınlansa büyük bir okur kitlesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kadın sorunları mektup yoluyla alan ve bunu edebi bir şekilde topluma aktaran *Terakki-i Muhadderat Dergisi*, kadın

sorunlarına çözüm bulmaya çalışmıştır (Oğuz, 2009, s. 180). Terakki-i Muhadderat Dergisi'nin dışında Terakki-i Muhadderat Dergisi, Şemsettin Sami'nin editörü olduğu ancak üç sayılı ömrü olacak olan Aile, Selanik'te çıkan Ayine dergileri bu dönemin kadın sorunlarını gündeme taşıyan dergileri arasında yer almaktadır (Koç, 2016, s. 16). Kadınlara ilgili birçok dergi yayınlansa da genellikle arka planında kadınların edilgen ve aile teması içerisinde hareket etmesine dikkat edilmiştir. Bu anlayışın devam ettirilmesinde Osmanlı toplumunun ataerkil bir yapıda bulunmasının büyük bir etkisi vardır. Kadın sorunlarını gündeme getiren ve kadınlar ile erkeklerin eşit olduğunu ifade eden Şemseddin Sami, kadınların geri kalmasının sebebini eğitim ile alakalı olduğunu belirterek, kadınlara yönelik eğitimin noksan olması onların bir adım geriye düşmesine sebep olduğunu ve şayet erkeklere verilen eğitim imkânının kadınlara verilmesi halinde kadınların da en az erkekler kadar başarılı olacağına kanaat getirmiştir (Kurnaz, 1991, s. 36). Yine bu dönemde kadınlara yönelik gazeteler de yayın hayatına başlamıştır. *Hanımlara Mahsus Gazete* özellikle uzun süreli ayakta kalan ve kadın siyasal hareketinin öncüsü olan Fatma Aliye, Emine Seher, Şair Nigar Hanım, Gülistan İsmet, Fatma Şadiye gibi kişiler tarafından kaleme alınan yazılar neticesinde yayın hayatına damga vurmuştur. *Hanımlara Mahsus Gazete*, feminizm açısından da kayda değer çalışmalar yapmıştır (Yılmaz, 2012, s. 75). Ancak bu gazetede en çok göze çarpan husus iyi bir anne, aile teması, namuslu kadınlar kavramı olmuştur (Taşkıran, 1973, s. 33). Dikkat edilirse adı geçen dergiler uzun süreli ayakta kalmışlardır. Bunun sebebi II. Abdülhamit'in bu dergileri ile kadınlara yönelik pozitif havayı desteklemesinden ötürüdür.

Kadın hareketinin toplumsal hayattan kamusal hayata aktarılmasında önemli olan dönem II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında rastlar. Esasında II. Meşrutiyet öncesi kadınlara ilgili gelişmeler, kadın siyasal hareketinin laboratuvarını oluşturmaktadır. Bu nedenle II. Meşrutiyet, kendi anlayışı içerisinde kadın siyasal hareketini ve kadın haklarını konusunda üzerine düşeni yapma hususunda en başından beri istekliydi. Özellikle İttihat ve Terakki yöneticileri, modern yaşam içerisinde kadının sahip olduğu fonksiyonu biliyorlardı. Öyle ki kadınların sosyal yaşamda sahip oldukları anlayış millilik içerisinde değerlendiriliyordu. Yani II. Meşrutiyet dönemi kadın siyasal hareketi millilik etrafında şekillenmesine izin verildi. Bu şekillenişin ana gayesi toplumu koruyan ailenin önemli bir ferdi olan kadını sosyal yaşamda ön plana çıkarmaktı. Bu nedenle II. Meşrutiyet döneminde aile temelli kadın sorunlarının çok fazla gündeme geldiği hatta kadın dergilerinde ciddi bir artış yaşandığı ifade edilir (Yıldız, 2015, s. 23). Zafer Toprak, II. Meşrutiyet dönemi kadın hareketindeki bu hareketliliği şöyle ifade eder: “Ancak, Genç Türkler için siyasi inkılab bir başlangıçtır. Siyasi inkılabı içtimai inkılabının izlemesi kaçınılmazdır. İçtimai inkılab herşeyden önce yeni hayat gerektirir. Yeni hayat Gökalp'in gündeme getirdiği bir perspektiftir. Yeni hayat meşrutiyetin izleyeceği toplumsal dönüşümleri kapsayan genel bir

çerçevesidir. Yeni hayatın belki de en önemli boyutu kadın yaşamına ilişkindir. Kadın Osmanlı'da süregelen geleneksel yaşam biçimini bırakmalı, toplumsallaşmalı, özgürlüklerini genişletmelidir. Türkiye'de Batı'dakine benzer bir feminist hareket II. Meşrutiyet yıllarında gün ışığına çıkar. Osmanlı kadınları Batı'daki feminist akıma benzer bir hareketi II. Meşrutiyet'in özgürlük ortamında başlatırlar"(Toprak, 1988, s. 35).

Zafer Toprak'ın ifade ettiği gibi II. Meşrutiyet dönemi kadın hareketi feminist olduğu kadar aile temelli de bir gelişme göstermiştir. Aslında kadın siyasal hareketinin doğuş mecrası II. Meşrutiyet'in düşünce analizi içerisinde değerlendirilmelidir. Dikkat edilirse kadınların bu dönemde istedikleri tek şeyin kadın varlığının anlaşılması, köle ya da cariye temasının bir kenara bırakılması hususudur. Bu yönüyle İttihat ve Terakki yönetimi kadınların feminist örgütlenmesine çok da ses çıkarmadığı anlaşılmaktadır. Açılan birçok kadın örgütü ve kadın dergilerinin ana şiarı da kadın figürünün sorgulanması, erkek despotizmine karşı özgürleşmesi üzerine kuruludur. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nde sık sık süre gelen savaşların etkisiyle askere alınan erkeklerin azınlığı, kadınların bir adım öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle kadınların birçok iş kolunda görünmesi, hatta memur olabilmeleri bu sonuç içerisinde değerlendirilmelidir. Bu arada II. Meşrutiyet döneminde kadınların eğitimiyle ilgili birçok okulun açıldığını da belirtmek gerekir (Kurnaz, 1991, s. 49-50). Açılan okullarla birlikte kadınların okuma yazma oranında bir nebze de olsa artış yaşanmıştır.

II. Meşrutiyet dönemi kadın figürü tipoloji açısından Osmanlı gelenekleriyle anlatılabilecek kadın hikâyesi, esasında bu dönemde reddedilmeye başlanmıştır (Zihnioğlu, 2003, s. 81). Kadınların İslam gelenekleri dışında fedakâr olma, aileyi toplama ve vatansever nesil yetiştirme misyonuna daha fazla atfedildiği anlaşılmaktadır. 1917 yılında Hukuk-ı Aile Kararnamesi'yle kadınlara boşanma hakkı tanınmış, evlenme din adamının yetki alanından çıkarılmış ve devlete bağlanmış, çok kadınla evlilik kadının rızasına bırakılması kadınların saygınlığı açısından önemli bir merhale olmuştur (Berktaş, 2009, s. 872).

Tüm bunların yanında kadın siyasal hareketinin önemli başatlardan biri de II. Meşrutiyet dönemi kadın dernekleridir. Kadın dernekleri, kadın dergilerinin öncülü olması ve dinamik bir gücü kendinde barındırması açısından önemlidir. Kadınlar tarafından yardım amaçlı cemiyetlerin yanında çeşitli amaçları olan birçok cemiyet de kurulmuştur. Müslüman kadını değiştirmeyi, sosyalleştirmeyi ve Batılılaştırmayı amaçlayan bu cemiyetler, kadınlara eğitim imkânı sağlamak, meslek edindirmek, yardım toplamak ve özellikle kadınların sosyal alanda varlığı ifade etmek gibi konularda propagandalar yapmak için cemiyetlerin kullanıldığı belirtilmektedir (Duroğlu, 2007, s. 21). Kurulan bazı kadın cemiyetleri şunlardır: Cemiyet-i İmdâdiye, Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi, Teâli-i Nisvân Cemiyeti, Osmanlı

Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye, Esirgeme Cemiyeti, Teâli-i Vatan-î Osmanî Hanımlar Cemiyeti, Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Hey'et-i Merkeziyesi, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvân, Mâmulat-ı Dâhiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi, Hizmet-i Nisvân, Şehit Ailelerine Yardım Birliği, Kadınları Çalıştırma Cemiyet-î İslâmiyesi, İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Asker Ailelerine Yardım Cemiyeti. Bu cemiyetin bazıları feminist anlayış içerisinde kurulmuş, bazıları ülke sorunlarını gündeme getirmek için, bazıları ise savaş gerisinde kalanların sorunları çözmek için teşekkül ettirilmiştir (Kaplan, 1998, s . 9).

II. Meşrutiyet dönemi hem kadın dernekleri hem kadın dergileri esasında kadın portresi üzerinde hemfikir oldukları tek konu vardı. Kadının özgürlüğü. Gerek İslamcılar olsun gerekse Batıcılar olsun kadınların sosyal alanda etkinliği üzerine daha fazla çaba harcadıkları görülmüştür. Özellikle kadın siyasal hareketinin oluşmasında etkili olan bu iklim kadınların siyasi parti kurma yolunu açtığı savunulabilir. I. Dünya Savaşı ve hemen akabinde Milli Mücadele dönemi kadınların örgütlenmesinin toplum tarafından benimsenmiştir. Öyle ki bu örgütlenmenin yaygınlaşmasını ortaya koyan Naciye Hanım, Nezide Muhittin, Nakiye Elgün, Halide Edip, Fatma Aliye Topuz, Emine Semiye, Müfide Ferid, Ulviye Mevlan, Sabiha Sertel, Şükufe Nihal, Afife Jale'nin önemli çabaları olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde olgunlaşma sürecine giren kadın hareketi feminist bir kisveden çıkıp, önemli bir hak mücadelesine dönüştüğü görüldü. Bu yaklaşımı destekleyen en temel olgu kadınların sosyal alanda daha fazla görülür olmasında aranılabilir.

Kadınların toplumsal konumunun izahı I. Dünya Savaşı ile Milli Mücadele sonrası gelişmelerle netleşmeye başladı. Özellikle Milli Mücadele döneminde kadınlar onun üzerine yararlı dernek kurdukları ifade edilmekteydi (Berktaş, 2009, s. 872). Fatmagül Berktaş, kadın hareketinin Milli Mücadele dönemindeki halet-i ruhiyesini şöyle ifade etmektedir: *“19 Mart 1919'da İnas Darülfünunu öğrencileri ve Asrî Kadınlar Cemiyeti üyeleri bir protesto toplantısı yapmışlardır. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılarca işgali üzerine protestoların ve mitinglerin sayısı artmış ve yoğunluk kazanmıştır. 19 Mayıs 1919'da Fatih mitinginde Halide Edib (Adıvar) ve Meliha Hanım, 20 Mayıs Doğancılar mitinginde Asrî Kadınlar Cemiyeti adına Sabahat ve Naciye Hanım'lar, 22 Mayıs Kadıköy mitinginde Halide Edib, Münevver Saime (Asker Saime), 23 Mayıs'ta Sultanahmet'te 100 bin kişi önünde Halide Edib, 30 Mayıs'ta Sultanahmet'te Şükufe Nihal (Başar) ve Halide Edib konuşmuşlar ve halkı Kurtuluş Savaşı'na katılmaya, işgali reddetmeye çağırmışlardır. Konuşmacı kadınlar savaşçıların yalnız olmadıklarını, ana, eş, çocuk ve bacılarının onlarla birlikte savaşmaya hazır olduklarını özellikle vurguluyorlardı. İşgale karşı örgütlenmenin ve eyleme geçmenin gerekliliği de belirtiliyordu. Kurtuluş*

Savaşı'ndan yana olan kahraman İstanbul kadınları, işgalcilerin takibinden kurtulmak ve savaşa bizzat katılabilmek için bir süre sonra Anadolu'ya geçmişlerdir”(Berktaş, 2009, s. 872). Berktaş'ın da belirttiği üzere Milli Mücadele dönemi kadın hareketinin en olgunlaştığı safha olarak değerlendirilmektedir.

Kadın siyasal hareketinin ve kadınlara yönelik siyasal haklar verilmesini dile getiren ilk olay Amerikan Kolejinde yapılan anketle gündeme gelmiştir. Buna göre kadınlara siyasal hak verilip verilmemesiyle ilgili yapılan ankete destek veren Nakiye Hanım, bu konunun çok fazla deşilmesi taraftarı olmadığı anlaşılmaktadır (Yıldız, 2015, s. 48). 1919 yılı içerisinde kadın siyasal hareketine yönelik talepler artmaya başlamıştır. 1921 yılında da *Kadınlar Dünyası* dergisinde kadınlara siyasi haklar verilmesi meselesi gündeme gelmiştir (Yılmaz, 2016, s. 265). 1923 yılında ise özellikle Meclis'in açılmasıyla birlikte bu talepler yüksek perdeden dile getirilmeye başlanmıştır. Hacer Yıldız, kadınlara yönelik siyasi taleplerle ilgili olarak deşindiği şu mevzu kadın siyasal hareketinin geldiği noktayı göstermektedir: *“TBMM'nin açılışından sonra kadının siyasi temsili meclis gündemine 3 Nisan 1923'te milletvekili seçilme kanununda yapılmakta olan bir deşişiklik sırasında gelmiştir. O döneme kadar 1908'de yapılan yasalara göre 50.000 erkek nüfus için bir milletvekili seçilmekteydi. Fakat savaş ile azalan nüfus sonucunda yasada 20.000 nüfusa bir milletvekili şeklinde bir deşişikliğe gidilmesi önerilmiştir. Bu yasanın görüşmeleri esnasında Tunalı Hilmi Bey Bağımsızlık Savaşı'nda kadınların rolünün de hesaba katılarak onların da seçimlere katılmasını sağlayacak bir düzenleme talep etmiştir. Kanunun mecliste görüşülmesi sırasında kadınların da oy kullanması Tunalı Hilmi Bey tarafından gündeme getirilir. Bu teklif mecliste büyük tepki toplar. Bu tepkiler üzerine, kadınların aileleri içinde aile reislerine oy vermiş gibi sayılması ve seçim yasasında 50 bin erkek için bir milletvekili yerine 20 bin erkek için bir vekil seçilmesi kararı verilir. Bu yolla kadınların oy kullanmaları kanun yolu ile açık bir şekilde önlenir. Tunalı Hilmi Bey konuşması mecliste tepkiyle karşılanmış, kadınların siyasi hakları 1924'teki Anayasa deşişikliğine kadar meclis gündemine gelmemiştir”* (Yıldız, 2015, s. 50).

Hacer Yıldız'ın ifade ettiği gibi esasında 1923 yılı kadınlar için önemli bir yıldır. Zira kadınlarla ilgili ilk defa siyasal bir söylem gerçekleşmiş olup daha da önemlisi kadınların da siyasete girmesiyle ilgili jargon ortaya çıkmıştır. Tam bu sırada 30 Mayıs 1923 günü Nezihe Muhittin Hanım'ın öncülüğünde 13 kadın, siyasal haklarına kazanmak amacıyla bir kadın kongresini toplama kararını aldılar (Komsuoğlu, 2008, s. 94). Milli Mücadele sonrası 1923 Haziran'ında Kadınlar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Kadınlar Halk Fırkası adı altında bir fırka kurmak için İstanbul Valiliği'nden talepte bulunurlar (Avcı, 2016, s. 242). Çok ilginçtir bu talep henüz Halk Fırkası'nın kurulmasından hemen önce gerçekleşmiştir. Nezide Muhittin başkanlığında oluşan bu fırka, ikinci başkanı Nimet Remide, üyeler, Latife Bekir, Şüküfe Nihal, Matlube Ömer,

Saniye Hanım, Nesime İbrahim, Zaliha Hanım, Tuğrul Hanım, Faize Hanım'dır (Toprak, 1988, s. 30). Kadınların siyasi parti kurma girişimi basın tarafından da yoğun bir şekilde gündemde tutuldu (Yılmaz 2016, s. 278). Kadınlar Halk Fırkası'nın yayınlanan beyannemesine göre bu siyasi partinin kurulmasının amacını kadınların sosyal, siyasi gelişimlerini sağlamak olduğunu ifade etmişlerdir.

16 Haziran 1923 yılında İstanbul Valisi Ali Haydar Bey'e başvurusu yapılan Kadınlar Halk Fırkası'yla ilgili olarak valilikten herhangi bir cevap alınamayınca, Genel Başkan Nezide Muhittin, valiliğe dilekçelerinin sonucu öğrenmek istediklerini ifade etti. Valilik tarafından Şubat 1924 yılında verilen cevapta, mevcut seçme ve seçilme hakkı yasasının yani 20 bin erkeğe bir vekil düşer ibaresinden dolayı kadınların siyasi parti kurmalarının mümkün olmadığını belirtti. Verilen bu cevap kadınlar tarafından hiçte hoş karşılanmadı. Ancak dönemin şartlarının olgunlaşmadığını da biliyorlardı. Bu nedenle kadınlar siyasi parti kurmanın zor olduğunu düşünerek, 7 Şubat 1924 yılında Kadınlar Birliği adlı cemiyetini kurdular. Önceki parti kuruluş denemesinden tecrübe kazanan kadınlar, cemiyetin nizamnamesinin 3. Maddesine birliğin siyasetle alakası yoktur ifadesini koyarak esasında İstiklal Mahkemesi'ne mesaj veriyorlardı. Zira 1924 yılı yaşanan siyasi olaylar neticesinde kurulan İstiklal Mahkemesi henüz Ocak 1924 yılında birçok gazeteci tutuklanmış ve bazı dernekler de kapatılmıştı. Kadınların bilhassa Tanzimat ile başlayan II. Meşrutiyet döneminde hız kazanan hak arama mücadelesi Cumhuriyetin ilk yılında somutlaşarak kadın siyasal hareketinin zirve yapmasının önü açılmıştı. Haziran 1923 yılında siyasi parti girişimi olan Kadınlar Halk Fırkası, İçişleri Bakanlığı tarafından kabul görmez. Böylece bu siyasi parti girişimi Kadınlar Birliğine dönüşür.

Sonuç

Bir hak mücadelesi olan kadınlar siyasal hak talepleri Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde siyasal kültürün rahmine girmiş, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ise olgunlaşmıştır. Bu hak mücadelesinin en temel öznesi kadının toplum tarafından biyolojik bir üreme olarak görünmesini ortadan kaldırmaktır. Özellikle birden fazla kadınla evlilik mevzusu, namuslu kadın teması, iyi bir aile annesi konuları erkek despotizmin kadınlara önerdiği roldü.

II. Meşrutiyet'in daha da özelde II. Abdülhamid dönemi kadınların birey olarak ön plana çıkardıldığı, eğitimle birlikte kadınların toplumsal hayatta daha fazla görüldüğü bir sonuç olarak ele alınmalıdır. Bu dönem kadın hak mücadelesinin kuluçka dönemi olarak kabul edilir. İttihat ve Terakki zamanında kadınlara yönelik bakış açısının değiştiği iddia edilebilir. Bu dönüşümün ana teması, kadınların bir milletin terbiye dilmesi, vatan, millet gibi kavramlara yön verebilecek konveksiyonel tutumun yansımalarıdır.

Sonuç olarak kadınların başlatmış oldukları bu mücadelenin sonucunu İstiklal Harbi sonrası kurulmak istenen Kadınlar Halk Fırkası'nda aldı. Bir parti kurma girişimi olan Kadınlar Halk Fırkası gerek toplum ve gerekse basın tarafından şiddetli bir şekilde alay konusu olmuştur. Sanki kadınlar tarafından parti kurmanın ayıplandığı bir şekilde bu mevzu dönemin dergilerine yansımıştır. Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulma dilekçesi reddolununca Nezide Muhittin, kadın haklarını başka bir platform olan derneğe dönüştürerek mücadelesine devam etmiştir. Esasen ok bir kez yaydan çıkmıştı. Bundan sonra kadınların siyasal hak mücadelesi sık sık gündeme gelecekti. Nitekim kadınlar ilk defa belediye seçimlerinde, sonra muhtarlık seçimlerinde nihayetinde milletvekili seçme ve seçilme konusunda hak kazanarak, mücadeleleri tüm dünyaya örnek olmuştur.

Kaynakça

- Aksoy, M. (2005). Başörtüsü-Türban: Batılılaşma-Modernleşme, laiklik ve Örtünme. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Avcı, M. (2016). Osmanlı Devleti'nde Kadın Hakları ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 225-254.
- Berktaş, F. (2000). Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2009). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın. M. Belge içinde, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi (s. 867-876). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duroğlu, S. (2007). Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Findeley, C. V. (2011). Modern Türkiye Tarihi. İstanbul: Timaş Yayıncılık.
- Kaplan, L. (1998). Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk kadını, 1908-1960. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkez.
- Koç, D. (2016). Türk Kadın Hareketini Kadınlar Dünyası ve Türk Kadın Yolu Dergileri Üzerinden Okumak. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Koç, F., & Koca, E. (2010). Osmanlı Kanunlarında Giyim-Kuşam Yasakları. Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, 31-50.
- Komsuoğlu, A. (2008). Türkiye'de Siyasal Muhalefet, 1923-1980. Bengi Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1991). Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını(1839-1923). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- MIES, M., THOMSEN, V. B., & WERLHOF, C. V. (2008). Son Sömürge: Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuz, G. Y. (2009). Toplumsal Yaşamda Kadın. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Polat, F., & Derer, G. (2016). Muhafazakârlık Ve Feminizm Kısacasında Bir İsim: Fatma Aliye Hanım. Tarihî Peşinde , 185-206.
- Sarıbay, A. Y. (1995). Türk Siyasal Hayatı: Değişim ve Süreklilik. İstanbul: Der Yayınları.
- Taşkıran, T. (1973). Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Toprak, Z. (1988). Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti:Kadınlar Halk Fırkası. Tarih ve Toplum, 30-38.
- Toprak, Z. (1988). Osmanlı Kadınlarını Çalıştırma Cemiyeti Kadın Askerler ve Milli Aile. Toplum ve Tarih, 34-38.
- Yıldız, H. (2015). Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklar Mücadelesi ve Nakiye Elgün. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yılmaz, A. (2010). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 1991-212.
- Yılmaz, H. (2016). 1923 Yılı Mizah Basınında Kadınların Seçme-Seçilme Hakkı ve Kadınlar Halk Fırkası. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi , 263-296.
- Yılmaz, İ. (2012). Osmanlı Kadın Tarihine İlişkin Birkaç Not. Kadın Araştırmaları Dergisi, 61-81.
- Zihnioğlu, Y. (2003). Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği. İstanbul: Metis Yayıncılık.

Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İşyerinde Kadına Yönelik Cinsel Taciz

Received/Geliş: 06/05/2017
Accepted/Kabul: 22/11/2017

Abdullah İŞİK*

Öz

Kadınların yaşantısını çok boyutlu olarak etkileyen şiddet türlerinden biri olan işyerinde kadına yönelik cinsel taciz, farklı şekillerde ve amaçlarla gerçekleştirilmektedir. Son yıllarda bu durum, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de giderek artmakta olan son derece yaygın ve vahim bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine çalışma hayatında kadınlara yönelik olması halinde, cinsiyete dayalı bir işyeri şiddeti olarak sorunsallaşmaktadır. İşyerinde kadına yönelik cinsel taciz, mağdurların bio-psiko-sosyo-tinsel ve ekonomik bütünlüğünü bozarak psikolojik ve fiziksel sağlık, toplumsal ve ekonomik yaşam, sosyal ve kültürel çevre, iş ve aile yaşamı üzerinde son derece yıkıcı etkilere sebep olabilmektedir. Bu nedenle çok boyutlu bir ilişki türünü ve sürecini kapsadığı için bu toplumsal soruna karşı sosyal politika, uygulama ve hizmetlerin geliştirilmesine yönelik ihtiyaç da gün geçtikçe artmaktadır. Bu çalışmanın amacı, sosyal politika ve toplumsal cinsiyet bağlamında işyerinde kadına yönelik cinsel taciz konusunun önemini ortaya koymaktır. Bu bağlamda mevcut sorun ve ihtiyaçların belirlenmesi ve bunlara çözüm üretilmesi adına ortam hazırlanabileceği düşünülmektedir. Zira Türkiye'de istihdam alanındaki cinsiyet eşitliği uçurumunu azaltmak ve kadının çalışma hayatında aktif rol almasını sağlamak için sosyal politika ve uygulamalar kaçınılmaz olmaktadır. Bu çerçevede işyerinde kadına yönelik cinsel tacizin etik ve hukuki boyutları önemli görülmüş olup konuya etik ve ahlaki paradigma ile yaklaşmıştır.

Anahtar kelimeler: Cinsel taciz, İşyeri, Kadın, Sosyal politika, Toplumsal cinsiyet

* Araştırma Görevlisi, Sinop Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, altinisik0@hotmail.com

Sexual Harassment of Women in the Workplace in the Context of Social Policy and Gender

Abstract

Sexual harassment of women in the work place, which is one of the types of violence that affects women's experiences in multi dimension always, is carried out in different forms and for different purposes. In recent years, this situation has emerged as an extremely wide spread and grave problematic that is increasing in Turkey as it is in the whole world. It is further problematized as a gender-based violence at work place when it comes to working women. Sexual harassment of women in the work place may disrupt the victims' bio-psycho-socio-spiritual-economic integrity, cause extreme destructive effects on the emotional, psychological and physical health; social, economic, family, and working life, and cultural environment. Because of these reasons, it is a growing need for social policies, practices and services against the increasing social problem. Therefore, the aim of this study is trying to determine the importance of sexual harassment of women in the workplace in the context of social policy and gender. Thus, the problems will be identified and the solutions will be provided. Because social policies and practices are inevitable to reduce the gender equality gap in employment and support the active role of women in working life in Turkey. In this context, the ethical, moral and judicial aspects of sexual harassment against women in the work place were also considered important and the issue was approached with ethical and moral paradigm.

Keywords: Gender, Sexual harassment, Social Policy, Women, Workplace

Giriş

İşyerinde kadına yönelik cinsel taciz, yaklaşık olarak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de son derece yaygın ve vahim bir “ifade edil(e)meyen” sorun olarak kendini göstermektedir. Bir işyeri şiddeti olan cinsel tacizin (sexualharassment) mağdurları genellikle kadınlar olmaktadır (Bakırcı, 1998, s. 5-10). İşyerinde cinsel taciz, bireysel olarak mağdurlar üzerinde çok boyutlu yıkıcı etkilere sahip olmanın yanı sıra kurumsal ve toplumsal düzeylerde de derin etkiler bırakan bireysel ve toplumsal bir sorun niteliğini taşımaktadır. Bu durum, ulusal ve uluslararası anlamda kadınlara ve kadınların çalışma yaşamlarına yönelik mevcut politikaların gözden geçirilmesi ve toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım çerçevesinde yeni güçlendirici sosyal politikaların geliştirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Ayrıca çalışma hayatında kadınlara yönelik olduğu için cinsiyete dayalı ayrımcılığı oluşturmakta olup toplumsal cinsiyet eşitliğinin odak alınmasını zorunlu kılmaktadır.

İşyerinde kadına yönelik cinsel taciz, farklı davranış durumlarında ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir kadının işyerinde istemediği halde uğradığı bütün fiziksel, duygusal, psikolojik ve tinsel gibi tüm tacizler bu kapsamda ele alınmaktadır. İlgili kaynaklar cinsel tacizi (sexualharassment), kişiye yönelik tehdidi içeren, onu aşağılayan ve küçük düşüren, duygusal ve psikolojik olarak çökmesine sebep olan, kişinin iradesi dışında kendisine yönelik gerçekleştirilen sözel, fiziksel ve/veya başka türlerde cinsel içerikli herhangi bir davranış olarak tanımlayabilmektedir. Örneğin cinsel taciz, “bir kişiyi tehdit eden, küçük düşüren ya da utandıran, istenmeyen ya da hoşlanılmayan, kişinin kendisini kötü hissetmesine yol açan cinsel içerikli herhangi bir davranış” olarak tanımlanmaktadır (Yıldız, Kaya ve Bilir, 2011, s. 11). Yine Çela (2015)’ya referansla işyerinde cinsel taciz, mağdur (çalışan) üzerinde derin etkiler bırakan; sözel, sözel olmayan ve fiziksel gibi çeşitleri olan cinsiyete dayalı istenmeyen cinsel içerikli ilgi, yönelim ve saldırganlıklar bütününe içeren “eski bir problemin yeni bir adı” olarak tanımlanmaktadır (s. 80-85). Ayrıca işyerinde cinsel taciz, belirli bir iş ortamında sadece çalışanların birbirlerine uyguladığı şiddet olarak değil aynı zamanda dışardan gelen hizmet alıcılarının/kullanıcılarının da çalışanlara uyguladığı bir şiddet türü olarak kendini gösterebilmektedir. Ancak bir işyeri şiddeti olan cinsel tacizin (sexual harassment), bazı durumlarda “yetkinin kötüye kullanımı ve güvenin ihlali” temelinde işveren veya amir konumundaki kişiler tarafından da işlendiği ifade edilmektedir (Bakırcı, 1998; Baypınar, 2003). Bütün bu çerçeve göz önüne alındığında genel olarak işyerinde cinsel tacizin oldukça yaygın olduğunu ifade etmek pek yanlış olmayacaktır.

Günümüzde “hafif düzeyli psikolojik sorunlardan intihara kadar varabilen sonuçlara yol açabilecek” (Özkazanç, 2012, s. 24) nitelikte olan işyerinde cinsel tacizin yaygınlığı ve iş

hayatında yarattığı travmalar (Solmuş, 2005, s. 2-3) kendisiyle birlikte birtakım koruyucu, önleyici ve minimize edici hizmetleri de söz konusu yapmaktadır. Bu bağlamda bu konunun sosyal politika ve toplumsal cinsiyet kavramları ekseninde tartışılması kaçınılmaz olmaktadır. Zira kadın çalışanların çalışma hayatlarında karşılaştıkları cinsel taciz, çalışma hayatında gerçekleştiği ve kadınlara yönelik olduğu için sosyal politika ve toplumsal cinsiyet yaklaşımını ilgilendirmektedir. Nitekim Mamur Işıkcı (2013) yaptığı araştırmasında, dar ve geniş anlamda olmak üzere sosyal politikanın diğer dezavantajlı grupları ve durumları kapsadığı gibi kadınları ve çalışma yaşamını da kapsadığını belirtmektedir (s. 7-8). Yine konunun önemini ortaya koyan Oktay (2001)'in nakliyle, “Gutiek (1989)'in Los Angeles’da 1232 çalışan üzerinde, işyerlerindeki kadın-erkek ilişkilerini irdelemek üzere yapılan araştırmada, kadınların cinselliklerinin, erkeklere kıyasla daha fazla algılandığını, dolayısıyla cinsel obje olarak düşünüldükleri için daha fazla cinsel tacize maruz kalabilecekleri belirtilmektedir” (s. 76).

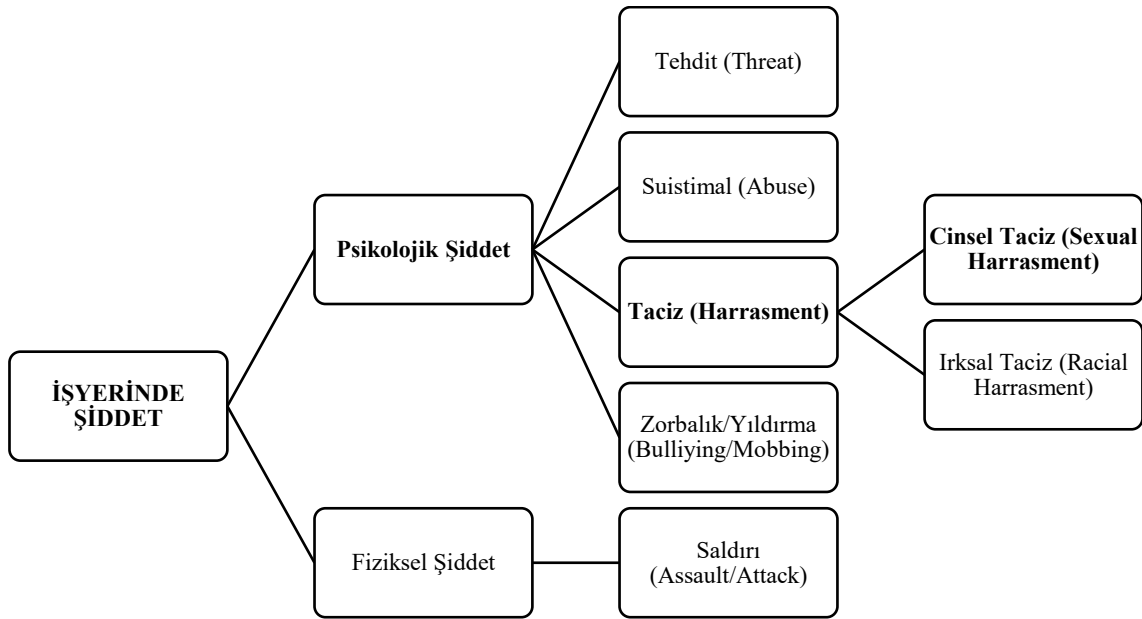
Hal böyle olunca da bireysel ve toplumsal düzeyde günümüzün önemli bir sosyal sorununu teşkil eden işyerinde kadına yönelik cinsel taciz için birtakım politika ve uygulama mekanizmaları devreye girecektir. Bu bağlamda bu konunun etik ve hukuki boyutlarının yanı sıra sosyal politika ve toplumsal cinsiyet yönünün de görünür kılınması faydalı olacaktır.

Materyal-Yöntem

Tarihsel süreç boyunca kadınların yaşantılarını psikolojik, duygusal, fiziksel vb. olarak etkileyen şiddet türlerinden biri olan kadına yönelik taciz ve özellikle işyerinde kadına yönelik cinsel taciz(sexual harassment), günümüzde bireysel ve toplumsal boyuttaki sosyal sorunların başında gelmektedir. Bu anlamda cinsel tacize maruz kalan kadınlarda aşağılanmışlık, utanç, suçluluk, güvensizlik, öfke, endişe vb. gibi duygular ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise kadının bio-psiko-sosyo-tinsel ve ekonomik bütünlüğünün bozulmasına neden olabilmektedir. Nitekim araştırmalarda, “cinsel tacize uğramış kadınların %36’sı bulantı, kusma, baş ağrısı ve kilo verme gibi tacizle ilişkili rahatsızlıklar yaşadığını bunun yanı sıra %46’sı ise çalışma performanslarının düştüğünü belirtmişlerdir” (Castillo, Pizatella,&Stout, 2000; aktaran Yıldız ve diğer., 2011, s. 28). Bu durumu ortadan kaldıracı ya da en azından minimize edebilecek politika, uygulama ve hizmetlere duyulan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır. Bütün bu çerçevede göz önüne alındığında sosyal politika ve toplumsal cinsiyet bağlamında işyerinde kadına yönelik cinsel taciz konusu, üzerinde durulması ve özel olarak ele alınması gereken bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda, bu çalışmanın amacı; çeşitli bireysel ve toplumsal sorunları beraberinde getiren işyerinde kadına yönelik cinsel taciz konusunu sosyal politika ve toplumsal cinsiyet ilişkileri ekseninde değerlendirmektir. Çalışmanın amacı doğrultusunda ulusal ve uluslararası literatürdeki kaynaklar farklı dillerde taranmış, nitel ve nicel veriler

incelenmiş, ilgili alandaki akademik çalışmalardan yararlanılmış olup kamu ve özel sektör ile STK (Sivil Toplum Kuruluşu) raporları incelenmiş, yerel ve evrensel ölçekteki istatistik belgelerden faydalanılmış ve bu çerçevede çeşitli şekil ve tablolar oluşturulmuştur. Yine ilgili kaynaklara referansla çeşitli vaka örnekleri sunulmuştur. Ayrıca çalışmada elde edilen veriler neticesinde birtakım sosyal politika, uygulama ve hizmetler sunulmuştur. Nitekim ilgili kaynaklar, bu yöntemle yapılan niteliksel çalışmaları “bütünleştirici değerlendirme” çalışmaları olarak adlandırmaktadır (Neuman, 2014, s. 166).

İşyerinde Kadına Yönelik Cinsel Taciz

Şekil 1. İşyerinde Şiddet Tipleri (Yıldız ve diğer., 2011).

(Şekil 1.)’de de belirtildiği üzere işyerinde şiddet türlerinden biri olan cinsel tacizin bütün çalışanlara yönelik olmasının yanı sıra mağdurları ağırlıklı olarak kadınlar olmaktadır (Baypınar, 2003). Bu bağlamda işyerinde kadına yönelik cinsel tacizin çok boyutlu sebeplere ve sonuçlara sahip bir sorun olduğunu ifade etmiştik. Zira günümüzde hayatın her alanında ortaya çıkan kadına yönelik cinsel tacizin (Özgen & Mimaroglu, 2008, s. 321) belirgin olduğu alanlardan olan kamusal ve/veya iş yaşamında cinsel taciz, çok farklı şekillerde ve amaçlarla gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda “işyerinde cinsel taciz, günümüzde çalışma hayatının temel problemini oluşturmaktadır” (Hodges, 2006, s. 184). Bu çok değişkenli yapısı işyerinde kadına yönelik cinsel taciz olgusunu anlamayı ve tanımlamayı zorlaştırmaktadır. Bu anlamda işyerinde kadına yönelik cinsel tacizin evrensel bir tanımlaması da ilgili alan yazında mevcut görünmemektedir. Nitekim Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan en geniş çaplı raporlar da bu durumu destekleyen veriler sunmaktadır (European Commission Report [ECR], 1998, s. iii). Ancak genel olarak literatür incelendiğinde, kişinin iradesi dışında istenmeyen ve

süreklilik arz eden, esasen işyerinde kadına yönelik doğrudan ve/veya dolaylı olarak fiziksel, sözel-sözel olmayan, yazılı, jest ve mimik hareketlerine dayalı şekillerde gerçekleştirilebilen ve kişinin öz benliğinin zedelenmesine sebep olan cinsel içerikli ve amaçlı dokunma, gözle süzme, fıkra anlatma, yorum yapma, espri ve/veya şaka yapma, yazı yazma, resim ve/veya objeler gösterme ve giyim-kuşam hakkında konuşma gibi cinsel içerikli bütün davranışlar işyerinde kadına yönelik cinsel tacizi tanımlamaktadır (Aeberhard-Hodges, 1996; Akgeyik, 2011; Atman, 2003; Bakırcı, 1998; Baypınar, 2003; Chappell&DiMartino, 2006; Çela, 2015; DiMartino, Hoel, & Cooper, 2003; Einarsen, 2000; Fitzgerald, 1993; Gerni, 2001; Harned, Ormerod, Palmieri, Collinsworth, & Reed, 2002; Hodges, 2006; MacKinnon, 1979; Maypole, & Skaine, 1983; McCann, 2005; Oktay, 2001; Özdemir, 2006; Özkazanç, 2012; Schneider, Swan, & Fitzgerald, 1997; Solmuş, 2005).

Esasen ilgili alan yazında kaynaklar, istatistiki verilere referansla iş yerinde kadına yönelik cinsel tacizin “ifade edil(e)meyen” bir sorun olduğunu bildirmektedir. Nitekim Atman (2003)’a göre, işyerinde kadına yönelik cinsel taciz, iş yaşamında gizli kalmış bir sorun olarak karşımıza çıkmakta olup “çoğunlukla güvencesiz çalışma koşullarında işini yitirme tehdidi altında olan kadınlar bu konuda bir yakınmada bulunmamaktadırlar” (s. 335). Yine küresel ölçekte olduğu gibi Türkiye’de de işyerinde cinsel tacizle ilgili çalışmalar sınırlı ve “ifade edilmeyen” olduğundan, işyerinde cinsel taciz konusu gizli kalmış önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de yapılan bazı çalışmalarda farklı sektörlerde çalışan kadınlar, %11-%12 civarında işyerinde cinsel taciz ile karşılaştıklarını ifade etmişlerdir (Koray, Demirbilek ve Demirbilek, 1999). Günümüzde gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin de karşı karşıya olduğu önemli bir bireysel ve toplumsal sorun olan işyerinde kadına yönelik cinsel tacizin uluslararası anlamda da çeşitli sorunlara neden olduğu bildirilmektedir. Nitekim kaynaklar, bu sorunları kişinin bireysel özsaygısının zedelenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin artması (DiMartino ve diğer., 2003, s. 9-10), kamusal alanda ayrımcılığın ve iş yaşamında tehditlerin artması (McCann, 2005, s. 1-6), psikosomatik belirtilerin oluşması, özel hayata müdahale, istihdamın ve iş/çalışma kariyerinin olumsuz etkilenmesi (ECR, 1998, s. iv)vb. şeklinde “yıkıcı sonuçlara sahip” (Chappell&DiMartino, 2006, s. 17) sorunlar olarak sıralamaktadır. Ancak yapılan çalışmalar, işyerinde cinsel tacizin mağdurların bio-psiko-sosyo-tinsel ve ekonomik bütünlüğünün yanı sıra genel çalışma ilişkileri ve ortamı üzerinde de birçok olumsuz sonucu doğurduğunu ifade etmektedir. Bunlar arasında;

- Kadın ve erkek çalışanlar arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi,
- Tacize tanık olan ancak etkili bir önlem alınmadığını gören çalışanların işlerine yabancılaşmaları,

- Performansta azalma, işin niteliği ve niceliğinde düşme,
- Mağdur çalışanların işten ayrılması ve giderek artan personel çevrimi,
- Tazminat talepleri, sigorta, sağlık maliyetinde artma, hastalık izinlerinin artması, işe gelmeme, takım çalışmasının bozulması,
- Müşterilerle ilişkilerin olumsuz etkilenmesi, kuruluşun isminin lekelenmesi vb. olarak sayılabilmektedir (Özkazanç, 2012, s. 24).

Türkiye’de ve Dünyada İşyerinde Cinsel Tacizin Genel Bir Görünümü

Konu ile ilgili ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde, Türkiye’nin yanı sıra genel olarak bütün dünyada işyerinde tacizin özellikle kadınlara yönelik cinsel tacizin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Nitekim Türkiye’de eğitim sektöründe yapılan bir araştırmaya göre, kadın öğretmenlerin %13.4 ‘ünün işyerinde cinsel tacizle karşılaştığını ifade etmiştir. Yine aynı araştırmada işyerinde cinsel tacize tanıklık eden kadın öğretmenlerin oranı ise %24.3 olarak saptanmıştır (Oktay, 2001, s. 88). Ayrıca Özkazanç (2012)’in nakliyle “Türkiye’de yapılan bazı araştırmalara göre; genel olarak çalışan kadınların ortalama yüzde 14’ü işyerinde cinsel tacize uğramaktadır. Bu bağlamda eğitim sektöründe çalışan kadınların yüzde 15’i, gıda sektöründe çalışanların ise yüzde 11’i cinsel tacizle karşılaşmaktadır” (s. 23). Yine aynı kaynağa referansla yazar, sağlık sektöründe ise cinsel tacizin daha yaygın olduğunu şu şekilde ifade etmektedir. “Hemşirelerin yüzde 41’i, doktorların ise yüzde 23’ü sağlık kurumlarında taciz olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca başka bir çalışmada ankete katılan 7 bin kadından 1899’u işyerinde tacize uğradığı ancak bunlardan 904’ünün durumu kimseyle paylaşmayıp istifa yolunu seçtiği” bildirilmektedir (Özkazanç, 2012, s. 23).

Ülkemizde olduğu gibi dünyadaki çoğu ülkede de işyerinde kadına yönelik cinsel tacizin yaygın olduğu ve gün geçtikçe de arttığı görülmektedir. Nitekim yapılan çalışmalar işyerinde cinsel taciz vakalarının genel olarak dünyada arttığını vurgulamaktadır (Hodges, 2006, s. 184; McCann, 2005, s. 4). Ancak başka bir kaynakta ise Fransa, Almanya vb. başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde işyerinde kadına yönelik cinsel tacizle mücadele politikalarının geliştiği toplumsal cinsiyet ve sosyal politika yaklaşımlarının önem kazandığı vurgulanmaktadır (Çela, 2015, s. 88-90). Ayrıca ulusal literatürde yer alan bir çalışmaya göre de “Avrupa Topluluğu’na üye ülkelerdeki araştırmalarda, çalışan kadınların %35-84’ünün işyerinde cinsel tacize uğradıkları saptanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) ise, 1985-87 yıllarında kadınların %42’sinin işyerlerinde cinsel tacize uğradıkları belirlenmiştir. Filipinler’de ise genç kızlar işten atılma kaygısıyla işyerinde cinsel tacize katlanmak zorunda kalmaktadırlar” (Atman, 2003 s. 335).

İşyerinde kadına yönelik cinsel taciz ülkeden ülkeye ve/veya toplumdaki topluma düzey ve tür bakımından farklılık gösterse de tüm dünyada önemli bir sorun halindedir. Nitekim “International Crime Victim Survey (ICVS) çalışması (Ministry of Justice of the Netherlands, the United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute, Home Office of the United Kingdom), elliden fazla ülkede işyerlerinde şiddet olaylarına ilişkin kapsamlı veriler sunmaktadır” (Yıldız ve diğer., 2011, s. 12-13). Buna göre işyerlerinde şiddet uygulamalarından biri olan cinsel taciz özellikle işyerinde kadına yönelik cinsel taciz oranları dikkat çekmektedir (Tablo1.).

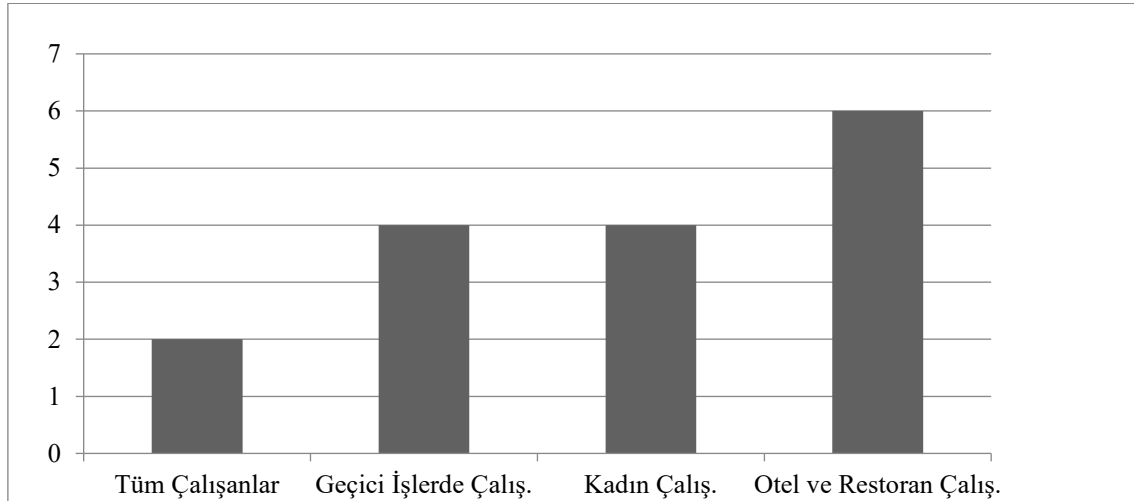
Tablo 1. Bölgelere Göre İşyerlerinde Kadına Yönelik Cinsel Taciz Sıklıklarının Yüzdeleri Dağılımı

BÖLGE	İŞYERİNDE KADINA YÖNELİK CİNSEL TACİZ
Batı Avrupa	%5,4
Kuzey Amerika	%7,5
Geçiş Sürecindeki Ülkeler	%3,0
Asya	%1,3
Afrika	%3,7
Latin Amerika	%5,2

Kaynak:ICVS, 1996; ILO, 2000, aktaran Yıldız ve diğer.,2011.

Bu çalışmadan elde edilen verilere göre işyerlerinde kadına yönelik cinsel taciz, en fazla %7,5 sıklıkla Kuzey Amerika ülkelerinde, %5,4 sıklıkla Batı Avrupa ülkelerinde, %3,0 sıklıkla geçiş sürecindeki ülkelerde, %1,3 sıklıkla Asya ülkelerinde, %3,7 sıklıkla Afrika ülkelerinde ve %5,2 sıklıkla Latin Amerika Ülkelerinde yaşanmaktadır. Ancak bu çalışmanın sonuçlarına göre; ABD ve Avrupa ülkelerindeki işyerlerinde cinsel tacize uğrayan kadınların oranı Asya, Afrika ve geçiş sürecindeki ülkelere kıyasla aralarında belirgin fark olmasına rağmen ulaşılan sonuçların tam anlamıyla gerçeği yansıtmadığı düşünülmektedir. Zira yukarıda da değinildiği üzere işyerinde kadına yönelik cinsel tacizi “ifade edilemeyen” ve “gizli kalmış” bir sorun olarak nitelendirmiştik. Ayrıca oranın düşük görüldüğü ülkelerde medya kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları, kadın örgütleri gibi toplumsal yapıların yeterli düzeyde araştırma, planlama, analiz, raporlama gibi alan araştırması ve politika yapıcı unsurları etkileme gibi faaliyetleri yapamadıkları düşünülmektedir.

Ayrıca zikredilen çalışmada, Japonya’da cinsel taciz vakalarının arttığı, Almanya’da çalışan kadınların %93’ünün en az bir kez işyerinde cinsel tacize maruz kaldığı ve genel olarak Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde işyerinde şiddet ile ilgili yapılan araştırmalarda farklı sektörlerde çalışan kadınların cinsel tacize uğradığı belirtilmektedir (Chappell&DiMartino, 2000; ILO, 2000, aktaran Yıldız ve diğer., 2011).

Şekil 2. Avrupa Birliği Ülkelerinde Çalışanların İşyerinde Cinsel Tacize Uğrama Sıklığı(ILO, 2000, aktaran Yıldızve diğer.,2011).

Şekilde de görüldüğü üzere Avrupa Birliği ülkelerinde yapılan araştırmaya göre, işyerinde cinsel tacize uğrama sıklığı açısından en fazla cinsel tacize uğrayan gruplar arasında %6 ile otel ve restoran çalışanları, %4 ile kadın çalışanlar ve %4 ile geçici işlerde çalışanlar yer almaktadır. Tüm çalışanlarda ise bu oran %2 bandında seyretmektedir(Şekil 2.).

İşyerinde Kadına Yönelik Cinsel Tacizin Etik ve Hukuki Boyutları

İşyerinde kadına yönelik cinsel taciz, bireysel ve toplumsal düzeyde olmak üzere birçok boyuta sahip bir olgu olarak öne çıkmaktadır (Gerni, 2001, s. 20). Bu olgunun etik ve hukuki boyutları, mağdurlara yönelik sosyal politika ve uygulamalara zemin hazırlamaya yol açan ve toplumsal cinsiyet eşitliği zemininde politikalar ve uygulamalar üretmeye iten faktörler olarak önemini korumaktadır. Zira cinsel taciz mağduru kadınlarda korku, aşağılanmışlık, utanç, suçluluk, güvensizlik, öfke ve endişe gibi duygular ortaya çıkmaktadır (Fitzgerald, 1993). Ayrıca bu durum kadınların çalışma yaşamından itilmesine sebep olmakta ve çalışma ortamını çekilmez kılmakta olup üretkenliği ve toplumsal kalkınmayı da ötelemektedir. Nitekim yapılan çalışmalar bütün bunların sonucunda kadınların genellikle ya düşük statülü ve düşük ücretli işlere yöneldiğini veyahut işlerini terk ettiğini bildirmektedir (Baypınar, 2003).Bu durum ise toplumsal cinsiyet istatistiklerini etkilemektedir (TÜİK, 2014). Yine bu durum, günümüzde

sosyal politikanın ilgili alanlarından olan ve önemli bir sorunu teşkil eden kadın yoksulluğunu (Arıkan & Aktaş, 2008) pekiştirmekte ve kadına yönelik aile içi şiddete(Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü-KSGM, 2014)de ortam hazırlayabilmektedir. Hal böyle olunca da mağdurlar, özsaygılarını yitirebilmekte ve dışlamaya uğramanın yanı sıra sağlıklı aile yaşamı ve ilişkilerini de yürütememektedirler. Bütün bunlar göz önüne alındığında işyerinde kadına yönelik cinsel tacizin etik ve hukuki boyutlarının önemi anlaşılmakta olup bu konuda hukuki ve sosyal politika önlem ve önceliklerinin gerekliliği söz konusu olmaktadır. Bu çerçevede bu bölümde işyerinde kadınlara yönelik gerçekleştirilen cinsel tacizin etik, ahlaki ve hukuki boyutları tartışılarak yöneticilerin ve çalışanların bu konudaki sorumlulukları ve cinsel tacize maruz kalanların yapması gerekenler ile kadınlara yönelik cinsel tacize karşı mevcut politika ve uygulamaların yanı sıra yasal güvenceler üzerinde durulmuştur.

Etik Boyutu

Esasen işyerinde kadına yönelik cinsel taciz olgusunun etik boyutu işyeri etiği ile paralellik göstermektedir. Genel olarak Baypınar (2003)'ın aktarımıyla işyeri etiği, “bireysel ve toplumsal ahlak kurallarının iş ortamının ve kurumsal kültürlerin içinde yoğrularak oluşturduğu bütünlük” olarak tanımlanmaktadır (Orhan, 2002). Bu bağlamda etik yaklaşımını barındıran çalışma ortamlarının oluşturulmasında ve özellikle işyerindeki cinsel taciz olgusu konusunda yöneticilere önemli rol ve görevler düşmektedir. Bu noktadan hareketle yöneticilerin kendileri başta olmak üzere çalışanlar arasında işyerinde cinsel taciz davranışlarını önleme konusunda hassas olmaları ve çalışma ortamlarında ahlaki yaklaşımı benimsemeleri gerekmektedir. Bu çerçevede işyerinde cinsel taciz sorununun önlenmesine ve ortadan kaldırılmasına ortam hazırlanabileceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda Baypınar (2003)'a referansla Tierney (1997), bir yöneticinin ahlaki değerlere uygun bir çalışma ortamını aşağıdaki gibi sekiz adımda gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedir. Şöyle ki;

1. Ahlaki değerlere bağlı kalmaya karar vermek,
2. Yönetici olarak davranış ve düşüncelerle diğerleri için bir örnek olunduğunu bilmek,
3. Ahlaka uygun davranışları yerleştirme sorumluluğunu almak,
4. Ahlaka uygun davranışların neler olduğunu belirlemek,
5. Ahlaki değerleri açıkça belirtmek,
6. Personeli eğitmek,

7. Açık iletişimi desteklemek,
8. Tutarlı olmak (aktaran Baypınar, 2003, s.-).

Yine yönetici, işveren ve diğer çalışanların yanı sıra işyerinde cinsel taciz ile karşı karşıya kalanların da birtakım görev ve sorumluluklarının bulunduğu belirtilmekte olup konuya bütüncül bir bakışla eğilmenin faydalı olacağı ifade edilmektedir. Nitekim yapılan çalışmalarda, cinsel tacize maruz kalanların yapması gerekenler arasında aşağıda belirtildiği gibi sayılmaktadır.

1. Tacizciye durumdan rahatsız olduğunu, bunu cinsel taciz olarak gördüğünü, davranışlarını durdurması gerektiğini, aksi takdirde şikâyet edeceğini bildirmesi gerekir. Bu konuşmayı tanıklık edebilecek güvenilir birinin yanında yapmaya gayret göstermesi gerekir.
2. Çalışma arkadaşlarıyla konuşmalı, onların da başına benzer şeyin gelip gelmediğini öğrenmeli. Başkaları da benzer durumdaysa kolektif bir şikâyet mekanizması geliştirmeli.
3. Yöneticiyi durumdan haberdar etmeli, eğer tacizi yapan yöneticinin kendisi ise durumu yönetim kuruluna, insan kaynakları birimine ve sendika yetkilisine bildirmeli.
4. İlk andan itibaren soruşturmada delil olarak kullanılacak ne tür materyal varsa toplanmalı, olaylara dair kayıt tutulmalı, delilleri saklanmalı ve olay yakın kişilerle paylaşılmalı.
5. Hukuksal yollara başvurulmalı. Çalışan kişi, işi yapmaktan kaçınmak hakkını kullanabilir; hizmet akdinin haklı nedenle feshini isteyebilir, maddi ve manevi tazminat davası açabilir, tecavüze son verilmesi ve tespit davası açabilir, tacizde bulunana karşı (yönetici ya da değil) ceza davası açabilir.
6. Psikolojik ve hukuki yardım almak için bu amaçla kurulmuş olan örgüt ve kurumlara gerekli yerlere başvurmalı (Özkazanç, 2012, s. 31).

Ayrıca adı geçen çalışmada da vurgulanmış olduğu üzere cinsel taciz konusunda psiko-sosyal ve hukuki destekleri bünyesinde barındıran örgüt ve kurumlardan biri olan sendikalara da önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu anlamda sendikaların konuya eğilmesi sayesinde toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım ile kadına yönelik cinsel taciz konusunda politikalar geliştirerek “üyelerini sorunların doğası ve kapsamı hakkında bilinçlendirmek, cinsel tacizin

meydana gelmesini önleyecek tedbirler almak ve bu konuda şikâyet mekanizması kurmak” gibi görev ve sorumluluklarını yerine getirmiş olacaklardır. Yine “erkek sendikacıların da işyerindeki ve sendikadaki kadınlara yönelik kendi davranışlarını gözden geçirmeleri de gerekecektir”(Baypınar, 2003, s.-). Bu bağlamda konunun hukuki boyutu ve yasal güvenceleri üzerinde durmak faydalı olacaktır.

Hukuki Boyutu ve Yasal Güvenceler

Türkiye’de en geniş kapsamda Bakırcı (1998) tarafından iş hukuku ekseninde ele alınan işyerinde kadına yönelik cinsel taciz olgusunun hukuki boyutu,yasal uygulamalar ile yasa niteliği taşımayan kamu ve sivil toplum uygulamalarından oluşmaktadır. Yine başka bir çalışmada da işyerinde cinsel taciz ve ilgili düzenlemeler Avrupa Birliği Hukuku ve Türk Hukuku ekseninde değerlendirilmektedir (Özdemir, 2006). Bu bağlamda Türkiye’de işyerinde kadınlara yönelik cinsel tacizin hukuki boyutu ve cinsel tacize karşı bazı yasal güvenceler aşağıdaki şekliyle sıralanmaktadır. Buna göre; cinsel saldırı ve cinsel taciz olarak “Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlar” başlığı altında “Türk Ceza Kanunu (TCK)”, işyerinde cinsiyete dayalı ayrımcılığın önlenmesi ve eşitliği içeren “Eşit Davranma İlkesi” ve işyerinde cinsel tacize karşı fesih hakkı olarak “İş Kanunu” ve işyerinde cinsel tacizi ve taciz mağdurlarının zarar görmelerini önleme olarak “İşçinin Kişiliğinin Korunması” başlığıyla “Yeni Borçlar Kanunu”şeklinde sıralanmaktadır(Özkazanç, 2012, s. 27-29). Yine yasa niteliği taşımamakla birlikte hukuki ve toplumsal cinsiyet yaklaşımlarına sahip olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) öncülüğünde, Türkiye’ de kadınların ekonomiye katılımı sürecinde cinsiyet eşitliğinin sağlanması bağlamında başlatılan bir girişim olarak kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve Dünya Ekonomik Formu (WEF) işbirliğini kapsayan çok paydaşlı bir yapıya sahip olan “İş’te Eşitlik Platformu”da işyerinde cinsel tacizi önleyebilecek uygulamalarla kadınların istihdamı ve çalışma hayatı için önemini korumaktadır. Ayrıca Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün (2002) çalışma yaşamında kadın-erkek eşitliğine dair düzenlemeleri ile adı geçen bakanlık tarafından hazırlanan “İstanbul Sözleşmesi” ve diğer düzenlemeler de bu konuda atılmış önemli adımlar olarak görülmektedir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2013).Nitekim yurtdışında yapılan çalışmalar da işyerinde kadına yönelik cinsel taciz ile mücadelede yasal ve hukuki boyutlarda bir takım koruyucu ve önleyici unsurların ve hizmetlerin önemine işaret etmektedir (Çela, 2015, s. 87). Bu bağlamda işyerinde kadına yönelik cinsel tacizin etik ve hukuki boyutları çerçevesinde bazı örnek vakalardan bahsetmek faydalı olacaktır.

İşyerinde Kadına Yönelik Cinsel Taciz Vaka Örnekleri: “Kadınlar Cinsel Tacizi Anlatıyor”

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) yayını olarak hazırlanan “İşyerinde Şiddet: Psikolojik ve Cinsel Taciz El Kitabı”nda Özkazanç (2012), önemli vaka örnekleri üzerinde durmaktadır. Yazara göre, bazı örnek taciz olayları aşağıda ifade edildiği gibi gerçekleşmektedir.

“İlk işyerimde çok babacan bir yaklaşımı olduğumu düşündüğüm patronumla gayet iyi anlaşıyorduk. Henüz 21 yaşında olduğum için 40 yaşındaki patronumun tecrübelerinden faydalanabiliyor olmak benim için iyi bir şanstı. Ancak 6 ay sonra tamamen farklı sebeplerden işyerinden ayrıldım. Bir gün eski patronum bana telefon etti ve “Kızım, canım, yavrum” diye beni bozulan bilgisayar programına bakmaya çağırdı. Odasına girdiğimde benden hoşlandığını itiraf etti. Adam evliydi ve benim yaşıma yakın çocukları vardı. Çıkmak istediğimde sıkıca kavrayıp öpmeye kalkıştı. Var gücümle adamı uzaklaştırıp kaçmaya çalıştım ama beni tekrar yakaladı. Ben de onu merdivenlere doğru ittim ve korkuyla koşarak oradan uzaklaştım. Henüz 21 yaşında iş hayatına yeni adım atan bir genç kız olarak böyle bir tecrübe psikolojimi çok olumsuz etkiledi. Yaklaşık 5-6 sene genel olarak erkeklerden korkarak ve onlardan uzak durmaya çalışarak geçti (S.K. Grafik tasarımcı-35)” (s. 25).

Yukarıdaki örnek olayda da görüldüğü üzere, işyerinde tacizin toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve ayrımcılığına işaret ettiğini görmemiz pek mümkündür. Zira bu tür davranışların genellikle kadınlara yönelik olduğunu ifade etmiştik. Bu anlamda bu durum, S. K.’nın da belirttiği üzere kadınların çalışma yaşamından uzaklaşması ve çalışma hayatında cinsiyet eşitsizliğinin oluşması gibi toplumsal sorunlara sebep olmakta olup güçlü toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını ve sosyal politikaları gerekli kılmaktadır. Nitekim Koray (1992)’ın da işaret ettiği gibi ulusal ve uluslararası anlamda sosyal politika bağlamında kadının çalışma yaşamında karşılaştığı sorunlar ve eşitsiz konumu ile istihdam alanındaki eşitsizlikleri gidermeye yönelik politikalar elzem olmaktadır (s. 93-). Yine Anker (2001), toplumsal cinsiyet ve çalışma hayatını ele aldığı çalışmasında konu hakkında dünyadaki cinsiyetçi ayrımlara dikkat çekmektedir. Bir başka çalışmada da işyerinde cinsel taciz olgusu, cinsiyete dayalı ayrımcılık ekseninde tartışılmaktadır (Özdemir, 2006). Ayrıca vakada da ifade edildiği gibi bu durum, bireyin bio-psiko-sosyo-tinsel sağlığının da olumsuz etkilenmesine yol açmakta olup bireysel birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir.

Başka bir örnek olayda ise işyerinde cinsel taciz mağduru, kendisine yönelik sözlü tacizlerin de işyerinde cinsel taciz kapsamında olduğunu “*Taciz kelimesi için illaki bir temas gerekmiyor. Bana göre patronumun yaptığı apaçık bir tacizdi (S.D. Reklamcı-28)*” (s. 26) şeklinde ifade etmektedir. Nitekim daha önce de değinildiği üzere işyerinde kadına yönelik cinsel taciz olgusunu sadece fiziksel olarak değil; sözel-sözel olmayan, yazılı, jest ve mimik hareketlerine dayalı şekillerde gerçekleştirilebilen bütün cinsel içerikli davranışlar olarak adlandırmıştık. Bu durum ilgili kaynaklar ve Avrupa Komisyonu tarafından da vurgulanmaktadır (Aeberhard-Hodges, 1996, s. 500).

Yine başka bir vaka, işyerinde kadına yönelik cinsel tacizin önlenmesine yönelik politika ve uygulamaların gerekliliğini ortaya koymakta olup hukuki ve yasal uygulamalara işaret etmektedir. Şöyle ki;

“D. H., bir bankada çalışan orta yaşlı ve eşinden yeni ayrılmış bir kadındır. Yöneticisi konumundaki kişi, D. H.’dan hoşlanmış ve onu bir akşam yemeğine davet etmiştir. Teklifi reddetmesi üzerine, birkaç kez ona cinsel içerikli mesajlar yollamış, bir defa elle sarkıntılık yapmıştır. D. H.’ın itirazı üzerine kendisini terfisini engellemekle tehdit etmiştir.” (s. 32).

D. H. vakasında da görüldüğü üzere, yönetici, işveren ve/veya amir konumundaki kişinin “yetkinin kötüye kullanımı ve güvenin ihlali” kapsamında bireyi tehdit ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum daha önce değinildiği gibi işyerinde cinsel tacize karşı fesih hakkı olarak “İş Kanunu” başta olmak üzere ilgili hukuki ve yasal süreçleri ilgilendirmektedir. Bu bağlamda örnek vakalarda da görüldüğü gibi işyerinde kadına yönelik cinsel taciz ile mücadelede yönetici, işveren ve/veya amir konumundaki kişiler başta olmak üzere taciz mağduru ve diğer çalışanların da daha önce değinildiği gibi birtakım görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra konunun etik ve hukuki boyutları ile birlikte toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımı ve sosyal politika önlem ve öncelikleri de bulunmaktadır. Bu anlamda ülkemiz başta olmak üzere işyerinde kadına yönelik cinsel tacize karşı birtakım sosyal politika ve uygulamalar önerilmektedir.

Sosyal Politika ve İşyerinde Kadına Yönelik Cinsel Taciz

Genel olarak ilgili literatür incelendiğinde, sosyal politika kavramı, esasen bireyi desteklemek için sosyal güvenlik önlemleri ve çalışma hayatının düzenlenmesine dayalı sosyo-ekonomik, eğitim ve sağlık alanlarındaki uygulamalar şeklinde tanımlanmaktadır (Buğra ve Keyder, 2013, s. 9). Ancak tarihsel süreç içerisinde sosyal politikanın dar ve geniş anlamda olmak üzere tarihsel bir sınıflandırma geçirdiği görülmektedir. Bu anlamda sosyal politika,

tarihsel bağlamda özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra işçi sınıfının temel sorunlarına odaklanarak dar anlamda ele alınırken daha sonra özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra refah devletinin gerekleri kapsamında “sosyo-ekonomik, sağlık, eğitim, barınma gibi konularda hak ve özgürlüklere odaklanarak herkes için asgari düzeyin sağlanması” şeklinde genişleyerek geniş anlamda ele alınmıştır (Koray, 2008, s. 32-35).

Yine başka bir kaynağa göre de sosyal politika kavramı, kesin çizgilerle ayrılamayan bir çalışma alanını nitelendirmekte olup; sosyal politikanın konusunu dar anlamda çalışma hayatındaki sorunların, geniş anlamda ise diğer bütün dezavantajlar gibi kadınlarla ilgili sorunların oluşturduğu belirtilmektedir. (Mamur Işıkcı, 2013, s. 7-8). Bu bağlamda ister dar, ister geniş anlamda olsun sosyal politikanın çalışma yaşamını ve kadınları kapsadığı görülmektedir. Zira her iki dönemde de çalışma hayatının düzenlenmesi ve dezavantajlıların korunması sosyal politikanın ana konularını oluşturmuştur. Özellikle de çalışma hayatında kadınların karşılaştığı dezavantajlar, günümüzde geniş anlamda sosyal politikanın yakından ilgili olduğu konuların başında gelmektedir. Bu çerçevede, çalışma hayatında/işyerinde kadına yönelik taciz türlerinden olan cinsel taciz, önemli bir örneği teşkil etmektedir.

Esasen sosyal politikanın dönemsel olarak tanımlanabilmesinden ötürü günümüzde sosyal politika, geleneksel tanımlamaların ötesine geçmiş olup konusu ve uygulama alanları gittikçe artmakta ve farklılaşmaktadır. Bu nedenle bu çalışma, sosyal politika bağlamında incelenmiştir. Ayrıca yukarıda da ifade edildiği üzere sosyal politika, sosyal güvenlik ve çalışma alanlarındaki düzenlemeler çerçevesinde, etik ve hukuki boyutlarda ve yasal güvenceler kapsamında bireyi (kadını) desteklemeye yönelik uygulamaları ile işyerinde kadına yönelik cinsel taciz konusuyla yakından ilişkilidir. Bütün bu çerçeve göz önüne alındığında, günümüz sosyal politikasının alanlarından olan toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları kapsamında işyerinde kadına yönelik cinsel tacize karşı sosyal politika uygulamalarının üzerinde durmak faydalı olacaktır.

Türkiye’de İşyerinde Kadına Yönelik Cinsel Tacize Karşı Sosyal Politika ve Uygulama Önerileri

Yapılan taramalar ve incelemeler ile vaka analizleri neticesinde, Türkiye’de işyerinde kadına yönelik cinsel tacize karşı mevcut bazı sosyal politikaların ve sosyal hizmet uygulamalarının olduğu açıktır. Ancak etik ve ahlaki bir temelde, çalışma yaşamında görülen toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve ayrımcılığına dayalı kadına yönelik cinsel taciz konusunda hukuki anlamda etkin ve caydırıcı yaptırımların uygulanması ve toplumsal cinsiyet odaklı sürdürülebilir sosyal politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda “toplumsal

cinsiyet eşitliğinin ana plan ve politikalara yerleştirilmesi'' (Tatlier Baş, 2011, s. 9) ve çalışma hayatında başat role sahip olan toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına ve iş yaşamında cinsiyetçi ayrımcılığın (Anker, 2001) önlenmesine yönelik istihdam koşullarının oluşturulması gerekmektedir. Nitekim Erbay & Tuncay (2006)'ın da sosyal hizmet bakış açısıyla yapmış olduğu çalışmada vurguladığı gibi kadınların ayrımcılığa uğradığı alanlardan birini de şüphesiz istihdam alanı oluşturmaktadır. Böylelikle kadının iş yaşamından dışlanmasının (Çakır, 2008) önünde engel oluşturulacaktır. Ayrıca toplumsal cinsiyet odaklı toplumsal kalkınmanın (Yumuş, 2011) oluşmasına da zemin hazırlanabilecektir.

Genellikle işyerinde kadına yönelik cinsel tacizin öznesi olan yönetici, işveren ve/veya amir konumundaki erkekler ile diğer çalışan erkeklerle yönelik işyeri etiği ve ahlakı konusunda hizmetiçi eğitim çalışmaları yapılmalıdır. Yine buna paralel olarak tüm kadınlar gibi çalışan kadınlar da hakları konusunda bilgilendirici eğitim uygulamalarına tabi tutulmalıdır. Özellikle kadının işyerinde maruz kaldığı cinsel taciz (sexual harrassment) konusunda, içinde bulunduğu durumun kayda geçirilmesi ve ispat niteliğinde yazılı hale getirilmesi gerekmektedir. Yönetici, işveren ve/veya amir konumundaki kişiler başta olmak üzere çalışanlara, kadınlarla erkeklerin birbirinden farklı olduğunu kabul etme ve bu farklılıklara değer verme farkındalığı kazandırılmalıdır.

Ayrıca medyaya (bütün medya araçları) yansıyan iş yaşamı ile ilgili tutum ve davranışların cinsiyetçi olmaması için gerekli hukuki ve sosyal politikalar ile düzenlemeler yapılmalıdır. Yine çalışma yaşamında personele yönelik hizmet içi eğitim programlarında, eşitliğin insanların doğuştan getirdikleri bazı nitelikleri sebebiyle diğerlerinden daha üstün ya da aşağı olmayacağı anlamına geldiği öğretilmelidir. İşyerinde cinsel tacize maruz kalanlar için psikolojik, hukuki ve sosyal destek sistemleri sağlanmalıdır. Bu kapsamda işyerinde kadına yönelik cinsel taciz sorunsalı için bir güvenlik planı geliştirilmelidir. Kadın dayanışma örgütleri, sendikal örgütler ve sivil toplum kuruluşlarının işyerinde kadına yönelik cinsel taciz konusunda rollerinin pekiştirilerek özellikle sendikaların işyerinde kadına yönelik cinsel taciz konusunda sistemli plan ve strateji mekanizmaları kurması gerekmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak bu makalede, kadına yönelik şiddet türlerinden olan cinsel taciz, işyerindeki boyutuyla ele alınmıştır. Zira çalışma yaşamı, sosyal bilimlerin önemli bir ilgi alanını oluşturmaktadır. Bu çerçevede toplumsal cinsiyet ve sosyal politika bağlamında çalışan kadınların çalışma yaşamlarında karşılaştıkları cinsel tacize dikkat çekilmiştir.

Yine çalışma çerçevesinde, iş hayatında yaşanan cinsel tacizin nedenlerine, sonuçlarına, ortaya çıkış sürecine-gelişimine ve yaygınlıklarına yer verilmiştir. Konuya zemin hazırlayıcı, kışkırtıcı ve sürdürücü faktörler üzerinde durulmuştur. Ayrıca makalede, cinsel taciz (sexual harassment), kadına yönelik bir şiddet türü olarak ele alınmış olup çalışma ortamlarında cinsel tacizin neden yoğunlukla kadına yönelik olduğu, kadın sağlığına ne gibi etkilerde bulunduğu, mikro-makro düzeyde bireysel, kurumsal ve toplumsal olarak ne gibi etkileri ve yansımaları olduğu üzerinde durulmuştur.

Ayrıca bu makalede, işyerinde cinsel tacize (sexual harassment) maruz kalan kadınların sektörler açısından kıyaslamaları yapılarak işyerinde kadına yönelik cinsel tacizin etik ve hukuki boyutları önemli görülmüş olup konuya etik ve ahlaki paradigma ile yaklaşmıştır. Kadın odaklı yapılan bu çalışmada, konu hakkındaki istatistiki veriler ulusal ve uluslararası düzlemde karşılaştırmalarla tartışılmıştır. Bu bağlamda çeşitli vaka örnekleriyle konunun kavrayışı pekiştirilmiştir.

Çalışmanın neticesinde, Türkiye’de istihdam alanındaki cinsiyet eşitliği uçurumunu azaltmak ve kadının kamusal alanda ve özellikle çalışma hayatında aktif rol alması için bazı sosyal politika ve hizmet önerileri geliştirilmiştir.

Kaynakça

- Aeberhard-Hodges, J. (1996). Sexual Harassment in Employment: Recent Judicial and Arbitral Trends. *International Labour Review*, 135 (5), 499-533.
- Akgeyik, T.(2011). İşyerinde Cinsel Taciz. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 42, 215-224. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/iusskd/issue/917/10347>.
- Anker, R. (2001). *Gender and Jobs: Sex Segregation of Occupations in the World*. Geneva: International Labour Office.
- Arıkan, Ç.,& Aktaş, M.A.(2008). Türkiye’de Kadın Sağlığını Etkileyen Sosyo-ekonomik Faktörler ve Yoksulluk. *Aile ve Toplum*, 4(3), 21-28.
- Atman, Ü.C.(2003). Kadına Yönelik Şiddet; Cinsel Taciz / Irza Geçme. *Sted*,12(9), 333-335.
- Bakırcı, K.(1998). *İş Hukuku Açısından İşyerinde Cinsel Taciz*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Baypınar, B.(2003). İş Yerinde Cinsel Taciz. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 5(2), 0-0. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/isguc/issue/25513/269061>.
- Buğra, A.,&Keyder, Ç. (2013). *Sosyal Politika Yazıları*.Çeviri: B. Yakut-Çakar & U. Barış Balaban. 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chappell, D.,&DiMartino, V. (2006). *Violence at Work*.Geneva: International Labour Office.
- Çakır, Ö.(2008). Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,31, 25-47.
- Çela, A. (2015). Sexual Harassment at Work: A European Experience. *Academic Journal of Business, Administration, Law and Social Sciences*, 1(1), 80-91.
- DiMartino, V.,Hoel, H., & Cooper, C.L. (2003). *Preventing Violence and Harassment in the Workplace*.Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Einarsen, S. (2000). Harassment and Bullying at Work: A Review of the Scandinavian Approach. *Aggression and Violent Behavior*, 5(4), 379-401.
- Erbay, E.,& Tuncay, T. (2006).Sosyal Hizmet Bakışıyla Kadın İstihdamı. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 17(2), 25-40.
- European Commission Report. (1998). Sexual Harassment in the Workplace in the European Union, European Commission Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Unit V/D.5.
- Fitzgerald, L. F. (1993). Sexual Harassment: Violence Against Women in the Workplace. *American Psychologist*, 48 (10), 1070-1076.
- Gerni, M.G.(2001). İş Yerinde Cinsel Taciz: Erzurum İlinde Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(3), 19-46.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.(2014). Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması. Özet Rapor,Ankara: KSGM Yayını.
- Harned, M. S.,Ormerod, A. J., Palmieri, P. A, Collinsworth, L. L.,&Reed, M. (2002). Sexual Assault and Other Types of Sexual Harassment by Workplace Personnel: A Comparison of Antecedents and Consequences, *Journal of Occupational Health Psychology*, 7 (2), 174-188.
- Hodges, A. C. (2006). Strategies for Combating Sexual Harassment: The Role of Labor Unions. *Texas Journal of Women and the Law*,15, 183-227.
- International Labour Organisation.(1993). *The International Labour Organization and Women Workers' Rights*.Geneva: International Labour Office.
- Koray, M., Demirbilek, S., & Demirbilek, T. (1999). *Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği*.Ankara: KSSGM Yayını.
- Koray, M. (1992). Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri. *Amme İdaresi Dergisi*, 25(1), 93-122.
- Koray, M. (2008). *Sosyal Politika*. 3. Baskı, Ankara: İMGE Kitabevi.
- MacKinnon, C. A. (1979). *Sexual Harassment of Working Women: A Case of Sex Discrimination*.London: Yale University Press.

- Mamur Işıklı, Y. (2013). *Sosyal Politika Açısından Türkiye’de Çocuk Hakları Sorunu: Alana İlişkin Bir Araştırma*.Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Maypole, D. E.,&Skaine, R. (1983). Sexual Harassment in the Workplace.*Social Work*, 28(5), 385-390.
- McCann, D. (2005). *Sexual Harassment at Work: National and International Responses*.Geneva: International Labour Office.
- Moroğlu, N.(2006). Avrupa Birliği Antlaşmalarında ve Yönergelerinde Kadın Erkek Eşitliği. *Sicil İş Hukuku Dergisi*, 4, 209-217.
- Neuman, W. L. (2014). *Social Research Methods, Qualitativ and Quantitative Approaches*. Çeviri: S. Özge. Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar. 7. Baskı, Ankara: Yayın odası Ltd.
- Oktay, A.(2001). İş Yerinde Cinsel Taciz ve İstismar.*Kadın Araştırmaları Dergisi*, 7, 75-89.
- Özdemir, E.(2006). İş Yerinde Cinsel Taciz. *Çalışma ve Toplum Dergisi*,4, 83-96.
- Özgen, H.,&Mimaroglu, H.(2008). Örgütlerde Güç Eşitsizliği ve Cinsel Taciz. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 321-334.
- Özkazanç, A.(2012). İş Yerinde Şiddet: Psikolojik ve Cinsel Taciz.Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi.
- Schneider, K. T.,Swan, S.,& Fitzgerald, L. F. (1997). Job-Related and Psychological Effects of Sexual Harassment in the Workplace: Empirical Evidence from Two Organizations, *Journal of Applied Psychology*, 82 (3), 401-415.
- Solmuş, T.(2005). İş Yaşamında Travmalar: Cinsel Taciz ve Duygusal Zorbalık/Taciz (Mobbing). *‘İş, Güç’ Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 7(2), 1303-2860.
- Tatlıer Baş, M. M.(2011). *Avrupa Birliğinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana Plan ve Politikalara Yerleştirilmesi: Hollanda, Romanya ve Türkiye Örneklerinin İncelenmesi*.Ankara: KSGM Yayını.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.(2013). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Yönetmelikler. 2011 İstanbul Sözleşmesi,Ankara.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.(2002). Avrupa Topuluğunun Çalışma Yaşamında Kadın-Erkek Eşitliğine Dair Düzenlemeleri ve Türkiye. Ankara.
- Tierney, E. P.(1997). *İş ahlakı*.Etkin Yönetim Dizisi, Rota Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).(2014). Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri. Ankara.
- Yıldız, A.N., Kaya, M.,& Bilir, N.(2011). *İş Yerinde Şiddet*.Ankara: Ziraat Grup Matbaacılık A.Ş.
- Yumuş, A.(2011). *Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Boyutları*. Ankara: KSGM Yayını.

Türkiye’de Köylü Kadınlar Tarafından Kurulan İlk Dernek: Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği

Received/Geliş: 06/05/2017
Accepted/Kabul: 30/08/2017

Burcu KAYA ÇAKI*

Öz

Bursa’nın Kestel ilçesine bağlı olan Saitabat Köyü, Bursa merkeze 28 km Kestel ilçesine de 9 km uzaklıkta olan bir köydür. Köyde 2002 yılında 9 üye ile Saitabat Köyü Kadınları Kalkınma ve Koruma Derneği adıyla bir dernek kurulmuştur. Köydeki kadınların kendilerine olan özgüvenlerini arttırmak, aile bütçesine katkıda bulunmak, yardıma muhtaç insanlara yardım etmek ve en önemlisi de kültürlerine sahip çıkmak gibi amaçlarla kurulan dernek, Türkiye’nin ilk köy kadınları derneği olma özelliğine sahiptir. Dernek, ilk 5 yıl gönüllü çalışılarak 5 yılın sonunda 150 kişiye hizmet verebilen bir işletme haline gelmiştir. Dernek, köydeki ihtiyaç sahibi kadınlara istihdam yaratmış, onların yaptığı ürünleri satın alarak bütçelerine katkı sağlamış bu sayede köylerinden kente olan göçleri de azaltmıştır.

Bu çalışmadaki amacımız toplumumuzda kadın olarak var olmanın zor koşullarda gerçekleştiği bu çağda azim ve kararlılığıyla birçok köy kadınına örnek olan bu derneğin yaptığı çalışmaları görüşme ve gözlem yöntemi kullanarak ortaya koymak, değerlendirmektir.

Anahtar kelimeler: Köylü kadın, İlk köylü kadınlar derneği, Saitabat Köyü.

* Araştırma Görevlisi, Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kayaburcu@uludag.edu.tr

The First Association Established by Peasant Women in Turkey: Saitabat Village Women's Solidarity Association

Abstract

Saitabat Village, which is connected to the Kestel district of Bursa, is a village 28 km away from Bursa and 9 km away from Kestel. In 2002, an association was established in the village with the name of Saitabat Village Women's Development and Protection Association. The association, established with the aims of increasing the self confidence of the women in the village, contributing to the family budget, helping needy people and most importantly, taking care of their culture is Turkey's first peasant women association. In the first 5 years they have volunteered to become a company that can serve 150 people at the end of 5 years. The association has created jobs for women in need in the countryside and has also reduced the migration from the villages to the city on this vantage point, which has contributed to the budget by purchasing products they have made.

Since the conditions are verd hard, it is difficult to be a woman in this age, but this society serves as a model to the women peasants. The aim of this study is to demonstrate and to eluate the work of this association through observation and interviews methods.

Keywords: Peasant woman, first peasant women's association, Saitabat Village.

Giriş

Türkiye’de kadın hareketlerinin tarihi genel düşüncenin aksine 1980’lerde başlamaz; 19.yüzyılın ortalarına, Osmanlı dönemine dayanan bir geçmişi vardır (Özdemir, 2016). “Osmanlı kadınlarının hareketleri Tanzimat döneminde başlamıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti siyasal, sosyal, ekonomik, eğitim, hukuk ve düşünsel alanda ortaya çıkan değişimlerle yapısal dönüşüm geçirmiş, bundan Osmanlı kadını da olumlu etkilenmiştir” (Ersöz, 2016, s.63).

“Tanzimat Fermanı kadınlara herhangi bir hak tanımış değildir; Tanzimat ile başlayıp II. Meşrutiyet’e giden dönemde daha öncekine oranla önemli bir ilerleme sayılabilecek bazı hakların tanındığı ve kadının statüsünün tartışma konusu edildiği görülmektedir” (Tekeli, 1982, s.195-196). “Tanzimat Dönemi, Türk kadınına devlet eliyle mesleki ve kültürel açıdan eğitim kapılarının açıldığı bir dönem olmuştur” (Kurnaz, 1991, s.59).

“Osmanlı döneminde değerlerin sorgulanması, hak ve özgürlük taleplerinin gündeme getirilmesi, bunların kamuoyunda tartışılarak uygulamaya geçirilmesi açısından eylemci bir kadın hareketi yaşanmıştır” (Çakır, 1996, s.313). Kadınlar o dönemde sorunlarının çözümü için iki önemli araç kullanmışlardır: kadın dergileri¹ ve dernekleri². Kadın dergileri, onlara kendilerini birey olarak ifade etme, sorunlarını dile getirme ortamı sağlamış, dernekler ise bu bireysel talepleri, örgütlü birliklere dönüştürmede, sorunların çözümünde öne sürdükleri önerilerin uygulamaya geçirilmesinde yardımcı olmuştur. Toska vd. (aktaran Çakır, 2014)

“Kadınların dernek çatısı altında bir araya gelmeleri ilk kez yardım dernekleri vasıtasıyla olmuştur” (Çakır, 1996, s.43). “II. Meşrutiyet’in ilanından hemen sonra kadın derneklerinin kurulmasında göze çarpan bir artış görülmektedir” (Abadan-Unat, 1998, s.324). “II. Meşrutiyet yıllarında kadın hareketinin dönüşümü oldukça dikkat çekicidir. Kadın bu yıllarda basında, eğitimde, sanatta ve çalışma hayatında somutlaşarak kendisini toplumsal koşullara uygun hale getirmeye çalışmıştır” (Akagündüz, 2016, s.111).

Meşrutiyet döneminde kazandıkları cemiyetçilik tecrübesini, Milli Mücadele’nin o zor şartlarında devam ettiren Türk kadını, Cumhuriyet dönemine geçildiğinde değişik amaçlar için kurulan kadın derneklerine örnek olmuşlardır. Cumhuriyet’in kurulmasıyla, Türk toplumunda kadının önemi ve yeri daha da artarak pekişmiş ve kadın haklarının yasal gelişimi hızlı bir süreç içine girmiştir (Dişbudak, 2008, s.2).

Bu dönemde kadınlar “Kemalist modernleşme projesi³ çerçevesinde çeşitli derneklerde yer almışlar, halk evlerinde çalışmışlardır” (Çakır, 2014, s.102). “Nezihe Muhiddin önderliğinde bir grup kadının Cumhuriyet’in ilanının hemen ardından Kadınlar Halk Fırkası’nı kurma girişiminde bulunmuş” (Göl, 2010, s.32; Kaplan, 1998, s.140) ancak partiye izin çıkmamıştır.

¹Ayrıntılı bilgi için bkz. Çakır, S. (1996). Osmanlı Kadın Hareketi. İstanbul: Metis Yayınları, s.22-42.

²Ayrıntılı bilgi için bkz. Çakır, S, a.g.e., s.43-78.

³Ayrıntılı bilgi için bkz. Caporal, B. (1999). Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970) . İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.

(Zihnioğlu, 2009) “Bu girişimleri başarısız kalan kadınlar, 1924 yılında Türk Kadın Birliği⁴’ni kurmuşlardır” (Kılıç, 1998, s.348).

“1940 ve 1950’lerde Kadın Haklarını Koruma Derneği, Türk Kadınları Kültür Derneği, Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği, Türk Anneler Derneği gibi çeşitli kadın dernekleri kurulmuştur. Bu dönemde kurulan pek çok dernek, 1976 yılında Türk Kadın Dernekleri Federasyonu çatısı altında toplanmıştır” (Cengiz, 2014, s. 112).

Bugün de çalışmalarına devam eden Türk Kadın Dernekleri Federasyonu çatısı altındaki dernekler, kadınların siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda gelişimleri için sivil toplum faaliyetlerinin etkinleştirilmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak; kadınların siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel statüsünün yükseltilmesine çalışmak; kadın emeğinin değerlendirme yollarını aramak ve bunun gerçekleşmesi için çalışmak; anne ve çocuğun ekonomik, sosyal ve kültürel yönden kalkındırılabilmesi için, annenin eğitilmesi gerektiğini savunmak⁵ gibi amaçlar doğrultusunda faaliyet göstermektedirler (<http://www.tkdf.org.tr/tuzuk.aspx> , 2017).

Osmanlı döneminden başlayarak günümüze kadar gelen süreç içerisinde çeşitli amaçlarla kadın dernekleri kurulmuştur. Bu dernekler “kuruluş amaçlarına göre yardım, eğitim amaçlı, kadının geçim sorununa çözüm oluşturmak amaçlı, kültür amaçlı, ülke sorunlarına çözüm arayan, feminist, ülke savunmasına yönelik, siyasal amaçlı ve siyasal partilerin kadın dernekleri” olarak gruplandırılabilir (Çakır, 1996, s.43; Ersöz, 2016, s.66).

Çalışmamıza konu olan Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği yardım, kültür ve kadınların geçim sorununa çözüm oluşturmak amaçlı kurulan derneklere örnek teşkil eden bir dernek sayılabilir. Dernek ile ilgili açıklamalara geçmeden önce Saitabat Köyü hakkında genel bilgi vermek yerinde olacaktır.

Saitabat Köyü

Bursa’nın Kestel ilçesine bağlı olan Saitabat Köyü, Bursa merkeze 28 km, Kestel ilçesine de 9 km uzaklıkta olan bir köydür. Eskiden Gürsu ilçesine bağlı olan köy Sadâbad (Kaplıoğlu, 1996) ve Seyitâbad (Akkılıç, 2002) olarak da anılmaktadır. Şelalesi, doğal güzellikleri, kültürel geçmişi ile dikkat çekmektedir.

Saidabad Köyü, 1877-1878 yılında yani halk arasında 93 harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Artvin bölgesinden göç eden Artvinli Gürcülerden oluşmaktadır. Başlangıçta 4 hane olarak kurulan köyün hane sayısı, 1325 H. (1907) tarihli Hüdavendigâr Vilâyeti Salnâmesi’nde 31 olarak kayıtlıdır (Akkılıç, 2002). Kaynak kişilerden alınan bilgilere

⁴Ayrıntılı bilgi için bkz. Dişbudak, M. (2008). *Türk Kadın Birliği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

⁵ Türk Kadın Dernekleri Federasyonu Tüzüğü için bkz. <http://www.tkdf.org.tr/tuzuk.aspx>

göre 70 yıl önce 40 olan hane sayısı şu anda 500'e yaklaşmıştır. Sayının bu kadar artmasında doğasının yanında kadınlar derneğinden dolayı köyün daha çok tanınması da vardır.

Fotoğraf 1: Köyün görünümü

Geçim kaynağı kestane ve çilek olan köyde, kestaneler kurumaya başlayınca köyün gençleri şehre göç etmeye başlamıştır. Köyün yakınında bulunan Erikli Su Fabrikası'nın açılması köyün gençlerine iş imkânı sağlamıştır. Kaynak kişilerden alınan bilgiye göre yaşlı nüfusun yüzde 99'u emeklidir.

Başlangıçta sadece Artvinlilerden oluşan köy halkı şu anda Artvinlilerin yanı sıra Erzurumlu, muhacir ve Arnavutlardan oluşmaktadır. Kadınlar derneği sayesinde daha da çok tanınan köyde okul yoktur. Köydeki öğrenciler taşımacılık sistemi ile Kestel TOKİ'lerde yer alan okullara gitmektedirler. Ayrıca köyde hâlâ faaliyet gösteren ve sadece erkeklerin üye oldukları bir tarım kooperatifi de vardır.

Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği'nin Kuruluş Hikâyesi

Dernek kurma fikri, dernek başkanı Sermin Hanım'ın 2001 yılında Bursa'nın Cumalıkızık Köyü'ne götürdüğü misafirleriyle köyü gezerken ortaya çıkmıştır. Cumalıkızık Köyü⁶, 700-800 yıllık bir geçmişi olan doğal güzellikleriyle öne çıkan çeşitli dizilerde yer aldıktan sonra daha fazla tanınan ve turizme açılan bir köydür. Otantik köy evlerinin bulunduğu bu köyde, köy halkı evlerinde kahvaltı ve gözleme servisi yapmaktadırlar. Gördüğü ortamdan etkilenen Sermin Hanım, kendi köylerinde de bu tarz çalışmaların yapılabileceğini düşünmüş, eşinin manevi desteğini alınca da dernek kurmaya karar vermiştir. Ancak Cumalıkızık

⁶ Cumalıkızık Köyü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ersevî, M. (2009). Cumalıkızık Köy Monografisi. Bursa: Ekin Yayınevi.

Köyü’nde herkesin kendi evinde kahvaltı vermeleri hoşuna gitmemiş, mekânların köy kültürünü yansıtmaya rağmen işleyişin köy kültürü ile örtüşmeyişi onu farklı tarzda düşünmeye yöneltmiştir. Köy insanlarının imece usulü iş yaptığını, birbirlerine yardım ettiklerini bilen Sermin Hanım, bireysel olarak değil de köydeki kadınların birleşerek bu tarz bir çalışma yapabileceklerini düşünmüştür. Köydeki kadınların tarım ve hayvancılıktan başka herhangi bir geçim kaynağı ya da sosyal aktiviteler düzenleyebilecekleri bir kurum veya alan olmayışı bu fikrin doğmasına zemin hazırlamıştır.

Sermin Hanım, her aileden bir kişiyi arayarak dernek kurma fikrini anlatmış, üye toplamaya başlamıştır. İlk etapta sorunlarını halletmiş (çocuklarını büyütmiş, ihtiyaç olduğunda her zaman gelebilecek) kadınları seçme yoluna gitmiştir. Kadınlar ilkokul mezunu oldukları için bu işi başaramayacaklarını düşününce Sermin Hanım kendisinin de aynı durumda olduğunu, isterlerse her şeyi başarabileceklerini onlara anlatmış, tahsilleri olmadan da kendileri ve çevresindekiler için bir şeyler yapabileceklerine onları inandırmıştır.

Dernek kurma fikri oluştuktan sonra Sermin Hanım yer için arayışa girmiş, doğal güzelliklerinden dolayı çok turist çeken şelalenin yanındaki boş araziye köyün muhtarından kendilerine vermelerini istemiştir. Muhtardan yer için söz aldıktan sonra onların dernek kurma fikrine özellikle köyün yaşlıları ve muhtar azaları karşı çıkmış, dernek kurmanın ciddi bir iş olduğunu, kadınların bunu beceremeyeceklerini ileri sürerek onlardan bu düşünceden vazgeçmelerini istemişlerdir. Karşılaştıkları zorluklara rağmen, hiç kimseden maddi destek almadan, her işe kendileri koşturarak (yeri düzeltmek için gelen hafriyat kamyonlarının başında durmak, ahşap stantlar için Orman Müdürlüğü’ne gidip ihaleye girmek gibi) halletmişlerdir. Dernek için tüzük hazırlayıp dernekler müdürlüğüne başvuru yapmışlar, oradan haber beklerken burada çalışacak kadınlara dernekçilik nedir, nasıl olur bunların anlatılması gerektiğini düşünerek 6 Mayıs’ta köyde Hıdırellez Şenliği düzenleyerek kadınları bu konuda bilgilendirmişlerdir. Sermin Hanım, dernekçiliğin gönül işi olduğunu herkesin başlangıçta gönüllülük esasına göre çalışacağını ancak gün gelecek dernek size para kazandıracak düşüncesini kadınlara benimsetmeye çalışmıştır. Böylece köydeki kadınların hem aile bütçelerine katkıda bulunmak, kendilerine olan özgüvenlerini geliştirmek hem de her geçen gün kaybolmaya yüz tutan kültürlerine sahip çıkmak amaçlarıyla dernek 2002 yılında 9 üye ile Saitabat Köyü Kadınları Kalkınma ve Koruma Derneği adıyla resmen kurulmuştur. Derneğin adının sığınma evi olarak algılanmasından dolayı adı, 2007 yılında Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği olarak değiştirilmiştir.

Fotoğraf 2: Derneğin giriş yolu

Fotoğraf 3: Derneğin dıştan görünümü

“Türkiye’de geleneksel düşünceler, ataerkil yapının egemenliğini ön plana çıkarmakta ve toplumsal faaliyetlerde cinsiyete bağlı bir işbölümüne göre kadının yeri evi olarak tanımlanmaktadır” Akbay (aktaran Kubar ve Peker, 2012, s.177). Saitabat Köyü kadınlarının kendi çabalarıyla kurdukları dernek, bu düşüncenin aksine iş bölümüne göre kadının yerinin sadece evi olmadığını, iş hayatında da kadının isterse başarılı olabileceğinin bir göstergesidir.

Türkiye’nin ilk köy kadınları derneği⁷ olma özelliğine sahip olan derneği kuran ve yaptıkları çalışmalarla birçok köye örnek olan köylü kadınlar, başlangıçta karşılaştıkları zorluklara rağmen yılmamış, ilk 5 yıl boyunca üyelerinin gönüllü çalışmalarıyla derneğin alt katını yapmışlar, 5 yılın sonunda 150 kişiye hizmet verebilen bir işletme haline gelmişlerdir.

⁷ <https://www.yeniasir.com.tr> ,2013 ; <http://www.kentgazetesi.com> ,2016.

Fotoğraf 4: Derneğin alt katından bir görüntü

Dernek üyeleri, köy kadınlarının kışlık erzaklarını kendilerinin hazırladıkları düşüncesinden yola çıkarak evde hazırladıkları bu ürünleri dernekte de satabileceklerini düşünmüşler, işe ilk önce salça yaparak başlamışlardır. İlk yıl 2 ton domates ve biberden salça yapmışlardır. Köyde yetişen ahududu ve çilekten reçel, tarhana, makarna ve köyün yöresel yemeği siloru yapıp satarak derneğe gelir sağlamışlardır. Zamanla alan yeterli gelmeyince yeri büyütme amacıyla Avrupa Birliği fonunu almak için köyde yetişen ahududuların daha kaliteli yetiştirilmesi ve ahududu suyunun konsantresini üretmek amacıyla bir proje hazırlamaya karar vermişlerdir. Yaklaşık 400 bin TL civarındaki fonu alacaklarına çok inandıkları için üst katın inşaatına başlamışlar ancak proje onaylanmayınca büyük bir hayal kırıklığı yaşayan kadınlar pes etmeyerek bankalara kredi başvurusunda bulunmuşlardır. Dernek başkanı Sermin Hanım, Bursa’daki evini ipotek ettirip eşini de kefil göstererek bankalardan bir yıllık ve beş yıllık krediler alarak üst katın yapımının gerçekleşmesini sağlamıştır.

Fotoğraf 5: Derneğin üst katından bir görüntü

Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği'nin Amaçları

Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği, kadın iş gücü ve emeğiyle kendi kültürlerini yaşatarak aşağıdaki amaçlar doğrultusunda dernek faaliyetlerini yürütmüşlerdir.

- Köydeki kadınların kendilerine olan özgüvenlerini arttırmak.
- Kadınların kendilerini geliştirmelerine katkıda bulunmak.
- Kadınlara istihdam yaratarak aile bütçesine katkıda bulunmak.
- Başta kadınlar olmak üzere okuyan gençlere istihdam sağlamak.
- Köyden kente göçü azaltmak.
- Yardıma muhtaç insanlara yardım etmek.
- Kültürlerine sahip çıkarak onları yaşatmak.
- Günümüzde önemini yitiren ve git gide bireyselleşen çalışmaları köylerdeki imece usulü çalışmalara dönüştürerek dernek çatısı altında tekrar canlandırmak.

Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği'nin İşleyişi ve Çalışma Prensipleri

Dernek, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı'nın ilk günü hariç her gün açıktır. Ramazan ayında ise iftar yemeği vermektedir. Sabah 08:30'da açılan dernek, kışın 17:00'a kadar bahar ve yaz aylarında 18:00-19:00'a kadar müşteri durumuna göre hizmet vermektedir. Başlangıçta 9 üyeye kurulan dernek, 6 ayda 35 üyeye ulaşmıştır. Her geçen gün üye sayısı artan derneğin şuanda ise 113 üyesi vardır.

Fotoğraf 6: Derneğin yönetim kurulu kadrosu

Fotoğraf 7 : Dernek başkanı Sermin Cakaloğlu

Dernekte aktif olarak yaklaşık 45-50 üye dönüşümlü olarak çalışmaktadır. 8’er kişilik 4 grup vardır ve her grup birer hafta dönüşümlü olarak çalışmaktadır. Dernek içinde gözleme grubu, mutfak grubu, makarna grubu gibi bir görev dağılımı yapılmıştır. Başlangıçta bireysel olarak yaptıkları ürünleri derneğe satan kadınlar daha sonra işi daha da ileri götürerek Bursa’da “Sultan Anneler” adıyla bir ürün yeri açarak çarşamba ve perşembe günleri orada makarna, silor, erişte, mantı, tarhana gibi ürünlerin üretimini yapmaktadırlar.

Fotoğraf 8: Gözleme açan dernek üyeleri

Servis şoförü, aşçı, kasada duran Melike hanım sigortalı olarak asgari ücretle dönüşümlü olarak vardiyalı çalışan kadınlar ise çalıştığı güne göre haftalık yevmiye ile çalışmaktadır. Çalıştığı güne göre para alan bir kadının aylık geliri 250-400 TL arasında değişmektedir. Ayrıca hafta sonları yoğun olduğu zaman köyün okuyan çocukları da harçlıklarını çıkarmak için gelip dernekte günlük 50 TL yevmiye ile çalışmaktadır. Toplanan bahşişlerle birlikte kazançları günlük 60-70 TL ‘ye gelmektedir. Çalışanların ne zaman gelip ne

kadar süre çalıştığını takip etmek için dernekte yüz okuma sistemi, üretim yeri olan Sultan Anneler Konağı'nda da parmak okuma sistemi kullanılmaktadır.

Derneğe en çok ilkbahar ve yaz mevsiminde gelen olmaktadır. Bu dönemlerde hafta sonları gelen kişi sayısı 500'ü geçmektedir. Yerli turistlerin haricinde dernek en çok Arap turistler tarafından tercih edilmektedir. Derneklerine gelenleri müşteri olarak değil de misafir olarak gören kadınlar, kalabalıktan dolayı derneğe bir de bekleme odası yapmışlardır. Her gelen misafire numaranın yazılı olduğu bir fiş verilir, kalkan oldukça numara okunarak misafirler uygun yerlere oturtulur. Gelen misafirler hiç itiraz etmeden kendilerine sıranın gelmesini beklemektedirler.

Kahvaltı için sunulan yiyeceklerin bozulmayacak olanları bakır tepsilere akşamdan hazırlanarak üzerleri kapatılır. Bozulabilecek yiyecekler ve sıcak servis edilmesi gereken yiyecekler o anda hazırlanarak tepsiye yerleştirilip misafirlere sunulur. Kadınlar arasında iş bölümüne ve sistemli bir çalışma prensibine sahip olan dernekte kahvaltı yapmaya oturduğunuz anda hizmet başlamaktadır. Kahvaltıda sunulan yiyeceklerden zeytin hariç hepsi köylülerin ve oradaki kadınların ürettiği yiyeceklerdir.

Fotoğraf 9: Üst kattaki mutfak kısmı

Fotoğraf 10: İki kişilik kahvaltı tepsi

Derneğe girişte evinize girer gibi ayakkabılar çıkartılarak girilir. İç kısımda çeşitli numaralara göre kadın, erkek ve çocuk terlikleri vardır, bunlardan giyilerek kahvaltı yapılan kısma geçilir. Tertemiz, bembeyaz kanaviçe işli örtüler serili koltuklara oturularak samimi bir ortamda kahvaltı yapılır. Derneğin iç mekânının dizaynı da köylü kadınlar tarafından yapılmıştır. Dantelden örülen perdeler, koltuk üzerlerine serilen işlemeli örtüler hepsi kadınların el emeği göz nurudur.

Fotoğraf 11: Derneğin giriş kısmı

Dernekte çalışan kadınların ortak özellikleri Saitabat Köyü’nden olmalarıdır. Onlar ya oralıdır ya da bu köye gelin olarak gelmişlerdir. Derneğin alt kısmında yer alan ve derneğe ait olan dükkânlar da sadece Saitabat Köyü’nden olanlara 300 TL karşılığında kiraya verilir. Kaynak kişiler tarafından belirtildiğine göre köyden olmayan yabancılar daha fazla kira verseler bile onlara dükkânlar kiralanmaz. Şu anda derneğin altında bulunan dükkânların birinde hediyelik eşya satılmakta, birinde fotoğrafçı diğerinde ise kıyafet satan köylüler bulunmaktadır.

Fotoğraf 12-13: Derneğin alt kısmında bulunan fotoğrafçı ve hediyelik eşya dükkânı

“Türkiye’nin tüm yörelerinde olduğu gibi Bursa’da da artık çağdaş giysilerin egemen olduğu” (Taş, 2002, s.32) bir dönemde derneğin kadınları tek tip kıyafet giymektedirler. Baştan aşağı siyah etekleri kanaviçe işlemeli bir kıyafet giyerler. Başlarına da yine önleri el işlemesi olan beyaz başörtüler örterler. Kendi ifadelerine göre bu kıyafetler onların geleneksel kıyafetleridir. Dernek kurulduktan sonra annelerinin sandıklarından çıkan bu kıyafetleri giymeye başlayarak kültürlerini yaşatmayı amaçlamışlardır. Başlangıçta eteklerinin alt kısımlarını kendileri işlemişler ama zamanla teknolojinin gelişmesiyle birlikte özel bir yere makinayla motiflerini kendileri seçerek yaptırmışlardır. Ancak halen başörtülerini kendileri işlemektedirler.

Fotoğraf 14: Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği üyesi kadınlar

Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği’nin Aldığı Ödüller

Çoğunluğu ilkokul mezunu olan üyeler İngilizce, diksiyon gibi kurslara katılarak kendilerini geliştirmişlerdir. Yıl içerisinde Turizm ve Kültür Müdürlüğü ile beraber çeşitli şenlikler düzenleyerek kültürlerini ve köylerini Türkiye’ye tanıtan dernek, yurt dışında da büyük ilgi görmüştür. Hollanda Sosyal İşler Bakanlığı ve Türkiye Turizm ve Kültür Bakanlığı’nın ortaklaşa “Kırsaldaki kadınıma topluma kazandırmak” amacıyla düzenlediği projeye emsal teşkil eden derneğin yurt dışından gelen heyet tarafından belgeseli çekilmiş⁸, Ankara’da ve köylerinde belgeselin galası yapılmıştır. Bundan sonra dernek, daha da tanınmış gazetelerde ve çeşitli televizyon programlarında adından söz ettirmiş, birçok kurumdan ödül almıştır.

⁸ Yavaş Yavaş adlı belgeseli izlemek için bkz. <http://www.saitabatkdd.org/videogaleri.html>

Fotoğraf 15-16: Derneğin yer aldığı bazı gazete haberleri

Fotoğraf 17-18: Derneğin yer aldığı bazı gazete haberler

Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği, yaptığı çalışmalardan dolayı Bursa Kuaförler Odası, Anneler Derneği, Mor Salkım Dayanışma Derneği, Kadının Statüsü Derneği, Bursa Bahçeşehir Koleji, ÜNSPED Kadın Liderliği Gelişim Komitesi vb. gibi kuruluşlardan teşekkür belgeleri ve plaketler almıştır. Aynı zamanda dernek, 2010 yılında Bursa Girişimci İş Kadınlarının düzenlediği “Yılın Kadın İstihdamına En Değer Veren Sivil Toplum Kuruluşu” seçilmiştir. Derneğin çalışmalarını anlatan “Sultan Annelerin Başarı Öyküsü” adlı projesi 2017 yılında “Yılın Sivil Toplum Farkındalık Ödülleri” kadın kategorisinde ödüle layık görülmüştür (<http://www.olay.com.tr>, 2017). Çeşitli üniversitelerde düzenlenen kadın ve dayanışma programlarına davet edilen Sermin Hanım, kırsalda yer alan kadınların sosyal ve ekonomik yönden kalkınmasını sağlamak amacıyla Aralık 2014 tarihinde 21 derneğin katılımıyla kurulan Bursa Üreten Kadın Dernekleri Federasyonu’nun da başkanıdır (<https://bursa.aile.gov.tr/haberler>, 2015).

Federasyon, Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü ile önemli bir işbirliği protokolü imzalamıştır. Kadınlar Uludağ Üniversitesi'nde alacağı eğitim ile hem bilgi ve pratiklerini arttıracak, hem de ürettiği ürünleri üniversite bünyesinde satabilecektir. Protokol ile kırsaldaki kadın çiftçilerin sosyal ve ekonomik statüsünün yükseltilmesi, tarımsal kalkınma içindeki rollerinin artırılması hedeflenmektedir (<http://www.bursa.com/makale> , 2017).

Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği'nde Satılan Ürünler

Derneğin sattığı ürünler arasında geleneksel yiyecekleri silor yanında tarhana, bamba, reçel, salça, erişte, mantı bulunmaktadır. Ürünlerin satışı derneğin dışında internet aracılığıyla da yapılmaktadır. Derneğin internet sitesi üzerinden sipariş edilen ürünler, Türkiye'nin her yerine kargo ile gönderilebilmektedir.

Fotoğraf 19-20: Silor

Fotoğraf 21: Ürünlerin yer aldığı kasa kısmı

Sonuç

Osmanlı döneminden başlayarak günümüze kadar gelen süreç içerisinde çeşitli amaçlarla kadın dernekleri kurulmuştur. Kadınlar bu dernekler sayesinde bireysel taleplerini örgütsel hareketlere dönüştürmüşler, sorunların çözümü için öne sürdükleri önerileri dernekler vasıtasıyla uygulamaya geçirmeye çalışmışlardır. Dernekler, kadınların kendilerini ifade edebildikleri, haklarını savundukları mecralar olmuştur. Kimi zaman ise kadınların kendi ayakları üzerinde durmalarını sağlayan faaliyetlerde buldukları, el emeğiyle yaptıkları ürünleri değerlendirdikleri bu sayede ise kendilerine kazanç sağladıkları bir yer haline de dönüşebilmektedir. Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği bunun en güzel örneklerinden biridir.

Türkiye’nin hatta Avrupa’nın köylü kadınlar tarafından kurulan ilk derneği olduğu söylenen Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği⁹ 2002 yılından bu yana kurulma amaçlarına uygun olarak varlığını halen sürdürmektedir. Onlar kadın iş gücü ve emeğiyle kendi kültürlerini yaşatarak bunu başarmaktadırlar.

Başlangıçta köy kadınlarının dernek kurma fikrine köydeki erkekler sıcak bakmasalar da şu anda kadınların başardıkları işleri görünce neredeyse hepsi bu kadınlarla gurur duyduklarını ifade etmektedirler.

Derneği kuran kadınlar bir şeyleri başarmak için ille de tahsile gerek olmadığını bir kadın isterse her koşulda hedefini gerçekleştirebileceğini gösteren en güzel örneklerden biridir. Toplumumuzda kadın olarak var olmanın ve hatta söz sahibi olmanın zor koşullarda gerçekleştiği dönemde azim ve kararlılığıyla dernek birçok köy kadınına örnek olmuştur. Köylü kadınlarımızı bu konuda bilinçlendirerek bu tarz faaliyetlerde bulunmak için cesaretlendirmek ve destek olmak gerekmektedir.

⁹ <http://www.saitabatkkdd.org/basin.html> , 2017.

Kaynak Kişi Tablosu

Ad Soyad	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Meslek	Medeni Durum	Eğitim Durumu
Ahmet Altınay	1946	Saitabat Köyü	Çiftçi Emekli	Evli	İlkokul
Alaaddin Aşık	1952	Saitabat Köyü	Çiftçi Emekli	Evli	İlkokul
Ayşe Özer	1956	Saitabat Köyü	Ev Hanımı Dernek Üyesi	Bekâr	İlkokul
Emine Özbayrak	1981	Saitabat Köyü	Ev Hanımı	Bekâr	İlkokul
Emine Yoluçık	1968	Saitabat Köyü	Ev Hanımı Dernek Üyesi	Evli	İlkokul
Ertan Balhatun	1970	Karaamca Köyü	Helvacı	Evli	İlkokul
Gülizar Akçay	1965	İnegöl	Ev Hanımı Dernek Üyesi	Evli	İlkokul
Recep Acar	1939	Saitabat Köyü	Çiftçi Eski Muhtar Azâsı Emekli	Evli	İlkokul
Sermin Cakalıoğlu	1956	Saitabat Köyü	Ev Hanımı Dernek Başkanı	Evli	İlkokul
Yavuz Akdoğan	1976	Saitabat Köyü	Esnaf	Evli	Ortaokul terk
Yusuf Altınay	1972	Saitabat Köyü	Ev Hanımı Dernek Üyesi	Bekâr	İlkokul

Kaynakça

- Abadan Unat, N. (1998). 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. Tarih Vakfı Yayınları (Ed.), Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü (s. 323-336). İstanbul.
- Akagündüz, Ü. (2016). II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Hareketi ve Şukufe Nihal’in Bugünün Genç Kadınına Adlı Yazısı. *Fe Dergi* 8, No 1, s. 111-117.
- Akkılıç, Y. (2002). Bursa Ansiklopedisi. Bursa: BURDEF Yayınları.
- Caporal, B. (1999). Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını, Çev. Ercan Eyüboğlu. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı.
- Çakır, S. (1996). Osmanlı Kadın Hareketi. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Çakır, S. (2014). Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları. Koç Üniversitesi Yayınları (Ed.), Osmanlı Kadın Hareketi: Yirminci Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi (s.95-105). İstanbul.
- Dişbudak, M. (2008). *Türk Kadın Birliği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Ersevîç, M. (2009). Cumalıkızık Köy Monografisi. Bursa: Ekin Yayınları.
- Göl, N. (2010). *Türkiye’de Kadın Hareketine Ka-Der (Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği) Bağlamında Bir Bakış*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Günindi Ersöz, A. (2016). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kaplan, L. (1998). Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kaplanoğlu, R. (1996). Bursa Yer Adları Ansiklopedisi. İstanbul: Bursa Ticaret Borsası Kültür Yayınları.
- Kılıç, Z. (1998). 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. Tarih Vakfı Yayınları (Ed.), Cumhuriyet Türkiye’sinde Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış (s. 347-360). İstanbul.
- Kubar, Y. ve Peker, E. (2012). Türkiye’de Kırsal Kesimde Kadın İstihdamına Genel Bir Bakış. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, C.XIV, Sayı II, s. 173-188.
- Kurnaz, Ş. (1991). Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Özdemir, E. (2016). Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları. Dipnot Yayıncılık (Ed.), Türkiye Feminist Hareket/Örgütlenme Tarihi (s.291-323). Ankara.
- Sayan Cengiz, F. (2014). Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları. Koç Üniversitesi Yayınları (Ed.), Bir “Yeni Sosyal Hareket” Olarak Türkiye’de 1980 Sonrası Feminist Hareket: Değerler Değişimi mi Alternatif Dinamikler mi? (s.107-124). İstanbul.
- Taş, H. (2002). Bursa Folkloru. Bursa: Gaye Kitabevi.
- Tekeli, Ş. (1982). Kadınlar ve Siyasal-Toplumsal Hayat. İstanbul: Birikim Yayıncılık.
- Zihnioğlu, Y. (2009). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Dönemler ve Zihniyetler, Cilt 9, İletişim Yayıncılık (Ed.), Kadın Kurtuluşu Hareketlerinin Siyasal İdeolojiler Boyunca Seyri (1908-2008) (s.805-817). İstanbul.
- URL 1: (2012). <http://www.saitabatkkdd.org/videogaleri.html> (16.10.2017)
- URL2:(2013)<https://www.yeniasir.com.tr/yasam/2013/01/10/bursali-koylu-kadınlar-izmire-de-model-olacak> (17.10.2017)
- URL3:(2015).<https://bursa.aile.gov.tr/haberler/ureten-kadin-dernekleri-federasyonunun-basariyokuleri%CC%87-tarım-fuarında> (17.10.2017)
- URL 4: (2016). http://www.kentgazetesi.com/?h=101550&ureten_kadınların_basarılı_hikayesi&s= (16.10.2017)
- URL 5: (2017). <http://www.olay.com.tr/sultan-annelerin-unu-ulke-sinirini-asti/102183/> (17.10.2017)

URL 6: (2017). <http://www.bursa.com/makale/ureten-kadinlar-gucune-guc-katacak-1990/> (17.10.2017)

URL 7: (2017) <http://www.saitabatkdd.org/basin.html> (17.10.2017)

URL 8: (2017) <http://www.tkdf.org.tr/tuzuk.aspx> (17.10.2017)

Kadın Girişimcilerin Sektöre Tutunma Çabaları: Merzifon Örneği

Received/Geliş: 08/05/2017
Accepted/Kabul: 14/11/2017

Akın AY *
Esra DUDU KARAMAN **

Öz

Nüfusun yarısını oluşturan kadınlar,1980'lerden itibaren hızlı bir gelişme gösteren girişimcilik konusunda, özellikle son yıllarda büyük bir atılım içinde oldukları gözlemlenmektedir. Kadın girişimciliği, kadınların kendi kazançlarını elde ederek ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarında ve sahip oldukları yetenek ve becerilerini kullanmada önemli bir araçtır. Kültürel sistem her aşamada insanları yönlendirir ve her kültür kendine özgü farklılaşan değerler, davranış biçimleri, semboller ve sonuçta farklı bir değer yargılarını ortaya koyar. Kültürün kadın girişimcilerin kadın olmaktan kaynaklanan zorlukları aşabileceklerine ilişkin inançlarını etkilediği varsayılmaktadır. Feminist yaklaşımlar, kadın rolünün doğal olmadığını, bunun toplumsal olarak biçimlendirilmiş bir rol olduğunu ve değişebileceğini savunmaktadırlar. Tüm bu gerekçelerle, kadın girişimcileri ayrıca teşvik eden ve geliştiren politikalara gereksinim vardır. Bu politikalar kadın girişimcilerin sektöre tutundurulabilmesi için yönlendirilmesi ve onlara güven duygusunun aşılması gerekmektedir. Etkili ve yararlı olabilmesi, kadın girişimcileri tüm yönleriyle ortaya koyan araştırmalara da gereksinim artmaktadır. Bu çalışmada kadın girişimcilerin kültür boyutları ile kadın olmaktan kaynaklanan zorlukları aşabileceklerine ilişkin inançları arasındaki ilişki araştırılmış, Amasya'nın Merzifon ilçesindeki kadın girişimciler üzerinde anket çalışması yapılarak SPSS 16 programı yardımıyla değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Girişimcilik, Kadın Girişimciliği, Merzifon.

* Öğr. Gör. Amasya Üniversitesi, Merzifon Meslek Yüksekokulu, akin.ay@amasya.edu.tr

** Arş. Gör. Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi, esradudu@gumushane.edu.tr

Women Entrepreneurs' Sectoral Attachment Efforts: Merzifon Example

Abstract

Women, who make up half of our society, made a great leap forward in entrepreneurship since the 1980s, especially in recent years. Entrepreneurship is an important tool for women to acquire their own profits, gain economic independence, and utilize all their talents and skills. Culture guides people at every stage and each culture produces its own distinctive values, behavioral patterns, symbols, and a different working human model. It is assumed that because of or in spite of culture influences women entrepreneurs can overcome the challenges of being a woman. The female perspective that the role of women is not natural, argue that it is a socially shaped role and can change. For all these reasons, there is a need for government to encourage and develop female entrepreneurs. The fact that certain policies are effective and beneficial increases the need for research that reveals all aspects of women's entrepreneurship. In this study, the relationship between cultural dimensions of female entrepreneurs and their beliefs that they can overcome the difficulties resulting from being a woman has been researched and in this context a questionnaire study was conducted on female entrepreneurs in the Merzifon district of Amasya and evaluated with the help of the SPSS 16 program.

Keywords: Entrepreneurship, Women Entrepreneurship, Merzifon.

Giriş

Türkiye’de kadınların ekonomik hayatta varlık gösterebilmesinin önünde birçok sosyal ve kültürel engeller bulunmaktadır. Bu engeller, Türk toplumunda süregelen ataerkil kimliğin kadınlar üzerinde baskılayıcı ve onu ikincil konuma hapseden toplumsal cinsiyet rollerinden ileri gelmektedir. Bu toplumsal cinsiyet rolleri kadını ev içinde konumlandırarak sosyal ve ekonomik hayatta var olmalarının önünde ciddi kısıtlamalar koymaktadır. Gelecekte varolabilmenin temel şartlarından birisini de toplumun diğer yarısını oluşturan kadınların daülke ekonomisine dahil olabilmelerini sağlamak oluşturmaktadır. Ancak dünya toplumlarıkadını yüzyıllardır sosyal ve ekonomik yaşamın dışında tutan geleneksel bir anlayışa sahip olmuşlardır. Günümüzde de bu anlayışın etkileri sürmektedir. Her alanda olduğu gibi kadınlar girişimcilik sürecinde de çeşitli engellemelerle karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle potansiyel kadın girişimcilerin de ekonomik yapıda yer almaları sağlanarak, girişimcilik sürecinde karşılaşılabilecekleri sorunları aşmada destek olunması gerekmektedir.

Bununla birlikte, günümüzde sosyal, teknolojik ve endüstriyel değişimler daha çok kadının iş yaşamında yer almasına ön ayak olmuştur. Gerek bilgi teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde bilgiye ulaşmanın kolaylaşması gerekse eğitim alan kadın sayısındaki artışlar, kadınların çalışma yaşamının her alanında daha sık görülmesi sonucunu doğurmuştur. Bu anlamda girişimcilik, kadınlar için en cazip kariyer alanlarından birisini oluşturmaya başlamıştır. Her ne kadar bazı araştırmacılara göre kadın girişimciliği ve erkek girişimciliği arasında, doğası ve sorunları bağlamında suni bir ayırım yapıldığı iddiası mevcutsa da, kadınların hem tüm dünya ülkelerindeki hem de ülkemizdeki düşük statülerini geliştirmek ve kadın girişimciliğini özendirmek adına bu konunun ayrı bir biçimde incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için özellikle yerel ekonomilerde kadın girişimcilerin rolü büyüktür.

Bu çalışmada sosyal sermaye olarak kadın girişimcilerin niteliklerini ve yeterliliklerini belirleyebilmek amacıyla kadın girişimciliği kavramı tanımlandıktan sonra, kadının Türk toplumundaki girişimcilik faaliyetlerinde nasıl bir konumda olduğu incelenmiştir. Çalışma kapsamında ayrıca kadın girişimcilerin karşılaştıkları sorunları açığa çıkartmak amacıyla Merzifon ilçesi örnekleminde kadınların girişimcilik faaliyetlerine ilişkin anket çalışması yapılmış ve sonuç bölümünde ülkemizdeki kadın girişimciliğinin gelişimini sağlayacak bazı önerilere yer verilmiş ve bir girişimci olarak kadın perspektifinden kadın girişimciliğinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Literatürler de nedenler birçok yazarlara göre farklılar ve çeşitlilik göstermektedir. Kadın girişimciliğinin, son on yılda ekonomik büyümenin önemli bir unsuru olarak kabul edildiği

fikrini temel almaktadır. Kadın girişimcileri, kendilerine ve başkalarına, topluma, örgütlenme ve ticaret sorunlarına farklı çözümler sunarak ve girişimci fırsatlardan yararlanarak yeni iş yaratmaktadır. Bununla birlikte, liberal girişimci profiline bakıldığında kadınların halen tüm girişimcilerin azınlığını temsil ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla, kadınların girişimci olma ihtimaline ve başarılı girişimcilik yeteneklerine karşı ayrımcılık yapan bir piyasa başarısızlığının mevcut olduğu gözlenmektedir (OECD, 2000).

Girişimcilik konusundaki kadın konusunun genel olarak toplumda ve sosyal bilimlerde ihmal edilmesi olarak gösterilebilir (Brush ve Hisrich, 1999, s. 89; Heemskerk, 2003, s. 65). Kadınların girişimciliğe katılım oranının erkeklerinkinden daha düşük olmasının yanı sıra genellikle farklı endüstrilerdeki şirketler, erkeklerin iş görmeye daha eğilimli olduklarını düşündüklerinden kadınları daha az teşvik etmektedirler (Reynolds ve White, 1997, s. 46). Kadınlar tarafından seçilen endüstriler (öncelikli olarak perakende, eğitim ve diğer hizmet endüstrileri) çoğu zaman ya da yakın geçmişte, ekonomik kalkınma ve büyüme için yüksek teknoloji ve üretimden daha az önemli olarak algılanmaktadır. Ayrıca, ana akım araştırma, politika ve programlar "erkekler akışı" eğilimindedir ve kadın girişimcilerin spesifik ihtiyaçlarını genellikle göz önünde bulundurmazlar. Sonuç olarak, girişimcilik açısından erkeklerle kadınlar arasında eşit fırsat eşitliği hala gerçekleşmiş değildir.

Bu nedenle kadınların bir "girişimci" olarak topluma ve kendi yaşantısına nasıl fayda sağlayacağı hususunun aydınlatılması gerekmektedir. Girişimcilik, fırsatların önemine dikkat çeken bir düşünce biçimi ve planlı bir davranış türüdür (Krueger, Reily ve Carsrud, 2000, s. 411). Bir fırsatı yakalama ve değerlendirme için kaynakların bir araya getirilmesi ile oluşan bir değer yaratma sürecidir (Morris ve Davis, 1994, s. 65). Daha önce rutin, sıradan iş süreçlerinde yapılmayan farklı bir şeyler yapmaktır (Kuratko ve Hodgetts, 1995, s. 6). Girişimci kadın tanımını da, şu sınırlandırmalar içerisinde yapmak mümkündür (Ecevit, 1993, s. 20): Ev dışı bir mekânda, kendi adına kurduğu bir veya birkaç işyeri olan; bu işyerinde tek başına veya istihdam ettiği diğer kişilerle çalışan ve/veya işin sahibi olması sıfatıyla ortaklık kuran; herhangi bir mal veya servisin üretilmesiyle ilgili faaliyetleri yürüten, bu mal veya servisin dağıtım, pazarlama ve satışını yapan/yaptıran; işi ile ilgili olarak ilişkiye girmesi gereken kişi, örgüt, kurum ve kuruluşlarla kendi adına ilişki kuran; iş sürecinin örgütlenmesi, mal ve hizmet üretiminin planlanması, işyerinin işletilmesi, kapatılması veya işin geliştirilmesi konusunda kendisi karar veren, işinden elde ettiği kazancın yatırım ve kullanım alanları üzerinde söz sahibi olan kadındır.

Çeşitli araştırmalar bir yandan kadınları ekonomik büyüme ve gelişmenin önemli bir "kullanılmayan kaynağı" olarak onlara işaret ederken bir yandan da gelişmekte olan ülkelerdeki

ekonomik refah için kadın girişimciler büyümenin yeni motorları ve yükselen yıldızları olarak işaret edilmektedir (Minniti, 2005, s. 67). Bununla birlikte bir çok çalışma da kadın girişimcilerin erkeklere göre birçok sınırlamalarla karşılaştığını göstermektedir. Bu doğrultuda bir çalışma gerçekleştiren Ronstandt'a göre, kadınlar, ev içi iş yükünü de (temizlik, çocuk bakımı, yemek vb.) üstlendikleri için işlerini kurduktan sonra erkeklere göre o iş için haftada daha az vakit ayırdıklarını tespit etmiştir. Yanı sıra bu Ronstandt, çalışmasında çevresel engeller nedeniyle kadınların, daha küçük ve rutin iş alanlarında faaliyet gösterdiğini bulgulamıştır (Çelebi, 1997, s. 21). Buna benzer birçok araştırma kadın girişimcilerle ilgili çalışmaların, hala eksiklikler olmasına rağmen son yıllarda giderek arttığı söylenebilir. Kadınların özellikle ekonomiye olan katkılarının artması ve kurdukları işletme sayısının giderek çoğalması konuya duyulan ilgiyi de artırmıştır (Sexton, 1989, s. 183). T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü tarafından 1995 yılında yapılan çalışma sonuçlarına göre, 1994'te kadınların sahip olduğu mikro ve küçük ölçekli işletmelerin oranı yaklaşık yüzde 28 civarındadır. Rapora göre, kadınların mikro ve küçük ölçekli işletmelere olan katkıları giderek artmaktadır. Bu artıştaki en büyük sebebin, kötüleşen ekonomik şartlar olduğu ve bu nedenle kadınların artan sayılarda çalışma yaşamına yöneldikleri belirtilmektedir (KSSGM, 2000, s. 28-30).

Ancak bir girişimci olarak faaliyet göstermek isteyen kadınların, kendilerine ilişkin toplumsal cinsiyet rolleri kalıbı dışına çıkamadıkları görülmektedir. Buna göre, kadınlar kendi toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak ekonomik hayatta ağırlıklı olarak giyim-satış, terzi, kuaför, güzellik salonu gibi sektörlerde varlık göstermektedirler. Yapılan araştırmalara göre, kadın girişimcilerin faaliyet göstereceği sektörlerin sınırlı olmasının ve kendilerini belirli faaliyet alanlarına hapsedmelerinin önünde çeşitli faktörler bulunmaktadır. Çelebi'nin yaptığı bir araştırmaya göre, Türkiye'de kadın girişimcilerin iş kurma aşamasında "acemilik, yalnızlık, işi organize edememesi, toplumun iş kadınına alışkın olmaması, işyeri arama/kiralama, resmi kurumlarla ilişkiler"; iş kurulduktan sonra "acemilik, tecrübesizlik, müşteriyle ilişkiyi bilmeme, işi yürütmede bilgisizlik, parasızlık, yalnızlık, kadın olma, kendini kabul ettirme, personel temini" gibi sorunlarla karşılaştıklarını ortaya koymuştur (1997, s. 39-40).

On beş yaşından büyük her 100 kadından 23'ü okuma yazma bilmemekte ve okullaşma oranına açısından erkeklerin gerisinde kalmaktadır. Yükseköğretimde kadınların okullaşma oranı yüzde 16'dır. Oysa kadınların eğitim seviyesiyle birlikte, işgücüne katılımları da artmaktadır; örneğin, yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 70'tir (<http://www.insankaynaklari.com>). Bununla birlikte kadınlar eğitim görmelerine rağmen, evlilikle birlikte iş yaşamını ikinci plana almakta, aldığı eğitimi etkin bir şekilde kullanma çabasına girmemektedir.

Çeşitli araştırmalar sonucunda tespit edilen bu engeller, ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli bir etken olacak kadınları, iş yaşamına kazandırmak için nereden başlanacağı konusunda farkındalık yaratmalıdır. İş gücüne katılan kadının toplumdaki konumunu güçlendirerek toplumların gelişmişlik düzeyini etkileyeceği ve gelir dağılımındaki adaletsizliği de önlemeye yardımcı olacağı göz önünde bulundurularak, toplumda var olan eril kalıpların kadını iş yaşamında uzaklaştırmaktan başka bir işlevinin olmadığı göz önüne bulundurulmalıdır. Bu anlamda potansiyel kadın girişimcilerin ya da iş hayatına girmiş bulunan kadın girişimcilerin yönlendirilmesi, desteklenmesi ve güçlendirilmesi hususunda resmi kurumlara ve sivil toplum kuruluşlarının sorumlu davranması gerekmektedir.

Araştırmanın Amacı

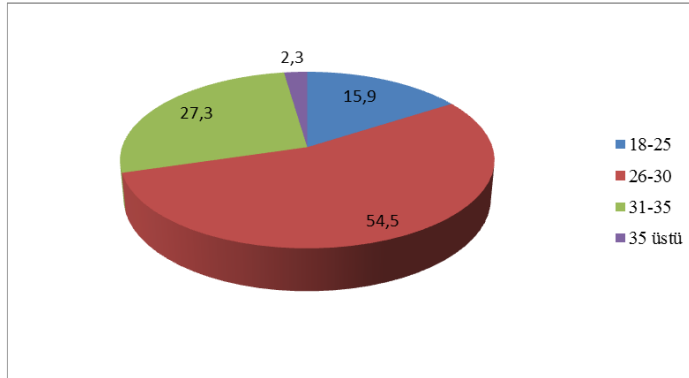
Araştırmanın temel amacı, ekonomik hayatta önemli işlemlere sahip olacağı düşünülen girişimci kadınların genel profillerini tespit etmek, girişimcilik faaliyetlerini engelleyen faktörlerin neler olduğunu ortaya koymak ve örgütsel ve çevresel fırsatları değerlendirme düzeylerini belirleyip gelecek yönelimli kadın girişimciliği konusunda açılımlarda bulunmaktır

Araştırmanın Yöntemi

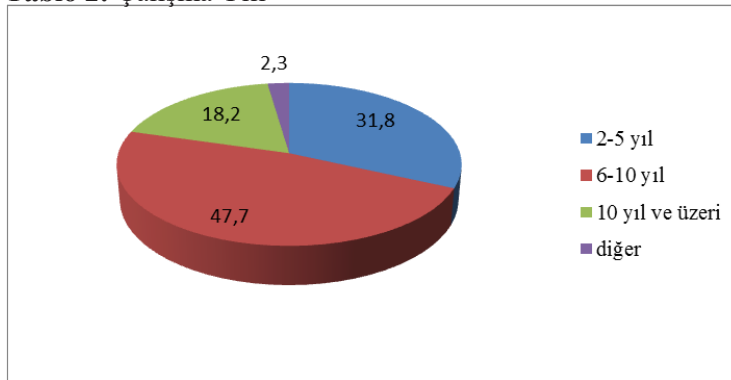
Çalışmada, Amasya'nın Merzifon ilçesinde çeşitli sektörlerde faaliyette bulunan girişimcilerin genel durumlarının belirlenmesi amacıyla çalışanların temel özelliklerinin analizleri ve karşılaştıkları sorunların, bu sorunların aşılmasında etkili faktörlerin incelenmesi amacıyla elde edilen bulguların istatistiksel analizi sonucu ulaşılan bulguların değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Araştırmanın yöntemi sırasıyla; literatür taramasının yapılması, araştırma için kaynak olan kadın girişimcilerin belirlenmesi, araştırmanın amacının belirlenmesi, anket sorularının hazırlanması ve pilot çalışma yapılması, anket formlarının yeniden düzenlenmesi, araştırma kapsamında belirlenen girişimcilere gönderilmesi, cevaplanan anketlerin kodlanması, verilerin analiz edilmesi ve sonuçların yorumlanması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yüz yüze anket yöntemi uygulanarak Merzifon'da bulunan kadın girişimcilere çeşitli sorular yöneltilmiştir. Elde edilen verilerin SPSS.16 sistemi ile analiz edilmiştir. Araştırmada; geçerlilik ve güvenilirliği tam anlamı ile sağlamak için literatür taraması yapılarak anket soruları ile desteklenmiştir.

Bulgular ve Yorum

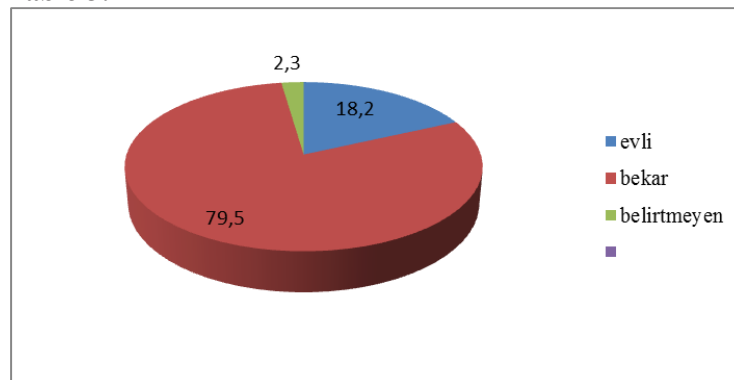
Kadın girişimlerle uygulanan anket sorularındaki; yaş, çalışma yılı, medeni durum, eğitim durumu, ev işlerinde destek alınan kimseler, girişimci olma nedeni, kadın girişimci olmanın çalışanlar üzerinde etkisi, iş yeri açtıktan sonraki özgüven durumuna ilişkin ulaşılan bulgular grafiklerle düzenlenerek ilgili başlıklar altında sunulmuştur.

Tablo 1: Yaş

Ankete katılanların 54,5'luk bir oranla en yüksek yaş aralığının 26-30 aralığında olduğunu görmekteyiz. Ulaşılan bulgu, genç girişimcilerin çok olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Yaş ortalamasının genç olması girişimciliğin dinamik bir döngü içerisinde gerçekleştiğini ortaya çıkarmaktadır.

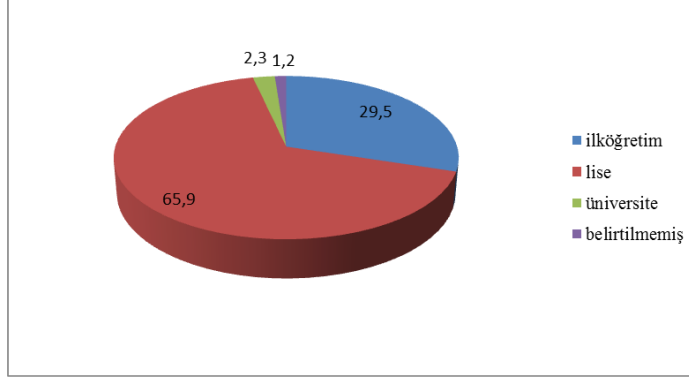
Tablo 2: Çalışma Yılı

Ankete katılanların yüzde 47,7'sinin 6-10 yıl aralığında çalıştığını görmekteyiz. Bu bulgu ise girişimcilerin işyerlerini uzun süre çalıştırabildikleri ve çalışmalarında istikrarlı olduğu ve doğru iş seçebildiklerinin göstergesi şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3: Medeni Durum

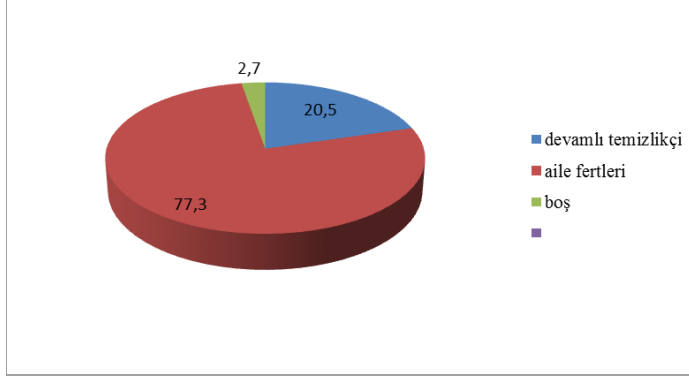
Ankete katılanların yüzde 79,5'i bekâr olduğunu söylemiştir. Genç girişimciler öncelikli olarak işyerlerini açmayı, daha sonra evliliği düşünmektedir. Bunun nedeninin ise aile kurmak için ekonomik bir özgürlüklerinin olmasını istemeleri şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 4: Eğitim Durumu

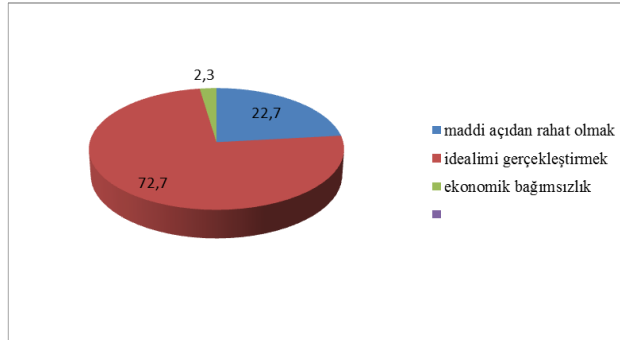

Anket katılanların yüzde 65,9'u lise mezunu olduğunu söylemiştir. Girişimci kadınların büyük çoğunluğunun lise mezunu olduğu görülmektedir. Ulaşılan bulgu, liseden hemen sonra iş yaşamına atılmak istedikleri şeklinde yorumlanabilir. Kadın girişimcilerin büyük bir çoğunluğu, başarıları ve eğitimi doğru orantılı olduğu inancından hareketle eğitimlerine önem vermektedir. Eğitim seviyesi düşük olan kadınlar da bu durumu bir eksiklik olarak gördüklerini belirtmektedirler.

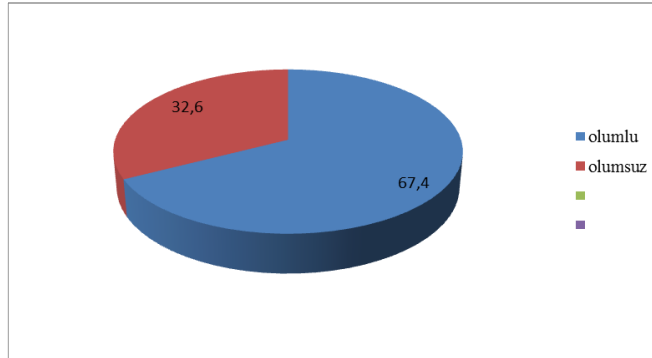
Tablo 5: Ev işlerinde destek alınan kimseler

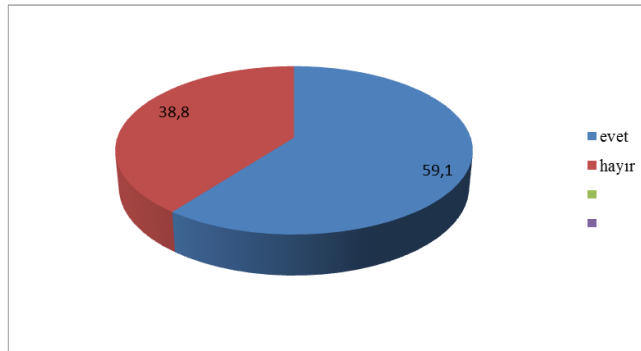
Anket cevap verenlerin büyük bir çoğunluğu ev işlerinde ailesinden yardım aldıklarını söylemişlerdir. Bunun da genç girişimci kadınların stresli çalışma hayatında yeterince yoruldukları için evdeki işlerinde ailelerinin desteğini alarak ev sorumluluklarını azaltmaktadırlar. Kadın girişimcilerin ev işlerinde yardım almaları onların iş yaşamına kendilerini daha iyi adapte edebilmelerini kolaylaştırdığı söylenebilir.

Tablo 6: Girişimci olma nedeni

Genç girişimci kadınların girişimci olma nedenlerinin başında ideallerini gerçekleştirmek olduğu gelmektedir. Kadın girişimcilerin iş yerleri açarken ilk önce ideallerini gerçekleştirmeyi, daha sonra ise maddi açıdan rahat olmayı istedikleri söylenebilir.

Tablo 7: Kadın Girişimci olmanın çalışanlar üzerinde etkisi

Kadın olmalarının çalışanlar üzerinde nasıl bir etkiye neden olduğuna ilişkin olarak kadın girişimciler, olumu bir etkiye sebep olduğunu ve çalışanların motivasyonun arttığını belirtmişlerdir.

Tablo 8: İş yeri açtıktan sonraki özgüven durumu

Ankete katılanların büyük çoğunluğunda iş yeri açtıktan sonra kendilerine olan güvenin arttığını belirtmişlerdir. Bunun sonucu olarak genç girişimci kadınların çalışma motivasyonlarının da arttığı söylenebilir

Sonuç

Türkiye'de son yıllarda kadınlar büyük bir atılım içerisinde. Kadınlar sektöre tutunabilmek için girişimcilik çalışmalarına girmektedir. Kadınlar, maddi açıdan rahat olmak, ideallerini gerçekleştirmek ve ekonomik bağımsızlık az ücretle çalışmak yerine esnek çalışma saatlerine sahip olabilme gibi nedenlerin etkisiyle büyük ölçüde kişisel ve ailevi tasarruflarını da kullanarak veya banka kredisiyle kendi işlerini kurmayı tercih etmektedirler. Girişimci kadınların yaş oranları düşmekte ve devlet desteği ile genç yaşlarda işyeri sahibi olabilmektedirler. Araştırma sonucunda kadınların büyük çoğunluğunun bekar olduğu saptanmıştır. Bunun sonuca dayanarak ataeril erkek yapısının gittikçe kırılmaya başladığını söyleyebiliriz. Kadınlar işyeri açmanın idealleri olduğunu ve maddi açıdan rahat olmak isteklerini belirtmişlerdir. İdeallerini gerçekleştiren kadınlar kendilerine güvenmektedir. Kadın çalışanların çalışması diğer kadınlara da örnek teşkil etmekte ve onların motivasyonunu artırmaktadır. Kadın çalışanlara işyeri açtıktan sonra en fazla yardım edenlerin en büyük çoğunluğunu ailesi oluşturmaktadır. Ailelerin yardım etmesi çalışan kadının motivasyonunu artırmaktadır. Potansiyel kadın girişimcilerin ya da iş hayatına girmiş bulunan kadın girişimcilerin yönlendirilmesi, desteklenmesi ve güçlendirilmesi hususunda resmi kurumlara ve sivil toplum kuruluşlarının sorumlu davranması gerekmektedir. Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin; girişimcilik faaliyetinde bulunmaları sonucu kişisel imaj ve kendilerine olan güvenlerinin olumlu yönde geliştiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kadın girişimcilerin sivil toplum örgütleri ile ilişkilerinin sosyal ve iş hayatına olumlu katkılar getirdiklerini düşündüklerini dile getirmişlerdir. Ataeril yapının getirdiği baskının azalmasıyla, kadın girişimcilerimiz daha rahat çalışma koşullarına sahip olacaktır. Kadın girişimciler iş hayatında; çalışma yaşamının kalitesine önem veren, kalite üzerine odaklanan, yaratıcılığı, esnekliği, işletme yönetiminde insanî yaklaşımları öne çıkaran, işletmelerini yönetirken sosyal ve kültürel amaçlara finansal amaçlar kadar önem veren bir yaklaşım bütününe sahiptirler. Kadın girişimcilerin sermaye teminine, kredi olanaklarına, yönetsel ve teknik anlamda eğitimlerine, kişisel gelişimlerini sağlayacak sosyal ve kültürel faaliyetlerin gelişimine, bürokratik engellerin baskısının azaltılmasına vb. konularda gelişimlerini kısıtlayan faktörleri azaltıcı yönde verilecek desteklerle, toplumlarda kadın girişimcilik olgusunun başarı ile hak ettiği yerlere gelmesi sağlanabilecektir. Böylece daha üretken ve verimli bir çalışma disiplini içerine girebileceklerdir, bu konudaki çalışmaların yapılması gerekmektedir (<http://www.amesia.com.tr>). Kadın girişimcilere her zaman kendini iyi hissetmeleri için teşvik verilmeli ve onlara girişimcilik için güven duygusunun aşılması gerekmektedir.

Kaynakça

Brush, C.,&Hisrich, R. D. 1999. Women-ownedbusinesses: Why do theymatter? In Z. J. Acs (Ed.), Are Small FirmsImportant? Their Role andImpact: 111-127. Boston, MA: KluwerAcademic Publisher.

Çelebi, N.; (1997), Turizm Sektöründeki Küçük İşyeri Örgütlerinde Kadın Girişimciler, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Ve Sorunları Genel Müdürlüğü.

Heemskerck, M. (2003). Self-employmentandpovertyalleviation: Women'swork in artisanalgoldmines. Human Organization, 62(1): 62-72.

Krueger, N.,Relly, Michael D. C., Alan L.; (2000) "Girişimsel Çabalara İlişkin Modeller, İş Dünyası Girişim Dergisi, 15, 5-6.

Kuratko, Donald ve Hodgetts, Richard M; (1995), Entrepreneurship, Third Edition, TheDrydenPress.

Minniti, M.,Arenius, (2005) Global EntrepreneurshipMonitor Special Topic Report: WomenandEntrepreneurship, Center forWomen'sLeadership at BabsonCollege, Babson Park, MA.

Morris, M. H. ve Davis, D. L.; (1994) "Kurumsal Girişimciliğin Teşviki: Kolektivizm Karşısında Bireyciliğin Önemi Çapraz Kültürel Karşılaştırmalar", Uluslararası Ticaret Araştırmaları DergisiUluslararası Ticaret Araştırmaları Dergisi, 25 (1), 65-70.

OECD, (2000)WomenEntrepreneurs in SMEs: RealisingtheBenifits of Globalisationandthe Knowledge-BasedEconomy. Paris: OECD.

Reynolds, P. D.,& White, S. B. 1997. TheEntrepreneurialProcess: EconomicGrowth, Men, Women, andMinorities. Westport, Connecticut: QuorumBooks.

Sexton, D. L.; (1989), "Research On Women-OwnedBusinesses: CurrentStatusAndFutureDirections", Women-OwnedBusinesses, PraegerPublishers.

<https://www.insankaynaklari.com>, Türkiye'de Girişimci Kadının Konumu, Meltem Kurtsan, [Erişim Tarihi: 04.03.2017].

<http://www.amesia.com.tr>Amesia Çalışan Arı Kadınlar[Erişim Tarihi: 04.03.2017].

Sicill-i Ahval Belgelerine Göre Osmanlı Devleti’nde Muallime Hanımlar

Received / Geliş : 05/06/2017
Accepteded /Kabul: 23/10/2017

Şahadet YAZAR*
Tuğba TARAKÇI**

Öz

Bugün ülkemizde istihdam edilen kadın memurların sayısı dünya ortalamasının çok üzerindedir. Bunun sebebi Tanzimat’ın ilanıyla birlikte hızlanan Türk modernleşmesinin en önemli adımlarından biri olan kız öğretmen okulunun açılmasıdır. Günümüzde öğretmen yetiştiren kurumların başlangıcı da olan Dârümuallimîn’den otuzdan fazla kadın öğretmen mezun olmuştur. Böylece Türkiye’de dünyadaki aksine hastanelerde, postahanelerde, adliyede ve çeşitli devlet kurumlarında kadınlar görev alabilmiştir. Avrupa’da kadınlar çalışma hayatına işçi olarak başlarken Türkiye’de ise kadınlar çalışmaya ilk kez bürokrasi alanında başlamıştır. Bu bildiriye kız öğretmen okulu olan Darümuallimat’tan mezun olan “muallime hanımlar” ele alınacaktır. Bildirimiz, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi Kataloğunda bulunan belgelere dayalı olarak hazırlanacaktır. Son dönem Osmanlı bürokrasisinin en önemli biyografik kaynaklarından olan Sicill-i Ahval Defterleri’nde devlet memurlarının kökenleri ve kariyeri hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Bildirimize konu olan “muallime hanım”ların sayısı otuz birdir. Sicil Dosyalarında memure kadınların, adı, baba isimleri ve baba meslekleri, doğum tarihi ve yerleri, öğrenim gördüğü okullar, bildiği diller, memuriyetleri sırasında ceza ve ödül alıp almadıkları ve mesleki kariyerleri hakkında oldukça tafsilatlı kayıtlar bulunmaktadır. Bildirimiz, bu ayrıntılı kayıtların değerlendirilmesinden ibarettir. Bildirimiz, Türk eğitim ve Türk kadın hareketi tarihine katkı sağlayacağı gibi, nesilleri günümüzde de devam eden kadın memurelerin aile şecerelerine de ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı bürokrasisi, Darümuallimat, Muallime hanım

* Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi, yazar.sahadet@gmail.com,

** Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi, tugba_trkc@hotmail.com,

According to Sicill-i Ahval Documents Mistresses in Ottoman State

Abstract

Today, the number of female civil servants employed in our country is well above the world average. For this reason, one of the most important steps of Turkish modernization accelerated with the announcement of the Tanzimat is to open the school for girls. More than thirty female teachers have graduated from Dârümuallimîn, which is the beginning of the institutions that teachers now require. For this reason, women were able to work in the workplace, the work place, the workplace, the work place and various state institutions. In Europe, women started to work. The first time bureaucracy has begun. In this declaration, the "maidladies" who graduated from Darümuallimat, a school of girl teachers, will be dealt with. The Notice will be prepared in accordance with the documents found in the Ministry of National Education in the Ottoman Archives of the Prime Ministry. The most important biographical sources of the late Ottoman bureaucracy, Sicil-i Ahval Notebooks, contain detailed information about the origins and career of civil servants. Report the number of "huntingladies" of 30. There are very detailed records of the women in the Registers who have received punishment and prizes for their names, dads and fathers' occupations, date of birth and place of residence, school they have studied, languages they know, Notifications are the evaluation of these detailed records. Their notifications will contribute to the history of Turkish education and Turkish women, and their families will shed light on their families as well

Keywords: OttomanBureaucracy, Darümuallimat, WomenTeachers,

Giriş

Osmanlı Devleti'nin *en uzun yüzyılı* olarak nitelenen XIX. yüzyılda yapılan reformlardan biri de memurlarla ilgili düzenlemelerdir. Devlet idaresinde kurumsallaşmanın arttığı, bürokrasinin uzmanlaştığı ve daha fazla merkezîyetçi bir görünüm kazandığı bu dönemde memur istihdamı konusunda bir takım köklü değişiklikler yapılmıştır. Osmanlı devlet teşkilatında görev alan memurlara ait resmi belgelerin kaydedildiği defterlerin tescili işlemine *Sicill-i Ahvâl*, meydana gelen defterlere de *Sicill-i Umumi* adı verilmiştir(Ateş, 2000, s.240).

Osmanlı Devleti hizmetinde çalışan memurların biyografilerinin kaydedildiği ve hizmetlerindeki değişiklikleri gösteren sicillerin tutulması Sultan II. Abdülhamid'in 6 Şubat 1879 tarihli bir iradesiyle kurulan *Sicill-i Ahvâl Komisyonu* ile olmuştur (Çetin, 1992, s.34).

Sicill-i Ahvâl Komisyonu, 1887'de tespit edilen bir tarifeye göre, ilmiye ve askeriye dışındaki mülkiye ve adliye memurlarının sicil kayıtları hülasalarını toplamıştır (Kütükoğlu, 1994, s.214).*Sicill-i Ahvâl Komisyonu* 1896'dağvedilerek *Memurîn-i Mülkiye Komisyonu* adıyla yeniden şekillendirilmiştir(Sarııldız,2004, s.8-9).Bu komisyonun amacı ise memurların atama, nakil, azil, seçim ve teftişleri ile ilgili iş ve işlemleri yerine getirmektir.

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanını müteakiben *Memurîn-i Mülkiye Komisyonu* kaldırılarak yerine *Sicill-i Ahvâl İdaresi* adıyla Dâhiliye Nezareti'ne bağlı ayrı bir daire kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam eden Dâhiliye Nezareti Memurîn ve Sicill-i Ahvâl İdaresi, tescil işlemlerini bu defterlere zeyl olacak şekilde ilave ederek Memurîn Muamelât Dosyaları halinde tanzim ederek saklamıştır. Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun 1879'da kurulmasından 1909 yılına kadar süren zaman dilimi içinde yaklaşık 92.000 memurun sicil kayıtları 201 defterde toplanmıştır(Ateş, 2000, s.240-241). Bu defterlerdeki mükerrer kayıtların Başbakanlık Osmanlı Arşivi personeli tarafından ayıklanmasıyla memur sayısı 51.698 olarak tespit edilmiştir(Sarııldız, 2009, s.135).

Tanzimat'ın ilanından sonra, Osmanlı bürokrasisinde temsil edilmeye başlanan gruplardan biri de kadınlardır. Bu makalede Osmanlı eğitim hayatında öğretmen olarak istihdam edilen muallime hanımlar ele alınacaktır.

Araştırmamıza konu olan muallime hanımların sayısı otuz birdir.Yunus Özger, çalışmasında memure hanımların sayısını otuz altı olarak vermiştir(Özger,2012, s.419-420). Bunlara ait sicil dosyalarının tamamı Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi katalogunda bulunmaktadır.

Memurların sicil dosyaları şu şekilde doldurulmaktaydı: Önce memurlara üç sütun ve beş satırdan oluşan matbu bir form verilmekteydi. Bu formda memurlara sorulmuş, cevap ve mülâhazat adlı üç sütunda 5 soru sorulmaktaydı. Buna göre memurlara sorulan sorular şu şekildedir(Balcı ve Yadi, 2013, s. 25-28):

- 1- Memurun kendisiyle babasının isim ve unvanı, babası memur ise rütbesi ve son memuriyetinin ne olduğu, memur değil ise ne iş yaptığı, nereli olduğu, hayatta olup olmadığı, etnik kökeni ve tabiiyetinin ne olduğu, ailesinin hangi sülaleye mensup olduğu.
- 2- Memurun doğum yeri ve tarihi.
- 3- Hangi okullarda öğrenim gördüğü, aldığı dersler, diplomasının (tasdiknâme, icazetnâme, şehadetnâme) olup olmadığı, bildiği yabancı diller ve basılmış kitap ve risalelerinin olup olmadığı.
- 4- Devlet hizmetine ne zaman ve kaç yaşında girdiği stajer olarak işe başlayıp başlamadığı, memuriyeti boyunca aldığı maaş ve harcırahı, bulunduğu memuriyetlerdeki işe başlama ve ayrılma tarihleri, aldığı rütbe ve nişanlar.
- 5- Devlet memurluğu süresince hakkında şikâyet olup olmadığı, görevini kötüye kullanıp kullanmadığı, yargılanıp yargılanmadığı, yargılanmışsa ceza alıp almadığı.

Bu şekilde sorulan soruların karşısında bulunan boşluklar memurlar tarafından el yazılarıyla doldurulur, sicil varakasını üzerine üç kuruşluk pul yapıştırılır ve formu dolduran memur tarafından mühürlenirdi.

Memurlar matbû' sicil varakasını kendi beyanlarına göre doldurduktan sonra verdikleri bilgilerin doğru olup olmadığı ilgili daire amirlerince onaylanır, ilgili belgelerin asılları ya da onaylanmış suretleri görülerek iade edilirdi. Böylece Sicill-i Ahvâl Komisyonu tarafından doğruluğu kanıtlanmış olan varakalar, sicil dosyaları defterlere geçirilirdi.

Muallime Hanımların Aile Durumları

Memurların sicil dosyalarında bulunan bilgiler, ailelerinin sosyo-ekonomik yapıları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Dosyalarını incelediğimiz otuz bir muallimeden 21'i İstanbul, diğerleri ise birer kişi ile Adapazarı, Edirne, Zonguldak, Kastamonu, Kavarna, Macaristan, Şumnu, Tırhala ve Trabzon doğumludur. Aşağıda da görüldüğü üzere bunların önemli bir kısmını İstanbul doğumlular oluşturmaktadır. Listedeki tek gayrimüslim olan Mari Haliçkadı ise Macaristan doğumludur. Bunların doğum tarihleri 1834 ile 1878 yılları arasında değişmektedir.

10'unun adı çift isimlidir. En çok kullanılan isim arasında Fatma beş kişiyle ilk sırada yer alırken, bunu ikişer kişiyle Adile, Ayşe, Hatice, Kevser ve Şerife isimleri takip etmiştir.

Memure Adı	Doğum Yeri	Doğum Tarihi
Adile Hanım	İstanbul	1863
Adile Havva Hanım	İstanbul	1873
Adviye Hanım	İstanbul	1878
Asiye Hanım	İstanbul	1875
Ayşe Hanım	Ereğli	1857
Ayşe Nazire Hanım	İstanbul	1862
Emine Bedriye Hanım	Şumnu	1875
Fatma Binnaz Hanım	İstanbul	1874
Fatma Hanım	Sohum	1844
Fatma Hanım	İstanbul	1870
Fatma Hanım	İstanbul	1873
Fitnat Hanım	İstanbul	1858
Hafize Fatma Hanım	İstanbul	1859
Hafize Hanım	İstanbul	1866
Hanife Hacer Hanım	Tırhala	1857
Hatice Kevser Hanım	İstanbul	1878
Hatice Münibe Hanım	İstanbul	1854
Hayriye Hanım	İstanbul	1873
Huriye Hanım	Kastamonu	1865
Kaniye Hanım	İstanbul	1875
Kevser Hanım	Kavarna	1875
Mari Haliçkadi	Macaristan	1845
Meliha Hanım	İstanbul	1874
Mesude Hanım	Edirne	1878
Muhye Hanım	İstanbul	1834
Nadire Hanım	Trabzon	1871
Nebiye Hanım	İstanbul	1860
Sadiye Hanım	İstanbul	1860
Şerife Münire Hanım	İstanbul	1851
Şerife Yakute Hanım	Adapazarı	1867
Zehra Hanım	İstanbul	1870

Tablo 1: Muallime Hanımların Doğum Yerleri ve Tarihleri

Muallime Hanımların Doğum Yeri ve Doğum Tarihi Bilgileri

Muallime hanımların 14'ünün babalarının ne iş yaptığı sicil dosyalarında belirtilmemiştir. Ayşe, Hafize Fatma ve Hatice Münibe hanımların babaları esnaftır. 11'inin babası ise devlet memurudur. Muhye Hanım'ın babası şeyh, Hanife Hacer'in babası Rıfâî Dergâhı postnişîni, sonradan Türkiye'ye göçtüğü anlaşılan Fatma Hanım'ın babası ise Çerkes emirlerinden Hasan Bey'dir. Baba mesleklerine bakıldığında Emine Bedriye, baba mesleğini devam ettirmiştir. Emine Bedriye'nin babası Şumnu Rüşdiye Mektebi'nde sülüs muallimiydi(BOA, DH. SAİD, No: 90/343).

Memure Adı	Baba Adı	Baba Mesleği
Adile Hanım	Hafız Ahmet Efendi	Müezzin
Adile Havva	Mustafa Efendi	-
Adviye Hanım	Ali Efendi	-
Asiye Hanım	Hüseyin Efendi	-
Ayşe Hanım	Ali Ağa	Bıçakçı
Ayşe Nazire Hanım	İbrahim Edhem Efendi	Belediye Kâtibi
Emine Bedriye Hanım	İsmail Hakkı Efendi	Öğretmen
Fatma Binnaz Hanım	Mehmet Efendi	Rüsûmât Memuru
Fatma Hanım	Hasan Bey	Çerkes Ümerası
Fatma Hanım	Esat Efendi	Pul Memuru
Fatma Hanım	İsmail Hakkı Efendi	7.Ordu Merkez Hastanesi Tımarcısı
Fitnat Hanım	Mehmet Hadi Efendi	Mümeyyiz
Hafize Fatma	Hüseyin Ağa	Berber
Hafize Hanım	İbrahim Efendi	-
Hanife Hacer	Ali Baba	Rıfâî Dergâhı Postnişîni
Hatice Kevser	Hasan İzzet Efendi	Beyoğlu Komiseri
Hatice Münibe	Hacı Salih Efendi	Basmacı
Hayriye Hanım	Osman Efendi	Gümrük Kâtibi
Huriye Hanım	Hacı Mehmet Ağa	-
Kaniye Hanım	Tahir Efendi	Zabtiye Nezareti Mektubçusu
Kevser Hanım	Mehmet Salih Efendi	-
Mari Haliçkadi	Rohen Padol Faber	-
Meliha Hanım	İbrahim Hilmi Efendi	-
Mesude Hanım	Şehsuvar Bey	Edirne Polis Komiseri
Muhye Hanım	Mustafa Ferdi Efendi	Şeyh
Nadire Hanım	İshak Efendi	-

Nebiye Hanım	Enver Bey	-
Sadiye Hanım	Hacı Ali Efendi	-
Şerife Münire	Hacı Mehmet Efendi	-
Şerife Yakute	Mehmet Ağa	-
Zehra Hanım	İsa Efendi	-

Tablo 2: Muallime Hanımların Baba Meslekleri

Muallime Hanımların Öğrenim Gördükleri Okullar

Sicil dosyalarında memure hanımların eğitimleri hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Memurelerin eğitim gördükleri okulları iki grupta ele almak mümkündür. Birincisi, sıbyan ya da ibtidai adı verilen günümüz ilkokul kısmına denk gelen okullar ile Rüşdiye adı verilen ve ortaokul benzeri okullardır.

İkinci grupta ise mezuniyet sonrası ilgili sahada istihdam sağlayan kadın öğretmen okulu (Dârümuallimât) gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde 1870-1924 yılları arasında faaliyet gösteren kız öğretmen okullarına verilen addır. Önce İstanbul Dârümuallimât'ı veya Darümuallimat-ı Âliye adlarıyla İstanbul'da, ardından II. Meşrutiyet döneminde taşradaki bazı vilayetlerde açılan bu okulların kuruluş gayesi, Osmanlı maarifini düzene koymayı hedefleyen 1869 tarihli Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi'nin 68. Maddesinde kız sıbyan ve rüşdiye mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmek olarak belirtilmiştir. Nizamnameye göre sıbyan ve rüşdiye şubelerinden meydana gelen Dârümuallimât'ın sıbyan şubesinin öğretim süresi iki, rüşdiye şubesinin üç yıl olacaktı, öğrenci sayısı ise elli olarak belirlenmişti. Bu öğrenciler mecburi hizmet karşılığında ayda 30- 50 kuruş arasında harçlık alacaklardı. Dârümuallimât 26 Nisan 1870 tarihinde, Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın İslâm'da kadınların öğretimine önem verildiğine ve şer'i tesettürün buna asla engel olmadığına işaret eden konuşmasıyla açıldı.

Memurelerin eğitim durumlarının birbirinden çok farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Büyük çoğunluğu mahallelerdeki sıbyan ya da ibtidai mekteplerde *mukaddemât-ı ulûm-ı diniye* denilen dini ilimleri tahsil ettikten sonra rüşdiyeye devam etmişlerdir.

Adile, Adviye, Kaniye, Mari Haliçkadı, Meliha hanımların hangi sıbyan okullarında okudukları dosyalarında belirtilmektedir. Fatma ve Muhye hanımlar ise sıbyan mekteplerine gitmekle hususi öğretmenlerden ders almışlardır.

Aksaray Taş Mektebi okuluna devam eden Hafize Fatma Hanım bir yandan da Topkapı Mektebinde Kuran-ı Kerim ve hıfz ederek hafize olmuştur.

Sıbyan Mekteplerinden sonra muallime hanımların ikinci okullarını Leylî ve Sanayi mektepleriyle rüşdiyeler oluşturur.

Otuz bir muallimenin 14'ü sıbyan mektebinden sonra bir üst okul olan rüşdiyeye devam etmişlerdir. Rüşdiyeye devam eden 14 kişinin, 11'i doğrudan Dârümuallimât'a girmişlerdir. 5 muallime, Dârümuallimât'a eğitim almadan öğretmen olmuşlardır.

Memurun Adı	İlköğretim	Ortaöğretim	Üniversitesi
Adile Havva Hanım	Karabaş İbtidaî Mektebi		Dârümuallimât
Adile Hanım		Sultanahmet İnas Rüşdiyesi	Dârümuallimât
Adviye Hanım		Leylî Kız Sanayi Mektebi	Dârümuallimât
Asiye Hanım	Beylerbeyi İbtidaî	Leylî İnas Sanayi Mektebi	Dârümuallimât
Ayşe Hanım	Ereğli Sıbyan Mektebi		Dârümuallimât
Ayşe Nazire Hanım	Zeyrek Sıbyan Mektebi	Şehzade İnas Rüşdiyesi	Dârümuallimât
Emine Bedriye Hanım	Sülüklü Sıbyan Mektebi	Leylî Kız Sanayi Mektebi	Dârümuallimât
Fatma Binnaz Hanım	Üsküdar Sıbyan Mektebi	Üsküdar İnas Rüşdiyesi	Dârümuallimât
Fatma Hanım			
Fatma Hanım	Kemeraltı İbtidaisi	Sultanahmet Han İnas Rüşdiyesi	Dârümuallimât
Fatma Hanım	Sıbyan Mektebi		Dârümuallimât
Fitnat Hanım	Sultanahmet Sıbyan Mektebi		Dârümuallimât
Hafize Fatma	Aksaray Taş Mektebi / Topkapı Mektebi		Dârümuallimât
Hafize Hanım	Sıbyan Mektebi	Rüşdiye Mektebi	Dârümuallimât
Hanife Hacer		Aksaray Taş Mektebi	Dârümuallimât
Hatice Kevser	Dersaadet Sıbyan Mektebi		Dârümuallimât
Hatice Münibe	Sıbyan Mektebi		Dârümuallimât
Hayriye Hanım	Vezneciler Mektebi İbtidaîsi		Dârümuallimât
Huriye Hanım	Kastamonu İnas İbtidaîsi	Rüşdiye	
Kaniye Hanım		Atpazarı İnas Rüşdiyesi	Dârümuallimât
Kevser Hanım	Mirgun Sıbyan Mektebi	İnas Rüşdiyesi	Dârümuallimât
Mari Haliçkadi		Madam Elter İnas	

		Mektebi	
Meliha Hanım		Atpazarı İnas Rüşdiyesi	Dârümuallimât
Mesude Hanım	Edirne İnas İbtidai Mektebi	Edirne İnas Mektebi Rüşdiyesi	
Muhye Hanım			Dârümuallimât
Nadire Hanım	Kasımpaşa İnas Sıbyan Mektebi	Atpazarı Mekteb-i Rüşdiyesi	Dârümuallimât
Nebiye Hanım	Sultanahmet İnas İbtidai'si	Rüşdiye Mektebi	Dârümuallimât
Sadiye Hanım	Akşemsettin Mekteb-i İbtidası		Dârümuallimât
Şerife Münire	Hafız Paşa Sıbyan Mektebi		Dârümuallimât
Şerife Yakute			Dârümuallimât
Zehra Hanım	İbtidai Mektebi	Rüşdiye	Dârümuallimât

Tablo 3: Muallime Hanımların Öğrenim Gördüğü Okullar

Muallime Hanımların Bildiği Diller

Sıbyan, Rüşdiye ve Dârümuallimât'tan mezun olan muallime hanımların Türkçe dışında çok az bir kısmı yabancı dil bilmektedir. Bunlar arasında Çerkes göçmeni olan Fatma Hanım, Çerkes ve Abazayı;

Hafize Fatma Arapça ve Farsça, Hanife Hacer Arapça, Muhye ve Hanife Hacer Hanım Rumca bilmektedir. Hanife Hacer Hanım'ın Rumca bilmesi Tırhalalı olmasından kaynaklanıyor.

	Arapça	Farsça	Fransızca	Rumca	Çerkes-Abaza
Fatma	-	-	-	-	X
Hafize Fatma	X	X	-	-	-
Hanife Hacer	X	-	-	X	-
Mari Haliçkadı	-	-	X	-	-
Muhye	-	-	X	-	-

Tablo 4: Muallime Hanımların Bildiği Diller

Muallime Hanımların Devlet Hizmetine Girişleri

Muallime hanımların devlet hizmetlerine girişleri 1873-1897 yılları arasında değişmektedir. Otuz bir muallimedenden 5'i Hafize Fatma, Hatice Münibe, Muhye, Nebiye ve

Şerife Münire hanımlar mesleklerine Sultan Abdülaziz devrinde (1861-1875), geriye kalan 26'sı ise Sultan II. Abdülhamit devrinde (1876-1909) girmişlerdir. Bir başka deyişle Türkiye'de muallime hanımlar sınıfının ortaya çıkışı Sultan II. Abdülhamit devrinde gerçekleşmiştir.

Sicil dosyalarına göre ise Sultan Abdülhamit devrinde ilk memuriyete başlayan 1873'te Vefa İnasRüşdiyesi'ne atanan Hafize Fatma ile yine aynı yılda SultanahmetRüşdiyesi'ne ikinci öğretmen olarak atanan 22 yaşında Şerife Münire hanımdır.

Kronolojik olarak işe giriş tarihleri en son olan iki kişi bulunmaktadır. Bunlar 1897'de 21 yaşında iken Kandilli İnasRüşdiyesi'ne atanan Hatice Kevser Hanım ile 22 yaşında Denizli İnas Mektebine başöğretmen olarak atanan Asiye Hanım'dır.

Otuz bir muallime hanımın işe giriş yaşları 13 ile 48 yaş arasında değişmektedir. 1887'de Bursa İnasRüşdiyesi'ne atanan Kaniye Hanım 12 yaşındaydı. Kaniye Hanım, tespit edilebildiğine göre en erken yaşta öğretmen olan kişidir. Yaş itibarıyla mesleğe en geç başlayan ise 48 yaşında Üsküdar İnas Mektebi nakış muallimliğine atanan Fatma Hanım'dır.

Otuz bir muallime hanımın yirmi biri İstanbul'da bulunan okullarda mesleklerine başlamışlardır. Bunların içinde Adile Havva Hanım doğrudan mezun olduğu Dârümuallimat'ta işe girmiştir. Diğer 10 kişi ise Denizli, Halep, Çanakkale, Yanya, Kastamonu, Bursa, Beyrut gibi imparatorluğun değişik coğrafyalarında işe başlamışlardır.

Muallime hanımlar içinde tek gayrimüslim olan Mari Haliçkadi mesleğine piyano öğretmeni olarak başlamıştır. Diğerleri muallime-i evvel ve sani, nakış, rika ve hüsn-ü hat öğretmeni olarak başlamıştır. 14 Eylül 1887'de Yanya İnas Mektebi'ne işe giren Hanife Hacer'in ilk görevi hademeliktir. 3 sene sonra aynı okulun ikinci öğretmenliğine atanmıştır.

Memurun Adı	Memuriyet Yaptığı Okul	Görevi	Memuriyete Başladığı Yaş
Adile Havva Hanım	Dârü'l-Malumat	Rik'a Muallimliği	1887 / 15
Adile	İbrahim İnas Mektebi Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel	1876 / 13
Adviye Hanım	Denizli İnas Rüşdiyesi Mektebi	Muallim-i Sani/ Nakış Muallimi	1896 / 18
Asiye Hanım	Denizli İnas Mektebi Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel	1897 / 22
Ayşe Hanım	Halep İnas Rüşdiyesi Mektebi	Muallim-i Sani	1892 / 35
Ayşe Nazire Hanım	Mirgun İnas Rüşdiyesi	Muallim-i Sani	1881 / 19
Emine Bedriye	Gelibolu İnas Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel	1888 / 13

Hanım			
Fatma Binnaz Hanım	Üsküdar Rüşdiyesi	Muallim-i Sani	1891 / 17
Fatma Hanım	Üsküdar İnas Mektebi	Nakış Muallim	1891/ 47
Fatma Hanım	Fındıklı İnas Rüşdiyesi	Muallim-i Sani	1884 / 11
Fatma Hanım	Mirgun İnas Mektebi Rüşdiyesi	Muallim	1884 / 14
Fitnat Hanım	Mirgun İnas Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel	1881 / 23
Hafize Fatma	Vefa İnas Mektebi Rüşdiyesi	Muallim	1873 / 14
Hafize Hanım	İnas Mektebi Rüşdiyesi	Muallim-i Sani	1880 / 14
Hanife Hacer	Yanya İnas Mektebi	Muallim	1887 / 30
Hatice Kevser			
Hatice Münibe	Üsküdar İnas Mektebi Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel	1874 / 20
Hayriye Hanım	Şehzade İnas Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel	1887 / 14
Huriye Hanım	Kastamonu Mektebi Rüşdiyesi	Nakış Muallimi	1882 / 17
Kaniye Hanım	Bursa İnas Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel	1887 / 12
Kevser Hanım	Beyrut İnas Mektebi Rüşdiyesi	Muallim	1893 / 18
Mari Haliçkadi	Üsküdar Kız Sanayi Mektebi	Piyano Muallimi	1890 / 45
Meliha Hanım	Atpazarı İnas Rüşdiyesi	Nakış Muallimi	1887 / 13
Mesude Hanım	Edirne İnas Mektebi Rüşdiyesi	Hat Muallimi	1895 / 17
Muhye Hanım	Aksaray İnas Rüşdiyesi	Nakış Muallimi	1875 / 41
Nadire Hanım	Nakkaş Paşa Mektebi Rüşdiyesi	Muallim-i Sani	1887 / 16
Nebiye Hanım	Şehzade İnas Rüşdiyesi	Muallim-i Evvel	1875 / 15
Sadiye Hanım	Eyüb İnas Rüşdiyesi	Muallim-i Sani	1879 / 19
Şerife Münire	Sultanahmet Mektebi Rüşdiyesi	Muallim-i Sani	1873 / 22
Şerife Yakute	Leyli Kız Sanayi Mektebi	Muallim	1889 / 22
Zehra Hanım	Bursa İnas Rüşdiyesi	Muallim-i Sani	1887 / 7

Tablo 5: Devlet Hizmetinde Muallime Hanımlar ve Devlet Hizmetine Girişleri

Verilen Nişan ve Madalyalar

Otuz bir muallime hanım içinde 4'ünün nişan ve madalyası bulunmaktadır. Adile Havva Hanımyazdığı bir hattandolayı;Mari Haliçkadı ABD'de yapılan Şikago sergisine Osmanlı Devleti adına katıldığı ve bir müzik kitabı yazdığı için hem II. Abdülhamit hem de Avusturya İmparatoru tarafından Sanayi Nefise Madalyasına layık görülmüştür.

Memurun Adı	Aldığı Madalya
Adile Havva	3.Rütbe Şefkat Nişanı
Fitnat	3.Rütbe Şefkat Nişanı
Mari Haliçkadı	Sanayi-i Nefise Madalyası
Şerife Yakute	İftihar Madalyası

Tablo 6: Nişan ve Madalyalar

Muallime Hanımların Eserleri

İncelediğimiz dosyalar içinde sadece Viyanalı Mari Haliçkadı'nın eseri bulunmaktadır. Üsküdar İnas Sanayi Mektebi piyano öğretmeni olan Haliçkadı'nın iki adet müzik kitabı vardır. Bunlardan dolayı Sanayi Nefise Madalyasına layık görülmüştür. Mari Haliçkadı dışında Adile Havva hanımın hat sanatı ile ilgili çalışmaları vardır.

Memure Hanımların Görevden Alınma Sebepleri

Otuz bir memurun yirmi dokuzunun sicil dosyalarında mesleklerini layıkıyla yaptıkları anlaşılmaktadır. Dosyalara göre mesleklerinden ayrılmak zorunda kalan iki kadın vardır. Bunların birincisi; 20 Aralık 1906'da günümüzde Ürdün sınırlarında bulunan Kerek İnasMektebi'ne atanan Hanife Hacer Hanım'dır. Kerek'te görevine başlayan Hanife Hacer Hanım halkın kız çocuklarını okula göndermek istememesi üzerine açığa çıkmıştır. Daha sonra İstanbul'da Küçük Mustafa Paşa'da bulunan Zeynel Abidin İnas Mektebi muallimliğine atanmışsa da mesleğinde yetersiz bulunduğu için işine son verilmiştir. Öğretmenlik mesleğinden atılan ikincisi ise Şerife Yakute Hanımdır. Şerife Yakute Hanım, 13 Kasım 1895'te atandığı Leyli Kız Sanayi Mektebi'nde on altı sene öğretmenlik yaptıktan sonra işe gitmediğinden dolayı meslekten çıkarılmıştır.

Memure Hanımların Kısa Biyografileri

Adile Havva Hanım

Odabaşızade Mustafa Efendi'nin kızıdır. 1873'de İstanbul'da doğmuştur. Tophane civarında Karabaş Mekteb-i ibtidasıyla Dârümuallimât'ta öğrenim görerek diploma almıştır. 25 Nisan 1887'de 15 yaşında iken 150 kuruş maaşla Dârümuallimâtmuallim muavinliğine tayin oldu. 13Aralık 1888 de 150 kuruş maaşla Rik'a Muallimliği dahi ilaveten uhdesine verildi.

Yaptığı bir levhadan dolayı 11 Temmuz 1887 tarihinde 3. rütbeden Şefkat Nişanı'na layık görülmüştür(BOA. DH. SAİD Dosya No: 88/333).

Adile Hanım

Sultanahmet Han Camii Sermüezzini Hafız Ahmet Efendi'nin kızıdır. 1863'de İstanbul'da doğmuştur. Sultanahmet İnas Mektebi Rüşdiyesi'nde ve Dârümuallimât'ta öğrenim görerek diploma almıştır.

18 Mart 1876'da 100 kuruş maaşla İbrahim Paşa İnas Mektebi Rüşdiyesi'nde stajyer olarak mesleğine başlamıştır. Bir müddet açıkta kaldıktan sonra 7 Şubat 1881'de 300 kuruş maaşla Sultanahmet İnas Mektebi Rüşdiyesi muallim-i saniliğine tayin olmuştur(BOA. DH. SAİD Dosya No: 59/385).

Adviye Hanım

Ali Efendi'nin kızıdır. 1878'de İstanbul'da doğmuştur. Leyli İnas Sanayi Mektebi'ni bitirdikten sonra Dârümuallimât'ın rüşdiye kısmından mezun olmuştur. 29 Aralık 1896'da 300 kuruş maaşla Denizli İnas Rüşdiye Mektebi muallim-isaniliğine ve 200 kuruş maaşla nakış muallimliğine tayin olmuştur(BOA. DH. SAİD Dosya No: 133/273).

Asiye Hanım

Hüseyin Efendi'nin kızıdır. 1875'de İstanbul'da doğmuştur. Bir müddet Beylerbeyi İbtidaiyesinde öğrenim gördükten sonra Leyli İnas Sanayi Mektebiardından Dârümuallimât'tan mezun olmuştur. 18 Ocak 1898'de 500 kuruş maaşla, Denizli İnasRüştiyesine tayin olmuştur(BOA. DH. SAİD. Dosya No: 133/271).

Ayşe Hanım

Bıçakçı esnafından Ali Ağa'nın kızıdır. 1856'da Karadeniz Ereğli'de doğmuştur. Ereğli Sıbyan Mektebi'nden mezun olmuştur. 37 yaşında iken 1892 senesi Kasım 17'sinde 400 kuruş maaşla Halep İnas Rüşdiyesi muallim-i saniliğine tayin olmuştur(BOA. DH. SAİD. Dosya No: 87/425).

Ayşe Nazire Hanım

Birinci Daire Belediye Esnaf Kalemi Kâtibi İbrahim Ethem Efendi'nin kızıdır. 1862'de İstanbul'da doğmuştur.Zeyrek Sıbyan Mektebi ve Şehzade İnas Rüşdiyesi mektepleriyle Dârümuallimât'ta öğrenim görerek diploma almıştır.

27 Aralık 1881'de muallim-i saniliğine tayin olmuş ve 4 Ekim 1884'de padişahın emriyle maaşına 200 kuruş zam yapılarak 580 kuruşa çıkartılmıştır(BOA. DH. SAİD. Dosya No: 52/395).

Emine Bedriye Hanım

1875 Şumnu doğumludur. Şumnu Sancağı Mektebi Rüşdiyesi Sülüs Muallimi İsmail Hakkı Efendi'nin kızıdır. Aksaray civarındaki Sülüklü Sıbyan Mektebi'ni sonra Leylî İnas Sanayi Mektebi'nin fûnun ve sanayi kısmını çok iyi derecede bitirmiştir. 1881'de 500 kuruş maaşla Gelibolu İnas Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine tayin olmuştur(BOA. DH. SAİD. Dosya No: 90/ 343).

Fatma Binnaz Hanım

Rüsûmât memurlarından Mehmet Efendi'nin kızıdır. 1874'de İstanbul'da doğmuştur. Üsküdar Sıbyan ve İnas Rüşdiyesi mekteplerinde ve ardından Dârümuallimât'tan mezun olmuştur. 23 Mayıs 1891'de 300 kuruş maaşla Üsküdar Rüşdiyesi muallim-i saniliğine tayin olmuştur(BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59/ 369).

Fatma Hanım

Çerkez ümerasından Genç Hasan Bey'in kızıdır. 1844'te Sohum'da doğmuştur. Özel muallimden Kuramı Kerim ve ilmihal öğrenmiştir. Çerkezce ve Abazacabilir. 14 Eylül 1891'de 400 kuruş maaşla Üsküdar İnas Mektebi nakış muallimliğine tayin olmuştur(BOA. DH. SAİD. Dosya No: 52/347).

Fatma Hanım

Pul memuru Esat Efendi'nin kızıdır. 1873'de İstanbul'da doğmuştur. Kemeraltı İlkokulu, Sultanahmet Han Evvel Hazretleri İnas Rüşdiyesi akabinde de Dârümuallimât'ta (İnas Öğretmen Okulu) öğrenim görerek diploma almıştır. 6 Kasım 1884'te 300 kuruş maaşla Fındıklı İnas Rüşdiyesi'nde mesleğe başlamıştır(BOA. DH. SAİD. Dosya No: 52/349).

Fatma Hanım

Yedinci Ordu Merkez Hastanesi Tımarcısı İsmail Hakkı Efendi'nin kızıdır. 13 Mart 1870'de İstanbul'da doğmuştur. Sıbyan ve Dârümuallimât mekteplerinde tahsil ederek diploma almıştır.

8 Ocak 1884'te 300 kuruş maaşla Mirgün İnas Mektebi Rüşdiyesi muallimliğine tayin olmuştur(BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59/365).

Fitnat Hanım

Bab-ı Seraskeri Nizamiye Kalemi Mümeyyizi Mehmet Hadi Efendi'nin kızıdır. 1 Mart 1858'de İstanbul'da doğmuştur. Sultanahmet Sıbyan Mektebiyle Dârümuallimât'ta öğrenim görerek diploma almıştır.

29 Kasım 1881’de 25 yaşında iken 380 kuruş maaşla Mirgun İnas Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine tayin olmuştur. 8 Aralık 1881’de 80 kuruş maaşla nakış muallimliğine tayin olmuştur.

4 Eylül 1883’de Ba irade-i Seniyye Hazreti Padişahîden Fitnat Hanım 500 kuruş zam alarak toplam maaşı 1300 kuruş olmuş ve 28 Ekim 1884’te 3. rütbeden bir kıta Şefkat Nişanı Hümayununa nail olmuştur(BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59/387).

Hafize Hanım

İbrahim Efendi’nin kızıdır 1866’da İstanbul’da doğmuştur. Sibyan ve Rüşdiye mekteplerinde sonrasında Dârümuallimât ta öğrenim görerek diploma almıştır.

18 Aralık 1880’de 240 kuruş maaşla Kandilli İnas Rüşdiyesi muallim-i saniliğine tayin olmuştur. 300 kuruş maaşla 1 Ekim 1885’te Küçük Mustafa Paşa İnasRüşdiyesi’de ve 12 Aralık 1890’da AtpazarıİnasRüşdiyesi’nde muallim-i sani olarak görev almıştır(BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59/377).

Hafize Fatma Hanım

Berber Hüseyin Ağa’nın kızıdır. Ağustos 1858’de İstanbul’da doğmuştur. Aksaray’da Taş Mektebinde okuyupsonra Topkapı Mektebi’nde hafız kuran olduktan sonra Dârümuallimât’a girerek diploma almıştır. Arapça ve Farsça bilir.

13 Ağustos 1878’de 350 kuruş maaşla Vefa İnas Mektebi muallimliğine tayin olmuştur. 14 Aralık 1883’te 300 kuruş maaşla Aksaray İnas Mektebi Rüşdiyesi’ne 14 Mayıs 1884’de Şehzade İnas Rüşdiyesi ikinci muallimliğine, 14 Ekim 1884’deaynı okulun muallim-i evvelliğe terfi etmiş ve 13 Ağustos 1886’da Nakkaş Paşa İnas Mektebi Rüşdiyesi muallimliğine 7 Aralık 1887’de 480 kuruş maaşla Eyüp İnas Mektebi Rüşdiyesi’nin muallimliğine atanmıştır(BOA. DH. SAİD. Dosya no: 59/ 333).

Hatice Münibe Hanım

Basmacı Hacı Salih Ağa’nın kızıdır. 1853/1854’de İstanbul’da doğmuştur. Üsküdar’da Osman Ağa ve Selami Ali Efendi Sibyan ve Dârümuallimât mekteplerinde tahsil ederek diploma almıştır.

5 Kasım 1802’de 20 yaşında iken 300 kuruş maaşla Üsküdar İnas Mektebi Rüşdiyesi muallimliğine tayin olmuştur. 20 Ocak 1875’de maaşı 475 kuruşaçıkartıldı ve 22 Mart 1881’de 380 kuruşa düşürülmüştür. 1 Eylül 1894/1895’te görevine devam ediyordu(BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59/379).

Hanife Hacer Hanım

Rıfâiye Dergâhı Postnişini Ali Baba’nın kızıdır. 1855/1856 senesinde Tırhala’da doğmuştur. İlköğrenimini Tırhala’da tamamlamıştır. Arapçave Rumca bilir.

14 Eylül 1887'de Yanya İnas Mektebi hademelğine 100 kuruş maaşla tayin olundu. 13 Haziran 1890'de 150 kuruş maaşla muallim-i saniliğine terfi etti. 14 Ağustos 1899'de Doros Kasabası (Yanya Vilayeti Preveze'ye bağlı) İnas Mektebi muallim-i saniliğine nakledildi ve 20 Aralık 1906'da buradan ayrılarak tayin olunduğu Kerek (Şimdiki Ürdün'de sancak merkezi) İnas Mektebi muallim-i evvelliğine atandı. 14 Eylül 1907'de ve 1 Eylül 1905/1906 mübaşeret ve buradan dahi Ergiri İnas Mektebi muallim-i evvelliğine nakledilmesi üzerine Kerek'ten 13 Eylül 1908'de ayrıldı. 28 Kasım 1908'de Ergiri'de işe başladı. Halkın kız çocuklarını okula göndermemeleri üzerine işe başlamadan ayrılmıştır.

3 Mart 1909'da 200 kuruş maaşla Kosova Vilayeti dâhilinde İştib kazasında Bereketli Nahiyesinde bulunan İnas Mektebi İbtidaiyesi muallimeliğine atandıysa da gitmemiştir. Daha sonra İstanbul'da Küçük Mustafa Paşa'da Zeynep Abidin İnas Mektebi muallimliğine tayin olunmuş ise de yetersiz bulunduğuna binaen azledilmiştir (BOA. DH. SAİD. Dosya No:171/279).

Hatice Kevser Hanım

Beyoğlu Komiseri Hasan İzzet'in kızıdır. 1878/1879'da İstanbul'da doğmuştur. Dersaadet Sıbyan Mektebi'nde ve 27 Temmuz 1896'da Dârümuallimât'tan mezun olmuştur. 16 Ekim 1897'de 150 kuruş maaşla Kandilli İnas Rüşdiyesi muallim muavinliğine daha sonra 200 kuruş maaşla Beşiktaş İnas Rüşdiyesi dördüncü muavinliğine; 2 Haziran 1899'da 250 kuruş maaşla aynı okulun üçüncü öğretmenliğine; 16 Aralık 1900'da 300 kuruş maaşla ikinci öğretmenliğine; 1903 tarihinde istifa etti; 14 Ekim 1909'da Beşiktaş'ta bulunan İttihad-ı Osmanî adlı özel okulun Türkçemuallimliğine atandı (BOA. DH. SAİD. Dosya No: 195 / 441).

Hayriye Hanım

Gümrük Kâtibi Osman Efendi'nin kızıdır. 1872/1873 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Vezneciler Mektebi İbtidaiyesi'nde ve Dârümuallimât'ta öğrenim görerek diploma almıştır. Fransızca bilir. 19 Şubat 1886'da 240 kuruş maaşla Şehzade İnas Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine atandı ve 1 Nisan 1891'de 750 kuruş maaşla Edirne Vilayeti'nde Kırkkilise Sancağı İnas Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine ve 13 Ocak 1889'da 300 kuruş maaşla Beşiktaş'ta İnas Mektebi Rüşdiyesi muallim-i evvelliği vekâleten tahvil-i memuriyet ettiği gibi 13 Eylül 1889 senesinde ve 1 Eylül 1887/1888 senesinde 380 kuruş maaşla Üsküdar İnas Mektebi muallim-i evvelliğine atandı (BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59 / 351).

Huriye Hanım

Karamollaoğlu Hacı Mehmet Ağa'nın kızıdır. 1864/1865'de Kastamonu'da doğmuştur. Kastamonu İnas İbtidaiyesi ve Rüşdiyesi'nde öğrenim görerek diploma almıştır.

27 Mayıs 1882'de 18 yaşında olduğu halde 96 kuruş maaşla Kastamonu Mektebi Rüşdiyesi nakış muallimliğine tayin olmuştur. 12 Kasım 1885'de istifa etmiştir. 7 Şubat

1897'de 150 kuruş maaşla adı geçen mektepte nakışmuallimliğine tayin olmuştur(BOA. DH. SAİD. Dosya No: 139/ 387).

Kaniye Hanım

Zabtiye Nezareti Mektubcusu Tahir Efendi'nin kızıdır. 1874/1875'de İstanbul'da doğmuştur. AtpazarıİnasRüşdiyesi ve Dârülmualîmât'ta öğrenim görerek diploma almıştır. 8 Nisan 1887'de 14 yaşında iken 664 kuruş maaşla Bursa İnas Rüşdiyesi muallimliğine tayin edilmiş ise de Maarif müdürüyle geçinemediğinden dolayı 9 Eylül 1890'da görevinden ayrılmıştır. 13 Eylül 1890'da 420 kuruş maaşla Eyüp İnas Rüşdiyesi, 5 Ekim 1890'da 300 kuruş maaşla Aksaray İnas Rüşdiyesi ve 19 Ekim 1891'de 800 kuruş maaşla Edirne İnasRüşdiyesimuallimliklerine atanmıştır(BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59 / 347).

Kevser Hanım

Mehmet Salih Efendi'nin kızıdır. 1874/1875 senesinde Kavarna da doğmuştur. Mirgun Sıbyan Mektebi ile İnas Rüşdiyesi'nde ve Dârülmualîmât'ta öğrenim görerek diploma almıştır.20 yaşında olduğu halde 24 Ekim 1893'de 800 kuruş maaşla Beyrut İnas Mektebi Rüşdiyesi muallimliğine tayin olmuştur(BOA. DH. SAİD. Dosya No: 87 / 423).

Mari Haliçkadı

Mari Haliçkadı, Haliç Rohen Padol Farber'in kızıdır. 1845'te Macaristan'da doğmuştur. 10 sene Viyana'da Madam Elterİnas Mektebi'nde öğrenim görmüştür. Türkçeden başka, Almanca ve Fransızcabilir. 1887/1888 senesinde bir müzik albümü telif ederek Sultan II. Abdülhamid'e arz ederek atıyye-i seniyyeye nail olmuştur. 13 Ekim 1890'da 47 yaşında iken 400 kuruş maaşla Üsküdar İnas Sanayi Mektebi piyano muallimliğine; 1896/1897 senesinde A.B.D. de açılan sergiye Osmanlı Devleti adına katılmış, albüm kitaplarına mükâfaten bir kıta Sanayi-i Nefise madalyasına nail olduğu gibi başka bir albüm kitabından dolayı Avusturya İmparatoru tarafından bir kıta Sanayi-i Nefise madalyası almıştır. 12 Nisan 1895/1896 tarihinde görevine devam ediyordu(BOA. DH. SAİD. Dosya No:59 / 391).

Meliha Hanım

İbrahim Hilmi Efendi'nin kızıdır. 1873/1874'de İstanbul'da doğmuştur.AtpazarıİnasRüşdiyesi ile Dârülmualîmât'ta öğrenim görmüştür. 4 Aralık 1887'de 15 yaşında iken 80 kuruş maaşla AtpazarıİnasRüşdiyesi nakış muallimliğine tayin olunmuştur. 13 Eylül 1889'da yine aynı maaşla Küçük Mustafa Paşa İnas Rüşdiyesi nakış muallimliği uhdesine verildi. 20 Eylül 1890'da ve 8 Eylül 1888/1889'daKüçük Mustafa Paşa İnas nakış muallimliğinden istifa ederekAtpazarıİnasRüşdiyesi nakış muallimliğine devam etmiştir(BOA. DH. SAİD. Dosya No:59 / 389).

Mesude Hanım

Edirne Polis Komiseri Şehsuvar Bey'in kızıdır. 1877/1878'de Edirne'de doğmuştur. Edirne İnasibtidaîsinde ilköğrenimini gördükten sonra İnas Mektebi Rüşdiyesi'nden yüksek derecede diploma almıştır.

22 Ağustos 1896'da Edirne İnas Mektebi Rüşdiyesi'nde Hat Muallimliğine, 5 Eylül 1896'da 150 kuruş maaşla ibtidaîsinde kısmî muallimliğe tayin olmuştur(BOA. DH. SAİD. Dosya No:133/ 279).

Muhye Hanım

Şeyh Mustafa Ferdi Efendi'nin kızıdır. 1833/1834'de İstanbul'da doğmuştur. Özel muallimden Arapça ve Farsçaöğrendikten sonra Dârümuallîmât'tan diploma almıştır. Rumca bilir.13 Kasım 1875'te 42 yaşında iken 100 kuruş maaşla Aksaray İnas Rüşdiyesi nakış muallimliğine tayin olmuş ve 31 Mayıs 1876/1877'de istifa etmiştir.30 Haziran 1879'da ve 17 Haziran 1878'de 750 kuruş maaşla Bursa İnas Mektebi Rüşdiyesi'neatandı ve 1 Ocak 1880'de yine istifa ederek 14 Şubat 1881'de 380 kuruş maaşla Beşiktaş İnasRüşdiyesi'ne muallimliğineatandı.

14 Nisan 1881'de ve 1 Nisan 1879/1880'de 80 kuruş maaşla yine aynı mektepte nakış muallimliği uhdesine verildi. 18 Kasım 1882'de 430 kuruş maaşla Dârümuallîmât şubesi muallimi ve 10 Mart 1890'da 600 kuruş maaşla Nehari İnas Sanayi Mektebi'nde muallim-i evvelliğine atandı. 22 Nisan 1887'de Leyli İnas Sanayi Mektebi muallimi olacağını söylemişse de 1 Aralık 1887'de 80 kuruş maaşla Sultanahmet İnas Mektebi Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine atandı ve Sülüs Muallimliği uhdesine verildi. 8 Ocak 1888'de Sülüs Muallimliği maaşı olan 80 kuruş üzerine 20 kuruş zam yapıldı (BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59 /297).

Nadire Hanım

İshak Efendi'nin kızıdır. 1870/1871'de Trabzon'da doğmuştur. Kasımpaşa İnasSibyan ve AtpazarıRüşdiye Mektebi sonrasında Dârümuallîmât'ta öğrenim görmüştür.

11 Mart 1887'de 16 yaşında iken 300 kuruş maaşla Nakkaş Paşa Rüşdiyesi'ne muallim-isani olarak tayin edildi. 25 Mayıs 1889'da 100 kuruş maaşla nakış muallimliği uhdesine verildi(BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59/375).

Nebiye Hanım

Ali Enver Bey'in kızıdır. 1859/1860'da İstanbul'da doğmuştur. Sultanahmetİnasİbtidaîsi ve Rüşdiye mekteplerinin ardından Dârümuallîmât'ta öğrenim görmüştür. 9 Mart 1875'de 16 yaşında iken 400 kuruş maaşla Şehzade İnas Rüşdiyesi muallimliğine tayin edildi. 15 Mart 1882'de 80 kuruş zam ile ikinci muallimliğe tayin edildi. 2 Mart 1882'de 400 kuruş maaşla Sultanahmet İnas Mektebi Rüşdiyesi ikinci muallimliğine nakil

memuriyet ederek 13 Nisan 1885’de 600 kuruş maaşla İnas Sanayi Mektebi muallimliğine atanmıştır (BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59/ 367).

Sadiye Hanım

Hacı Ali Efendi’nin kızıdır. 1859/1860’da İstanbul’da doğmuştur. Akşemsettin Mektebi-i İbtidai ve Dârülmualîmât’ta öğrenim görerek diploma almıştır.

15 Nisan 1879’da 300 kuruş maaşla Eyüp İnas Rüşdiyesi ikinci öğretmenliğine atandı. 10 Nisan 1881’de istifa ettikten sonra 13 Kasım 1882’de 250 kuruş maaşla Dârülmualîmât üçüncü muallimliğine atanmıştır.

24 Eylül 1882’de 50 kuruş zamlı maaşla ikinci muallimliğe terfi olunmuştur. (BOA. DH. SAİD. Dosya No: 91 /151).

Şerife Münire Hanım

Konyalı Hacı Süleyman Beyzade Hacı Mehmet Efendi’nin kızıdır. 1850/1851’de İstanbul’da doğmuştur. Hafız Paşa Sıbyan mektepleriyle Dârülmualîmât’ta öğrenim görerek diploma almıştır.

31 Ağustos 1873’de 23 yaşında iken 200 kuruş maaşla Sultanahmet Mektebi Rüşdiyesi ikinci muallimliğine tayin olduğu gibi 22 Kasım 1874’de 75 kuruş maaşla Riyazî Muallimi olmuştur. 28 Şubat 1876 senesinde Atpazarı İnas Rüşdiyesi muallimliğine geçmiştir (BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59 / 381).

Şerife Yakute Hanım

Mehmet Ağa’nın kızıdır. 1866/1877’de Adapazarı’nda doğmuştur. İlk öğrenimini memleketinde tamamlamış ve daha sonra Dârülmualîmât’ta okumuştur.

2 Aralık 1889’da 200 kuruş maaşla Leylî Kız Sanayi Mektebi muallimliğine, 25 Ağustos 1890’da 300 kuruş maaşla Erzurum İnas Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine tayin edildi. 27 Aralık 1891’de 250 kuruş maaşla Leylî Kız Sanayi Mektebi dördüncü öğretmenliğine, 10 Mart 1892’de maaşına 50 kuruş zam alarak ikinci öğretmenliğe tayin edilmiş ve 13 Kasım 1895’de maaşı 350 kuruşa çıkarılmıştır (BOA. DH. SAİD. Dosya No: 174/ 223).

Zehra Hanım

İsa Efendi’nin kızıdır. 1869/1870’de İstanbul’da doğmuştur. Dârülmualîmât’ta öğrenim görmüş ve 17 Kasım 1887’de mezun olmuştur.

14 Eylül 1887’de 350 kuruş maaşla tayin edildiği Bursa İnas Rüşdiyesi ikinci öğretmenliğine tayin olmuş ve 28 Mayıs 1892’de ayrılmıştır. 17 Kasım 1892’de 250 kuruş maaşla Üsküdar İnas Rüşdiyesi muallim-i saniliğine başlamış fakat muallim-i sani olmasına rağmen maaşının diğerlerinden az bulunması sebebiyle unvanı ikinci öğretmenliğine

düşürülmüştür. Musul İnas Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine 900 kuruş maaşla tayin olmuş ve 14 Ocak 1906'dan itibaren maaşı 800 kuruş düşürülmüştür(BOA. DH. SAİD. Dosya No: 174/317).

Sonuç

Türkiye'de dünyadaki aksine hastane, postahane, adliye ve çeşitli devlet kurumlarında kadınlar istihdam edilmektedir. Avrupa'da kadınlar çalışma hayatına işçi olarak başlarken Türkiye'de ise kadınlar ilk kez bürokrasi alanında başlamıştır. Bugün ülkemizde istihdam edilen kadın memurların sayısı dünya ortalamasının çok üzerindedir. Bunun sebebi Tanzimat'ın ilanı ile birlikte hızlanan Türk modernleşmesinin en önemli adımlarından biri olan kız öğretmen okulunun açılmasıdır. Bildirimiz, Türk eğitim ve Türk kadın hareketi tarihine katkı sağlayacağı gibi, nesilleri günümüzde de devam eden kadın memurelerin aile şecerelerine de ışık tutacaktır.

Kaynakça

Arşiv Belgesi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Sicill-i Ahval Defterleri

BOA. DH. SAİD Dosya No: 88/333, BOA. DH. SAİD Dosya No: 59/385, BOA. DH. SAİD Dosya No: 133/273, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 133/271, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 87/425, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 52/395, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 90/ 343, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59/ 369, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 52/347, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 52/349, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59/365, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59/387, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59/377, BOA. DH. SAİD. Dosya no: 59/ 333, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59/379, BOA. DH. SAİD. Dosya No:171/ 279, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 195 / 441, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59 / 351, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 139/ 387, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59 / 347, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 87 / 423, BOA. DH. SAİD. Dosya No:59 / 391, BOA. DH. SAİD. Dosya No:59 / 389, BOA. DH. SAİD. Dosya No:133/ 279, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59 /297, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59/375, BOA. DH. SAİD. Dosya No:59/ 367, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 91 /151, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 59 / 381, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 174/ 223, BOA. DH. SAİD. Dosya No: 174/317

Aktaş, Necati. (2000). Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Balcı Sezai, Ahmet Yadi (2013). Osmanlı Bürokrasisinde Yahudiler, İstanbul: Libra Yayıncılık.

Çetin, Atila (1992). “Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Dosyaları”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss.34-42.

Kütükoğlu, Bekir (1994). “Son Devir Osmanlı Biyografik Kaynakları”, *Vekayi'nüvis Makaleler*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

Sarıyıldız, Gülden (2004). Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1879-1909), İstanbul: Der Yayınları.

Sarıyıldız, Gülden (2009). “Sicill-i Ahval Defterleri”, *DİA*, C.37, İstanbul 2004, ss. 135-136.

Özger, Yunus (2012). “Osmanlı'da Kadınların Memuriyette İstihdamı Meselesi ve Sicill-i Ahvâlde Kayıtlı Memurelerin Resmî Hâl Tercümelere”, *History Studies*, 2012, ss.419-447.

Öztürk, Cemil (1993). “Dârülmualimât”, *DİA*.C.8, İstanbul, ss.549-550.